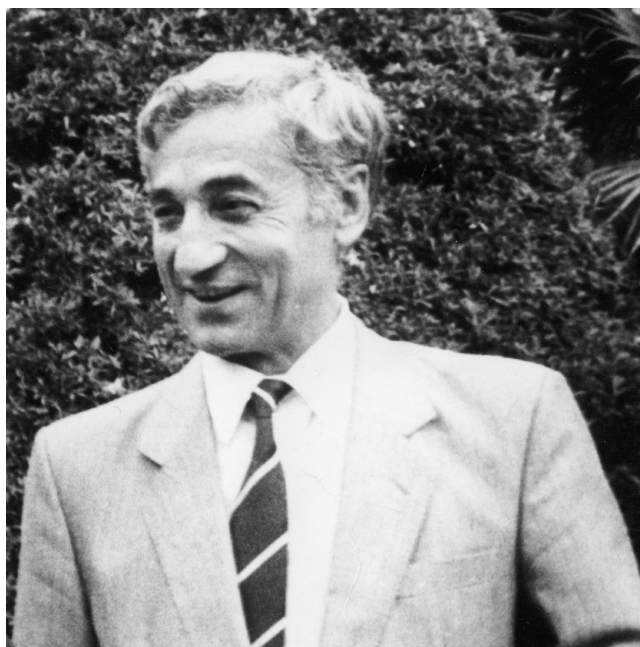

Апхәынтшәкәтыжырта
Акәа 2011

Цыума Ахәба

ИФЫМТАҚӘА РЕИЗГА

Хә-томкны

Ахқатәи атом

Ақхәынтшәкәтыжырта
Акәа 2011

Цыума Ахәба

ИФЫМҢАҚӘА РЕИЗГА

Ахҗатәи атом

Аповестқәа
Ажәабжьқәа
Ажәеинраалақәа
Адрамақәа
Агәалашәарақәа

Апхәынтшәҟәтыжьырта
Акәа 2011

ББК 84(5А6х) 6-4
А 81

Цума Ахэба. Ишымтақэа реизга. 5-томкны. 4-тэи атом.
Апхэынтшэкэтыжырта. Акэа, 2011. – 552 д.

Ць. Ахэба ишымтақэа 4-тэи атом ианылеит еицырдыруа аповест «Бзоу», ажэабжықэа, ажэеинраалақэа, адрамақэа, агэалашэарақэа.

© Цума Ахэба, 2011

АПОВЕСТҚА

БЗОУ

*...Убасқан, уи абжыы гәытшыаагаха,
убас икьыркьырит, жәған
икьыдыз аейәа кыдышәшәртә!*

Ажәлар рхәамтәхьтә

Бзоу ашыцылахьан есышыжымтан аңшәма изыңшра. Шака агәы аңаххуа иааира иазыңшуазеи! Дааиуан уи аңшәма, Баркәын Бадра, ашыжымтан, амра ашәахәақәа, ахьтәы цәтыхәа иафьзаха, ихәхәа-хәхәаза Бзоу ахьтаку аетра акылхарақәа ианыркылқхоз. Ашә ааиртаанза, макьана адәахьы дшыкоугьы, ишьтыбжь ала дадыруан. Иара ашыапы аңаа анатцапычечеуеиңш, ағьефхәа ауедра амаа абжыы газар, имфашьахуа иадыруан – азыржәтә азааигеит. Еснагь иазааигозгьы зык акәын. Аңеңь цаула ихьшәашәаза иңитон. Ауаа иржәуаз, акрызларуаз иаргьы иазыңцәан. Аңшәмагьы игәаңхозар акәхарын уи аңеңь иңоу азы. Мфә харак иқәны ианаалогьы, зыткәақәак ирырузар, ағәра ағарххны азы аиржәуамызт. Амзырха ишааталалак, ауедра зхакнахау уи иңеңь ашқа рфьнархон. Убриакара иашыцылахьан, ағьамала мацара акәым, харантәи афәалагьы иадыруан уи азы. Еиҳарак ианаргәақуаз шыжымтанла акәын. Аухантәарак ағьыхәчара ыртәаа изагылаз аңхә, ма аңәа-фә Бзоу агәы кыдбо азба ианаркуан. Икаскасо ауедра иңоу азы казказ ианхыңшыла-лак, игәыбзығны иқәарқәашьеиуа ахы наиднашыла-ааиднашылон. Аңшәма Бадра мыңхәы агәыбзығра злоу уафьмызт. Аблақәа, азамфә кахәхәақәа рышышырә даламгакәа, аңа

ирыцкьарц аеага аакыдихуан. Уиадаггы, Бзоу зны-зынла ианылак-оакуазггы ыкан, иарбану ацшәма иаха игәы златәу, агәыблра акәу, мамзарггы ацәымгра акәу? Убри еицш агәы итәшәартә ианиргәаклоз ыкан. Зггык иаалтцызшәа, цхзыла икәабаны, аблақәа анакә рхахало акынза иркараны...

Ус акәымкәа, ацшәма адәахьала ишьтабжь ганы, хьарч-хьарчхәа, адац сса еилацсошәа, акы хәач-хәачзар, убаскан-ггы имоашьахуа иадыруеит – ацыкәреи анцсаланы иааигаз асаара ашә ацхьа инаиргылеит. Уи асаара амфы иалхуп. Афәала иадыруеит. Иара цәуазар акәхап, шьжымтанк цы-кәреи цырак аныршәламкәа ианкәшәаланы ианафа, қяф-шақә, агьө-агьөхәа инаныслеит. Ацшәма убас дақәцәкьейт, ахәажьы қақаза иөеилагылан, ацәа оахыбзааит.

Асаара иргылеит. Уажәшьта ихьархьарроуп ацацхақәа. Дмыццакзо, уаццәык ацацхақәа еидхәаланы ицыба иаа-тигоит. Урт дрылеимдо, афы қьақьаза цацхак аарылхны, ашә иадкнахалоу абарқәам ду интаиргьежьуеит, нас, абарқәам ауха азәыр инапы ахькысзар гәтә, инархәы-аархәуа дахәацшуеит. Иараби шака ачхара имоузеи, шака дмыццакуазеи! Издыруада, иара алабара дахымццакуазар ацшәма?! Ауафы ибзиабара цьара акала еицам, аха ауафы – дуафуп, уи икаитцо зеггы еснагь цатцгәыс ирыцоуп ахшыө. Уртқәа аздыруамызт Бзоу. Иара аухантәарак атцкыс иаха иазыцәгьан, ацшәма адәахьала ашәәф ишьтабжь ангалак инаркны дыоналаанза изыцшра. Алымхақәа қьацәхоит, аеырхханы, агәра артарц атахушәа, ахәда тхәа, агьө-агьөхәа ахыгәра иасуеит, ашә иадгьажьылоит. Изицахузеи кәаркәарк иакароу абарқәам ашә иадкнахаланы! Ацшәма, зқытәф иара дыкамкәа цәгьак, бзиақ иаламцәажәо икәыгоу ауаф, ишцаизымдыруеи, иара ичыдахаз даеазәы имцан дшынанымышьтуа. Уи ус шақәу агәра инамыргазеи шықәсқәак рацхьа аеырөраан?

Бзиа ибаны изххәыцуаз, мацкггы изыцәшәоз ацшәма инапы гәгәақәа рыла агәра афархханы икымызтггы, ам-цанггы днанашьтуамызт уи ацыркь Харун. Иблақәа ианыр-хыцшылатцәкьа, цәа цәыхак нылбаанадазшәа, ихьшәашәаза

акы нагрысит. Икаларын, убаскантѣкѣа ауаа раткѣысгы, ахаиуан цѣаныррала иадырзар, уи ауаѣ цѣала-жыла иб-жатара аткѣысгы, иѣнытѣка ишигратѣаху иахаггы дуа-ѣыбжатазтѣуа. Аха ауаа дара рыхшыѣ иаха агѣра ргоит, ахаиуан цѣаныррала еилнакаауа аткѣыс.

Бзоу ашыапы дамтѣасырц итахушѣа, дхышѣтны аѣыпѣхѣа дынтѣсуа, дара рышѣка дааиуан Харун. Ипѣсахаара дылпѣыларц инеиуа арпѣыс иеипѣш акѣын уи ипѣшышѣа шыѣказ. Аха уи ипѣсахаара етѣак аѣара дицѣыхаран. Уаанзѣа дахѣзымѣаоз акѣхарын илапѣш абасѣкак иблѣкѣы-блатѣѣуа аѣы ахы инаркны ашыапы аѣынзѣа изеимидоз. Дѣѣындрѣѣындуа, иара итѣала, ар-гѣыбзыгѣа ажѣакѣак неихѣан, ахѣдаѣѣал инапы анныѣкѣишѣ, ацѣеи-жѣы аахзызааит. Аблѣкѣа шаѣѣо аѣеаизнагеит ганха еитѣан. Апѣшѣма аѣыпѣхѣа игѣеитѣеит. Ибжѣы нытѣакны иѣацазѣа инаѣѣирган, агѣра ѣаѣаикѣшеит. Агѣра иазаанамгац иѣоузеи! Ишаѣахзамыз аѣеашѣѣакѣанакит. Харун ишѣѣаланы иааит даѣа ѣыѣѣа ахаѣѣа. Уртѣа ааира рѣахзамшѣа акѣын рааишѣа шыѣказ. Ахаѣѣа инеимда-ааимдо акы рѣѣон, иара Харунгѣы, инаѣѣакѣа рѣаха игѣы иадкѣыло, ипѣсы аѣыхрѣазы анѣѣа диашѣапѣкуашѣа, апѣшѣма диѣѣон.

Ишѣаиурыз, ахѣара аѣи акѣадыри аанагоит, аѣы знык акѣтѣара акѣым. Агѣра наиирѣит. Иахѣывагѣежѣуаз аѣышѣкѣыл ишѣапы изакѣѣмыршѣо, дахѣынѣашаланы, деихеигѣо, цѣгѣала днаѣѣтѣеит. Иара аѣѣа иаѣѣтѣѣымыз азѣы азѣѣаѣ дышѣеиз, данаѣѣтѣѣагѣы, иаѣѣтѣѣашѣала иадырит Бзоу. Даѣѣтѣѣан ишѣапѣѣа адырѣѣацала, агѣатѣѣагѣара иѣѣарѣѣгѣѣаны акѣымѣѣа, азла-гѣара ѣы аатѣѣакѣа рѣы ааилышѣны иаѣѣтѣѣаны, иара хѣхѣ данаѣѣтѣѣалак еипѣш, ишѣапѣѣа хѣыр-вырзѣа, иѣеимырѣаѣѣаны. Атыгѣ-тыгѣѣѣа инадикшалахуан уртѣа ишѣапѣѣа. Уи акѣын аѣырыѣѣраѣѣа раан Бзоу иамбазацыз. Акызатѣѣык апѣшѣма иатѣкѣыс уи дызлеигѣыз – иаѣа дласын, дышѣтѣѣѣыѣѣаа игѣара мариан.

Уажѣы иабазма Бзоу ари адѣы гѣежѣ, атѣѣѣарѣа атѣѣагѣѣа иаша. Аѣызѣѣа рѣѣырѣианы иахѣгылаз ахѣ икѣаша-кѣашо аѣынанахеит иаргѣы. Ауаатѣѣыѣса рѣызшѣа адыруазтѣгѣы, Бзоу иаѣхарын усѣантѣи аѣырыѣѣраан иѣанатѣаз иахѣа уажѣгѣы

инеимыркъо ишырхәо, изныкымкәа зыхъз тнагахъоу Аңсара ақытанггы, уи антытггы.

– Аеы ауаа еилнахуеит.

– Аеггы иара атәы удыруазароуп. Аҕамчы знаалоггы убап. Бзоу уи аламзагәышьеит.

– Иара дзышыцылахъаз, амахмыз зтаху анадикәа ракәын.

– Егъа дихәазарггы, дзақәиртәазеи!

– Ае бзиа, дад, анапы бзиа атахуп!

Артқәа зеггы аназырхәа, аеырыфара ианалага ашьтахъоуп. Уажәазы Бзоу шыацәхасуа, ағәра иахо, афызцәа ирылагыл-аны иңшуп. Зеггынцъара шаҕа имыццакуазеи, шаҕа рычхара гәгәоузеи ауаа! Иңшуп, иңшуп... Иззыпшузеи! Харун да-хьақәтәоу атах-атаххәа агәатцагара ицаиқшоит ишьапкәа. Макъана итцымкәац, макъана ихъшәам. Аңшәма даины, убри наҕ днақәцан, иара днақәтәар. Уиазәк иоуп афараан Бзоу иатаху идыруа иақәтәо. Иҕанатцаша иара иадыруеит, дапырхагамхааит, фбаггы, абҕа иақәтәоу ауафы дкахар хәа ицәшәо, блеихаҕәысракггы изымхәыцроуп. Абла ахыпшуа апхьаҕа, убрахъ мацара ихароуп ахы-ахшыфггы. Иареипш ишьацәхасуеит иавахх игылоу афызцәаггы. Уажәнәтә аин-датлара рхылахъеит рыбақәа.

Ахысыбжъ геит. Адггыл ахата хыцхыцит, асаба цәышза ихатәалеит, анаҕә ықәчышшә. Ркәымжәы каламқәа еилыпхаа-уа, аеқәа ирықәтәаз азәы ихтарца ихкәеит, даеазәы иҕамчы импытшәеит. Итгәыхаа инагоу амфә цәхәыра аеиуатәзаны ицоит. Афызцәа рңынцәа икылкәо афақь азыршы иахылцуа ахылфә-ңсылфә иафыхахоуп ишафәсуа. Издыруада, раңхьаза иблақәа ианырхыпшыла цқьа дазеилымкаазар. Иҕалап, аңшә-ма итцкысггы ари деиғьзар. Аңшәма ианнатқьалак, еснағ ақьышә ңнаҕо ағәра аҕаирххуан. Афызцәа авыккәаны апхьа-ҕа ицоит, ицоит, иара ишьтуам. Ахы аҕьоит, ағәра ңнатцәарц иахоит. Ашьацхәа иафашәазшәоуп ағәра шырку инапкәа. Убас иакәиршон знык, ынәтә, нас хәычы-хәычла акәадахара иналагон ағәра. Ари ус иргәаҕуам. Ишнатқьаз еипштәкәа ағәра ишатахыз иеиҕеит. Ииашатқьаны аңшәма иатцкыс деиғьуп ари, насггы иаха дласуп. Акызатцәык дахъееим – абҕа

дымқәацо иеизахакуам.Дкамхандаз!..Зны ахәдахь дааскьоит, аха дахыѳрыр хәа ишәоит, нас агәчамахь днаскьоит, абґа дықәмыѳрындаз... Уи ишазхәыцуазґы, ишнатқьаз акык-ѳбак ақһаґа иапысызґы атыхәа иахьнарқшит. Урт рґында икылкьо афақь ағамсуа ашьтахьґа инхоит, ршьапышьтыбжь амахауа ихарахоит. Иаґьхоит, иаха-иаха иґацахоит алым-ха итацәаауа ақша. Астәкьа иласны иѳхьаны иарґы иагәалашәом. Ас иақәйтзаны ағәра амоуцызт.

– Ицеит, Бзоу цеит!

– Ирылтәраа ицазеит!

– Уласы! Уеиха! Уеиха!

Рыбжыы тдарыхәтәақәа хтаны, иеигәыргьатцәа ґыртуеит, аtryшә иасуеит ахәыцқәа. Хацәақәакґы уажәнатә рхылцә-қәа рыххны иазыркьоит. Азәы затцәык – ақшәма, Баркәын Бадра, ибжыы ґаца нарылыѳуеит:

– Иумышьтын, абааґс, иумышьтын! Ағәра уах! Уах!

Аха уи ибжыы баша, иѳежьза еилаханто ихтәалоу асаба иналаз ицоит. Ус еиґш ахы иаднамбалацызт. Аґсыґ азымхо иалагеит. Мацк аласра иагнамырхар кәмлеит. Ағәра ааир-ххар... Ашьапқәа рыласра еґагнархеит, ршьапышьтыбжьқәа ааигәахо, иааигәахо, рґында икылкьо афақь агәчамахи инықәсын, инавыкькьеит еқәак. Ари адәы ґежь иқәлеижьтәи ус еиґш амыхьцызт Бзоу. Аґсы еивґаны, ршьапқәа анышә рытыкькьо ақһаґа инеиуаз ирышьтахх аґыѳанахеит. Гәаґ бааґсык ґыхеит уи агәаґы. Адґыл ахь иахаґы аґыланар-кәит. Ақхзы мыжда аблақәа ирхылеит. Ахы аақьар, инеидыс-лартә еизааигәахоит. Бзоу уи аґы атыхәа ишынахьнарқшлак, ақһаґа иарґы даґақы атыхәа инахьыґшуеит. Макьана амѳа хароуп, макьана акыр набжьоуп ақһахә аманы аґа-лара. Агәаґ бааґс агәатца еиланаршыцыцхьаза, ашьамхқәа иаха иласхоит. Алымхақәа тцнахуеит ауаа рґытбжьқәа. Ам-ѳа аґықәан иахьґылоу инапкьа-шьапкьоит, уи иара акыр иахәошәа. Абар, абар, даґа знызатцәык инакәшоит, нас ианытцуеит, аґышьапхыц ианақәақәа, инышәзамшәа ита-тахаз, иґстыхгоу уи амѳа. Иаґысырц ақһаґа иазынхаз ґы затцәыкоуп. Атыхәтәан ианталонза рақһа имышьтыцызт

апстазаара ахата иафызоп. Имѡахъяз – дынхеит. Изыхъяз, иахъыз – зусс алада! Абжбы захаз амеигэиргъазар, акгы агэы тнамшьааит. Хэапшцэакэак ахыглаз:

– Ишѡамѡахихъеи!

– Изшьапык ақэасаб-зыс дшашьтаз иптэахъан, иаанхаз-гы иахъа Бзоу алгон.

– Зтэы узымдыруа, иуцэтэыму, уашьтамлароуп!

– Ус дшыкоу идыруандаз, амдыр анцэа дирыцхауп рхэоз-ма?! – инацитцеит настха дгыланы Бзоу иазыпшуаз тахмадак-гы. Илабашъа ац хадагэаза аеыѡхэа инытцаикшеит. Уи Апса-ра ақытан заагаѡыс дрыман. Егъарааны дубарггы, иуардын ауалырқэа анѡахэаланы, икамбашьқэа ртыхэа авихэа икъо, амѡаду ианыршэла дцон анхацэа амхы иахьтыхо, ма абжымыра рхы иқэцеиуа ачаи ахьѡырхуа. Ихата ѡык дақэтэо, ѡык ныкъэиго уаѡы имбацызт, аха ѡырыѡрак бжъаижьюамызт.

Абри еипш ианақэшэа адырѡашықэсанггы, тагалан, апшэма дақэтэаны инеит аеыѡхэа рыпхзы иартэхъаз убри адэы гьежъ акъны. Иара убасқанггы аѡызцэа ахьеилагылаз имнеицкуа, ажэлар даарылцын, икамчы аѡы имагэ ахэы цырцырра иаархо, дара рышқа иѡааихахт Харун. Агэра дахьындашала икны, акраамта апшэма акы иеихэон. Еитх инацэкъарақэа рхаханы игэы инадикылон. Бзоу агэра аиха инацхаит акъыѡхэа. Апшэма деыжэымтзеит. Данѡыжэтц, апхъахэ аمانы италан ашьара иқэларц, ихэымжэарц агэра арпарцэа ианыдиркоуп. Бзиабарала итэны шақа ажэа хаа азырхэазеи усқан:

– Бзоу анаанахыс, егьырт аеқэа баша ишықэыртоз дырын.

– Иара иакароу ѡеикэа ҳарак цъара иубашам.

– Иареипш ззара поу ашьабстаггы узыпшаауам.

– Нхарак иапсоуп ари аѡыза аѡы, нхарак! – ихэеит, аны-хаѡара дамтагылоушэа, ихылца ихыхны Бзоу дахэапшуа, ес-шьацан апсаратэи ахьшьцэа рынаскъагаѡ Шъахан. Убри-ак ала акэын иара иқытан дызлардырзоз. Даагылазар шъхак дхаланы арха днықэымпшыцызт, ршьапаѡынза ахьшьцэа наскъаганы даахынхэуан.

– Уара хэылак, ажэван уатцэшыргыи изыпсузеи хэа ухэыцуа, шака урыцханы анцэа уишазеи, – ихэеит уи захаз атахмада-заагафы.

– Иакэнагатцэкьоз ахьз шцеитеи уи Бзоу ахьзытцаз! Нартаа рыекэа ирыжэлатцэкьоушэоуп ишыкоу!

– Бзоу азыхэан апхьахэ агара закэыхи.

«Апхьахэ агара закэыхи...» Бзоу дакэшаны дахэапшуан абас азызхээз, изымдырузааит иара иацины ашьа-ада иртоу аказшьа – апхьа даеа чык фагылар, иара азыхэан ишгэыпжэагоу, изымдырузааит, есеырыфра шытахыи абафкэа алапытэтцэаны ацэа итапсо ишьахьуа, аха имбазои, исапын шэахханы иагэйдчылоу апхзы, имбазои, ашьапы изыкэымгыло акэарахэа ишеитцасуа?!. Адэы гьеж ианныкэыпшлак, еснагь ф-цэаныррак еимаркуан. Афбагы убаскак игэгэан, руа иарбаныз иапызгоз зны-зынла иара ахатагыи иацэфашьон. Акы, иара псыс иахаз афра акэын. Уи азыхэан арака еипш иахьыманшэалаз дэык икэымфыцыт. Ишатахытцэкьаз ашьапы еитнахуан. Уи инафагылон иара апхьа чык гыланы ицар, иара аткыс иапысыр хэа ацэшэара. Ауаа апхьахэ агара, апхьагылара зыртаху – ахьз-апша, аехэара, ахамтакэа реимдара – урткэа иара иацэтэмын.

...Шака агэы атаххуа ашьжымтан апшэма иааира иахыццакузеи! Данааилакгы шакаамта дадхалозеи абаркэам аартра. Ихаштрымыт апшэма, Баркэын Бадра, уи ацыркь Харун идагы дарбанзаалак тэымуафкь инапы ахькысыр, акэиц акэшэазшэа, ацэа ахыбзаауа ишызыzymкуа. Шьыжымтанла ицапхакэа ырхьархьаруа заартра дадхало абаркэам зитахузеи, изадкнеихалозеи иахьтаку ашэ? Икалап, иара даныкам, ианимбо Харун ацыркь иезаны дааир, акэадыр акэтцаны агэышпы, ма алымхашьата цьаргыи имшатакэа дасыр хэа дшэозар. Игэылацэагы азэырфы алаф илырххьан убри абаркэам атыхэала. Иара зегыи иреихэоз акы акэын:

– Аеы бзиа, атыпха бзиа илфызоуп. Инахэапшыз ипсы налахоит. Иара итэызарц итаххоит. Иахьтактыз абаркэам фамыт азоуп Бзоу аб заны ашэанцэа рахь изыртиз. Ашьахэа рыгэтантэидааны иауигахашэануа. Абраатэи цьара уафы ччаак

изаны иааирхәеит. Шәара изышәымхәозеи, сара усқан снашьтаз сцахьан. Аңшаара аткыс еицәахеит аагара. Иситозма ашәануа иааихәаз аеи! Иаазырхәаз иара диздыруам, сара дсымбеит. Кабардатәи аеыжәла бзиа аниднагала, аңсрак азыхәан иситарц итахымызт. Сашшуа, аңара идызгало, изыңсаз аткыс нақәырзны ицәызгеит. Иара, Араң рыцха, иажәны ианңсы, уафңсык иеиңш анышә иамаздеит. Убасеиңш икоу ашә алоуп Бзоу. Аиаша шәасхәап, исцәырзар хәа аткысгы, исцәыбжырхыр хәа сшәоит. Ииашаны ирхәоит, уеи ушәақыи ауаара азәгы иумтан хәа. Ртәи уара ишудыруа, җазәи изымдырыр калоит. Бзоу ацәафә еилкааны, алеишәа уеанақәуршәа – угәи каршәны, абға улыкәианы уцә. Ғырыфразәаит, баша амфә уқәзааит, иара иадыруеит иканатцаша. Бзоу акәымкәа даҗәа җызтгы, сара саб иаан ашыхантәи сызлаауаз, шә-ңсык схазаргы – ңсык сзынхомызт...

Абас дналаганы Бадра изахәхьоугы измаҳаңгы ирзеи-теихәон Бзоу җыц ибжәаны даннақәтәаз, ианқәыңшаз еицырхыргаз хтыск. Ахәкәитра иашьцылаз Бзоу агәи цкәа ағәра ианымшәацызт. Аңсара ақытан усгы еснағ арахә бзианы ирзанын. Ашәамака дрыцын Бадра. Аңхын ашәха ианцоз Бзоугы игеит. Ахауа цкәеи аҳаскын ңсылеи ирылачон. Иаа-лыркәаны Бадра ашәха албаара иқәшәеит. Аңхаражәхәаф днеит иаб дычмазафхеит хәа. Агәнтәи инарышьтыз акыр ихәа-иршшеит ачымазаф ихәаа. Еилымкаашәа имамызт Бадра – чмазара мариак ихьызтгы, ас ихараз ашыхантәи дылбаарц изынарыцхауамызт. Ацәхәырахь анаара иаҗан Бзоу. Макәана ашәха хауа иңнашәон. Цәала-жыла ианымңшы-цызт. Акәадыр ақәцара акәым, иара ус анапахыи ааирагы ацәымгын. Бадра ифызцәа ицырхырааны ирkit.

– Ашьыбжь хыцхәеит, шьхагәаны иуқәнакуеит ахәлара. Уаха уааңшы, уатәи ашарңаз удәықәлап, – ихәан, инаимеикит агәың реихабы.

Иара, имукәа, дыфәыжәлан иҗанынеиха:

– Уеи макәана иуроуп, илашьцаны амфә умбар, машәыр узнамуааит. Уаха уназарц уаламган, ханышьхнылоз хәхьың-хәкәаз ңара уаанҗас, – бжәгажәақәак наихьыргзеит.

Еилыхха ашьха хауа аласра, адгьыл харакыра цсы зоу зеггы ирнаго агэыштыхра, Бзоу ашьамхы атцарра иацнатон, агэы иахагы иармархацуан. Абри еицш аан мыцхэы агэаг акуан агэра. Иараби, уиада цсыхэа ыказамкэан ифоума! Рапхэа ианафеитцаз ақышэқэа нак-аак ицнаккент. Уажэггы иагэалашэар ацэа итазызоит. Хэык ахацэа рнапсыргэытцақэа ашьа рылтэраауа инанагеит. Анахэта, ашаха, агэра – шака цнатэарыз! Уинахысггы қэыцмак ахапыцқэа афеа рытц-гозшэа акэын ишахауаз агэра аиха ахьархьарбжыы. Убас акэхарын абггы шырыбжыаз. Ианышэап, аха ашьха хауа абриакара аэра анагэанарцхо, иноуижьлар уи агэра... Ацшэма ихэааигашаз уск атцыхэала агака албаара шикэшэаз, дынкахэыцуа ихала затэык амэа дахықыэыз, иаб изыхэан уаанза иоуз ацэалашэара иахагы ишацлоз иара иабадыруаз. Иара иатахын абрака, ашьха азқэа ипаны, ихэхэаза иқэдоу амэаф азхара ишыр, ихэмарыр. Уи агэахэара иахагы иацлон, ашьапқэа ахахэ сса рытцафыпуа, анаарақэа рфеы албаара анакэшэалак. Атцыхэтад аразын кэынакэа еилаарцыруа, ашьтахьтэи ашьапқэа руатэакэа ирыдыгэгэалон, иара зымцоны иатцакьоушэа. Акэадырггы, иара иапысырц атахны, ахэдахь иааскьон. Иакэимтцазар камлазои убри акэадыр! Бзоу иаздыруамызт, ахаиуан иара азыхэан хэартара аланатц шакэу ауафы бзиа иахьынзаибо. Иазымдырзакэоуп ацшэма, Баркэын Бадра, имаз агэылбра, абзиабара убри аухатэи рныкэараан ишазнархаз. Амэа даныкэлатцэкьоз, ихата цкыа дазхэыцызтггы, ифызцэа рхэараггы итаххомызт. Изахахьадаз, эахафымш ныкэа ахьыбжьюу, Шьюудыд ашьхара, еихышэашэо ацсара ахьеилагылоунтэи, итцааза аффы уцынтца интасуа амшын иазааигэоу ркыта Ацсаранза шыыбжышытахьк иналагзаны азэы дыбжыысхэит хэа.

Ахэлара икэнакит иахькэаца-фацараз, иахьбгалартаз Цардгьал аиэхаа дынталоны. Ашьха уеизггы усоуп ацсара казшыас ишамоу: имшы лашаразар убас илашоит, убла агэы цнако, ианылашыцаггы, хапык унтагаланы ашэадыркызшэа еимахауеит. Бадра итцх алашыцара инацлеит, цас изнауазшэа, ажэван еимахазаны ашэшьра. Абри еицш

атх азыхэан уаҕа Цардҕал аиѡхаа иантысуазгы, уи ашьтахь, ахэи иашара ианнықала адыд-мацэыс, ақаршѡы ианрықэнакгы, иара акы затэык илшаз, егыҕаитқаз – иуапа апшьқэа итатданы, ағэра ақэыршэны акэадыр иеаларпс дақэтэан. Ашьхақэа бгозшэа ианыдыдлак, Бзоу ғызратас кырккырбжык тахэаеца инахэылтуан. Аеаашьақэкны, амацэыс ихнакыз аблақэа алашьцара ишналашьцылалак, ауаѡы ағэра импытцнажэаны аѡра, агэышпы еидырғэғэала изку амгэырхақэа рпытэцэара – зегы ирнышэаны, уажэи иаамтам хэа азбазшэа, итаслымха, махмызла икарцо надик аеицштэны ағыѡанакон.

Адырѡаеы ианааша, ауха ирықэғэғэоз ажэѡан харакеит, итбаакеит. Рымѡа хэхэаза изықэдаз ахэадагы уажэи аха ииашан. Бзоу аеиимаақэа атцыккыа ицахьан, аха урт уажэшьта иусмызт.

Убаскан, аа, абыржэи иахьтаку иааганы иантеик, мчыбжыкгы аблақэа ирхытуамызт уи ауха иназхықэыххылоз ағыбгарақэа, та змамыз аиѡхаақэа. Уажэгы ацэа итарзызо алымха итаѡуан адыд ашьтыбжы. Ацэеи-жыи иахамштэа иазынхейт, ублақэа срыкэыхшоуп хэа ахағы шыышыа убаскан азамѡа дахьағэыз. Ус еицш инапы ыркэымшэышэны иахышьхьан иагэалашэомызт.

Иараби, ауаѡы игэырцкэыл ахаиуан агэырцкэыл аткыс иуашэшэыроума, убартқэа зегы ихаштыртэ?!

Шаҕа агэи атыххуа иааира иазыцшузеи! Ашарагы акылхара икылццеижэтеи акраатцуеит. Азхара акранафа, ичырчыруа инеины алаанда иқэтэеит абағыртцыс. Уи есышьыжымтан, ашара адэи ианаақэло, акылхара инкылкэырны иааѡнапыруеит. Атрым-трым ицо, Бзоу иатцакэыруа иканатцашазеи! Адэахы ахауа анкэандахалак, иныѡныцрааны ицоит. Анахэта ахатданы индэылигар, иабеигаришь иахьа? Зегь рацкыс еиғыуп – анахэта ахыхны ахэыстахы интеитцар. Уакоуп ан ианацыз бжеихан иахьхэлоз. Ашэ аартны Бадра данааѡнало, аетра зегы ѡныртэаауа ицны иааѡнахауеит зхы иакэитэу апша. Уи цэаакза, адэаза, тагалан шытахы иоурыжыыз ахкаарақэа, зегы еилало, еилазѡаны, ихлахатц ргыежыгаха

иалшәшәоит. Бзоу агәатцә иарфыхоит адәеиужьра, арха каршәрақәа рзыгәыкра. Аха иара днадгыланы:

– Бзоу, Бзоу! – ибжы ттәааны, ицкьаза ианнақәиргалак, зеггы ахәәеуеит. Асаара ақышә аныргьежыло аңықәреи ахынзафо, иеага хәуоу ала ахыгәра ықәигьгәауеит, цъара фдык ахкааны иамфакәа аеыхәчара итахах атәа, ақәынцъ хәйтәқәа нақ итигоит еидыхәқәаланы. Ус иашь-цылахьеит Бзоу, аңшәмагы иғәы иахәозар акәхап, дақәтцә-кьазом, цықәреи цырак аныршәламкәа ианафалак, азамфә ижәфәхыр иахьнашьуеит, ианетцысыз ан цъара иканы ианаа-лак аешахьнашьлоз еиңш. Икәырқәыруеит анахәта ахатцаны, икәаша-кәашо атра иантиго. Идгьежыло ихарахаңшуеит. Импытқьар, икәалаауа инықәларын амзырха антытц ишьтоу адәеиужь. Цасқәа иазнеиуеит убри адәеиужь. Аетра ишаа-тигалак рақхьа иароуп абла иаахгыло. Цла затәык агәта икәгыланы, егырахь зеггы каршәроуп. Шьхацан убрақоуп иахьеизо ауахьад. Изныз, иңхныз, егыраан инаңшыргы алаңш нақәшәоит, амгәацәа тысқәаңза, ақәыккәылқәа ылыф-рны еы хәашлаңсак. Бзоу уи ахы нақәкны, абжы царза икьыркьыруеит. Ахы иаафәхоит ақароуп, знымзар-зны иар-гы абжы амыргацт. Ифәхаушәоуп ишааңшуа. Анахәта ахатцаны азәгы икым, ашьапқәа ишатаху ирықәитуп. Шьакоуп еицрылоу, абасқак иаңхьоит, аха затца арахь имааира, гәырфә хьантак иатцоушәа, ахы ацәыхьантаза, ааигәа-сигәа иаанаңшы-ааңшуеит, инеимда-ааимданы адгьыл кьантаз ацрыхара еиғаналагоит. Иахьзеи, абриақара абға тазырпалазеи? Урт-қәа зеггы Бзоу иаздыруамызт. Уи макьана аңстәзаара ашьац пшқарала акәын излабахьаз. Макьана итбаа-тыцәха, ихаракза иахагылаз ажәван, азқәа инықәсуаз аңшеиңш иласын.

Амзырха аганаф, аеацә тәыфәқәа реиңш, еимфәхахаза игылоуп аехарцартә. Анахәта уақа инахаиршәуеит. Ашьа-хәырзызқәа цирффарц, афы цырцыруа иаатигоит имақа иадх-әалоу ахәызба. Бзоу цъарак изгылом, икәаша-кәашоит, абаф ацәыласханы.

– Бзоу, аңу, алақәа урфеит! – инапы ркьақьаны агәчамах дасуеит. Иаангылоит ашьшьыхәа, итаслымха. Инап татақәа

рыла акәым, иҗахызар, ажыы иалапо иҗацоу аҗамчгы ахи-
кәаит, иара зегь реиҗа иацәымгу, азгы аҗәарахәа ихьта-
шәаанза иаларгыланы икыз, убри, зны имҗахызкәаз,
ацыркь Харун ампын дыкәимыжылааит. Иҗалап, иара ишәа
зшыоу ауаа рыҗоныҗка дуаҗы цәгьамзаргыы, аха уи, хым-
цада, даныхәычыз аҗарҗалыкь җшзақәа рыкра бзиа ибон.
Рыҗшзара инақәзуан урт аҗарҗалыкьқәа. Инапаҗы убас
ианикылон, изгәамтазақәа рыҗсқәа нархыҗуан.

Бадра иахәызба цхафыруа ашәахәырзызқәа җирффоит,
ашәапқәа неимда-аимдо дҗарыханы, ичаҗеиҗыҗеи мышкы
җуазаргыы, аҗеимаақәа днарыс-аарысуа игәеиҗоит. Ацәа
иалапо ахәхәагала ирыҗкәаны ианикәадырлак ашәҗахьоуп,
зыфҗы иашыҗылахьоу имаҗәақәа неишәыхны, изиаҗкқәа
иҗаҗыжыуа даҗеакала иҗеанилеиҗәо.

– Ахсаҗә уқәгыланомуа ушақәтәо, мамзар ашыкыл аҗынза
узланазоҗеи?! – абас алаф илырхлон Бадра. Уаҗаҗшкь, да-
хыҗкәз деилашәыгәза, гәҗәакы иакәын иара. Шәагаалагыы
уеизгы-уеизгы кәәҗзак иакәмызт, аха Бзоу агылара заҗараз
иадкыланы акәын иара ишәагаа лафхәартас изышәҗырхуаз.
Иуапа аҗышыкыл икылсыртә ипаны, иркәымпылны иреуан.
Ғхынхәалас Бзоу иабазахьазгыы убриак акәын. Уи акәадыр
ианнадиҗәала, ацәа иалашәон Бзоу мҗа харак ишықәлоз.
Згәы иазымхарыдаз дахьынарыхәаҗшуа. Ибырфын хҗарҗа
еилашәыршәыруа ирқәақәаны ихоуп. Икәымжәи икабеи,
амарсеи амарқәеи реиҗш ицәа ианаалоит. Игәышҗы кәа-
кәаҗы акалам кәашқәа еилаарҗыруа иуҗаҗхоит. Иҗамчы
еиҗырҗа икны, иара Бзоугыы җырба-җырбо, аҗәра иахан иҗа-
кәашо ианнеило, ирҗылаз, аныхаҗаҗа дагәыдыҗшылазшәа
дымшанхарҗ залшарым. җоуuky грас ирыҗхьазон, җоуuky
лафхәартас ишыҗырхуан, ишакәхалак, иара ус анцәа дишаны
дыҗан – бзиа ибон, ицәа иалан аҗырбара. Еиҗаразак аҗсараа
еиҗархәалон уахык зны иныкәара атәы. Ускан иҗыз, иҗмыз
изхәалакгыы аҗсы ахаҗаны, анапы-ашәапы аҗарҗон. Уаанза
җацаагара иарымхәаҗызшәа, уиак иаҗа ирхамышҗит. Аҗы
бзиа ахымоу, уаҗа аҗаҗа дахьынтәаарго аҗыҗан, – хәи, изакә
рашьыз аҗацаагацәа реиҗабы дзықәтәаз рхәап, убри хьзны

еиҥахәатәыс иҥаларцоуп изиархәаз хәа ақәызтәызгы ҕалейт.
Дәеа цыоукых:

– Аеоума иусу, аеы бзиа цәахак дақәуртәар – аеада
акәадыр ақәутар иафызой. Иара, Бадра ихаҥа, хатәа нагоуп,
дахънеиуа ииуа, иихәо идыруейт, – рхәейт. Руак иабзоураха,
афбагы еилала, ишакәхалак, аҥацаагацәа дрейхабын.

Аҥаца аргам ддәылтуан, хыҥхыакра аҥахымызт. Амфә-
дудәҕа ианыршәланы, ашәа хәо, аҕәҕәахәа ихысуан. Дгыл
ҥахәран аҥаца лқыҥа ахыҕаз. Аеқәа ршыапқәа акуа ихәын-
цәаран. Амш цәҕан. Уигы анацла, рыбла ахыҥоу умбо,
ахәынцәа ианаргейт. Ажәфан иаха-иаха еимахауа ишы-
лақәуазгы, агәйргәа-ччабжь рхылҕа инҥалейт аҥаца лым-
зырха. Аҥшәмацәа рҕылыны иааеыжәйрхит. Акәасқыаҕы
алашарақәа кәххаа иаркын. Абартәаҕы ианыфхала, Бадра
ифызцәа нейхәаҕшы-ааихәаҕшуа иаанхейт. Дара рзиацкқәа
азы нарықәҥаны ирмызәзәакәа афны фналашәа рымамызт.
Рқамчқәатәҕагы, аҥшәмацәа ирыздыркуа, аҥкыс еицәан,
Бадра урт дрыцзамқәа, аҥшәмацәа дрыланы, аматурҥа аҕнытә
даахалейт зымхәарыдаз. Изиацк еиқәатцәа цыфцыфқәа, амфан
махә хәычыкгы ҕҕаны ирхымысызшәа иуҕаҥхо, иҥацчауа
ишәан, иқамчы аҥахәҥей иааҥырхыз ашәақы еиҥш ицқын.

– Ғырбароуп, имеырбо игәы ажәуейт. Аҥахызар шықә-
сышәкы шәеицынхоз уҥхәыси уарей, убригы еснаҕ улейеыр-
балароуп, – ихәейт иара, дҕышәйрччо.

– Уи мап ацәызкуада, аха упырны уаауазма, хара хазныз
амфә уанзамыз? – хәа дыхҥаркит, аха иара ихы нахига-аахи-
ган, уафцас еилыркааратәы акгы реимхәейт.

Рқафқәа ҕаҥаны, «уаридада» хәауа, аҥаца дрыманы
агәашә иааҥыҥны ианынаскыа, Бадра ихы афы ишархәанҥаз-
гы дзышыцылахыаз ихамышҥкәа, икәадыр иааҥихит аштә
зиацк харҥақәа. Дышәежәыз ашышыхәа инархаирҥейт.
Имагә ахәы инавҥейҥейт иқамчы ааифырҕаны. Ауаа рзыхәан-
гы убас акәын дшыҕаз, дгәаар ирейцәоу аҕрас иҕақын:

– Ани, амгәйрха рыцқамқәа акәадыр кназхауа!

...Аетра иҥеикуа далагеижәҥей, шыжымыҥанла иара ида
азәгы дмааицызт. Амра ашәахәа акылхара ифкылҥхан,

ихэхэаза аетра аефыннадеит. Абағыртыс азхара анафа, зыжәра ицазар акэхарын, ңытрак иҕамызт. Уажә еиҕа иааф-наңрын, ашыапағытәҕыа инатәеит. Атрым-трым иңо иатца-гьежьюеит. Егьацәшәом иаҕраңалар хәа. Уажәраанзатәҕыа апшәма дынхахьаны агәалашәом. Атцеңь азы атгара дадхалоу, мамзаргыы шыыжынатцы апхә хишәарц атла дықәлоу. Дааип, ибобрик палта кьаф апхә фыы алшәшәо. Ашыапкәа шкыднакьоз иаапсеит. Ианмархәацыз зны ишахьыз еиңш, ашыамхларшә ахьыр, ашыапы атдан ашәақь хәышә таңсаны амца нахьирсып. Иара рханы ацәа ахзызааргыы, уинахыс ахьаа нтыблаа ицап...

Дааип...

Ахәхәага ахышыа, ауразоуроу ацәа цырцыруа ирыцкьаны, ани аеы хәашлаңса хырқәақәо иахыгылоу адәафы ашыапы еитцнахырц инықәирфыр, нас, анахәта ианкны, архаҕа иналбааигоит. Аҕәара ахахә ҕәашра инылаңшны, апша цәаак аңынҕа ианынҕаслак, адақәа тыңсаауа, ихьшәашәаза акы налсуеит. Ишацәымҕу дақәтәҕыаны иналеицалоит азы-шышыра. Ғатцаҕаранза иазааиуеит. Убас ихьшәашәоуп, еитцас иқыңьқыңьюеит. Иара аңаф дықәгыланы зны-зынла иааи-шышыуеит ахафы. Ахәда уеизгыы иара иҕынза изымназар хәа дшәом. Алаҳәахзеиңш узахәамңшуа ицырцыруеит. Убасҕан, азы ианынҕытцлак, адунеи зеггы дәы еиужьраны, иара анахәта ахыхны иқәзар!..

Амра ашәахәа лаҕәуеит, илаҕәуеит. Еиҕах инкылңрааны ицеит абағыртыс.

...Ныҕәарантәи зны ишаауаз, аҕәра имахәаркәа арааңса-зар акәхап, амфа иашараны ианиба, маңк аеааикәнакып избан, ахы иоужьны ахәдахь даахынааит. Уаҳа аҕахзамызт. Адгьыл аеиуатәны афыфанахеит. Ишааиуаз, амфа ааихнатцәо ихыз ацҳа ианынхықәыххыла, иңеит икаууа. Иҕы ахыеа-нымыз акәхап, дахууаа дцеит. Ишны ишыҕазгыы:

– Бзоу! Бзоу! – анихәа, иаахынхәит еитцас иқыңьқыңьюа.

Убригь иҕәалашәар...

Дааип...

Ма харантәи:

– Бзоу, Бзоу! – хәа убасқан, ацқа ианыџахыңа данкаһаз еиңш, ибжыы таһәәены акәзарғыы даңхьар, уахь, иара дахыы-
коу инеирын. Аандеи гәашәи акгы иннакыларымызт. Иарбан
тзамцу еиџызшаз? Амрагы, цтак наџахау, икаһәхәа акылҳара
икылччоз ашәәхәәкәа адәәхьала атзамц инадзытылеит.

Знык акарагы, зан иацәкьалаз аетцыс еиңш, абжыы џыт-
нацан, ишамчыз иаакьыркьырит. Абжыы азәгы иахымаһаз,
баша аетра иахыыџаыыз, агәахы цнажәоу, ишьацәкәыс-
уа атра иаатагыежыит. Ашьжымтан иххны, аџыказырз
акәырпыкка ацхә җыц аеыхәчара ишазталоу адыруан, уи
иашьылаһьан. Ауха иатәашьаны иамфоз акәынцкәа, уажәы
акыышә рыларшьшыны ирылеимдо, реиха ипакәаз, ита-
такәаз ныхнаркәәаит. Акрыфара ускак ихьаанагом, аеы-
хәчара интыха-аатыхаргы, агәы еикәнахәалап, азбоуп
хәышья амамкәа, акыркы тбаны изкыз. Убастәкьа иазыхгом
изышьылаһьаз даеакгы – есены адәеиужьра аныкәыпшра,
пытраамтак аетра антыцра.

Агәы канаршәит уажәшьта уатәы ашьыжымтанынза.
Ахәылпаз акылҳара инкылкәырны иааџнапрын, ишьтыца-
шьтыцо, азҳара ыфаны ицеит абагыртцыс. Шьыжыи хәылбье-
хеи роуп уи еихарак ианаало. Атцх агәы ааиџнашеит. Ажәџан
етәәацк кыдыршәыламзар акәхарын, ашәтәкьа ахьџоугы,
аетра аџныткәеиңш, илашьцоуп. Ицәазу, иаапшуазу цкьагы
иазымдыруа, Бзоу хырсысуа иахыгылаз, аңшәма дааџналаны,
индәылигазшәа, анахәта нахшыны агәашә антытц адәеиужь
иныкәитцазшәа абон, җазныхгы – адәеиужь акны инеины
икәхуп, аңшәма дыччо, дгәыргьацәа аҗәра Харун инаиир-
кит... Бзоу цәырхан, ашырхәа ахы џышьтнахит. Убри аамтазы,
аетра зегы рыгтаны иалсуа, аштаҗынтә иааџит бжык.
Ацәеижь џахыбзаан, ахәы қақаза иџеилагылеит Бзоу. Цьара
җы мархәәацк агыгшәыг иакызаап, иоужьзар, иацхраарын...
Ашә ахь инеины, цкьа ианзырџы, ишҗыбжымыз еилнаргеит.
Ахәхәабжкәа... азәы, џыцья, хџы... Ирацәахон иаха-иаха...

Адырџаҗыны, Бзоу иамбацыз хацәәкәак ааџналан, пхәкәак
еиларкәычшәа инартәит. Акыдсакәа икәкны егырмыххит,
дара рхатакәагы ччаңшык рҗыкәмызт. Даҗа уахыки-җнаки

цхьаны, еиҥах иамбацыз даҕа цыоукых аҕара нахатцаны атра интыргейт. Иҥызгазаалак, аштаҕа акэзаргыи иноурыжыыр... Иаатрысын, аҕара илахеит Бзоу! Абжьи цэгьакэа арт ахымшк ишгац игон, аха ауаа, арыскашык ауаа ашта икэнамбаацызт. Ащызцэа иахьрацлаблo адэи гьежь акны еипштэҕьа... Уакоуп арскак ирацэащны ауаа иахьрылацшхьоу.

Ацшэма мѡа харак дыкэлoзаап. Акэадыркэа иреигьу акэуп, аакэа рыфѡы аҕасуа, аихаҕара ҕыц ахоуп... Аҕхарцартаҕы иадгылоуп, амѡа ишныкэлара икэадырны. Агэчамах, ахахэда зегьи хѡаны, ашьамхкэа рҕынза иназо акы акэыршэуп, ауапа акаратэҕьа еикэатцэаза. Ааигэара ауаа неиуа, иара инахэапшны, кэыркэырратцас, бжьи гэытшьаагак нархылтц-уеит, рыблакэа цырцыруа алабжыш рхуп. Ахы тууа, алымха-кэа цнахит ауаа рыбжьи. Урт зегьи наҕ ашта иныкэцаны, ацшэма дааир, ма ацхьахэ анагалак ишыҕаитцало еипш, ажэ-лар иѡарылганы игар...

Аҕара тахмадак иааникылан, ишыи-ишыи еикэцо, ихэда икэае ацхьа дгыланы днеиуеит. Ацсара акытан ҕыбҕаҕазак идунеи аницсахлак ишыҕартцац еипш, ахэса ашэи рхьиыссы, рыхцэкэа пыртла, ахацэа, рхылцакэа рхых, еицхрашышьы Бзоу иашьтагыла агэарц иакэшоит, Баркэын Бадра изы «Ауоу» хэауа.

Еиҥах тэиуааак атра интаркын, адэахьала абаркэам надк-нахаланы, инапыртцит. Ашара адэи ианаакэла, ишыҕанатцац, иааѡнаприт абагыртцыс. Еснагь еипш, акылхара ихэхэаза инкылпхейт амра ашэахэа. Ариабжьарак, зны иааикэтэо, зны еиҥаналаго иааѡуаз абжькэагыи ашта иныкэбан, ацс-тазаара, мшкэак рацхьа изтаз ашьтра интаршэ, икэышышь аҕыѡанахеит. Адыд-мацэыс зцыз мшыцэгьа тахэлакык ашьтахь еипш, урткэа анаахнага, Бзоу шашьцылац, ашьыжь еиҥа ацшэма изыпшын. Уажэи уи иацланы иҕан дахьынзам-бац арт амшкэагыи. Ашьтахь бжьи ааѡуам, еикэышышьы...

Дааип...

Цэажэабжькэак геит аатрахьтэ. Алымха зышыцылахьаз ацапхакэагыи хьархьарит. Ирханы иҕыхазшэа, алымхакэа кьацэхеит Бзоу. Анырхара ду ахьынзаѡазоз аҕыѡеитцнахын,

агыџ-агыџха асра иналагеит изыкәгылаз ахыгәра. Рыбжыкәа цәгаза, иамахазац цәажәабжыкәоуп иго. Ашә аалыртын даалагылеит, лыпрахәатцәкыагы Бзоу апырцәкәа реипш еикәатцәаза, ацшәма Бадра ипхәыс Мсыгәда. Азныказ «хырр»рган,атраиаатагыежит.Ахы агәалашәозараахыс,знык, џынтәракәуахәыамцалыргылахьан.Иарауигы,аеааитцнахыр – иатцакысуа зытуан лакәу рматцурта абартаҟоуп. Иахыагы иагәалашәоит,убаскан аҟны ашә анаалырт,уахынтәи иагәйдчылаз ацхара еикәатцәаза иаадәылшәшәан, абла агәы цнако иаҟасыз алҟа аҟҟы. Арака, иара атраҟы, уи ацхәыс дааины ашә алыртуа, дыҟнало дамбацызт. Адәахыы иахындәылпчыыз, лыткы асаара ишытассы дгылан даҟа пхәыск. Уи агәыла пхәыс амзырха дыкәнабаакәахьан. Еснагь длышҟацало длыцын цкәына хәычык. Иеикәа кыаҟ ишыамхаҟынза имназо, ишыапкәа хыркыаҟа акәын дышныкәоз иара.

– Унапшы, аа, убзыцәашыа кәаша-кәашо иахыгылоу, – лхәан агәыла пхәыс, Бзоу лбацыпхыаза. Ашыапкәа неихнагаааихнагаргы, икәаша-кәашошәа акәын лара дшахәапшуаз. Иара, ацкәын хыцә, Бзоу ааигәа дааины, дшахыымкысуа агәра аиргарц, ицәымшәарц, хара-хара дгылон еснагь. Данабалакгы ихы-иҟы ихаччон, иблакәа раз-разза. Цәгыашәа игәапхон Бзоу уи ахәычы иблакәа. Апшәма иаамышҟахь ус иразны азәгы дахәапшуа камлацызт. Баша дацәшәоит. Дааины апырцәкәа икыргы, цәгыара изнауам. Зны апшәма акыта агәаҟы иҟаз аизарахь дцарц Бзоу икәадырын, аҟынакәа разынцсараха, ахыа-хыахәа еилацсо ишгылаз, убри ацкәын хыцә дыҟуа агәашә дааталеит.

– Уааи,дад, ара уааи, – ихәеит Бадра.

– Бзоу самшыуеи!

– Уашьзом, умшәан.

Даашьтицаан акәадыр днаниртәалеит. Шака дласыз! Иаакәацар акәадыр днахшәон. Ишыхәакәа уаха цәка имназазит, акәадыр днас-насит атах-атаххәа. Апшәма ахы идшыыло, аемиртысзо игылан Бзоу.

– Уажәшҟа цкыа шәеибадырма убзыцәашьеи уареи? – ихәеит Бадра, ахәычы дихыхәмаруа.

– Ишакароузеи! Ишгылоу амгэаца сытцысуеит, – ихэеит иара, дылбааганы цака даниргыла, иблакаа тырхаха Бзоу датцапшуа.

– Башамаша абзыцаашья умоу цыушьома, Кэынта.

– Сангы Бзоу уара иубзыцаашьоуп лхэоит, ауафи аеи зеишьцаахошэа.

– Изеишьцаамхозеи! Бзоуи уареи агэыпхэыхш шэыбжьоуп. Уаргы ухэыцзан, Бзоугы етдысын, аин иатцан. Учмазаөхеит. Абчы ухыт. Ахмацыр сыманы Бзоу ан снатцалан, иөежьза, ижэпаза ахш ааузамсхит.

– Нас исуржэма?

– Уатцашьшь иумжэи.

– Уажэ иабакоу Бзоу ан?

– Истиит.

– Бзоуи сареи хаиуацааткаызаап, – ихэеит ачкэын хыца Кэынта, иеыркэышны, илакытцакаа уажэ иахагы ицылашаауа.

Абзыцаашья, ахэыпха, акыкахш хэа ауаа, ацэанырра ан-рыцамачхалак, рхы итхэааны ирыбжьартцало аиуара, аитын-харакаа аздыруамызт Бзоу. Иара иадыруаз уиоуп, рапхыза ибла хэычкэа тикэатцэааза ианырхыпшыла, аетцакаа реипш, икэеицеиуа инадыпхалазшэа, урт зтэыз изыхэан ашья-ада ипхаз аky нартысит. Уи гэеитозар акэхарын ацшэмагы. Убриазэ затэык иакэын инапала дааганы иакэиртэахыаз.

– Анцаа сишьааит, Кэынта ашкол ахь дахьцасышьтуаз. Цьара акы днабмыцхраауаз, – лхэеит уажэы уи ачкэын хыца длыцзамкэа иан аетра апхья дахьгылаз. «Абзыцаашья», «ахэпха» хэа акгы ацлымцазеит. Лкышэкаагы ачапшь рыкэмызт. Урткэа ауаа ианырхэо, ркышэкаа ачапшь ыкэны, рлакытцакаа амра агыламтаз шыыжытэи ажэоан ианафызоу акэхап.

– Еи, ихалшагэышьоузеи, Мсыгэда. Шэызгаб дышцакоу, бхаткы сцеит? Апсрафгы дсымбеи, аха хзымеицаажэазеит. Лызбахэкаа бзианы исахауеит.

– Дыкоуп, сбыкэыхшоуп. Убри азэк лакэгышьоуп зыкэ-гэыгуа. Зны арахь даазгап, зны дара рахь сцалап. Икэыр-

банс скалааит, дзыхшаз иан хата леипштәкәа сибәгәышьоит сумахә, – лхәеит Мсыгәда. Егьуедрамкәа, егьсаарамкәа, Бзоу иамбазацыз акала иазаалгеит азы. Икьәфпыкәза инам-талыргылеит. Пытракгы ампан имнеикәа, «хырр» арго, ишьа-кәсуа уи иахәапшуан Бзоу. Аухантәарак атәафәа зфаз аеы, акьышәкәа баны еидчабло, агәы шабон. Апышә нтанаршышьит азы кас-касәо изтаз ахәтага еикәатцәа. Иамахазацыз фәык апынта интасит. Уи абыста атцаблрей ачхәари ирыфәын. Иажәырц аеы итанагалаз азгы нак иканатәан, игәааны, ацәеижы зегы цысуа иаакәаркәашьейт.

Ажәван тахәлакны ишәшызааит, икыдхәәа илеиузааит акәа, Бзоу иадыруан амра фәгылан, ашәахәа хахаза атзы-вара ианкылпхаша аамта. Есышыжь убри аамтазы апшәма ишизыпшыц изыпшуан. Адәахәала ацапхәкәа анаахьархьар-лак, иара иоуп хәа игәырғәо икьыркьыруан. Илпырхагамхо, иагьылмеигәырғәо, тынч аеаашьақәнакуан, Мсыгәда да-наафәналалак. Убас ишыпшыз, азынра иаха-иаха инаскьо ма-цара, ашьақәа ркалтқәа рахь азычқәкәа атцаа итазны иакит. Ашәапыцяп ахьта иаршабейт, аиха рылоутар шы кәармак рылымтцау, алфәқиашәышшәа, ицәикәарахеит харантә иаапшуаз ахәақәкәа. Убас есышъжымтан ишизыпшыз, ипычәейт атцаакәа, алфәк нархытдын, ахәақәкәа шыацпшшәылахеит. Иааит адгьыл ззыпшыз, иааит аапын. Уи иалшейт апшра, аха адгьыл иалшо, адгьыл иамоу ачхара иарбан гәу излазо!

Ишыкалтцалац еипш, анахәта ашаха роуны инацралхәан, дацәшәа-цәшәо Бзоу аетра иаатылгеит Мсыгәда. Зныкыр арахь иааскьахьазу. Агәашә ахь ианынапш, ахы ркәны икылпшуа иадгылан аеы хәышлапса. Уи азынраз иагхазан, апхә анакәырх, ихаххала иаапшыз атцла амахәкәа реипш акәын акайкәылкәа шалыхәхәоз. Уинахысгы Бзоу, апшәма дацәыхарахацыпхьаза, убри аеы хәышлапса иара ашқа иаха-иаха иааскьон. Адәеиужь ианықәнабаалак, хақәитрак еипш ипхьазаны акәын иара ашқа ишеихоз. Уажәгы ианаба, иазгәакьазаз афызак абазшәа, иназыкьыркьырит.

– Ушьапқәа еисизейт. Усцәыбнамлозар, уоусышьтып. Ани адәеиужьра ушьамхы нарбаны уаахынхәы, – лхәеит Мсыгәда,

уащпсык иеипш лыбжбы ыганы аеы дацаажео. Уажеадагы, шыжыи хэйлбыехеи ахэы аналтало, ус калтзон. Бзоу абла кээзкэа камкамуа илыхэащшуа, илызырфун. Иадыруазтгы ауафы ибызшэа, иахауазтгы аетра ашэхымс афы дыкэтэаны Мсыгэда илхэалоз ажэакэа, ацшэма иара шака изыпшу аханарштрын.

Агэашэ аартны ианноулыж, азынра ашытахь ицсасины, итатаза ишытаз адэеиужь ахь икэалаауа афыланахейт. Иш-неиуаз, ацшэма дакэтэаны агэра аафеирххазшэа, адыххэа аеаанкыланы, икэчаразаауа адэы ыцынахэхейт, нас ахы накыа-аакыо, ганха еицацо ихэмаруа иныкэлейт. Аеы хэйшлапса агэашэ ишадгылаз иадгылан, акэац ахэеифырхуа инармышьткэа аанда икылпшуа игылоу ала-макеипш.

– Цыра акы нафарцар, ма нак илагэйдцан иршыыр итынчымхоз, ацсцаахаипш адэы икэтцаны ирымоуп, рыцсы иартааит изтэу! – лхэейт Мсыгэда аеы хэйшлапса азыхэан. Нышэхэарпк аашытыхны иагэыдылцейт. Ацахэхэа азкэа иа-нааха, ацаа-ажыы дысзахьазшэа, атцыхэа аакыан, амцкэа анакэнацо еипш, азкэа иныкэнашыт. Иахыглаз егымтцысит.

Ишцацэымгыз Бзоу ахэйлпаз амзырха иахьталцалоз. Ааи-гэаранза днанашьтуан, нас, адунеихаан дамбацкэа ирхазшэа, иртрысны, апыккахэа адэы иныкэлон. Зны агэабалаа афы-кэрей анцсаланы ижыа-жыо иалаталцалон, еазны изфытны даалгон Кэынта хэйцы.

– Адэахыи иказар иахагыи имхэуеи, – ихэон уи, Мсыгэда дахылыцхраауаз деигэыргыатца.

– Ииашоуп, нан, ахаскынфеагыи еинтэылейт, уахынлагыи адэы икэзар имхэуеи, аха акрыздыруама, амцхэ афар иа-зеицаоуп ихэон зыцсы афхэараз, насгыи, нанхейт, цыра мееикэак иаакны инакэтэар, ихэыржэоит, иара усгыи абгафе азэ даннеи, аанфасшыа аздырзом.

– Сдухар сара сакетэалоит.

– Уцсынцры духааит, нан, ура удуха, аеы уахызбаауада. Иара Бзоугыи ура бзиа уабоит.

Бзоу ашта итаргаларц Кэынтеи Мсыгэдеи ианпхарца, иф-уа, ихэмаруа аеы хэйшлапса инадыххылейт. Инаффы-ааф-

фит. Аламтцкәеи аҗхзи еилазшаны итәытцәза фшык апынтца интасит. Иара убриаҗара иадгьежылон, аеы хәышлаҗса, иамбазошәа, агәхбаа мкзакәа, ашьапкәа зыкәгылоу адгьыл таҗеуазаргы иара азы зегь акакәны игылан. Абгыы шаҗаз ианшәа, абгыжә кампсакәа, изҗахаз атлеипш ахәыжә аназымкьа, ипыткәыр-пыткәырма ацәа иалахеит. Абла җа-гәыгәкәа атәафшы здәылышәшәуаз Бзоу атрахыы акәын иахьхаз.

– Итәыда, нанду Мсыгәда, абри аеы? – ихәеит Кәынта аеы хәышлаҗса дахәаҗшуа.

– Итәызаалак, анапы надкылазар – иеыми. Избалак шакәтәоз ацәа итырхит. Итәыз уаха итаимыжыло иашта ити-цахьеит.

– Абга ахьцәкьоу амтцкәа иазааргозеи!

– Акәадыр анакәыртцо иатәашыаны аеыкәтаршә атцадыршәуам! Цьара кәахьчак накәыршәуа мацара, абга ацәа ахырхит. Акәтәара еилаҗауа ианеимаркуазгы ыҗамзи.

– Нанду Мсыгәда, сынтәа Бзоу ашьха ишәышытуама? – длазтааит Кәынта. Бзоу амзырха иантарцала агәашә аркуа.

– Сыздыруам, нан, ашьхацарагы ааигәахоит, иахылаҗшуа дҗалар, изышыцылахыоу ауп, исмыштыуеи.

Раҗхьаза ашьха ианига, цьабаамзар ашьха ацара бзиарас иалаз хәа акгы амбеит. Аблакәа хнашо ақәа шлеиуа, аҗша анаслак, абаџкәа хьшәашәаза ацәа итанапсон. Аингы ацын усқан. Агәатцанза интыпсаауа ишәон ахра такнаҗакәа ианырхыкәхылалак. Аин аакьыркьыруан, ибжыы җацаза инакәиргон Бадрагы. Иабатахыз ашьамхаҗынза ишеиуа излагылаз ахаскын җата. Иара егьацәымцхәын, ижәпаны, ишеиҗьза аин агәыхәпы итытцуаз ахш. Ус акәхап ауаа рзы-хәангы ишыкоу ашьхақәа, раҗхьаза урт рызкәахь ихәназ, ақәаршшы, акырцх, ахьта, ахра такнаҗакәа зегы еилаланы дрыцәдыршәоит. Иара ихәычра шаҗа идырбозеи ихагылоу ахра цышцыџ дукәа! Урткәа игәы тырымкьакәа, ргәыблра зкыз, ашьхақәа рыбзиабара ду инарцә интеигалоит. Шаҗа рахәы ахра иалкьаны итахозеи, аха ус иҗазаап ашьхақәа, сынтәа ацәхәыраҗ зшьапы пцәаз, җааны шьхацан ашызцәа анкарцо

иаргы рымгар, рышьта ихыланы инарышьталоит. Ахала затцэык ашьхақәа рыгәтанза иназогы убап. Знызатцэык ауп Бзоу ани иареи ашьха ианеицца. Убасқан ахәдацәал иахьацхаз, акраамта ицәхәза ичын. Иара, иины ианынкашәа инаркны, адгғыл атцабылуазшәа, цыарак изгыломызт, ма ицо ихәмаруан, мамзаргы ишлар акәын. Ашьха цәхәыраф зны икәалаауа ишны ишнеиуаз, убас хра такнаҳарак инхықәххылеит, ишәаны ашьамхқәа натцәмкәалазтгы, ахахә алшәазшәа, икәалаауа инталон. Аин кырккыруа ианадыххыла, иара шатцкыеит итцыхәаршәшәо, ашьапқәа цыстысуа. Ахәдацәал ацхараф иннажыуамызт, ашбагы бгеибатцар хәа дшәаны Бадра ибжыы рықәимыргазтгы. Ашьха уаха ацара агәампхо, агәы ахшәаноуп ишылбааз. Дәеа шынтә рақара имгакәа, ишьапытцхаагаз амша хәаас иамкыртә ақара ашьха иазыгәкуа изықамлеит. Ашьтахы, ацхынра нтәаны, атәым тәылахь ицо ацсаатә раамта анаауа шырдыруеипш, ашьхақа амша ақәлара ианаамтахалак, иара ахала иадыруа иалагеит Бзоу. Уақатәи ахаскын цылеи ахауа ласи рыфшы ағасызшәа, тынч цыарак ағезышьяқәкуамызт. Шадақа игоу амша ианфшыланы икырккыруан.

Ақыта уахьад ашьхақа амша ианықәлаша, еснагь еизцар-тас ирыман аеы хәышлапса ахәырта адәафы. Уақа рәааизганы, еицәхасуа, агәгәахәа рәанышархо, Бзоу җырба-җырбо рапхәа инагылон, ихыпхыцуа рышьтахьза ирышьтан аеы хәышлапса. Знымзар-зны ашьханза изыназаны иамбеит. Амшан ма иатцакыаны идыргьежыуан, мамзаргы ирхымзакәа ианынхалак, иара ахала иаахынхәуан. Инарзынхон ахаскын хәааны изықәкыңыз адәы цәхәи ашьа алзыцәцәауаз аламцқәеи.

Сынтаагы ашьха илбаап итцегь ашьамхы гәгәаны, иласны, нас жәантә изыкәшо уи адәы гьежь инықәлап, атцыхәа иахьнарпшып зеггы.

– Иабаци уахь, иабаци, алақәа ирфааит!

– Амша атшәараф шәырцырагыл. Макыана ишәмышьтын!

– Ишәыпхьза, амша ианнықәло ишәыпхьза!

Рқамчы шьтыбжықәа җацаза ахауа пнақоит. Ауахьад ирыкәшаны еизырцоит аҗыхьшьцәа. Аетцарақәа рыбжықәа

царыхэтцэаза еибаркыркыруеит, ранацэа урт ирхыбааны ирывагьежьюеит, еицхауеит, еидтыгьлоит. Бзоу амзырха агэы азыкэкуам. Агэашэ инадыххылоит. Аеазнакуеит иахыцарц, аха ихаракцэоуп. Ицар-царза амасар аандала икэыршоуп амзырха. Хыцашьа амам. Анахэтэ лыманы дааит Мсыгэда. Уи зылтахузеи, ус агэашэ налыртыр, интканы ицап, есышыкэса ашьха изыццало рахь. Уаҕа ирхамыштыц ҕызцэас иаха ае-рыдкыланы изыцхэлоз. Ахэда тхэа, уахь ипшуеит. Мсыгэда анахэтэ нахалтеит дахынхаланы, ахэдаҕе аарла дназо.

– Аеырыџраан зеггы уртэуп, абжыаацны... Аҕыу, сшыапы уақэпалома, алақэа урфеит! Уара узба акэым, сара схы агартэ сымам, – анахэтэ ианкны аеыхышьцэа рахь илыман днеит.

– Бгэы иалымсын, Мсыгэда, ак анахь, сара сзадгылагэы-шьом, – ихэеит ахышьцэа реихабы.

– Ак анахь, унхарагы азхом! – ихэеит даапышэырччашэа, иажэа атэы налатцаны Шыахан. Уи уажэы ахышьцэа рынас-кыагаразы дааины дыкан.

– Бзоу ануга, иара мацара уацзароуп. Цыцх хэекэа зықэнаршэоз сара исымдыруеи, – ихэеит хычаки, нас усгы нацитцеит: – Атларкэыкэ абажэ иамысыр ахы шахьюеипш, уара, ари мыџлар ичмазаџхоит. Кацкацк ҕышьтпрааргы, ахы зыхнаркыаша акы анаба, еес, азаара ахы италаны, икэа-лаауа аҕыџанахоит, аеқэагы уама калаз цышьа, ирханы иџашьталоит, нас ухы кны урышьтаз. Бадра даныкэз, даеа усыи. Уи атыхэа кны дацыи, насгы верск иказаргы, ибжыы ақэырганы, иицахыз аиркэтон. Уаџцстас дацэажэон, убас идыруан иаратэы.

– Уара, нас, ари аеы уаха ашьха имцазои? Шэанацьялбеит, кытак хыхьз шакантэ итнагахьюзеи!

– Ихагала, уара иузыхьчозар...

– Ибзиоуп, нан, ибзиоуп. Ёыжэк еимакны шэарт, мџа харак иқэгылоу, шэгэы еихымшэан, – Мсыгэда уаха ажэак рылаҕымткэа, анахэтэ шылкыз, ашацахэа лышьтахька даа-хынхэит.

Аухантэарак ақышэ нышьтнамшьит. Адгьыл ианыџуа, ахауа иалан еибаркыркыруа, агэгэахэа ипхеибатца, еижэ-

хысло ашьхаҕа амҕа икәләз ауахьад рышьтыбжь. Абла-
кәа ашьа рхытәалло икараханы, иара изныкымкәан ауаа-
ггы, ашьа зшьоуггы рыхьз ьызгахьоу, ашәақь ңсақәа
реипш, рыхкәа ьырцьырза амасар зкәыршоу амзырха ьшәа
иҕагьежьюа иҕакуп. Аңша ыкәхәмараауа икказа иҕацәуп
адәеиужь. Есшьацан, ишыҕанатцац еипш, еиҕа ирышьтала-
ны ицахит аҕы хәышлаҕса. Еснагь еипш, еиҕа мҕабжарантәи
ихынхәуазар акәхап. Уамашәа ишоуп уеизггы ауаа: мыцхәы
зыбаҕ зцәыласу иацәшәаны ирымгеит, ахәышлаҕса – уи
баҕданцәоуп. Ирызхәыцыр, ашьхаҕа ипҕеибарс амҕа икәләз
аҕкәа рышьтыбжь аткыс еиҳаны, алымха иҕаҕуеит аңхьахә
аманы ианталалак иеигәырғьо рнапеинкьабжь. Ишьтыхны
рнапы ирзыкәыргылом, уаха акгы рыгхом. Ағәра иаханы
илага-ҕаго, аңхзы аладырбоит, ашьара ианыкәлалак, азы
хьшәашәа амҕадыргылоит. Ускан инадгыло зеггы рнапы
нахьыршь-аахьыршьуеит, хахә ңшьак акәушәа.

Итуазеи уажәшьта азггы иаладмыргылеижьҕеи. Алым-
хақәа иртапапоит ахаан иамбацыз аламҕкәа. Аҕы хәышлаҕ-
са аҕынтәи иаау, уи ааигәара ианнеилак акәын аламҕкәа
ианырклож. Уахеипш ари агәарң атыҕтра аҕахны, уахеипш ахы
азтамкуа икамлацызт. Атцарақәа чырчыруа иааиларыңсеит
шьта. Алашьцара иаха-иаха ицәышхоит, адәеиужь ьбаахоит,
икахәхәа иааңшуеит аҕышьапхыц иаганы адәы икәдоу ашьха
мҕа. Иарггы аҕы шыапхыц ианаргеит агәашә ааигәа-сигәа.
Инадыхыланы иаагьежьюеит, еиҕа инадыхылоит. Аңараҕ
уиакара абаҕ ңнамшәац. Ашңы аҕынза ахәда хнархәхәоит
агәашә. Лаңштәашәарак аузшәа, итрысны аҕыҕанахеит.
Агәашә ашьапкәа машәырынггы иахьымкьысит. Адәеиужь
иныкәңшит, ладеи ҕадеи еимдо. Алашәарыца бзиаггы ус
ашәарах рышьта азырхом. Ашьа-ада арҕыхо, иазгәакьазоу
рыфҕы аңынҕа иҕасуеит. Ағәра аҕадырххауам, акәадыр
ақәым. Еиужьны ашьхаҕа ахы рханы ишьтоуп амҕа. Уи ацашьа
збалак, даҕа ҕызтггы, алашәага иаарцоит игәахәрын, аха
Аңсара ақытанггы, уи аңтыцггы Бзоу ззымдыруадаз!

– Ихәжәоит, машәыр ахьюеит. Ахы азынкылома ари ахала,
– лхәеит ақыҕа агәҕа иагәылхәа игаз амҕа ианыршәлан

ишнеиуаз иаңылаз атакәажә. Ашьтыбжь анлаха, цюукуы еипхныфланы иаауеит лызбан, амѡа днымѡахытцын, аанда леавакны дгылан.

– Еи, гыди, ишңанапыдахеи! – ихәеит аңсараа рзаагафы тахмада. Ашьыжь шаанза иуардын таҳәаны амѡа дыкәлахьан. Уа дахьакәтәазгы, аң хаңагәаза икын илаба-шья. Ауардын ианѡахәалаз ауалырқәа ихы рхыхәхәомызт. Бзоу анааипыххыла, ашьтыбжь акамбашьқәа аршәан, ршьа-ѡа хьантакәа еиххәо рѡынархеит. – Хьи, уореи! Абгақәа шәырѡаттахәааит, абиб шәымбатгы! – нас дгәааны, днарзагьшәа, ус нацитцеит: – Аеы бзиа – анапы бзиа атахуп. Аңсараажәқәа хакәызма ари аѡыза аҕыбаѡ злоу аеы зыкәнагоз. Хара ихакәнаго, аа, абарт акамбашь гәатцәажәпа-қәа роуп, хьи, уореи!

Ихәжәарын даѡа ҕызтгы. Бзоу азыхәан, аѡра баша ныкәара иаѡызан. Аеқәа рышьта иаха-иаха иѡыцхоит, ахыл-ѡа-ңсылѡа ахылцуеит руаң. Абар иааигәазаны рыфѡы аңын-та интасит. Уи афѡы аеы хәышлаңса афѡы агәаланаршәеит. Аңхзы, аламтқәа... Абар иаргы. Амѡа нымѡахыт, штак акара иаагьежны дәхәыңшуп. Хәыртас иахьамоу адәеиужь иаха итәартоуп, убас ицәхәуп ари адәхәыңш. Еснагь еиңш, ахы ақәыжыны, аңырцәқәа алахь итассы, икәыкәы-цыкәуеит. Иазгәакьазаз аѡызак абазшәа, инадыххылеит Бзоу. Аеы хәышлаңса, агәахы тқапуа, ацқәа хырҕаҕыны иаңхаит аҕы-ѡыхәа. Цәгьарас иазноухьоузеи, иараби! Иаргы нырмыжьзеи ашьха ицаз, ма убри еизааигәанатәыр. Аха Бзоу ахәышлаңса шаҕа аеазааигәанатәырц иара ашҕа еихоз, иара ахәышлаңса иахаггы Бзоу агәаг акуан.

Ауахьад ршьапы иаргылаз асаба цқьа имтәаң. Иааигәа-хоит шьхаңан раңхьаза инаупгыло ашьхаггы. Бзоу ибзианы иагәалашәоит. Уи ашьха ашьапаны адәы иашароуп. Уаҕа арахәггы ирдыруеит ашьхақәа шаҕа иааигәахаз. Адәы иқәиаауп иңсылоу ашьха хаскьын. Ихьшәашәаза цыха зык еиѡнашоит иара. Уаҕа ңсеитакыртоуп аидара иаңоу аеқәа рзыхәан. Бзоу, ауаѡы ихьантара аамышьтахь, еидарак абҕа иқәымлаңт. Уеизгы иара азыхәанггы иңсшьартоуп уи адәы. Уинахыс иалагоит аѡшья ахьамам амѡа. Ахахә ашьапқәа

ирытцафыпуеит, ахы ааланарҕаыр, анаара ақышә нкыдсылоит. Ҧада ихалацыпхьаза ихьшәашәахоит, иласхоит ахауа. Ламтц цырақәак ақәтәазар, уртҕы наҕ инапыртцуеит.

– Шәыпшы, шәыпшы!

– Бзоу аауеит, Бзоу!

– Апхьахә аманы италоушәоуп иаашьоу!

– Хаи, шәанацалбеит, ашәаҕьахәа иақәчузеи!

– Алҕатцә ахылцуеит, алҕатцә. Аблақәа ашьа рхытцәаларц егырыгым. Ани нызкылоз аанда абақаз!

– Машәыр ахьыргы, иара ахала иааит, хара акгы ххарам.

– Ари ццәызыз нхарак ицәытдамбгеи, – ихәахт анаскьагаф Шьахан. Цоуuky еигәыргьо, цоуuky, дара иахьыртәым иара иахароушәа, агәаҕ кны, инеихырхәаалеит ахьшьцәа. Ае-қәа аидарақәа рықәхны, ахәымца аиқәтцара иалагахьан. Бзоу ахы шхаз ауахьад иҕарылаххит. Аҕра иалашьықкны, насгы иахьрыхьаз еигәыргьаны аеазышьақәымкуа аеқәа инарыкәша-аарыкәшеит. Иацы ашьыжьымтан, аеқәа абрахь амҕа инықәлазар аахыс, ақышә нышътнамшьыцызт, амла иакуан. Уаха шаанза азхара ихәып, аҕсы еивнагап. Уртқәа хьаам, ирыхьзеит, ашьа зшьоу ирылоуп уажәшьта. Иры-лагыланы ашарқаз ашьхаҕа инкыдлап. Абар, рышьтыбжә аафуеит арҕашқәа. Аҕшагы иаха иҕыхьшәашәахеит.

Анаҕә еипш итцәҕахо ақәтцра иалагеит атцх. Ағәреихақәа рыхьархьарбжьқәа геит. Ахәымца анеихдырпхьа, акәазтха-қәа ирхылббуаз алҕа, адәы иқәчыз адгьыл ахылҕа-цсылҕа цәышра иналалеит еиқәатцәаза.

– Иацы аидарақәа зқәыз ирықәшәымтан иахьа.

– Иацы хзықәтәақәазгы шәымкын.

– Бзоу, Бзоу, – инапсыргәытца цьацьақәа еихьшьуа, Бзоу ашҕа иҕааихеит ахьшьцәа рынаскьагаф Шьахан. Атәым напы ацәымгын акәымзар, ағәра иацәшәаны имырхацызт. Уимоу, ағәра аихақәа аныхьархьарлак, иара иахаҕы алымхақәа кьацәхон. Ағәра итҕагон уаха шаанза ашьапқәа еисиуа изтәку атра, ағәра анаҕоу ауп жәантә изыкәшатәу адәы гьежә икәалаауа ианықәло. Уажәы изырзызымкыз – тәым напуп ағәра зку. Ишдәҕанатцари, адәы гьежә аҕны рыхьз ахьтҕаго

рзымхакәа, ашьха иахьырго азыхәангы апхзы кәтәатәызар, дакәтәаит убри ауаф. Абға иалымсзакәа даманы ицап, ани, асыпса ифықәсны ианыфхалалак, ииашараны, ацыха зы алсны ицо, ианхәуа аблақәа ирхысло ахаскын ахықашәқашәо ацәхәырафынза. Ауаа дара рзыхәан мацара акәхап арт анаара барақьатқәа ацәхәыра зрыхьзыртцаз. Ағәра нәфеи-цеит. Иамузоар аидарагы ақәйтцаит. Уи азыхәан аныкәашәа еицакрым. Иара ус ианхәыцуаз, иахьчаша, иахьааша, еидарасгы иакәлаша, зеггы збаны иалгахьан ауха, ахәымца аехәафы.

– Ағәра ушахо умахәарқәа аркарашт.

– Имахәарқәа аркарап усым, иңсы еикәхааит. Ари афыз аеы ццышә ақәтәара хәычык ицәгьоуп.

– «Аңьма имңсыша аматә азылакәуеит» хәа, Шьахан, уеы анасың ишқаки, ухәарауеи! Пхызгы иабарц иказма ашьха!

– Иара зызкзоу злагароуп уггы. Еидара еуп. Иаазқәылаз, пүтк апш азышьтымхуа амч каңсахьан. Ҷык сханаршәалеит Бзоу, – ихәеит Шьахан. Бзоу акәадыр нәкәйтцеит. Аеырыфракәа раан ибақәахьан акәымзар, ишьапы нахшьны дакәтәартә, ағәра инапафы икып хәа иңхызгы иаламшәацызт. Калашьа змамыз уск шакәыз ахьидыруаз афнытә, уамазакгы дашьтамызт. Иара имаз иеы иара изхон.

– Абрантәи аганза далацартә дышзакәтәоз идьыруазтгы, Харун хәашабга, шыапыла мацара шәааскьеигон, – ихәеит Шьахан.

– Ушақәтәоу иумырбан акәымзар, иңсы маңханы дкахауеит.

– Сара исмаҳаңт убас ҳаиуанк ауафы дафынцәаауа.

– Дыхнахит. Апхәызба пшза иналыхәапшыр, адунеихаан атың иаакәымлазо згәы еилаго ахацәа ыками, убас ихы еиланагеит.

– Уи данықкәыназгы ақәасаб-зыс ихы еиланаган, изшьапык наитәпцәа иагеит. Уажәы Бзоу, ихәдафьал аахнажәаанза, дашьтыцуам.

– Бзоу апшзара атқыс, сара сеы ағәғәара иаха ихәартоуп сара сзы, – ихәеит Шьахан. – Иара уггы Бзоу ахьз хәаны азы

иахэон цюуку. Сара уи иалаз хэа акгы сымбеит. Апыккахэа ифועит, уаха акгы. Ажыа акарагы ифuada. Аеырыфрaфы хнеит, хнахэацшит, хцеит, уаха уинахыс изхэартузеи хэа суазтаауеит? Акымзар акы. Нартаа рахэшыа Гэында леипш, икэыртэаны иумаз. – Дацэшэа-ацэшэо амгэырхахэа ирххеит.

– Ашыа алцха шэоуааит!

– Хажынзааскьюгаз бзиараха иуцылааит!

– Ишэасхэарызеи, абаацс, удафс ишэоуеит, аха шэысза-хылацш сёы.

– Уи уацэымшэан, аранза уара уанаанага, уажэшыта аидара акэым, уаф дакэтэам, ишыфуагы ицап ашыханза.

– Ифуама, рыцха, аидара абга цнатэахьян. Иахья афныка сгара акэшээзтгы, капей кылтэак хэа иузымтиуа икалон, – ихэеит Шыахан, Бзоу акэтэараз давагыежыа.

– Деыжэышэца, уара, шэицхрааны, – ихэеит ибжыы тагэа-аза иреихабыз фыхычак. Азэы ишыкыл икит, фазэы – агэра.

Урт афаахакгы, лыпсаак длоузар акара ихьяаго, уафцсас лхы ныкэтданы лацэааихышь калымтцеит Мсыгэда. Ишаашалак Бзоу «абзыцэашыа» Кэынта хэычы длыманы, иахынзалдыруаз дэы, гэафа акы нмыжкэа хэыц-хэыц еимданы, даацса-дкараха афныка дхынхэуан. «Абаркэам фатцаны изтеикуаз уажэоуп ианыздыр. Егыиашатфэюуп, афы бзиа умазар – ацха цшза думазар иафызоуп. Егыгэыкацагоуп, егыхапыцхьяауп анихэалак, ухы еилагама, ауафпси ахаиуани еидкыло хэа сыхыччон. Иара иахатыраз мацарагы напы агсыжырым, схэан, зынза инасымпыцазит. Схы цетэуп акэымзар, изыстахузеи! Кэынта хэычы ддухаанза иахытэоу изымгыло иажэуазар акэхап. Иажэыр – иажэааит, сара сыцсы танатцы абгахь уаф днасышытуам схэан, иамуит, сыгэнаха агартэ. Сабик иаазара атцкыс еицэахеит уи абара. Исылшагэышыом. Иргааит акэамхозаа. Аеырыфрaан ақыта, араион зегы хажыз тнагеит хэа иалафхэоит, абжыаацны ирзымбои!.. Ашыа иахырымгаз еихагы еигзар калап, ииашатфэкыаны машэыр ахыуан. Абыржэы затфык еибганы избандаз...»

– Уажэы ианахацшаалак, уаха изуазар ббап, нанду Мсыгэда. Сара сацлоит, исыхычоит, – ихэеит Кэынта.

– Уара иубартә у́кандаз, зынзагыи иустон. Абар амра нтагыалейт, иахыагыи хшашьтаз. Ушьтахь агәашә аркы, нан, – лхәейт Мсыгәда.

– Сара сышпахәычу, даду Бадра зны сақәимыртәеи! Уиаахыс шықәсык еихагыи цит, саргыи итцегь исызхаит.

– Азәы агәра ианкны хлеига-өеигозар, уаргыи саргыи хәықәтәащәа бзиақәоуп, – лхәейт дпышәырччо Мсыгәда. Амзырха кказа днықәыпшит. Уи зырлахәыхуаз, итзыртәауаз акы агын уажәы. Аетрагыи аңша ишатахыз иөнасуа, ашә аартын икьақьаза.

– Уца, нан, Кәынта, аөныка.

– Уатәы ашьжымтан саауейт, еиҭа хашьталап.

– Уареи сареи иахапшаауа егыикам. Анхара еилахараха, арт аөымш-хымшк рыла мацк рхы иақәитхар, ахацәа ирыпшаап. Ахаблаҕы ахацәа нтәама, сеидру...

Убри аамтазы, агәарабжъара ибжыөны, апыкка-пыкка-хәа ҕышьтыбжык ааөит. Мацәысеимкьарак иаөызаха, ахы азынмыло агәашә иаадыххылейт Бзоу. Иақәтәаз иаңхьа иароуп Мсыгәда лылапш итәашәаз. Амөан ишеибаргәамтхьаз мөашьо, азгыи иаарызшәа, аңхзы ахытәтәөн.

– Бзоу ааит! Бзоу ааит! – ибжыи хтаны ҕытүа днарпыххылан, агәашә ааиртит Кәынта. Амзырха нытнартәааит Бзоу ашьтыбжъ.

– Бысхыччаргыи, Мсыгәда, быххь згеит, сара уаха Бзоу сақәтәом. Ғымзар избахьоузеи, аха саагылазар, ас еипш-тәкьа сақәымшәацызт. Агәра сшахоз смахәарқәа ғнахит. Уаха иаамбжъазо, закәызеи, шәанаңьалбеит! – ихәейт Шьахан. Дынәыжәтцын, аөы дашьызшәа, ишьапқәа еилаго, ае-харпартаҕа инаганы агәра нахаиршәит. Мсыгәда уи иихәо лхажыи имааизо, илызгәакьазаз азәы дхынхәызшәа Бзоу дахәаңшуан. Иара ицәажәара инацитцеит:

– Иабахахьзеи, бхәарауеи! Ашьха ашьапаны.

– Сара абзамыкә, ашьха ицаз ауахьад ирышьтәлейт хәа ссахыгыи имааизеит. Уаргәаҕит, Шьахан, ухаткы сцеит. Ибзиараха анцәа иуңигалааит. Машәырк ахьыз цьысшьян, сшашьтаз, сызах гылейт.

– Ииашаны ирхэозаап, аеы жэлала иџеуит хэа. Сара абри абгы, абдугы бзианы исгэалашэоит. Уртгы абас акэын ишыказ. Дара зегы цэгара затэык ирымоу – ицбарациоуп.

– Ицбарамзар иеыџхома, Шьаханхеит. Амахмыз иашь-цылахыоу анадикэа роуп леишэала еипшу. Абџчыда злоу, ишыкоумбои, нанхеит, алеишэа чыдагы амоурауам. Амаршэа кны избаз, изыхьчаз, ахьзгы инамыргои. Алудџкыагы хахэуп, аха атэымыг ахэлаупсар ицыгэуеит, баша хахэхоит. Изыхьсэаауа, убригы, афаст, анапы атахуп. Бзоу, нанхеит, акыр иапсазар, ақыта зегы ишэтэыми.

– Ииашоуп, Мсыгэда, ақыта зегы иаралоуп хазлацэыртца, аха «азэы иаазара – азэы ипцоуп» шырхэо еипш ауп, аныкэгара цэгьатџкыоуп, аиаша басхэап, – ихэеит Шьахан. Днеин амзырха икэгылаз атла ашэшыраџ днатэеит. Уи итэашьа, ицэажэашьа убас икан, ашьха ашьапаџынтэи Бзоу дакэтэаны дахьааз, иины ианынкашэа инаркны изаазаз, ашьапы икэзыргылаз иара иакэу цыушырын.

– Иара атэы удыруаны, амаршэа укыр, уамак атахзам, – лхэеит Мсыгэда, рцэажэара инаццаны.

– Бзоу шыта сара исыхьчоит, – ихэеит Кэынта хэычы.

– Ха-ха-ха! Уара апшқа уакэым, дегызеигым ахатца дахэом.

– Уара уихыччоит, нан, Шьаханхеит, аха даџа џбаќа, хќаќа шыќэса роуп, нас днаќэсыртэон. Иара, апшэмагы ус акэын ишихэоз. Акыкахш рыбжьоуп хэагы дырхыхэмарлон. Уажэытџкыа сымала садхалеит акэымзар...

– Амхыртэаа итцег иааинылааит, нас иќанатэаэо убап, – ихэеит Шьахан, Кэынта хэычы ихы наиќэкны, аха изи-хэаз Мсыгэда лзыхэан шакэыз мџашьо. – Унхьапшны уаахьапшаанза аќыќэреи хырќэыџаауа иналагылоит. Иза-кэыхи, аанда иннакылап хэа ушэауоу!

– Ииашагэышьоуп. Ишазызура хэа ак сыздыруам, – лхэеит Мсыгэда, лыбжы каханы.

– Саргы, иахьантэарак амџа сахьыќэыз, убри сазхэыц-уан. Бхэычы дыќам, бду, зхэаз иеипш. Быпхаи бымахэи аар ицеит. Егы, абжыарак, ахэыхэќцаа реипш, бхала затэык ара быќэтэоуп. Аеы-ццышэ бызлахэагэышьозеи, пхэыск. Иара

атэы здыруа, иныкэызгаша, рхы амца аркызар арцэаха рымам. Аамтақәа шыкоу ббоит. Зеазтэылхны иашытоу Харун иоуп, – уи ихыз аниҳэоз ибжыы нытцакны, итаҳзамкәа ихәеит Шьахан. Илхэарызеишь хәа, илапш лыларкаца, Мсыгәда длыхәапшуан.

– Харун, нанхеит, ацшәмагы ауаа изааишьтхьан. Ашынтәхэгы, ахынтәхэгы хайтон. Истизозаргы, уи истом ихәан, имуит.

– Уамашәа дшоуп убри Харун, – ицсы ааилалеит Шьахан.
– Еснаг дахызынамзо ишыапы кыдиргылоит. Жәйтә аамтак ыкәзтгы, ахәынтқар ицха длышьталон.

– Ишыапгы ашыха изытцәаз убри азоуп, рхәоит. Ацшзара, нан, ихнамхуа дарбан, аха уигы иара атэы удырузароуп, афаст.

– Сара ибзианы исымдыруеи Харун ишыапы шытцәаз. Убаскантәкәа шәарыцара ицыз ифала исеихәон. Ахра иа-фаланы ифеиуазаарын. Харун данынапш, акацәарафытәкәа, ахахә еикәпараф ақәасаб-зыс шавтагылаз ибеит. Урт, зыжәла нтәаша, ишыпшзоу усгы ибдыруеит. Харун ихацсыраз, ашәакь шикәныз ихашту, напыла икырц избейт. Убас ипшзан, ашыра рыцхасшьейт хәа ихәеит рхәеит, ха-ха-ха! Иара икыр импытцамцсуазшәа! Ацыг еипш дхәазаны днейт, дагьамтасит, рхәоит. Дамтасу сыздыруам, аха дшәлкьан, ишыапы лаитцәпыххаа ицейт. Алаба данцаны дтыргейт. Ускан иарцысымта дтагылан. Ицсыцәгыара иахкьаны, адәы даакәхейт дцыркыпуа. Зны, аеырыфраан, Бадра ауаа изынашьтуа, диҳәо, дырпхашьаны Бзоу данакәтәа, ихыыз аасгәалашәар, схала ачча сакуейт, – иблақәа еихмырсыгь Мсыгәда дылфәпшуан, иихәаз ажәакәа аус ахьынзаруз аилкаара дахыццакуа.

– Ацшәмагы еснаг игәы иаланы ихәон убаскан да-хьакәиртәаз.

– Акамчгы акьашьа удырузароуп. Аеы бзиа ибзианы ианныкәогы, ианымныкәогы акамчы ахукьо уалагар, нас атыхәакьара цнагоит, ишнеи-шнеиуа, зынзаск ибжысуейт. Уртқәа уажәы избама сара, сааизар аеы сахшыуп, сара са-

кара уртқаа здыруада. Ақәасаб-зыс ишыырц итахымызт, напыла икуан, ха-ха-ха! – Аеы атәы хәа иахахыоу зегы, иара идыруазшәа, зныкыр икайтцахыоушәа, дасны ихы арехәара дафын Шыхан. Инаимқатәны Харунгы днаихыччон. Ихәашыа, ипшышыа цқыа дрызхәыцқәартә лгәы алақамызт Мсыгәда. Иара уи ихы иаирхәон. Ирхәоит, адгыл антцысыша, зегь рапхыаза ахәынап иадыруеит хәа. Игәеитеит Шыхан, иааибацыпхыаза нхарак иапсоуп хәа ззихәоз, Бадра уафы изимпытымхуаз аеы, уажәы апшәымас иамоу, апхәыс затәы, атира азхәыцра шытцнаххыаз лгәатцан. Ахы ытцнаххыан, аха ибон: макыана агәагыра лзыцәгъан, илцәыхыантан, длакқакуан. Уи Харун ианиаха, лара илташам, аха даеа цыоуки рнапала акәзаргы, илцәимгар иуам. Ахә азыхәангы, ыба-хқа ыы рыхә деигзом.

– Уажәраанза ибхәон еицш, Мсыгәда, быхь згеит, аеы бзиа ақыта зегы иртәуп, рыхьз тнагоит. Харун иеицш икоу ианимпыхыашәа, ухы иакәыхшаны азы иоутар иафызоуп.

– Уақтас икоу цыара азәы имандаз. Сара уажәшты Бзоу аеырықрақәа рахы икылго, ахьз арго, уи агәы сыманы сахым афны, – лхәеит Мсыгәда.

– Уи иашоуп, иара ауаагы ишқабзырхәо! Иахыа, даеа-зәызтгы ихәжәаны ишыуан. Ас икоу аеы агәшәымшә анумк – итахеит ауп. Егы зегы акәым, аа, уажәы аштыхытәи ашыапқәа аееимаақәа рыцышәшәаны икоуп, ианумчақа, амсақәа нхыжәжәоит, ицыркыпца афынанахоит. Ахәгы бзианы иби-тап Харун...

– Апшәма данықаз ихәалон, Харун иутар атцкыс – абгақәа ирфеоутар еиха еигьуп хәа.

Уиакәын Шыхангы иахарц иитахыз. Бзоу аехарцартае иахыфахәаз, агыгшәыгффы афасызшәа, ахәда тхәа, хырр арган, иаахарахапшит. Абла тышеишеикәа цымцымуан. Еицәажәоз ирзыпшуа ирзызырқуан, аха ауафытәықса ибызшәас иара иадыруаз инапы акәын. Иабеилнакаагәышыоз, уажәы урт реицәажәарала ишызбахоз иара пхыакатәи ацеицш зегы. Реиха иацәымгыз ауафгы, ахала атра ихшәаны атцыс пшқа зымташәаз абгахычы дшафыхахоз. Иара знапы «абызшәа» бзианы иадыруаз, апшәма иақара бзиа

дшамбозггы, уажэы, агэтыха иахымыгзакэа мѡабжарантэи
ирхынхэны иаазгаз ахатей ларей ахьеидтэалаз, Мсыгэда
иаха дазгэакыахан, цаса-цаса ааста иаха лнапы иназхыт.
Акэахча ъуоптаршэс иаттаршэны, иакэу акэадыр наќ
иакэылхыр, ацхзы зықашу абга, апшэма ишыќаитцалоз еицш,
аѡырхэа зыхык лзыќэмыршарггы, цшак ныќэсрын. Егьюурым,
ачхэар былфѡы тышэшэозарггы, лычуан еиќэатцэала азы
намцалыргылар, амѡа иќэижытэи итцуазей, агэахы кыдбеит.
Ахаѡы аалшышыырггы, цаса-цасеицш изызымкрым, иарггы
азамѡа налыднашылап... Дацэымшэакэа, ма Кэынта хэычы
дѡагылан иара ашќа дааир. Убри ахэыцзатцэќагы адуцэа
ахьеицэажэо акы рымеикуеит, дгытцэы-гытцэуа, ибжыы
атцэуа фѡы алыжжуа... Адуцэа апара, ашыара хэа аилазарахь,
иаахтны ианиас, иара иргэалаиршэозар акэхап, Бадра
даныќаз, даѡа хцаќа шыќэса анихытцлак, ианизхалак, агэра
иара инапаѡы инаиркны, аѡырѡыртахь дигарц шиειхэа-
хыз. Уи аниειхэоз аахыс зынрак цахьеит, даѡа ѡ-зынра за-
тцэык роуп инхаз. Абар мѡабжарантэи изырхынхэыз ахатца
дѡагылан, ќамчыс иикыз ачын имагэ ианќѡо, иара Бзоу аш-
ќа иѡааиехейт. Иуам, иуцэќѡом Кэынта. Ибжыы ќыцъќыцъуа
ахатца имахэар дахьынхаланы, Бзоу ашќа дааишытуам.

– Изаќэызей, «аѡы зтэыз итѡуан, аѡыхча иуамызт» хэа,
аттарбел еицш дсылахэатцаны симки уара! Усцырц наќ! –
иэхэейт Шыахан.

Дахьнытцыцыз, хыаада-баада, игэиѡанзамкэа, зшэаќь
апында ашыабста аѡазкыз ашэарыцаѡ дышцаќалои? Насггы
уи ашэарыцаѡ, цсаатэ хэлапсќэак раќэымзар, шэарахк
напшыхэынггы имбацзар? Ашыха ашыапаѡы данѡыжэлоз
имаз ашэараггы наќ инаихќыа ицейт уажэы. Амгэырхаќэа
рырххаратцэќыа ихаштит. Лыблаќэа анцэаакы, лкасацшыь
рыхыло игылоу Мсыгэда дахьхэыр ќалоит. Дласыроуп. Акэадыр
ахыѡрырц апсык агхейт. Ашырхэа дѡаќэтэан, уаха бзиалаггы
мхэакэа, убас дласны агэашэ дытќыейт, уцхэыс ца длоуйт хэа
иархэазшэа. Бзоу агэра анеица, назаза изцырцуаз агэараца,
сасааирта кэасќыатцас ихгэыз, иахыаазаз иара атра чыда, цыара
акы алацш анытцгаха амазейт. Ицоит амѡаду ианыршэланы.

«Апхәыс хшыџцажә иалылдыраауазеи ари аеы зыпсоу,
– ихәон игәахы дтаччо Шьахан. – Иашаны ирхәоит, аџны
ааухәозар, рапхьаза уазтдаа уи аџны зыргыламтда хәа.
Иуаазырхәо ауаџ иаб иргыламтазар, хәы мариала иуиџоит,
ус акәымкәа, иара ипхзашала иргылазар, ихә уахәазом.
Ҷы надик ахә ала илымсхит. Илдыруазеи, апхәысажә, ари
аазара иадбалой. Рацәа лхы-лгәы сталаны дыскаџеит.
Даххәыр иудыруазеи. Уатцәытцәкьа ипшааны илзаастироуп
лыкәрышыкәа. Пытрак салаеырбап, ипсахы пызжәап
ахәацыркь Харун. Ақәасаб-зыс деилахан инапала икуан.
Ирыцхашьаны дамеихсит, хә-хә-хә! Ишьапы наитцахжәа
игеит, алахыцәгьажә. Мчыла иауам, мчыла! Уара уеы мчыла
иџуазааит, сара сеы – насыпла зырхәазгьы абри азоуп.
Пытрак ипсахы пызжәап, нас иаархәашьа сара издырп.
Аџынтәхә акәым, ахынтәхә цадшьза имсхып. Ацьу, Бзоу, ағәра
пнатцәома, иканатцозеи! Уи аеы атәы издыруам, ибжыхуеит,
аџынтәхә ситаргьы, Бзоу инапаҶы икалар аткыс, абгақәа
ирфар еиғьуп лхәахит Мсыгәда. Аеы абгақәа ирфар калоит,
аха аҶҶа-ҶҶахәа ицәажәо акапшькәа уцьыба италар,
абгақәа ирзыфом. Сыццакып, издыруада даххәыр. Дангәаа,
пхәыс хжәашәагьы дыкоуп лара. Ацьу, Бзоу! Алақәа ирфааит,
ағәра сымпытнажәома! Уабаци! Ушьтахька ухьапшуа, уахь
угьежьырц утахума? Уахь уажәшьта амџа ухаштроуп. Истиип,
итцаскып, лара лусс иалоузеи! Ашьха ыфаны, еиқәкаца
илбаап сара сеы. Уи сара исызхоит. Уаанза ари... Ацьу, хай,
исзаанашазеи!

Аены шыбжьон... Икаршәны избеит аены шыбжьон...

Ишыстаху сақәитны...

Ақыта рыхьз тнамгакәа, ахьз зфахьада, изжәхьада...

Ацьу, Бзоу!..

Шьапымшла, ахьшьцәа шьапымшла ишцанаскьазгоз!..»

Ицнапык ахәда иакәыршан ағәра, егы Бзоу апырцә цьоу-
харқәа ирылархәатца икын. Убас инапқәа ишыркызгьы, иара
ишитәу игәы цкьа иханамтцозар акәхарын, ағәра пнатцәо иша-
хозгьы, уажәы-уажәы ишьхәақәа атах-атаххәа агәатцағара
итцаикшон. Днеиуан иаха дахьырбаша ақыта мџа агәта иа-

ныршәланы. Амра амшын инзаалон. Бзоу агәчамах ашәәкәа ыкәчын, аңхзы агәйтдашын. Ицәышза еилаҳанто, иашькlačуа иашьтәз асаба, аңшшәы еикәәтәә самсалра еицакуа, иадцаблон.

Мзкәак хәа Шьахан дызфызгы ииакәкәа ицеит...

Раңхьаза, цәала-жьылоуп Бзоу аңсәзаара аешаңсахыз удырыртә изланыңшыз. Икаларын, Харун аеырыџраан дахь-накәтәаз, иара иахьитәымыз азыхәан акәызтгы еихаразак дзыркшаз. Ускан ада Бадра уаха дакәиртәомызт. Иара иңсы алаханы, ихатәны имазарц дашьталахьан. Аеырыџраф аңхьахә аманы интәлеит, инаитцпраит, ицеит. Аңхьахә агон, аха иара итахын итцегь иласыр, итахын ишитаху акамчы нахикьар. Иидыруазгы – акамчы аеы аныкәашәа иацнатәоит хәа иа-хәхьаз акәын. Аеы зшьапы ахызшьхьоу дарбану ус зымхәо. Аеы зыбжьо, имџакәызтәо акамчоуп.

Ауаџңсы ишьа зшьоу ус напы изидкыларым. Иахьабалак аңша кылкьо Бадра икны изтакыз аетра иаџызоума иара, Харун иазиргылаз. Цшацк цъара икылсуам, тырасла икәыр-шоуп, тырасла ихыбуп. Ахафь шышыуа Бзоу данадгылоу, шакантә игәалашәахьоузеи ақәасаб-зыс! Иџыза хараза тәка дафән, уи ихатәа икәыңшызар акәхарын, уахь иңшуан. Ашьахәркәа кахәхәа, ацәа цырцыруа иахьыбаауа, шака аңшзара икны иагоз! Шака иааигәазаны дазнеизеи! Мџа затәык акәын иамаз. Иара ишкә имааикәа, нак цашьа амамызт. Абар, абар днамтәсуан... Иахьагы изеилмыргац шака бжьы еилалаз ускан. Ахахә аңфьбга, агәгәахәа итәлеит, ақәасаб-зыс ашақә иасит, иаргы артәаа тиргеит. Убаскантәкьа, ашақә иасуа икәылаауа ашәарах тәка ианыџтала, атқык аатиргеит иџыза. Алаба данцаны атың акны данаарга:

– Абар, ура ахәаша, узкәызуаз, – рхәан, ацәа ркацаны идырбеит.

– Ашәакь шсыкәныз схаштит, – ихәан, ихы дахлафшәа, ихьтәкьаз ихәагәышьеит.

Иреиңгыз ахкаара итеитцеит Бзоу Шьахан ианимихәхәтәкьа. Иара аамышьтахь даеа хәиуанк уахь итаимыжьлеит.

Ахаскын шьамхахы иџеиуан, уи агәы анахшәоз атәа аитон, иагәамцхар – ацхә ххны, ацыказырз ақәтәаны. Шака азыжәуа қәабла иамтагылан азы. Иара урт зегы кажны, аухатқьа аанда иџахыцан, ахы шхаз икәалаауа ицеит иахыз, иахьаа-зас. Адәеиужь аҕны аеы хәышлацса хырсысуа иқәгылан. Иара агәашә ишадгьежылоз, аухатқьа анахәта еитанахеитцан, иргьежыны иааигеит Харун. Уинахыс уаха изимпытымцит. Ишнеи-шнеиуаз, иаргы агәы канаршәит. Ұышықәсака ацшәматқьа иаирбаз инаногон, Ұышықәсака иахымцит уи инапы афџы, нас ицырқаз атцла шшьабо иаџызаха, уи зегы налцуа мацара, аказшьа ҕыцқәа рахь иниасит. Ирыцхашьаны азгы иалаиргыломызт. Иахагы еигьнашьон. Шакантә абаџ тнаршәаахьааз. Ацсы мацхо аҕынза инеиго ирыџуан. Иаргы убас ацәеижь акит, цасатәи амгәырхақәа, цсызак-цсызак рцушьыргы азара иакәшомызт. Ишьапқәа гьало, агәатцагара ицәқшо ақыта дналалон. Азы анырклак ашьтахьгы, азлагара алуқәа даеа цытраамтак рхала игьежьюеит. Аџра азыхәан ағәра иахон макьана Бзоу. Харун импыцқьарц ианеихозгы иаахон аҕамчы. Уи иара иидыруаз, дзышыцылахьаз акәын иҕаитдоз. Изгәамтазеит ианакәым, иахьакәым дахьасуаз иахьаны иштцнагаз атыхәақьара. Иара итәала дуаџ қьиан. Азәы данихәалак, мап изицәкуамызт.

– Аеы бзиа ақыта зегы иртәуп, уақәтәа, уца иахьутаху, – хәа инапала икәадырны инаритон. Ачара зхәоз ацхаражәхәаџгы дгәырғьатцәа днақәтәон, имџа аркьаеуан ашәацхәаџгы. Дқьианы акәым, деигәырғьон Харун – иара иеы аџыза аеы даеазәы имам хәа иахьытаауаз. Бзоу бжеиҳан иацәеилагон шакаџы ацшәмацәа амаз, шакаџы рқазшьа аеақәнаршәарыз. Азәы ианкәаруа бзиа ибон, аеазәы ирхыцхыцуан, егых, агәашә дантыц инаркны, ҕырххыла дшыџуа дцаны даар акәын. Аеышькыл икылухыртә ипаза еикәархәны Бадра иаеҳьнихәалалоз ауапа ацымхәрас, ихьархьаруа, ацықә-реи тацсаны аатцәа надҕеиҳәалеит акәадыр. Рацхьаза аатцәа аеҳьнихәалеит аеырыџра ашьтахь, адырџаеынтқьа. Егьақәитеит абҕа нтапало ихьантаны. Иаргы хыхь дақәтәан. Уажә иабазма уи аеырџыртә адәы гьежь. Енагь, жәантә

ианакэшалак ашьтахьгы, иара ицегь иоларц агәра ишахо иааиргьежьюан Бадра. Уажәакара ацъабаа абахьаны, игәаҕхьаны агәалашәом. Изака пхзузеи иканатәаз! Убасҕак ахы ишамеигзазгы, аарла хәынтәҕа инакәшеит. Акакала иавыҕыҕыон аеыоқәа. Аґсы еивтцахон, агәы шеицхауаз акара иаххәыцуамызт ашьамхқәа, иґсылаханы ихьантхаз ацәеижь убасҕак иацәыхьантан.

- Наҕ иқәга унади, наҕ иқәга!
- Аґыхәа авихәа иҕыо, амтц иркит, амтц!
- Уас, абааґс, уас!
- Азлагарахь уалацала, азлагарахь!

Иазфыртуан шықәсқәак уажәапхьа, ахахә пшьеипш, рнапы ахьшыуа, згәыргьа фытбжьқәа алымха цнахуаз.

Азынра иангытс, енак, агәы анфыҕь, иара иазпцәаз ахкаара ашьшьыхәа интыцын, игәыды-мыдуа амәа ианыршәланы, ажәытә иазгәакьаз, иахьаазаз агәараґа шыҕоу ахы рханы аеыоанахеит. Аґшзара анацәыз, инапы агирхеит аґшәма. Ирласны аґыкәкәара иналагеит аеы ааза. Пасатәи агәараґа агәы азыбылуаны, игәхьаанагоны акәмызт уахь изцоз. Уртқәа ахаштхьан. Иахаштмоу, ианагәалашәалак, ицъанашьон убасҕан убас иахьыҕаз, убриакара аґра бзиа иахьабоз, аґхьахә агаразы, еык аґхьа игылар, агәахы пжәауа аґсы ахьытнахуаз. Ицон иахьаазаз агәараґа антытц ишьтоу адәеиужь азыхәан. «Аеы бзиа ақыґа зегьы иртәуп» – хәа иацы иакәтәаз ауаф, зынзаск акәадыр аеоупґаршә атцеимыршәзазаарын, абґа ахьцәҕьаз, еиқәатцәа-еиқәатцәаза амтцқәа адпапаланы иахаабыцуеит. Адәеиужь аҕны инкылымсыцқәа, даапылеит еитах ауардын ахәда дыкәтәаны иаауаз аґахмада, аґсараа рзаааґы. Ауардын дахьақәтәаз илабашьа шыкыц икын. Ибжьы ныґакны ихәон игәы змырфыҕьшаз ашәак. Изнапык ала аґын ҕата акамбашьқәа еимданы рызқәа инааирхон. Дара рґыхәақәа авихәа иҕыо, ишыртхыз ашьшьыхәа иқәха ицон. Игәыды-мыдуа Бзоу анааивс, зны ашьха ирышьталаны ианцоз иацашьаз, адәы гьежь аҕны аґхьахәқәа аманы ианталоз иафшьаз, зегьы днарызхәыцын, иашәа иналатцаны: «Уа, згәы иґаз згәы иґаґсыз, зшьамхы иалаз зшьамхы иалаґсыз, уа-ри-

да-да, хьи-ашь!» – ихэан, акамбашькэа акы рхаразшэа, ацын ркацаны инархийкеит.

Бзоу адэеиужь а́кны ианынкылс, ахы иааџахан, а́цча́чар-кэа ирыты́цшны иаана́цит. Ишы́кац, иара убастэ́кыа, уа́ха а́еи́тана́мкзакэа, икэ́ыкэ́ы-цы́кэуа адэ́ы икэ́ын а́еы хэ́ыш-ла́цса. Уи́гыы ахы х́анта́за иџы́шьтнахит. Азы зта́баз атце́ць еи́цш, амгэ́ахэ́ык ах́апа́шааша аамы́шьтахь да́еа гэ́ахэ́арак рхымкэ́а изых́алахы́аз абла́кэа ты́гга акраамта́ Бзоу иа-хэ́апшуан. Паса иана́балак а́гэа́г а́уан. Ааигэ́ара ина-нашы́туамы́т. Уажэ́ы а́еы хэ́ышла́цса, изы́цшы́з а́фы́зак абазшэ́а, Бзоу иназы́ккы́рккы́рын, иа́цыларц иара а́шка а́џаа-нахейт.

Адэеиужь икэ́гылаз ах́аца́тцла амта́н, ашэ́шьыра́џы, еиба-бы́џа еидгы́лан урт а́џ-џык.

Псхэ́ы, 1969

АСАС

«Псы́хэа замоу́зеи? И́кала́зеи?»

Ша́кантэ иа́хахы́оузеи Зо́ркан ар́т азта́ара́кэа! Ша́кантэ тэ́ап-тэ́апхэ́а ика́тэои а́џы́кэбар. Иа́цлом, иа́гхом. Дшы́м-гэ́ыгзо, данымгэ́ыгзо аамта́зы иа́хауеит. Игэ́ы чо́, гэ́ырѓыарак дхана́галан дша́моу, иа́алы́ркы́аны диа́зта́ауеит азэ́ы. Игэ́ыр-ѓыа-чча́цшь а́хахэ́ зпы́раха́з азы́хь иа́фы́захоит. Ат́х лашы́ца-ра, амш лашара́, еи́лых а́ма́зам, зны адѓы́л иты́џуашэ́а игоит, џазны – а́жэ́џан т́аулахы́тэ. Иа́цса́хуеит а́хэ́ашы́а, иа́ц-са́хуам ат́акы, а́жэ́акэа. Ауа́џы икэ́шо иеи́шуеит а́лаца́гыа. Иааигэ́ара изнеи́уам, и́цэ́шэоит. Ала́ба и́куп ауа́џы. А́цхыа урт а́жэ́акэа рта́кы иа́хауан Зо́ркан. Рха́та́кэа, ишгэ́ылт́хы́азгы́, имта́н инаи́шы́туамы́т. Ла́бас ии́кыз а́гэ́ала акэ́ын. Ха́рантэ иа́аџуана́ты, ры́шьты́бжь ласы́н. Азы́мла́га ашы́ты́бжь иа́фы-зан. Икэ́ышы́шь и́цоит азы́мла́га. Ус а́ма́зам. Ашы́ты́бжьгы́ ты́н-чуп. А́зла́гара а́барба́лкэа иры́суа азоуп зы́шьты́бжь цэ́гьоу.

Ипыххааса ицо, ирыдхэашалоит абарбалқәа. Убри еипшны ипхъазеит Зорқан урт азтцарақәа рышьтыбжь. Ус дықан пытрак. Игәы ианықәыџлак, ахъаа зызцәыртцуа ауаџ иеипш, иалагахт, ихәон. Абарбал асра иалагахт азы. Иаслааит шақа иатаху. Дахыччаны инаикәицон Зорқан. Иауамызт. Изатцәра ииааицыпхъаза, урт азтцарақәа, рыңсы рылало, игәгәахон. Убасқан дазкылсит даџа еиџырпшракгы. Урт рышьтыбжь, арыц зымтәаз азлагара алуқәа рышьтыбжь еипшуп. Ари аиџырпшра икаитцаз икышәқәа аччапшь рықәнатцеит. Дааз-қәылаз кәзшыас ицигеит: ихала избауан, ихазы ихәон, ихата дахыччон. Арыц зымтәаз азлагара алуқәа реипштәкыа, аибафара иаџуп сгәи сыхшыџи. Ха-ха! Изакә еиџырпшроузеи ухәарауеи! Издыруада, иацуцарц утахызар? Иаххәап, итегь ихаракны, абасшәқәа нацуцар, арыц ахәлапсаанза, алуқәа аибафара ишақәымтцуа еипштәкыа, атак роуаанза, ургәакра иакәытцуам азтцарақәа. Укыатеиах птәап. Еихау ччара ыкам, ухала ухы уанахыччо аткыс. Сџыза Дыргәын иасхәароуп. Ишәкәыџџраџ ихы иаирхәап. Уи атәым ца инапы атшьра бзиа ибалоит. Мап, Самсон истар, Дыргәын иааирхәап. Усгыи уи иимтиуа хәа акгыи ыкам. Изимтирызеи ари аџыза асахьаркыратә еиџырпшра хараки. Усеилкааџыс саныкәз акәызтгыи, схаҭа схы иасырхәон. Уажәшҭа иабастаху. Уажәы схаҭы иааиуа даџа еиџырпшрақәоуп. Абахаипш икыақәоу ахаҭы. Атдыркант еипш ихәхәоу аҭынца. Ахәхәагеипш ихаххалоу ахапыцқәа...

Занаатс имаз аусеилкаара акәын Зорқан. Азтцарақәа дрышьцылахьан. Еснагь иара ауаа дразтцауан. Ацәгьара аныкалаз аамтазы уара уабақаз? Узызхәыцуаз абри аамтазы? Нас уабаци? Иупылада? Иуеихәазеи? Иоухәазеи? Уара ухазыхәан ишҭаузбей? Аус ҧыц – азтцара ҧыцқәа. Еснагь ауаа рытцара. Абар иапхъа дтәоуп ацәгьара кәзцаз. Тынч еицәажәоит. Аус ахата ишалацәажәоз, ашышьыхәа даџаахыи иниасит. Иаланахалеит. Иара, убри аамтазы, иаалырқьаны, итицаауа ауаџ реиха дызкәымгәыгзо тцараак наииҭоит. Ихәоит ус, иаармариашәа, хәмаршақә иҧашәазшәа. Азияҧы аҭсыз зсо ишҭоу, атдыкыхәа ултахысыр, ишҭаканатҭои? Итәи-

тәиуеит, ишаќь-шаќьоит, нас ишәаќьоит. Зус еиликаауа убас ишәара дықәнаќьоит Зорќан изтцаара. Иќьышәқәа еиқәыпсы дихәапшуеит. Изтцаара ихатә игәапқо, игәы дтаччоит дахътәоу. Уажәы даҭә зтцаарақәак, даҭә тцакык рыманы ихынхәит иара ихатә иахь.

«Псыхәа замоузеи? Иќалазеи?»

Арыц зымтәаз азлагара алуқәа реипштәќьа... Даҭәзәы иеихәазшәа, азныказ дахыччеит, нас даршанхан, иихәо иҭамшәо дназхәыцит. Уааи, исазтцааз, уажәытә сыблақәа урхыпшыл. Абыржәы уеигьым. Азәы иус тыстцаарц, азтцаарақәа анисталак, саргыы ус акәын ишыќастцоз. Азлагара еибафоит. Иахәлапсаз арыц амтәеит. Аибафара иаќәытцуам арыц ахәлоумпсакәа. Атак роуроуп азтцаарақәа. Зтцаарак иашьталан иаауеит даҭәақы. Урќәатц, иупырца. Шахала иҭархәоит ашьауардын амтәыжәоақәа. Уара урт азтцаарақәа уршьахәит. Иупыруцар, ишутаху уқәзаап адәы. Зегь реиха зхы иақәитү – зхы иазымтцаауа ауафы иоуп. Иамукәа, иупырымтцзар, уҭаршыцыл. Узышыцыло, иухаштыз акы иафызоуп. Иузгәатцзом. Аамтә цап. Уи зегьы хәшәыс ирымоуп. Макьанагы дгәыгуан, атак рмахаргыы, ргәы птәаны, ашьшыхәа инеикәыпсааны, инеикәыхьшәашәап хәа.

Егыашатәќьаны, дашыцылеит Зорќан. Атцлақәагыы ашыцылоит рааигәара итәҭеҭо арѡаш ашытыбжь. Арѡаш аќәымтцзо, аапсара азымдырзо, изҭыц иаҭуп. Азышьтра тнажаауеит, иарбгоит ацаѡқәа. Атцлақәа рцашә инадгылоит, ахы ргәаланаршәарц атахушәа. Ишәызха-зыгьо адгьыл шәалиааны шәықәгылоума? Издыруада, шәзықәгылоу адгьыл уиаќара ишәгәампхозар? Издыруада, амра мыцхәы ишәысцәозар? Сара ишәзаазгеит ацәаакыра. Ацәаакыра-псхатцага иацны урт рцашәқәа ирыланатцоит агәытќьара. Убасќан ирдыргәышьоит атцлақәа, изакә шытыбжьыз арѡаш иахылтцуаз. Рымшқәа убри ишапхьазо рбоит. «Псыхәа замоузеи? Иќалазеи?» Агәынамзарей аматанеирей рылыжжуан, тагалантәи ацша ишалалахьоу еипш, азын пша ацәаакыра. Агәынамзара хазы иазтцаауан. Адунеи иузықәыз ирейгьушьоз ауаа шпцуцәызи? Тәымуафык, ихарамкәа,

ишакәым уск дакәшәар, иахьынзеихарам еилкааны, иус далызхуаз, уара ухази иухъзеи? Иҗалап, уццакцәазар, убри иахаразар. Исыздыруам. Изтаҳыда усеипш ақиара. Ихарам уск далашәазар, дахьалашәаз азыхәан мацарагы ихароуп. Зегьы схы ишавызбоз, уаҳа насылам уажәшты. Иуқәшәира изыхәан иуахәамахааит игәы-ипсы. Ихала даанхацыпхьаза, уахь дыфналаны, аҗытәахра кәзшьас итцигоит.

Абжыы егы азбжак матанеиуан. Игәнаҳарақәа ианажьны, ицәызхьоу зегьы изыхынхәырц, дызшаз иашьапкуа ауафы ибжыын уи абжыы.

Агәынамзарей аматанеирей...

Абрака, апсшьарта фнакны данааи аухатәкыагы, ашьха-кәа рейкәышьшьра иалыфны иаҳаит, атып җыц ахь данаа, дырцәызыр хәа ишәозшәа. Дшықәиаз, инапы наигзан, атәца интәитәейт акониак. Ижәуан, ижәшьагы дазхәыцуан. Агәыхь змоу, ихьаа шизцәыртцуа анидырлак, ус дахыццакны ижәрым ахәшә. Деигрыблаауа инаигрысит акониак. Ахыжәлага итаҳ-замызт. Дашьцылахьан. Диан тынч. Ататын дахон. Хаипырцижытей итуазей? Фышықәса ирейхауп. Ианбалагей? Хара хиаанза. Сара акгы схарам. Акгы камлазейт. Зны илнахыз амфа ишаныц иануп азиас. Ашьтра итымтзейт. Имкәаратейт адәы иашара ианықәсуаз. Ахра ианаҗысуаз цьаргы иаҗымбейт. Убасоуп. Зегьы шыкац икоуп. Уаф кәы-җак, дмыццакзо, тынч дазхәыцны, ишәаны-изаны дызкәйтцаз амфа, ишиашоу иаауейт. Абан, иаапсаз аҗеипш, алымхацә-кәа ақәыпса, иахьықәгылоу ателефон. Дгыли-жәфани амра ашәахәа ишеиманадо еипш, ф-гәык еиманадар алшоит уи. Апсшьарта фнаҗы иуада дшаафналаз, ичамадан қапшь хәычы наиргылан, ателефон дызасит. Атцанба иуадоума? Зульфа дыстахын. Бышпакоу Зулиа? Мап, Зулиа хәа басхәалоит. Ааи, сааит. Бышпакоу? Ахәычы дышпакоу? Чамаданк азна амаҗәа изаазгейт. Уабакоу бхәама? Ааигәа сыкоуп, афны аатраҗы. Уажәытәкыа снейуейт. Бымшәан. Сыхәмарт. Уатәы ахәыц бахчаҗы снейны дызбоит Батал. Игәы дтацәажәон Зорқан. Ха-ха! Ацәымса! Анс-арс акәымкәа, ацәымса... Атцла ашьапы иадцаблоу ацәымса иафызоуп уи ахәыцра. Апсшьарта фнаҗы

дшааиз еицштәкъа, иашоуп, ателефон дасит, аха реицәажәара зынзаск даеакала икалеит. Аky зацәык уаццас илеихәаз, дшааз, ахәычы дибарц шитаху ауп. Атла иазеигьуп ацәымса аджәаны икажьзар. Ажыы аанарцшуеит, ачыхьгы асышт, алабжыш адыршәыло. Аха иазеигьуп иаджәазар. Ус акәзар, абрахь дзаазеи? Нахьхьи хараза икыдуп ецәак. Алашара уфаччоит. Абрахь дааит гәыграқәак игәатца итацәахны. Имчыбжь цырц егыагым. Дманшәаламхацт. Шықәсык атқыс еихахеит, ицәгыахеит уи амчыбжь. Шықәсык цеит иаха итынчны, ари амчыбжь цсахеибакрала итәхеит. Уажәшьта ицеи иареи зеибамдырыргыы калап. Издыруада, хаикәымшәар иара изеигьзаргыы хәа даахәыцит Зоркан. Сихаштхьейт, абыс дипхьазо далагахьейт даеазәы. Мышкызны, дуафхар, ихала еиликаар... Уара утәаз унапқәа угәытацса, усоума? Нас ишцазури? Уара унасыц унапы иакуп. Ха-ха! Изакә ажәа кьатеиах ццәагақәоузеи!

Дәагылан, аценцьыр адыршәыла днахеит. Ихашха-тәарахазшәа, икәызгаза игылоуп ашьхақәа. Ари амчыбжьык, ихәычи иареи реикәшәара дшазхәыцуаз, азгыы ҫада даханы дцозшәа, даркарейт. Шака рычхара хәаа амамзеи абант ашьхақәа. Игылоуп, ицшуп, ицшуп... Аценцьыр дадгылан ататын дахо Зоркан. Иахазынгыы, данызмыцәа, аиарта игәы анылацтәа, дәагылан, алашарагыы амыркыкәа, аценцьыр дадгыланы абас дыцшуан. Ажәфан ахы лахазшәа, аетцәакәа реипш, еилыцьыбауан афымца лашарақәа. Амшын ае-хықәкыла, итака ишьтан, ицхәыси ихәычи ахьынхоз ақалақь. Урт рхатәы ҫны ирзафьзахеит. Иацшәымацәоуп. Бзиала уаабеит лхәозар акәхап лыҫны унеир. Сара соуп мшыбзиақәа хәа имфыхыцуа. Усоуп асас ишихәтоу. Афымца лашарақәа ирылакәеицеиуан иара ибла зыдхалаз аҫны алашарагыы. Уи алашара иара игәырғьара арлашьцон. Данааз адырфәеныцәкъа ицшааит аҫны. Днавс-аавсуа игәеи-теит, қылары даараны, ацарта-аартақәа еиликаауазшәа. Архәарафьнза дцейт. Дхынхейт. Амардуан дыфхалан, ашә дахәацшуа, Зульфа лхатца ижәла «Атцанба М. М.» хәа асаркьа хәычы иантцаны иахькыдыз днацхьан, уахь дцозшәа, хыхьтәи

аетаж ахь дхалейт. Даагыежыын, убастаҕыа дласны длабаан,
дласны дааит аҕсыһарта ынаһы.

Итаҕын цышыахо икаҕсон. Азыһаашь зошәә, алашыцара
цаышхон, иҕшшыдахон. Ажәһан аҕы иҕыцаауан ае-
цааҕа. Ацаылашара аарла иналибааит амшын ахыҕа-
ҕыцаҕыа игылаз абаҕча. Цинкла ихыбын уи. Ихаракымызт.
Аҕенцыйрҕаа таба-табааза икаҕан, алашара рацааны иҕна-
пхаларц. Ахычы иахыа дышпанылымгари иан хазына! Иҕы
бзиазааит, дналымгаргы хыаам. Дызбар лҕахым. Иубри-
оуп дызналымго. Лхоуп еснагь хыцыртас илымоу. Лара
илтаһу, лара илзеицаам, лара, лара... Илхараҕышыоузеи?
Лара лакәымкәан, нас уаҕа изхарада! Саргы исыздыруам
изхарацаҕыоу. Аһарҕаа рацааны иалалар азыхь, уи реиҕа
изырхәашыыз аилкаара удаһу.

Каҕатас иҕаны, ихахаза аҕелаанда акәыршоуп ахыч
баҕча ашта. Абан, амцаыжәаҕа хыадышышь, аҕәашә аҕы
игылоуп аҕслыш. Наҕ иҕканы злакыта хту длак еиҕархар
еиҕын. Рапхыа ахыч баҕчаҕе даннеи, аҕелаанда далпшуа
акраамта дгылан. Ахычкәа, ашта тыртаа, еихәмаруан.
Аазаа пхыс длазцааит, ахычы ихызи ижәлеи хәаны.
Лыхцаҕаа кахәхәа, лзамааҕаа ҕыкапшыааза, пхыс қәыпшк
лакәын лара. Лцаажәашыагы тынчын. Ус дыкамзар, излал-
боз аскаҕәи амаҕкар. Мышкы урылазар, ухшыбаа атра
иткып. Дхыц-хыцит аҕхыс қәыпш. Дылгәаламшәеит ус
еиҕш ахычы. Издыруада, ииашамкәан исаҳазар, абаҕчахь
длымгозар ахычы хәа даахыцит Зоркан. Ишытаһыа
дхынхәырц иаҕәикуаны, игәалашәеит иҕыба иштаз Баҕал
ипатреҕ. Аблокнот иаагәылхны, аазаа пхыс иналирбеит.
Итыхижтеи ыы-шықәса ирықәын, аха, издыруада, далал-
дырыр. Дахылгәаламшәаз аминауаҕра шытацо, иалхәеит
ибзиазааны дшылдыруа, лара лгәып аҕны дшыкоу, аха иацы
ашыбжышытаһь, амш анцаара ҕытк шагыз, иан дааны
дшылгаз, иахыагы дшаалмышытыз.

Иахыак иаасычхар, уацаы даалгап.

Макыана шаанзацаоуп. Асаат жәаба рзеиҕш дцап.
Рапхыа даннеиз еиҕш, еиҕах аҕелаанда дналпшып. Абаҕта

агəашəкəа ирəызахеит уи ателанда. Ма а́кəара́кəанеа дакəтəоуп, мамзаргы а́таалым́катарта́фы дыхəмаруеит Ба-
тал. Ихəхəы еикəаткəа рхəы-рхəны, и́пынтца хашəшəалаза,
иахьааигаз сыздыруам уи а́шыза а́пынтца. Илыгу ы́камкəан,
аха а́шра-сахьа азыхəан акгы узлывбом иан. Уахьала акы
лзухəар, гəнахəроуп. Ды́пшзахароуп Баталгы. Дысзым-
дырыргы калап. Реикəшəара дназхəыцит Зоркан. А́тел-
аанда дахьавагылоу, ичамадан кəпш хəычы икуп иара.
Дпəшəырччоит, имхы заа и́калазшəа. И́шызкəа дрыцхəрауеит
Батал. Дыгəгəоуп. Дзакəпц зегы кайжыуеит. Даахьа́пшуеит.
Ажы ахала а́еадыруеит. Дыччоит. Нас дышны и́фааихоит.
Дааигəытцειхəхəоит даашьткəыцəааны...

Дманшəалахеит, ибзианы иалихит абри а́псшəарта шны.
Ашьха а́еадыр́кəкəыла иа́фагылоуп. Ша́ка и́тынчроузеи! Ааи-
гəа-сигəа уаха шны гылам. Ргылашьягы амам. Аи́хабыра
рылапш излатцəмшəацзеи. Иаакəыршаны интахыркаарын.
Ашьха ахыцəкəантə, инеицеи́пшны, наараны илашьтуп. Шья-
пы ргылартас анкəа иаанижыызшəа, штак иа́караны, ииа-
шароуп ара́ка. Амацара иахьгылоу уахəа́пшыр, азаткəра
даараза еилахауа цыушыап ари ашны. Псшьяра иааиз, дха-
тцаз, ды́пхəысыз, аеныткə́кəа иахымгакəа убри изымдыруа-
зар цсшьяшья имамшəа, иархəоит уи ашны ахы-атыхəа
шы́коу, иархəоит а́тоурых инаццаны. А́пхəыс цшза леипшоуп
а́тоурыхгы шдуу иара. Дабажəбахьоу шəара з́тоурых дуум
а́пхəыс цшза? Зегы рыбз налхьыршыуеит. Гəы́катцагас ирыз-
хоит убри. Ииашаткə́кəаны, уащы ибла аршанхартə, и́пшзаны
и́катцан ашны. Ихы дшəаханы, ша́ка датца́пшуа, убриа́кара
изаатуеит а́пшзара. Цьаргы хəхəк, ма цемент лыхк илапш
итцашəом. Ирхəоит, атцəыма́ггы цырак аламтцакəа и́катцоуп
хəа. И́тапцы́ккəаны, арашьяиакəа ирну асахьакəа, а́кьяад а́фы
иузтыхрым. Ажəтцаракəа аты́п бзиа́кəа ылырхит уа́ка. Сынтəа
макьяна имаац урт. Абан, тра́кəак еикəца́б еикəханы и́коуп.
Даеа тра́кəак рышьтамта асахьоуп инхаз. Алзынрак а́кəеи
аси ирысуаз иарбгеит. З́таацəара хыбгалаз ауащ иеи́пш ртыз-
ты́п ызит. Фы́ц ашьяпы ркыроуп, икараха, атəыла харантə
ишааилак. Изхарада? И́гəгəаны и́карымтцеит ры́тра. И́калоит,

егьырт атракэа раткыс икэадамызтгы. Хьтеи-пшеи, кэеи-си дара иаха ирысит. Мамзаргы напы баацсык иарбгеит.

– Иабакарцеи, ухэарауеи! – ихэеит Зоркан ицшышьа баны, иааигэара игылаз ацсшьафы. Иеибадыруамызт. Аштэе игылан афыцъагы. Уигы ажэцаракэа рытракэа дрыхэацш-уаз цыишьеит Зоркан.

– Ахыб ишатканы икарцеит, – ихэеит. – Акэеи ацшеи зланеизеи ибгаз атракэа ркны? Игэгэаны икатамызт, уаха акгы. Ха-ха!

– Ашноуп сара сызфэу, афны ахаца, – ихэеит ацсшьафы. Ихы пашза исан уи. Амра ахьакейпхоз ицырцыруан. – Изхэацштэу ашноуп. Ажэцаракэа рытра уахьнеилак иубоит. Ари афыза афны ацшаара цэгьоуп. Ишыкарцаз, иахыкарцаз ухэару!..

Реицаажэара убриала ихацирkit. Уажэы-уажэ ихы апаш-ра инапы ныкэишьуан. Ауастацэа рказара, рдырра, рфантазиа рехэаны даналга, убри инацшыны диасит иара реиха ихэарц иицахыз ахь.

– Ухатазар, убас ухатазароуп! Ацхэыс бзиа дубозар, убас бзиа дубозароуп! – дафын ацсшьафы, игэы-ицсы зегы убарт ажэакэа ирылато. Нас далагеит иаргы даеазэы икнытэ иахахьаз, атауади ацхэызба цшзеи рыбзиабара атэы. Зоркан иеихэеит уи, абригы-абригы атауад, ианиаамтаз цхэыс дшааигаз, лара дшыбзиаз, лышэтра, лыжэла зегы рыла дыишьашэалаз, аха урткэа зегы, афстаа ихэхартэ, рыгэхьаа шакым абзиабара. Атауад дтынчза, хьаа-баа имазамкэа итаацэа дрылагэырго иахтынра дшахыз, иаалыркьаны, даеа цхэызбак бзиа дшибаз, ларгы, атауад иткыс акыр дшеитцызгы, лгэы-лыцсы наилатэа дшылгэацхаз.

– Ишцакаитцоз атауад? Цэыбзас дааихэеит, цэыбзас! – деигэырго ихэон ацсшьафы. – Ухатазар, убас ухатазароуп! Абрака даакылсын атауад, ицэыбза цхэыс цшза абри афны лызиргылеит.

– Лыбзиараазыхэанцартышасилицеит, ха-ха! Абзиабарагы ахэ ушэалароуп, – ихэеит Зоркан.

– Иугәаларшәа, ашыза, арицарцәа, апиратцәа. Қәыларала, рхәрала иаадырхауаз, иааидыргалоз зегғы рыбзиабаф лшыапафы иныштарцон. Аа, абри афны зыргылаз аҫауадгғы убартдрейуан. Уи аахыс акыр шықәса штцхьюгғы, иблахкыгоуп афны, уазхәыц усқан изеипшраз. Амаццуәа лиҫеит. Дибарц аниҫаххоз даауан...

Зорқан дпышәырччо дизызырфуан. «Сыпцхәыси схәыци збарцаз саргғы сшааз еипш абри ақалақ ахь». Ихаҫагғы иаа-цьеишьеит ас еипш игәы иахьташәаз. Ажәабжь иазхәоз аҫ-шыафы, даеа цьюуы ркынтә иахаз хәаны даналга, ихаҫагғы пыт-чытқәак збаны инаҫишьқәеит. Қазшыа бааҫсны имазаа-рын аҫауад амацасра. Даланагалар, ҫынкылашыа издырзомызт. Абри афнгғы амаца дасны ицәцазаап. Царта лмоуа дықәхеит ибзиабаф, ицәыбза цшза. Зорқан ари иазхәоз, иихәоз атқкыс, ихәашыа акәын иаха дзызхәыцуаз. Амаца атәы анцәырига, ихәашыагғы ихафы аҫшәгғы реырыҫсахит. Ус иҫоуп амц зхәо, ухәан-схәан бзиа избо зегғы. Амци атцабырги реиофдыраара – абри акәын, занаатла иусеилкаафыз Зорқан изыхәан зегь реиха ихадаз. Уажәшьта уи зиҫахыз ихазыхәан мацара акәын амзар...

Иҫатын хыблаауан. Алфатцә еицрыхәхәа, еиқәатцәаза ауа-да хәыцы ифначуан. Аңарда зпырыргаз асценеипш, иҫба-ҫбаза ихтит ақалақ. Шыапышытыбжьқәак аафит акоридор ахьтә. Сишь... Агәыларатәи ауада ашә аатын иныдыкшалеит. Уаҫа ифназ, ашахмат асра бзиа избоз атахмада, ипутиовка афхәара анынцәа, ишиҫахзамыз, дцеит иацы. Иаха даеа-зәы дыфнарцазар акәхап. Ашә аартышыа дақәшәом. Ацапха ҫаиргьежьюеит. Агәыла бзиа акыр даҫсоуп, уахыпхьо уахык ада унымхозаргғы. Зтәымҫа иҫагылоу, абзиабара аҫама бзианы изкхьоу, пцхәыс цшзак, пцхәыс ҫәымшәышәк дыф-нарцахзар. Аҫаацәара азыхәан араҫа, усгғы, сара сеипш, реихарафык рхы иақәитуп, ари амчыбжык ала избақәаз срызхәыцны исхәозар. Иаххәап, абни хәҫсшыарта фны ад-министратор илеипшу азәы дысгәылахзар. Издыруада, лара лхаҫа лакәзаргғы ашә аазыртыз. Агәыҫра дуқәа узташа абла-қәа лхоуп. Саргғы блала акыр ласхәеит санааз аҫны. Спорт,

адиплом здыркыз астудент иеипш, инархэы-аархэуа, бгыыцк аанмыжкэа дапхыо дниуан. Пхэыс дышсымоу, сыштаацэароу ахьахэоз данапхьа, лыбла апыцгыгы мтысит, изакаразаалак ицбалымшьеит. Уарпысра утысхьеит уаф дахыынаухэапшуа. Шака шыкэса ухыцуазеи? Ишпэхэо упаспорт? Жаэжижаба. Нас хэарада, утаацэароуп. Абзиабарагы хшыфла азхэыцрахь уиасхьеит рхэон лыблакэа. Ажэак сыхэылмыршэо, блала мацара слацэажэон саргыы. Блала аицэажэара – зеигыыкам еицэажэароуп харт акахцэа хзыхэан. Милат еилнахуам, тырцман датахым. Скыышэкэа, агэзра иазсырхиозшэа, икэацкэацо, «лацэажэара» сшафыз, сыштаацэароу паспорт афы данапхьатэкьа, хыыцеггы хаблакэа апарда нархахэалейт. Азыхь зтабаз азышътра иафызахейт. Иаанхейт ифажэкуа. Иаарласны, уажэ избазма, азыхь нызкылаз ахахэ снагэтасит. Апаспорт аалымхны, сыпхэыси сареи хшеилыцхыоу, ламысла мацара акэымкэа, закэанлагыы схы сшакеит у ахьахэоз аартны иналсырбейт. Уи акэхейт. Ашабара иафыз азышътра ахьхьахэа иаацэажэейт. Ажэала иласхэазеи?

Аамта алеигарц, урт ажэакэа игэаларшэара далагейт Зоркан уажэы. Макьана шыыжыцэан. У-саатк рфынза бжыан ахэычы абахчыхь инагара. Иахьагы данысымба, уаха чхашьа амам. Ажэала иласхэазеи администратор пхэыс? Ажэа затэык.

– Ибыхьзузеи?

– Анна, – лхэахит. Лаб ихьзгыы наццаны акэымкэа, нацънатэ хаибадыруаны лыхьз сгэалалыршэозшэа. Лыхьз закэ хьзу, иаанаго, ус еипш зыхьзны атоурых иадыруа ахэ-сакэа хэа сналаган, схы лылагаланы, сналацэажэакэейт. Ускан иихэакэаз уажэы даадырччейт Зоркан. Излеихэазеи? Длеилахатэкьама? Уигы ибналагакэа, игэхарштгакэа ирейуан. Шэкэкэак сышрыпхьахыоу лсырдырузшэа, ажэа тацэкэак насхэан, лафкэакгы напысшыт. Хырцъара хырехэароуп. Илеихэаз ажэакэа тацэымызт. Анна илмахакеацыз ракеын. Даныччозгыы, илгэарпхатэкьаны дыччейт. Иара игэанала, иаанханы иказ у-зтаарак ракеын: «Хабейкэшэо? Ианба?» Ианаамтаз сыеныскылейт. Иаалыркьаны икказа из-

беит сгәы сшажьаз. Сара сахьынзалацәажәоз, иргызмалны дхәхәаңшуа игылаз ахатца, ипаспортгы ипутиовкагы еиццаны иналиркит. Анна сылхыбааны уи ахатца снаихәаңшит. Сара дышсацәажәоз еиңштәкьа, егы изыхәангы илашон ллакытца, дфәңха-фәччон. Инасымпытдышшеит сгәыгракәа. Ускан сгәафы ифыхаз агәыгракәа, ианицәкьа, инкаба ицазар, нас уажәы иабаанагеи, иарбан гәыгроу исзааиз убри аңхәызба абрахь суада даафналарашәа? Агәыгра ашьтахьтәи агәыгра. Гәыграк анафс икоуп иацәынхаз. Зульфәи иареи анеилытц, уаха дшыхнымхәуа шидыруазгы, цәсеиңш еиңа икаларашәа агәыгра имазамыз? Атцла аныкәәаалак ашьтахьгы, акраам-та цашә азақәак анышә ихәытцахойт. Макьанагы икәңойт урт рхылтц, атцла аңсы тартцарц, абгькәа царцаруа афызцәа ирыладыргыларц. Баша кәцароуп. Агәыцә анагәылфәа нахыс, зегьы башоуп. Зоркан игәыгра цла аныкәәаа, аңашәкәа рхыччара кәзшьас итцигеит. Иахьихәо рацәоуп. Ухы ахыччара зейгьакам хәшәуп. Убри адагы, иацы сеигәыргьатцәа икастцаз, иахьа сахыччойт. Иабатәи лафхәараз сызфьыз, администратор цхәыс лкны! Лхатца уака дгылоу, лыхшара лара илакароу сзымдырзо, скьышәкәа кәац-кәацо, иркьахәны слыдгылоуп...

Амра ашәахәакәа цсыдаза, ашьхакәа рыхьчозшәа, асолдатцәа реиңш, рееидыңсала, ахәада азкәаф икәгылаз аңсакәа ишарылңхан, цхарра рыцрымцзо, аңенцьыр иналңхейт. Амшыни ажәфәни ахьейвтцалоз, ибаба-бабаза цстхәакәак та-чын. Аңнышкәатцәкьа ахьаңпрылоз ибарцан арантәи, убаскак геи шьхеи еизааигәан. Ачыхьцәгьара анырхырга, ршьарда ааңын аңхарра танатцан, афыхара иафын ашәаңыцааң. Итцегьы данкәыңшызгы, ааңынразы абзиабара шәтуейт анырхәалак, игәанала дахыччон Зоркан. Ааңынразы ишәтуа ашәаңыцааңоуп. Иара иаха еиңышьон тагалан. Абгы каңсара, аңсаатә еикәфьытуа, иңырны рцара, атахмада ихахәы еиңш, адәкәа рышлара – игәышьтыхгоу лахьейкәццарак рыцрытцуйт зегьы.

Аңенцьыр анааирт, ахауа фыхьшәашәаза, амшын фәы алышәшәо ауада иныфнахәит. Атәтын лфәгы наң индәылы-

шәшәеит. Аиартә дшылцыз дыкан, иееилеимхәацызт. Ахатә
ңқарақәа аман аңсшьарта ҥны. Саат-саатла ишан аңсшьаҥы
имш. Ашьжымтан дангылаша, аҥаалым аныҕаитдаша, иңсы
анишьаша... Зегы ргәалашәарагы уадаҥын. Ма абрака
ауаҥы игәы ишәтаху дыказар... Шықәсыкахьтә мызкы заңҥык,
ианааитаху ажәҥан аҥаңшра азин иртәр... Ңсшьаҥцәақәак,
рмахәар-шьахәар рҥыхо, аҥаалымҕатцара иаҥын аштаҥы. Ихы
апашра цырцыруа, абан дахьгылоу аңсшьарта ҥны аҥоурых
Зорҕан иазхәаз. Аңқаррақәа шыаҥак днарывагылашам. Уа-
хьала акы дахьҥом, аха ибз мыждоуп изымуа. Уи ңсшьамҥа
ақәзам. Ахахәтә мардуан даҥаланы, цәкәнтә дхаланы
даауан Анна, леиңкеи лкьаҥи еиңшны, лшәыра цәхаңшь
ыркәаталеиуа. Лыжәҥақәа, лыгәчамах, лгәыңхәқәа, лоура-
лытбаара, ахатцә дызлалытҕәаша акыр далаказәап, убама.
Раңхьа санлацәажәоз, лыблақәа заңҥык раҕын сызхәаңшуаз.
Данааз аҥны ажәақәак илеихәаз раамышьтахь, уаха лааигәа-
ра дымнеицызт. Ихы нкыло дааиуан. Абракаҥы еиқәңон игәи
ихшыҥи. Аха арака игәы аңкыс ихшыҥ аиааиртә иқәрахь
днаскьахьан. Уаха ңхәыс уск даланагалар иҥахымызт. Насҕы
арахь дыззааз азхәыцра иара изхон – аңсшьареи мызкы
аҕара ахәычы ибарей. Сгәатцәа хахәыстәын, ала иамчхарыз
чхауа сааиуеит.

Дмыццакзо, аҥеилахәара далагеит. Аамта иман макьана.
Дшәон ахәың бахча агәашә аҥы аңшра иқәшәар хәа.
Ңхәызбак дылҕыларц дцозшәа, даңклаңшны иееилеихәеит.
Ҧыц изәзәаны иуанҥаз исарочка шкәакәа, реиха имодаз
агалстук ақәцаны, икостиум еиқәатцәа цырцыруа,
инаихәаңшлак, илаңш наидхалон. Ашьжымтан ателефон
дасыргы здыруада Самсон. Хадәқьан азбахә насеимхәар
изычхауам есҥымш, хымш. Аҥыҥы еихабыс дшыҕоуҕы
Самсон, ашьҥатартәҥы, аихалых аҥыҥаны, ахьтәы бахақәа
иртәозарҕы, Зорҕан дизымцаакәа, еҕьааигом, еҕыҥиуам.
Шақәнтә иеихәахьоузеи, иуҥаху аагала, иҥила, ишуҥаху
уҥназ адәқьан хәа. Башоуп, адиреқтор сиязцаароуп ихәоит
зегы рзыхәан. Ңсатәи сматцура ахңша даңшәоит ауп

иҗалаз, уаҗа акгы. Макъана цқытаҗыа сыгәра имгац. Наҗ-наҗ иаҗа иеуиҗып. Саргы иаҗа схы сақәйтхап усқан. Сыказаап тынч.

Шыбжыон, аҗсыһараз саныхынхәуа, ма уаҗа дасып уажәы симбар.

Ауада цссаны еилзырго лзыхәан х-маатк астал инықәйтқан, дындәылцит. Илеихәахьан, илдыруан. Есышьжымтан уаҗа илзықәын. Ицқыза, дацкылцшны еиллыргон ларгы.

Аганқәа ркны ацәахәа җаҗшықәа алданы, ишыаццшшәы-лаз уархалла ихъан акоридор. Аҗауа җәыкза иҗан, акартош цы фәы аауан цаҗа акрыфарта ахыҗазынтә. Ичамадан җаҗшы хәычы кәаталеиуа икны, шыыжхәа сфап аресторан «Ацныш» аҗны, ани, сырцафы хазына Хынаа хәытафыс да-хыҗкоу хәа дхәыцуа, амардуан дылбааны днеиуан Зорҗан. Дааипылеит аҗсыһарта фны дныфныс-аафнысны, игәалтарц иааиуаз Анна.

– Аа, җаҗсыһафы тауад, убналаны ушцоз уақәыскит, – лхәеит лыблақәа еихаччо. Лхы-лфы аҗшшәы аеаҗсахит, убас иҗаз блала длыхәаҗшит Зорҗан.

– Сыбналаны бхәоу? – блала деитәнеипхышышьааит. – Сыбналаны цашьас исымоузеи, Анна? Сашьтуама сытҗәаны сызкыз быҗшзара мхылдыз! Сашьтуам, шыаҗак сашьтуам. Игәанала: «Иабаазго ухәарауеи, инымцәазо абарт аҗәа тацә-қәа. Сзаҗымцит!»

– Машәырла хәнеикәшәо ауп җаҗшзара ангәашәто. Аб-жыааҗны шәахыҗкоу анцәа идырп. Хшәыршанхарц акәу, ас ирҗшзаны шәыезеилашәхәаз?

Ларгы иатцахо азә лакәымзаап, убама. Илхәаз адагы, «шәара» хәа атәы алатцаны, лхәашьа умбои!

– Абжыааҗны шәылабартә җазтода, ари афны цшза зхагылоу җаихабацәа, – лара дахьтәоу изымдыруазшәа, насгы димбошәа җатцаны, дышлывсло ихарштны даацәа-жәеит Зорҗан. «Цәала ацәажәара – зегы җаибаркны җазмоу иара акәгәышьоуп».

– Хара хәкәым, җаҗсыһарта фны ахаҗагы зхарштны идәықәу аҗсыһафцәа җамоуп. Иратәарымшьозар акәхап.

– Ус зыбхәозеи, Анна, усқәак сымоуп ақалақь ағы. Санцалак, уахь саанхалойт. Исағәасымшьозар, саауазма арахь, насгьы акрысқақәахьейт арақа. Ицәгьамкәа афатә қартцойт.

– Сымқашьозар, знык акруфахьейт. Егьи абжьааңны, ахәы-тақәа ашшуейт, баша иқәхаргылойт ихәы хәа.

– Иғабуп. Абра зацәыкоуп исзыңшны схәы ахықәдыргыло, уахьгы сара снейуам. Абзиара снаалом, бымбои. Исызрахәа, ибцәуадашымзар, иахьа сқалазом, – ихәейт Зорқан. Игәатцахьтә бжык иаҳайт абри анихәоз. Исабрада ааиғнахит. Иаргьи дцәажәейт дағеакала. «Иласхәап иахьылтаху ңара ҳаиқәшәарц. Сналацәажәап. Гәартыла азәы уаниацәажәалак, адунеи дағеакала уқәыңшуа уалагойт. Ушақәытцра. Уажәы иумбеит урт аицәажәарақәа уахькылырго. Насгьи, дақәшахәтымхар, баша ухы лаурқәуейт, ухы урпқашьойт». – Иқоу бымбои, Анна, сара сашьыцыланы исыздыруам ари шәықалақь, аха, ишыбдыруейңш, саргьи Аңснытәуп. Аңсны уиақара идуум. Ғынха-ғынцыла зегьи ҳаилысхьейт. Абра ғынхацәақәак нхойт, рбара сцалойт, – мци цабьрги неиңишьит, харак идны ихы ирқьиозшәа. Егьа дгәаимтошәа, лыгәхьаа икымшәа қайтцаргьи, Анна леиңш иқоу аңхәыс еинаала, атейтңш бзиа змоу аңхәыс данлацәажәо, ишьара маңк дықәымқьар ауамызт. Уақа ихы дзаиааиуамызт Зорқан. Егьабатахыз. Аңшзара зымныруа, зыңсы штоу иңсыз иоуп. Изацәра алахиғьырц акәын реиқәшәараз длыхәарц зитахыз, аха Анна лыңшзара – аңстазаара иағьытран, ақәыңшра иарғьыхаган. Лыгәхьаа мкыкәа длыхәаңшуашәа қатцо, иғьынкыланы ус ғәаитит:

– Сағамыз иахьбыдысцо, ателфон азәыр дысзасуаны ибаҳауазар, ахәылңаз дқалойт хәа сызрахәа. Самсон захьзу дәқьанхьчак дысзасраны дықоуп. – «Изатахузеи иасуа дызустоу лахәара! Аңхәыс дшысзамысуа лсырдырырц акәхап».

– Уаҳа азәгы дамысзои? – лхәейт ларгьи, ауарқал тата дылаңаланы, амардуан дхало.

– Иқалойт дасыргьи. Дыргәын ихьзуп, ыызашәа азәы дсымоуп, дышәқәығушәа дықоуп, убригьи дасыр қалойт.

– Изакаэзеи иара, «дышәкәыѡушәа, дѡызашәа», – ихәа-
шәа кәтц, днахыччеит Анна.

– Икоу бымбои, ииашатәкьаны ус икоу азә иоуп иара.
Дегьѡыза иашам, дегьшәкәыѡы бзиам. Хаибадыруеижь-
теи шьарда тцеит. Анкьа ханкәыпшкәаз, еиѡызарашәа ак
хабжьан, нас, сара ацара саналга, ус еилкааѡыс аусура са-
налага, ианбанзоужьо абри уара уаагы хәынтқаррагы хәа
сыхәмаршәа иасхәан, гыч ихы акы ыкәуп хәа, иаакәнишьан,
хаиѡызара хыбгалеит. Уи адагы суалафахәы, схала сыка-
заргы, сшазныкәымгоз ибон. Сабаихәоз, ашышьыхәа днас-
пыртит. Уимоу, дысхыччашәагы дысхцәажәон. Хашнеи-
шнеиуаз, сара сыпсҭазаара аҭанапсах, иара мызкы иоуа
ауалафахәы, истаххар, мышкы сцъыба интало саныкала,
анкьатәи хаиѡызара игәалашәеит. Дхырбза-кәырбзо сышә
даахыцит.

– Ситәкьон уакә сакәзар.

– О, мап, ус икам аускәа. Сара уи бзиа дызлазбокәо ра-
цәоуп. Даҭазны ибасхәап. Абра сыканатц, дмаар иузом,
шәеибасырдырып. Зыпсы тоу аклассик дыббар, инапы
ааныбкылар цәгьоума?! Цшра-сахьала, хымҭада, дыбгәаҭ-
хоит. Егырахь, зегь рыла, дызшаз ихы дакәититәит акәымзар.

– Уи шҭеилкаатәу?

– Хшыѡк датцаны, гәырѡак инаҭом, баѡхатәрак иланы,
дыргәакуа даргәатеиуам. Анцәа дигәаҭхазаны иишаз азә
иакәгәышьоуп. Сгәы ааҭитцәалоит, аха бзиа дызбоит. Абарт
ибасхәакәаз иҭәҭгы иасхәоит.

– Уажәы уеытәахны, арака упсы ушьоит. Аиашазы,
ицъасшьоит, ацгәы хтцәаны алыгәра икәлеит хәа, цсшьара
абрахь уахьааз.

– Ацсшьара адагы, усқәак сымоуп. Цхәыс усым.

«Еиҭах ахыркьиара, аҭырпшзара. Абри сышҭазакәымти.
Мап, амра зхы аршакәаз иеипшоуп ари лыпшра-лсахьа шыс-
ныруа!»

– Уаха хқонцерт зал акны акәашара, ашәахәара хамоуп. Ухы
алаумырхәуеи? – икцәашара деилаханы ишылхәоз ѡашьомызт.

«Бара бкалозар снейеит хәа ласхәап. Исхәацоуп. Изыс-

хәарызеи? Исхәаша уаха акгы ыҕазами? Исхәац шысхәоз
схапыц аҗеит...»

– Ибцәыззар акгы иаңсам, акәашарақәа, ашәахәарақәа,
акампаниақәа сгәы ңырцәеит Абазград ақалақь аҕны, – лара
лышқа мардуанқәак дынхалеит. «Ассир, Зульфа леиңшцәкьа,
ашьана лымоуп ариггы. Зульфа лшьана ллымха ашьаҕаҕоуп
иахьамоу, ари – лаҕықәшәаҕы.»

Ампахьшы шыкәакәа рыхәда ихшыны, ңсшьаҕцәакәак,
блацыхәала ирыхәаңшуа инарывсит. Урт хатей ңхәыси
ракәын, рықәрахь инейхан. Рыхшара дуцәахан, рхы иахәо
ианыҕала, ианырңырц, раңхьа ианейднагалаз ейңш, рхала
еизынхейт, иара убастцәкьа, ҕыц ейднагалазшәа, иҕыцхейт
рыбзиабараггы. Шьаҕак ахыныҕартцалак ейцын.

– Изакә қалақьузеи? Абазград захьзузеи? Ус ейңш Аңсны
қалақь ыҕаны исмаҳацт.

– Ха-ха! Уи бара ибыздырзатцәкьом. Сахьынтәааз ақа-
лақь бымдыруеи? Абахчара ейхашьшы, асқьалақәа кахәхәа
амшын иалахаланы иахьыкоу? Аҕәа уханарштып. Убри ақа-
лақь гәлымцәах хьзык азиңшааит сьызак. Зыбз шхаму азә
иоуп иара. Знымзар зны ибз дақәзуеит. ҕемир ихьзуп. Ускан
усеилкааҕцәас аус ейцаауан.

Афелиетон ацымхәрас хәа статиашәа акы аництейт
агазет. Салтыков-Шьедрин ишымҕақәа ааигәа дрыңхьаны
дыҕазар акәхарын, убри инаиҕырңшшәа. «Абазгради уи
иаланхо ауааи» ахьзиттейт ифелиетон. Иаанагозеи, уара,
Абазград хәа ханиазцәа, шәазхәыци изейңшра хьзы ссиру,
абаз – ижәбац абазуп, ҕажәа капей ыкоуп, ңароуп, град
усгы иаанаго жәдыруеит, ажәйтәтәи славиян бызшәала
ақалақьоуп изахьзу, ихәеит. Ианейцитца – Абазград хәа
алцит.

– Ассир избейт, аиашазы, уи уҕыза.

– Ҙасатәи сьызак.

– Уажәы?

– Уажәы аҕызцәа ҕыцқәа сьимоуп, зеггы зымчу Самсони
аклассик Дыргәыни.

– Абазград! Ха-ха! – аччара даҕын Анна.

– Уи иахъаны, ссыза дзыкәшәәкәз бдыруазар, ус быччомызт. Җақалақ хазына ацәа циеит, ацара мацара хәыцыр-тас иамоушәа, гәатцәа ағразамшәа, ахшы аңыба италазшәа (афелиетот аңнытә иагаз ажәәкәан урт), хәзтахым ахыччо иҗаитцеит хәа дыкәгылеит, даапкит хәиҳабы. Иаанагозеи Абазград? Изакә хъзы цәаңеыгоузеи! Ихәда адакәа цытәтәоз цыахшыеит даныхәхәа. Уи бааңсы аанагом. Уара ишеилукааз акәзам, – ихәеит, акгы җамлазашәа Темыр. Абазград иаанаго, аңсуаа рықалақ хәоуп, – ихәеит иара. Абаза – абырзенцәа рбызшәала аңсуа хәа аанагоит, град уггы ижәдыруеит ихәеит. Ус аниаҳа хәиҳабы маңк иҗааикәикит. Аха рыгәкәа цәибақыхан. Ашытахь иахькылибагаз җазны ибасхәап.

«Уаха тынч хнейдтәаларц ласхәар? Ресторанк ахь днасыңхьар? Уи иахъзуп: сызцәыбналаз аңны сеиҗаакылсит».

– Учамадангы укуп, уаңцәыбналаны умцозааит, – лхәеит Анна, лцаңхәкәа ырхьархьаруа.

– Ахәычы имәтәкәа тоуп абрака. Сыңкәын иахь сасра сцоит. Бымбои, сара убриакара схыңуеит, сыңкәын хазы дцаны дынхахьеит. Иаб сасра днаиҗаалоит.

– Сыңкәын ухәоу?

– Ааи, убриазәк иоуп адунеи исзыкәу. Сгазарала сҗаацәа уггы исцәызхьеит.

«Агәыңшқара... Иахьаанаго сзымдырзо, исыжәлалоит уи. Исзымдырзо мәсәык даанкыланы, шака маат утаху устоит, уанаңьалбеит, шакаамта схы сахашшауазаалак, ичҳаны усзызыршы хәа наиасхәап аасгәахәлоит».

Аннеи иареи реицәажәара дазхәыцуа, ақалақ ахь ихы рха, ахахәтә мардуан дылбааны днеиуан Зорқан. Дара ашыңьа рхала еиқәшәар шитахыз леиҳәеит. Ааигы лымхәеит, мапгы. Дааччаны днеиңырцит. Уажәы ихы дазаңуан иахьлеиҳәаз, иҗахьизнымкылаз. Уи адагы, реицәажәара зеггы дазхәыцуан. Илахәатәымызт Абазград азбахә. Темыр иңырхагахар җалоит, зеггы ирылалар. Иара амалагы, дзыкәтәоу амахә, иазымычхәртә, иҗақәахьеит. Сара сзыхәан закәыхи! Сара исызбеит хәа ласхәар акәын. Знык саланагалар, сгәы иааҗоу аиаша зеггы самхахәоит. Уағы ианажьтәым групп. Шықәса

ѡажәижәба сыртагылоуп, ихәатәу амци ихәатәым аиашеи сцәеилаѡашьоит уажәыгь. Аха уажәшьта зегь акоуп. Цаса акәын уи сара сзыхәан иаха ианшәартаз. Иҕалап, сара дипломла мацара акәызтгыы сышиуристыз. Дышәкәыѡѡуп хәа абилет иңыба иҕоуп сѡыза Дыргәынгыы. Сара сахьхәым, анцәа ибоит. Сахьхәыр исылшозеи? Схы иазысымуз азәгыы исзимуит. Адагь азы ианаанахәа, усгыы уахь сцон, ахәеит. Шаҕа ихигазеи, ианаңьалбеит, абри ажәәҕка раҕхьаза изызбаз! Уаха иласхәазеи Анна? Сычкәын итәы ахьласхәаз ииашаны иҕасцеит. Убриоуп агәаартра бзиа, ихәатәу аиаша. Ацара ду сзыртцаз, исыдмыртцеит раҕхьаза исдыртцашаз: ихәатәуи ихәатәыми. «Хара ххатақәа хәцкьахушәа, дәеа шьоукы рзыхәан иаххәақәоу, русқәа тцааны итакуа, иҕахцақәо урызхәыцыр, ухы кны уқәтчны уцап». Ажәак ацымкәа, иагымкәа, абастцәҕка иасхәеит хәиҕабы. Төмыр убас дыччеит, дхышәтны дкахауаз цысшьеит. Уигыы иччашья, сара сажәақәа раткыс еицәан. Раҕхьа уи иоуп дызхәәпшыз хәиҕабы, нас сара сахь даахьахәын: «Уқәт, нас, ухы кны, мчыла азәыр уҕахәаны уимоума ари ақалақь аҕы?!» – ихәеит. Уик зынза икьатеиах пнатцәазеит Төмыр. Уажәы дзыччоз сара сзыхәан акәын. Сытѡақәа зегыы шидыруа сирдыруан. Убасқан акара еилысымкаацызт, еицәажәара дук еицштцәҕка, ччарала аума ухәар шалшо. Иахьагыы слымха итаѡеит уи иччабжь.

Амшын ахықә иаваршәны днеиуан. Улица затцәык акәын, уеизгыы, ари ақалақь ахи атыхәеи иалсуаз, егьырт зегыы амшыни ашьхеи еимардон икьаҕ-кьаҕза. Аѡнқәа цьашьо дрыхәәпшуан Зорҕан. Кәтык иатцаз акәтагьқәа реицш, еицшын Абазград игылоу аѡнқәагыы артгыы. Дпышәырччон Зорҕан. Рҕенцьырқәа, рбарцақәа, реихагылашья, роура, рытбаара, иараби, зегьрыла ишпанеицшу! Абазград аѡнқәа рҕны еицштцәҕка, абан араҕагыы абарцақәа ателқәа ахьрыбжьдоу, айгәылацәа ателефон чыдақәа рымоушәа. Зегыы рыла сықалақь ссир ахаҕа-цсаҕа. Абазград захьзузеи? Абазград имнеиц, Ацсны издыруам. Уналалаанза иудыруеит иара. Ателехәәпшратә вишкақәа реицш, абаҕәқәа арсны, аҕенцьырқәеи дарей ашахақәа нарыбжьырдоит. Усоуп

хамаҭәа рбашьа абазградаа. Ашьаршьафқәа шәыршәыруеит, абираҭ шкәакәақәа шыҭырхызшәа. Сингапур акәу, тәылак аҕны ҭасс ирымоуп ус. Икалап иахаҕы ибзиазарҕы. Сара исыздыргәышьом. Ацәҕеи абзиеи, ахәахеи аиашеи реифдыраара мариам. Изхәартаз анкьатәи хҭас! Анцәа иҭышьоуп, ххы иакәыхшаны ажәытәра иахҭеит! Ажәытәан ахәса ҭаҕатәи рцәамаҭәа, хатца ибла иахьамбашаз икнарҭахуан. Аҭхәызба лхәара унчыжәҭуан. Ма ҭхәыс ҭшзак улеичырбарц ашта унҭалон. Иабоудыруаз лцәацқьара атәы, иабоудыруаз лцәа ҕәымшәышә иаду, шуқьаҭ ҭьаҭьоу, мамзарҕы бырфын ҕәымшәышәу. Акҕы уздырзомызт. Уажәы алахтра ҕалеит. Алахтреи ацәахтреи, ишубо, уамак рыбжьам, – игәы дҭацәажәо днәиуан Зорҕан. – Иҕоуп убас еипш агәеикәхәалага – ухала аҕра, ухала алафхәара. Азиас шнеиуа ацаҕьа иагәыдсылоит. Ишҭаҕанатцо, иззымиаиуа ахахәра иананҭалак? Ацәа иҭаҕежьюеит, ашәах хачыло. Иеикәахәуеит, ҭаҕа ицоит, хыхь ихалоит, аҭыхәтәан аҕеикәыкны, абз адшыло, арбзара иалагоит изыдхәашало ацаҕьа. Абас дхәыцуан Зорҕан. Абазград игәаланаршәон дызлаланы днәиуаз ақалақь. Уи иадхәаланы агәалашәарақәа рацәаны изцәыртцуан...

...Лыҭсы ҭан усҕан иан, дышқәыпшыз, айбашьра иалазыз лхатца ила еибаз, зымацара иашьеи иареи заазаз аҭхәыс бырг. Иашьа, ашколқәа реиҭакраан, изымҭакәа дҭыҭын, арахә дрыҭын. Иан хәыцыртас илымаз, ауафрахьы икылгара акәын. Лара лтәала, уафрасҕы илшьооз ҭаран, нас иакәнагахаша аматцура. Убри агәҭыха есены ирыцнаҭон, лнапсыргәыҭа иҭаз амса ҭьаҭьа. ҭхәыс напы еипшымкәа иҕанатцеит. Сара сзыхәан лгәы шҭынчыз, реиха дзеигәыргьоз аматцураҕы сшыҕаз, лынарцәымҭа дықәлеит хәа иан длызхәыцуан уажәы Зорҕан. Дышҭагәыргьоз усҕан, жәымҭа шкәакәа, лыҭкәын аҭара далганы даныхынхә. Ақыҭа зегьы еизганы, рахәысшәахәыс илымоу зегьы шыны ирфалҭозарҕы деигзомызт. Зорҕан ихатәҕы мардуанда ажәван дхалон. Даныхәыҭыз ақалақь ахь ацара хәыцыртас иман. Ақалақь аҕнытә ақыҭаҕе иааз азәы данибалак, иблақәа ҭырхаха дихәапшуан, дача планетак аҕнытә иааз азәы дибазшәа. Иарҕы ддухар дцап

ақалақь ахь, аматтура далалап. Пхәыс дааигап, дтаацәарахап, нас ацхын ицхәыси ихәыцқәеи амашына иақәыртәаны иааигалап иашъеи иани рахь. Абазград акәмызт усқан абас дзызхәыцуаз ақалақь иахьзыз. Дзыцсахыз бзиабарак еипш игәалаиршәеит уажәы усқантәи игәтыхақәа. Амәа иқәу, шар-циетцәа деигәыргъоит, дазхәыцуам, насгьы издыруам амш лашара изаанаго. Лыцсы сакәыхшоуп, аха, анцәа идырп, иахьынзеигъу иахьынзеицәоу, ақәра ду ахьнылымтцыз хәа иан длызхәыцуан Зорқан. Лара лакәмыз, шәара шәыцәгъарак сымбакәа сынарцә мәа санықәла, цыанат сцеит, зхәоз. Аха сан рыцха дықазтгьы, лара лахатыраз, схы знысраалақәа-шаз, сызнышәақәашаз рацәахон. Ауафы шақа кәитцозеи зыда имам итынхацәа рахатыраз мацара. Аәстәа ихәеит, азнык азыхәан дшьяқәнафьоны, изеицәахоны ишибо, нас, уцшыр, иахагьы изеигъхоит. Сан лахатыраз стәацәара хмырбгалакәа еиқәсырхар, сматтура афынгьы сықазарын уажәгьы. Сара сышътахь уақа инарышътыз, сара сатцкыс ламыс цқьала аус иуеит хәа агәра ганы сықахындаз ма.

– Ха-ха! Сышпазхәыцқәоз Абазград! – Ахьча хәыцы ашъха цәхәырахь ахалара ус дазхәыцрым! – ихәеит, имацара дышнеиуазгьы, ибжы тыганы Зорқан. Даанацшы-аацшит, азәыр иахамашь сыбжы хәа.

Ацара даналга, уахь даарышътит усура.

Уажәы ибо цыишьоит, ишьтацало ишьтацаланы инеиуеит, тынха дамазамкәа, ақалақь иалахаз лафьалак. Адәкьанаф дныдгылан, ача аахәаны иафәеитцеит. Узхара уфазар, уажәшъта уфнықа уца ихәеит, уафцстас дацәажәо. Иахагьы идхалеит. Дахьцалак ишьтан атдыхәа ашътарфөыла, иқәасқәасуа, хаицызар хьыцъегьы иахзеигъуп ахәарашәа. Иблокнот аахыртланыднацхьон. Уақа ианын афнқәа, ауадақәа радресқәа. Ихишылааит алахәарақәа зегьы. Сымнеицкәа иаанхақәазеи? Сабанеиқәахьоу? Исцәеилафашьар кәлоит. Дахьнеиқәахьаз акарандаш нахьшыны ицәагәон, ипсыз ихьз аныртәагәо еипш. Арақа сықан. Ауада тацәын, уафы ирымтацызт. Хаилазеит. Ашътахь, аусура сахьалаго анрасхәа, рлакыцәкәа нтылашьцааит ацшәмацәа. Акарандаш нахьишъит уигьы.

Итцыхээршөшөө, изагә-загәуа инаишьталеит алаҕыала. Иблос-кнот днахэаңшит. Ари ауада? Тәкәажәык дынхоит уаҕа. Лхала дыҕоуп. Ланаңалбеит, дычмазаџхар дызбарын, ауаџы наза-за дахыаңшәымоу, наҕ дахыымаара амџа данықәло, снапы дықәыргыла, ацара деигәыргыо, днаганы, ахәысхәеипш ирыгәзаны, биаз, ди, абраҕа саргыы саанза хәа налахәа-ны хазлытыз днагәыласыриарын. Даатгылан, ала днацәа-жәеит. Иугәаламшәои, уаргыы усыцын, улымхақәа урлаха-џахо, агәашә улагылан. Аҕақәажә иаархааны днасытқаҕеит, ашәхымс санаахытцаз скыышә инықәыххит, банаңалбеит, бгәатцәахы анакләк... Дпарпаруа, ашә ныдыжылан иалыркит. Акгыы сымхәеит. Стаацәаразар лҕахын, аҕаацәара дуггы акәымкәан, ахшара дызмам. Дтәагәатәуп уиггы. Ариггы, абриггы, арт адресқәа ахцәгыы тәагәатәуп.

Акамфор-тләқәа аҕықәеитәханы, ашәшыра еихашышы иҕаз улиҕак ианыланы инеиуан. Итцеггы ача аҕаххазаарын, ихырбза-кәырбзон ала. Иутахушь? Саргыы акрыфаны сыҕазар цәгәа избом, иабаҕоу акәымзар. Акәты зны, абыста, асызбал сара исымтәагылазар, уара аџны ашәхымс уқәгыланы усы-хәапшуазар, усқан ҕаакын, уажәы исаеңнухәозеи? Егәоурым, иаачҕа, харгыы хәатцахәы шҕаламхари, хара хзыхәан уажәа-зы зышәқәа арку ари ақалақ.

Етаж рацәала еихагылан аџны. Адрес излахәо ала, абраҕоуп. Зорҕан даахыахәын, ала днахэаңшит. Усыдыз-цалазеи уара? Цшыаала, ашышыхәа унықәланы аџныҕа уца. Неирта уамазар, уашытал гаражк, ма казармак уцшаар, ухы анрааланы, убраҕа уңхыалап. Иумбазои, аџнқәа ираџ-суа агаражқәа ахыгылоу. Ус ак сымандаз. Иубома ари аџнеихагыла ду? Араҕа сара аңхьарта ансоу, уара уаас-хаштуеит.

Дук мыртыкәа, дхынхәны дылбааит. Аҕыркыақәа акам-фор-тлә ашыапаҕы ииан ала. Ицәахыан. Иҕеаимырбакәа, ашышыхәа давсны иҕынеихеит. Цхыз иабазшәа, ашырхәа иџатқәеит ала. Абри ауадахь ххынхәып, еиҕу хмоур. Аң-хынра аниаслак уаа лхәеит аңшәма пхәыс. Аңсшыаџцәа анықәтләк, «аапсаџцәа» хзыхәан ауадақәа тәцәуеит.

Убраќа дыѡнан Зорќан шыќасык инеићаны. Ифатѡ-ижѡтѡ
 лыманы данаауаз, аќшѡмаќћѡысгы лхѡы датћан иан. Иа-
 ҳа дихылаќшып, напы идылкылап. Деиќѡыхъшѡашѡа, има-
 цара дыѡноуп. Дћаацѡарахандаз, нас сгѡы тынчхон. Пћѡыс
 дааигаанза, ииашатћѡкыаны, ауада зтѡыз аќшѡмаќћѡыс иб-
 зианы дихылаќшуан Зорќан. Шаќа ирцѡйтшѡахозеи, ѡыћѡа
 аћѡса хыбраќ атћаќа аицынхара анрыќѡшѡа, ќѡрала акыр
 рыбђъазаргы. Раќхѡатѡи амшќѡа рзыћѡан еиѡаччахуеит,
 ргѡатћаќѡа ќѡиарала ићѡу ћѡушыап. Ишнеи-шнеиуа, мчыла
 рќышѡѡѡа ирыќѡыртћоз ачћаќшъ, ќѡыркѡа мра асызшѡа,
 иќѡбо аѡыѡанахоит, иаћа-иаћа ағыћкра иналагоит рыгѡќѡа-
 гы. Зорќан игѡеитеит урт реизыќазаашъа ахыђђра аћынза
 ишнеићѡаз. Дындѡылћын, аулица днаныћшыла-ааныћшы-
 леит, зынтѡи алаћќала уаќа изыћшызшѡа. Аќалаќ ѡцѡа
 пнаѡеуеит хѡа, наќ иалырѓахъан уи, ашыѡцѡа ианкны. Абазград
 ѡцѡа пызѡеуагы, аќсабара иамшац уаћа излашарыз, аха,
 умбои, усоуп адунеи шеибарќу: сара смыцхѡымхарц азы-
 хѡан, умыцхѡуп хѡа сааусны уара ухћаскыроуп: схѡћа скам-
 харц, шыапѡаршѡа изыќасћароуп даѡѡазѡы. Аќѡараќѡанѡа
 еицеиќараны ѡыћѡа заќѡгылом, азѡы дћаракхозар, егы дла-
 ћѡхароуп. Аћарамреи аќѡиареи реићш еишыћоуп, зны руак
 хъанћѡхоит, ѡазны – егы. Маћ-саћ снамыртѡеит Абазград.

Иблаќнот еихырћхѡ, деићананылеит аулица. Аѡныћћѡќа
 дманшѡалахеит. Аѡныћћѡќа рымѡћѡаќѡа рыманы ииасит. Ус-
 ћан реићатћра мариан. Уаќа иѡнан шыќѡсыбђак. Ашыћѡхъ, Баћал
 дани, рымѡћѡаќѡа рххѡ еића рѡынархеит. Уажѡы даназхѡыц-
 уа, ићѡеишыѡит. Хыћакырћа ахыынзарымамыз, ићѡацѡара-
 ѡы аћызшѡа иаћа имаћын. Иахыѡноу иаргы, ларгы, азѡ-
 гы дшаћшѡымам лбозар акѡхарын Зульфа. Мѡћѡа-ѡыћѡгы
 уиаќара дашыћамызт. Иќалап, лан аанѡѡасра дахызымаалоз
 иабзоуразћгы. Аћхъартѡ маншѡаламызт, дааиргы лассы
 дћон. Нас ахы анбатћнахи, ианбалагеи? Абаћѡ зныќ ианбѓа-
 лак, раќхѡаза ахаћѡ алзыршѡѡз еилукаар, акыр иаћѡома
 абаћѡ? Насыћ шќѡакѡала ицоз амшќѡа, ићѡзгѡамћѡзакѡа
 инарылшѡеит мышкы, ааћынразы иѡѡѡхънаны иѡшѡѡз аб-
 гѡеићш. Хѡыћы-хѡыћла, ачыхъ рысызшѡа, нкылашъа рмоуа,

уи амш инашьталеит егырт амшкэагы. Дасу зшышаз иара ахала иаанакон. Аки-аки еицшымызт, аки-аки еидхэаланы, амца ишыхылтцуйеицш алца, алца ишашэуеицш ахэыблы. Рееицшыуа рфынархан, абар хыхыкылыргаз ихэан игэаныла, асаат днахэацшит Зоркан. Жэаба рзыхэан хэ-минутк агын. Дазааигэахахьан ахэыц бахча. Макьанатцэфа дымнеикэа, даца цытрак иеааникыларц избеит. Лара, Зульфа лакэзар ахэычы даазго, рыцкэын ишибо еикэшэар ицахымызт. Ииашоуп, иара пхэыс дааимгеит, лара лоуп хатца ицаз, анасыцфыц иазхэыцыз, аха, егьа ус акэзаргы, амцафы реикэшэара реацэырыхчар афыцагы ирзеигьуп. Зульфа лакэымкэан, лан, анкьатэи ианхэа лакэзар ахэычы даазго, ускан иахэгы ихы пхьеикироуп. Убри лакэытцэфазаргы калап. Усгы ихэфы иаганы дназхэыцит, цасатэи ианхэа уажэтэи лымахэи лареи шеизыкаэоу. Рацхьатэи амшкэа рзыхэан, асыс еицш, дыцхашьа-цхатцо ауп дышиацэажэо, уажэы-уажэ лхэхэы лнапы налылшьуеит. Иарбан цшшэу лхэхэы иамоу аилкаара уадацуп. Есымчыбжэа цшшэы фыцк аанахэоит. Акытафы акэымзи урткэа ахьырцэымгыз, лытцэаншьап ытылхааит, дызлоу рылкьра зылтаххэзеи?! Убриала илхэозар акэхарын, шака илатэамкэан акытаф дшынхо. Усшэа лгэы дажьон. Лоурала дгылшыцэза, дынхьатыр-аахьатыруа, уажэы-уажэ шытахька дынхьатцны, ацхара зэазыказцо алеицш атзамц лэынкыдлыркэыкэлахуеит, шака уафы сипырхагам шэымбои лхэарашэа. Лыбжы рхэыцны дцэытдаччашэа дцэажэоит, арахь илхэо гэхкылтэагаха. Ус еицш икалалоит март мшы. Цша асзом. Амрагы цхоит, арахь ифыхьтааза, уцэа-ужьы агэыр ссакэа аланакшоит, ухэцсы еиларгыло. «Шэара» хэа акэхап уажэтэи лымахэ дышиацэажэо. Уара ухоуп узызхэыцуа, уара иахьузеицэамхаша, арахь утаацэа ирыгу-ирыбзоу агэхьаа укзам, утаацэа узныкэымгозар, цхэыс дааумгандаз, дад, лхэеит енак, лнацэкьаракэа рцэакэа рхакыцза исыкэкны дмакаруа. «Уара» – инатцшыны акэын ишылхоз, насгы дхатца тахмадоушэа, «дад», лхэахт. Исмахацызт апхэыс ус дцэажэо. Уажэтэи лымахэ, сан шэышцакоу ихэозар акэхап, ишьамхкэа кэаркэаруа, атахмадажэ. Дтахмадамындаз, отс-

тавка дцозма... Иабатәи хыбаароу исызцәыртыз хәа ихы дназагыт Зорқан. Уамашәоуп сшеибарку. Сцәынха ика-сыжбыз, даеазәы ишытихыр, имсхырц сашьталоит. Икалоит, зынзаскгы дажәзамзар лхатца, илапыць цысаанза, игәы иатаху калцо, инапағы дааганы димазар. Лыткыс деихабуп, отставка дцахеит, рхәеит. Саргы сеихабын Зульфа латкыс, насгы шыкәса ынфажәа рхыцаанза отставка иахьцоггы ыкоуп. Иара дихшазшәа дибоит, рхәеит, ахәычы. Уртқәа, сгәы иханамтаргы, хшыфла еилыскаап, аха схағы исзаамго даеакуп. Лареи сареи хабзиабара аршахатгас икахтцақәоз зла-калцозеи еазәы икны...

Аресторан «Ачныш» акны днеины шыжьхьа ифарц итахын, аха дымнеикәа днавсит. Абрахь цсшьара данааз адырфәены дныфналеит уака. Иреигьу ресторанс ишъан. Афатә бзианы икартон. Ашә дынхытуаны, дгәеитеит Хынаа, ақытаф рцафыс имаз. Ихьзцәкыа ихаштит. Хьызшьарас иархәозоуп игәа-лашәаз. Кылхарак дкылцшуазшәа, ихы ркынааны, цақантәи хыхь дыцшуан еснагь. Атоурых диртон. Дызхааныз, ма ухәан-схәанла иахаз акәын тоурыхс иидыруазгы. Ақытан днанагеит, инеишьахаз, уимоу, иаалыркыаны дызларцафхаз ихатагы изымдырзо. Фыртын баапсык, аамтала иасуаз, иахытыпзамыз фыкәак ахь ихыкәнажылаз азә иакәын иара. Ацәкәырпахәашь далан дмадагы-мадашәо. Иахьеипш игәалашәоит Зорқан, Хынаа акласс дшаафналалак, ихы шхоу астал ахь ифьинеихон. Иаразнак асқам дныкәтәон, азәы ицәигар хәа дшәозшәа, дыццакны. Дтәан дбакәза, дымцызо. Ицынта амшәар хәа дшәошәа, уажәы-уажә днамтасны иааиртыс-цысуан. Рапхьатәи ауроккәа раан, иаа-кәнушьартә ихәычын ибиография. Ихатагы икәра мачын. Есены иазхауан, азхытра иафызаха. Ацарашыкәс ианалгоз, иблакәа кәыскәысуа, ахәыцкәа рапхьа дтәан афашизм атыф-ра итазкәакәаз, Ацсны аколнхаракәа шыкәзыргылаз, Асовет мчы аиааира азыргаз, Урыстәылеи Иапониеи анеибашьуаз, иеы ццышә дакәтәаны, артәаахәа дыхәхәо, иахәа цырцыр аникыалак акәыткәа реипш, рыхкәа хыссаны икапсо, иа-пониаа ирылгаз, зыхьз ахара инафхьоу афырхатца. Цаны,

медалкгы игәы иадкнаҳалатәкъан иара. Ускан аибашьрахьтә ихынхәыз, дахьыказ икаитцаз уиакара иазымцаацәакәа, патук ахықәыртдаша иашьтан. Ахәыцқәа ракәзар, амедалгы ахьтәы етәа ирзафызан. Уи цәгьа иқәманшәаланы ихы иаирхәон цсабарала амцхәареи агызмалреи рзыхәан ишаз Хынаа.

Ихьзузеи, афы ист, ишқасхашти? Ишцаиеихәаз атахмада Чагәына? Уара, дад, ихәеит, амц цәгьа иуқәманшәалаханы иухәоит, аха гра баапсык умоуп: уаргьарахьтәи уцьымшь атрым-трымхәа ацара иалагоит амц анухәо. Ублақәагьы алашара иаазамышьцылазеит, абна лашьцара иаалыргаз аты аблақәа реипш, икәыскәысуа, итап-тапуеит. Атахмада ари анихәоз ахәыцқәагьы ирахауан. Рқьышәқәа еихаргәгәа ирkit, рыччара хәаеуа. Уинахыс, Хынаа ибиографияе дакъа ґыцк шааиртлак, ахәыцқәа, рыбақәа тырхаха, рыртафы ицьымшь иахәапшуан. Ақытае аа-класск далган, игыз ақалакь аґы ихартәааны, атцара ду дантала, ашьтахь, акыр цхьаноеуп, Хынаа иеипш иказ артцафцәа рзыхәан цәымграла иантәы Зоркан игәатца. Хәынғашьарала игәалашәон. Камыршшак инапы иақәлазшәа. Аинститут ицтаз ифызцәа рдырреи иара идырреи еснагь еиґирпшуан. Ускан ибла иаахгьлон алашьцара иаалыргаз аты. Илымха итафуан ақытае уи изырхәақәоз. «Ма деимаазахфын, мамзаргы дцатцасафын». Амилаґ рцеицәа раазон. Аиашазы, аинститут данталоз ицхрааит. Шәкәыс иказ зегьы ицыртцеит. Ускан акәмызт ианицхраатәыз. Ианеиґоухауа ириашаны еиґаха атцла. Атцаргәара уқәшәазом иандухалак. Уи Хынаа иабеихароу?! Хынаа ус анцәа дишеит ихы нааны. Ибла хәыцқәа тап-тапуа дрыхәапшуан ахәыцқәа, шәанацьалбеит, исхароузеи, Ацсны антытынтә саазгаз ацәқәырца хәашь шәымбазои ихәарашәа.

Мышқәак уажәапхьа, аресторан ашә дахьаахьтыз, Зоркан ибла даахгьлеит убри ауаф. Дихаштхьан, цхьыз баапсык еипш. Хараза дрыцәцахьан уи имцхәарақәа. Иааицәымыґхеит данынаихәапш. Егьа умхәан, рцафыс диман. Иаґәатәкьоу атыпае аус иуеит уажәы. Иахьеиґьызгы дабацоз. Дидырыр, иазцара далагоит, уабакоу, ушцакоу, царас узылгазеи хәа.

Ифызцәа ахәытаџцәа еизганы иреихәап. Цәажәатәыс иҕа-
лап. Инацитцап ибиография. Шәихәаңш, атцара зсыртцаз изакә
уаџроу илтцыз. Шәааи, шәеибадыр. Абас ажәлар ртеицәа
саазахъеит сара.

Уаҕа иааиашамхеит ихәда. Дкылңшуашәа дыңшуеит уа-
жәгы. Хатырла, дысыгәдуны сыхцәажәара дналагап. Иихәо
сақәшахатхар акәхоит саргы. Ааи, ааи, шәысгәаламшәа-
кәа, шәышңасгәаламшәои, шәышңақоу, акыр исцаңсоу сыр-
цаџы? Иахьагы исгәалашәоит шәурокқәа. Шака ибзианы
иахшәыртцоз атоурых. Хабла хышәтит қытак рхәыцқәа.

Шәахстак ишакәым дахькысызшәа, ихаштхьаз цәымґрак
фыхан, аеиелартцәа иңсахы инытцагылеит Зорқан. Исиртцаз
еипш акәхап исфәеитцогы шықоу. Ахәақәа рхәытага аехәа
иантәаланы афатә имтцадыргылазшәа, аресторан ашә ныды-
жлан, дцеит усқан Зорқан. Итцәыртцәыруа инапы иахькысит
акамыршша. Амаґ атқкысгы ихәынгеишьон ианакәзаалак.
Ишакәым шәеиґанагалар, ма иушьыроуп, ма уашьуеит амаґ.
Акамыршшоуп агәырыхыңхәыга.

Ақытафы дықәтижьтеи убри ицәыбналар акәын дызфыз...

Акәарафы аңслымзра илатәан аңныш. Еимакык роузаап,
изаазаз амшыни иарей. Ахәда тқәашааза, ашьапқәа кахәхәа,
иеырбоит ианнықәо. Амшын ахь иңшуеит. Рымтцәыжәџақәа,
амра ашәахәафы ирцыр-цыруа, амшын ихаңрылоит афызцәа.
Ианааңсалак иныхтәалоит.

Амшын ихыхәхәала иааз аңшахь наисит Зорқан. Даеа
хәыцрақәак изцәыртцын, Хынаа изыхәан игәатца иташуаз агәаґ
рхәаґеит. Еснагь исыцәмацуп ахынкылара. Зхала аангыла-
шьа ззымдыруа аґеыџ дақәтәоит ауаџы. Агәра инапафы икуп.
Ихәымжәакәа иааникылоит. Иамуит, сара сзы гәрас исзыкам-
цеит сыхшыџ. Иаасымпытңкьоит санымгәыгзо. Ғазәгы иатәам,
саргы слазырқәау снарқатцақәахъеит. Даеа ңстазаарак азбеит
сыхшыџ. Аңстазаара шаақатцәкьоу иудукылароуп. Исхароу-
зеи, иаххәап, абыржәы, тынч амшын ахықәан сышгылоу,
уаџы иңырхагоу ґастдом хәа сышхәыцуа, фыртын бааңсык
џасытцасны, саашьткәыцәаа амшын сәаланажьыр? Иқалоит,
ихаґагы итахзамкәа, хқытахь днанагазар Хынаа. Дназгаз

ацәкәырца хәашь азара ишалагәтәкьаз еипш, итцаакәрыло ағба анкарыжьюеипш, имәтәәкәа игәыдырфәкәыла, дығкәа-са дышит зегы рапхьагы. Гәрыз-шашәаз дыбжъазит. Егы абрака ипшаазаап ачафарта. Сара уи дахызбаауеит. Ускан акала ифон ача, уажәы даҕа мыцхәарак ала.

Шықасык иалагзаны, атлатәкьагы акыр аееитанакуеит. Икалоит, цыпх уажәааны, абни ахәыч бахча агәашә иахылоу аңслыш амахәкәа уиакара ихьадышышымызтгы. Дыс-зымдырыргы калап сца. Еихарак уажәы, ифызцәа-икәләцәа данрылоу. Ахәыч бахча адиректор слацәажәап. Длымсхып. Ахәылпаз дылгарц иан данаауанза хәицызаап. Анышь дақә-сыртәап. Нахьхы, ипакә-пакәза аңнышкәа ахьыхтәалоунза дызгап. Имәтәәкәа изыбзиахарушь? Снапала ишәыстцар стәхуп. Иаб инапы ихаштзеит зынза. Сашьа ихәычкәа анызбалак, сара стәы ицәа рхыскаауеит. Қарала акәым ааңсара шыкоу. Баша ирхәоит, амардара уағы дарааңсоит хәа. Дантәалакоуп ауағы данааңсо. Ғада деихонаты, иааңсара ихаштуеит. Ааңсарақәагы еипшым. Атла злагылоу аңашә иафызоуп ахатца изыхәан аҕаацәа. Ақәпара башаны, иаңсамкәа изыпхьазаз, иааңсара даҕааы еипшым.

Згәыцә ғаз атлоуп ишәарту акәымзар, ишкәыпшу ихжәаз, еиҕа аҕа ахылҕиаар алшоит...

Абас дхәыцуан Зорқан, ахәыч бахча агәашә аартны данталоз.

Ахәыч бахча аихабы шәпа-жәпак, ззамәәкәа макьана ашьа рылпхоз азәлакәын. Ауаа шәпа-жәпакәа ицәымгын Зорқан. Анцәа згәы нирхаз уааны ипхьазон. Зны ирыцхәишьон, ҕазны дрызгәауан. Ихәтагы идыруан дышиашамыз. Ахадырзағыуан. Ауағы ахшығ зимоу имгәа азага идыруазарцоуп. Крыфарала акәым ацәеижы шыкоу, издыруеит, ахасшыхәычыз, сгәатцағы иаңшәымахеит урт рцәымтра. Сара, ихәахәа-чәхәаны иаазоу, уи еипш егәа шәыта снуп ихәон ихазы, ихы рқыауа, ус еипш икоу, дыззымиааиуа игракәа рзыхәан.

Ашә дылагылан. Днеимхәа-аимхәашәа иуит. Аңхәыс шәпа-жәпа лгәатәәкәа еилымсзеит. Акабинет ашә аартын.

Абартцаҕы ихәмаруан ахәыцкәа. Еиццо, еигырхо, цифрақәак
цәағәо, даеакы анцо, акы аҳасабра дағын аңхәыс. Дныџна-
лан, ашьшьыхәа асқам дааханы днықәтәеит Зорқан. Иеыр-
тынч, илаф еилылкаауеит хәа дгәығны, дпышәырччо дтәан.

– Удәылтны уца наі! Уғызцәа ркны ухәмарла, – лхәеит
ахәыц бахча аихабы, ақьаад лхы ақәымхкәа.

– Сызхара сыхәмархьеит. Саргыы исылахәмархьеит, –
ихәеит Зорқан, сабитцас ибжыы кәцаны.

– Уара узустада? – лхы дааџахеит аңхәыс.

– Ахәыц ду.

– Алаф бзианы иухәоит.

Зорқан илакытда цлашаауа, аңхәыс шәпа-жәпа лыблақәа
дырхыңшылон. Ичамадан кәңшә хәычы ишьамхы иаақәихын,
цака инаиргылеит.

– Сыбқырхагахеит, сағамыз. Уск азыхәан сааит. Хәыцаа-
заџыс аҳәса хәыцкәа бзиақәа шәымазаап...

– Азәыр дугәаңхазар, уласны ихәа... Хыхәароуп, напеи-
лышьроуп уажәы икоу, – лафк лхәеит лара лтәала. Лаңхәа
итәоу дшылзымдырзо, дшысасу уажәоуп даназхәыц, нас
дазхәыцит ихатгылара уал хьантаны ишлыду. Убри азыхәан
мацарагы дизгәаақәахьеит, хымпада, дуаџны дызшаз.
Акәардә аеҕәа џалгеит, аеада кьахь еиңш. Ихыңхыцит астал.
Зорқан ашырхәа дџаткьеит. Лнацәкьара тахәкәа рхаханы
иаалырххеит. Убасқан, инапы имхны аңсшәа аниалхәозоуп,
ипшра-исахьа цкьа иангәалта. Хәарада, еихабырак имоуп
ари. Имашынагы агәашәае игылазар акәхап. Даагыаған,
абартцаҕ ихәмаруаз ахәыцкәа рыбжыы рпырхагамхарц,
аҕеџхәа иныдлыжылеит ашә. Ипатрет тьлхуаны, алашара
шиқәыңхо цкьа игәалтозшәа, аңенцьыр адыршәыла зны
иалыркит, нас днахан иаалыртит. «Еиҕах агәатара мыжда.
Ахәыцкәа рҕатцакәа рыпхьазалааит абрака иааны, уаха
егьрыгым уажәшьта. Ааигәа акәын ианыказ. Дабаанагахи
ари! Дабазгои, идсыртәалода, иҕастдозеи, исыржәуазеи?!»
Зорқан уажәадагы дақәшәахьан ари еиңш. Усеилкааџыс
даныказ, дахьнеилак, афыртын зласыз аҕиаа реиңш, ршьара
икәкьон. Баша дшәоит ари аңхәыс. Цаса ицәшәоз ртыңан

дгылоуп уажэы ихаҭа. Ус иеигъны, иаҭа иламысраны ипхьа-
зеит зны.

– Сара сзааз уиоуп, абраҭа, шэара шэхэыҭ бахчаҭы, сара
схэычы дшэаазозаап. Ишҭасхэари, абра дшэымазаап... Иа-
цы аазаф пхэызба ипатрет лсырбан, дылдырит. Дхамоуп ус
еипш иҭоу ахэычы, лхэеит. Иахьа дсымбеит уи аазаф пхэыз-
ба. Сеимдеит, аха ахэычгъы дсымбеит, дгэасымҭазар акэхап...
– ихэеит Зорҭан, иаарласны аҭхэыс илирдырырц аревизиа
лзыҭазто дышреиуам, аха иҭьеишьаз, лара лыгэатеира иаргъы
ишьара дыкэнаҭеит. Ҕаса, усеилкаара ҭыра даннеилак, иара
деикэшэы, дтынчын. Уажэы иику ачамадан аҭымхэрас, усҭан
ииклоз папкан. Игэырҭгэагазаарын уи.

– Схэычы шҭа? – илзеилымкааит аҭхэыс.

– Схэычы – схэычы иоуп. Абык хэычык дышиоуц еипш, –
ихэеит Зорҭан.

Иҭышэқәа аччапшь рықәын, аха игэы иалакыакеит
лхэашьа.

– Сара, умбои, ухатқы, ус зысхэаз, араҭа ихамоу ахэыцқәа
зегъы рабацәа бзианы издыруеит, – лхэеит аҭхэыс шэпа-
жэпа. Иаҭа ҭыгэҭәала дцэажэоит уажэы. Лысқам даннықә-
тәа, дангылоз еипшҭдәҭы, абафқәа аҭәа ҭарылгеит. – Аус
абауеи, хуазҭаар ҭалозар?

«Ҕасатәи сматцура ласхэап. Ашша зхьыршьыз асахҭан
еипш дааҭәатахоит».

– Матцурала уаф дзыцәшәаша ус снапы алакым. Аҭыа-
жәлар рыматц аауеит, ҳазықәдоит ххыдҭақәа рынагзара,
– ихышхытәаны аҭаанахеит аччара. Ачабра неиҭеигәеит.
Деимхэозшәа ҭаитцеит. Аҭхэыс илзеилымкаазеит дызхы-
ччоз. Къыс рымазамкәа, иааза-ихьча, иабаазгеи, ухәарауеи,
Дыргэын иажәақәа. Ҷа-Ҷа-Ҷа! – Саҭабымҭцан, бхатқы сцеит.
Гра бааҭсны исымоуп, иаалырҭкыаны ахагацәа реипш аччара.
Схы сахыччоит, схы!

Ихәашьеи иажәақәеи игәазхара данырхычча, иеааникы-
лан, ҭаса усеилкаафыс даныҭаз ицәажәашьала ҭааитит:

– Адақьан аҭы аус зует. Анхамфә уафы ииҭаххаша, аи-
халых, асаркыалых, хаҭа-маҭахәа акыр бҭахызар, культурала

быматцаура хазхиоуп, – еиҥахигэатца зеггы ччарала иоттэаит. Иамуит, уажэтеи сматцурахыи сианагеит. Иараби, сабахтанаки иахьа. Иакэымк сахашоу, амцхэ сгэыргьацэоит. Исахарызеи исмахац? Схы иазызымуц сзыкэшэарызеи! Самсон ателефон дасны, атауар смоуит, ашытатартаҕы абахақәа рыда акгыы ыҕам, хаплан еиҥахоит, ихэап, уаха иҕаларызеи. Аревизор-цэа аар, ирҕаижыша имоуп.

– Ибзиами, аус ахьууа даараза ибзиоуп, – лхэеит. Аус ахьууаз анеилылкаа, иаха-иаха ҕыгггггала дцэажэон апхэыс. Дэкьаныжэк иҥагылоу иакэызма, аревизор хэа сызхэапшуаз! Аха, издыруада, иеырҕашьан дсацэажэозар? Ахэаахэтҕыцэа рыпшра имазам. Урт харантэ снарыхэапшыргыи издыруеит. Шака дифицит тауар рымысххьоузеи сыпха лзыхэан. Амц сеихэар инаҥозеи? Дхэаахэтҕуп, аха ацарауаа, аинтеллигентцэа рахь иеихо азэ иакэымкэа дыҕам. Изыстахузеи абахақәа, атыркантқәа, ашэыгақәа? Лдиректор тып иакэнагоит шылгэахэтҕкьоз ацэажэарахь диасит. Зорҕангыи аус ахьиутцэкьоз зиҳэаз убри азыхэан акэын. Ишылтаху, лара лыламыс ишатцанакуа дцэажэалааит. Зегь реиҳа ауаҕы дуаҕызтэуа цьара акы рцэигазшэа игэы инарбон Зорҕан, иматцура азэы ишьара данықәнакьалак, ишиатэам ала ихы лаирҕэуа данибалак.

– Усшэақәа иҕалеит, изыхкьақәаз зеггы зыбтахузеи, – дналагеит Зорҕан. Пхашьаракгыи ихы-иҕы инықәлеит. – Схэычы дсымбеижыҕеи шықәсык аиҳа цуеит. Дсымбар уаха исзымчхазт, уажэы...

– Еилыскааит, еилыскааит, ы-ык-кыҕ-хы! – лыхэлымшэа аатылрыцкьааит апхэыс шэпа-жэпа. Лыскам, лыстол зеггы аатдысы-мысын, иааҕыж-мыжит. – Упхэыс, ухэычы кажьны укэтцит. Еиларгеит, ххацэа шэхы еиларгеит акурортницацэа. Уажэааигэа, иҥаацэа лкажьны, еес, азы шцара днықэхэаша дцеит, дызит хҕылак. Ишэдырбазеи, уара, убарт?! Аа, уажэы умидагэидаха уаагэарлеит. Ухэычы дубарц уҥаххеит, нас, ыы?

– Ус акэым ишыҕалаз... – иеыртатаны ихэеит Зорҕан. Даҕса-даҕсам, дыпхэысын, насгыи уашьтан ахэычы ихтнылкьауоу здыруада. Сықкэын изызухьоу мацушэа...

– Нас, ишпакалеи умхәоишь?

– Уи, бхатцкы сцеит, бара излабасхәарызеи, схатагыи цқа еилкааны исымамзар. Урыс бызшәала иухәозар, роковое стечение... – иеааникылеит. Изатахузеи ус еицш икоу ажәакәа рыла ацәажәара.

– Ибзианы иухәеит, хы-хы! Рековое течениа... Уусқәа азеицш иқәышышь ианцо...

– Аиеи, аиеи! Сара исхәаз егыікам, аха бара боуп ибзианы изхәаз, уусқәа азы шцара ианцо. Аиашазы, даараза ибзианы ибхәеит, уусқәа азы шцара ианцо, – ахынтә раан игәанала ихазы ихәеит Зорқан. Дамхамыччакәа, иеихәларцс иеааникылеит. – Дыказами нас иахыа схәычы? Бағал ихызуп уи. Бағал Кәазба.

– Ус захьзу, изыжәлоу хәычы дхамам арақа. Хнафс асқәала азааигәара, икоуп даеа хәыч бахчак. Издыруада, уақа акәзар ухәычы дахыікоу?

– Икалап дыбгәаламшәозар, арскатәи ахәыцқәа...

– Мап, ухатцкы, исыхшаз сызғаб затә леицшоуп арақа ихамоу ахәыцқәа зеггы шыздыруа, – лхәеит дгәааны апқхәыс.

– Сара сааихьеит уажәадагыи. Аазаф слазцаан мышкы уажәапқхыа, дхамоуп ус еицш ахәычы, аха иахыа даарымгеит, лхәеит. Уи ипатрет анылсырба, иаразнак дылдырит, ипатрет тысхижьтеи шықәсык аиха штцазгыи. Ихыз-ижәла хәа акгыи ламхәакәа, ипатрет налсырбеит. – Аусеилкаарақәа раан ишыкеитцалоз еицш, – Зорқан иңыба дынтапшыи, иблокнот иаагәылихит дахыцалак иныкәигоз апатрет хәычы. Ахыз, ажәла хәа акәымкәа, уажәгыи, цаса ишыкаитцалоз еицш, ғымт инаиркын: – Абри ахәычы дыбдыруама? – ихәеит, лыблақәа кылкааны дырхыпшыло.

– Унан, Баға-бажәгәалам! Ибла гәыграқәа тыцхаауа, дышцасзымдыруеи! – лхәеит апқхәыс, апатрет дышнахәапшыз. Лқышәқәагыи гәырғараччапшык нарықәлан, иааихыпхьеит. Уи лгәырғара цхаза инаилсит Зорқан, аха изакәызеи, ипатрет надурбар, зеггы дырдыруа, арахь азәгыи ихьзи ижәлеи игәаламшәазо ихәеит игәанала.

– Ари антаһхыз иаха дхәычын, – ахәычы иангы дналаитцеит. Егыгәалашәеит апатрет антырхыз амш. Аоны дааигеит апатреттыхы. Таацәаныла еидтәало, азәа-зәала ухәа ирацәаны итирхит. Измааноузеи, ас еипш қау-цаломызт хәа диазцааит Зульфа. Икалоит, инхараны командировка ацара сықәшәар, икалоит акосмос ахь сың-рыргы. Ибдырузеи уақагы ус еилкаатәык қалар хәа лафқәак неихәеит. Гәфарасгы илымқзеит лара. Урт амшқәа рзыхәан рыфны атызшәа еиқәтәаны иқан. Ажәа қынаак леихәомызт. Аха игәалтеит иччапшь аешақсахыз. Акалашәа дпышәырччон. Хырқашья амам хәа иара ихазы, агәра ганы, дахымқо ишизбахьаз итылдыраазтгы, издыруада, Зульфа илылшаргы ртаацәа реиқәырхара. Аха уи лзеилкаауазтгы, уаанза инеиуамызт реизықазашья. Еснагь адәы иашара дзықәнықәом ауафы. Зынгы днанамгар қалом акацәарахь. Дыңнашәозар акәхап адгыл. Убас акәхап абзиабарагы, убас акәхап ауаа реизықазашья зегы шықоугы. Хахәк ушьапы инатцашәар иузхоит акацәараф. Иқәыбаса ицароуп уи алиуэтра. Дынтаха агәалашәарақәа дыргеит Зорқан. Иаңхья итәаз аңхәыс дихаштит. Уи аазаф пхәызба даалыңхьан, ахәычы дықазар, дыңшааны даалгарц длыштит. Убри итигаз ақазшья акәын иара еихаразак дзыцәшәоз. Азәи иареи шеицәажәо, иацәажәо ауаф иихәо имахазо, дынтаууа қара дцо далагеит. «Арт хәхьықоу уқазам», – игәалашәеит қаса аус зциуаз Темыр иихәаз. Усеилыргафыс данықаз, дзацәажәо, иихәо ажәақәа цқя рзызырфара мацара акәым, имхәакәа иитцәахызгы дазхәыцны итидыраауан.

Аазаф пхәызба дхынхәны дааин, адиректор илалхәеит ахәычы иахьягы дшықам.

– Дықазам, даарымгазеит Бағал-бажәгәалам. Илеишәа бзиоуп, асыс дафыззоуп, зегы бзиа дырбоит, ыық-қыххы! – да-фын аңхәыс, лажәақәа хәаны данаарылго, лыңсың еизганы иналыхәжьюа. – Исмахазацыз жәлак ухәеит аңхьан. Бағал-бажәгәалам дсымдыркәа, – апатрет лымпытцмыжьюа илкын.

– Сара подпольни кличкас имаз схәеит. Исхәазеи, ихьзи ижәлеи схәагәышьеит, уаха исхәарыз?

– Ишпоухээз ихъзи ижәлеи?

– Кәәзба. Бәтал Кәәзба. Сара, икалаз уиоуп, саб иаб, уи иаб, хдаракәәц зегъы Кәәзаан. Саргъы с-Кәәзбаны сиит. Ус анакәха, сара исыхшазгъы д-Кәәзбоуп, – даапышәырчашәа иуит Зорқан, аха анакә еипш лашьцарак нарытәхаит иблакәа.

– Уара иужәлоу, уаб, уи иаб, уи иаб ижәлаз сара исыздыр-уам, ухатқы, сара издыруа абри ахәычы ижәлоу ауп. Уи, аа, абар, ашәкәы дахъану, сара сыгәра умгозар, уи ижәлоуп Атцанба. Атцанба Бәтал.

Уаха апхәыс илхәакәаз имаҳазеит Зорқан. Пытрак деи-кәыпсы дтәан. Деицәгәгәа дѡагылеит. Бзиалагъы мхәакәа, ишьапкәа реихгара ицәыхъантаны, ашә ахь ифәинеихеит. Уитцәкьа сзыбымур акәын, Зульфахеит. Рацәа сыпсы ахь-тәцәкьаз беихсит. Иабпса ижәлала дышцәтабыѡуаз ахәычы? Сара сыпсы тоуп макъана. Цәыбзарала дизшәа... Азингъы бы-мамызт. Уитцәкьа кәбцап хәа сыкамызт...

Икалаз лзымдырызт, илхәара дақәымшәо дтәан адиректор пхәыс. Ашәхымс дынхыцуаны, учамадан ухаштит хәа наизфылтит. Зхы зтәым, зыжәѡа кшаз азә иоуп. Ихшаз ижә-латцәкьа издыруам. Ихатә ихъз игәалашәоушь? Дабаанагеи, бхатқы сцеит.

Зорқан даахынхәын, ачамадан кәцшь хәычы аашьтихит.

– Уст апатретгъы. Иутәхымзар, сара исымаз.

– Мап, уиоуп исзынхаз, – иаалымыхын, дахәампшыкәа, итдырка цыба интеитцеит. – Иара икәлоу хәычы дбымазами?

– Сыпха дыстуденткоуп. Қарт медицински дтоуп, уяз-цаазеи?

– Абри ачамадан азна ахәычы маңәкәа тоуп. Иззыбзиахо хәычы дбымазар ибыстон.

– Итәбуп. Ухәычи уареи шәеипымхааит, иззааухәаз ит.

– Ишқабхәаз, мшәан? «Рековое течение...» ма цкьа иоурыс бызшәахындаз, ҳа-ҳа! Уусқәа азы шцара ианцо, ҳа-ҳа!

Аштә ыкәыртәаны ихәмаруан ахәыцкәа. Амахәкәа хәа-дышьшь игылан ацслыш. Ахы иѡахан ажәѡан инатцәмпшыцт уи знымзар зны. Аихатә гәашә дынтыцит Зорқан. Ипсы еихә-лахо ианалагалак, ихы ѡышьтыхны ажәѡан днатцәшуан,

уахынтә азәыр ацхыраара иитошәа. Ха-ха! Уарада гәышьаза, уарадари! Егәа ашәа утахызарггы ихәала уажәшьта. За-кәанлаггы ииашамызт, сара исмазцаакәа, сҗа ижәла ихыхра. Дзеипшра хатҗоу збандаз, сҗа дызҗахаз! Уара уҗа – җазәы дипоуп. Уараида, раид гәышьаза! Хазшаз иара хиеипшны хайшазар, шаҗа дшамзеи хазшаз ихата! Ари ажәархәмарра иҗсы алеивигеит, җамҗак азы дахәазшәа. Астҗәҗа лхала илзыҗатҗомызт Зульфа. Егәа лыгзарггы, устҗәҗа дгәатҗадам. Дызлаҗам абзиарақәа дрылақоушәа ухы жәала уажәшьта. Уи даараза ихәартҗоу хәшәуп. Заманалатҗәҗа иҗалтҗон. Лара дақәшахатҗымкәа, лхәычы ижәла ихызуадаз?! Ижәлоузеи, сара сыжәлала зыжәла иаззырхауа? Атҗанба. Иуада ашә аҗы асаркәа иантҗаны икыдуп, усеилыргажыс дыҗаны, икабинетаҗ дтҗоу җыушьап. Мышкызны, сыҗкәын дандухалак, уиггы ишә аҗы ианитҗап «Атҗанба» хәа. Алло, ушҗақоу, аҗыза Атҗанба? Уусқәа шҗаҗои, арҗыс? Сара сызустҗоуу? Сара Абазградтәуп. Уабаздыруеи ухәоу? Анкәа зны узбахъан. Уаб дудыруоу? Ииашоуп, дышҗоузымдыруеи. Арра матҗураҗы аҗыбааа збахъоу уаҗуп. Издыруада, иара иакәзар дмыҗәазакәа угара ширтҗысуа изыршоз? Издыруада, иара иакәзар, уара улыманы, уан ахәшәтәыртә дантҗытҗуаз, акәыршақәа игәыдыхәхәала агәашә аҗы иҗшыз? Иара иакәзар, угәы аныбааҗсхалак, аҗақьымҗәа дыҗуа ирышьтаз? Издыруада, ашьжъымтҗан ахш злоузааихәо анимоулак, иара иакәызтҗгы, игәы бжъысны усура иҗоз? Иара иакәызтҗгы... Уртқәа уара иабоудыруеи, сыҗкәын. Уара иухароузеи! Иқоуҗазеи җәҗгарас, ужәла ухырыртә! Аҗсны уалырҗааит уажәшьта. Ус акәын ажәйтәан ишыҗартҗоз. Рыжәла рхырхуан амахаҗаҗәа, аҗсахыҗәа. Аҗсны иалырҗон. Ихъузеи лхатҗа хазына? Лсолдаҗыжә ижәлоузеи? Иумбои, агәаҗ аҗәажәара иалагеит. Амшын аныҗәқәырҗо, атҗа зыҗқьахом. Дызсолдаҗыжәузеи, аҗыбааа збахъоу уаҗуп, иқәра ааиаанзә отставка дҗеит, рхәеит. Игәабзиара уашәшәырахазәап. Ахаирплан аштурвал зкыз, имахәҗақәа җәҗәазар икәхап. Ишҗақоушь уани иареи? Уи акәым, ахаирплан ахытахыз иртәон, иргылон. Ус уара иулымшагәышьеит ауп иҗалаз, Зорҗан. Уара икауршәыз иара ишьтихит. Икасмыр-

шәит, аха исымпытшәеит. Атла иара иатахума амахә адҗьа-ны ианкахауа?! Иара иатахума, аңашә анатцәауа? Иашоуп, дуазтцаар акәын Зульфа. Азакәангы, иумдыруеи, ус акәын ишахәоз. Аха, иумдыруеи, убри астатиа иазааигәоу егыи астатиа уара ухатә ишеилоугаз? Уара ухы иоумырхәацшәа уфызцәа, удырцәа, уимоу, уматцурагы. Шәуадакәа Зульфа лыхьзала иҗоуцеит лара илзымдырзо. Лара илзымдырзо, шәзагс хырбгаланы, шәшеилытцыз ала ашәҗәы ааганы иналуркит. Закәанла уи аҗатцашәа уара ибзианы иудыруан. Хынтә илыҗхьаны аусзбартаҗ дымнеишәа... Шәеилытцра атызшәа алцыр утахымызт. Уусура уахзызаауан, уи ада цста-заара ыҗамызшәа. Уаҗа иуҗырхагахар хәа ушәон. Уфызак днауцырхырааны, асиурприз лзыҗоуцеит Зульфа. Уажәы лара ацкы луит. Абасоуп. Ухы иазумуа уаҗагы иузиуам. Ха-ха!

Аҗсшьарта җнаҗы данааи, уафы дибар, диацәажәар иҗа-хымкәа, аҗаҗа аиркын, дшеилахәаз, аиарта дныҗәеит. Иблаҗәа цәаакит. Идәышәт какаҗа, изаза разынпсараха, хыҗхьазара рымамкәа, еилагыжь – еилахынхәуеит иблаҗы. Аекран аҗны еиҗшоуп еилыхха ишибо. Даҗааы дазхәыцроуп, ма даҗа аажархәмарраҗәак збатәуп. Азхәыцра далагеит ааҗын. Уиоуп иаазгаз адәышәткәа, иразынпсараха азаза. Абызкатаҗа иарыҗхит азаза. Хәдак иаханатцозар акәхап еимхәыцс. Ааҗынразоуп иаҗа ианырацәоу абызкатаҗа. Ашьжымтан амра ашәахәа иаркәалыкәаҗоит, цшшәы хкыс иҗоу зегыи рыла иарҗырбоит. Убри аҗшзара иажьоит ашьхыцкәа. Абызкатаҗахь иҗырны инеиуеит. Иналашәоит. Амцәыжәаҗәа аҗьоит, ашьапкәа рыла иҗнатцәарц аҗахуп абызкатаҗа арахәыцкәа. Шаҗа ирыҗәҗәаны аҗаҗьо, иаҗагыи аакәшаны иакуеит. Аҗаца касыш асаби дылархәазшәа, иҗах, абызкатаҗа катә акәыршан илахәоуп ашьхыц. Издыруада, иа-зеиҗызтҗыи, акаҗа ианалашәатцәҗьа, шыапгыи-мцәыжәаҗәы мырцысуа, аҗартынчыр. Уажәы аҗша иартцысуеит, ашәымкьаҗ игаратцаны. Абызкатаҗа иалашәаанза, ишьткәыцәаа иама ицон аҗша. Абраҗоуп иахьыҗоу аҗа згәылоу ашәт збиаҗәа. Абраҗа иахантәарак иауан амати. Аа, уҗырны абрахь уаала. Иаздыруамызт ашьхыц, аҗша чархәара шазноухьаз. Зорҗан уи

убаскак ихафы иааганы дазхэыцит, илымха итафуа иалагеит ашыхыц атэаабж. Иазеигын газа-цшқа, азымтэыжэоак иадамхаргы, абызкатаха ианахькыс, аемыртысы ашышы-хэа ачааннакылар.

Издыруада, убри аены акэзар зегы аналагаз? Хымпада, убри аеноуп. Ианалагатакыз уи аены акэмызт. Убри аены икаитаз иакэитцеит ауп ихы дазгэааны. Еитах дакэшээр, ашытахь ихылакгы, еитах икаитцозар акэхап убри афыза. Убас изыказ уафцсын уи ззыкаитаз. Лара илеигышыооз аду-неи дизыкэмызт. Зегь реиха бзиа иибоз, зегь реихагы ди-жьеит. Иаргы ларгы ирыхэоны ипхьазеит амц. Дицэшэон, дихзызауан, хара дцар лтахымызт. Сфызак иахь сасра сцоит хэа леихэеит. Даныхынхэоуп ианлеихэа Урыстэыла атцара ду дышталаз. Ашээрери агэыргьарери лзеилалеит иан. Уи, рапхьатэи амц, дзеигэыргьаша аргамачеит иаарласны. Ишымцыз иаанхеит афбатэи амц. Лахэара дахьзаанза, деитымхеит. Мчыбжык цуан ахэышэтэыртаф дышьтеижьеит. Иаха сеигьуп, нан, уара уусура уеагумырхан, лхэон, лбара даннеилак. Иара ибон еигьхара шлымамыз. Ибон уафцас напы шлыдкыламыз. Егьа ицэылзарц лчазылкыргы, иламхэхэон ларгы. – Дзакэ хакьыму убоит, нан, ма уматцура дацэшэозароуп, мамзаргы даеакы дыхнахроуп. Зыламыс кьафу азэ иоуп, аха ишцакахтагэышыари. Уца, нан, уара уусура уеагумырхан, – иан насыц дуны илыпхьазон лыцкэын усейлкаафыс дахьыказ. Лара лзыхэан уи матцура дуун. Ахақым ианиалхэа, даапышэырччеит. Лара лгэанала, уинахыс даеакала дылхылапшуа далагар акэын. Агэра имгазар акэхап, такэажэы фархьк лыцкэын абансеипш икоу атыпду акны аус шиуа. Зоркан ифала иеихээр, апхзы илнахып. Аха ихэо дыкоума, дыпхашьа-пхатцо.

Зоркан идыруан, ицстазаараф акыр шазбуа икаитцо, аха ускантэкьа дагэыланахалап хэа игэы иаанагомызт. Ахала абызкатаха ачаланаршэит ашыхыц. Уаха цсыхэа ыкамызт. Еиларкэычны икын. Инапы ицыба интеитцон, иаатигон. Иа-накэзаалак грас иман, пхашьарак дакэшээр, илахь апхзы акэнатэон. Уажэы ипхзы алцуан инапы. Ихы-ихшыф зегы

убрахъ иѣан, ихѣыцрақѣа, игѣтыхақѣа дахымпо ламысс иипѣхъазоз зегъы еизыркѣкѣаны, еилартѣа, импыцаргѣгѣа икушѣа. Аа, бахѣык днѣины дынхықѣгылеит. Атѣанза дѣап-шуеит, илапш зыназом. Убрахъ иршѣуеит инапѣы иику, реиха дзыхзызаауаз. Ачымазѣа рыбгъыцқѣа хаирѣѣауан уи, ахақъым хада, иара зыда димамыз ауаѣ лыцсы айқѣырхара зылшоз. Уажѣы-уажѣ ачабра наиѣишыуан, ишьамхқѣа аарла дныркылон Зорѣан дахыгылаз. Ихы дѣахомызт ахақъым. Иѣақѣырпс дыѣуан, убри акѣушѣа ачымазѣа хѣышѣтѣыгас ирымоу. Узгылоузеи, арпцы? Иуасымхѣеи уан лгѣабзиара шыѣоу. Исыздыруам, иаабап. Ачымазѣа раѣѣоуп, ахақъымѣа хмацуп. Хрыхъзом, ишѣѣаури. Ахалат шкѣакѣа, анаур иаѣызаха, иблаѣы иѣыс-ѣысуан Зорѣан. Ақъышѣ, аѣынѣа, аблақѣа хѣа акгы амамызт. Ишьаршьаф шкѣакѣан, уаха акгы. Абыржѣы, иаѣхъаѣа, ашьаршьаф шкѣакѣа ашѣа, шыѣѣақѣак ныѣаитѣар, аѣѣа ѣѣашқѣа зѣачу, бахѣ дук аѣны дыѣѣарашѣа ибеит. Ишьамхқѣа қыѣықыѣыт. Иѣыыба инапы ѣакны, импыцаргѣгѣа иикыз ақъаад зны ирѣѣычуан, нас еитѣихуан. Иуалаѣахѣы абжа қъаадкны иѣан. Ахалат шкѣакѣа иблаѣы иѣысѣысуан, уааи, уааи хѣа иара ашѣа иѣхъошѣа. Алапшѣашѣара змоу аѣы анырѣауеипш, дыѣтрысны уахъ иѣынеихеит. Ахалат шкѣакѣа асаса раханы иакын, убасѣак иѣѣаан аѣыыба.

Аѣшшѣы шапѣсахуеипш, ѣѣыѣѣа хѣашъык алатѣар, азыхъ цқъа, убас иѣшшѣы ихыгга дыѣан Зорѣан, иан дахыышьѣаз апалатаѣы данааи. Инапала имѣахыганы азыхѣашъ алеитѣеит азыхъ. Иан лыхѣѣы ѣѣашза, лхы ахчы илан. Ахчы ахѣагыы хштѣас ишкѣакѣан. Ишкѣакѣан ашьаршьафгыы. Зегъы еидкыланы данрыхѣѣапш, ишьѣыпѣраауашѣа, амѣѣыжѣѣақѣа рѣыс-ѣысуа ибла иаахгылеит ахалат шкѣакѣа. Днахѣлабгоит ихѣѣа, убасѣак иѣѣаауп асаса. Иабѣахыз, ѣуушьѣ хѣа, ѣажѣак уи ахалат шкѣакѣа иахѣазгыы, илымхѣа инѣѣѣит абраѣа, ачымазѣа дызрылымсуа, ахѣшѣ фѣы ѣынѣѣа иѣо, апалатаѣ дахыыѣнагылаз. Издыруада, иѣгѣ аѣсажѣѣақѣа ахѣазаргыы ахалат шкѣакѣа, аха иара уаха имахѣаит, убасѣак длсны дѣѣылѣеит.

– Ибыбаргәйзеи, Ардушынахейт, ари иеипш ацеи дахьбымоу, – лхәейт, иан лкаруаҕ ааигәара игылаз акаруаҕаҕ ииаз аҕхәыс.

– Иан дикәыхшоуп, ари араҕа следаутелс аус иугәышьоит. Егы, ари иатцкыс иеихабу иоуп афны зхагылоу, – ақыҕаҕ иҕаз лыцкәынгы днаихычехәейт, азәы дахьдырехәаз егы игәы ннархозшәа.

– Жәымҕа шкәакәа быман.

– Иан дикәыхшоуп, ихала ихы уаҕитәит. Сара исыл-шагәышьоз. Сөызак иахь аанҕасра сцоит хәа насахәаны, Урыстәылаҕа дныкәланы дцан, атцара дудтәланы даахынхәит. Уи акәу цыыбшьо, данталагы дысмышьтырц салагейт. Азәы итәы ҕазәы издыруам, сара сшыхәыцыз инаркны, агәаҕрақәа срыкәшәахейт. Сицәшәон. Ицәгыарак збар, нас сымала сәабасшьуаз, – лхәейт иан, лыбжы, ацәашьейпш изытуазшәа, иаха-иаха иҕаахо. – Уааи, нан, ара, угәы бзиоу, уцшшәы ухыгга уҕоушәа збоит?

– Сгәы бзиоуп, ус зыбхәазеи? Аа, сыцшшәу? Ус, баша, саапсеит ауп, нана, – лнапы цсада, ашьа кәыпш алаитцарц иҕахызшәа, инапсыргыҕақәа ирыбжыакны иааишьышйт.

– Улахь аҕхзы ақәнаҕоит.

– Шоуроуп, егыоурым. Быбзиахоит. Уажәшьҕа ахақьым цқьа дыбхылацшуеит. Сан, ибгәалашәауоу, зны, хгәылацәа Гачраа рылтарра аҕнытә акәтаҕьқәа анаазгаз игыичны? Ускан схәычын, аха иахьейпш исгәалашәоит, ихәейт Зорҕан. – Баасысуа сбыпкеит.

– Уан лнапқәа ццәааит...

– Акәты абнаҕы иҕеит, акәтаҕьқәа, сара иаасымгаргы, цьара хәак иафон, – схәейт ускан.

– Ахәа – хәоуп, нан. Уара азәы итәы шцоугоз. Уцәа цнамечуеи, уи ламысдарами! Уара уцыбагы азәы дтоумцан, азәы ицыбагы уҕамлан.

– Акәтаҕьқәа сгәыдыхәхәала иганы Гачраа ирыстеит.

– Иабоугәалашәеи уи иахьа, уан дукәыхшоуп?

– Иахьоума, уи ескынагы исгәалашәоит.

– Уан лнапы ццәааит, абыржәы сусызшәа сгәы снархыт, убаскан ушысыпҕаз анысгәалашәа.

– Блеишәа цәгъан, уафы бизычхауамызт, – ихәеит Зорқан дыхәмарны, иан лнапы рыгәгәаны ишышыуа.

– Уи ибзиоу леишәацәгъароуп, нан. Ухәмарны иухәеит, аха, алаф абжа иашоуп, рхәоит. Иахьахәтаз слишәа цәгъан, уажәшьта исылуршагәышьозеи акәымзар. Убас сықан азы-хәаноуп сытәгы уафы изиґасымтаз, азәы итәгы сара изицәысымфаз. Шәан лыла хьзы бааґс азәы ишәхым. Ардушьнажә лґацәа хәа дысмырхәеит. Уажәшьта шәдухеит, шәара ишышәтаху шәынха-шәынты. Иуеихәазеи, нан, уахь-неиз, ахақьым? Даґеа хәқьым бзиақ дықказаап, аха уи уажәы ґсшьара дцеит, рхәеит. Ари маґк ақара зыламыс кьаґу азә иоуп. Сара иуасымхәеи, аус ахьууа цқьа иоухәар...

– Уажәшьта цқьа дыбхылаґшуеит, ибымбари, уажәшьта даґеа блақәак рыла дбыхәаґшуеит.

– Уара уґхашьаны иоухәомызт, аха иара еиликаазар акәхап аус ахьууа. Сара иасхәеит, сыцкәын следауаталс дыкоуп, цқьа усхылаґшла хәа, аха аґәра имгеит. Дааччеит ауп, уаха акгы.

– Тәндел дықазма? – иашьа дшықаз шидыруазгы, ацәа-жәара даґеаґьара иалахигарц длазтааит.

– Дықан, нан, иацы хтацагы дықан, иахьа – иара. Уаха бмаан хәа ласхәеит. Ахәыцқәа машәыр рыхьыр хәа сшәоит. Шәгәы касыжьыр стахым, аха счымазара башак акәымзар қалап. Сыґхызқәагы ґеим, – нас мчыла дааґышәырччан, лыбжы ґыцәаауа, ус нацылцеит: – Шәаб имацара уахь данбанзақоу? Иахантәарак хәицны, хәафны абахча хәцан. Хәра хәда гәырґа шәмоуааит, нан. Сгәы тынчуп шәара шәзыхәан. Аґсцәеирымга, ахәыцқәа сыдыґсаланы уцон, аха исзымааазаргы убеит хәа иасхәап сахьнеиуа шәаб.

– Иара ихарагәышьоузеи, заа хәхьынижыыз...

– Изихарамзеи, усқәцәа ихароуп. Мчыла азәыр дигозма аибашьра, арақагы ауаа атахуп, уаангыл хәа иархәеит аус-хәартаґы, аха иара, ахацәа срылашәхыма, сөызцәа анеи-башьуа, сара ахәыштаара сьехәартәаны, ахьз схышәцдома хәа иеирґәапын, ихәыцқәагы саргы хәиба-кәеибаха хәақәирхеит. Иасхәап уи сара уа сахьнеиуа ибзиашәа.

– Ачаца хъаа уажэы уафы дадыргом. Бгэы рыгэгэа. Ахақьым цқьа дыбхылақшуеит, уажэшьта цқьа дыбхылақшуеит, – ашэахьгы днақшит. Абрака дшыкоу ахалат шкэакэа аафналар хэа дшэон.

Уи нахыс, дахьцалак, ақсцэаха ауафы дицрытуаха, Зорқан ицрымтуа ишьтан ахалат шкэакэа.

Пхынрак ахэышэтэыртафы илхылгеит иан. Иацааиуаз азынразы зны дышьтан, зны дгылан, аха ишакэхалак, афны дахын. Аа, абыржэы, ицкэын ибара данааз аапынраз еиқш, аапынран иара анлагы данеитымхаз. Абастцэьа ақэыпшцэа афэнын, ацэа иалтуан ақсабара. Уи иахагы иазнархауан иа-ри игэырфа, иан лызхьара.

Уажэы иан дышлызхэыцуаз, дааигэалашэеит ахалат шкэакэа. Уи дышиазхэыцуаз, ибла даахгылеит, иахьа зны дзызхэыцхьаз, ирцафы-хэытаф Хынаа. Урт цьара акала рышь-хэа еивтаны, еидхэаланы ибеит. Афыцьягы наф ихаирш-тырц, ажэархэмаррақэа рызбара далагеит. Агба уартцысыр узымчхауазар, ма амашьына уакуазар, лабыцэк какала. Убри иафызоуп сара сзыхэан ажэархэмаррақэа. Игэашэымтазаци? Зеигьакам хэшэуп уи. Ухэыцра даеацьяра иианагоит. Q-мцак еифеажьны иандырцэо иафызоуп. Даеа фыцк анизымзбы, ахэара дналагеит уаанзагы зныкымкэа иихэахьақэаз: «Хаз-шаз хайшазар хиеиқшны ихата, шака дшамзеи хазшаз ихата». Улымха итафэеит, ашшыхэа зиаск цошэа, агэта инеины, игьежьны иаақтэоит, нас еица ахышьтра инықэлоит, уа-дыхэк акэыршаны итакушэа. Агэатара далагеит Зорқан шака ирласны, шака еиламгакэа изхэо уи ажэархэмарра. Ахэашьа мацара акэымкэа, иихэоз ацакгы инартбааны дшазхэыцуаз, уаанза дзызхэыцкэоз наиханарштит. Аха уи мгеимцарак акэхеит. Азыхь унапы напыроукыр, иахьтаеэоз нтыкэкэаны, ахахэ ссара унылақшуеит, унапы шаапырухлак, инкыланы иумазгы ацланы, афырхэа афеанахоит, али-пси рыла иартэуеит итацэыз атаефарта.

Уажэшьтак иауам.

Джагылан, ателефон аақэихит Зульфа дылзасырц. Илеи-хэап шака диашам. Иара дизгэааны ус калымцар акэын.

Цқба дазхәыцыр, иаргы дизгәауамызт. Аха, уеизгы, лара дгәааны дықан иара изыхәан. Лхатца дизгәааны, лцәа иалтцыз лхәыцқәа лшыт колхаа ртыпқа Медеиа. Адәы иқәзар атқыс, ипсыр рзеигызма ахәыцқәа? Иазон игәы илырхьырц иқал-теит. Ршшашьа амам уи лыцәгьоура. Ахәыцқәа ирхараз, лара лхатца ииартә лцәыззар?! Рыгәнаха цьаханым гыларта лнатарым. Егъарыла сара сгәаг дыкны дагозаргы, ахәычы ижәла ихылымхыр акәын. Убартқәа зеггы лахәатәуп абыржәы, ателефон снасны. Пытрак дхәыц-хәыцуан, атрубка илымха иадкыланы. Смыццакып. Шақа схы апырхага азызухьоузеи сыццакра иахкьаны. Сыпхәыс... Сызлытхьаз апхәыс, дзыццаз ауафы хшара димамзар, сара исхарагәышьюузеи! Саргы сыжәла усқак ирацәам. Пытфок, хдац рзытдымжәақәа хаан-ханы ҳақоуп абра, ҳапсы иахьадгьылу. Пытфок уи адгьыл азыхәан исасцәахан, амшын нырцә икапцоуп. Сыжәла егъа ирацәазаргы, исыхшаз сара сыжәла ихызароуп. Иқалоит уаха стаацәарамхар, иқалоит уаха хшара дысмоузар, иаґа-хызар жәафокгы соуаит, сара сыжәла зихымларызеи сара исыхшаз?! Санааи аґны ателефон сылзамысыр акәын. Иласхәазеи? Ахәычы дахьықоу иарбан бахчоу ҳәа слатцааит. Уаха акгы. Иакәым ажәа ласымхәеит. Ғаилытцит. Егъафы еилытхьеит. Акгы сымгеит. Зеггы ахәычы лареи ирзынсыжыт. Ауа, атынха, апхәыс, ахәычы, анхәа, анхәыпқа, ақьабз, атцас, асас, лара данаазгоз илыцны иааз зеггы шлыцыз, рнапы еикәыршаны ишеилаз, сара ашышьыхәа снарылцит. Уаха цсыхәа ыкамызт. Сахәомызт. Урт зеггы абааш рыкәырша, рґеибаркны иаагылеит. Ецәа лашараха еснаг зымфәа сықәыз, сусуреи сареи абааш ҳаавахеит. Исыманы уахь абааш та-лашья амоуит. Иамуит, урт ааибыртә ирнаалашаз абызшәа сзымпшааит.

Ателефон нақ инықәитцан, инапқәа ихы иатцатцаны, пытрак ииартә дықәиан Зорқан. Еиґах ателефон аақәихит. Даґа қалақьк ашқа изласуа аномер аалихын, длыхәеит ателефонистка, иаарласны Абазград ақалақьы иареи еималдарц. Аа, саґамыз, аиеитцәқьа, иабабаҳахьоу ус еипш ақалақь. Уи ахьзцәқьа абриоуп. Ианцала уақатәи ателефон

аномеркәа. Аиеи, җаҗыр зкәу, Самсон ихъзуп. Иҗабуп. Сыңшуп.

Амш ахәларахъ инеихъан. Аңсшьарта җны ашҗаҗы аңсшьаҗцәа еизан, аибаркыра шьаратын икәашозшәа, рнапкәа еибаркны ашәа рхәон. Уахъ днаңшит Зоркан. Псшьаҗык аңатлыкаҗаҗәы имандааит. Ахәмарра аңкарақәа рзеитеихәеит. Аңатлыка рыгәҗа инышьҗеитдан, амгәацәа иныкәиригъежъааит. Пҗхәыс быргк ахы лықәкны иаангылеит. Изыргъежъыз днеинны аңхәыс бырг дгәыдикилеит. Напеинкъарахеит, ччарахеит. Ашьҗахъ, аңатлыка лыргъежъит аңхәыс бырг. Убас иаҗын. Аңатлыка ахы зықәнакуази изыргъежъызи еибагәзуан. Зықәрахъ инеихъаз аибагәзра анрықәшәоз, зегъы еибарччон, икәыпшҗәазар, гәыпсыршьаганы иаакәыпсычхауан. Иччон, ихәмаруан, ргәыргъарала рыпсынтҗры иацырҗон.

Ашьжъымҗан какалк шыкыз дыкан. Игәахы тшьаауа амла дакит Зоркан. Иаҗа-иаҗа идухон аңсшьаҗцәа рығалпалбжъы. Ателефон ааирҗәин, дылзасит Анна. Зыҗены абрака дааиз инаркны, убри лыбжъы ахыиахалак ирҗашъомызт. Итатан, лгәатантәи иаауан. Идырит. Аха лара илдырушь иара ибжъы? Ателефон ыкәыстҗар еигъзар?

– Сзырҗеуеит, алло, – лыбжъы, лықәра аткысгъы икәыпшҗа, атрубка иааҗыҗит. Зоркан игәалашәеит ашьжъымҗантәи реицәажәара. Убри инаҗҗаны далагеит аңсшьақәа анеибырхәа ашьҗахъ. Илеихәеит Абазград иаххәааны иҗегъ дзырчҗақәашаз. Лычҗабжъ гәазырхаган. Ашәа бзиаак амелодиа еиңш, гәлымхала дазызырҗуан. Лычҗабжъ анааихсығуа, иҗегъы дзырчҗаша, даҗааы ихәон. Иара дзылзастҗкәыз, илеихәарҗ ииҗахыҗәкәыз ашҗа дниасуаны, реицәажәара ааипырҗеит.

– Алло, алло! Аиеи, иҗастҗеит. Иҗабуп, җаимажәда. Алло, Самсон уоума? Салам алеикәым, Самсон. Ааи, сара соуп. Убжъы гәхъаазгеит. Шәышҗақәаҗоу? Тауар җыц хәа акыр уоума? Уи сгәы иахәеит. Ишұҗаху иҗи, иуҗаху кәҗа. Уаҗа иҗоузеи, Самсон? Ааи, Самсон, Самсонхеит. Улжъама, ухы лырҗадыма Далила, Самсон? Далила, схәеит. Аиеи, нас, ус акәзааит, долеи, схәеит. Долеи вино. Баша исхәеит, лафыз

цьшыаны. Иашоуп, сара сышка шэаар, ателефонгы шэасыр
стахымызт. Икалазеи ба? Ейтах агба ашпы алык илашышыт.
Исоухэахьеит. Сызтоу агба амызгэйт сахынхалоит сцом хэа.
Ииашоуп. Иоусышытит амызгэйт. Уажэшыта сымда иашахейт,
амызгэйт ейцш. Ианбоуушты ухэоу? Акраатцеит. Уара ушка
саниас инаркны, зегы башоуп хэа анысхэа аенынахыс. Баша
сацхраама уара угба?! Иухамыштааит, сара сакэымзар, уара
угба шзаакэрылоз?! Убас, иухоумырштлан. Сара сыгба кажны
уара угба айкэырхара сафуп, сшыамхы ейкэыршэ апалубаф
сыкэтэазарц. Урткэа зегы иазаауазеи. Самсон, умашына
унакэтэаны, фбака хаера «адамба» аашытыхны, уатэы абра
укалароуп. Иухаштма «адамба» хэа сзышытоу? Уара, сара,
зегы хайбаркны хазку. Q-кусокк, шэара шэхэашыа. Иаарласны
саргы исхэашыахо. Дыргэынгы даашытых. Мамоу, цыушйт,
иабатэи машына аахэароу. Иахфап, иаажэып, истэхуп уск
азыхэан абрака. Ихамаз ф-кусокк. Инхар уахь иумго, иабаци.
Дыргэын духамыштын. Лафк наилаххып, иаргы изхара ифап.
Ацстазаара стоит ахьзитап иныкэара. Икалазу? Шэаар,
ишэасхэап. Сыцсы шыны салгейт. Татианоу? Татiana, сыхаара,
Татiana! Мап, илоумхэан. Дсзтцаауазар, ацара бзиа ишылбо
умдыруеи? Бзиа иибац бзиа иббозар, бзиа иббац бзиа ибоит
хэа сызлахэа. Ааи, арака убарт ажэархэмарракэа рызбара
мацароуп сызфэу. Ажэархэмаррак «унафыхэаны инылбаау-
дар», уцсы ааивугоит. Арака исызбаз даеакгы уасхэап уар.
Салам сызрыт зегы, – ателефон ныкэитцеит.

Нас иаакэихын, Анна лномер аалихит.

Аресторан «Ацныш» азал акнытэ, асаркыа уалцшны, ина-
хараны ашыхакаэа урфацшуан, улацш ахынзаназо амшын-
гы ухыцшылон. Аха уажэы ашыхакаэа ааигэазаны, ицардаха
асаркыа иацырагылан, амшынгы хэыцхан, зыткэак иафыхаха
асаркыа иацырагылан, аеыртынч итаианатра. Алашыцара, зегы
рцаа итацало, ирыкэыгэцэон. Анна лгэы мфыгырыц, мчыла
лафкэак ихэон Зоркан. Лара дтэан лхы-лгэы акэыбзианы,
макыана илзынханы иказ лтэымта шыкэскаэа дыртыцхаауа.
Агэта ейфшаны, ххэа гэзала ихэан ихыцшшэылаз лыхцэы,
лхы-лфы еизыхэхэаны, лыбла жэфангэыцшшэылакаэа тбаа-

тбааза, ахатца дызлахылхыша акыр далакан уи. Днашпазар калап игеахэт Зоркан. Анашпацаа мыцхэи ипшзахоит. Хшыф-ла уамак лзеилымцозаргыи, згэи кэышу азэ лоуп. Уи мачым апхэыс лзыхэан. Акраамта длыхэон уаххьафара диццарц. Иахылымуаз иахагыи игэи иахэеит Зоркан. Ахахэылхреи апагыареи ракемыт илзырхэоз. Длыздыруамыт дизаигэаны. Ииашоуп, илбац апсхьафцаа дреипшым ари. Апснытэуп, нас-гыи ихы пату акэитдоит. Таацаарала дманшэаламхеит. Бзиа дибоит ихэычы. Изатцара мацк ихасырштырц азыхэан акэхап уаххьафара дызсыпхьаз.

Лхэашьала, еиликааит, ииашатцэкэаны ицныкэара шылта-хымыз. Иахагыи амца итцанатцеит уи. Ибзиабаракеа ркны ахэса рмапкра амца иатцасуа апша изафызан. Шака игэгэаны апша асуаз, убаскак еикэнантцон амца. Рапхьатэи имца анеи-кэыцэа инаркны, апша изеикэнантцоз амцакеа зегыи баша фархьла иааибакуаз мцакэан. Апша асра ишакеытцлак, даргыи неипхьбон. Иеикэыхьшэашэа изаанрыжыуан ахэыштэара.

Иблакеа кэыскэысуа, акыр хэытцашэазар хэа астал дхэы-тыпшуашэа, ихы нааза, уажэи-уажэ даарыдгылон ахэытаф. Иараби, уаха амш лашара иаазамышьцылеит иблакеа. Ипшы-шьа, ганха-ганха, ишыи-ишыи еикэтцо иныкэашьа, иблакеа тацэ-тацэза, Хынаа уаха иеааимпсахит. Итхьоузеи уиаахыс! Ибжьи затцэикоуп зэызыпсахыз. Ускан ихэда, ацицар кэты ахэдеипш, акынцатцыракеа акэпыкка, асыпса зэыфрыз анаареипш, ицэхэза, еихакаткатон. Аеш акэчышь еифазо цуушьарын, акласс афы ахэыцкеа данрыхэапшуаз. Илинеика кьакеаза иаашьтихуан. Ибжьи царыхэтцэаза: «Шэара, абна-уаа, зкэыкэылах ыкэынцэаша!» – хэа дыхэхэон. Ибжьи зтытцэарауаз ихэда, атруба жьакца иафызан. Уажэи атрубка шшала итцэааит. Акэкеа тшэа зхартцаз ахэа абжьиипш, мчылоуп ибжьи шааиго.

– Изхысхэаауа нас ибасхэап, – иеаареицэшьа дахьтэаз, ататын дахо, иажэа ртынчны фэаитит Зоркан. – Абжьиапны урацэажэар, ауаа иахьрахауа, ма аныхэафе мыжда анырку, машэырынгыи азэи ифэйтшэом, сзыхшаз сан дысцэымгуп хэа. Дупшаауазар, ухатцоуп, иан иакэым ажэа лзухэар, ахэагыла

дафызаха иужәымло. Иара ихазоуп дызужәло, ихы. Ихоуп бзиа иибо. Иара дахьатәоумбазоуп дытзырҕьо. Хәарада, зыңсы еипштәҕьа зан бзиа дызбо ыҕамкәан. Илшозар, инапсыргәытца акәтаҕь антаны иңьуеит иан лзыхәан. Аха сара зызбахә сымоу ауаа ббарц бтахызар, бнеи аусзбартаҕы. Шаҕафы бтаху анацәа, ирыхшаз иахькарыжьыз азыхәан, иашшуа ашә илагылоуп. Саргы шаҕафы рус сырххахьадаз. Убри иафьзоуп атцәцәеи артцәцәеи реизыҕазаашьагы. Зкәыпшра итысны, зтәымтахь инаскьаз инадыркны, неихыркәа змам рҕынза, узазцаалак, ианыхәычыз ртцәцәас ирымаз рыхьз хәаны зы рымжәуашәа, ирыцәнымхошәа уархәоит. Рырцәцәа ракәым, аха ихнымхәуа ицаз рхәычроуп изызхьуа. Сазәыкны, саныхәычыз атцара сзыртцоз сырцәцәа ансгәалашәо, бжеихарафьык рзыхәан, ацәымҕреи, агәаҕи, ахәымгашьареи рыда акгы ҕыхом сгәаҕы. Дыҕан ртцәфьык, згәыблра сгәаҕы иаанхаз. Уи хца рҕы сантәаз, шықәсыбжак дхаман. Аибашьра дахьцаз, саб иеипш, дтахагәышьеит. Аты аблақәа зхоу, абни, ххәы хазто иеипш иҕоу, акы затәык ирылымшаз, цәашьтцас иххаза сгәатцәе иарку убри артцәфы игәыблра рызмырцәеит. Икалап, ибзиабара сара исымаз, ипстазаарала иахьышьақәиргәғәаз иабзоуразаргы. Ари дбымбои, дхәаскьеиуа дышхадгьежьыло, ажабаа афьы зкыз акәраан еипш, абнауаа хәа, ашьацхәа дакызшәа, дыхәхәон усқан. Ақалақь аҕнйтә дахьхзынарышьтыз аҕнйтә, иаха акыр ибахьаны, адунеи лашара даазахьаны ипхьазон. Дыхәхәаны даналгалак, уи изымхозар акәхарын, илинеика каткато иаашьтых, деихеигәо ағылара дналагон. Икшара атқыс еицәасшьон дыкшаны далгаанза хәа апшра. Зегь реиха исызыхгомызт убри. Сгәы инытаххуан, сәатцкьаны снейцыххылап, схы наимтаскып, ма илинеика ааимпытцпааны, схала схы аҕахә аахырганы наҕ инаисыркып хәа. Аха снейр, сихәахәазар хәа сшәон. Егьа умхәан, даныхәхәалак, насгы деихеигәо дахьынзагыло, иеиладшәара ахцыхь цытк цон. Бара ибхәашт, ахәычы исра, ипкара азин ыҕамызт хәа. Биашоуп. Бахьтаз ашкол зеипшразоуп аус злоу. Хшыхәыцқәазгы, убри астатиа рапхьа шәҕәыда иахцаз азақәанқәа иреиуан. Аха усқан амч акәын ицәажәоз, аиаша ғәнатуамызт. Мши цхи

еипшу аха, еипшымызт ашәкәы иахәози, аңстазаарае икази. Анцәа иңышьоуп, сы цәаакык еипш ицеит, хқытан цшь-блэк зоу амаҭапшь зыхьзыртцаз иахзааишьтыз «акадрқәа».

– Рыжәтәс ишәзаазгарызеи? – ихәеит, деиханы ажәакәа ихәылго Хынаа. Иблөкнот акарандашь ақәкны дгылан. Зорқан ибеит ирцафы дшизымдырыз. Дабейгәалашәоз! Ауафы, дихамштүа игәафы иаанхо, ма игәғәаны бзиа иибоз иоуп, мамзаргы убаҭцәкыа ицәымғыз. Хынаа ахәыцқәа зегьы неибанеипшны ицәтәымын. Иара данырғаццозгы азәгы иқышә ччапшь ықәлазомызт.

– Хаибаныхәап. Иаагап, афыза, цәтлыкак ашампанфы. Ицегьы...

– Ихәзхоит, – лхәеит Анна.

– Ииашоуп, ихәзхоит. Мап, ахәыҭаф, иахзаага аетцәакәа хца зну цәтлыкак акониак.

– Изжәуада уиакара?! Иухәо закәызеи, Зорқан? – ицәалшьеит Анна.

– Иаага. Уст абригы. Ирласны хаматц ула, уара уи цәгәа уаманшәалоуп, – қбаад цара қапшьык наииҭеит. Амра да-хәапшызшәа, иблақәа тапҭацит Хынаа.

– Иҭабуп, изаҭахузеи, – дхырхәа-хырхәо, дхәаскыеины дцеит афатә-ажәтә аагара.

Иласны дныкәозаап ари. Илинеика рыхха, астал акнытә спартахь данаауаз акәзаарын данымыццакуаз.

– Саҭамыз, ус ахьуасхәо, аха, акы, ацара ахьиутаз цш-зам, џбагы, ианиутахгы, уафрак илазар, дгәаартә, иқышә иқәыкшаноуп ишиутаз, угәы цызтәахьаз уалк урхынхә-уазшәа.

– Биашоуп, Анна. Хырҭехәараны исхәом, еснагь ас сыказ цыбымшьан. Иацы хәикәшәар акәын. Иацы саауамызт сара ари аресторан ахь. Иацы сзыкәгәыгуаз рацәан. Хынаа, уааишь аранза.

– Хы, уххь згеит, сыхьз ус акәзам, аха, егьоурым, угьы сархәалоит. Хынаа... Хы, ажәлар рылахтразы, ақыҭахь рцафыс санырышьтыз, ақыҭа хәычы бжыықәа убас сыхьзыртцеит. Енак гәыпфок еидгыланы убас шысзырхәоз, слымха иаатасын,

рыхкәа еидсырчаңалейт. Ҳы... ибзианы иухәейт. Сыхәда маңк ирнааны аңшра здыртәкьейт... Ҳы!

– Ахәытаф, наҝ ига абри, аетәақәа хңа зну акониак. Пшь-етәак зну хзаага. Издыруейт, Анна, ибжәзом. Саргы изжәзом. Иааигаит ус.

– Зорҝан, акгы уазымхәыцын. Ихәаумган усҝак. Иахәа думбазар, уатәы дубап ахәычы, – лхәейт Анна, лыбжы татаза.

– Усгы сара стәоуп хазлаңәажәо. Абри Хынаа ила исхасырштырц сшафыз шаҝа ибдырзеи.

– Иуңәыззом, сара убри азоуп еихарак сызуцааз. Ушьара укәкьаны ушыҝаз збон.

– Ишңархәо, мшәан? Ауафы ихала днымхарц, – даа-ңышәырчейт Зорҝан. – Аңсшьафы уихылаңшуазароуп, иаам-та бзианы излеихигаша уазхәыцроуп. Ҷаамҝанык еиңшымкәа, аңәажәлар культурала рыматң аура азыхәан ахыдҝа Ҷыц-кәа галатәуп! Ҳа-ха-ха! Саҝабымҝан, Анна, абарт әжәақәа шаасахалак, аңсы сихагылазаргы, ха-ха-ха! Аңча ськәтейх пнаҝәейт. Изакә әжәақәоу брызхәыц, изакә әжәақәоу! Сәыза, ашәкьафы ду Дыргәын иоуп исзыртңаз. Уи ифымҝақәа рфырхаңәа убасоуп ишңәажәо.

Анна дыңчейт ус, Зорҝан абасҝак игәарңханы дахьыччоз аҝнытә. Лгәы иахәаны дтәан, изыхҝьазаалак иаха дахьылах-Ҷыххаз Зорҝан.

– Сара уахьсырлахҶыхыз егыҝам, аха...

Зорҝан, дахьынзаччозгы, Анна лажәақәа дрызхәыц-уан. Раңхәа сгәы ишаанагаз еиңшҝәкьа дгазамзар ҝалап, ааигәахәт.

– Хынаа, сара исзыжәуам пшь-етәак зну акониак. Уңаны иаага, иңырңыруа, аетәақәа хәба зну, – инапы нейҝейт Зорҝан, ла фуҝаражәк иҝәицозшәа. Әжәақәак ихәарц дней-ха-нейгәейт Хынаа, аха иҶааникылейт.

– Зорҝан, иуатәам, иҝоумҝан ус, – лхәейт Анна, ахәытаф данца.

Мап, акыр еилизцо пхәысуп ари. Дгазоуп хәа схы агәра асыргарц сҝахыноуп, уаха акгы. Аенышьыбжьон әжәдан аҶы

тахеит. Итеггы иҕәгәхеит адамба. Ихыжжырц иеиладыз ацәкәырцакәаггы, ашышыхәа рытра интанартәеит. Акыр зыгь цәкәырца артаслымхәеит уи.

Даатгыла-аатгыло, дцеит абуфет ахь.

– Зеггы игәаларшәо, сизыткьар, сияцәхар, ажәа баапс-кәа иасхәар аткыс, ас иаха еигьуп. Ас иаха ицәаҕеыгоуп. Тапанчала уиеихсыр аткыс еицәоуп. Саҕабымцан, Анна. Издыруада, ҕазны еиха суафны сыббар. Сыртафы имацара иакәзам сызхыччо. Сыхггы сахыччоит, схи. Нас иаха сгәы аҕсы ашьоит. Ашкол салган, саныфеидас инаркны, абни имц-кәа исиртаз зеггы рцәыбналара акәын сызфыз. Ирымхәои, уаныхәычу иудыртаз, ахахә таҕканы ианыртаз иафызоуп хәа, сара сызфаз, ахахә таҕканы ианыртаз аныхра акәын. Аха уи ныхшәа амамзаап. Адәахьала иугьҕацыцхьаза, наҕ, афныткәа иагәылаланы аеатцәахуеит.

Аныхәаҕақәа ааныркылон. Днафыхәаны инықәлыргылон Анна. Зоркан цкәа дазхәыцны, излаидыруаз ала ирпшзаны диныхәон аҕхәыс. Лҕаҕхәа идыз ахара убриала ихәаир-шшарц итахын. Аныхәаҕақәаггы ихәон, гәалашәараха исыз ихәыцраггы дазхәыцуан. Иаб ила аетымра, уи игәхьаагара, изхәыцра, ибафқәа ирыламзашаз аҕьабаа, хәаха змамыз иан... Иаб иҕсы тазтггы, зынзаск даеа дәы иатцәарак иқәдахон имфа. Акәатан икын иашьа. Уиггы дхәыцын. Аха деихабын, иаха дыгәгәан. Иара ацәкәа раҕхәа дгылан ашаха кны. Ацә ажыфхәа ахы анакьалак, ашаха дарблакьон, аххы дынцәйтцаххуан...

– Иаажәып, адунеихаан хәычык деитымымхарц азыхәан. Сгәанала абри ныхәаҕа бзиоуп. Ахаан исымжәыц убри афыз аныхәаҕа. Ранацәа, рабацәа рҕымхалааит. Иаажәып, сара исыхьыз ҕазы имыхьырц. Иаажәып, дгьыли жәфани ыканатц, хәычык ижәла ихырымхырц.

Ужасная судьба отца и сына
Жить розно и в разлуке умереть,
И жребий чуждого изгнанника иметь
На родине с названьем гражданина!

Абас ихэеит апоет. Убри уаф дақәымшәарц азыхәан иаажәып, Анна.

– Убриак ыркәкәаны изжәуеит, – лхәеит Анна. – Зорқан, ателефон уара уасыр ипшзахарым. Сара сасны еилыскаап учкәын абахчафы дзыкамыз?

– Итәбуп иахыбхәазгы. Еилыбкаауазеи? Еилкаами. Дызбар хәа ишәаны днармышьтит. «Уцкәын»... Хы, уи бзиа-ны ибхәеит, – анакә амра аналцхо еипш, цышәырччарак икышәкәа инарыкәлеит. – Дабакоу, сбыкәыхшоуп, дсызтада ацкәын? Анна, исзааигәоу ыызак иеипш бшьаны ибасхәоит. Зыцхәыс илылтцхәоу ахацәа, шамахамзар, реихарафык рыхә-са рзыхәан дкаҳажыт, рхәоит. Нас илыгыз, илзымдыруаз хәа, аикәыпхьазара иналагоит. Сара агәнаҳа сызхәом. Сыцхәыс илыгызгы ыкәмкәан, аха аихарак звызбо сара сшоуп. Идырны, еилкааны цәгъара сзылымуит. Дықан анцәа дшишаз. Анцәа абас узишазеи, абас узимшазеи хәа ауафы дыхтоукыр, уиашахома?! Ауафы даныхәычу инаркны иибо ауп иитцо, ил-баз лцагәышьеит, илбаз лдыргәышьон. Хы, егьырт зегъы ра-кәым, дзыццаз ахатей лареи, сара исзымтаазакәа, сыцкәын ижәла шихырхыз еипш, лара дақәшахәтзамкәа, лареи сареи хзагс сара ихсырбгалеит. Еиҕарпа-еиҕарпа жәафә еиҕар-па закәызеи? Архнышьна. Ханыхәыцызтәи ҳацуфарақәа. Хандухалак, ххәтәкәа хәмаргас иара хкәанатоит. Иаххәап, пытфык еишьтагыланы ишнейуаз, руазәк дшьацәхныслеит. Уи данкаҳауаз, иацхәа игылаз дигәтәсит, уи дигәтәсит уи иацхәа инейуаз, уи уи иацхәа инейуаз. Убас азоуп, ихәзгәамтәзо, хәзегъы ҳацәгъеи ҳабзиеи зеидхәалоу, изеилысыз.

Сеааныскылап. Ихыжжәеит еснагъ зынкыларә, зыхәәера сафә. Ацхәыс улыдтәалазар, лара лгәы кәзтцаша ажәәкәа рыла улацәажәала, ихәеит Зорқан игәанала. Ацхәыс улацәажәала, аиартәхь дузынаскьазгаша ажәәкәа рыла, ус акәу? Ахацәа урацәажәала, уус-хәыс рзыркәтцаша ажәала, иаххәап, апар-пантәкәа шака ҳаузеи? Шака кыла атәымг? Шака иашыык асапын, алила, абелила, ашәыга, аебыга?..

– Ускан хара ҳазцарызеи, иаххәап, абри сара, – уаанза иихәоз инацитцеит Зорқан, – азәы зны рыцк таиршәит сгәа-

ца. Хатала сара сакәым, сара сызхылцыз, ма уи дызхылцыз игәтца. Арыц иахьзын аңсыцқыара, иахьзын аламыс. Аңсуаа хрыцхарагы, ханасыңгы пашәс ирымоу аламыс. Сшыа иалейтеит уи азәы. Иазхарц, ишәтырц дацхрааит сан. Арыц өеиуеит иазхауа, итәырцсо. Иалцызей, сбыкәыхшоуп, сара сзыхәан? Исымаз ирейгыиз зеггы сцәызит. Сара сғы иаангылондаз арыц. Сца ица, уи ихылцуа ица иахьгы ағы-фанахоит. Сара сгәы бжыажы сыкәхеит, ибзиатцәкызмашь уи арыц хәа.

– Уи аңстазаара гәыцәс иамоу рыцуп, убаскак ирыц бзиоуп. Ауафы рейха бзиа иибо иахьагы дазагылоит. Убас ауп, Зорқан, уаргы ишухәаз. Уи ада даеа рыцк миасааит иухшо ирыхшо рахь, – лхәеит Анна.

– Исыздыруам, исыздыруам... – аңатын бгыцкәа амахат ианахарыңсо еипш, иажәакәа ирыңхуазшәа, дмыццакзо, ажәацыңхыаза даатгыло, ахәара дағын Зорқан. Асыңса аңзытлак, арфаш шхыцуа иафызыха, нкылашыа сызрымто сажәакәа, изакә цәажәароузей исысыз хәагы игәы даат-хәыцуан. Дааигәалашәеит раңхыаза бзиа иибоз аңхәызба. Убрака затцәык егыарыла ихы иавибарц иеазикыргы, иара ихарамызт. Еицәызит. Даеа мған уи лыбзиабара дзыннатцоз амға. Уи амға акраамта дызгәыкуан. Уи нахыс иғынейхеит даеа мғакы даныланы. Уажәы, абар сахькылсыз. Хыхь – ажәған, цака – адгыл, уаха акгы. Атцла амцан саанхеит. Сыңстазаара зеггы ғыц ишыакәыргылатәхеит. Аамталоуп акәымзар, назаза уагоу дакәтәеит Самсон игба. Зеггы зыхькәзей? Ацәгыаракәа ркнытә, ишәо, изо, сара иалсхит рей_ха еицоуп хәа ишыоз... Хыркыяганы, насгы игәыргәгагаз ажәакәа рхәара дағын Зорқан игәанала.

Даеа ныхәакәак ааныркылеит. Аңсшыафцәеи ари акурорт қалакы ирылацәажәеит. Лафкәак ихәан, лыбжы пшза гәы-катцагаха дазызырөит Зорқан. Ма ииашатцәкыаны зегь рыла дыссирзоуп, мамзаргы исызбақәахыо ахәсақәа зеггы зеггы дрейгыны дсызбеит абри.

– Анна, – дналғаңшит, – ауафы бзиа даныкоу зизымдыруа-зей? Сара абри акырынтә сазхәыцхейт.

– Сгәанала, уи еснагь, еихау дашьтоуп. Убри ауп изыхъо.

– Уигьы иашоуп. Аха, сара сгәанала, ауафытәыџса дазгәыкуа даанхеит Адам дызтырцаз абахча. Уахь хынхәышья шимам агәра игарц итахым. Ауафы, адәы дықәнагалазар аахыс, аңсра шишьтоу ишьтоуп, аха иахья уажәггы данымшәац. Убасоуп егыггы. Ыанаң бахча шицәызыз игәы иханатом...

Идәықәлазеит арџаш. Ааңынра иарзытит асыңса. Нкылашьаггы аиушам. Аңақәа цқья иарыцқьароуп. Ахахәқәа ирыдсылароуп азхара. Нас уатәы? Уатәы иахьымхәуеи иахья аңақәа ахьарбгаз. Имхәакәанггы ианбанзоутәахуеи. Знымзар зны ыара азәы иацәажәатәуп, иарттәуп аихатә шәындыкәра ахџа. Цәшәарада, цәыңхашьарада. Анна дахьынзалацәажәоз абас дхәыцуан Зоркан.

– Анна, ииашатәкыоума ҳаңсшьартә џны азыхәан ирхәақәо? – ацәажәара даҟаҟара иааиангеит. Иараби, аухәансхәанггы хәартара алазаап.

– Атауади уи ибзиабаџи рзыхәан ирхәауоу? Ииашоуп. Уаимдар, иахаанқәоуггы уңшаауеит. Уажәы сара аңшәма цхәысс самоуп уи аџны. Ус анакәха, сарггы тауадк сибзиабаџзар ауан, аха сара сибзиабаџын, жәлала, шьтрала анкья атауадцәа матцуџыс ирымаз, – акыркырхәа дааччеит Анна.

– Ухатцазар, убас ухатцазароуп, сара исазхәаз аңсшьаџы иажәақәа рыла иухәозар...

– Ҳаңсшьартә џны ухәахит, уара уңсы ушьошәа уаҟа.

– Сарггы сыңсы сшьом, уи аңшәмацхәысггы аңсшьахалыстом.

– Сара сзыхәан цсшьароуп уаха ҳахьтәоу. Икәышу ауафы узидымтәаларызеи, узимацәажәарызеи...

– Бхы абзиара аҟнытә ибхәоит. Итабуп. Аха ауафы дыржьар анитахуггы ҟалалоит. Сахьбыдтәалоу сара сзыхәан гәыпсыршьагоуп, згәы иалсуа азә дыҟамзар... Мамзар ани архнышья еиҟарца барггы баланақыр ҟалоит.

– Уаџы игәы иалсзом. Ишырхәо еиңш, зхы иақәитү абзиабара...

– Бара абраатәума?

– Сахьиз, сахьааз даеацароуп.

– Арахь ибаашьахазеи? Усура баарышьтма?

– Схала сааит. Шықәса җәҗеи ааба зхытца аңхәыс, азәгы бзиа дсымбац лхәар, ма амц лхәеит, мамзаргы дшарамшагышьоуп уи. Бзиа дызбон хатцак. Иаргы уи ақалақь аҗнытәын. Шықәсқәак ҳақалақь җынаң қалақьын хара хзыхәан. Нас? Нас иҗалеит акгы зламыз азыхәан аҗеимапра, нас аинышәара, нас аицәызра, нас аибаңшаара, нас ақәыпшреи анасыңи рылахәмарра, нас иҗалеит сара исеилаҳақәоз, иаргы дзеилаҳақәоз, нас еиҗа аибаңшаара, нас еиҗа аицәызра, нас...Нас аңгы хәмаруан, ахәынаң ңсуан. Нас уажәы сара абра стәоуп, иаргы җәара азәы длыдтәала-зар акәһап, ҳа-ҳа-ҳа! Уажәоуп уи ауаф данеилыскааз, цқьа даныздырыз ххәахуеит, ххатақәа ххы цқьа иаадыруашәа. Хә-ҳа! Ашьтахь? Аа, исхаштхьан, ашьтахь хатца сҗеит.

– Бзиа дбаны? – уи аилкаара даараза иҗахны длазцааит.

– Исыздыруам. Издыруа убриоуп, имҗа саңшуп. Амшын... Сынасың амшын ихуп ихыхәхәала. Дымшынуафуп. «Мшынла, цәқәырпала, мшынла, цәқәырпала, иахь ара, уацәы ана, иахь ара, уацәы ана...» Иугәаламшәои, ханыхәыңыз ашколаф иахдыртоз? Уажәы исыхьзеит. Сара сзыхәан амра ахыҗыло амшын аҗноуп. Изақә гәыпшқарақәоу исхәо умбои! Арахь тәым хатцак сидтәалоуп. Амшын... – лқәыңсычхара хәәеуа, алашьцара зыхтәалаз амшын ахь даанаңшит Анна.

– Аңсуаа ханасың згаз амшын, – иҗеит Зорҗан. Лакәк аҗны исаҳахьеит. җәаханым лашьцарак аҗны днааҗеит арпыск. Адунеи лашара дазгәаҗуан. Аңсаатә ду, алаҳәа еиқәатцәа ус ианахәеит, амҗа сахьынзақәхо, исфаша акәац еизга, сымтәыжәақәа урықәыртәаны сара узгоит адунеи лашарахь хәа. Арпыс шә-цәык, шә-уасак ишьит. Ахәҗа дуқәа иртәиҗеит. Убарҗ зегьы алаҳәа абҗа илықәҗаны, иаргы днеины длақәтәеит. Даманы иаауан адунеи лашарахь иңырни. «Җырр!» – ахәацыңхьаза, жьыхәҗак наҗеитҗон. Амҗа иқәын уахык, җаха, мызкы, җымз. Акәац нҗеит, аха инымтәеит амҗа. «Җырр!» – ахәеит алаҳәа. Арпыс имамызт уи иаҗеитҗоз. Акама аҗылаирхан, ижышә ааҗәаны алаҳәа иеиҗеит. Убас амҗа

икэын. Ашыа ацрыжжы, арпыс ижыы аатжэаны инафеитсон. Даманыааитуиадунеи лашарахь. Даанагеит, ахадышцаанагеи, мѡа қырас инаршэазеи? Ашыа. Ишыа илабахьаны, аарлахэа ипсахэага ааигеит арпыс. Ацсуаа хзыхэан, Анна, убри алахэа иафызоуп амшын, тоурыхла хазхэыцны иаххэозар, ацсцэаха ифызаз агацэа аманы, ахьарчхэа афэара инадсылон, иаажэг ацсуаа шэцеицэа, урт рацбал аазгеит хэа. Иреигьыз рцеицэа нахэларицсон. Иаауан убас, ршыа амшын ирылнацэцэаауа, атоурых мѡа лашьца иагэылсны. Убас иуадафын адунеи лашарахь икылсырц урт зныз амѡа. Харт, ацсуаа, акы затцэык ибзианы икахцдахьоу, ихэыцы-иду, милацк ргэахы алагьыз тацсо адэы икэхмырхацт. Икалап, хқыара, мамзаргы, атахмадцэа рхэашьа, хчеицыка акэзар иахьанза хаазгаз. Уажэшытатэи зынзаск даеакуп. Ажэа басыршыит. Абри зегьы сзырхэаз абни еилаханто хазхыцшыло амшыноуп. Бара бынасыц зху амшын...

– Лхатца дымшынуафуп, амшын дхуп, лара уи изхыцтра дацшны аресторан афны дтэоуп, дидтэалоуп даеа хатцак. Иара ус, уажэы ишырхэо еипш, лгэы мфыгыырц. Ха-ха! Ицынхацэа сырбар ирасхэозеи, ухатцкы сцеит.

– Ацынхацэа!.. Бшафэыцтра наф! Уи атцкыс еицэоу ажэа имызбацт ауафы. Игэабымтазаци, ауафы данцслак, реиха дзыкэгэыгуаз ицынхацэа роуп рацхьаза анышэ икэзыцсо. Реиха шыала-дала изааигэаз, ицынхак уаццэык анышэ нафэипсоит акэыба, нас уи иатцкыс цынхарала ихароу еазэы афылаирхоит, нас уи иатцкыс ицегьы инахароу, ашытахь уцынхацэа уаццэыла анышэ уфэыцсаны ианалгалак, шэара ус аныфашэца, хара игэхьаас иахкузеи рхэошэа, рбахафэқэа фьафьаза, ахахаирахэа анышэ афыладырхоит атэымуаа. Аминутаз анышэ улатаны, агэы фытцдырчаауеит. Аха ауафы дыфканатц дгэыцлароуп, иахьа атцкыс сыцстазаара еигыхоит уатцэы хэа.

– Убри бзианы иухэеит. Анасыц азцшра икалап, анасыц ахата атцкысгы еигызар. Издыруада, иара убри акэзар анасыц захьзу. Ха-ха!

Иччашьа фалтоз цыишыеит Зорфан. Убас дыччоит иара, игэы иамахэаша акы даналацэажэо. Анна длыхэацшуа, фымт

аҫатын дахон. Ихатағы иғәы иахәон ирпшзаны аҫатын ахашьа ахьидыруз. Ацәажәара иҫахымызт. Реифдыраара удафмызт, Анна илхәақәаз ахьынзаиашази лхы дахлафны иацылтақәази. Ацхәыс ласы дналҫапшыр, дымфашьо дидырыртә апышәа иман. Иара ихәашьа, лыблақәа иацәажәон ажәада.

Уажәы игәалашәеит ацсшьарта фнафы данааз аҫены Анна лзыхәан рацхьа игәы иаанагақәаз. Илеихәақәазгы, илеимхәакәа иаанханы, ус дзызхәыцызгы дырцәыпхашьеит уажәы. Шака сиашамыз. Ус дыкам ари. Знапы еикәзыршаша дхаиуазар калоит. Хаипхьытта адунеи халацсоуп, хаибадыруам. Амра ашәахәақәа саркьоуп, убриала икәыршоуп хәфны. Сгәахы иадчабланы сышпаки иахьа абри.

– Аапынра уамак иахзышәты-какачны избом баргы саргы, Анна.

– Аапын, ауаа хакәым, ашәапыцпапгы еилнахуеит, иҫоуп аапынра ианасакьахәымтоу зыбгы капсо атлақәа.

– Аапынразтәи быгькацсара... Изақәызеи, мшәан, исхәо?... Изжәыз сашьит. Ианбыкәу абгы анкацсо, аапын акәу, тагалан акәу? Мап, ииашаны исхәеит, аапынразтәи абыгькацсара. Иаххәап, акамфор-тла. Атлақәа анпытуа, иара абгы капсоит. Лакәушәа ишоуп атлақәагы. Ирхәоит, уртгы, ауаф иеипш, ахьаа рныруеит хәа. Аапынразтәи абыгькацсара. Абгы капсоит, афьц ылнагоит, еиҫа икацсоит, еиҫа афьц ылнагоит. Абгьқәа сасуп, атла ацшәымоуп. Азәы дсасуп, ажәлар ацшәымоуп адгьыл афы, избанзар адгьыл ыҫоуп еснагь. Екклезиасти ихәашьа. Ус акәзааит. Быгьқәак капсоит аапынра ианасакьахәымтоу, дәеа быгьқәак – тагалан. Хынаа еснагь дкалоит. Сашьит, сәтабымдан. Санашьу, даараза сәаастоуп.

– Мамзаргы иухәо узымдыруа уашьырц утахуп. Афы иашьуи ибзамыкәуи ртәы мариоуп.

– Уамак сқәышым, аха издыруа ахәычы сзымдыруандаз. Анцәа дишеит Хынаа. Ажәеи ауардыни еихзоит. Дшаапшуа, бымбои, Хынаа, уанбанзасцәыбналоз, рацәа уаанагеит снапәы ихәарашәа. Азиасқәа еижәхысла ицоит амшын ахь, ицоит адунеи ршазар аахыс. Иалатәоит, иалатәоит, аха итәуам,

ихытцуам амшын. Хынаа ицсы иафызоуп. Итәуам, ихытцуам Хынаа ицсы. Уааишь аранза, сыхаара Хынаа! Алинеика уманы уааи. Шака маат утахузеи? Егъа устарггы исызшәом убзиарақәа исыду.

– Уи х-хара иах-хауалу ауп ауафы има-атц аура, – ихәеит Хынаа, ажәақәа ихәда икылахо.

– Аа, уст, иахфаз, иаажәыз азыхәан. Абри аликиор схәычра азыхәан иныхтәаланы ижә. Хцалап, Анна. Афы асааит, исыцә-хыжжит. Сапсуами, сшәа тасыжьюам, ус сара сымсааит!

– Акклиент дашь-шьит, – ихәеит, ихы ркынааны урт дрышьклапшуа Хынаа. Изеилымкаазеит схәычра азыхәан ихтәаланы ижә хәа зхихәааз. Абуфетчик инаистар, уакаггы ахә тцысхып, ихәеит, аликиор азыхәан. Абри аклиент цыара дибыхызшәа игәы изөеит, аха дигәаламшәеит. Дигәалашәазарггы, Зоркан ус зхихәааз уи изеилкаауамызт. Иахыаггы агәра ганы дыкан уи (дшахыхәымызггы) арцафра афнытә, аутра италаз ахәеипш дахьдрырхаз, иашамкәа икарцеит хәа. Иатәцахә аныркуа мацфы ирхәахьоума, абицара җа реитцаазараҗы уара уҗабаақәа шьардаза ирацәоуп, хыпхызара рымам зыбла хутыз, атцара зуртаз хәа. Ус анырхәо, иарггы, ихы рцысуа, иблақәа ыртаптацуа, ххы хаигзо-мызт ихәахуеит.

– Итәбуп, – ихәеит Хынаа. Зоркан ашә аҗы дниуаны даахьапшит. Анна иапхьака дцахьан. Издыруада, даҗа тцакык атаны акәзар итәбуп хәа шихәаз? Иртцафы дихәапшуан Зоркан. Иухьрызеи, уанацалбеит, ицыххаа икәтца адамба. Иршәны исҗоупсар ацарақәа, ацатлыка ахы ларханы икоутәр! Ртцафыс ауафы дсыман сымхәаларыз. Аха Хынаа итәбуп ихәеит, бзиарак ззыруз ишихәауа еипштәкьа.

– Аеы иазымиааиуаз акәадыр дасуан хәа, уи дыхтаскит. Ихарагәышьоузеи. Анцәа дшишаз дыкоуп. Ибдыруазеи, Анна, Хынааггы иуалафахәы иуада ақыреи ифатәи ирзымхо дықә-хахьазар. Икалоит, ацсуа тцас бзамыкәк иахкьаны, изымшәаша ауал дахьазар, хатца-фызара дцахьазар, ипхәыси ианхәеи ацара тсахны алиустрадаа аархәозар... Ха-ха-ха! Сашьит ббама.

Аңша ғыыһшәашәааза, ршыа-рда ырцкәынуа, иласза иасуан. Иихәақәаз Анна илзеилымкааит, аха ғыылымтзеит. Дасу игәы дтәхәыцуа, амшын хықә иаваланы инеиуан. Итыстысуан, аразын рзытны ихыртәалазшәа, амшын ихыццало ихыпсалаз амза ашәахәақәа. Итәхәала-тәхәало, итартаруа ихын амза цхатәры. Уи дахәацшуа дхәыцуан Зорқан. Иижәыз ахәыцгы ацшахь ихнацон. Абасеипшгы рхәоит. Дасу данилак, илахьында зшо ашацәа, амза шәахәа цха икәланы иаауеит. Амшын агәы рахатха, дәиашараха иштыазар, ацха тыс-тысуам, итәгә-тасуам. Ашацәа тынч инықәсуеит. Ауха злахьында ршазгы, имәа адә иашара икәдахеит, ашыац татары иалгахеит. Дцеит уи ауафы, хәхә еикәыпцарак днахамгылазакәа. Аха даҕа шәоуқы ршацәа зықәсуаз амза цхатәры, амшын аццәкәырцон, ирбләкыо икыднакыон. Дтәгәтасуа, дкаха-бғало имәа днанылеит, дзыкәшәаша зегы убри ауха ашацәа зылахь ианыртцаз ауафы. Изеипшраз нас амшын, сара слахьында ашацәа ацха икәланы ианаауаз? Хә-хә! Игәы дынтәччеит Зорқан. Ицәгәамкәан исызбеит ари алакә хәычы. Икалап, ирхәоны исахәхәазаргы. Ауаа сызбуазар, алакә зысымзбрызеи. Уи атцкыс ажәархәмаррақәак збатәуп. Аха афы иижәыз ихшыф архәашын, игәацхашаз ажәархәмарра изымзбеит. Зегь ратцкыс еиғыз, ихы изымдыруа, афы дашьыр акәын. Иижәыз ахәычы илсызшәа иеыкаитцеит аресторан иахьынзафназ. Ус еипш амц ацәа итәзеит ахыбра. Иаадәылтцны, адәы ианныкәла, иамуит, ихәмарра нақ инаихнацеит аңша, ацәа ауафы ибләкәа ишрыхнацо еипш. Гәхарштган дашьызшәа иеахыкаитцаз.

Ашыақәа ирхыкны, ибжатаза икыдын амза. Ажәфәан цстхәацк атцаршәымызт. Итбаа-тыцәза, агәы рахатын адунеи. Ускак дымхәыцкәа, уи иагәылацшыз, рыццарак қамлац, убас қыароуп, напеикәыршароуп, еибәтахроуп икоу амза атцака игәахәрын.

Ашыжымтан данаацш, амшын ихыццалахьан амра. Дын-тәхан, ибзианы дыцәеит. Акраатцуан ус дмыцәеижьтеи. Мшқәак зхытцыз газетк нархәы-аархәуа дахәацшуан, аиартә

дахылаиаз. Хаттафызара сцара иафызахеит иаха Аннеи сареи ҳаицныкәара. Дахыччашәа, ус инеиҗирҗшлон, җара иныкәарак ашьтахь, игәы намзо данаанхалак. Ус аниҳәалак, даргәауан Зульфа. Ибзиашәа илдыруан усқан ихьыз, аха дазхәыцуамызт лара иахьынзалхараз. Хаттафызара дцаны даныхынхә, ауал шиқәшәаз атәы игәалашәаанза, уажәы, аҗхәа дигәалашәеитиуалишәарцаҗаразмыхыз. Хәаахәтра усын. Наҗ-наҗ иара, Зорқан ихатаҗгы, ахәаахәтра инапы шалакхо ицәа иалашәахьазшәа, дмыццакзо, еҗырт итицтаакәахьаз аусқәа ратқысҗы дацклапшны, аҗафы бзиа ицатәкәа шимҗара, убас итицтааит. Дызуан адәқбан аиҳабы. Дҗихит. Ихатаҗгы иуал уаҳа шәашәа амамкәа иҗхьазеит, далагатҗәкьар ашәашәа шамазҗы. Ифны ифназ аматәа-фытәа зегҗы итир, зықь маат рыхә, уеиз-җы, иҗалон, насҗы иҗан аҗсуа ламыс бзиа – җынха-җынҗыла анапеилаҗса. Аха усқан иара азы даанахәахьан. Уажәшьта иаҗахны ииҗхьазоз, аҗан бзиа гәаҗаны, ибзианы азсара акәын. Зегь реиҳа укьатеиах җызтәаша, напык иамкәыҗамзо, иҗаҗшь-җаҗшьза саҗхәа ианықәйтца, ауал исықәыз аанкыланы, еҗырт наҗ изсырхынхәыхт, арт сҗахзам, абри сызхоит хәа. Хәычы зга, ду зга зегь акакәмызшәа. Ихы-иҗы, ашәа рәеиҗш игьеҗьза, иҗаҗшьза, ахаз иафазшәа, изамҗакәа аҗәырҗшза җыҗ иаҗаны, аҗхзы илхәаҗо, абыржәы иаҗхәа дтәоушәа, уи ахәаахәтфы ибла даахҗылеит Зорқан. Уажәҗы игәалашәоит, уи инаҗәкьара-қәа рзыхәан усқан ииҳәаз: «Ихаҗагәа-хаҗагәаза, рышьаҗакәа рҗы убасқак ишәпоуп, еидиргәҗәаларҗы, рхыҗәкәақәа зеидкыислом». Ашьтахь, мзақәак җхьаны, еиҗа игәалашәеит убарт анаҗәкьарақәа. Алиуҗтра мыҗда... Ахьхәхәа еилаҗсо, ахруҗальтә, амаҗе абҗа җызтәаз аҗәыц ианизафызаха, иҗахә-җахәза ибла иаахҗылеит урт анаҗәкьарақәа. Икьәҗәан, иха-җагәа-хаҗагәаза, аха иара ихәдаҗәа иакәшаны, амат аҗкыс еиҗәаха, дхәыруа дыркын. Уқамсаза, ушьапқәа җақьа-җақьаза хәа ахыччара даламгеит амшә иакыз. Уи: «Баба, шыр, баба», – ихәеит. Дышьтаргәҗәа дызкыз ашьапқәа, асыс җшқа акьаҗ-еиҗш иҗхьазаны ишьышыуан.

Изақәа доухатә мчы гәҗәаз ирымаз урт анаҗәкьара ха-җагәақәа!

Абри ашьтахь Зоркан хатцафызара дышцакэази уи иах-
кьаны изымшэашаз ауал шикэшэази ргэаларшэарахь
диасит. Ғыцынгыи деитаназхэицит. Еиҭа сақашэар, еиҭа
иҕастозар акэхап. Иҕалап, иҕасымтцаргыи. Ускан иаҕа
ахатырбарей агэицшқарей сылан. Азэи игэи нсырхар
атцкыс, схи иазеицэуи ҕастап хэа акэын сышхэицуаз. Кэеи,
си, хьҕеи, цэаи рацэаны ианаслакьоуп атцла, цшас иаслакгыи
иахьыртаху ирызмырнаауа, агэацэ аныгэҕэахо. Ускан ицхэиыс
илхараитэит, илаеицнихэеит. Илхарагэиышьоузеи хэа игэана-
ла ихэақэазаргыи, игэатцан ицэахын уи агэала. Уимоу,
ихьыз ахьихэазазгыи дахьхэқэеит. Цэахышьа амамызт
акэымзар, ицсы иахымырзаар акэын. Хатцафызара Зоркан
дцарц рацхьаза ихьз зхэаз, абзиара изиуз цышьо адэи
дыкэуп иахьагыи. Лара хатца ицоз апхэиызба, Зульфа длуан,
лаб иашьа ицха лакэын. Иахьагыи насыц лыманы, лхы-
лыхшара, анцэа ишихэара дынхоит-дынцуеит. Цхэиызбак
иҕалымтцоз ҕалцама, илхарагэиышьоузеи! Ахатцафызцэа
зеггыи иргон, ларгыи ешьак иеицш илбоз лымахэ дылгеит,
уи афы дшадыршьуаз, ихьи изымдыруа амфа дшықалоз, лара
илиицитцаз азықь маатгыи уаҕа иаццаны иртэзгыи, ҕэрышьк
изнымхакэа ишиицэиуаз лара иабалдыруаз.

Дигэаламшэеит афныҕа даазгаз. Иҕалап, ихала даазар-
гыи. «Ижэ, иужэиыроуп, цхашьыроуп, ламысдароуп ианумжэ!»
Илымхакэа иртэфуан абжьқэа: «Ламысдароуп ианумжэ!»
Аламыс мыжда, ацэгьарей абзиарей реиофыраара уадаф-
хеит. Зеггыи еициртэу, еицирзеицшу кэадырхеит. Рхэра
ицоггыи, цхэиысхэара ицоггыи уи акэадыр инақэтэоит. Ацара
цсахны илиицимтцар ламысдаран. Инеигазгыи ыргьежыны,
даргыи инаццаны ирымтар ламысдаран...

Зульфа дгэиырҕон ашьжымтан. Дышцамгэиырҕоз. Ачара-
фы дшыҕамызгыи, убраҕа дгыланы дылбозшэа илдыруеит,
лхатца зеггыи ирнаалартэ дышцэажэо, ашэа шихэоз, дшы-
кэашоз. Иазцэара далагеит изакэ таацэароу лахэшьа
дызлананалаз, насгыи ачарафы шаҕа хчы, шаҕа гэабан на-
нагазеи хэа. Уртқэа ахатцафыза ишиизымдыруаз ларгыи ил-
дыруан, аха диазцэауан зеицш ҕамло егыҕам, лымхатаск

иоузар хәа дгәыгуа. Дазтаауан, лықәла зықәлоу, леипш зеип-шу пхәызбак дшазтаара. Рыцхарас Зорқан иипхьазаз, Зульфа дафьгәхәауа уи дахьазтаауаз акәмызт. Убастәкьа итцаакәо мыцхәы ирацәоуп. Убриоуп ишәартәу. Ипцхәыс гәтыхас илымаз даеакуп, иара, ихы атса тадыртәазшәа, ихьантәза аиартә иаалиган, ихлахатц тууа ицо, данынхыкәтәала, рацхьа иихәаз, назынла иипсахыз рцарақәа ртәоуп. Ускан ада уиақара ацара инапафьы имкыцызт.

– Иахьатәкьа итатәуп ацарақәа змысхыз, – ихәеит иажәақәа еилапәтә.

– Уи сацәшәом, цыушът, иапу ауп, иугаз иаццангыи иуртәон, – лхәеит Зульфа. – Шақа узацыртәзеи?

– Исзацыртәзгыи шацу, измысыпсахыз итатәуп, – ихәеит иара.

– Уи змааноузеи иухәо? – илаф лзеилымкааит Зульфа. Иус баапсуп, аиашазы, улаф анырзеилымкаауа. Ицәа иалашәазшәа, икьаф кынцааны, итырка цыбахь деихеит. Ицыбақәа, зхы ладырхаз кәапеитцас, икказа итәцәын. Ишьамхқәа наитәкәалан, деизкәыфьы дахьынатәаз, дымтцыззо, дхашхатәарахазшәа дтәан. Азы иаго дыччоит хәа, ччара бзамыкәк наисны дакит. Ихы атып икәкьаз цыылшьеит Зульфа, убас ибжыи тыганы дыччон, дыччон.

Уажәгы, убартқәа анигәалашәа, ацстаацәа ихалазшәа, ихала аччара далагеит. Аха уажәы даеа ччапшьк ала акәын дшыччоз. Дыргәын иасхәеит убри зегьы ифьрц. Атцкыс еигьу атема ипхызгыи иалашәом. Ацстазаара агәтәтәкьа иалхуп, уарччоит, уархәыцуеит. Ацаку? Аказара зегьы ашқа иурхаша атцакы амоуп. Ёаамтәнык еипшымкәа, ацәажәлар рмассақәа еизганы ачара ахьыруз, аследауател еитцбы Хакәыцә Хыкәа-пеиба ихьыз хәа дналагар.... Ажәытәтәи атцакы, афәтә форма хәа цьара инкылигар... Аха Дыргәын аиумор ицәтәымуп. Иара иитәу хәа акыр ыкахушәа. Сара уи даныздырыз, ашкол хантәз инаркны иахьа уажәраанза ибзианы иихәахьоу ажәа затәыкоуп, сынтәа ипсыз, еааны ацсра ихы ацәигоит, ихәеит, ироман афырхатцак. Убриак ада изымхәаргыи, уаха итахза-мызт, ихьз цсра-зра ақәымкәа иаанхарц азыхәан, аха

иабакоу, ирыцхара ақашәартә, уигы иара диаанза, акыр шәышықәса уи аңхә Шекспир ихәахьан, ифхьан.

Зульфа лакәмызт уи атас цәаңеыга аңызтәз, лара егылылшомызт уи аңыхра. Лара икалтон зегы икартоз. Уртқәа еиликаауан хыла-хшыла Зоркан, аха игәалақәа акы хәа убриггы рыцымлартә, илымшеитгәыла-ңыла ларггы, лыжәла зыжәлоу зегы ранажәра. Ихатә иказшәа ңычәра урт ирыхтнйкьон. Изака цирк хәмарроузеи, изака еибажәроузеи, аңара ңсахны илыцто, нас иназгаз, маатқәак наццаны, ирхынхәны исыто хәа игәатцанза дазгәааит азыказ. Иара дрыцәхкьахьан уртқәа. Уиак акны иара иткыс лдыруан Зульфа. Лара илыцрыңсса илыцны, ифны ифналгалақәаз иреиуан урт. Дгәааит, икайтцаша раңхәаза ианхәа ианиалхәа, игәара анихыңсаа, адырфәены, адырхәены дмыццакзо, ашьшьыхәа иахәара дналагеит Зульфа. Иалхәон, мап икыр, ишаңу, ишатасудымнйкәар, лара лышьтрахь азәыр дыказар, уаңәас имшьошәа, уаас имңхәазошәа ишеиыркаауа, лахәшьагы ларггы ңсраңенынза изеифамңшуа ишеиңәирзуа. Ихы деигзомызт, шыапылаггы дцарын уи ашьха қытахь, изышьтымкаауаз, ахамта лыциттозшәа, икайтцарц ихәтоуп хәа иархәоз ахәмарракәын. Ипңхәыси ианхәеи ианрымеикуазггы, идыруан баша ишыреикуа, дара ртәы ишадырго, избанзар усқан иңжәартә имшыцызт ахахә, амахеггы иақәрымтацызт абға ңызтәаз атыхәтәанзатәи атәыц фә хәычы. Атәы сахартон, Урыстәыла дцаны царак итцазар, атәыла мбгеит хәа. Иаңсуара мап шаңәикша акәызма уака идырттоз, рхәон. Дарбан убас еиңш зхәоз? Изеиңшра уааз урт? Убарт ракәызма изызхәыцтәыз? Баша гәыфароуп. Ажәала ахшыфртцара мариоуп, аха аусаф ианнеилак, шәфык рахьтә азәы далшәар здыруада. Зхы иазеиңәоу казымтац дарбану, изааигәоу ргәы нымхарц азыхәан. Аха ауафы икаимташагы ыкоуп. Акгы исмыхәеит схы шысхәшьадуаз ахыыздыруаз. Исзымдыруазар, ма сгәы тынчхон. Азы иаго, азсашәа изымдыруазар, азы дшаго идырит хәа акгы ихәом.

«Ңсыхәа замоузеи? Икалазеи?»

Арт ашымшк рееикэыкшэа икан азцаарақәа. Иарггы гәтыха хьантак зпырызцаз азә иеипш, ицсы ааитеиккәеит. Еихарак уи зыбзоураз, ахәыци иареи реикәшәара ихы-ихшыф ахьазишьтуаз акәын. Арежиссиор бзиа иеипш, шакарыла дазхәыцзеи реипылары. Икалап, Бағал иаб импан ааира итахымкәа, дицәшәа-цәыпхашьо, настха дгыланы ацшра далагар. Диацәхарым, диқәыцәкьарым. Дгьыл харак ахь ныкәара дыканы дхынхәызшәа, акгыы камлазашшәа, ашьшы-хәа днаидгыланы, абар, иумбои, аматәа пшзақәа иузаасхәаз хәа, ачамадан қапшь хәычы ашә аартны, акакала инаииркып. Икалап, уажәшьта иара икны иаб иду ахара еиликаартә дөеидасхьазар. Дахьынзахәыцу, агәаара дахьынзазымиааи-уа ус игәы иаанагашт. Егьоурым. Дөеидасыр, атла амахәта җазар, аңашә ишахароу еиликаартә дышпамкәышхари. Иара дзитәхыз ус еипш иказ аб. Уаха цсыхәа ыкамызт. Даҗакала нытшыа амамызт уи амәа. Ус сцалар, сара ицхасшьоит уара уеипш икоу абыс дахьсымоу ихәар қалон. Атла хжәанзоуп иантцыргәатәу.

Нас икалазеи, ұтаацәара хымбгалартә цыргәашьа амоу-зеи? Иамамызт. Изықәгылаз ауасхыр ибашаз тла жәлак иалхын. Рапхьатәи ибзиабара ицәызхьан. Ахәса иара изы-хәан изыказ ацәеижь азыхәан мацара акәын, аха рапхьатәи ибзиабара игәатца итахәхәа итан, ажәған цамцамраф аеып-хьакны, ишеишеиуа икыду етәак иеипшны. Аха аетәаггы еснагь изыкачқом. Амш лашара аеартбаацыпхьаза, иара ацсы ахахауа ишнеиуа, инфьыцәааны, изызкапхоз изыннажьуеит агәалашәара затәык. Икалап, Зульфа даниба, игәатқан ифыхаз ацәанырраггы бзиабаразтгы, аха иахьа игәаларшәаны даназхәыцуа, абзиабара атқысггы гәыкран уи хәа азихәоит. Ацкьара, ацшзара, абзиабара ахатаггы налатцаны рызгәыкра, рзыгәхәра.

Пхызын, афы дашьын – имжәзакәа узшьуа хәа ыы казар – мамзарггы ашәарыцаф дымәахызкьо анакә иарггы инаифәхан, иңардаха иблақәа ирцырахәит. Убас игәыдажьеит. Ақытаф уск иманы дахьнеиз дибейт Зульфа. (Аколнхара ахасабеилыргаф и акассири атцара змамыз анхацәа жыаны,

апара рцәырфон. Рнапы шақа атдарѳуаз абжагы рыртѳмызт. Ауаа ирыцхатәын, иразтаатәын. Мчыбжык атқысгы убрақа атәара икәшәеит.) Аклуб ағы аус луан лара. Ицәызхъаз ацқара, аа, абар... Абар еснагъ зылашара дахынхалаз аетдә.

Ашынтә раан ақытан даннеи, лыблақәа ирхибаалахъаз абзиабарақәа еихахауа инарыциттеит. Инеира дызцшын лара. Лгәырғъара лхы-лғы ианыцшит данылба. Иаргы қытан дызлытыз, дзаазаз. Ақалақъ ицәнарзқәахъаз зегы лара излырхынхәуеит хәа ихы агәра аиргеит. Излырхынхәызгы кәлеит, аха илыцны ифны ифналеит ихаирштқәахъаз, хараза дзыцәцақәахъаз.

Хәфны ақәарц-марцқәа ацшәымахан, хара хсасцәахеит хәа рацхъаза ианифытқъаз, ларгы далацанѳуп ишихәаз. Ихатагы цқәа дазымхәыцтеит. Ашәхымс даахыцын, енак руадақәа ишьапы анаафнаиргылоз, иахъаанага изымдырзо, баша, умак зтазымкуа цәажәарак, лафк иафызаны иааифытқъеит. Иара изымтаакәа, ихшыф цъара итцәахны иаман урт әжәақәа.

Ақәа кыдтәаны илеиуан аены. Ашәхымс данаахыт:

– Уплашь уақа иушәумхын, амадәа кнахага арбаазѳит. Акреслаф умтәан. Атриумѳ уахымкыысын, – хәа лара дзеигәырғъоз афнымадәақәа неикәылыцхъазеит.

– Ауасақәа ауаа рфеит, ибмахахъеи? – Дахыхәмаршәа ихәеит иара. – Австралия ауп иахықалаз.

– Исмахахъеи, исмаха! Иаразнак атара ду шумѳу аарцшны инахфакы, – лхәеит лара. Иаргы игәы итәшәахъан, лара илхәаанзагы, убас исцәықалатқъамашъ хәа. Ларгы дтарадамызт. Аучилишьче далгахъан. Насгы уи иихәаз ашкол афѳуп иахъахысуа. Аха илхәеит лара ус. Ахәыцы диргәамтцзар акәхарын, лгәы алақамызт. Илхәомызт, дгәамтцны дықамызтгы. Лара илдыруан шақа ицәымгыз убас анылхәоз. Реизықазашъа бзиақәа былны, иццышәха икәызташа амца аибакра ишафү анибалак, лфатцәк хәхәаза ианфәилак, ахәәера дналагон иара.

– Ауаа хсасхеит... Ауасақәа ауаа рфеит... – дкәынд-кәынд-уан Зульфа.

– Акласс аҫоуп уи ҫахӑахысыз. Усӑан аҫоурых ҫыртцоз Хынаа иакӑмызт. Мамзар иара дахаанны, иблала ишибоз ҫаа, убас иҫаиҫӑарын, уасак амаха жӑны имцоушӑа.

– Аҫшзара ҫцӑымҫушӑа, цӑбеит, – лан лакӑу, даҫа пҫӑысу здыруада, пҫӑыск илалҫӑозшӑа, лара лтӑы даҫын Зульфа. – Урыстӑyla аахыс дакӑшахӑеит, имбзои ауаа шынхо. Ас ббахӑоу! Иҫазхоуп, ҫгӑаҫуа, ауаа рыҫнҫӑа ҫнарыҫнаҫауа ҫахӑынзадӑыҫӑыз. Анцӑа иҫышьоуп, ҫхатӑы ҫауит шыта. Ишаҫӑнаго ирхиатӑуп. ҫаиҫаҫаиалап нас араскладушка! Уажӑааигӑа усурантӑи данааи, ҫуадаҫӑа кӑапеиханы, зык интыршызышӑа, ипеи-пеиуа ҫнымаҫӑала иҫӑит, иамкыкӑа иxyжжны икаҫӑаз ҫара аҫшӑмацӑа ҫакӑхеит, иҫӑеит. ҫы-сымҫзеит. Исмаҫазшӑа ҫастцеит. Шаҫа сычҫарызеи бара?! Аа, иахӑа дааины ииҫӑаз баҫауеит. Ауасаҫӑа ауаа рфеит, иҫӑахит. ҫаҫнымаҫӑа азами изиҫӑо. Уаҫы изыҫнагылам ҫзыҫнагылоу цӑыбшыап!..

Лан лоуп хымҫада изалҫӑо. Абас длацӑажӑалоит уи. Шаҫа еилибакаауазеи. Урыҫашыцып. Иҫахым акӑымзар, убас-ҫӑҫӑа деиликаауеит иаргӑы. Ламысла иҫӑозар, уеизгӑы-уеизгӑы, уамазак ҫнагыламызт руадаҫӑа. Иҫнагылаз аахӑа-шыас иоуз иаразӑк иакӑын ибзианы издыруаз. Убриоуп иҫалаз, уаҫа акгӑы.

– Уамас исҫӑазеи, бара? – иҫӑыцраҫӑа иҫараны дрымгарц, ииҫӑаз ахӑаршшара иеыназикит. – ҫаҫны ҫсасцӑазар, каа-мет ҫалаз цӑыбшыӑо. ҫаҫны мацара акӑым. Адунеи ҫӑаҫа ду-ззагӑы ҫсасцӑаноуп ҫшыҫӑу. Ауаатӑыҫса – мап. Ауаатӑыҫса аҫшӑымацӑоуп. Исасу азӑы иоуп, азӑы далкааны дугар. Аа, бара, сара, ҫҫӑычы...

Иаҫагӑы еицӑеитӑит.

– ҫҫӑычы уахӑдалоумҫан! Уара усасызар сыздыруам, ҫара ҫаҫшӑымацӑаны ҫаҫноуп ҫаҫны, – убасҫан ада, илымҫӑа-цызтус. Илшеит. Ахӑычи лареи ганкахӑы, даҫа ганкахӑы длыр-гылеит иара. Ус лҫӑаанзагӑы, игӑы иҫашӑахӑан иеникыларц. Дшаланахалацӑоз ибагӑышыеит. Ашыапаҫы дшыҫагылалак, игӑеиҫон изакӑ шыхо дызҫалоз. Ахыцӑҫан данҫеилак, дааҫшны ҫаҫа игылоу ауаҫы дибозу, димбозу дазхӑыцуан.

Уртқәа идыруан, ианимышәалоз ы́кан акәымзар. Бжеихан иеизнымкылазакәа, ца́ка игылоу дызустоу ихаштны, ашыха дафаланы ифыџеихон, дцон хәхәабжыы имахәзо. Хыхьза даннеилак, игәы антынчхалак акәын ахьхәра даналагоз. Иахьа икайтцәз – уатцәы ахьхәра, ацәыпхашьара... Ахәхәра, ацәыпхашьара... Игагеицш, инеицырымтцуа, дахьцалак, ишык-лаҳәуа ишьтазан урт аџба.

– Хымпада, амш аеиетанакуеит иахьа, – ихәеит, адыршәыла днахан, аџенцьыр дналцшны. – Ари абжьарак ацсшьаџцәа қьаф иднаруз уажәшьта ишрызхаз ранахәозар акәхап.

Игәатаны иман, аа, абыржәеицш, ачнышқәа еидхәыпланы ихтәалазар, иаарласны ацәкәырцакәа цысуан амшын, уи инашьтарххны аеиетанакуан амшгы. Иахьак ақәа амундаз. Иахьа аусқәа рацәаны исымоуп. Иаарласны иаауеит Самсони Дыргәыни. Хнаишьталаны, дахьы́казаалак дхәпшаап ахәыцы.

Аапынра аеиџнашарц егыагым, арахь иауам, ацсы ыкәхеит азын. Ашыхакәа рхыцәкәахь, ахаџакәа реиџхаарахь, мазала ицхауа алеицш, аеытцәахны, ацсып хьшәашәаза агаџа иныкәтәхәалоит. Апыткәырқәа пыжәжәан, амаалақь инапсыргәытца еицшха, иргәылцыз абгьы цшқакәа, рцәа итазызо, инеицьюеит уахынла. Ишәа-шәо, рыгәкәа аартны, ҟынла адунеи лашара ишныкәыпшлак, еицах инарысуеит ацшахь. Ирымоуп иеимакуа, ашыхантәи иаауа ацша хьшәашәеи амшын ихыхәхәала иасуа ацша кәандеи.

Амшын акәарахьы дылбаан, абахчаџ игылаз арымз дыкәтәан Зорқан. Лацшы бзиақ шахыз џашьомызт абахча. Аевкалипткәа рееимыртаҟа, махәра руазшәа, рееидыцсала, ишшәыр-шшәырза урт ирывагылаз ацандарқәа, акамфортцлакәа ухәа, дназхәапшлак, махәта џак рыларшәымкәа, иргәылцы́ккааны, иацклапшны еилыхын. Арымзқәа ааигәа иршәит шыацпштәыла, макьана ицырцыруан. Зорқан данаа аенытцәкьагы иҟәеитеит, ари, Ацснйтәи акурорт қалақь хәыцы, зхәацәа ирзыпшу ацхәызба леицш, «сақәи тәапшыи» агмыжьуа, еихьымза-еицымзо азы́катдара ишаџу асезон ҟыц аартра. Абазград иузадкыломызт, игәыпсыршьаган. Ацсшьарта џнқәеи асанаториақәеи ркны путиовкала

иаақаз аңсшыаңцәеи арақа назаза инхози раамышътахъ уаф дыкамызт макъана. Аңхынрахъ инықәлар, аңқа реиңш, иқәхашт аңсшыаңцәа. Ауаа рацәа ианакәзаалак ицәымғын Зорқан. Еихарак ус змам, акгы иафым ауаа. Шақа ауаа рацәа дрылоу, убриақара иахагы дзатцәны ихы ибо далагон.

Абахча дахьнытсуа, х-этажкны еихагылоу афнафы дыфноуп Анна. Иаха данааскьеигоз цқба игәеиҕеит. Излалхәаз ала, удак лымоуп, лхала дыфноуп. Ашампанфы, ашоколад камфетқәа, апельсинқәа неифытцрак инеигәытцахәхәа, ашышыхәа уахъ дыфхалар... Уажә избам ахәашъа: «Бфызцәа маазацәи?» «Иауазеи, иаараны иказма?» «Ишқамаауеи, бымшира быдрымныхәалазои?» «Иахьакәзами сара саниз, изсыдырныхәалозеи?» «Иахьакәзам бхәоу? Сара иахьахәоуп ишыздыруа. Нас иаажәып иахьа иахьбымширам азыхәан». Ха-ха! Абасшәақәоуп сыхаара Татианеи сареи хроман шалагаз. Аңара псахны (изымтода, дахьнеилак зегы ргәахы тазырзызо аследауател!) ажә-мыжә җирта дәкьан аҕны Зульфа лани лареи ахрусталтә лиуистра анаархәа, амахе абға ңызтцәаз аҕыц ианизафызаха убри, җызшәа ҕамтцазакәа, ашышыхәа дындәылтцны дцеит Татiana лахъ. Иңалшьеит, лара лхәашъа, димбазозшәа, иеырпагыны илывслоз деикәахәы-еикәапса, алашьцара иеалакны лыфны дахьнеиз. Аннеи лареи злеиңшым, Анна хатца дцар, дҕаацәаразар лҕахын, дманшәаламхеит акәымзар. Татiana, лара лхәашъа, урт әжәытә цәынхамынхәаа дрызхәыцуа уахыкгы лыцәа еиңылмырқьацт. Дышқәыпшз аз инаркны лхы ағәра алыргеит лара дызшоу аеырбара азоуп хәа. Убриак мацараз. Хатца ицаз аңхәыс акәадыр зқәырҕаз амархәац еиңш лыпшзара неикәыцәоит. Даеа пшзarak сара истәхым. Ухатца иматәа-фытәа узәзәароуп, ифатә ҕауцароуп. Асарочка цқба ушәуцма, сыхаара? Ачабра цқба уңыба иҕоума, сымш? Усурантәи ухынхәы ирласны, сыңсықәара. Ахәычы диргы, аткыс еицәоу. Икәырша ҕашьқәа сырххалап, шыжымтанла сыблақәа ҕакәаха сәагылалап. Сахәартәгышъам уи сара. Насгы бзиабарак ауафы игәы аражәуеит. Абзиабара фыц – ааңынра фыц. Абри акәын лыпсҕазаара уасхырс изқәыргыланы илымаз.

– Татиана, сыхаара Татиана, – ихэон Зорқан дахыхэмаршэа, нас ларгы илахартэ, инацитон: – Егъаџы хрыхаарахап баргы саргы, макъана ҳабаҗоу!

– Ус умхэан, сымш, сгэы пжэаны сумшыын, – лхэон убастэҗкыа ирлафны Татианагы. Нас урт иаашаанза бзиа еибабон, џаха еихыларгы рыбзиабара азыхэан ирзымхо. Аха зны, ииашатэҗкыаны, цэала жбыла мацара акэымкэа, гэыла-псыла цэаныррақэак изцэыртцит лара лышка. Ау_сураґы дыштэоу, ателефон аақэпааны дылзасуан. Бзиа ибон лыбжбы акраамта иаҳалар. Илеихэеит лыбжбы еснаг иґэы ишықэыџуа, илеихэеит лқышэқэа шыпшзоу, амармалташь иалхушэа, икахэхэа-кахэхэа еснаг дры_хэапшлар, ишышылар шитаху лнацэкыарақэа. Бзиарас лара икалтаз, иихэаз дахымыччеит.

Илбон иихэоз ихаґа агэра гатэҗкыаны ишихэоз. Қэрала иара иткыс деитцбын, апстазаарагы ускак дамкыацызт, нас илызтазеи убасқак апышэа, иара ибзиабарагы мыршэакэа, иихэазгы дақэшаҳатымхакэа, уаанзатэи реизыказаашыаґы аанкылара! Зегы убас илырманшэалеит, ацэыбза маза икэал дынтагылеит ашышыхэа Зорқан. Мшқэак лґэы пжэарц, еицэҳаны еипыртдырц, телефонла илеихэон иажэар_хэмаррақэа иреицэаз руак, бзиа избац бзиа избоит, бзиа иббац бзиа иббозар хэа. Илзеилымкаазошэа калтон. Ларгы илдыруан иихэоз ихаґагы агэра шимгоз. Рапхыаза уи ан_леихэаз, еидгэаланы иґыыба иаатиган, илитарц далагеит ацара, лара бзиа илбо хэа дызґыыз. Лара дпышэырччо, ашышыхэа илырхынхэит. Игэаара неихыпсаар, икаитаз ихаґагы дшахьхэуаз лдыруан. Ихэарц иґахымызт лара бзиа илбатэҗкыоз – лхы-зыпсы дақэитны, азэґы дихымпшуа, ишаалтаху лаамта лхылго адэы ақэзаара. Аґаацэара иґэы анахшэа, Татиана лхақэитра даташыыцуан, уи лыпстазаара акэушэа пстазаара бзиас иказоу. Лышыыжь еґа илашазар_гы, лыхэылпа азымхэыцшыа лымамызт. Уи птеикэатэала иґалахан. Нас мап зылкызеи пхэысс дсыццарц анласхэа? Ипсуан уара бзиа иубоз лцэаџа, изуан улыдызхалоз – лха_қэитра. Уртқэа бзианы илдыруан лара. Псшыара уанаауаз,

дуцны даарц, ма уахьынзакоу даабжысырц, акгы уалым-хәеит. Уаргы улшахарц лтахымызт. Уцкәыни уареи шәызхара шәеибабап. Издыруада, уцхәыси уареи шәеинышәаргы. Уи еицшгы егьацъара икалахьеит.

Игәалашәеит, уатцәи арахь амѡа дыкәлараны уахеицшлуадафы даннеи, шака ибзианы дицылаз. Ус еицшкәа калцаломызт. Лара илдыруан дшыцшзаз, дышкәыцшыз макъана. Икәрахь дымнеицызтгы, мазаныкәгаѡ-машинисткас зышәәф дтәоу аминистр ихатә дхылхуан. Дарбан цхәысыз ихалмырштрыз. Абрахьданаашаз ауха, даеа цхәыскбзиадубар, сара сакара дшыбзиам удырып лхәарашәа, ихы ихалырштуа, дкәымшәышәын. Ашарцаз данцоз, игәышпы арцәаакит лылабжыш. Ибзианы игәалашәоит, агәылацәа ирмахартә, луада ашә ашышьыхәа иныдцаны, иара кыралә дзыѡноу ауадахь данаауаз дзызхәыцуаз. Даакәымтцзакәа ихы дазагьуан. Цхәысс диццарц анлеихәаз, цкыа илыдимцалеит. Итцегы лхы итеигалар акәын. Лтәымта дынтысыр, лацхьака илзыцшу амшкәа цкыа дыргәыларцштәын. Акәыцшра шиасуа, ацшзара шуаароу... Аха лара илзеицәазтгы? ѡ-цәгьак еиѡагылар, иалхтәуп руак, реиха еитцоу. Стаацәа санырцырц, дук мырцыкәа, сусуртагы касыжын, адәкыан ахь сиасит. Сара стыц афы инарышьтыз сара саткыс иаха дуаѡцсыцкьоушәа... Сахьцаз еигьушәа... Ацәгьа хәычы... Изахьзузеи ацәгьа хәычы? Иарбан цәгьазаалакгы, ихәычны акәхап ишалагаз. Икоуп амш хәычы, амш ду, аха икам ажәѡан хәычы, ажәѡан ду. Ацәгьа хәыч, ацәгьа ду. Икоума ус еицш? Изцаара ихатә дацәшәеит. Акырынтә ихазы еитеихәеит. Иимбазацыз, зызбахә имахазацыз дунеи дук изаатын днагәылацшит, иаалыркыаны изаатызшәа жәѡангәашәпхьара. Цәгьа ду ыкам, цәгьа хәычы ыкам... Шака имарианы ихәоузеи! Даныхәычыз инаркны, егьараан, икытан, цара змазам атахмадцәа ирхәо иахахьан. Аха ихала убри аилкаара дазкылсырц азыхәан, абаскак мѡа кәапа-ѡапа рнысра икәшәеит. Аа, абант рмахәаркәа еиѡытрашь инеиуа ахатей ацхәыси нарызфьтны ирейхәар, шәанафьалбеит, ижәдыруама, цәгьа хәычы, цәгьа ду шыкам, ацәгьара

шыцэгъароу хэа, ухахэы ашлара аланацсахъеит, уажэоума уи анеилукааз хэа ихыччап.

Издыруада, цэгъара карымцазар, сыцкэын ижэла ахы-хырхыз?..

Ахауа ацкъареи амшыни рзыхэан аткысгъы, Анна дыл-зыпшны акэын абахчафэы дызтэаз. Арстэи ауп аусура дышцо. Ацсшъартэ фнафэы днеиаанза длацэажэап. Абзцэгъакэа иаха дрыцэнахъчоит. Аамтэ лымазар, ухахэы еикэшэарц длыхэап. Афыцагъы гэацхеибашъар, рынасып еиларцар, ларгъы ари ақалакъ далцыр, иаргъы – Абазград... Икэтны ицар дафеацъара... Макъана икэыпшцэоуп... Ражэрахъ еицынаскъап. Хатэы хэыштэара... Саби хэыцрақэоуп. Дфа-гылан, уск азыхэан цъара дыканы даауашэа, ашацахэа ацсшъартэ фнахыы ифынеихеит.

Амфаду ааихитэан, анаара днафалоны, аимаа чхьыркы-кэа ишъхарцэ, ампахышыы ижэфа икэыршэ, дааипылеит, ацсшъартэ фны атоурых иазхэаз ахатэа. Арпыс хышкгъы дицын. Ахауа шыхъшэашэазгъы, фыкэабара ицон урт.

– Иахъантэарак хушытоуп, убаќоу, Зорќан? – ихэеит ахатэа.

Ацсшэа еибырхэеит.

– Хушытоуп ухэоу?

– Хацэакэак аан, уртахуп. Хаимдеит, аха убаќоу! Усгъы ацсшэафцэа ухалачом.

– Амшын ахъ сналбаан...

– Уахыцақэо хамдыркэа!

– Изакэызеи иудыруа? – ицъеишьеит Зорќан.

– Цъоукгъы хутдашыыцуа, дафеа цъоукы хуеигэыргъаны иахъантэарак ахэара хафуп. Хацсшъартэ фны администратор пхэыс егъафы ахэгы афгы хақэылмырцшызаргъы, ура ашыацхэа дафеауршэит. Хгэы иахэеит, ааи, ааи, ахацэа зегъы хшыа ахыууз хгэы иахэеит. Аа, дшахатуп, Петиа иасхэахъан, азэыр дахэитэуазар абри ацхэыс цшза, хымцада, Зорќан дахэитэуеит хэа, – ахэара дафын ахатэа, ажэеипшыаа афатцаху зырたз бчарахк дипылазшэа. Фымт, ихы-ифы ихалашо дгылан арпыс хыш, Петиа захъыз.

Уи хатцарас ишьомызт Зоркан. Ицэымгхеит. Иихэозаалак, инаццаны, инахыркъацэаны акэын ишихэоз уи ацсшьафы. Зеггы ирахарымызт, аха иаразэк идыруазарггы иазхоит. Ацсшьарта фны атоурых анихэо инацитцалап уажэшьта Анна лызбахэггы. Уажэы? Уажэы икоуацшэмапхэыс дшэымбеи? Ицсы ишьошэа катцаны, есышыкэса хатцак даалоит абрака, убри цэыбзас димоуп. Цшра-сахьала афыцъеггы анцэа еизишеит, аха лахьынцала еикэымшэеит. Иара ицсшьара аамта нтэаны данцо, иеипш зеипшу еазэы изынижып уасиат ажэатцас.

– Машьынала икоуп, – ихэеит уаанза фымт игылаз арцыс кыш.

– Цхэыс дрыцзами? – инаифэцкэеит Зоркан. Игэатцахь цъара аеытэахны ицшын уи азцаара. Дарбан цхэысу! Ирыцаауадаз? Татиана. Уара уами изхэаз, даарымгарц. Дра рхала ирдырыр камлазои? Рхала акыр здыруа роума фызцэас иалухыз?! Азэы адэкъанаф, уара дузымтцаакэа, шыафак кайтар хэа дшэоит, еггы даеа шэкэыффык ишэындыкэра инапы нтймшыкэа, ихала ажэакэышк изымхэазац. Зхала иказтцаша здыруа Темыр иоуп. Уи иоуп Абазград зызбаз. Дааргар акэын Татиана. Азыхь атабара ианалагалакоуп иарада цсыхэа шумам анудыруа.

– Акахуа цшшэы аمانы, акэадыр зкэырымтцац амархэац еипш ишнацкыара!.. Ишэшэ, изеипшра машьыноузеи уфызцэа зыкэтэоу «Волга», – ихэеит арцыс Петиа.

Зоркан уи днаихэацшын, даапышэырччеит. Амашьына зтэу, аус ахьиуа хэа ажэакэак иеихэарц икышэ иаакэыххит. Иеихэап напеилацсала ишаахэоу. Ауафы ацсра, абылра да-накэшэалак, дындырхарц икарто, напеилацса акэым, уи зынзаск даеа напеилацсоуп. Икалап, амашьына иеилахаз арцысггы ихэтаак убрака иалазар. Аха акггы иамхэакэа иеааникылеит. Самсон изыхэан ишабалак узцэажэом. Шака ихэарц итахыз, ицсахы аныпжэа, ахэытаф Хынаа, аха ажэак изымхэеит. Адамба.

Днарыдтны ифынеихеит.

– Иахантэарак арака цхэыск длыцын, антггы цхэыс дрыцны дмаазеи хэа дцаауеит. Ицхэыс лакэу цыушьозар? Ицхэыс

хәхәаны. Аһнқәа зеггы, кәтык иатцаз акәтагыкәа реипш, иахьеипшыз аһнытә, иарбан ҫныз ицәҫашыар хәа дшәон. Иааилашәшәхьан. Аһнқәа рномеркәа ибартамызт. Арыц ҫа-лаанза, аарҫара итцнаршлааз амхеипш, дышкәыпшыз, иар-гәытцыстакәа рҫы ишлахьаз ихахәы аҫша еиланаржәжәон. Амашына ашытахьтәи атәартаҫы, анцәа иситәит иахьакгы ихәозшәа, атәарта зеггы имехакны, дхырсысуа дтәан Дыргәын. Иахьцоз, иахьаауаз, изышьтаз – иара изыхәан зегь акакәын. Убас акәын ишыҫаз иҫымтақәагы. Зеггы цакыс ирымаз акы акәын. Зеггы азымлага иаҫызан. Уаҫ-псы игәахьы имнеизо, иқәышышь, ихышхытәаны, ажур-налқәеи агазетқәеи рдаҫьакәа ртәуа, тәышыа змам зыжь хәашык иналатәон. Иахьналатәоз егытцысы-мысуамызт азыжь хәашы – абаҫхатәрадакәа рхатгәын. Аха иара агәра ганы адәы дықәын, азыжь иалатәоз изымлага, мыш-кызны ирҫаш цәқәырҫаха иалтцны идәықәлоит хәа. Шака дигәаҫханы дишазеи, зылҫха ҳауша, ус еипш гәыграла иртәыз! Блеихақәысрак иадамхарггы, иҫаитцо аус азыхәан, игәы бжәажьом уи. Аҫсабара инамтазарггы, ихала избеит иетцәа. Ашьхақәа иҫархыкны, ишеишеиуа икыдитцәит. Дыр-гәын икалам аанкыланы, астал даннадтәало, ипенцъыр ахы ҫыланакуеит уи аетцәа. Усқан рцәа итазызоит, зеггы зқәитү, зеггы еицыртәу, хәы змам – ажәакәа. Ауаста бааҫ дызлалаз абна инеипшитәуеит. Аха уаҫпсы изимпытцыхуам икалам, избанзар иҫымтақәа цакыла итәуп, азы итыршыыз амкәыбеипш. Инамырқатцара, илнамыршара иҫоузеи, ихала иизбаз, ихала зыгәра иго, сабитас джәажьо дызмоу аетцәа. О, алпха ҳамазааит, анасыҫ ацымхәрас иҳазкыду дасу ҳаетцәа!

Убри азыхәан акәын Дыргәын дидкыланы дызимаз Зор-қан. Иара ицәызхьаз, уи ицәымзыцкәа ишимаз ибон. Ииҫуа шбашоу иҫаҫы иеихәон...

– Хавсзар қалап рыҫны. Аҫы усааит, Самсонхеит! – ихәеит Зорқан. Иижәыз илымсызааит хәагы Самсон днаизхәыцит. – Амашына аруль сара искыр еиҫын. Изыстахузеи азәы имашына. Ишаауаз Хынаа иресторан (ус ахьзитцәит Зорқан) аһны иныдгылеит. – Хынаа икониак ҫырзоит убама!

– Ицырзеит, уи цырзеит, – ихәда ашәпара аңхзы алцәтәо, дыччеит Самсон.

Амашына шытахька ақәыртәиаара далагеит.

– Хцырзаны хавкьеит.

– Иа-ах! Хаприт, шәхәама?! Хабацои, хцырны? – дцәырханы даапшит Дыргәын. Атахызар амашына иақәтәаз, атахызар – ахаирплан. Аус злоу, Зорқан дицуп. Зорқан анцәа дизылбааишьтит, иара, Дыргәын ибафхатәра ду ихьчаларц, дахылапшларц азыхәан. Ахахә аңыраханы, ма анышә ґыпны иашәахар, еихәлахарак иақәшәар, иацхраауа дамазароуп азыхь. Нас, азыхь зәґажәкра хнаеуа, аныхәапхьыз наизишьт-лап, уи ахьтамбаз зыбабаа иабзоуроу.

– Самсон, уа Самсон! – ихәеит Зорқан.

– Хаи-хаи!

– Усцәызыр хәа сшәоит, Самсон.

– Ара хәкоуп, – ихәеит еснагь ихиаз Самсон. Уи ихазы «хара» хәа акәын ишихәоз. Иеихабы уажәы тәалатцарак шихәаз идырит ихәашьала. Уртқәа ирызкәаз уафын Самсон. Иеихабы ихәоз аткыс ихәашьа иаха дазхәыцуан. Зорқан ауацәа, атынхацәа, афызцәа, матцурала иеихабу ухәа, азәырфы изнеиуан адәқан аґны. Иаархәарц иртәху адахтәґы ианырымбалак, издыруада, ашьтатцартәґ имазар хәа ианихәалак, Самсон даапхьаны:

– Абри ауаф ибзиарақәа сыдуп, ашьтатцартәґ, ма даґеаңьара иузыпшаауазар, ииґтаху сызит, – ихәон. Зорқан ихәашьала идыруан Самсон, уи ауаф изыпшаатәу, изыпшаатәыму. Еихаразак илымхақәа рзишьтуан ґажәак: «Ибзиарақәа сыдуп». «Ииашатәґьаны ибзиарақәа идзар, усқан Зорқан ихәон ибжьы рхәыґны, инаимґатәшәа, уамак зтәзымкуа акеиґш. Изыпшаатәым, наґ дысцырцыртә иґатца ихәарц иґахызар, «Ибзиарақәа сыдуп», – ихәон ибжьы ґтығаны, иузысыпшаа акәым, сара мыжда, убзарақәа исыду сызшәарым хәа аанаго.

Ишихәазаалак, Самсон:

– Иґахампшаауеи! Ишәґахузеи? Польски лакума? Ахыґара азыхәан уи еиґу еґыґам. Аа, чешски кафель шәхәама?

Анышә итцазаргы, итцәхып. Абри иеипш иҫоу ауашы дызхаҭбаауа иҫамоузеи хара! – иҫәон, ичабра ҕаҕа, зын-разаргы, пхынразаргы, иҫәда иакәыртәиашан итшәуа. Уаҕа дымҭашьейт Зорҕан, уи идәҕан ахь еиҫабыс данцоз. Игәтцә дтәпшны деиликааит. Усҕан аусеилкаараҫ аусура даҕәытцырц азхәыцра далагахьан. Даҫа мҭак ыҕаны имбеит. Абзиабара цҕа иачхауам аҭсахра. Зыжәҫа кшаз, еҕа абна дыланыҕәаргы, ижәҫа ахьқшаз атыҭаҫ деиҫаанагоит, рхәоит. Даҫа мҭак данымлакәа, дзылсуам абна. Дмыцәазакәа акыр тхы иршахьан абри дшазхәыцуаз. Азлагарахьча арыц ани-капануеипш, акапанга иакәитцейт. «Ацәҕа хәычы, ацәҕа ду... Реиҫа иахьейтцоу, уаҭ илаҕырз ахьахьшым... Иалхтәуп ацәҕа хәычы...»

– Уа Самсон, аруль шаҕа иумпытцарҕәҫәа иукузеи, уана-цәлбеит! Цьаргы иуцәцом уеыхәа, – иҫәейт Зорҕан, зын-заскыгы Самсон иахь дымнапшзо.

Ахәычи иарей реипылара дазхәыцуан.

– ҫеиқәазаргы ҫыхәазаргы, уаргы абас акы аҕәра укыр цәҕам, – иҫәейт Самсон. – Иааххәома?

– Акәхап, – иҫәейт Зорҕан. Самсон ицәажәашьа игәампҭхейт. Лафхәашьа ҫыцк цимгакәа дыҕам дсымбеижьтеи, ариабжьа-рак. Ғымшәарак изцәыртцар, иҫаарҕәапшәа дсацәажәар цәҕа имбошәа дыҕазар, иаҕәра наиҫакшатәуп.

– Иуҭахызар, уатцәытцәҕа, иқәарқәашьеиуа уашта инта-харгылап, – иҫәейт Самсон.

– Сара исзаахә, – иҫәейт Дыргәын, ибжы цәылашышьза.

– Аиаша ухәейт.

– Алаф схәейт.

– Аа, лафноума ишухәаз? Нас иухәарауаз лафны ишухәаз, – иҫәейт Зорҕан. – Ииашаны иухәаз цыысшьян. Ушахзеилымкаауа умбои. Уажәы зыҭсы таны адәы иқәу абиҭара урзеилкаахуама уара.

– Ииашаны исхәозар – истахзам амашьына. Сышәҕәы-ҭәраҕы исцырхагахойт. Ашәҕәыҭәы машьынас имоу истол ауп, – иҫәейт Дыргәын, акониак зтаҕежьюаз ихы хьантаза. Ацәажәара игәанарпхартә иҕаф тан.

– Ушәкәыѡфраґы иуґырхагоуп, иаа? Ғаамтанык еиґ-шымкәа ибзианы иухәеит уи. Ашәкәыѡфраґы иґырхагоуп, ха-ха! Уара сара уааздырзар, хшыѡтәк затґыкоуп иухәахьоу. Уара, автор уакәым, уроман афырхатәк ус ихәоит: «Сынтәа иґсыз – ґааны аґсра ихы аґеигеит». Аиаша хахәа, Дыргәын, изцәугґычда уи ахшыѡтәк?

– Сфырхатә Беглар, шәкәык аґны абас саґхьеит, иееим-куан иѡит уи зѡыз хәа ихәоит.

– Уфырхатә игәамґхеит нас?

– Уаѡ игәаґхо хшыѡтәкым.

– «Сынтәа иґсыз – ґааны аґсра ихы аґеигеит...» Привет, товаришч, ииашамкәан ухәыцуеит хәа, ижәѡа унас-насны, Шекспир унаивагылеит.

– Толстоигґы акритика изиухәан уи.

– Уажәы уара... Даазықәшәзеи, товаришч Шекспир, – ихәеит иажәақәа еитдыхуа Зорґан.

Ғытрак дхәыцуа дтәан. Иґстәзаара зегґы нархәы-аархәуа дазхәыцуан. Ицәажәашьа ґсахны ус ґааитит:

– Иихәаз удыруама ицегґы убри Шекспир? «Еиҳау егґыґам, ухала ухы умышәшьадыр», – ихәеит. «Ухала ухы умышәшьадыр?..»

– Сѡызцәа сырмышәшьадуандаз, схала схы шысмышәшьадыр, – ихәеит Самсон.

– Уѡызцәа зегґы еилаланы урыхәшьадыр атқыс еицәоуп, ухала ухаґа ухы ухәшьадыр, – ихәеит Зорґан.

Иаҳа-иаҳа игәы дытґалон ихәычы. Ғәааракґы ахы ытґнахит игәатәґы. Диашамызт Зульфа, диашам лхатәґы.

– Иухәаз аѡны аномер аґы хәаит, – ихәеит Самсон. Амашьына ааникылеит.

– Дасу иґашәтәша жәдыруеит, – ихәеит Зорґан, алатґа-цәа дрыцны, дасу иарбан мѡахәастоу иикыша реиҳәозшәа.

– Самсон, уара, еснагґ еиґш, амашьына аґсґы скуп, изжә-зом, ухәоит. Дыргәын, зыхышәашәак науґәәтәаны, иужәыз наухырґсаа, уѡымтәқәа рґны ишухәало еиґш, ґаамтанык еиґшымкәа, махәґеилхәала, уус хада – афара, ажәра – напы аркы. Сара сгәазхара схәычы дызбоит, ижәла ахьырыґсахыз

азыхәан снарацәажәоит, нас хцеит. Ишәахаит, еилышәкааит, – ачамадан қапшь хәыцы ыркәаталеиуа икны, амашына дынтыцит.

Иашьцылахьан, рахәара атахзамызт, амашына ашьтахька инаватәин, аидара татцартәф итаз акониаккәа, ашампанфкәа аатыргеит Самсони Дыргәыни.

Ашә ааиртит, аспорт матәакәа ишәцаны, иқаруа цшшәыз иблакәа ихаччо, шықәса ҫынфажәа дышреихамызгьы, зхахәы еикәатцәа жәпара, аццышә ақәыпсазшәа, ашлара ааланап-сахьаз, хатца цаҭак, наза-аазак. Ахапшьа ахәа ахухыр, аффы уәасуеит. Уи ахатца илапш иацрыцуан мчык ашәшыра, цәала-жыла амч, гәыла-цсыла ағәғәара... Ихьшәашәаза Зоркан инаилсит уи.

– Аракоума дахьынхо?..

– Шәашьеит, афыццәа. Хыхьоуп иахьынхо, хыхь, – дпышәырччо, ихы ааирцысын, ихысга нацәа хыхьтәи аетаж ахь инаирххеит ахатца. Абас арыжәтә ргәытцәхәәа уахынла ахацәа зтаалоз ҫыцья ахәса хәыцкәа нхон уака.

– Изустцәада? Иртахыда? – пхәыс бжык аафит ауада агәтахьынтә. Зоркан идырит Зульфа лыбжы. Игәеисра ашьтыбжь иахаит. Леимаа чхьарккәа шьтшыуа азал афнытә дааит ларгы.

– Иахьнеиуаз ашә рыцәашьеит цыоуки, – ихәеит ахатца.

– Ирцәымфашьазеит, урт хара хашкоуп иахьяауа, – лхәеит Зульфа, Зоркан данынаифапш, лыбжы каханы. Рылапшкәа еидхалеит. Дахьылбаз, абрахь дахьяаз цыалымшьазеит Зульфа. Игхеит, илакытцәкәа рфны акачыракәа рәалырдеит, ихәхәгы ашлара иацлеит, лхәеит, лгәанала. Агәағи агәылбреи неилатәеит лгәатцан.

– Бзиала шәаабеит, хара хакәзар шәызсасу. Шәыфнал арахь. Хаибадыруз, Мурат сыхьзуп, авиация амаиор Мурат Михаил-ица Атцанба.

– Атцанба ухәоу? – изымдырузшәа, насгы ари, ажәытәзатәи ацсуа жәлакәа иреиуоу ажәла, уажәада имахәзацшәа, кышәқәтарала атцәы налеитцеит Зоркан.

Ианеибадыркәа, ацсшәакәа анеибырхәа ашьтахь, апшәма иахьдирбаз асқамкәа рфны инатәакәеит. Зульфа димбазошәа,

пшра-сахъала, паса ааста, иахагъы дшеиғъхаз гәаимтәзошәә
ҕаитҕеит Зорҕан, аха ишынеибакәу зегъы изеилалан, ишьара
дықәнаҕьеит.

– Иаңсуа ҕасым, шәгәы иалымсын, аха ақалақъ ағны ауа-
фы еснағъ деиқәшәамзар ҕалоит ххәан, ишьтаҳхит, – иҳәеит
Дыргәын, арыжәтә зтаз аҕатликақәа астал иқәыргыло.

Астал аханыҕәҕба икнаҳан... Дшаафналаҕәҕбаз Зорҕан
илапш нақәшәеит, ахрусталь иалхыз «Абҕқәа», алымҳарыф-
қәа реипш, иахыыссы, «амҕәыжәәқәеи ахәдеи» рҕны ахызы
ақәырҕәаны алиустра.

Иаракәын. Амаҕ аҕырқяқяаны иханы иқәтәазшәа, алиуст-
ра даттамтәакәа, асқам наҕ днахан днатәеит Зорҕан.

– Исыжәлоузеи зуҳәаз, афызә? – иҳәеит Зорҕан, ахәычы
дабаҕоу хәа дразтаанза. – Атқанба ухәоу?

– Ижәла бзиоуп Атқанба, – иҳәеит Дыргәын, ибжыы уажәы
иаха аҕәа иалҕны.

– Ужәла ааухыхны, жәлас ишьтухрауазеи, усқак иугәапхо-
зар, – иҳәеит Зорҕан.

– Алитературатә псевдонимс ишьтысхыр ҕалоит. Ашә-
ҕәыфәцәа дукәа, ирацәафны, аҕсевдонимқәа рыман.

Мурат ҕимтзеит. Изхиқәаауаз идыруан. ҕымт дихәапшуан.

– Атқанба... Аиеиҕәҕба, ахәыч баҳчафы сахънеиз, адиректор
пхәыс Атанафә, лхәама, схәычы ижәла акалашәа исалхәан,
Атанафә ужәлаз ҕыысшьеит.

– Уара ҕәалататәыс иурымтеит уи ижәла! – лхәеит Зульфа,
астал афатә ықәыргыло. – Ицәҕа-ибзиа, иара ижәлоуп.

ҕыбымҕын хәа Мурат иблақәа налирбеит. Иаразнак лҕаа-
нылкылеит, игәы иамышәоз акыр схәама хәа диҕапшуа. Ма
бзиа дылбоит, ма дицәшәоит, игәахәт Зорҕан. Икалап афбагы
еилазаргы.

– Ицәҕа-ибзиа, иара ижәлоуп бхәазма? – ахәычы дықазар
хәа, ашьталартаҳъ дыпшуан Зорҕан. – Саргыы сыжәла, ицәҕа-
ибзиа, сара исыжәалазар цәҕа избом.

– Усқак уацәнымхондаз...

– Сара бхатца иоуп сзацәажәо. Бара сыбмазцааит.

– Адиректор пхәыс сыжәла шуалхәаз сыздыруам, сара
исыжәлоу Атқанбоуп, – иҳәеит Мурат.

Зшыапкәа гәгәаны адгьыл икәгылоу азә иоуп ари. Ажәған афы дахьынзапыруаз, адгьыл афы аныкәашьа итцозар акә-харын. Хара, адгьыл икәныкәоз, хпыруа ажәған халан, ихәеит игәанала Зоркан.

– Убеиазар, ужәлагы бзиоуп – ухатагы. Уғарзар, Ачачба ужәлазаргы, акгы иухәом, – ихәеит Самсон.

– Амахагыара кәзтаз иакәын ажәйтәан ацсуаа зыжәла зхырхуаз, – ихәеит Зоркан.

– Мамзаргы заб икаижыыз ахшара, – лхәеит Зульфа, лгәи лылагырзи еилатәо. Ицәымгханы, деикәышышы дтәан Мурат. Даеазәызтгы, иаур ажәала, иамур, даеакала хәа, ишакәхалак, икәнагахаша абызшәа марианы изицшаауан, аха арака икаитдара, иихәара изымдыруа дшыахахеит. Акәыхәнахь даннеилак, лыпсы аавыганы, лылабжышкәа рыцкьо, даа-хынхәуан Зульфа. Иара данипхәысыз аткысгы, уажәы, ажәа хаакәак нахәаны, даасыжжындәз игәахәт Зоркан. Рыцхашьарак наилсит. Лара илхароузеи? Издыруада иахагыы еигьзар ахәычы ижәла ахылыпсахыыз?

– Атәыцакәак аанышәкыл, – ихәеит, рапхьа, данырпылаз аткыс, ибжы каханы Мурат.

– Иаанышәкыл, уара, – ихәеит Дыргәын, ифны дыканы, асасцәа иара иакәушәа изтааз.

– Уаангыл! – уи днаикәцәкьейт, ичабра кьакьа ифшыа Самсон. Дыргәын дкәйтза днатәеит. Ччапшь гызмалк икышә иныкәлеит уи аниба Зоркан. Изакә мчузеи абри Самсон имоу!

– Асасцәа дахькәа шәахтоуп, ишәыхәтоу егыкәым астал, аха хаибадырраз атәыцакәак аанахкылап, – ихәеит Мурат.

– Ацсуа таскәа бзианы иахьырдыруа таацәарак афы хааит, шәымбои, – ихәеит цәалатцарала Зоркан. – Ачеицыка хнапы ахаркаанза, хаззааиз ххәар хтахын.

– Иумхәахьей. Акы шәнацха. Арт, уфызцәа фыцкәа уиака_ра исыздыруам сара, – лхәеит Зульфа, уажәы иаха лыбжы татаханы.

– Ацстазаара фыц ануоулак, афызцәа фыцкәагы урхә-уейт, – ихәеит Зоркан. Ллымха ашьатаф иакәгылаз ашьана иазхама, мшәан? Ацәеижь анылк, иаха иубартaxeит ауп.

Дкәашза иахагы дышкәакәахейт. Лоурагы иацлейт. – Сара дыстәугы сыздыруам, аха ахәычы дызбар стахын. Азин сывазар...

– Ухәычы азәгы думеикуам. Ииашаны, хара уара уәапхьа ахара ду хадуп. Ус ейгхьап ахәычы изыхәан ххәан...

– уаанзатәи игәамч цшатлакә баацсык нагәйдсыйейт Мурац.

– Дыказам ахәычы. Ақытахь дыкоуп, – лхәейт Зульфа. – Шыкәсы накьак егьаагымхо, сара схала затцәык, ахәычы дсыманы, афны сахын, уара ухынхәуазар хәа сыцшны. Хацсы тасгы угәаламшәейт. Алимент ишәон иара! Уара иумаз уалимент. Ухкыдкьа Татиана илытала иганы. Уажәы дааит, ахәычы дибарц итаххейт иара! Дыказам, иуахама, дыказам ахәычы! – Деитцакьызкьызуа атәуара далагейт. Мурац дналыдгылан, лхы лнапәфы иаалгарц, ажәакәак лахәо, диргәыбзыгуан. – Уахьнеилакгы анасыпдароуп уара иноуго. Сгәы даллоуп, лара дацсамзаргы, Татиана. Разкы шлумто лыздырзом. Ижәла ихырхит ихәычы! Даркьатап ужәла ихутар. Уара дупаз, даеазәы дияазалап, ус акәу? «Стаацәеи сматцуреи ааибуам, руак алхтәуп!..» Иалумхи. Утаацәа реипш, уматцурагы каужьит. Уигы ееймзар акәхарын, сара сеипш. Уматцура ғыци уцхәыс цәыбзеи еинымаалои? Уца убри лахь! Издыруада, ахәычы лара дылураазар утахызар? Ма уара утәы иуртарц уәазукзар? Ателефон уанас аухатәкьа ақытахь дсышьтит. Ааи, дыстәахит. Уашшы уцаны. Адара уара иукуп, азакәан усгы уара иудыруейт. Уашшы! Ииашоуп, азин сывамызт ижәла ацсахра. Уара закәан еилоумгзац, сара ипсыша. Уахкәатц, ламыс умазар, уахкәатц!

– Беаанкыл уажәшьта! – ибжы налыкәйргейт Мурац.

Зоркан дцышәырччо длыхәацшуан. Алиуистра деитанаццшын, итцегы днаскьейт дацәшәа-ацәшәо. Иамцхәны иахыркьацәаны илхәакәейт. Дахьиашоу, иахьахлыркьаз хәа аилыргара даламгейт Зоркан. Ицьеишьон лара шака ләылыпсахыз. Илзеилымкаауа рацәазаргы, ихьаам. Уаныхәычу иутаз, ахахә тацканы иануцаз иафьзоуп. Сара исзанымхит

ахахə ианылахьаз, аха аныхшьа амазаап убоу. Ианымтыц-гы аныцтып.

– Ахəыцгы, ауадагы, ифноугы, зеггы бара ибымаз, бымш аабзиахааит хəа дындəылтцны, ихаас лахь дцеит, уажəы... Сара... Ахəычы... – деитцəкыызкызуа, лыбжы акухəна афнытə иаафуан. Ифит-цсыт ыфамкəа, акухəна ашəаф дгыланы, афатын дахон Мурат.

– Афыхызар Камчаткагы дганы дыртəахааит, хара дхап-шаауеит ахəычы, – ихəеит Самсон.

– Сара сазəыкны, аминауатра шытцстоит уфəцхьа, – ихəеит Мурат.

– Уафə дуаминауатəаит, уара иухарагəышьоузеи. Сара сатоумтцан. Уара уафцсы бзиац уакəзаап. Афызшəа уластцарц смааит. Анцəа шəеигимырхааит, – афцца ныкəфцаны, ифыр-кəкəаны иныкəиргылеит Зорфкан. – Хдəыкəышəтца, афызцəа.

– Думышьтын. Хихəап... – лыбжы аафит Зульфə.

– Ахəычы уатцəытцкьа даазгоит, – ихəеит Мурат.

– Ухы афьабаа аумырбан, – ихəеит Самсон, иихəаз игəы иахəамашь хəа Зорфкан иахь даанафшит. Зорфкан фимтцзеит.

– Уаангыл, ажəақəак уасхəар стəхуп, – лхəеит лыбжы матанеиуа Зульфə.

– Мышкызны, сеилыбкаар, ахəычы иахəа сара исабхəарц ибфəху зеггы. Издыруеит исабхəо. Хдəыкəышəтца.

– Угəы нхəрхеит, аха...

– Шəара шəакəым, анцəа ихафəгы дизгəааны дыфкоуп Зорфкан, – ихəеит Дыргəын. – Хазшаз хайшазар иара хиеифшны, шафə дшамзеи хазшаз ихафə хəоуп уи дышихцəажəо, – ахарчо инатцшны, кəац фытц адгəала, фəтца дук ифы инфеитцеит.

– Уаала, Хынаа дургəыргьап, – ихəеит уи изыхəан Зорфкан.

– Убри ухəар сафəаит. Арафə хбызшəақəа еикəымшəеит, аха уии хареи хбызшəақəа бзиазаны еикəшəоит.

Рынаскьагаразы ддəылымтцзеит Зульфə. Ашə афны да-ннеиуаз, уи лышфə дынхьафшит Зорфкан. Ифцхəыс лгəы изын-ханы дшыфкоу фьара дцошəа, ашə днылахеит, ажəақəак ихəарц ифəхны. Аха уажəшьфə акгы хəашьа амамызт. Арахь данаа-уаз, ихəарц иизбақəахьазгы, акгы хəамкəа иаанхеит. Зегь

раткыс ихъааигоз, Зульфа лхала дзылмацѣажѣит. Реилытцра атѣы (уажѣшьта ихѣар, акыр иапсазшѣа, лара илзымдырзакѣо, насггы лынасып дшеигѣыргѣо, лара мап зцѣылкыз алимент пара, ахѣычы ихъзала акасса ишалаитцо (дѣеидасны, апаспорт аниоулак, ицаракѣа зламихуазеи, ижѣла рыпсахзар? Цѣара ак збатѣуп), дзыццаз ауаѣ избахѣ бзианы ишиахауа, уи иара дшеигѣыргѣо (сара насып сызбымтазарггы, насып бзиа боуааит даѣазѣы икны), насггы ахѣычи лареи, иара ихъзала, рхы иадырхѣарц, еикѣырчакѣа пара гѣартак ицѣыба итѣитцаз, лхатца имырбакѣа иналитарц... Дзызхѣыцкѣаз зеггы, баша иара изаанхѣит. Инахараны дназырпшыша тцла хѣаракык дыкѣларц игѣы итан. Ашьапаѣы дшыказ, дынкылдоны, рапхѣа иааникылаз амахѣ ныдкѣеит. Исызбахѣаз зеггы насыхцаны, аччапшь еикѣатцѣаза инатццо, ацѣажѣара иалагеит агѣаѣ. Зеггы хнарбгалеит убри.

Амал... Атѣи изыхѣан иреигѣу малуп аб ихъз-ипша. Ишиахауа, абри ауаѣ дипоуп анырхѣалак агѣазхара инатозар, убри иоуп аб дызмаз, хѣы змам амалггы зтѣи изынзыжыыз...

Иѣызцѣа асасаиртѣаѣы иныжыны, апсшьартѣа ѣнахыы да-наауаз, атцх наскъахъан, ишеимацѣыѣра еимацѣыны ишѣшь-хъан ажѣѣанггы. Ицѣаакзѣа, игѣыптѣаагаха, ашьхарахытѣа исуан апша. Абжѣаапны ѣыла ихѣаѣены ихаирштлон. Иѣыз-цѣа атѣѣацѣа нарѣаркуан, иара – атѣтын амца аркны. Дтѣан деикѣпатаха. Ажѣѣан асы анаѣуеипш, уахынаиѣапшуа дтынчын, иѣнытцка, игѣахы зеггы еибѣах-еибѣафон. Хынаа дсахѣтѣеиуа рыматц иуан. Уи дихѣапшуамызт. Димбазацшѣа, игѣхѣаггы икымызт.

Уажѣы, имацара амшын ахыкѣ даваланы дахѣаауаз, еиѣа ихѣаѣы ирѣыцуа дѣзхѣыцуан, иманшѣаламхѣаз аипылара. Уатцѣы ашьыжыымтан шаанзѣа акѣыѣа сцаны дызбап ахѣычы. Ахѣмаргакѣа наистар, маѣѣа ѣыцла деиласхѣар, игѣы канѣа-цѣап. Апсцѣаха дызбар акѣара лбара сцѣымгуп ианду, пѣсатѣи санхѣа, аха лымбашъас икѣоузеи! Сыпсы ахытѣатѣкѣаз цыхѣараа илцит. Даѣа мызкы анаатцлак, еиѣа дыпшааны, дызбап ахѣы-чы. Суццоит, папа хѣа сыхѣа инапкѣа акѣиршар, дабазгои? Иахаггы изеицѣоу кѣастар? Мап, сара дыстѣуп. Дыргѣыныжѣ-

ггы. Ацанба жѣла бзиоуп, ихѣахт. Сара сыжѣлалоума иара ижѣла ишазирѣауа?! Мышкызны, зеггы еиликаар, сара сахъ дхынѣуеит схѣычы. Аха уаанза? Ускан? Ускан, сара сзатѣымхозар акѣахп. Хѣыштѣара ѣыцк неихѣлактѣуп. Хѣа-хѣа! Убри иахѣѣааны ажѣархѣмаррак збатѣуп, мамзар ас еипш иѣоу ахѣыцра ургѣырѣѣацѣаны уашьыр кѣлоит...

Анна лѣенѣыыр алашара алѣхон. Хѣылѣзатѣи ажѣѣан агѣы еипшыз лашаран – амра ташѣахъаны, имлашыѣацкѣа, ииаѣѣаза. Игѣы златѣыз зеггы неипырѣызшѣа, иаѣа дычкѣынхазшѣа ибеит Зорѣкан. Деигѣырѣѣеит аѣенѣыыр аѣнытѣ ииааѣшуаз алашара. Дышыѣтамлазац Анна. Днеип. Гѣаартыла аѣѣажѣара зыѣсоузеи! Асаат днахѣаѣшит. Асѣакѣѣѣа атѣх цахъеит хѣа дыѣкамызт. Асаат ѣба ирхысхъан. Иѣкалап, алашара шаркыз дыѣѣазар. Ус ѣартѣоит, еснагъ азѣы иаара иазыѣшу аѣѣса. Ус дыѣоуп Татианаггы. Аѣса-ѣла ашыапы иѣадѣаны даангылеит Зорѣкан. Амшын аѣнытѣ иасуаз аѣша кѣанда атѣкыс иааизар акѣахп ашыѣа ѣша хъшѣашѣа, аѣауа ѣыхъѣаза иѣкан, иѣѣаакын. Шарѣязыла, аетѣѣакѣа анѣыѣѣаауа, аа, абас Анна лѣенѣыыр алашара еипштѣѣѣа иѣаахоит рылашараѣѣа. Зны, данстудентыз, раѣхъаза бзиа иибоз аѣхъызба диѣчны ашара даѣылеит. Даѣа еѣѣакѣазшѣа уи ауѣа иѣхоз, убри атѣх аанхеит игѣалашѣараѣы. Ибзианы игѣалашѣоит, иааѣсаѣа, еиѣѣыѣхашьѣ, ажѣакггы еибымхѣазакѣа, днаскъаганы даахынхѣит. Аетѣѣакѣа дрыхѣаѣшуа, игѣы тѣѣырѣѣаауа дѣышѣырччон. Аетѣѣакѣа рыблаѣѣа тѣа, аарла илбааѣшуан.

Дыѣшуан Анна лѣенѣыыр ахъ. Раѣхъа илаѣш иѣѣашѣеит аѣѣтын мѣа. Азыркѣи адѣрылозшѣа, иаѣуан, иѣѣон, нас хѣѣак инаур ѣѣиѣѣарааза алашара иналибааит... Дызхыѣѣзар акѣахп лымшынуаѣ.

Абас аѣенѣыыр дадгыланы, аѣѣтын аѣара бзиа иѣоит иарггы. Амза зса-зсо ажѣѣан иатѣоуп, мамзарггы икыдѣаѣа илеиуеит аѣѣа, ахышѣ иалышѣшѣѣаны, ахѣхѣахѣа аѣша ѣнасуеит Татиана луада. Еснагъ ѣыѣ изѣзѣоуп, иуанѣоуп лѣенѣыыр адыршѣылаѣѣа. Лара амармалташь далхушѣа, лѣѣа-лжыы пашѣза, ашѣах иалѣыз зызлан леипш, дѣѣантазза, дыхѣхѣаза диоуп. Маѣѣахѣаранза иѣыртланы илыѣѣыѣсоуп лыхѣѣы

еикәтәәкәа. Лара лыпстазаашыа зыпстазаашыоу ахәса, рыхцәкәа хыртәалоит, ихьацшәылоу, ицәхацшәу, ихышу хәа иалаган, цшшәы хкыс икоу зеггы рыла иршәуеит лассы-лассы. Татиана лыхцәы, цшшәыс ацсабара ианатаз шамац иамоуп. Уахык зны, амза ттәааны, ишашаза аценцъыр ианалцхоз, лара дшыцәаз, аценцъыр адыршәыла днахан, амза ашәахәкәа налыкәирцхеит. Зынзаск даеа цшшәык аанахәеит лцәа-лжыы. Лгәыцхәы гьежыкәа кәаца-кәацаза, зны иадикылеит аха, еазны макъана имшәыц, зыфныцкәа ттәаау амкәыба еипшны ибеит.

Аа, абанс, ажәван датацшуга, ацатын ләа ахышә инкы-лыршәшәо, аценцъыр дадгылалоит ларггы...

Ашышьыхәа ифынеихеит абахчахь. Игәтцеипш, еихасаказа икан, иахьынзасылакәуаз адгыл ахь илакәыз ажәван. Акәа цыракәа нафыцышәшәеит, нас амшын ацәкәырцакәа ирхылцуаз ашьтыбжь ацарзуа, азиас хышхытцәаны иаауазшәа, ашшыхәа шытыбжык аафит ашыхарахытә. Акәашарпыкка-ра иацлон. Инапкәа рхаханы иатцеикит Зоркан. Ха-ха! Улеи, укыдхаеа улеи, акәа! Агәахы тызәзәаа, ирфыц адунеи! Амцхә ирацәахеит асаба. Аевколипт иашәнахыз аткы өа, акәа цыракәа ахьасуаз, ашьацмакәа акәыпсозшәа акәын ашьтыбжь шгоз. Иацлон, игәышьтыхгаха ишьтыцуан акәаршөы ашьтыбжь. Ицхеибарс, апыкка-пыккахәа абахча ицалт аеуаа. Ашымха быгкәа иахьрысуаз, иаха итатан акәа ашьтыбжь. Ацша акәзар, ашәапыцәац зеггы, ацсаса реипш, цъарак еиланацаларц, абахча иакәтцәиаашо амахәкәа акамчы рыхнакьон. Цьоукы алада, цъоукы аөада иарырхауан. Ируам, иацәеипхыттоит, иазеилацалом ацсаса.

Ишьафәкәа ирыцымцо, иматәакәа идшәафәла, амра икәыпхозшәа, ашышьыхәа, дмыццакзо, алашьцара дагәыла-ла, абахча дытцсны днеиуан Зоркан. Убас деиысит, амшын иеалишьырггы ускак дбаазарымызт. Матәа ишәзамшәа, акәа цыракәа шиашаз ицәеижь иасуан. Днеилазызауан, ашьха-кәа еидыкшалозшәа, ианыдыдлак. Иимбазац, имахазац дунеи тацәык, дунеи тынчк дагәыланарцшуан адыд-мацәыс.

Акәа тыкьаса ицон игәахы, убаскак иныруан.

Аныха дамдалозшәа, иеимаакәа ишыихит. Кәаратцас ихытцны, акатран икәкыса ицон ақәазы. Аңхын, ақәа анлеилак, деигәыргьатцәа абас афаршьтрақәа дырталон даныхәычыз.

Гәалеи гәнахаи змам, ғыц игәылцыз атцла абгъеипш, ицкьоу дунеик днагәылапшит...

Икыдцәазаны илеиуан ақәа.

Иахантәарак дрыпкозшәа, ицәеижь имыхәо, дхьантәза, аиартә дықәшәакыа дышьтан, ашьжымтан данаапш, Зоркан. Атц ашарахь икәлахьан данышьталоз, уажәы иаацәылашоит. Илацәа ааихышыит акароуп. Апенцъыр адыршәыла днахеит. Макыана илакәын, агәахы цәызәзәааны ашьхақәа ирхагылаз ажәван. Атцлақәа убас иазәзәеит иахатәи ақәа, ашьхақәа ирыкәу асы цырцыр акара ицкьан урт. Еилашны ианалга, амца зцдырхыз қәабцас, ахылқа-цсылқа шкәакәаза иахылцуан амшын. Ибжатаза, инкыдшәаны амшын ишналашәара ажәван икыдыршәылан амза кыгәа. Уажәы иакәшоит, нас зынза иацәызуеит ажәван, нас, асабицәа акәнышьшы, иабахьоу зегы ахаштны, ғыц ииуеит, нас иажәуеит, нас еитәихуеит, убас мацара, убас...

Хәыцрашәк дрылан Зоркан. Икалап, ахәычы дахьлымаз иахагы еигъашьаны дигагар Зульфа лхатца. Шака ишиатәа-мыз сияцәажәзеи. Ашәкәы лзызшыроуп убри алиустрада нак идәылганы икалыжьырц. Ахә сызтадаз уи? Дтаҳмадан. Ичкәын дҕихуан. Шака маат хәа атаҳмада ица диааурхәазеи, ихәеит, Төмыр. Ацара-амцара хәа уаанзатәи сылакшакрақәа аҕны избахеит. Уи Төмырк зынза саашьақәиҕеит сара. Иара иуардын алыра хызжәаша аидара ақәымлацт, уиоуп изихәо. Еимыршәшәаны, ахәычы иахьымкәшәаша икалыцсаит алиустрада. Ма убри азәк дахьымкысааит. Сара сзыхәаноуп акәымзар, иара ахәычы излеизеигъузеи сцаны дахьызбо? Ашьыжь шара иалхәхәа изааз ари азцаара, апыргы дахькысызшәа, нак икәицарц, ирцәарц далагеит. Аха апыргы иахагы еибакуан. Рцәашьа амамызт. Апенцъыр дадгылан, дахьыкоу, дахьану ихаштны. Мшынк ихыланы ицоит, дымтарс дызго анышь. Иатцишьуа ажәвақәа зны инаимпыткьоит, нас иргәгәаны иааникылоит...

Ашәы зшәызхыз апхәыс леипш, атх ахнагеит адгьыл. Амра агыларә иазпшын. Иаха-иаха әеартбаауан ажәван. Ақәазы ахыкәкәо, әеаршәшәон апсшьарта ғны ашта иқәгылаз ашымха.

Хәыцрашәк дрылан Зорған...

Акыр цхьаны, ғба-хқа татын дрыханы даналга ашьтахь, ихы тууа, ашьшьыхәә ателефон аақәихын, иғызцәә иаха иахынижьыз асасаиртахь дасит:

– Самсон уоума? Салам... Шаанза сзасуазеи умбои, угә-хьаазгеит. Ииашоуп, исзычхауам сааухымлафыр. Апсцәахагы дьгәхьааигар калоит ауағы. Угылахьоума? Саапшуа сиоуп ухәоу? Уи бзиоуп. Уаргы узмырцәаша умамкәә... Уара узмырцәо саргы самырцәо иалагахьеит. Уигы насзацлап. Изакә қәоу умбазеи иаха иауз? Дгыли жәғани напхыцла иааикәнахит атх. Убас қәаршөык қалалар цәғьамызт. Ацәә далх Дьргәынгы. Уи изыхәан адунеи зегы кашырроуп. Уицашьыцып. Шәаи, сышәзыпшуп. Ахәычы ибара ухәоу? Сыздыруам. Ицегы сазхәыцроуп иара, ахәычы ихата иаха изеиғьу иарбану. Исымдыруеи, қадәқьан аартраанза хнеиуеит. Ицәақәрылару қағба? Ицәғьамызт. Иаха қахьықаз хныдгылап, уи ххәытағ Хынааа дныхәә-ныпхьаны амға хнықәлап.

Ичамадан қапшь хәычы ыркәаталеиуа икны дындәылцит.

Ақәә – Пуға 1971–1972

АЖӘАБЖЬҚӘА

АЗЫН ХӘЫЛҚАЗЫ

1

Амзырха атдыхәан, агәашә уахынтало, аныга ишьамх-қәа ирыбжыакны, ажә дататәан ахыара дафын Бинагә. Ахш, ашәах хачла, аныга ртәуа, ифәиуан. Алахь кьақьа чашьаза, ашьжымтантәи амра ашәахәа хаара азқәа атаны, ихагылан ажә. Ақәкәылқәа, адәазафы ашьац зқәиааз ахахәқәа реипш, нақ-аақ иалыхәхәо, агәчамах ташәашәаза, зықәрахь инеихъаз ажәмақак акәын иара. Акыкмацә шәпақәа Бинагә инапсыргәытца ҫафьақәа итарғәғәо, ишимчыз дахон, иара зышьыңылахъаз аус хъаас иамазамкәа, ахәырд-хәырдхәа ижа-хәон. Ақьышә кәанчақәа хышкәакәааза, ан агәышпы инытдас-уа, иадгъежыылон ахәыс. Акыкмацә ианнамтдаслак:

– Чыпшь, хырҫага улымтдәаит! Ахш утахушь? Саргыы истахуп умбои?! – ахәыс днақәыцәқьаны, атдцага чын рыхха, ашьапқәа апқаца аархиргон Бинагә. Пшь-шьапык зтданы иқоу зегьы, иара итәы, итәым, ирыцхашьо бзиа избоз Бинагә, ирығәғәаны данзамыслак, ахәыс ахығылоу икәашошәа, атрым-трымхәа иааитнапсахлон ашьапқәа, иафьтарғәғәа иоунажыуамызт аин акыкмацә. Аныга атәрахьы ифәиуаны, Бинагә ишьтахьтәқьа, агәашә аатын, ағьефхәа иныдхәлеит. Дхьампшзеит, лшьапышьтыбжықәа рыла дидырит агәашә италаз ипхәыс Хаҫьгәагәа шлакәыз. Уиазтдәар ажәала из-хәомызт уи лшьапышьтыбжы дәеа пхәыск лшьапышьтыбжы излаламфашьоз, аха иара илымҫа интдасаанза идьуан. Хаҫьгәагәа лшьафә тбаақәа еиххәа-еиххәа дшааиуаз, даат-

гылан, лхатца изқәа дынкыдыпшылеит, узырццакызеи, сара саар исымхьоз лхәарцлгәы иааталкит, аха исхәарггы уажәшътә баша аңсышәахоит лызбан, җымткәа лҗаанылкылеит.

– Бабаказ? – ихәеит Бинагә иаарымчны.

– Арпыск дсыманы абна сылан, – лхәеит Хаңьгәагәа, икәымпылза илкыз ахаҳә, лнапсыргәытца итцаркәымпылаауа.

– Сара ииашаны сбазтцаауеит!

– Сыгәхьааугама, сымш? Сабаказ, Буцараа рҗынза снеит. Аңхныга аазгон, аңыка схыроуп иахьа.

– Хысла-гәысла шәеиҗцаауа анцәа исирбааит, еидыжә-балазеи убри аңхәыс кьахәшәа иҗоуи барей?! Шәажәит шәыҗыаггы шәшеидынхалоз, уаҳа шәгәазхара шәзымеи-цәажәазеи? Ашара адәы ишаақәлалак, тәашафара ицо ашышь еиңш, ма лара дыҗкьаса арахь лҗаахан ҳашә даа-лаххуеит, ма бара бхыс-хысуа уахь бҗынабхоит. Еибышә-хәоггы абаажәгои, шәанаңьалбеит...

– Уеизггы-уеизггы акы еибаҳхәароума? Ус ҳаибабар камлазои? Уара дахьутахым, есышьыжь ҳашә дылагылоушәа угәы иунарбоит. Цәажәара сцама, иаазгаз умбои.

– Аңхныга убра иаабымгар, уаҳа ибызтодаз! – ихәан, ицнапык игәчама иадыргәғәала, иҗәартәрақәа аҗҗа рылго ажә днатцытцит Бинагә.

– Иабаҗоу сара сыңхныга, иршәны аҳәа иагәыдумтцеи. Уашьталишь, иубозар убап, ахңста интәшәкәа ицеит, – лхәеит Хаңьгәагәа, аңхныга ус ахьазиуз иаҳаггы лгәы ишахәоз мҗашьо.

– Аҗәара икәжьу ахаҳәтәкьа азыҳәан агәылара дцароуп! – ихәеит Бинагә, ашәах хачла, аныга иңхәыс илыркуа.

– Баҗыри уареи шәеибаҗахымзар, ҳара ҳалашәымтцан, ухатқы сцеит. Аңхныга еимаадап, ҳаҗьак аңыка еицықәах-хып, уи шәара иабашәңырхагоу. Хьы, дара егъараан иубар-ггы, руардынқәа еивахазшәа, угәахы кылызтәаша ажәақәа еигәыдыртцит, уи ҳара иаҳхароузеи! – лхәеит Хаңьгәагәа, наҗ дынхьаңшны, Буца захьзыз лгәыла ңхәыс убраҗа лааигәара дгылан илалхәозшәа. Аҗауар хьыб ашыцламтә ақәиааны, еихасыҗәза игылаз рматцуртә ашҗа лҗыналхеит.

Рыпшәма амзырха дыкәызбааз акәыткәа еибаркаркаруа иналыдеизалеит. Дцаганы, дхаракза, лшәфәкәа еиххәа-еиххәо дахънеиуаз, акәыткәа еицрыпсса илыштан. Ипхәыс дналышкляпшны, лныкәашә алаф алихлон Бинагә. Еснагә иихәозгы акы акәын: «Анаара былбаакъаны баауашә, бышцаныкәо, анцәа быниртәааит!» Нас, илакытцәкәа аччапшь рытыпхаауа, атәы налатцашәа усгы нацитцалон: «Афәа иаазаз уаха дышпакало. Ршәфәкәа еиххәа-еиххәо, еихас-еихасуоп ишныкәо. Дгыл иашарак анырбалак, рхы рзын-кылазом, итрысны идәыкәлоит». Иара дахъыз, дахъаазаз иаха иахьдгыл иашараз, амшын агафә иаха иахъазааигәаз игәы азыгәдуны дцәажәон Бинагә. Аткыс еитцамкәа лгәы азыгәдуун Хафьгәагәа дахъыз ашъха ашъапаны, афәафәацарагы. Ларгы лажәакәа атәы нарылатцаны, лыблакәа ыргызмалны лхатца дизыпшуа, усеипш наиаталкуан: «Хшәфәкәа еиххәа-еиххәо, хласны хамныкәакәа, абаара илаханы иакызшәа, атахара уаа реипш хшәапкәа хьантә-хьантәза еихго хныкәоума?!»

Хафьгәагәа абарца днытцамлацкәа, акы лхаштны илгәа-лашәазшәа, дхәыц-хәыцуа даатгылан:

– Батыр игәы баапсны дышьтоуп, – лхәеит иаахтәаны, нас, илхәаз лхатца игәы иахәоу иалсуоу хәа дымпшзакәа, лфыналхеит. Бинагә, ипхәыс илхәаз имахәазазшәа, агәы каршәны ажахәара иафыз ажә азкәа инапы ыкәшьуа, ашъышьра дналагеит. Лышьтахъка ллымхакәа кыдцаны дназырфит Хафьгәагәа. Лара лажәакәа хырф ахьырзимуз лгәы ицахху, мамзаргы, реиха дааигәазаны ирыванхо ргәыла, лара лфыза Буца лхатца Батыр игәы абаапсхара ахъалафимтыз даргәау:

– Иумахәзои, Батыр игәы баапсхеит иаха, – лхәеит лыбжыы нароуны.

– Нас сара икастдарызеи зыбгәахәуа? – ихәеит ибжыы рхәыцзаны Бинагә.

– Дхәышәтәы хәа уасымхәеит. Агәылацәа еизаны идтәалан иаха. Хара, реиха иааигәаны ирыдынхало, хкаххаа хәцәан.

– Цхыз иаабарызма?! Цсык еицышәхами ицхәыси барей, избалымхәазей бымхәоишь?

– Ифылтзаап, аха иахмахаит. Аштә дталар ала дафон. Аґацәә хакәшаны итәоушәә, угсы абгыз хаштә икәуп. Аґәы-лацәатцәкәа ианыртаху изааиуам, изцом.Изшыышаггы тынхак хара хзы дґамлеит.

– Буца лакәхап уи шытәуп хәә базхәаз. Амгәа еидахаланы, имлага-млашыа адәы икәу дара рлажә ршыырауазей, хара хтәы бзачлырчо?!

– Уажәы рлаггы цәыршәагахеит. Имлага-млашыа хәартәк италахьеит хәә смахацт. Лара исалхәо зыстахузей! Хгәыларә ауафы дхавцсаауан, хара хлажә иахкыаны, акгы хзымдырзо хкаххаа хшыцәаз! – лыхггы дазагыа аматцуртә дныфналеит Хацгәагәә.

Кәармак ахш тәмкәә аин акыкмацәкәә тырфәаны, ацы-шәала ачыргә иалахәмаруа иатцан ахәыс. Бинагә хәыцрак дтәнагалан, иахыкәишыыц тыцк аґны инапы ажә азкәә икә-шыа дадгылан. «Сара исхарагәышыоузей дычмазафхазар!» – даацәажәеит игәанала, азәыр иухароуп хәә идитцазшәә. – Ажәеипш, цыарак дызтәазом, егәараан дубарггы, иеабаажә дакәтәаны, дхыс-хысуа ддәыкәуп, нас дабачмазафымхо. Анкәа илшақәоз уажәггы илшо цыишыоит. Дычмазафха акәым, дыпсыр, сара мыжда, ацхастә дузза соур калап. Алафцәкәа ихәарц даналагоггы, иажәакәә ақәыцкәә рылыхәхәоит!» – Бинагә игәанала дагыуан.

Алыкә аартцәины агәашә аиртын, ажә амфәадуахь интицеит. Зхала амзырхафы иаанхаз ахәыс, ақәыц аанда иадгъежыло иґаауан. Уара уфызцәә егәа сыхыцәуахьеит ахәозшәә, ахәыс агәхәа мкыкәә, шыыжынатцы, ахыта иарфәахыаз хаскынкәак аарпыцырц, ахәыстақәә рахь иныкәха ицеит аин.

Усоуп дшыґало, зыцстазаара мфәа аихарак ианысны зықә-рахь инеихыоу. Иара диуаз-дитынхаз, атаххар гәыла-цсыла дизхәартәизыґамггы азәыиакәзааит,иара иеипш иныкәсхыоу, иқәра зықәроу азәы иааигхан, аиартә ихы ныкәитцеит хәә иахар, игәы атынчра ацәызуеит. Абасеипш ала акәзу, иара ихатә цстазаараф уи ауаф дызлаидхәалаз ахырацәаз акәзу,

Бинагә, уи зынзаск дизхәыцыр шитахзамызгы: «Иацы ашь-жымтан ами иеан хәышлапса аетцыс ашьтапало, абрака сгәашә апхьа диасны данцаз, нас иаалыркьаны икәшәәзеи?» – ихәеит игәыла изы, убрака азәы дидгыланы иеихәозшәа, ибжыы ыытганы, агәашә апхьа ииасны ицоз амѡаду ахьгыы даанапшит. Уажә ааигәа икыдтәаны иауз ақәа, макьана адгьыл цқьа иаламбацкәа, ана-ара аҭаѡаҭарақәа иртәтәан. Уааи-рахәи рышьта тгәыхаа ианын амѡаду иантәалаз ахәынтәа. Бинагә иааигәалашәеит, Батыр иеы ахәынтәа илапало, иацы диасны данцоз, аѡыцагыы ргәырҭеанзамкәа, иааиҭахан, иа-нааипыла, уаанза иазхәыцуа, ирмазеины ирҭазшәа, «апсышәа хаас» еибырхәаз.

Агәылацәа ракәым, иара иеан хәышлапса ахатагыы иа-дыруан, ахьхьахәа еилапсо аҭыкәреи зтоу аатцәа азара ааѡшаны, акәадыр ианыѡхишьлак, амѡа ахьхаз. Деихо-деи-гәо дѡакәтәон, ашькылқәа агәатцагара инытцаикшар, уаха кәамчгыы гәрагыы акгыы аҭахзамызт, апырцәкәа гьало, икәаруа азлагарахь аҭыѡанакон.

Абас данааиуаз аамтазы, Бинагә инаныраҭ икҭаҭацаз ахәартра апхә ахәтәкәа еидгәаланы иааҭиган, агәашә антыт, амѡа ааихтәаны, ачыкьра ахьыкәз икаижыырц дынтытцуа-ны иааикәшәеит. Азнык азыхәан, акыр шыкәса рышьтахь бзиа еибабоны, изыхькәзаалак, еинасыпымхакәа еипырцыз арпыси апхәызбеи ишымгәыгзо иааипылар, ирхәо рҭамшәо пытраамтак еихәапшуа ишаанхо еипш, Бинагә иикыз апхә ахәытәкәа импытцпраар хәа дшәозшәа, игәытцаргәгәа ик-ны, даатрысны дахьаангылаз ус даанхеит. Батыргыы иеы аҭара наҭарххны иахьааникылаз, ус, ҭымт-псымшьа дгылан. Уи зегыы ззеиҭгьхаз, еигәырҭаз аетцыс затцәык акәын. Ан шаангылатцәкьаз, атыхәа бажәгәалам хәыцы ави-ви икьо, иѡны иааин, иѡатцаланы ацәара иѡалагеит. Батыр иеы ақәтәашьеи, ишьтапало ишьтаз аетцыси, цқьа иааидкыланы, иара итәала днарызхәыцит Бинагә. Убаскан, ихы иааҭашәаз, ачалт атцыс атказырхаз ахәыцы иеипш даргәырҭган, икьышә-кәа хыччарашәа ччапшык ныкәтцаны, «иапсшәа хаа» ихәарц иҭы ааихихуаны:

– Хаи, ақацаа мышьтацәгьа, уабаспылоз ашьжымтан шаанза! – ихәеит иара иаңхьа Бағыр.

– Уара, аңсәәхә дзыцәшәо, уара машәыр ухьыр хәә сшәом, – инаиәтеикит Бинагә. – Сызхәәңшуагы уара уакәым. Ирыцхасшьо уееишәырфә зыбга укәжьу аеан лахьыцәгьоуп, хаиуанк азқәа икәтәоуп, дәәә хаиуанк ацаланы иацәоит! Хьи-хьи-хьи! – игәарпханы дьичеит Бинагә, иихәаз иара агәеизхара инаҭауа. Изеихәаз игәы иахьынзасыз еиликаарц, цәкәнтә днаицәңшит. Бағыр уи изыхәан апақхәа дзыхоз иҭаҭыныжәагы ифимхит, ибла аҭыцьгы мҭысит. Иахьа ишәызхоуп еибьшәхәаз ахәозшәа, агәра аархьар-хьарын, ахала афьшанахеит аеы. Ашьафәкәа иңхьазозшәа, цәкә дышьтаңшуа, уи иакәтәаны ицоз Бағыр изқәа акраамҭа дкыдыңшыло, амфәду дангылан Бинагә...

Абри иацтәи реикәшәара анигәалашәа, дәфамхазакәа ажәа иеихәаз уажәгы ихәшаха игәы иныкәлеит. Акы затцәык игәы еихьышъуаз, усқан Бағыр иеихәаз, дцәымсаны инҭазшәа, изақаразаалак цьара акала ихы-ифь иахьанымпшыз ауп. «Исхәа, изза убри аҭны дысиааиуеит, реихәа игәахы кылнатәап хәа уакәгәыгуа иухәо ажәа, иара ихахьы иааигазом Игәы иамысуакәа дыҭам, аха инирпшуам. Сара исахаз ажәа сацытқьоит, иаасычхар, иахагы игәы ңнамжәои. Шақантә сазхәыцхьоузеи абри, аха иауам». Артқәа рыда, дәәә гәалакгы шимаз игәалашәеит уажәы. Дманшәалаханы иихәаз убарт ажәакәа, изхәази изызкызи раамышьтахь азәгы имахәит. Ишаақалатцәкьаз акы агмырхакәа, уимоу, еихаргыла-еитцаргыла, зегьрыла агәра ргартә иреихәашт Бағыр инафс инхакәо Едрыс, Хабыць ухәа ргәылацәа, нас уртгы ақара наццо инарыларцашт. Аха ацыг ашьта убари ахатә убари еипшума! Ахаблафь иреицәаз иакәзаргы азәы усқан убрака дгылазар, уаха иҭахзамызт.

Имзырха аҭынтә Бағыр инхара шықаз даанаңшит Бинагә. Рыбжьара иқаз амхырҭакәа ҭаргалеижьҭеи акраатцуан. Ақәынцькәа цәхәны, икьацә-кьацәза игылан. Цлақәак ршьапқәа ирмаахозар, икказа, илаңш акгы иннакыломызт. Амра ахьақәыпхоз иахагы икаңшьханы иуаркалеиуаз Ба-

тыр икәаскыа акыцтә хыб дныкәыпшит. Уамак цуамызт уи ихыбижытеи, Бинагә илацш иаха лассы-лассы иташәаларц, иаха далаеырбаларц итахызшәа. Кауарла ианхыбыз ааста, уажәы афны ақә иаха ихаракны ишытихит. Убастәкыа азиуит еикәцәашь ахыб иузалымбаауаз ауацъафгы, икәашза ишәын, апка ахәда еицш, икахәхәа абан иахынзафәиғаз. Акәаскыа аатцра аеаваркәыкә иавагылан қырымтла ика-таз аматцурта. «Иаабахыоу абакоу! Акы ратәаршьом, аматцуртатәкыа хыргәуеит». Бинагә, ашәарыцаф бзиа ибла дшамжьо шидыруеицш, дымфашыахуа идыруан Батыр иматцуртагы икәаскыагы руацъафкәа еикәатцәаза, еилаханта алфа рхылыббуазар – асасцәа дахыкәа итоуп. Сас дахыыс итаауагы, ашыха уарба еицш диасны цъара дышцо, шыкәсык ахытә знык иаакыдгылало имахә иоуп. Уи ауха Батыр ифны гәыргъароуп, фароуп, жәроуп. Иматцурта амачара затцәык алфа алшәшәозар – ицхәыси иарей рымацара затцәык икәыкәма-шәыкәмаха ифнатәоуп. «Зынза агәысакара дыкәхароуп икәнаго! Изхарада? Сара исхәаз афны дааиндаз, дгәыргъатцәа иматәцәа еицаффы дрылатәазаарын. Сыцхәзатцә акашәарах дистома хәа иахәа тыхны дыкәымгылеи, акашәарах иатцкыс еиғыз дигазар акәхап. Иан уафы диздыруам, иаб азәгы дхамбацт. Сара с-Едыгъа, сара сзыхәан мацк дхарацәахеит акәымзар, анасыц азыхәан анцәа ицъшьоуп, ихы дахашшаа-уа дыкам!»

Уажәы Бинагә дахынапшуаз, игәыла икәаскыа ауацъафшкәакәа мацара акәын алфатцә зтыббуаз. Иара уигы рзеи-кәызтада, атахмадажә дычмазафхазар? Акәаскыа агәтан дышътазар акәхап. Игәы баапсызар акәым, анарцә дынтапшуа, апсхыцтра дафызаргы, атакәажә баапс леицш, ибз иахәац ахәоит, цсынкәатцас дыцхауеит. Ус дшыцшуаз, Бинагә илацш надхалеит, еицакы апцә зкәыз амжәатцла. Игылан иара итәырпса, адгыл азымарымажаханы, афәиғәылацәак рым-хыртакәаеифышшоаандафытәкыа. Руазәкиаха ицырхагаханы, игәы ннархар хәа ишәозшәа, ашәшьыратцәкыа еицырзеицшны ирызнашон: шыыбжыанза руазәы имхыртахы иаршәуан, ашыыбжышьтахь – даеазәы имхыртахы. Амжәа ахәтеи,

апша ахьалсуа ахьхьахәа абжыи ааџуа уи иакәыи апхәи Бинагә игәыртқәылаф иарфыхашаз, ихы-игәы ианахәашаз шырацәазгыи, урт рызхәыцра дзаламгеит уажәы, убри амжәа ашьапафьтқәы, унапы еитдхыр узымназартә ихаракны икнахаз аехыбаџ илапш ианаахгыла.

Рапхьаза, азиас атан итаршәу ахахә шкәакәеипш, икәашза, ифьцххараза ианыказ уи аехыбаџ, хәылқазык, уафы димбартә ианааилашәшәуаз, Батыр иџытра итцкны даакылсын, лапшь тәапшь таст, лагра тәыгра таст хәа дахапхьан, дафәхәан, инхара-интцыра, ирахә-ишәахә Бинагә илапш иацәнахьчарц, аанда иалхәхәоз тәџанк инахаирцеит. Уа иахарпцаарын, атәџан бааны ианкахауа, иаргыи уахь, анышәахь иаманы ицарын, аха Бинагә алапш баапс змафәкьоу уара амышьтцәгьа уоуп ихәан, аехыбаџ атәџан иаахихын, иахагыи уафы илапш итцашәалартә ихаракны амжәа иалиааз махәтәк инахаирцеит. Ускан амахәтә камчык ахәы акара акәын иахьышәпаз, иара амжәа ахатәгыи ишутәху унапы акәуршон.

Аамта цон, зыпсы таз ирызхауан. Иамышьтырц атәхышшәа, иахьџиаатқәыаз амахәтә иалапаны, ихәырни иакын аехыбаџ. Алзынрак пшахьк амысуазар, акәеи аси ирцәыхьчауа, харгь дук еипшха, иахагылан апхәафәа, уи азыхәан акәын, уажәшьта кыр шахьтхьазгыи, мшаџены ианыкнархаз еипш, ишкәакәаза изыкнахаз. Абри ахаблаф инхо ианиас-ааиасуа уи рылапш акәшәеит хәа азәгыи агәхьаа икымызт. Рапхьаза зхы итәшәаз, рапхьаза изаханы ихазтцазгыи уажәшьта издырхуада, аха агеи ашьхеи еиманадо ишьтоу, ари ақыта уалсны уцозар, акәцәаф алџақ иашәны, акалтаф ашыцламтә икәиааны ахыбракәа ахьтагылоу гәарпк унтәпшыр, рапхьаза улапш иаатцашәоит атәџан иахарпцоу аехыбаџ. Уразтцар, цьоукы ахлафуа, цьоукы агәра гатқәкьаны иуархәоит, рынхара-рынцыра алапш иацәыхьчо, имарымажаха икатцаны измоу иароуп хәа. Аха ицьоушьаша, ахахәи акьырмыти алапшцәгьа иаха ирынцәшәа, урт ирылхны игьазгьазуа аџнеихагылакәа ахьтагылоу агәарпқәа рфы аехыбаџ машәырынгыи цьара иубашам.

«Есышыжь дшыѡагылалак, иблақәа тырхаха, арахь ауп усгы дахьаапшуа, егыараан илапш сышыкласхьазаарын, ура уакәымзар», – ихәеит Бинагә, ихәо еилнакаауашәа, ае-хыбаѡ дазыпшуа.

Аматурта атзамц аландаѡы иавтаркьакьаз аиха аавти-хын, инацәа ду наѡишь-ааѡишьит.

– Уабацои? – днаиазцааит шыжьхьа аишәа ақәыргылара иаѡыз Хапъгәагәа.

– Азынра аеибытаны хашә илагылоуп, иббоу сыздыруам, аха. Бөызлабырпхарц бгәы итоузеишь! Цаак калар, быцкәа ханарпъѡалап, анцәа иситар.

– Уара ушахә-шахәуа уахьсываиоу, уаха истахузеи?! – лхәеит Хапъгәагәа. Уажәы адагьы, урт реицәажәарақәа захлак, абарт ауаа абаскак еибатахымзар гәафрас изыниазеи, хыбрак изеицыѡноузеи ихәарын. Хапъгәагәа дашьцылеит Бинагә иказшьа, гәалак иманы дагьуазшәа акәын дышцәажәоз. Иара ихәашьа, аѡаѡа акынтәи дылбааганы, адунеи иашара данықәирпш, ауаа рахь данкылига рапхьатәи амшқәа раан, реибатахра ирнатоз анасып агәыргьара, уи ацәажәашьа, акәарацча злалаз азыхь еипш, иархәашьуан. Икалалон уи иахкьаны, Хапъгәагәа лылабжышқәа анхакекәалалозгьы, аха иажәа мчқәа харамра шрыцамыз анеилылкаа, лгәы алакшара иакәытдит, уимоу, дышнеинеиуаз лара лхатагьы иара убастқәа атак акатцара далагеит. Иѡны ашәхымс лшьапы анхылгатқәкьа, реиха гәыркәандагас аѡьма сшашьтаз, уи сцәыззаргьы, бара бсыпшааит хәа илеихәазгьы, апша зласыз аццышә еипш, еимбгьыжәаа аамта иагеит, ашьта-мта арзит. Имхәар бзиагәышьян, аха ианихәах, цаны, усеипш инархәартәеипш егыкалатқәкьеит дара рус.

Ашьяа акатцәарахьтә иѡызцәеи иареи апсаса лбаацаны ишаарцоз, амшцәгьа ирықәнакын, арахә рцәеимпит. Еизцаны ианырыпхьаза, хык агын. Уи еипш егьа пхаста роухьян, инашәа-аашәан рымѡа икәлон, иахцәыргьычит, иаххыччаны ишпәхашьтуеи хәа Бинагә ихы иақәимтцазтгьы. Дыѡкьаса дшашьтаз, нхаѡык ихкаара дтанагалеит. Аѡны ахыб днықәыпшаанза ааптраз цьшьа дниуан. Абриакара аха-

ракырае, аҕаапа-ҕааарае уафҕсы дынхоны имбацыт. Дара аҕшәмацааҕы иртәауаз шмаҕыз ҕашьомыт, дҕыашьаны ихәаҕшуан. Асеипш атыҕ аҕны, иаалырҕыны аҕхәызба пшза лыбла ахыпшылара, лан, лаб, рынхара-рынтцыра зеггы анizeiлала, ииуша, иихәаша, дақәымшәо даанхеит арҕыс. Уи иҕымтра даеакала еилыркааит аҕшәмацаа. Дара иртәауаз, шамаха, абарт аф-уск рзыхәан акәын: аҕәашә данаатала аҕсшәа ихәазар, гәырҕыарак ашҕа инеипхьарц, чарак реихәарц дааит, аҕсшәа мхәакәа, ҕымт-псымшья уажәтәи рысас иеипш, данаарыдгыла, ҕашьара ақәмыт – дшәаҕхәафын. Руа-ртынхацаа азәыр иқәрахь днeixьазар, азәыр дыммазафызар ргәаларшәо ишихәапшуаз, иара дахьяаиз аара дук идны ихы иркьиозшәа ибжьи ҕатцаны:

– Ымак сцәызит, ижәбазар? – ихәеит.

Лыхцәы атыхәа лнацаа иахарҕежьюа дахыгылаз «пҕыфт» лырган, даацәытцачеит, даҕьяапхашьан лан лызқәа лыч-навалкит, мзақәак анаабжьиыс сыҕьма сцәызит, аха бара бсыпшааит хәа ифны изеихәаз аҕхәызба тҕрышкәа. Убри аахыс Бинагә игәаратахь имфыхытцуа бзиала шәаабеит хәа дырпылоит, аха иахья уажәраанзаҕы илгәалашәом итгегь еиҕны бырпыландаз, еиҕны пату рықәыбтцандаз аамышьтахь, рыфны имфыхытцыз асас изыхәан даеакы ихәахьаны. Ус дыҕан рнафсан, ақыта ахахьы инхо ргәылацаа рзыхәанҕы, лбаа, аладаҕа инхақәо рзыхәанҕы. Акы затҕык, Хаҕьгәагәа, абас-абас ауп хәа еилыкка илзымдыруаз, зеггы ратцкыс дааигәаны, амца еимырдартә ирыдынхалоз Баҕыри иареи реизыҕазаашья акәын. Иашоуп, иара Баҕыр ихароугы рацәоуп, уи иахҕыанылара Хаҕьгәагәаҕы шықәсынаҕь акрашта дтамлеит. Дара рыхшарадара шаҕа ихьяаргоз, шаҕа гәырфә рнағоз дара ирызхон. Дзыхшаз рзымдыруа, ихы-итыхәа ыҕамзарҕы, ираазаз, Едыҕа рцәа-ржьи иалтцыз дифызан, Баҕыр ипҕа Гәили иареи ргәы еизцазар, игәапхеибашьязар, иара инахараны дхәыцындаз, даеакы-даеакы дахтнйҕар_гы имхәандаз – акашәарах иоума сыпҕа дзысто хәа. Аха, ари зеггы ианбатәи усу! Иабаҕоу, ае-ура зыбжьяша роуп Едыҕа ихшаз. Иара иакәзами, игәатца гәаланы инхазар еилылкаарц,

ускан икалаз азбахә анцәырылгалак: «Шәарт ахәса акы шәахар шәыңсы ахьынзәтоу ишәхаштзом», – зхәало?

– Иацы нырцәка азлагарахь дыказаарын, – Баҭыр ичымазара деитаналацәажәеит Хаҭыгәагәа.

– Нас, икалазеи?

– Азы дшыруаз дбаазан, дшааитцәкьаз, акәара деитасуа, дыхьташыт.

– Зыңсы мтәзо убасоуп ишихьуа, – ихәеит Бинагә, иахаз игәы иахәоу, иаыхәоу узеилымкаауа.

– Изакаэзеи, цьбеит, иухәо! Азлагарахь дымцар, амла инымтәоз?!

«Уажәшәта далагазар иалылхырц илтаху налыгзаанза дакәытзом, схы тылкьарц дыкоуп. Дызба акәым сара акы сыхьыр, сибозар акәхарын!» – ихәеит Бинагә игәанала. Ипхәыс ажәакгы латамкыкәа, ахәыблаҭы итцәахны имаз амакьаңсыс аалбааиган, азы наҭәтәо, иеиха ахра дналагеит. Дашьцылахьан, цәван затцәык пикарц днытцтуазаргы, иеиха амакьа иныкәишь-аакәишьуан, иҭыцыз, акыр ахытцуаз, иеиха азқәа илаңш ныкәтцаны, ашәақь атца дкылыпшуашәа, аиашашәа гәеитон.

– Атаҳмадажә уаха ииҭахыз, уи ахәычы изхеит, данрыхьтшь, ихы дамышәо даашьтахеит.

– Бақәымтзои бара убри избахә?! Данычмазаџа ариака-ра иацралаз, хәҭеиҭа, дыңсыр зынза бацәнымхар калап! – налатеикит Бинагә ипхәыс, иаргы дгәааны ишимчыз иеиха амакьа икәырғәҭаны, ашыџшыџ хәа илыкәишьт.

– Баҭыр иакәым, сара сан лашәа затә сицәынхеит. Уара узыхәаноуп изысхәо. Амҭы иахьа ипумкеит хәа ахьта хәганы хәпсуам, анцәа икнйтә, ххы аалыхәхәо абна хәлатәоуп. Азәы иахар пхашьароуп, ианаңьалбеит, акамбашь гәатцәа игроума, игәылара ауаҭы дыңсуеит, иара дкәеиџуа абна дылоуп рхәап, – илуамызт Хаҭыгәагәа. Лара ус акәын ианакәзаалак дшыкәз, атынчреи ачхарей аңсабара иаҭылтцаазшәа, уск хәцлыркыр дыццакзомызт, баша цәажәатәык еиңш ицәырылгон аңхьа, пытк аабжысыр, еиҭалхәахуан, лхәашьалагы уаҭы илыма-имкыртә.

– Амґыңкара акәым, дахышыґоунтәи дааңшны иши-барґоу здыруазар, ихабжыысуа аанда аґыхәаншәа, цәасса шыапқәак ґата-ґатаза игылоуп, игәахы ґнажәарц азыхәан реихахара салагон, – ихәеит Бинагә. Уи иихәаз лара лзыхәан акәзамшәа, Хаґыгәагәа лажәакәа рґынчзаны:

– Абрахь санаауаз ачымазаф дибарц днеит Едрысґы, – лхәеит, уи ихьз Бинагә акыр шианахәоз мфашьо, иаха дазааґгыланы. Бинагәи Баґыри зқәынхоз адгыл, ақәыршфы аурґы азы ықәымтәо, агәы фылганы, ииашаза ишнеиуа, ачхынґь ахәдеиґш иаахәаны анаара инґалон. Убра иа-хьяанаскьоз дафәанхон Едрыс. Ааигәа-сигәа гәыла димамызт, дықәтәан уаґа ихала ахәыхәкцәа реиґш. Днықәгыла-аақәгыло иныґәоз уафы мацқьа-шыацқьак иакәын иара. Ажәйтә аамґа хәа изышыґоу иахаануґы азәґы игәалашәом Едрыс ажыыза изнарго, ма ақьаранґьцәа иманы, арахь иара уизызырфыр, ажәак ихәарц данналаго, ажәйтәан анхацәа бґеитцыхра аншәымамыз хәа акәын иажәа ахы шикуаз. Ила-зазґы ацәажәара акәын, уаха уаф зызбахә ихәаша, нхара-нґыра хәа акґы имамызт. Излеикәшәаз здырхуада, убри Едрыс иажәа даххәыцуан, пату иқәитґон Бинагә. Уи здыруаз Хаґыгәагәа, цьара уск аґны лара илхәо лхатца дақәшахатхарц лґахызар, Едрысґы убас ихәеит, Едрысґы иґаитґеит хәа наґылшыуан.

– Едрыс иахаит азыхәан днеит ибара, сара иабасахаи.

– Уажәраанза уахыымнеиз азәґы иуаеґнихәом.

– Сара соуп аґскы ихґакны ибымоу, иара сылабара дар-гәаґуа дышыґоушәа. Уахатәґьа сыфны, сгәара нықәццышәаа ицаны, абраґа иқьапґаха днықәыпшыр, иара изыхәан имшапшарахоит, – ихәеит Бинагә, имцума исхәо хәа Хаґы-гәагәа дылзыпшуа.

– Иарґы уара узыхәан убасоуп ишихәо. Шәуардынқәа еивґахазшәа, адунеи шәақәламхозґы, шәанаґьалбеит!

Бинагә фимґзеит. Инацәа ду цьацьаза, даеазнык аиха ина-фишь-аафишьын иангәеиґа, иахынзатцырхахьаз шазхозґы, гәалак иманы аихеи амақьеи ирыхґниґьозшәа, ишимчыз иқәырґәгәаны ақәшыра деиґаналагеит.

Ианааша, аухантэарак ачымазаѿ идтэалаз неилацэа-жэан, ауада хэычы акнытэ дааиаганы, азал тбаатыцэаѿ дыштарцеит. Икаруат дшылаиаз, агэыла чкэынцэа ѿыцэа еимакеиѿакны иаашьтырхын, иара иахыхэаз аценцэыр азааигэара инадыргылеит.

– Азы иашьыз азы иѿадырхэхэон хэа, ахьта злалаз ауаѿы реиха ацша ахысша иабашэыргылеи акаруат, – лхэан, атызшэа алылхит ацшэма цхэыс Буца.

– Сызбарц иааиуа рзыхэан иаха иманшэалоуп, – ихэеит Батыр, ибжыы цсыдаха.

– Анахь, амраташэарахьтэи атзамц иадхаргылар, ачымазаѿбацэа уахь изымнацшзои? – лхэеит лара, лажэа мацкгыы атэы налатцашэа. Уи иахантэарак ашоура баацс дтаршэны иматанеиуаз лхатца, уажэы ажэѿан лахѿыхза данѿатцапш, иаха иааихыгган, ицэажэара еилганы, инеиуаз, иааиуаз еиликаауа дахыѿказ деигэыргэан, гэыразрала днаикэымчшэа, лафк наилылхыргыы цэгэа илимбо дцэа-жэон. Ахьча бзиа аетэақэа днарытцапшыр ашара шака бжэоу шидыруеипш, Батыр ицхэыс уажэы лгэы шыѿказ идырырц азыхэан ажэақэа зынзаскгыы итахзамызт, изхон ллакта дынтацшны, лыпшышэа мацара гэеитар. Иахазны ичымазара реиха аѿанаргэгэаз, лара дахьшэаз, иара аара ихы иадтцаны, убри уажэы ихьеиршшарц, насггы лгэалакара иахагыы инацитарц:

– Ишыбтахыз анцэа сбимтеи, егэа сгэаг бымазаргыы бшэа буп уажэшьта, – ихэеит. Асеипш лафны акэымкэа, иаахтны ажэа цшқала длацэажэарын, лгэы зыргэгэаша леихэарын уа-ѿа итэамызтгыы Едрыси агэыла чкэынцэеи.

– Егэараан схэатэы уахыцахьазаргыы снапаѿы укалеит уажэы, – лхэеит ларгыы, лхапыц ѿаѿақэа аарцшны дцы-шэырччо, нас лхы ацкэынцэа инарықэылкын, ага дрыт-ѿеарц асолдатцэа априказ рызто фицарк иеипш, лыбжыы царыхэцэаза иѿтцаны: – Шэасны абыржэытэѿа икаруат ѿышьтцааны амраташэарахьтэи атзамц иадшэыргыл! – лхэеит.

– Араҕа амра адыҥхалоит, иаҕа иҥхоуп, илашоуп, быскѣат, банаҕыалбеит! – лыҕѣара даҕын Баҕыр икаруат шыткѣыцѣаа иахьнаргоз.

Иара иеиҥштѣҕа иҥхѣысҕы илдыруан, уи амрагыларахь ихоу аҕенҕыыр икаруат адгылазар зытаһыз, амра ахьадыҥхалои, иаҕа илашоуп хѣа ииҕѣаҕѣози рзыхѣан шакемыз. Амра иадыҥхало абаихѣо, асаркѣа иавцышѣшѣо азынтѣи аҕша тѣытѣѣа ахьта иланатѣозар. Дычча-дыхѣмар, ишакѣхалак, лара лхѣатѣы иахьалыргаз деигѣыргѣатѣѣа, акѣаскѣа амардуан дналбаан, аматѣуртѣахь дѣеит Буца. Ихи ицѣыхьантѣаза, ахчы инаҕѣитхан, азал дныѣнаҕшы-ааѣнаҕшит ачымазаѣ. Ииҕѣо лахартѣ иҥхѣыс ааигѣа дшыҕамыз агѣра анига, иара ихаҕа дшақѣшахатмызгы, иахантѣарак рыцѣа ыҕамкѣа аҕьабаа идызбалаз аҕкѣынцѣа ааирлахѣыхырц, макьана алаф ахѣара, ахѣмарра-аччара шилшо Едрыс иирбарц, ус ѣааитѣт:

– Шѣара шѣыҕкѣынцѣоуп, шѣихааным, Едрыс ибзианы дигѣалашѣоит, Абга Мамсыр хѣа дыҕан, убри убас уасиатны инижьзаап, саныҕслак сыҕсатѣ пату ақѣызтѣо уаѣ шѣыҕазар, ҥхѣыс зхылахѣоу сгѣы дықѣшѣмырҕшын хѣа.

Аҕкѣынцѣа неихѣаҕшы-ааихѣаҕшын, иааҕшышѣырчѣеит, ацѣа иалнахын, егьаалахѣыххѣеит.

– Дугѣалазыршѣѣзеи уажѣы Абга Мамсыр? – диазтѣааит Едрыс, иқьышѣ хьарѣены изкыз итѣтыныжѣга ааиҕытхны.

– Ииҕѣаз иашан, убриоуп дысгѣалазыршѣѣз. Уара ишутѣахым шырдыруагы, дара рхахѣатѣы иадыргарц иашьтѣалоит ахѣса. Дадраа, ҕсыкгы азѣы дирххѣахѣеит, ҕьабаас ишѣоуеит, аха сшѣыхѣоит, сара агыларѣа сықѣшѣмыршѣѣкѣѣа, аҕенҕыыр ахь еитѣа исызнажѣга скаруат, – ихѣеит дахьаагѣамтѣыз, ахауа изымхѣеит, иҕси-иҕси еихьымзо Баҕыр. Аҕкѣынцѣа убри акаруат аргыларѣа убриаҕара изеимактѣахѣаз, изырххѣатѣахѣаз рзеилымкаазт, иахыччаргы цѣгьа ирымбо, иҕьашьаны инеи-ѣаҕшы-ааиѣаҕшит. Икарѣара рыздыруамызт. Ишьапкѣѣа ааитныҕсахлан, еитѣа ишьамхкѣѣа неиқѣаиршѣахын, апақ-апақхѣѣа итѣтыныжѣга днаҕыхѣеит Едрыс. Иахѣаз ажѣақѣѣа мазас ирытѣоу аилкаара итѣахны, ашѣақь атѣа дкылыҕшуазшѣѣа, илаҕш ркѣымытхѣо, Баҕыр иблақѣѣа днархыҕшылеит.

– Сызшәыхәаз кашәтца, дадраа, – иажәакәа пытәтцәа-пытәтцәо деитарыхәеит Батыр. Убасқан, иара ус дыштәаз, иб-га еитдыхны иҗаариашан, ачымазаф иңсы зыдхалаз аңенцьыр далпшны даанаңшит Едрыс. Иҗалаз идырын, хыччарашәа дпышәырччо, арпарцәа ииашатцәкыаны акаруат уахь ииаргарц иблақәа надирбеит.

– Ауафы ахымфас иқәшәан данахәлак, дҗажәкәа азы да-хәоит, аха иртәома? Азынраха, аңенцьыр аңша автышәшәо...

– иамеикырц дналагеит имашьхәылтц аҗынза змахәарқәа пхьартәаз арпыс. Уи иажәа анагзара имтакәа, уаҗәытц, ииҳәаз кашәтца хәа аанарго, инапы аайкәеит Едрыс, нас даахьахәын, ибжыы нытцакны:

– Абгахәычы акәытцарахь, абааңс, акәытцарахь схы шәырха ахәеит, – ихәан, иажәакәа иара ихәта днархыччеит. Урт ажәакәа ырытцаз, изхиҳәааз аңкәынцәа ишырзеилым-каазгы, изхухәаазеи хәа имазтцааит. Афыңагы ирдыруан: Едрыс ианакәзаалак аҗыркәышра бзиа ибон, иара ихы иаҳа иамхабзиаха дцәажәалон.

Ачымазаф даахәычы-зыңын, иблацәакәа хьантә-хьантә-за инеикәихит. Анаҗәа иалагылазшәа, азалаф итәакәаз рхы-рҗәкәа хәашь-хәашьза цкәа изеилмыргеит. «Еи, башак акәым убама, ари напы сылазкыз!» – ихәеит игәанала. Аха нас хәы-чы-хәычла анаҗәа цаҗахо, атбаара иацлон азал, уи аҗәыгәҗәара инаҗон Батыр.

– Едрыс, уца, сара сыда ус умамкәа уҗоума, – ихәеит ибжыы каҳаны.

– Уи хьаас ишьтумхын, усс уамак исымоузеи азын мшха. Уҗәыргәҗәа, адехәтыр иаагара ицазгы уажәытцәкыа дрыманы иаауеит, – ихәеит Едрыс.

– Уареи сареи ҳаипш зықәрахь инеихәоу дыммазафхеит хәа дзыцәшәахуазеи! – ихәеит Батыр. Аңкәынцәа ааңы-шәырччеит. Батыргыы иитәхыз убри акәын. Уи илаф ашьтахь, илакытца иаҳа иаатылашыцаан, усеипшгы нацитцеит: – Усцәымшәан, Едрыс, уи хырдашыа змам ааизаргыы, сара сҗәы каҳауам. Сара адехәтыр иакәзамыт уажәы сзызхәыцуаз, иҗаларызеи, хьтак насыласзар иаасылтцып. Сзызхәыцуаз, ис-

гәалашәаз удыруама? – даҕын, ишоура иаха ианаахе, зажәа еилгахаз ачымазаф. Иара дажәзан, ианигха, ажыргәыц азы алтны ианфалак еиңш, аамта иаркычыз ицәеи-ижи аарла иааирхәын, ишьамхкәа шеикәыршәыц еикәыршәны, ибга шшапаза, ыыртысы имазамкәа итәаз Едрыс цкәа дибартә днықәеит.

– Изакәызеи уыызхәыцуаз, иугәалашәаз? – ачымазаф днаиазтәаит Едрыс. Акаруат ашьапахыи итәаны, хәыт-хәытла дара рхатәык иалацәажәоз ацкәынцәа рышкагы даанаңшит. Итаххеит убри аамтазы урт зынзаск убра иказамзар. Ицәа иалашәеит ажәа кьахәк, ма цәылатцарак шихәоз Батыр. Уажә дибам, шақантә ихәо иахахьоузеи: анымха-хымтәа анхашьа-антышьа ануирцо аткыс еихау ччархәра абакоу хәа, даагәаар иҕаку ажәакәа.

– Иахазынгы, сшоура анааикәтәа, иаасгәалашәеит, ани ашәиккеи сареи, зынза цәгыала хәнеидтәалаз хшеин-уршәакәоз. Усгыи ани, – инапы ахыза ифхәытцихын, икаруат наганы изыддыргылаз аҗенцьыр ашка инаирххеит, – угәы иалымсын, аха нцәахәыс имоу уара уоуп. Уаргыи угәы иа-мыхәо уаукаху, иара ишка иадцәыло ацәажәара уанафәымтц, иаасзымычхакәа иуасхәаз ажәа. Азын тхы дузза, узмыцәо аиарта улахар, ухаҕы имааиуа хәа икоузеи. Агәылацәа-азлацәа сышрызхәыцуаз, абни схы иааташәеит. Уажәыгыи угәы иалоушь хәа сегыназхәыцит. Уара иугәалашәомашь ускан иуасхәаз?

– Иабаугәалашәеи, уажәыгыи иухамыштзаци? – ихәеит Едрыс, изакә ажәоу уи зызбахә имоу иахыи ишымааизгыи.

– Ажәа бааҗс уасхәеит, ишцасхаштуеи, Едрысхеит. Сара сакәым, ахахә ршны иҗижәап Бинагә. Сгәы җжәаны сыкан акәымзар, ихәатәымызт: «Хара хәинышәаны хшынхә-хшынтыша хзыртцо уара, анымха-хымтәа, уоума?!» – хәа иуасхәаз. Изуасхәарыз, аха, умбои, ауафы ихы анихаштуа калалоит.

– Аа, уиоума уара узҕу? Уи хьаас икоумтан, Батыр. Шәара шәыбзианы шәыказааит, уи ажәа усым. Анымха-хымтәа хәа сазхәахьоу зегыи срылцуазар, уажәшьта ахабла рыбжафык

срылцхьазаарын, – аҭаҭын иашәхьаз ихапыц џежьқәа аарпш-
уа дааччеит Едрыс.

– Ус, ухабзиара аҭнытә иухәоит акәымзар, иубаргәузеи, азәгы уиеицәаны унхазом. Иухашрт наҭ убри, иуаҭәамкәа иуасхәаз ажәа, Едрыс. Иара ашәикка ихатагы дысцәымгү цьушьома, аха изыхкьа сыздыруам, иамуит, иареи сареи хаикәымшәеит.

– Аҭхьаза изыхкьатәкьаз ауумдырхуа, аха... – даапы-
шәырччан, ачымазаџ игәы шаҭауа, иажәа намыгзакәа иеаа-
никылеит Едрыс.

– Уара утәала сызҭаб дистар акәын иаазамҭа?

– Дара гәаҭхеибашьан ианыкала...

– Дистон, уаџцас ахәашьа иакәшәазтгы. Уаџцас ажәа аныснимҭа, саргы убас сизныкәеит. Иара иаазамҭа, сара сызҭаб дигаргы, дыкәтны дцон.

– Уажәы ақыҭа ирацәаџны иалцуеит. Дыкәтны дызцазеи, авиаинкомат аҭны дыкоуп, егыбжьам, мызкы аџныҭкала, ичынқәа ҭыз-ҭызуа знык-џынтә дааны дцоит.

– Сызҭаб дахьыҭацамхаз акәзам ус хьыкалаз. Уи зыхкьакәаз рацәоуп. Нас уара усқан иуасхәаз ажәа угәы иалазами?

– Ихьаам хьаас иҭауҭоит, Баҭырхеит. Ианбатәи усу уи, наҭ иухаршт. Аигәылацәа акыр ззеилоу, акры еимаркуеит. Изеилибамкаакәа ианрыхкәоугы калалоит.

– Изеилибамкаакәа хәа иухәаз бзианы иухәеит. Уара угәы иаламзар, уаҭа сгәы урҭынчит, – ихәан, иеырҭынч днаиеит ачымазаџ. Иицәажәаз дарааҭсан, илацәакәа неикәиҭсеит. Едрыс аҭкәынцәа инапы надирбан, ршьапашьтыбжь мыргакәа, абартцахь индәылҭцит. Азалаҭ икказа ҭынчран, уи аҭынч-
ра далазырџуа, ихатә хәыцрақәак дыртанагалан, икыт-ҭсыт ыҭамкәа дышьтан Баҭыр. Ашьтахь, дзызхәыцуаз данамырҭынч, иблақәа аахитын, далыҭшны днаҭшыртә аҭенцьырхәа дхьахәны днаиеит. Арантәи дыҭаҭшуан икәатцара, дхыҭшы-
лон аҭьықәреи хәыҭқәа цәхәны изыхгылаз ахәыста. Уиазы акәын икаруаҭ абрахь идыргыларц дзырхәозгы, иара ибахча, имхырҭа адагы, арантәи ибарҭан иаха акырынтә дзызхәыцыз игәыла инхарҭа-инҭырҭа. Аа, абар, инахьхьы

атцлақәа рыбжьара иныбжьыбааит, алџақ иашәыз атуан еипш, еиқәатцәаза иаапшуаз Бинагә иматцуртә ахыб. Аеышьтыхны уи иахыхәхәо иавагылан акәасқыа. Идыруан Бағыр, иара икны еипштәқыа, Бинагәгы асасцәа анизаалак, игәыргыа-ччара аныкоу ифны, еилаханто алџатцә ахылббы аеыфанахоит.

Уажәы Бағыр дназхәыцит, иара дахыиоу, инапала иргылаз ихатә кәасқыагы, убастәқыа ахәда хәхәаза итхәаны, ахара инапшуа ишахагылоу ауацъақ. Иара убастәқыа ишеизааигәоу, амардуан шрыбжьоу икәасқыеи иматцуртеи. Иара иматцуртә, ианамуза, иахагы итбаауп, изыкәгылоу ауасхырқәа иахагы акыр зхыцуа, ишышәра ишәхыоу лакациатә қыарстақәоуп, урт дача шықәсышәкгы амса иафызыха, цхастахара рықәзам.

Дахыинапшуаз Бинагә игәаратә уаџцы дықәыршәымкәа, икказа итәцәын. Ицәхәны, рымахәтәқәа хаххала итагылан азахәа зкәыз алқәа. Цыцх еипш, сынтәагы иаанхозар акәхап урт еилыхзамкәа. Иара ариақара ихараку атцла дзыкәлом, изеилызхуада? Иашоуп, иара Бағыр изахәа-ццлақәагы еилыхымкәан инханы икоуп, аха уи зыхкыаз, цас ируазшәа, атцлақәа, азахәақәа еиха реилыхра ианасакыахәымтәз Гәил лхатцә, имахә Боча, акомандировка рхәама, абрахь цыара ацара иқәшәагәышьеит. Даныхынхә, ифны абартцә итәаны ишыржәуаз-ишырфоз, чәнак, даахәмарны, ирцшзашәа иеихәеит, иара – тахмадак, ишилымшо атцла акыдлара, изеилызхша цыара азәы димазар цәгы ишимбо. Афы теитәаргы, есышықәса ишыргатц, дара рами изито. Ускан имахә Боча ихәеит, атцлақәа ирфало ихәзааит, итәазааит иаарфыхны, амашына илақәтцә араионаф, еиқәышәшәа изгылоу апункт акны ианнаргалак, нас иазиуша, арымарахь, арыгыарахь амџа иахыкәйтцәқәаша иара ибзианы ишидыруа, убриак акны, иара ихәашыа, «папа» диқәгәыгыртә дшыкоу, егы, аилыхра хәа дызфәу, иашоуп, данычкәыназ, акытәф, иани иаби ркны данынхоз, еилихқәахьан, аха уажәы, ицәеижь шытыхны, атцла ахагалара рылшагәышьом имахәарқәа. Лафны усшәа ихәеит акәымзар, атцла дзыкәымло иауазеи, деимфәцоума? Мцгәышьам, анцәа иитәзоуп, амашына лас

дакәтәаны тыпх данааз, иара дахьакәтәаз амашына азганк адгылакынза иштыгыларц егьагмызт. Дшыкәзаалак, атәәан еипш дғантхьза игылоу Бинагә иаазамта иаткыс уеизгы деигьуп. Ижәәа чынқәак ыкәкьакьазар, уамак рылихып сара смьжда. Аакьыскьа Бинагә усқан хус маншәалахазтгы, уаргы угәарата ызрымызт – саргы хәа иерацсашәаха иихәаз, убасқан иаархааны, уаәцас ңара хәашьак атаны даеакала дцәажәозтгы, иахьа саргы сгәарата ахәыцкәа ргәырҕаччабжы тыфузаарын – иаргы. Аа, абан, ахаҕы такәаха ишгылоу инхара...

– Дабациешь иара иахьа, арахь дшыкәымло... – азәы иеихәозшәа, аңенңыр ахь дшыңшуаз ибжы өтыганы ихәеит Батыр.

– Акыр утахызар, Батыр? – ихәеит абартцаҕ игыланы Едрыс иреихәоз ажәабж иазызырфуаз ачкәынцәа руазәк.

– Акгы, истахузеи, шәца, дад, шәыфныкәкәа шәца, иахантәарак шәсыдынтәәлеит.

– Хамцои, азын мшха ус хәа акгы харгәакуам, – ихәеит ачкәынцәа рцымхәрас Едрыс. Ачымазаө иахь дыфналан, усгы нацитцеит: – Азынра агәтаны, ахауа реиха ианыбаапсу, азы ушпәталоз, Батырхеит...

Ачымазаө урт ажәакәа зынзаскгы имаҳазазшәа, илацәа-кәа еикәыпсаны диан. Едрыс итәтыныжәга аңахә-аңахәхәа инапсыргәытца итәкшо данааихагыла, уажәраанза иимбаңыз итынхак дааиз ңышыаны, ашышыхәа иблакәа аахитит.

– Уахьыбаазаз атәы акәын сызлацәажәоз, – ихәеит Едрыс.

– Аа, Едрыс уоума? Сымаҳә даазшәа сгәы иснарбан. Ус калап хәа сыказма. Аҕы, абга ирфаша, уажәы иабазма, ашыапы тьзхаахьоу уи амфоуп, азы инырп сгәахәын...

– Итәхама?

– Азы агәтаншәа инеиуаны, ифышьацәхныслан, акьышә анынзаашышыла, уи акәхеит, сшыапкәа баазеит.

– Ыла акәым, аччахәа ианцауазгы, мақҕахәаранза хталаны, шыапыла ҳарны ханцоз ықан, аха уажәшьта умбои... – ихәеит Едрыс, қарала Батыр иаткыс дшеитцбызгы, ихы идкылауа.

– Абзиара ххэааит, Едрыс, аха уаныцкэыназ, азы хышэа-шэеи аус хьантэцкэеи уареи уамак шэеизуаамызт, – ихэеит Багыр дпышэырччо.

– Уара усгы сара сыла аацшны иууам. Аусура атэы анухэа... Ажэытэан анхацэа аугэ аншэыкэыз... – ихэан еснаг дшалагац, ажэабжэ ахэара дналагеит Едрыс. Ачымазаф дшэихан, ахчы изкэахы ифатцатаны, еицах аценцэыр далцшны днацшит. Уажэы илацш надхалеит амжэа ашыапы иадкнахалаз аехыбаф. Ахапыцкэа кэаш-кэашза, зычэны ишыкнеихаз еипш, цырак нытымшэазакаа, ахапыцкэа хацэцэала, иара иахы иаацшуа, ихыччозшэа ибеит. Иара, аехыбаф аткысгы, дназхэыцит зшыапы иадкнахалоу, еифызшо ашш-аанда ианавтиааз уи. Малагырк цырны ишцоз амжэаакал афэцшэоу, икато адгыл ифалцит иара ахала. Цэара азэы ихэз ахцаны итэитэыр хэа ишэозшэа, ашш иалагылаз атэфан аенадкылан, азара еихатыруа, икахэхэа ифагэылсит. Агэнтэи ацша анаслак, афадака, Бинагэ имхыртахы инхытаруан, ашыхантэи ианаслак – иара, Багыр имхыртахы, уаха дналкааны азэы иахы аеаднамцеит, рымхы, рыдгыл иацырхагамхеит. Иазхан, амахэтакэа тэырцсо илнаган, ицарцаруа ианыкалагы, ацыкэреи иацырхагаз ашэшыра шыбжэаанза азэы имхыртахы, ашыбжэышытахы егы имхыртагы иашытуан. Игылан уи абас, азэгы ицырхагамызт, азэгы ибзиарагы аздыруамызт. Аха зегэ акоуп, иамуит, еимактэыс, тызшэас икалеит иара. Азааигэаратэка, имхыртафы итаулан ижит Багыр. Убри ашыкэсанытэка ифэлашаз ахардан еицэихаит, амжэа агэтанза дфахан инадфэихэалеит. Уажэы дахыиоу, идтэалоу Едрыс ажэабжэк ахэара дшафугы, иара уи зынзаск ихахы имааизо, акакала игэалашэоит, ускан игэыла Бинагэи иареи ирыхтибахыз. Изахэа дфахан инадфэихэалоны, данынацш, захэа ркэака дук ижэфа ихшыны, ажыга наиварсуа, иеыртынч, уаф димбазошэа, дааиуан Бинагэ. Амжэа амцан даатгылан, итагыныжэга неитцатаны, алфа тырббуа днафыхеит. Ацсшэа усгы ирзеилан:

– Иууазеи, Бинагэ, бзиа ууит хэагы соухэомеи? – ихэеит Багыр, уи ишка дымцшзакэа.

– Бзиа уузом, нас бзиа ууит хәа абауасхәари, – ихәеит Бинагә, ганха дыңшуа. Макьаназ афыңагы лафк еибырхәозшәа акәын ишеицәажәоз.

– Аапынра шаара иаит убама, – ихәеит Баҫыр.

– Иаарласны ацәагәарақәа хрылагароуп, – ихәеит Бинагәгы.

Мчыла азәы ирыдитцазшәа, арт ажәа тацәқәа ахынзеибырхәоз, Бинагә ажыга ишыапы нақәиргылан, анышә иналаиршышыт.

– Азахәа сара иакәыстахьеит, – ихәеит Баҫыр, уи Бинагә имбозшәа.

– Ибзиами иакәуцазар.

– Ари амжәа кәта ҟ-захәак абаҫаху...

– Ус ами, иабаҫаху ҟ-захәак, – ихәеит Бинагә иажәартынчны.

– Азахәа сара иакәыстахьеит, иумбазои?! – ихәеит изымычхазт, иажәа рымчны Баҫыр.

– Иакәҫа, амарҫыа, хәа уазхәада?

– Уара иакәҫа хәа уазхәада?

– Сара сыдгыл аҫоуп иахьеитасхауа.

– Саргы сыдгыл аҫоуп иахьеитасхаз.

– Ашыапы уака иҫоутцеит, аха изқәуцазеи?

– Амжәа.

– Изтәыда?

– Уара иаха изутәузеи?

– Нас уара иаха иутәума?

Рхәашыақәа, рнапкыа-шыапкыашыақәа рыла акәымзар, дасу иихәоз, изхәоз хәа еилыргашыа амамызт, убаскак еиҫшын еимырдоз ажәақәа. Аизыҫрысра аҫынза инеибацеит. Афыңыеггы уаха инызкылаша акгы анырзымызба, азәгы данзеиҫгымха, афыңагы рзахәақәа еиқараны иаахырцәан, еиқараны иҫахан, зартцәила иадфәрхәалеит.

Уиаахыс иҫуазеи, шақантә акалатқәа жыла иртәны егырт рытцлақәа ирыҫыргахьоузеи. Иахыа уажәгы Баҫыр изымдыруа иаанхеит, усқан уи амжәа иакәиҫаз азахәа бзамхарц, Бинагә уахык, уаҫҫы димбо, атх еимаха

ианылашьцаз, ахэарахэа азы ршны ишатцайтэаз, ацашэкэа адгьыл итцжэаны ишытцаирфаз. Иќаитцаз азыхэан адгьыл изыхарамхазшэа, иара Бинагэ еитеихаз азахэаггы, пытќаыркгы азылымгакэа, ифаны ихаххала амжэа ашыапы иаадхалейт. Амжэа азыхэан еиѓымзар еицэаз хэа акгы камлейт, амахэтаќэа еидарада, ишыртахыз рееимыртаѓа, ацша ахэхэахэа ирыласуан.

Едрыс ибѓа амыстхэага алагылоушэа, иеыриаша дтэаны ацэажэара дшафыз, дзацэажэоз ачымазаф дизымзырфоз дахьыпшуаз анѓейта, иарггы уахь днацшит. Ацхэаќэа иацаќь, аеыхыбаф адкнахаланы, изазамазо игылаз уи амжэа иара Едрысггы игэаланаршэоз рацэан. Амахэтаќэа адыќкааны, уаф апхэ акэйтцартэ ианазха, иара иацхьа даеазэы дыќэлар хэа дшэо, Бинагэ иеиха афы цырцыруа днадгылейт. Уи аены Батыр афны дыќамызт. Ауха дхынхэны данааи, ифны ашытахь дахьындэылтцыз, илацш наќэшэейт, амза каххаа иахалашо, атцх иалагылаз ацхэаќэа. Ахэыштаара дныфхэасын, ихэыжжаза амца зкыз кэазтхак ааехэпааны ифынеихейт. Иныќэыццышэаа игон, ипхэыс Буца лакэмызтггы. Адырфэены ирылтцыз атызшэа агэылацэа, атынхацэа аднагалейт, урт дрылан иара Едрысггы. Ускан айгэылацэа хибамыртэакэа иахьейќэхаз, иара иажэаќэаггы ирылшаз мацмызт. Иахымцартэ иаќэыршахатны, ирызбеит иаднагалаз, зынрак азы азэы ипхэ акэйтцо, иааиуа егы азынразы егы даќэйтызарц уи амжэа.

– Изтэыда сынтэа иаќэу апхэ? – дцааит Едрыс, ацша ахьасуаз, ицыжэжэоу пхэыс цкыжэк еицш, акалтќэа хьынхалаза игылаз ацхэаќэа дазыпшуа.

– Уахыччоит акэу? Сара, сара сымхырта итызгазоуп иаќэу, – ихэейт Батыр, сынтэа уи атцла иара дахьаќэитыз гэхэас иќатцаны.

– Иазнымкыло иаќэуцазазеи?

– Иарггы ус ќаимтцой, сарггы сынтэа изызуа убалап. Азынра хангытцысны, арахэ ќашэа иажэланы ирмоуа, ацхэаќэаќэа зеггы хыршэаанза салакысуам. Ирахэ рыѓра тыѓыѓа, иахьахэапшуа ргэхы фнакаалааит!..

Уи азбахә уаха далацәажәар итахымызт Едрыс. Иҭа-тыныжәга уажәы-уажәы иҕытцихуан, иҕытцеикуан. Аҭзамцаҕе ирдуны, ахәа амхаста кны Баҭыр иоура шиоуроу иҭыхны икыдыз апатреҭ дназыҭшит. Уи анҭыхыз, иахьҭыхыз изны-кымкәан Баҭыр далацәхәо ишиеицхәахьазгы, ацәажәара ала-хигарц, ус днаицзцаит:

– Иухыцуаз, Баҭыр, абри анҭыхыз?

– Иазууазеи, ианбатәиу уи. Ускан дабраолцра сыҭкан. Цыпх, ани амжәа иара иҭхә анакәызгы, ус ҕаитцеит. Ирахә ириҭашаз шимамызгы, март аеаафнашаанза ихимшәазеит. Сызжәкәа рхы раҳаны иатцацшуан. Убас ҕаитцома агәыла бзиа.

Амҕетә цьам гәафак азна аҕәйд-ца лыманы ачымазаф ишҕа дыфхалеит Буца. Лара лнапала илыржәыр лҭахын, аха Едрыс иахьибоз дацәыҭхашьан, иҕалцара дақәымшәо лҕеанылкылеит.

– Адехәҭыр дрыманы иаанза иҭсы ааивнагар аабап, амлагы дацит, иацижьҭеи ҕатцак лбааимдац, – лхәеит, лхы Едрыс иқәкны, иҕалцә арқьиара аҭахызшәа. Ачамсҕәыл мхатцәла еилырхуа, ахылҭа-ҭсылфә цәышза изхылцуаз ацара иаҭхьа инықәлыргылеит.

– Бҕәйд-ца сахәышәтәит, аха, ибасхәо убриоуп, ҳамахә Боча дааны, цьара хәышәтәырҭак ахь сышыҭеитцарц сигоны сҕалозар, ани амжәа иақәу аҭхә ҳара ишахтәу бхабмырштын, – ихәан, илапш цәакәкәалаза, иҭхәыс дналыхәаҭшит ачымазаф. Иара, ихы идыруазар аахыс, дычмазафны иартә зхы нылазымкыцыз, уажәы ишьапы дзықәымгыло, ишиҭаху ибжьы рыҕәҕәаны дзымцәажәо дахьышьтоу, иҭхәыс лықәра ишатцанамкуала лцәа-лжьы тҭәааза дахьихагылаз, шыыцра-гәаараны инаилсит. Уажәы иара илеицхәаз ажәақәагы лха-хьы иаалымгазашәа, уимоу, лқьышә инықәтцаны дегьаа-пышәырччазшәа ибеит.

– Сара ибасхәо аткыс, Хаҭьгәагәажә ибалхәо иаха бхахьы инеиуеит, аха бхы бнамыркааит мышкызны, – ихәеит Баҭыр.

– Макьана цәҕыарак сзылухьаны хәа сгәалашәом, – лхәеит Буца, дҭышәырччо.

– Иара Бинагәгы дахзыразуп хәа сабхәара быкоуп бара, бышнеи-неиуа.

– Иареи уареи убас шәахықәибамыргыло азыхәаноуп хазғабгы лынасың ғәкәаны адәы дзықәу, – иаалғытқьейт Буца. Илцәымығхан, Едрыс иахыгы днапшит, уи ачкәынцәа рахь дхәахәны, ибжыы рмачны акы реихәон. Убри аамтәзы аштә атыхәан иғаз агәашә аатын, иныдхәлейт, ажәа мчкәа еибызхәозгыы еиғәхәыт-хәытны, ицәажәозгыы зеггы рытцарзуа, хәычқәак рычча-хәмарбжыы аштә нытнартәааит. Дара раштә хәычы дтамызт, аха агәылацәа рхәычқәа уақа хәмарыртас ирыман. Агәашә ишааталаз, еибаршәны рғынархейт абахчахь. Ирдыруан, уақа ргәазхара ианыфлак, атцәыргылақәа ишырхыңо ианаапсалак, нанду Буца афнықа инаганы аңыынңыыхәақәа шрылто, убасцәкьа дышреигәыргьоз Батыргыы, ишихәоз азәазәала инапы нарықәкуа: «Ари хара хазғаб лхәычы длеиңшуп, ари лычкәын ихы аахтәа ихагылоуп».

Даргыы уи иеигәыргьон. Абжыааңны урт ахәычқәа иара изғаб илыхшаз игәаладыршәозтгыы, уажәы абахчахынтә рыбжьқәа ахыахаз, иара ихатә ихәычра игәаланаршәейт, игәағы иарғыхейт уи иадхәалаз хтыс хәычык. Иабакоу иажәын иңырқәхейт, иқәзаахейт Бинагәи иареи аныхәычқәаз иахыыхәмаруаз абахча. Ибзианы игәалашәойт, ғәораҭагалара инахысхьан, атцла рыбгьқәа кыдгәыхаа, ицәхәны игылан. Шәырцырак цьаргыы иғаршәмызт. Излағәахаз здыруада, зееимартаға игылаз зынцәа-ццла дук ахықәцәан, амацара затцәык амахәта иахыынхаланы, икаңшышьза иған цәак. Аңқарапат зынамзейт, ахахәқәа, алабақәа еғыа агәыдыртцандазгыы, ргәахы цыжәжәо, иуаркалеиуа ирыхәапшуан. Уаха даазымхәыцзакәа, амахәта днахыынхалан, инап хәычқәа акәыршо, иеадырңсыла атцәа днықәлейт Батыр. Атцәа қаңшь зғаз амахә рцысуа, ииулак иғиршәейт. Дылбаарц иғыинеихоны, цәқа данынаңш, атцла амтцан адгьыл зеггы ицәгыежыаауа, изааңшуаз Бинагәгы ишыапы дзықәымгыло, дитцууаа дцозшәа ибеит. Илацәақәа еихарғәғәаны ихифан, амахәта инапы аларңсны икит. Убасқан пхыз бааңсык даланы

далнахуазшәа, игәырфыхагаха, цаќантәи Бинагә итәаабжь
иахаит, иаргы, ихәдышышыа, амахә аужьра иафыз инапқәа,
абжы ихдырраф данаанага, иеаларпсны иааникылеит.
«Цаќа умаапшын, иргәғәаны икыз, ушыапы уацәымшәакәан
икәыргыл!» – ихәон, иажәақәа алабжыш рылажж Бинагә.
Данықәлоз хәа имбазеит. Имахәар тарсны иааникылан, игәы
иргәғәеит, цқьа ихдырраф дааигеит. Акраамта илбаауан, ца-
ќа ианкаца, ацхақәа дашьызшәа, адгьыл еиґах итагьежьаауа,
днеилууаан, дыхәхәаза ацәа ашыапафы иґынкаиршәит Батыр.
Ишґеиґахыз иґеиґтарц, дышыґкәыцәаа дызманы ицоз, аха
игәы икәыоуа дашьтуамызт Бинагә итәуабжь.

Рмышәхәқәа аакәыхәхәуа ианыґеидасгы, иааргәа-
ларшәаны иалаччалон, атла ишылбааибагоз, рцәа қапшь
иахьыз ухәа иалацәажәо.

– Уара ухатагы ухлахатґ ґежьыр хәа узламшәазеи усқан?
– ихәон Батыр, дпышәырччо.

– Уи аамтазыґцәќьа сара схаґа исыхьша азхәыцха соума! –
Бинагәгы дпышәырччон.

– Ма хара иахәґаґахәхандаз уи ацәа қапшь!

– Ахәа ишґахцәафеи хара халбаанза!

Абри агәалашәара дшалаз, ашышыхәа ацәа дынґанаґалеит
ачымазао.

3

Аапынраз атар шычырчыруа еиґш, абахчаґынґә иаао-
уан ахәмарра иалашыґкыз ахәыцқәа рышыґыбжь. Ачымазао
иґымґра ицәымыґхан, аґатын ахарагы дақәыґны, икаитцара
изымдыруа дтәан Едрыс. Ақкәынцәа аматцурґахь иналбааит,
ахатца усқәа рзы аґшәма пхәыс илыцхраарц. Убри аамтазы,
нахьхь, Батыр имхырґа аґыхәан иавгаз амоаду даныланы,
дцикә-цикәуа дааиуан Бинагә. Ахәыцы иґахзамкәа, мчыла
уск аґатцара идырґан, инеиґзарц данцо еиґшын иныкәашьа.
Ажәоан агәы азааиґәахара иафыз амра, аґсґхәақәа наґаханы
иаахырґон, нас урґ аґысны ашыхаќа ианцалак, ашәахәақәа
пхара рыґазамкәа иаанашьтуан. Убри акәын изеиґшыз Бинагә
игәгы, зны ихы-иґсы дазгәауан, илакыґақәа ґалашьґон,

ускан иаазамта ичкэын аоны дацэкьаланы дахьыкоу, иара Батыр ипхагылхатца длыцны цэгьарак, бзиаракакны данаалак, лдомбеи даалгеит хэа иахьылхыччо, имца ыцэар измидо игэылеи иареи абас иахьейдтэалоу, ишынеибакэу зегьы иара ихараны ипхьазон, нас, дышхэыцуа, ихы-ифы ихалашон, игэы инатон убарткэа шынеибакэу зегьы зхароу иара иакэым, убри игэыла иоуп, иара зегь рыла дыцкьоуп хэа. Апхахэ ала ахэы гьгьаны, афы кьа кьаза иикыз аиха имахэар ишахаршэу, тынч дышнеиуа, акшара иеазыкаитдозшэа, ирыгэгэаны иааникылон. Амфаду иафыкэтцаны игаз агэараанда давацшуан Бинагэ. Алакациатэ цэфан шэпакэа, адгьыл иаларшьшыны, аеада акьахь еипш еихышь, ацътэ кэашкэа рыбжьажьны, ауаф икэра ннатцыртэ икатцан уи аанда. «Иабааигеи аоны матэахэ иафсуа абри афыза абна?! Аеы захыцом, ажьа зкылсуам, акэарч оны атзамцкэа реипш, дасны еихеицалеит». Азэыр сибомашь хэа иблакэа шакьо даахьапш-кэапшит. Еихала дасыр, алакация агэапшь анфа, амса иафызахеит, апкара мариам. Цэфан затэык алыршэазар, уаха атахзамызт, арахэ ишыртыху икэатца италартэ ибгон аанда. Ибга ааиркэын, уаф дынзмырхо циаак апашэ ытцихуазшэа, атэфан адгьыл иахьфалыхэхэоз илтэрс иааникылан, иртрысны данаха, акытцэыхэа инапсыргэытца наткьарк фалашьшыт, атэфан изытымхит. Инапы иалаз алхрагы даламгакэа, игэаара итегыы иацланы, даеа знык данлаха, ипсасины, ицэаакза иказ адгьыл, ашышьыхэа ифалтит атэфан ашыапы. Уажэшьта уиакарагы амч атахзамызт, днагэтасыр, ахала инеилахауан аанда, аха Бинагэ ибга ааитыхха иоуаанза:

– Бабу Бинагэ, аинцэыш жэбама? Ишэшьы, ишэшьы! – ахкаара афныткэнтэи хэычык ибжыы царыхэтэаза игеит. Ифызцэагы иаргы абахча итцала, еибарфны иара ишка рфеархеит.

– Уара уакэтэкьоуп аинцэыш! – ихэеит Бинагэ. Иеиха ижэфа иныкэтцан, акгы камлазашшэа, ашаца-шацахэа ифынеихеит.

Агэашэ дынталоны, дааипылеит Буца. Иара, иеиха агэашэ ашыапы абакэ иналеитцан, уака иаанижыт.

– Хаңыгәагәа иуалымхәакәа дыҕам, ауадаф ухы алоутцеит, Бинагә, ухаткы сцеит, – лхәеит Буца лыпрахәала лнапкәа рбо.

– Уи дмааизтгыы исмаҳазозаарын, шәыбжыы аашәыргар, уаха атахзу!

– Иҕыстит иахазынгыы, агәашәаҕынзагыы снейт, аха ишәмаҳаит.

– Иҕыстит бхәоу?

– Шәыцәахьан, ишәмаҳазар акәхап.

– Иахантәарак шәеилагъежьюа шәеилазаарын, хара акгыы хаздырзомызт. Ус шҕахзыжәуи, Буцахеит.

– Чкәынак днасышьтыргыы амуаз, аха шәсыруадафыр сҕа-хымхеит, ухаткы сцеит.

– Адехәтырцәа рахь азәыр дшәышьтхьоума?

– Ашара адәы иаакәлоны ицеит ачкәынцәа.

– Данцоз сара дызбазтгыы, сычкәын Едыгъа дахьырбаша расхәон, уи аминутаз адехәтырцәа бзиақәа рыццаны иаишьтуан.

– Хамаҳә дыҕоуп, Гәил дыҕоуп, ирахар – уаха атахзам.

– Дышпәкоу иара уажәы, сөыза атахмада?

– Мачк иаха даапшуеит.

– Анцәа иҕышьоуп. Иахеижьҕеи Батыр дымчазафны, сара исмаҳазакәа... Бара пхәыс кәыҕак боуп, ус бмыхьыр акәын. Бца , бхаткы сцеит, баҕхьа снейуам, – акәаскьа амардуанаҕе ианнеи, Бинагә даатгылан, Буца лышкәа инапы наирххеит. Уигы баша, аҕсышәаны иихәаз ажәақәан, лара илхәогыы дазымпшыкәа, итҕыхак илабара дахыццакуазшәа, амардуан дыфхашлеит. Ашәхымс дахьныкәгылаз, афныкагыы дзыфнам-ло, ишьтахькагыы ахынхәышья дақәымшәо, ашә даавахеит. Инапкәа хәхәаза иватцаны, илацәақәа еикәыпса ачымазаф данынаихәапш, игәы аатрысын, хра дуззак дынхыкәгылазшәа, иоуразоуроу днеилууааит, аха агәашә дантала нахысгыы ирмазеихьаз ажәақәа:

– Аенышьыбжьон аиарта ухәытцаланы уҕызцәуцәахуада? – ихәеит изнымкылакәа.

Ачымазаф ашьшьыхәа илацәақәа аахитит. Зышьтыбжь игәы иқәыфуаз, ицәажәоз Бинагә шиакәыз аниба: «Зыпсцәа

ирыварцаша, апсыхагы ситом, сбара уааи хэа иазхэада!» – ихэеит игэанала.

– Сеыстэахуеит ухэоу нас, Бинагэ? Алацш цэгъа сеацэыстэахуеит, алацш цэгъа, – ихэеит зегъы ирахэртэ ибжбы ыытганы. Бинагэ идырит уи иара изыхэан ишхээз, изхихэаазгы, иацы ашьжымтантэи реицылара шакау. Мышкызны имааир зымуа, уажэы иара иааидгылазшэа, ицэеижь ихыбзаауа, ашэхымс дшыкэгылаз Батыр ибжбы аниаха, ашацахэа азал дныфнашылеит. Ихатцгылаз Едрыс инапы имихын, дназхэыцит «амышьтацэгъара» хэа иахаз ажэа атак шыкайтцаша.

– Уи шыкоу умбои, Батыр, амышьтацэгъарагы ыкамкэа, аха апсы мыжда анымтэлак, ауафы дзыкэнамыршэара хэа икоузеи! – ихэаз ихата деигэыргъан, иубома сацамхакэа изакэ таку иуасхээз ихэарашэа, Едрыс днеицацшит Бинагэ.

– Сасык ихэы зеишэа ианызымтцо, цутк ашыла мызкы изымхои, – ихэеит ачымазаф. Уигъы, икэнаго шиахаз убоит уара ууа бзиахэ ихэарашэа, Едрыс днаизыцшит.

– Уи иашамкэа. Мчыбжыкгы мтыц, фба-хца цут ацкэынцэа илаганы исзаарган, зынчарада халгахэеит. Уатцэы машыналаса нырцака ицозаап, хныдгылоит рхэан, иахэантэарак стакэажэи сареи ацыкэреи фырпра хэфуп. Уи иазууазеи, уара убжбы акка-ккахэа ирго, ариакара шулшо аума аиарта ушхэыцаиоу?

– Угэы цумжэан, уара уацхэа сцом уахь.

– Сгэы цнажэоу, сгэы иахэоу атэы халацэажэарым. Иухэаша, ишцакоу угэабзиара?

– Уаатэа. Хьтак сылалашэа саакалеит, – ихэеит Батыр, ицсы еивтахо дшышьтазгы, шака илшоз ичымазара хьаршшаны.

Лафтас еибырхэозаргы, шака аиашара алаз здыруаз Едрыс икышэ цагакэа ачча рыкэххуа, дырзызырфуан, уажэшьта ачымазаф идтэалаша еихабык даныкала, иара дцаргы цэгъа ибомызт, аха еибырхэакэо, реицэажэашыакэа итегь исахандаз, сгэанала сырхыччап хэа избазшэа, ишьамхы цсыдака хэхэа-хэхэаза еитныцсахлан иааикэиршэын, иеыртынчны днатэеит. Ачымазаф иргэғананы дахьцэажэоз игэы

аисра иацнатдан, ишоура ахалара иафын. «Уара, ала апынтца икылкыаз, абац-бац хэа уцэажэо, ишутаху уныкэо адэы укэны, сара угэы ишатахыцкыаз схы самыхэо аиартэ сыларханы анцэа сышпауитей! Егьюурым, уара угэы сыкэымцшыкэа усткыа сышпацсри, анацбалбеит!» – ихэон игэанала Батыр дахышытэз. «Сара сдаракеац ыказамкэа сыкэзаарц, сынхата камбашь цэысыртахарц анцэа ушихэоз, ухэдацэа цкааны уикит уара ухаца! Ёааны уеизгыы сара истэуп уи амжэа, аха ёааны мацара акэым, цахэггы, цабжыгы исцэызгода. Уцхэыс атэа фыхны илзыфахуам, амжэа дыкэланы апхэ ыкэылцо дыкоума. Иара абыржэы, азынра хшынгытцслак, сбахчаё ахэырма иакэу азахэа аатцхны, иааганы илакэыстцар, шыкэсык, ыы-шыкэса рыла калатла ажэ атцызго икалоит», – Бинагэггы гэаныла дцэажэон.

Арт ашыца асеипш ианхэыцуаз, Едрыс хэмарга цшзак здырбаз асаби иеипш, ихы-иёы ихалашо итатынжэга иёы-цакны, иеитцыхшэа апенцыр далцшны дыцшуан. Аигэылацэа рынхаракеа еиёшо ирыбжыгаз аанда ашыапы ахымыркыысзакэа, Бинагэ ила каууа иёахыцеит. Иааиуан уи, аашышык афёы аёасызшэа, ахы ишзахэоз иёны. Изышытоузеи аенышыбыжён, ахэыста агэца итнабаазеи хэа Едрыс дшазыцшуаз, акраёалцарц апшэма цхэыс данацхыалак еипш, акэаскыа авара иёавкыан, ахы шхаз Бинагэ ила ашка аёыёанахеит Батыр ила цэышгыы. Арт рлакэагыы еибафозаап игэахэт Едрыс, аха алакэа шааиёаххыцкыаз, акы ыпан ашыапкэа егы ахэда иныхнашыын, еибарбылгыё аихэмарга иалагеит.

– Еибафоз цыышыан шэлакэа, – ихэеит Едрыс.

– Еибафома, иаапкит, саатк еибамбар ицсуеит, – ихэеит Бинагэ, уахэ дымцшзакэа. Едрыс иблакэа дыргэыргьарц ртахызшэа, иеипыркыаны иёуан урт, нас ашыр-сырхэа иаакэ-цэааны, ёыхэтцэыла еижэылон аёкэа реипш, рхацыцкэа хырцаца еибарбылгыон, еицхауан.

– Ишцакалеи, анцэа итаирбаша уи азы, ушцарбаазеи? – ихэеит Бинагэ. Батыр ицсы неивго ахэара дналагеит, ибаразы иааилак иреихэац. Иёы мака днакэтэаны, азы дшыруаз,

агәтәнеипш дааиуаны, аеы ашыапы ахахә ишыбжышәаз, зынза ишкамхаз, аха ақышә шынзаашышылаз, акәадыр азы анфатцәа, уәтәашәпаранза дшыбаазаз. Ихәон Батыр, ишыкалатцәкыз уажәада азәгы иеимхәацкәа, иара ихатәгы цкәа игәалаиршәарц итахызшәа, даатгыланы дазхәыцуа, дмыццакзо. Дзырфуан Бинагәгы, Батыр дахыбаазаз иахкыаны дшычмазафхаз, иахантәарак ашоура шимаз уажәада имахәзацшәа иеыкатцаны.

– Ашыжымтан, уахь уанцоз, саргы усымбеи, аха анцәа имчала, убзиахәха укан.

– Ахыхь закәыз здыруазма. Иара усгы схы сгәалашәозар аахыс, абыржәада сыммазафны аиартә схы ныласымкыцызт. Уажәшәта иааигәазар акәхап ани иаадыруа.

– Ус ахыцоухәо, макыана уи абауаамтоу уара! – ихәеит Бинагә.

– Сыеггы ажәит. Хаицажәит иаргы саргы. Ашыамхы атцәкәалагәышыеит.

– Уаргы ушытыхны, аехынхәалаггы аманы азы уазыр-гозма?! Сара сөы ыкамзи, улақәтәаны уцарауаз? Агәылацәа ианышәтаху ишәмыхәозар, нас изыстахузеи, алақәа ирфеит, ақыаф тазза адәы икәуп, – ихәеит Бинагә, абартцәф итәаны ицәажәоз ацкәынцәа ирахарц ибжыы нароуны.

– Ажәытәан, анхацәа бҕейтихра аншәымамызтгы, убаскангы бзиарас анхаф имаз рацхәа игылан аидгылара, аицхыраара. Агәыла дшыцәагәо иугә аныхжәа, игәыла аугә аниитә, уажәраанза Бинагә ишихәаз еипш, ианитаху ихәиуангы иирхәар – абриами абзиа, абриами агәыла агәы дафызоуп ззырхәоггы. Ас ахыеибышәхәо сгәы иахәеит.

– Угәы иахәаша анцәа иузааигалааит! – ихәеит Бинагә, ибжыы рхәыцны. Игәанала: «Акада дәеакы шцоузымдыруеи, уара, еснагь асаби ифызоу!» Абыржәада ахаан Едрыс изыхәан ажәа наак згәы итамшәацыз Бинагә, уажәы игәанала изихәаз, иблақәа ирхибаалар хәа дшәозшәа, наф аҕенцырахь днацшит. Еимцкласуа, еибарбылгьо амхырта иалаз алақәа, инаххыи, аехыбаф зыдкнахалаз амжәа амтан ицхеибатца инеин, рыхәдацәакәа тибакәауа инкеибажыт. Урт, зыцсы таз,

игәырғатсәа иһадырҕыҕалоз рһаҕыцқәеи, иһаны, иһәаш-
за иааҕшуаз аҕыбаһа аһаҕыцқәеи илаҕш еицынарһысит
Бинагә. Игәы атданза интыҕсаан, ихьшәашәаза акы наилсит.
Дһашхатәараһазшәа, дымтысзо дтәаны дыҕшуан. Алақәа, аа,
ухаһәаҕш адһылһы шһаигәырғо һара рһәозшәа, рыҕеажь-
ны еихәмаруан...

– Шәца, шәхатқы сҕеит, сара сыда ус шәымамкәа шәы-
һоума, – ихәеит Баҕыр ибжыы каһаны. Уи ибжыы харазантә
иааһуазшәа иаһаит Бинагә. Уарһы иуаһама, иаанагозеи хы-
һынтә игаз абжыы ихәарызшәа, Едрыс днеиһаҕшит.

– Иһалаз шәаһама иацы? – ихәеит итәашьеиҕш,
иажәақәаһы ртынчны Едрыс.

– Иһалазеи? – даатрысит Бинагә. Ашыһыһәа илацәақәа
ааиқәихит Баҕырһы.

– Арадио шәымазами? – аҕак аһәара ацынхәрас, еиҕа
дразцааһын, изыһнатәаз азал атзамцқәа днаркыдыҕшыла-
ааркыдыҕшылеит Едрыс. Акһы анимба, иаһаһы еиҕишьеит,
игәалашәаз ажәабжь дара рзыһәан иһыцын.

– Уһәашьа һеим, иһалазеи, уанаһалбеит?! – ихәеит
Бинагә.

– Иацы аһны һаштәаз, смаҕа хәыцы дыһуа даакылсын,
арадио аһкнаһаз даһынҕашаланы иаалырһежьит. Абыржәы
шәыбжыы шсаһауеиҕш, ицқьаза аҕсышәала иаацәажәеит:
«Ташкент адһыл тысра һалеит, аһнқәа хыҕ-хыҕит, еила-
һақәазһы һалеит», – аһеит.

– Уһәашьала, каамет һалаз ҕысыһан! – ихәеит Бинагә.

– Адһыл тысит, аһнқәа еилаһаит, уи атқыс еицәоу акаа-
мет иарбану!

Ачымазаһа аҕша хьшәашәа иһацәыхьчо, аһыза дхәыҕа-
лан даһышьтаз: «Сара сакәзам изеихәаз уи ажәабжь.
Данцәажәозһы Бинагә иаһ акәын даһыҕшуаз. Ргәы бзиа,
рһы бзиа адәы иқәуп, ишырҕаху еицәажәоит. Аһы... Сара сәала
умцоз ихәахт, абгақәа еимаһаһа иуцәырһааит. Ихәашьа
шыһаз умбои, азлагараһы уганы уаазгаша аһыцәһыа умам
һәа аласеихәарц азоуп изихәаз. Сара уажәы избама иб-
га бызшәа. Ишиҕаһыз анцәа сиимтеи, изимхәозеи, дзысхы-

мыччарызеи», – ихэон гэаныла, Бинагэ дахьтээз: «Ишңеихэеи Едрыс? – ихэан, нас гэаныла даацээжэт: «Баґыр ифны еиңшкээз еилахаит. Изтээызгыи хтээазар акэхап».

– Аңсуак уа Ташкент дыканы даазар акэхарын, аңсышээла акэын уи ажээабжь шахээоз, – Едрыс иажээабжь аахиркэшеит.

– Ахьтакээа цэгьахо иалагеит, мфэык ылсхып хээ сгэи иңоуп иахьа, – ихээеит Бинагэ.

– Угэи иабаңоу амфэи ңукац? – днаиазцааит Баґыр, илацээакээа еикээиңсаны дахьышьтаз.

– Иманшээаланы иахьызбо, сеиха ахэиц еифнацээо ииңауеит, иазңымкар хээ сшээом. Цыңх ашьха сахьыказ ма-кьаңсыск аазган, аткыс еиңу сара саңэымшээацт, иныкэсшь-аакэсшьит – иаразнак ахээ-ццышэ иафызахоит.

– Уеизгыи, амфэи ылухырц угэи иабаңоу? – ибжьи аарла иткаауа, дцаауан Баґыр.

– Реиха ишшээр-шшээрза ахьацакээа ахьеилагылоу.

– Убри, афы асны зыбжа амнахыз аң ду уахьнатсуа игылоу ахьацакээа урыламкьиын. Ажэйтэангыи уака мфэарартас иман саб, – ихээеит Баґыр.

Арасеи аңьынңьыхэеи асаан ианцаны, аутатка шңоңк азна аваргылан дааин, ачымазаф ибацээ раңхьа иныкэлыргылеит Буца. Ианбахзаалгари хээ иңшызшээа, рхала интаңээо, аиба-ныхээара иналагеит даргыи. Раңхьаза афыңьагыи еиңфакны иааныркылеит ачымазаф иныхээаңа. Бинагэ ихээеит игэыла изыхэан ажээа бзиас иказ зегьи. Изеиңгыишьеит иматацээа, уба-рт рматацээа дырхаанхартэеиңш аңэабзиара, аңсынтцы. Ас-тол ахь иааңхьаны ирыддыртээалаз аңкэынцээа, уи иныхээашьа ңыашьо иазызырфэуан. Бинагэ ицээажээара дазымзырфэзо, иара ихатэ хэицрак дтанагаланы даман ачымазаф. «Абрака уажэи икьаф таңцаны даныфэагылалак, ишьап кьахэкээа дрыманы рфэинархоит убри, сара иахьысхээз абнарахь. Исымхээр иаха еиңьиын. Игээаламшээашазаргыи – сара иугээаласыршээеит, уака амфэи бзиа шыкоу. Амфэи, аха изеиңшра мфэузеи! Кьырстас ипукарым ирыцхашьаны. Ицуазеи уи иеиха акьымсижьтеи! Ихьчо, азэгьи иңмыркакээа, исыманы сааиуан. Абга исцээафаз хаиуанк иафызахеит. Сныхээаңа ахьихээозгыи, ирысса-рыссаны,

махәтәк аанмыжкәа иңканы ауардын илақәтә, сгәашә аңхәа ишиегашоуп дзызхәыцуаз. Амышьтәцәгәа, есышьыжь иаштә дықәгыланы сынхарахь дшааңшуаз, имышьтә сықәшәаноуп ахьтә шсылалаз...»

Иҕы наҕ инаирхәын, аҕенцъыр деитаналыңшит Батыр. Убри аамтәзы, цәса Бинагә данрыхәаңшуаз еиңш, иңхеибарс амжәа инатцеибацалан, рыхәдацәақәа цибакаауа, аихәмарра иналагеит иара илеи Бинагә илеи. Ихы ышьытыхны акраам-тә урт дрыхәаңшуан Батыр. Ашьтахь, имч уаха изымхазт, дхьантәза иеааитыхны, ихы ахчы инықәитцеит. Бинагәи Едрыси неихәаңшы-ааихәаңшын, блала, ачымазаф иңсы ишьоит, дыцәоит, хаипырхагахарым рхәан, ашьшьыхәа абар-цахь индәылтит, ақкәынцәагы аматцуртахь иналбааит. Егь-иашатәҕкәаны, аухантәарак ацәа згыз, иааңсаз атахмада, илацәақәа еиқәыңсаны, ихыччозшәа ацқәа кәашза амжәа иадкнахәлаз дшазхәыцуаз, ацәа дынтәнагалеит Батыр. Цқба ацәа дамгацызт, макъана инцәыркәа-цәырасуа ихә-ҕы иааиуан, ибаразы иааиз игәылацәа штәоу, иара да-хьыцәо шхатцарам, шнамысым, аха атҳи амши анеилытцау еиңш, ацәареи ааңшреи дахьынзеиманакуазгы, анакә тәҕа иалибаауазшәа, цхызк дынтәнагалт. Едрыси Бинагәи цәа-хәкәаны цшак ҕарытас иаашьтнацаазшәа, рхатақәа имбо, ршьапышьтыбжьгы имахауа инытцаба ианца, ибзианы еилир-гартә, апкара-пкарақәа ҕышьтыбжык иаҳаит. Дкәашза, харп затәы деилахәаны, имзырхаҕы ашымха амтан дгылахуп иара. Аҕышьтыбжь иаҳа-иаҳа иааигәахоит... Анакә иалоуп, ахатә ибом, зан иашьтоу аҕтыс еиңш, икьыркьыруеит, импытцаргәҕәа иику ағәра аҕынақәа, ахьхәа-хьхәхәа еила-ңсоит. Анакә ашьшьыхәа еилытцау, иаргы ааскьо, еиқәатцәа цыҕыцәуа иаңхәа иаагылеит. Иаргы ишьапкәа лас-ласза, иара ашака иҕынеихеит, ағәра ахеитцар итахуп.

Убасканоуп иара данаба, «хыр» арган, ирханы иҕеитә-цеит, аңынтә афақь кылкьо, ашәах ақәыч ишааңсазгы, икәа-лаауа аҕыҕанахеит. Агыгшәыг ашьталазу; уаҕы бааңсык им-пытытңны аңсы ицәагозу ирхазаны иҕан, ахы азынкыломызт. Иаргы дыҕны дашьталан дахьнеиуаз, убасеиңш ишьамхы

изыласын, абар, абар дахьзоит, инапы ааитцихыр, апырцэкэа днарымтасуеит... Аха ааигэаза даннеилак, иагэра аахьар-хьаруеит, уи ашьтыбжь, асар алашэага руубжьи рахар еипш, иаршэоит аеиэкэа. Ашьамхы аеанаргарц афыџанахоит инаџс иџоу ахэкэа рахь. Дцоит дашьталаны, дцоит ишьапкэа адгьыл икэымкыисзошэа дласны. Игэаналагьи дхэыцуеит, хымџада, ашша аграџеуеит, ихэжэаны иџсуеит. Снаџафы иааир, иргэыбзыгны ишьақэыскып, арха илбааганы азгьи иа-ласыргылап. Асеипш аџра азеицэоуп абзамыкэ, иара ахала ахы танархоит. Изыџоузеи амацара, аџызцэа изрыцэкэала-зеи? Абас дазхэыцуеит, ибжьи тганы ихэоит аџра иара азыхэан иштэхароу, идырхуеит иара дашьтытдыр ишаангыло, иара дахьашьтоу иахагьи ишэаны ишыџуа. Идыруеит убри зегьи, аха иауам, ихы изынкылом, имч зкэымхо, мчык ишьапкэа итдырџраа дашьтагала дама ицоит. Убас мацара, аанџасшьа рзыџамтџо ишеишьтаз, имхыртџа иџеицалеит. Уаха аанда изахымџо игылахьан, иахьнадыххылаз, икэарқэашьеи-уа иаадхалеит. Абар, абар ахэжэара аџынза инеирц егьа-гым... Ааигэара днеирц даналагалак, Бинагэ имхартахьи ахы рханы аанда инажэлоит. Уи анибалак, иахагьи дласны дашьталоит иара. Апхэафкэа ақэны амжэа зхагылоу амасар аанда иадгьыжьилоит, изызымкуеит, ашақэ иасуеит аеы. Абар, уаха налымшо афэара еитџасуа ишгылоу, агэра афэынакэа ырхьархьаруа, абла ихкыланы цкэа иахэарџшуа, ашьшьыхэа иааникылоит апырцэкэа. «Аанда уахытганы ани иахь уцарц уаџызма? Уааи сара сахь, сара сахь...» Еилибзаауеит, арацэа ххыреипш ицырцыруеит апырцэкэа... Агэра наџеитџоны, апџтхэа инапсыргэытџа итџахиџарц дшафыз, апша наласыз-шэа, апырцэкэа наимпытдышшан, инкаба ицеит аеы. Иагэра имахэар иахаршэны, инапкэа рхаха икны дгылан. Ажэџанахь ицама хэа ихы данџаха, ихы афнытэфкэа, амжэа ашьапы иадкнахалан икырц дзышьтаз аеы ахыбаџ.

Апхыз далџаанзагьи, иибаз зегьи шыџхызу идыруеит, даапшырц итахуп, аха ацэа дзалџуам, пхызла дазхэыцуеит абри иибаз апхыз. Ихьанџаза ихатэоу ацэа иаха иласхоит, игэы икэыџуеит иахахьоу, иидыруа џьоукы рыбжькэа.

– Дматанеиуеит, ишоура шьтыцзаап, – ихэеит Бинагә.

– Инзырхазеи аскаамта, адехәтыр иаагара ицаз! – ихэеит Едрыс.

– Мац бжьоума, ианбаауеи, араионаҕ ицаны. Ани саазамта дырбар, адырцаа бзиақәа имоуп, ақыпхәа азәы дрыццаны иаишьтуан.

– Угәы иалымсын, Бинагә, аха Баҕыр иакәым, уара ухаҕа уаашьтахаргы, дахьухәо егыҕам. Уаха иааугхар дабаҕоу, уабейбеи. Дылбама ари ишьтоу ипхазатә? Уатцәызны даауазар акәхап. Ушьацәхнысланы укахар, уааигәара игылоу иоуп ушьтызхуа.

– Даацшит хәа сыҕоуп, – ихэеит Бинагә, Едрыс иихәоз имахазозшәа, ачымазаҕ иахь дыпшуа. Иаргы уахь дныџналеит. Ажәак ихәарц иҕахны, изеихәозгы ихшыџ азышьтны цқба дазхәыцырц дихәозшәа акәын уи ипшышьа шыҕаз. Баҕыр изы игәыблра уажәы игәатцаҕ иааҕыхеит Бинагә. Иааҕыхеит, анышә ихәыцаланы зәызтәахыз ацәыслампыр тахәахаа ишыцәоу, амцабз џацрасны иарҕыхар еицш. Аха ишәаны ицәырхазшәа, иааҕыхеит аҕароуп. Днаиазтцааит:

– Акыр уҕахызар?

– Аџстаацәа ирыхәхааит, изакә цхызузеи избаз! – ихэеит Баҕыр, иажәакәа цытәцәа-цытәцәо.

– Цхызымш убааит, угәы иамыхәазаргы, игәнумган, ауаџы ашоура анимоу, уи еицш егәа ибоит.

Едрысгы дааџналан, дыштәац ишьапоукәа еикәыршә данынатәа, ачымазаҕ даатгыла-аатгыло, иара ихаҕагы дазхәыцуа, ирзеитеихәеит ипхыз. Уи ахьынзеихәоз, сара саланакуамашь хәа дхәыцуа, дзырџуан Бинагә.

– Агыгшәыг ашьтаны, аҕсы рыцәнагозшәа, ахы шхаз Бинагә унхарахь аҕыџанахеит, – анихәа, игәы аатрысын, аҕенцъыр далцшны, инхара шыҕаз днацшит Бинагә, аха илацш ааннакылеит амжәа ашьапы иадкнахалаз...

– Апхызгы ауаџы акырза данархәыцуа ыҕоуп, – ихэеит Едрыс.

– Сара абыржәоуп усеицш саназхәыц. Башоуп, аҕыхыбаџ алацш цәгәа ннакылоит хәа ирхәо башшоуп, – ихэеит, изеи-

хәоз ратқыс иара ихазы ишихәоз мөашьо Батыр. – Алапш цәгья анкылара акәым, аха зынзаск даеакызар калап уи ауафь игәаланаршәо, зынзаск даеаки...

– Аеы атәы шыкоу хәа ирхәоны сара исаҳахьоу убриоуп, – җыркәышрала дышцәажәац дналагеит Едрыс, – рапхьаза ауафь анцәа дишаны адәы даныкәла, җыза хәа азәгьы димазамкәа, имацара затәык дыкан. Ихы ахьнытҗеикыша хәа нхара имамызт, агыгшәыг иҗызларцәихьчаша хәа бҗьар икәнымызт. Убаскан, иара даныцәоугьы идтәаланы дахьчаларц, анцәа изишеит ала. Дахьчон ала, гыгшәыг имҗан икәнатомызт, аха уи абаизхоз ауафь, җьара дцар акәын, даар акәын, ифатә, ижәтә пшаатәыс иман. Убаскан ауафь анцәа изишеит аеы. Анхара-антдыра уеизгьы имамызт. Иахьааикәхәлоз дааеыжәтны, дныкәиан дыцәон, иаашар, иеы днакәтәан, ила ишьтапало амәа дныкәлон. Абас ишыказ, изыпцәаз икәра анынтәа, иа-җьал анааи, дылкахан дыпсит ауафь. Пшәыма дрымазамкәа, цәгьала адәы иаакәхеит аеи алеи. Убаскан: «Сара инысцраны сыкоу сыкәра абжа ауафь имазааит», – ахәеит аеы. Убас канатҗеит алагьы. Ирхәоит, убринахысоуп ауафь аеи алеи ратқыс нитцуа даныкала хәа. Ауафь аеы ажьы зимфогьы уб-ри азыхәаноуп, шыак еицрылоуп хәа ирыпхьазоит.

– Уи бзиоуп, ажьы убри азыхәан имфозааит, аха ианпслак ахьбаф наганы акнаҳара дзалагазеи? – диазцааит, аха аз-цаара атқыс, усеипш ахьыкаитцо җеим, ииашам хәа аанарго ауп ишихәаз Бинагә.

– Убри, Едрыс ишихәаз еипш, аеи алеи ратқыс нитцуа да-ныкала, дшыпсра ихаштзо далагазаап умбои. Алапш акәым, аха убри игәаланаршәаларцоуп, илапш ахьакәшәалаша ае-хьбаф зыкнеихаз, – ихәеит Батыр.

– Уафь имаҳазац ауп иухәо, Батырхеит, – ихәеит Бинагә, уи иихәаз ицәымыгханы.

– Аргамаду пхыз избеит сара убас, даеакакәым, убриоуп уи иаанаго.

– Уажәы ара усеипш хәатәым, аха, ханалацәажәах, исхәоит. Ицәгьоу җьышәшьома ауафь зны-зынла уи ааигәалашәалар, – ихәеит Едрыс.

– Ускан зеггы даеакала хаибабалон, зынзаск даеакала, – ихэеит ицсы еихэлахо ачымазаф. Иблакэа цаакэкэалаза, иапхэа итээз днарыхэапшын, инапы рзырххо инацитцеит: – Азы, азы сышэ, ашоура сыжэлазан...

Едрыс атэца азна азы татэаны Батыр инеииркит.

Азын агэтэзтэи ацша, алабжыш алыжжуа, ицэытэза, ифыр-шэамкэа цыаракыр бгыы цырак ацэфахазар хэа ишэозшэа, Батыр икэатца итагьежыаауа еимнадон. Ашьжымтан ихахаза ацэцыхэа ажэван икыдызтаз амра, ачымазаф дахышытэз апенцыыр ахь ицсадаха ианашытуаз ашэахэакэагы, жэабран цэашы былны ианынцэо еипш, итаауа инфыцэааит, иртэахит апстхэакэа рееилацалан. Ажэван уажэы, зыжэымта цэгьахаз атахмада ифызаха, «агэы бжыысны», еихасакаэза акыта иа-хагылан. Ачымазаф дыцэоу, даапшуоу узымдыруа, ихайдик ыказамкэа, илацэакэа еикэыпсаны дышытан. Асеипшкэа раан аэы нади иафызахоит амш. Ачымазаф ибацэагы тэан дасу игэы дтахэыцуа. Акы дызгэаазшэа, ашырхэа дфагылан, абар-цахь дындэылтцит Бинагэ. Деифахаха дахыныкэоз ишыапкэа хакаэала-хакаэало, ашышыхэа уи днаишыталеит Едрысгыы.

– Дееим уара ари, – ихэеит Бинагэ, абартцаф даннеи даангылан, цакэа дышытапшуа.

– Иажэа еилгоуп, аха дыммазафы гэгэоуп, – ихэеит Едрыс, игэы иалырсны.

Уаха фымт-псымшыа, акраамта абартцаф игылан урт афыцэа. Инапкэа нархэы-аархэуа, ихы рцысуа, гэаныла дцэажэон Бинагэ. Знык акарагы азал ахь ифынеихеит, игэы итцхоз ажэак ихэарц, аха изакэыз иара ихатагы изымдыруа, ифнытцкэти мчык дааннакылеит. Ишытахыка даакэгьежыаан, Едрысгыы бзиала хэа иамхэакэа, акэаскэа амардуан днал-бааит.

4

Мши-цхи еинышэараха еинымшэо цыара акы убри агэа-ратаф икалараны, иара ибла иаимырбарц дацэыбналозшэа, ишытахыка дхьампшзо, ашаца-шацахэа амзырха ааихитцэан, агэашэ дынтыцны дцеит Бинагэ.

Ахабла агәта иагәылганы игаз агәарабжьарала днеи-уан. Гәшәк аҥнытә цина лак аакылҥан, ичыгә-чыгәуа, идгьежыло иеишра иналагеит. Дцон иара уи алашбжыы зынзаск имахазозшәа, иеиха импытцаргәгәа икны. Изкәа икыдыпшылалак, ари ауаф шәацьхәафык дитааит, деитцанаргәгәартә гәырфак имоуп игәахәрын. Дышнеиуаз, Баҭыри иареи рынхарақәа ирымариашаны, амфәа нымфәахытц, ҕыц анхара ашыапы зкыз арҕыск дааипылеит. Уи ачымазаф ибарәхәа дцон. «Дахьынтәааз анцәа идырп, иан дхаздыруам, иаб дхаздыруам, даан хгәашә аҕынцәаҕытцәҕа дынхеит. Уажәытцәҕа дыҕеио днықәлозар ақәап, анцәа дирҕиалааит! Ажәытәан сара истәгәышьян, уи адгьыл. Изыстахузеи, сҕа дынхом, сыпха дынхом. Адгьыл апхәыс илфызоуп, изгаз итәуп. Анцәа дықәаирҕацааит!» – ихәеит Бинагә, гәаныла уи изыхәан. Иара, Бинагә дшааивалаз:

– Икалазеи, Бинагә, ухы укәае, умхы арахә ирфазшәа? – ихәеит, ихапыц ҕаҕақәа аарпшны дпышәырччо.

Иҕалоит аҕсуа хаблақәа рҕы убасеипш тахмадацәақәак, дара дрықәланы, еишызцәаха, хьызрацара хәа ажәытә аахыс еицныкәозшәа, аҕар дырзааигәаны алаф рылхуа, рус-рхәыс иеалархәуа ирацәажәо. Ус иҕоу атахмада дара аҕарҕы мыцхәы илашьцылоит, рымазақәа иархәоит, ихлафуеит, ихыхәмаруеит. Драцәхауазшәа, еснагь ираҕыны дышрацәажәозгьы, дызлаз ахаблаҕы аҕар убас дырбон Бинагә. Бинагә иқәраҕе инеихьоу даҕазәы иеихәомызт ари арҕыс асеипш иҕоу ажәақәа, аха Бинагә ишиеихәоз захалакгьы, уҕатца иахьынхало арҕысуп хәа изихәомызт. Аха арҕыс баша дыпшын Бинагә лафны атак ҕаитцоит хәа.

– Ашьшьыхәа убрахь умфәхь уцеи! – ихәеит Бинагә, иажәақәа еилаҕәақәо, дҕәынд-ҕәындны.

– Иқәшәазеи ари, иаҕьал аама? – ихәеит арҕыс, уи дишьклапшуа.

Днеиуан ус, ихы дфәаханы нхарак дахәапшуамызт, гәаратак дтапшуамызт. «Иаанагозеи аехыбаф иазкны иихәақәаз? Сары дыстахы, дысцәымҕ намысла исхәозар, иара иарбанзаалак акаҕы зхәы тазырхо уафым. Баша имхәеит, ипхыз иаххәааны

иихэоз урт ажэакэа. Еидихэыцлақаз рацэазар акэап...» Изгэамтазакэа, гэашэ хэычык ақхыа даатгылеит Бинагэ. Ихы даафохан, адгыл аеықэырқэыкэ игылаз аматцурта дназцшит. Арака дниас-ааиасуа ишыкаитцац, ишихэалац еицш, уажэггы бышцакоу, акыр баргэакуама хэа ибжы иргарц ифы ааихи-хит. Убри аамтазы, ахышэ лхы аакыллырхэеит лара, ацшэма такэажэ. Тацкэым кэазк иакараны лхы ашытахь еидкылаз лыхцэы шкэакэа, данычча иаапшыз лхапыц хаххалақэа, зеггы еидкыланы илапш ианаатцашэа, лапштцашэарак иналагзаны Бинагэ ибла иаахгылеит иахыантэарак дахыцалак ишытаз, нахьхы, амжэа ашыапы иадкнахалоу... Абга зпылаз алеицш, ибжы наихэлэшэеит. Иара еснагь алаф злихуаз, дызхыччоз уи атакэажэ лкэыдырпарагы цкыа дназхэыцит. Егыараан дибаргы, лыбга цыыкэ-цыыкэуа, лыбла гызмалқэа лгэы итоу азэы ирхибаалар хэа дрыцэшэошэа, лхы дфоханы уафпсы диефампшзо, азэыр дылцэыпсхыаны уафы ишизымдыруазгы, касы еиқэатцэала лхы-лфы тахэхан. Акэыд ырцаны даналгалак: «Ахэшэ ахытцырхуагы, цыыка цырак ытадыршэуеит», – лхэан, ацэа ахкыцааза лнапы нарымталкуан. Бинагэ еихаразак дызлыднагалахыаз даеа хныкэгашыакгы лнапы алакын уи атакэажэ: назынла ацара длырцсахуан.

Агэашэаф азэы дшаатгылаз анылба:

– Хье-хье-хье! – лырган, дааччеит, лгэаналагы: «Сла ажыа акит иахыа», – лхэан, лыбжы тақыкза: – Утал арахь, утал, ара сыкоуп, – хэа фылтит ахышэ лхы шылакыз, Бинагэ уаха лылафымткэа, агэашэ днавсын, ихы ркэы-ркэуа ифынеихеит.

Агэарабжыара аантэан, нхафык дықэзартэ иказ адэхэыпш афы дынкылсит. Данпшы, иацхыака иццакы-ццакуа иааиуан хфык. Фыца зустцэакэаз харантэгы идырит: адехэтыр иаа-гара ицеит хэа Буца дызфыз ахаблафэти ацкэынцэа ракэын. Ианааипыла, дара ацсшэа рхэеит, аха иара фимтзеит.

– Иахцэышыыбжыааит, иахыантэарак адехэтырцэа хаш-рышьтаз. Арахь изоухэалак даауам, – ихэеит арцарцэа руазэы.

– Дышцакоу ачымазаф? – дцааит афбатэи.

– Дыкоуп, – ихэеит Бинагэ, иуқәшәира дшықалара дыкоуп ихэар итаыхызу, дыбзиахәха дыкоуп хәа аанаиргозу узеилымкаауа.

– Аиашаз, уафы дахьяаша тыңым арақа. Амашыына абна-хьхы, иабыкәу, цақа цыара ихаргылеит, – ихэеит арқарцәа руазәы.

– Шыыбжыааит, шәанацълбеит, уажәраанза шәабақаз?! – ихэеит Бинагэ.

– Дузыпшаауам, арахь иааша дузыпшаауам! – актәи арқыс даагәамцит.

– Зақафы храцәажәаз удыруама, аха амашыына знеизом анаххәалак, мап ркуан, – ихэеит афбатәи арқыс.

– Уажә дыжәбазма, ани, саазамта, сыцкәын Едыгьа, уи икны шәнеир, ақыпхәа азәы днашәыцитцон.

– Хақан уи икынгы.

– Нас, нас?

– Хақан, уаха закәи.

– Иоумхәои ҳашидикылаз.

– Уара иоухәарауеи.

– Ишәеихәазеи, уара?

– Ихәихәазеи умбои, «Сара адехәтырцәа среихәбу цыышәшьома?!» – ихэеит.

– Ичмазафу дызустада хәагьы дахмазцааит.

– Мцуп ишәхәо, ус ихәомызт Едыгьа!

– Уигьы данҳацымхраа, араионгьы араакәым, уаха ҳза-хьымзеит.

Ивсны рфәинархеит. Бинагэ урт дрышкляцшуа, ихы ларкәны дгьлан.

– «Араион араакәым», – ихәахт. Стампыл икоу цыушьап! Аа, абасоуп, иаауқәшәан унышьтахар, уцсы ишахьымзо! – нарышьтеихэеит дкәынд-кәындуа. Ускан дара уи иажәақәа рмахартә инаскьяхьан. Шәбашақәоуп хәа аанарго инапы ааи-кьян, дахьцоз имфахь ифәинеихеит иаргьы. «Уара уцәа-ужьы иалцыз, – игәы дтацәажәон, – уара ухшара, ма уаргьажәфа уашьа уааигәара данықамла, башоуп, ауахәа иахьфрны ика-хаз аҳаиуан еипш, уахьынкахаз унцәытацс уцоит. Убагьаза

ушьапы уахьынзақғылоу ауп акәымзар... Алакә шңасархәеи уара, алакә! Ибзиоуп, сара сычмазафхар ус имхәэзааит, иааигааит адехәтырцәа, аха ианба, ианбааигои? Сара даба-сыхәо, сынхара амца акны абылра иалагар – цшьырхак азы изакәымтәозар. Сара сыткыс дызлеигъузеи иара Батыргыи. Ахаблаф цәгыарак-бзиарак аан, иара иақарагыи ацәацәашь еицш игылахьадаз! Аха зегъы башоуп, абзиара ашьтахь, бзиара ықам!..»

Зхәы қақсаны ицәхәыз акамбашь азқәа еицш, икылғаша-кылғашааза ишьтан Бинагә дзыкәланы днеиуаз адәхәыпцш. Уи аиашара аантәан дахьынталаз, ашьтахь анаара икы-дырқәықәла, ацхьақа аеи анхьышьарххо еицш, ашьақакәа атаркыакыа, анаара иафәгылан идрыс икәасқя. Нхарасгыи имазаз убри акәасқя хәыцы акәын. Амардуан ахьафәтәқьаз иатцагылаз ашьақакәа дышрыхәацшуаз, ихы итамкәа, игәы итамкәа, иааигәалашәеит Батыр икәытцдара ашьақакәа. Иам-узар, урт акәытцдара ашьапқәа иахагыи игәғәоуп, иахагыи ныртцуеит. Амшын қашьхаргыи иара амхәтә иоуам хәа, Едрыс дизхәыцуан Бинагә. Иашоуп, хыбрала акәым ауафы дзыпцоу ахә шыршьо, аха Батыр ихәанеицш, аеиқәтәашьа ззымдыруа, даеазәы ииртцарц даламгароуп. Абриоуп Едрысгыи Батыргыи ирыхьыз. Иагыиашәтәқьаны, Батыр икәытцдара ашьапқәа иаха еиғын уи акәасқя иатцагылақәаз рааста. Уақа ачеи-цъыка имфацшәа, дымтәацшәа, дымгылацшәа фыцбарах ибаны акраамта дазыпцуан, ахафы тақәаха игылаз акәас-қя. Бинагә уи иакәыз ақауар иара ишитәыз, иахьагыи Едрыс ахә шимшәац ахәара дақәытцхьан. Ацстафы иршьшьан, жәфала мацара ихагыланы, иара инаныра иакәйтцарц игәы иштәз, ауаа иинитеит Едрыс: инаныра макыана иачхәртә иқоуп, абаапс, азынра сгытахеит ақәа сфыкәкәа, сихәоит, ахә азыхәан дысмеигзааит, иқауар сахимбааит хәа. Знык-фынтәгыи илымха интишьит, аха: «Сара иситәозеи, иара иеиқәа изыпсаххуамеи», – ихәан, нақ диқәатцит. Инхара-инцыра, еилахьахьаз иаандақәатқәа, зегъы фыцбарах ибаны, иара Батыр иаткыс хәтыр зқәйтцә, зажәа даххәыцуа Едрыс ихаґагыи даеакала дизхәыццыпхьаза, уи ауаф изыхәан ихшыф азы млага иафызоуп, ашьтыбжь ахылцуеит, арахь

акгы иаңсазамкәа хәа зны Батыр иеихәаз дазкылсуан, гәыла дақәшахатхон.

Иөеижьза аккара хъаны итаңсан абгыжә. Уи азхомызт азынтәи аңша хьшәашәа; атлақәа рцәа итарзызо, рымахәқәа еидыкшало итагьежьаауан. Иааикәыршаны бнароуп. Ишшәыр-шшәырза игылоуп хәыблыс, уасхырс анцәа иишаз аңықәа, ахәархь анаҕакрада ус рымам, аршыынак икъахъаны аҕы злытша ахьатла ссирқәа, зтәымта итагылоу ахәсахәычқәа реиңш, рцәақәа иртыңхаауеит. Ҙыц анхара ашьапы икны, амҕы матәахә дашьтоушәа, атлақәа днар-гәыдыңшыла-ааргәыдыңшылоит Бинагә. «Уажәы исымоу ахшыҕ сымандаз, асеиңшқәа ракәмызт сшынхоз. Ахшара анцәа сылахь данимцеит, аха, зегы акоюп, саныкамлогы пытрак инеиртә ахыбрақәа сымоуп. Аҕы мыжда тәуам, акгы азхом акәымзар, иара исымоугы зыстахузеи! Алакә шңа-сархәеи, уара, «адехәтырцәа сара среихабу ңышәшьома» хәа ихәеит рхәеит... Ишьапқәа лас-ласза иахыргылоз, «хырч-хырч» дыргон имагәқәа рышта иатдакәыңуаз абгыжәқәа. Иеиха аңында анышә иныңаикшан, ахәы инапсыргәыңда ақәырғәғәа икны, иаңхьатқәа игылаз ахьаца днаңаңшит. «Стәкәажәи сареи алзынрак ихәзхаша амҕы алоуп». Аа, абри ахьакоюп Батыр афы асны зыбжа амнахыз аң уахьнаңсуа игылоу ахьаца уаламкысын, ажәытәангы уаҕа мҕраартас иман саб хәа зызбахә имаз. Абан иахыгылоу, уи зызбахә имаз аңыгы. Абна зегы дылсны, иара аамышьтахь уаха иңиқаша тлак ыкамызшәа, абри ашқа даанагеит, дазхәыңны, еилкааны имамыз мчык. Дахааным, игәалашәом абри аң афы анасыз хәа. Иәахаракны азганк кыджәан. Издырхуада, шақантә акәша-мыкәша кказа итаңәны, амацара иаанхахьоу. Икалоит, аң затәы афы асуеит хәа ирхәо иара азыхәан ииашахатқәаазар.

«Аң затәы афы асуеит!»

Дызтаңшуаз ахьаца агәта иалиааны, егырт амахәқәа ирхыхәхәо иахагылаз амахәта иәалпрааит хьажык. Уи ахықәтәаз ашәақгы иазнагомызт. Даҕа хьажыкгы, ам-тәыжәәқәа граңкәынза ирхахо, иара убри амахәтаҕ иқәтәаны, ишамчыз икыжуан. Бинагә днаскыан, дгәанамтарта

адыҕачара иеавакны, ицъашьо дазыпшуан. Уи ахэацэара ишафыз, иалпрааны ицаз хынхэны иаакылсит. Ашыза аварафытцэка ишықэтэан, ахэыцкэа загэадарха еиларгыланы, уигы афы ацэа ахыхра ишалагеит. Аккара ытырцэажэауа, итышуан реибаркыжбжы. Ардэынақэакгы, урт ахыажкэа абгахэычы, ма абнацгэы рбеит ргэахэу, рааигэа-сигэа инацры-аапыруа, рыбжкэа аамысташэаха ифықэ-фықэуан.

«Афы зысыз ацъ уахьнатсуа игылоу, ахьаца...» – азэы ихэамтаны, аха изхэаз дихаштхыоушэа, бжык игэы инықэшит Бинагэ. Иеиха афы кьакьаза инымшанитцеит. Дасуан, инапкэа еитныпсахланы дасуан, апхзы ифыкэкэа икатэон, ипсы ааитакны, агэаг имоушэа дасуан... Абар, аиха афы атрыра атла агэыцэ инташэо итапикеит. Уи иара деигэыргъан, имч еизганы, еитэх еиха афанышайрхоз аамтазы, псы зхоу рхэыржы еиланаргло, абна агэы тырзызауа иаашит ахэхабж. Лыбжы тцаны дыхэхэон пхэыск. Бинагэ дахыгыз даагьежы-хынхэит. Афыгэхэа ижэша иныкэкшеит иеиха ахэы. Деитанахэапшит агэыцэ афынза ахэра знитцахыз атла. Уи ахэра, гыгшэыг митэык асаса арахазшэа, икьакьаза иаатны ифапшуан. Бинагэ луанытэ дкэыпсычхаит, ипсы ааивиган, ахьаца апсы ахьтатцэкоу иарбаны иеиха афыларханы ишалаирфацеит. Аха аккара итышны иаашуаз ахэхабж, афы исызшэа, деиларзызо ишайлсит. Имахэаркэа псыдахеит, иеиха дшахеит, аха иалымхыкэа, ашырхэа даакэгьежэан, ахьаца дшадцын, ифынеихеит. Дахынаскыз, деипххэыцаауа даатгылеит. Ишьтахька даагьежын, уажэшьта иззынижыуа хэа азэыр дыказшэа, ихатагы уаха уи ампан дыкэымларц, иртрысны длаханы, иеиха шалихит «афы зысыз ацъ уахьнатсуа игылаз ахьаца...» Цэгьарак кызцаз ауашы азэы дибар хэа дышшэо еипш, иблакэа шакьо аккара дытапшуа днеиуан. Иеиха ашьтыбж шааикэтэатцэказ, еитэх ишаихыкны айбаркыжра иалагеит, амахэта еимакны еисуаз ахыажкэа. Ишэыршэыруа еилагылан, иарбан ганшнызаалак уасхырс, кыырстас иазыбзиахашаз афанцакэа, рцэа шкэакэакэа рхыпхауан атлашкэа. Ахыажкэа, амахэта кажыны иапыртцу, рыбжкэа ааикэтэеит. Урт ирхыччозшэа ичырчыруаз атарақэагы аатынчеит. Еикэышышы, икэитпситха игылан абна.

Иеиха ифытдршыны днеиуан Бинагә. Адунеихаан хыхь иҕоу хәа азәы диашьяпкны, җсы зхоу акы ашья каимтәацызт, хапшбак дахымныхәацызт. Иахыыкарто дақәшәар, лафк нах-хәааны, иқьаф җатцаны дцон. Ыахәаным хәагы акы дацәшәо, ихы җыхтәыс ипхьазо акәым, уажәы дызкыз ахәыцра, изтысыз ашәара зхылтцауз. Уи рҗыхагас, җсхатцагас иамаз, иара ихатагы цқьа изымдыруа, зынзаск даҗаакын. «Сшьапқәа җцәароуп, сабаиҗылоз, иҗы дақәтәаны, аҗтыс ишытацало, ашьҗыымтан азлагарахь данцоз. Мышьтак изнауны акәым, аха уеизгы...» – убриак игәалашәахт уажәы.

Абнахь мҗыпқара данцоз, дзықәсны дцаз адәхәыпш аҕны дынкылсит. Игәеимтәит акәымзар, усқангы икәыкәы-цыкәуа абрака адәы иқәын аҗтыс зцыз Батыр иҗы. Уажәы илапш шнақәшәаз, игәылеи иареи шаазымеицәажәаз, ирзеи-бымхәаз гәтыхак аҗы еихәарц итахызшәа, ааигәара днеин, дахәапшуа дгылан. Аҗтыс агәы каршәны, ихәхәаза адәаза иқәианы ицәан. Абаскак шықәса ахәы җатцоз, аҗа зрыцқьоз, абаскак шықәса җшәымас иамаз изыхәан иааҗуаз, иара лашбҗык иазафызыханы, ицәылашьшьза ихырсысуа игылан ан. «Даҗазәы акәадыр нақәйтцап. Анахәта ахаиршәып, ибҗьап аҗтысгы җеидасыр. Аҳаиуан – изгаз итәуп. Ауа-фы ида, ауафы изыхәан егыыкам, башоуп зегы...» Згәыцә ихәыз атла дадцны иҗәнааихоз, еилкаам, изымдыруа мчык изнартысны дзымехазкыз агәытқьарагы наипыртың, гәи-гәатцәеи играмшәа, адунеи зегы кказа итацәны ибеит. Иара, убри адунеи тацәыраҗ, ахы зыднакылаша амазамкәа, аҳауа иаларшәу атәыц дафызан.

Ахәса рыбҗыы рацәа иалыфны иаҳаит иара ипхәыс Хаҗгәагәа лыбҗыгы. Ихаҗы иааигеит, уажәы уи лфызә, уажәшьта ипхәысеибахаз Буца лгәы шылкажо, лфызә дзықәшәаз хьаагәтқьаны, амыткәма иалатцаны ишылхәо, аҳабла, ақыта дзакә уафцсы бзиоу иапхаз. «Шәуардыңкәа еивтаҳазшәа, еимашәкуа хәа уамазак шыкам хәа ишсаҗәңылхәоз... Апхәыс хшыф хәала ура!».

Ихаҗы иааигеит уажәы уаҕа Едрыс иҕаитцо. Мазажәа дук иманы, лахынтцак избуашәа, иааихьоу атынхәцәа, агәылацәа наскьапхьаны, атәфәан ршьеипш, дҗаааза дрылыхәхәо, аҗ-

сы дышдырееиша, икарташа хэа рабжъара далагахъеит. Усоуп иара анцаа дшишаз, уоны амцапшь кьоуқъадха иакэтэиашо ибылуазар, азы злақәутәаша, ишақәутәаша еиқыршәшәаны уахәара далагоит, ихата ақшыырха азна азы дахагылазаргы, иааштыхны иакәитәом. «Абни иакәын сара иаха пату зкәыстоз!» Дкылпш-кылзырәуа, лыцқәа хаххала днарылс-аарылсуа дрылоуп уажәы атакәажә-кәыдырцаф. Ша-кафы рхәыштәарафы азы ҟеиуа, шакафы рыхабар маауа ибжъазыз, лара лзыхәан имшапшарахоит. «Абни лакәын сара иаха алақта хаа зсырбоз!»

Амзырхафы агәылацәа, атынхацәа еилагыруа, игәжәажәо еилан. Убарт зегы игәытшәаагаха ирхылтуаз абжы иша-хәаеуазгы, ақаруаш ахьхәхәа еилапсошәа, абахча антыт игон, икалаз ирласны изхаштхәаз ахәыцқәа рыхәмар-ччабжы-қәа. Бинагә агәараанда даваланы дышнеиуаз, анхафы бзиа ихаазага ахыуа, қәыцк ытцианы ибар иазгәааны ишытцижәо еипш, ашьжымтан игәыла ибара даннеиуаз итихыз атәфәан днадгылеит. Алакация агәапшь ршышьаны иалхыз уи атәфәан, аңьаргәал аадна аватцыск птәазшәа икәалкәало баша иаларшәын. «Данбанзаху афны ипхәыс лымацара. Днықәт-ны дцозар акәхап. Иқьаптахеит. Уағоу игәыла қьаптахааит. Ашьжымтан, ухәыштәара амца ыцәар, уныдыххылыны амца узаамго, зегы нахараны инхоит. Аа, инахьхыгы агәыргәа-ччабжықәа здәыләуа афнқәа гылоуп, урт рнафсан инхоит даеа цьоуки. Инахараны икоу... Инахараны инхақәо... Уаатраф икоу иоуп уақар ушьтызхуа, уоны амца акыр, уңсы иапшәмахо. Иқьаптахеит, башоуп...» Еитәх гәи-гәатцәеи иғразамкәа, азы зтабаз атцәы еипш, гәагтәкыакгы игәы итазамкәа, дыкказа дтацәны дналагылеит адунеи тбаатыцә. Азәгы дгәеимтартә ашьшьхәа иеаалаиркәын, атәфәан аанкылан, иахьытихыз атып итаршәны, инапқәа қыц-қыцбуа инытцаиршьшыт, нас, афызей иарей кыахьтас инеихижын, аңьаргәал ҟыштыхны рыжәфа иныкәитцеит. Уажәраанза шәсыхәапшландаз даеа-кала, уажәшьта изхәартәузеи хәа ранахәарц атахызшәа, иччо иаапшуан амжәа ашьапы иадкнахалаз аехыбаф...

АҢШӘМА ИШЬТАШУАН АЛА

Атқ агәы еиџнашахьан Адамыр дахьиз, ихәычреи икәып-
шрей ахьымџапысыз Аңсара ақыта данаалалоз.

Амшын иаңну ақытақәа макьана ирыласуан аңхын
ацамтаз иацрытцуаз ахауа пха, аха ари ашьха қытағе иґы-
хьшәашәаза иасуаз аңша ацәаакыра алалахьан. Ахауа пха,
ахауа зџыда дацәхкьахьан Адамыр. Иахагы еиґышьеит,
иахагы игәалакара шьтнахит асы зкәыжьыз ашьхақәа
ркнйтә илбаақьаны иаауаз аңша хьшәашәа.

Шьапыла амџа дықәын. Зны ихы дазгәаауа, ґазны изым-
дырзоз цьара азәы изы даґьуа, игәы дтацәажәон: «Атакси
шымааиуаз, ацха штабгаз здыруазтґы, Ақәа ахаирплан са-
наакәтц, сахәшьа лышка сцон пхьара. Сымахә дсеигәыргьон,
атцәыцақәакгы аанахкылон. Урт ахьынхо дґыл иашароуп,
ақалақь иазааигәоуп, ари атыџра иаџызам, амџагы каххаа
инагоуп рыџны».

Хәадараны дахьыџхалаз, даатгылан, игәалакареи иааңса-
реи хибашьяауа, псеивгара-гәыпсыршьаганы даакәыпсыч-
хаит Адамыр. «Хаамтазы, аџажәатәи ашәышықәса антәамта-
зы, амашьына нықәсыртә ацхатқәкьа рзыктамтеит. Спарақәагы
баша инаистеит атаксист. Уи хымцада идыруан имашьына
мџабжаранахыс ишзымцоз. Хәнеилаза, иеырлафны, иеыр-
газашәа, заа аңара аасымихит. Ацха хымзар, амашьына зым-
неиуазар, исхароузеи ихәеит. Иоухәозеи!»

Ажәџан днатаңшит Адамыр. Анхаџы игәы зыхшәаз
ақытағе ахәыштаарақәа шмацхо еиңш, иағаны икыдыпсалан
аетәақәа. Цаны ажәџан дара иртәын. Рыбла агәқәа ттәаа-
ттәааза, хәашьра рхымызт.

Ашьхақәа иџарылцит, анакәоукәа иреиңшха ишкәакәа-
цәышхабиза амза.

Ицсы аавиган, имоахь ифынеихеит Адамыр. Ихэычра иадхэалаз пхыз хаак иафызаха, лакэк ацэаара днахьыпшит. Убри амза ашьшы-шьшыхэа ашьхақэа ирылтны ажэван шамеханакуаз еипш, ихэычра итытны иааиуаз алакэ, икэан-даза, мазала итэны, ихы-игэы инарталеит Адамыр. Иаб иакэын бзиа избоз, изхэалоз уа алакэ хэычы: «Азэгы издыруам, ауафы дназоу амза акны, мамзаргы амза ахата ауафы ишка илакэу, аха, ирхэоит, уахык урт еицэажэеит хэа. Еибырхэазеи хэа узымцаауазеи? «Ишсоухэара, амза, ашэахстақэа ирфызаха, иунызтазеи абаскак ашэытақэа?» – ҕааитит ауафы. «Сара амра цсыс исхоуп. Уи ашэахэа ахьснымиоу атыпқаа ахахэ еипшхоит. Мрас иумоу иарбану уара, ауафы?» Абарт, зтаарала интэоз атыхэтэантэи ажэақэа анихэалак, Адамыр иблақэа днархыпшылон иаб. Ҧынтэ-хынтэ ихэон: «Ишсоухэара, ыы, дад, мрас иумоу иарбану уара, ауафы?» Уажэ дибо цыишьоит Адамыр уи азтаара зауаз асаби, уи азтаара зауаз арпыс, уи азтаара зауаз ахатарпыс. Еснагь цышэырччаран атакс икаитцоз. Ажэала... Ажэакгы. «Сгэанала, иара саб ихатагы издыруам хэа сыкоуп уи атак».

Амоа нымоахыт, алҕарақэа игылаз махэык аажжэаны, алаба аалихын, ичамадан амаа иатцырҕаны, ижэоа ины-кэитцеит Адамыр. Атцлақэа дрылпшны ажэван датцапшыртэ рыбҕқэа капсахьан. Иццакуамызт ацша цэаакы. Рхала иеыжэтуеит абҕқэа, рёышыкыл сара изыскрызэи ахэозшэа, тынч, хаа-хаа иасуан.

Тахара-тысыртацыпхьаза, кэаца-ҕацарацыпхьаза ихэыч-ра, икэыпшра иадхэалаз хтыск игэалазыршэашаз амоа дшанызгы, уажэы, иаалырҕаны ипхэыси ихэыцкэеи игэа-лашэеит Адамыр. Жэабака шықаса уажэапхьа, ицкэыни изҕаби итцегь ианыхэыцкэаз, ишынтаацэаз еицны, шыпыла ианыст абри амоа. «Ускан ҕынлан. Иабеипшу ҕынлеи уа-хынлеи. Ғынла ихароуп, ипшшэыдоуп ажэван. Шьхатэылан уахынлоуп ианыпшзоу ажэван, уахынла. Уи уахынла изымбац, ажэван датцампшзац!»

Ичамадан наиргылеит Адамыр. «Арт аетэақэа, итҕэааза, ишамшамау ашьхақэа ирхагылоу, ани амза рымбазац сыч-

кәыни сызғаби. Ҳқыта агәтанынтә инатцапшызаргы, усқан ихәыцқәан. Адунеи ацшзара цьаршьартә мацара акәымкәа, ацшзара ахә уафы ишизымшьо иазхәыцыртә иөеидасхьейт. Знык иадамхаргы, абри амѡа уахынла ианысхьазтгы, ахаан ирхаштуамызт. О, изакә жәѡанузеи, изакәытә етцәа еилыцьцъароузеи! Шақантә игәхьаазгахьаз абри атцх. Ҳазшаз наунагза ихәтәеишьома ари адунеи ацшзара, мамзаргы шәацсам хәа хәцсахуоу ауаатәыѡса?! Ирбароуп сыцкәыни сызғаби, раб ишьха қыта иахагылоу ажәѡан аѡыза даҭәацъара ишыкам. Сыцхәыс уи лырбаны лгәы ахыхра атахзам. Уи, анцәа диныхәартә, ақытахь хәқәтцны хцап ухәар, еихагы еигьылшьоит».

Дѡагылан, имѡахь иҭынеихейт. Абыржәоуп цкәа даназхәыц иани иаби рыба дынтамцшижьтәи хышықәса ишрықәыз. «Хышықәсатәкьа ирықәушь? Цхынраказ... Егьи ашықәс азы... Сынтәа... Сынтәа... Ирықәымкәа, хышықәса ирықәуп». Цхзы хьшәашәак наикәнатәейт, цхашьарак игәатца интысит. Үцныхәарак нархибаалейт иаб иблақәа. Дынхьахәын, лхы ааларкәны, лыблақәа лрыцкьейт иан. Иныкәашәа ианацица, игәйтцха иаха иаахейт. Харак азәыр идитцазшәа: «Изхарада?» – ихәейт ибжьы ѡтыганы. Дызыцшзамыз, зтак дазымхәыцзацыз, ари азцаара знык ианҭыха, егъараан суцәаххьазаргы, уажәшьта сузыхәәеуам ахәозшәа, уаха иааикәымтәазакәа, амѡа дахьынзақәызгы, ауха дахьнеишаз даннеигы, абамба иалашәаз акәиц еицш, уажәы-уажә инхәыцкьон. Зны атак кантон ҭхырцәажәарала, ихы нахыга-аахыго. Даҭәазны ихәарц далагон иаахтны. Аха инагзаны атак хәамкәа иаанхозар акәхарын, абамба зегьы былны иалгаанза акәиц шыцәо еицш, еицах ахы аазырнагон. «Изхарада? Сара акгы схарам. Сара сызқәылаз амѡагы ииашаны сықәлейт, сызҭу аусгы, ламысла инагзо сааиуейт. Сықәлацәа зегьы реицш, саргы арра сықан. Ахамтақәа рыла, хәтыркәцара дула арра саналга, атцара сҭалейт. Салгейт. Истцаз Ацсара иамахәозар, сара исхарагәышьоузеи! Сара истәхума, гәыла-цсыла уахгы-ҭынгы абарт ашьхақәа сахьырҭоу, сахьыркыду, сыцхыз иахьалоу?!» Иаарымҭыгны

ажәакәак нахәаны, наҕ инаикәицон уи азтцаара. Ускан, уи азтцаара шаҕа икәицаз аҕара, уфыза бзиа дукәуцар уаҕацәа рахь дшиасуа еипш, иаб иеихәалоз алакә аҕынапнашыуан: «Уара мрас иумоу иарбану, ауафы?» Иапхьаҕа илашьтыз агәафара дынталан, дахьынхалаз Гәад Ихәы хәа иашьтан. Гәалашәарак ихы-иҕы аарлашан, даапышәырччеит Адамыр. Еибыхәаны иҕан ифызцәа ашкол хәыцқәеи иареи. Амшын ахь ицароуп шыжьынатцы. Абраҕа еикәшәеит. Шьапыла уамак имнеицқәа, адәаҕы ҕык шхәуаз рбеит. Афасара илацаланы ирkit. Рмаҕақәа ааипшыны инафартан, ишыпшыфыкызгы иакәтәеит. Амшын ааигәара ианнеи, абнара инылафәрхәеит аҕы, ихынхәны иалаарц. Рызхара реыкәабаны, аҕслымз-раҕ ихәмарны, реы ахьҕахәаз ианааи, рыҕеҕы ыҕамызт, рмаҕақәаҕы.

Ачамадан амаа алаба шатцырҕьаз ижәақәа ааҕсахны иныкәицтеит. «Ххәы ааигарц дахьцаз дынхазарын, рыцха, уи ауп арт ахышықәсак дзыҕамыз. Бааи, иф». Адамыр иаб иҕазшыеи ицәажәашыеи убасҕак ибзианы идыруан, уажәы, афныданнеилак, ичамадан анаахиртлалак иихәо ихәатцәҕыны далҕахьоушәоуп ихаҕы ишааигаз. «Иадызбалаз жәдыруандаз аҕшаара!» Ихаҕаҕы даапышәырччеит. «Ирасхәозеи арт ахышықәсак сахьыҕамыз азыхәан? Хырқьиашьас иҕаста-рызеи? Узфүзеи хәа исазтцаашт. Сызфыхузеи – сызфыц. Амәақәа рыҕатцара. Ацхақәа рыхтцара. Сара истахзами лассы-лассы саалар? Дара абыргцәа ахьызбо аамышьтахьыҕы, абраҕа сааны мчыбжык иадамхаргы сыҕсы анысшьалак, цәала-жыла мацара акәым, гәыла-ҕсылагы сееитаскуеит... Иабаҕагәышыоу! Уара угәы иаҕаху анцәа иуатәаишьозароуп». Абас Адамыр игәы дынтацәажәо дышнеиуаз, рызхәыцра далагеит иусура, ифызцәа, амәадукәа рыҕатцара аусхәартә анапхгафцәа. Урт анапхгафцәа дыруазәкын иаргы.

Аҕакәажә лмаҕацәа рхыпхьазара иацлацыпхьаза лхахәы иаха-иаха ишышло еипш, аетцәақәа шаҕа ирацәахоз аҕара ахаҕы ттәаауан, ахаҕы ахалашаауан амза. Ажәафан иахь-кыду дахәапшыр аниҕахымгы, уи амза Адамыр ахы игәа-ланаршәон адгьыл аҕны – амәаҕы азытҕәақәа ахьтатәоу

иртакэалыкэацаауан. Анаара иафганы иган Адамыр дыз-
ныз амфаду. Ганкахьала ашьхақәа аеңынғылан, еғыи ага-
нахьала фьбарстаны илашьтын. Убри анаара-фьбарста
унталаны акыр уахьаанаскьо, ииафры илеиуан арфаш.
Агөыр апластинка иахьнықәгылаз имтдысзо тыпк афы
иаанхазшәа, «ашшы» хәа, инеиңынкыланы, шытыбжык
акөын арфаш иахылцуаз. Дгыли жәфани уаха шытыбжы
рхылымтзо асаби игара рыхьчозшәа иахьтынчраз, иахагы
ицәымыгхеит Адамыр. Аңстазаара еикәыцәазшәа... Мап,
ас еиңш атынчра... «Иухъзеи, дад, угәы хәхшәама, уабаказ
аскаамта?» – анихәалак саб, иасхәозеи атакс? Аашьа
шсымамыз, изыхьбақәаз зегыи изеиҥахәара салагеит хәа
акыр иаңсоума. Иара игәанала, сара исхароуп, уаха акгы.
Уаха изхарада?»

Арфаш ашьтыбжь иалыфны, абнаршәырахьтә, абжы
гәытшәаагаха фәнатит аты. Ифызак ибжыи иахәзшәа даа-
лахьыххеит адамыр. «Сыгәхьаимгазашшәа кәитцашт уа-
жәы саб. Игәырғәреи игәаареи неилалап. «Хәит, уара ауб-
цьыр, хәңцслак уааит хәа акыр иҳәхәоума?!» Ииҳәацоуп...
Ихәашьагы иңсахрым. Сара сышка зынзаскгы дмааңшзо,
ахәышҥаара дынхәытцоит. Ус кәзшьас имоуп; ицәыхьанҥоу
ажәа анихәо, амца иахәхааит иҳәарашәа, ахәышҥаара
дынхәытцоит, амәқәа неидитцоит, иаха еибаиркуеит амца.
«Нанду дрыкәыхшахааит, ишҥақақәоу, нан, смәҥацәа?
Сҥаца лгәы бзиоума?» – лыблақәа агәыкреи агәхьаагареи
рхыхәхәыла, ижәфәхыр лнапы нықәылшыуеит иан.

Гәад Ихәы днықәсны, наараны данынҥала, еиҥах иааи-
гәалашәеит ашкол ицҥаз, еык ицақәтәалоз ифызцәа. «Аибашь-
ра анеилга, адырфашықәсан, уаха хқыҥахь хшыхнымхәуаз
аадыруазшәа, хееибаркны хцеит хашкол ашҥа ханҥыбгьыжәаа.
Ишҥеиҳәеи класск афы иҳәдтәалаз, аңсараа хпоет Иона?
«Мфәхәастак ала хналцит хқыҥа, хамфәадуқәа царц хаз-
хазы!» Ицеит, уаха иааиңымлазо, хамфәқәа цеит, ицазеит.
«Уңсадгьыл ду бзиа иузбом, бзиа иумбозар уаб ихәышҥаара!»
– иааигәалашәеит уи апоет усқан, ашкол ианалгаз, ауха
дзыпхьаз ажәеинраала аҥнытә даҥа цәахәақәак. Иажәақәа

тлапказа... Укьатеих пцэап. «Уцсадгьыл ду, уаб ихэыштаара!»... ажэа харакқэа... Уцсадгьыл ду амфадукэа шазышьтоуцо, уаб ихэыштаарафь уассахр...»

Шьапыла аныкэара дацэхкьахьан Адамыр. Шьапыла кварталкгы дымнеицызт акалакь афь. Ашьжымтан, аусхэартахь данцо, дмыццакуазарггы, атроллеибус днакэтэоит, ма атрамваи. Данаауаггы убас. Шьапыла аныкэара дахьа-цэыхкьахьаз аткысггы дацэхкьеит амфэ кэапафэпа анысра. Убарт инарыцлеит ашьха хауа. Акраан азы иашьцылаз ишицэыцэгьахо еипш ашьха зыхь ажэра, дызцэыхкьаз ашьха хауа ипсы еивтцанархон Адамыр. Ичамадан шьхьантэмызггы, зны алаба атданы ижэахыр иныкэитцон, җазны инапафь иааникылон. «Абахта хтакушэа, ххэы уатцаланы уааит. Азэы иумырхан, духыччоит», – ихэашт саб, счамадан итэстэз афатэқэа анаатызгалак. Афинцэа ирыктацмтоу аконсервқэа, ирфоу москватэи аколбаса, зегьрейха дзеигэырғаша, ахаан иимжэзац – ригатэи абальзам. Ианбыкэыз, апсцэеирымга, ригатэи абальзам анижэхьаз. Дысхымыччахкэа, сара мыжда... Уаха итоузеи счамадан? Ақытаф сахьынзакоу, афны исшэыстақэаша. Сан лзыхэан ашьал касы, нас, мама исызлыт хэа, лтаца еилахэарак талцеит, фнытцатэи цэаматэахарын. Саб зегьрейха дзеигэырғаша изаазгаз атаыныжэгоуп. Ахэаанхытэиуп. Куба саныказ изаасхэеит. Аокееан нырцэынтэ».

Ажэван днатцапшуан. Рхыпхьазара ишацлоз еипш, рыбақэаггы иаха-иаха итшашаахон, аетцақэа. Урт ирытцахарц атахымыт амзаггы. Излытыз ашьхақэа ааныжь, ажэван агэахьы ихалацыпхьаза, иаха-иаха илашахон ахафь. Накагафэ аганахьала, лацкьага икылырхызшэа, ипыжэжэа-пыжэжэаны, итаға-цағаза ажэван иатцапсан апта шкэакэақэа. Урт ашьхака рфеархон зны, нас, апша нарысны, агафэака иархынхэуан.

Инахараны иапхьака иаафэа иалагеит алашыбжықэа. Амфэаггы уажэы иаха итбаахеит. «Амфэаду афықэқэа рфь ишгылац игылоуп избахьац атлақэа. Иахьыкац икоуп, амхацырра калаанза, ажэйтэан адэхэыпшқэа рфь еикэырталоз ахахэқэа. Арахь иаха итбаахеит, иахаггы ииашахеит амфэаду. Арскак амфэаду андыриашоз, ақыта агэтанынза амашьына

ааиртә, ацха хырцар, ранацьалбеит, шыапыла хныгәнысуа амѡа хануп».

Ақыта иалыѡуан алашыбжықәа. «Ақыта атдыхәан лак шыр-гы, абжыала издыруан изтәыз». Уи аамта абастәкыа иласны, хнырхәышыа амоуа ишцаз агәра игарц итахымызт Адамыр.

Абар, ақыта дахыналалаз рацхыатәи аѡны. «Инходаз абрака? Ашьхымзаазаѡ Маҳайд. Ицкәынцәа, изгабцәа... Руазәк, Арстел зыхъыз, ашкол дсыцтан. Шақантә ацха сәеитдахъаз Маҳайд. Асаранцкәа, ақаруеипш, иуаркалеиуа, ацха рташәны... Сидыррушь сибар? Уажәгы ашьхымзақәа имоушь?» Иқытауаа игәалаиршәон Адамыр. Игәалаиршәон игәылацәа, иѡызцәа, ирцаѡцәа. Дигәалашәон ихата дышкәыпшыз еипш, ицәаныррагы анкәыпшыз, рацхыаза абзиабара игәатцаф изырфыхаз ацхәызба. «Лыблагәкәа... Ирыцшшәахәыз, мшәан, лыблақәа? Исгәалашәом акәым, усқангы исыздыруамызт. Срыцәшәа-рцәыпхашәаны, сзырхыпшыломызт уи лыблақәа». Игәанала хырқыиарак дналагеит... «Сгәы рыхшәаны, мамзаргы исагәасымшыакәа... Ах, иабагсоу уажәшыта ахәара. Ииашазам, мап, ииашазам сан зны исалхәаз. Сыпстазаара иаха иахъеигъаша хәа сеимдо сдәықәмызт. Изхарада бымбои, сан, азәгы ихаразам». Иаарымчны икәицарц дшафызгы, иқыта ишыапы анналаиргыла инаркны, иааицрымцуа ишытаз азцаара: «Изхарада?» Еитах дныхтанакит. «Изхарада шәымбои, хазшаз ихароуп». Иқыта зегы ааизганы иреихәозшәоуп атак шыкаитцаз уажәы. Ииашазами исхәаз хәа ихы ѡышытыхны ажәѡан днатцапшит. Илацәкәыс-шыацәкәысуа, ажәѡан иатцаланы инеиуан ауаѡытәыѡса инапала икаитцаз аетцәа амѡанызаѡ. Уи азпшра даакәытцын, ашьхымзаазаѡ иѡнахы дынхъахәит Адамыр. Аеыларкә, еикәышышы, еидара хыантак иатцазшәа, атх иалагылан ақәахъ ѡны. Атаацәа шытамлацзу, апенцъырқәа руак алашара алпхон. Атх иналыѡны, сабик итәуабжъ геит. «Ахәыштаарафы амәкәа еиѡажыны, амца агәгәахәа еикәны, аеҳәаф агара цысуа, архнышынаф икнахау ахъурзы... Ех, анацьалбеит... Маҳайд диматахап итәуо, аха иаб дарбанушь? Атаца дааугеит, ачара ууит, амагәгы дуоуит,

Маҳайд, сара усымбеижътеи. Иашоуп, иашоуп, сышәцәыззеит, ишқазури, Маҳайд, хтәыла зақароу убоит, амәқәә қататәуп, ацқақәә хтатәуп. Ианыстаху саауа, ианыстаху сцо иаугәышъом. Иашоуп, арра сықам аха... Исгәаламшәәкәә, саб исеи-хәалоз алакә шқасгәаламшәои. Изеилибамкааит ауағи амзеи».

Иғны даннеилак, мшқәак тхқәак анаабжыслак, иани иаби игәазхара ишааибалак, нас ақыта днарылсып, Маҳайд ифынзағы дааип, ицха саранцқәә шихамыштыцғы налеи-хәап.

Ақыта абжеихарак далсыр акәын Адамыр, иғны дна-зарц азыхәан. Ичамадан иаха-иаха ицәыхъантахон. Агәыр апынцейпш игәы ак налакшазшәә ибеит. «Зегы азеилалеит сгәы. Ари амәа, ари ахауа, агәалашәарақәә...» Ицхәыс дналзағыт ичамадан иаатаз зегы тазтаз лара лакәызшәә: «Илбаз зегы талыцгәеит, сани саби, уағеимшхара, атыфра итахазшәә. Асқак шыапыла анықәара шықәшәоз здыруазт-ғы, аәстаа ихәхароуп уи ацха... Сара саамтазы ишқабгеи... Саамтаз акәу, ақатара иағуижътеи шықәсқәак цуоу, анцәа идырп. Ацха хәгһнадгылеит, аринахыс цашәа амазам хәа, иаразнак иаағахитәеит атаксист. Идыруазтғы? Хымпада идыруан уи. Убри азыхәаноуп заағы ақара зсымихыз. «Заа снапы иакызар бзиа избоит ихәахт, аших...»

Гәашәқәак инаркылқаны, идаапкыло, иеишуан лақәак. Дәеа лақәакғы рыбжқәә цәылашьшъза, умәасәызар, уара уғы ус хамам хәа, абартқаа ирытцәуан рышыбжқәә.

Амза иаха-иаха ихалашаауан, иаха-иаха ажәәдан агәахыи ихалон. Адамыр имәа арлашон еынла еипш.

Амәа архәара даавтуаны, иацхәақа аеышьтыбжъ аәвит. Аеы ашьапқәа бзианы ишычаңаз әашъомызт. Аееимаа, ахақә ианаахалак, ажәахәа ашьтыбжъ еипш акәын ишгоз. «Саб иакәхызар? Аеуаф бзиа иеы ашьтыбжъ ала мацарағыи дудыруеит ихәалоит уи. Изхихәаауа, аееимаақәа роуп. Абыржәы, атцхагәаны, амәағы хәипылахыр... Уқаланы атцх уалазаап, уаала, рыцқа, ағнықа хәа, егәа алаф сылихып».

Аеуаф, пхэызбак дымцаирсырц дцозшэа, илахь итар-
шышыны, ахтарца ихан, еикэатцэа самсалза ауапа ишэын. Аеы
ашпырха иакэыпсаз афэынакэа, иразынтэызар акэхарын,
амза ахьақэыпхоз, ицырцыр-уаркалеиуан. Цқьа имбжыацызт,
ағэра ианымшэацызт аеы.

Адамыр данааивала, иара, Адамыр ацсшэа анимхэа, аеуаф
иеы ағэра нафэаирххан:

– Уарбану? – ихэеит. Адамыр еиликааит уи икыаф штэз. –
Хэылбзиа!

– Аратэуп. Бзиа убааит!

– Арра-ттэызар, уацп-шэымазар, бзиала уаабеит хэа.
Усасызар хэылбзиа хэа. Уара уагысасым, уегьацшэымам.
Чоу! Ағэра сымпытнажэома, абгақэа ирфааите! – иеы ағэра
мацк иноуижыит. Ихтарца ааирееин, Адамыр имахазар хэа
дшэозшэа, дафеа знык: – Уегьысасым, уегьацшэымам. Баш-шак
уоуп. Угэы иалымсааит?! – ихэеит.

– Сгэы ишпалсуеи...

– Ауафы ма дсасызароуп, ма дацшэымазароуп. Хамфыхы-
цып афныка.... Сара ф-ф-ба, мап, х-қытак рнафс сынхоит. Абас
субоит, аха чарак афхэара ццэаны саауеит...

– Ииашатфкыаны, уаала афныка, – ихэеит Адамыр.

– Ухата уахыцо умахым, сара сабоугои, учамадан узкэа
икыдцаны, амфа уануп, аб-бгақэа ирф-фааит, уаха ағэра
ипшаанымшэои, чоу! – иеы афамчы нахикьеит. Дцеит
агэарабжыара ибжыаршэны. «Уафы лахфыхк, лафхэафык
иакэымкэа дыкам. Иажэақэа шыхьантэзгы, агэаара, ма агэаф
хэа акгы рытцамызт». Егыашатфкыаны, амфасфы иажэақэа
Адамыр игэатцафы гэаараз, гэағыз акгы шыдмырцысызгы,
дсабины, дымчымханы ихы ибо дфартцеит. «Уегьысасым,
уегьацшэымам!» Уажэы, ианиахатфкыа ускак дырзымхэыцит
арт ажэақэа. Игэатцахь инашьтны дырзымхэыцит амфа
дахьынзақэызгы. Ауха, атцх ашарахь иныкэлони, дфагыло,
днышьтало, дызмыцэо, ихала афны даныфназоуп урт ажэа-
қэа цқьа данрызхэыц. «Ацсшэа ахьиасымхэаз... Дсыз-
дыруам, сиздыруам... Уегьысасым, уегьацшэымам...» Игэа-
лашэацыпхыза атцак фыц аархэон арт ажэақэа.

Иани иаби рылабара дахыццакуан. Игэатцан итцэахыз агэхьаагара зегьы афыхара иафын. Изқәа икыдын ичамадан. Иеикәа царкәакәан: «Рхы-рыпсы иагдырхон. Сара сзыхәан амџа иныкәыртдон ироуаз афәрышьқәа. Сылабара дара рзыхәан жәџангәашәпхьароуп, ныхәак иаџызоуп. Сара? Сара сзыхәан ныхәак иаџызазами? Ныхәак иаџызазар... Уи сара исхарам. Рымацара аџны иаххалеит. Сахәшьа, саб ихәашьа, дсасын, дызтәыз рахь дцеит. Аџныка ухынхәуазар, суцхраауеит хәа акәзам саб атцара шысиртаз. Атцара ца, ууаџха, хара хьаас хкаумтцан, угәы тынчны указ хәа зхәоз иа-ра иакәзамыз?! Дсырпхашьама? Мап. Сынцънырхеит. Пстазаа-рак азхом икастцахьоу амџақәа рнысра. Уцеишь, шыапыла амџа укәлеишь, шакаамта укәхо, насгы ишыкатцоу убап, сара снапхгарала икатцоу амџақәа... Уи акәым ихьааугаша. Уаџы дзызхәыцша даеакуп. Избан, абарт ахәадақәа, абант ажәџан иатцасуа ашьхақәа, абри аипш зеипшроу даеацъара икам ажәџан, абарт зегьы анаасгәалашәалак, зыда цсыхәа имамыз акы зцәызыз ауаџы сиеипшха, сгәатцәахы тыблаауа, изсыгрысуазеи хьаа цәгьак? Исгәалашәоит, мџадук, трассак ашьтатцара хәфын. Еимаадарц егьхагмызт. Уахык, аџны сахьаа-из, саапсаззар акәхарын, хьаа цәгьак ауаџы ианизтысуа еипш, сгәатца итцалеит Апсара. Иутахызар, уара уахәтыраз, сара, зегьы лкажьны, иахьааухәо суццоит лхәеит сыпхәыс. Ус лымхәар иаха еигьын. Иахагы ихьантахеит сгәатца итахаз аидара. Аашьас исымааз? Истцаз, схы ззыскыз абазгари? Арака нхашьас-нтышьас икастцарызеи? Сзыцәагәом, сзырашәом».

Амџа афыхәан, нхаџык иашта икәгылаз атцла акнытә, абжы џеитцыхны, фәнатит арбагь. Уи абжы убаскак илахфыхын, убаскак агәамч атцан, адунеи зегьы иара иатәызшәа. Адамыр даатгылан, арбагь абжы ахьгаз атцлахь даанапшит. Гәыргьафхәашак иахазшәа, уи афытбжы деигәыргьеит. Даапшыәырччан, имџахь ифанынеихоз, ахы иара икәкны фәнатуазшәа, еитах абжы џытнацеит арбагь. «Зныкоуп ианфәнатхьоу. Даеа знык ифәнацыроуп. Усоуп ишихәаз, арбагь џынтә ифәнаанза, уара хынтә мап сцәукуеит ихәеит. Убри азыхәан акәзар иаакәымтцакәа изфәнатуа? Халамыс

арҕыхозар? Зыда ххэартам хцэымзырц... Мрас иумоу иарбану, уара, ауафы? Дааҕэымтцзакэа зцаарак акэын иситоз саб».

Ажэван днацацшит Адамыр. Иахагыы еидтэатэалеит, иахагыы рыбақэа тылашааит аетэақэа. Еитах хаирпланзу, мфанызазу, тацкэымк иакараха, азыркэи еипш, алашара акуа-ицэо, илацэҕэы-шыацэҕэуа, аетэақэа иргэылсны ицон, ауафцсы инапала икаитцаз шана хэычык. «Саргыы сцабааа адуп абни, адунеи иакэшо, ажэван иатцоу!» – ихэеит Адамыр ибжыы фтыганы. «Ааи, ицэоумшыазан, сцабааа адуп. Ииашахэтэаза ишытасто амфақэа, азиасқэа ирхысто ацхақэа, иззыҕастцода? Урт амфақэа ирнысуада, урт ацхақэа ирықэсуада? Фынтэ акэым, жэантэгыы фнатааит арбаҕ. Сзыххэыша, сзыххэыша, слаҕырзышо сзыртэаша акгыы ҕасымтцеит».

Зышытыбжы айфхаа итыфуаз арфаш, зыбҕықэа афышэшэа-ра иафыз атцлақэа, асы шкэакэа шытыхны, ажэван лашыца иалакны изкыз ашыхақэа, зегыы, аскаамта дызцэызны дыҕаз, зегыы иреихэон Адамыр, шыапыла амфа данылазаараахыс, инаицрымтцуа, ишытаз азцаарақэа ртак: «Аетэақэа еили-цэцаауа исхагылоуп ажэван, хэашырак аларшэым сыламыс!» – инаигэалашэеит шэҕэык афы дзыпхыахыаз ажэақэак. Уи ашэҕэафы урт ажэақэа зызхэаз зынзаск даеакызар акэхарын, аха иара даеацыара инаигеит. «Абарт зегыы сымоуп, избанзар, ихэыжжаза еиқэуп саб ихэыштаара, иҕаҕыаза иаартуп саб игэашэ...» Игэалакара шытыцуан, ичамадангыы иаха иласхон Адамыр.

«Шаҕа ибзиоузеи, шықэсык ахь, уахык иадамхаргыы, абас ухы уазынхалар. Ацсабарей уарей шэаамышытахь, уаха азэгыы дыҕамкэа...» хэа игэы дынтахэыцуа дышнеиуаз, фнқэак даарывалеит. Урт афнқэа зтэыз, уаҕа инхақэоз ирыхызу, ирыжэлоу ихафы иааианза, цэаныррак наизфыхан, игэеисра инацнатцеит. Абраҕа акэын дахыынхоз уи, лыблақэа ирыцшшэхэыз уаха иааизеилымкаазакэа, Ацсара ақытан иаанхаз ацхэызба. Уажэгыы цхашы-цхатцарак ихы-ифы инықэлеит Адамыр. Ицахьан, ихаштхьан ибзиабара ахата, аха игэатца итацэахны иман, бзиа ибон ибзиабара, анхафы бзиа ишибо еипш ажы зқэыз атцла, уи иақэыз азахэа анфалак

ашьтахьгы. Абар, амѡаду зегьы амехакны, аееимыртаѡа
иахьгылоу, хыхьчартас имаз аѡацѡа. Уи ашьапы иенадигѡон.
Уахынла, ѡынла... Дыпшуан иблаѡаа тырхаха, абни аѡны
аѡенѡыркѡа рахь. Лара дшааилак, дшѡапырѡауа, еснагь
рапѡа илѡѡоз акы акѡын: «Излоугѡагызеи асѡак ѡаѡны
ааигѡара ааира. Ѣарбоит». Ѓѡаѡарала дааѡышѡырѡеит
Адамыр. Ичамадан наиргылан, аѡацѡа днамѡагылеит.
Аееимыртаѡа, дгьыли жѡѡани азыѡалалѡа игылан атѡла.
«Сымшѡхѡы мааѡызт усѡан. Иаѡы акѡызшѡа... Арахь шыѡѡса
ѡынѡажѡа саарѡагылеит, сѡаѡхѡы ашлара ааланаѡсеит.
Знык иадамѡаргьы, убасѡантѡи сымшѡ, сыѡѡх... Ах, баша
гѡыпѡѡароуп. Сымѡа алагамѡахь ахынѡара сьлшазаргьы,
даѡеакала... Мап, мап...» Аѡраамѡа, ѡымѡ атѡла амѡан дгылан.
Амѡа анымѡахыѡ, аѡѡара анаѡсан, аѡенѡыркѡа лашара
ркылымѡѡаѡо, алашьѡара иалагылан аѡны. Убрахьынтѡи
иааилоз, аѡыпѡа ѡѡрышѡаа лакѡымѡаа, иаалыркѡаны уажѡы
ибла даахгылеит, зѡѡымѡахь инеихьаз, ѡѡала-жьыла изѡыз
пѡѡыск. Маѡѡазу, фатѡызу, еитѡаѡаѡан лшѡыраѡаа акы рѡан.
Азиас ахыѡ иѡѡдаз аулица даныланы дааиуан. Цьѡхѡаѡѡѡа-
ра рымамѡаа ииасуан амашьынаѡаа, атрамваикѡа. Уи аѡалаѡъ
дуун. Еибыхѡаны шѡыѡазаргьы, айѡѡшѡара уадаѡын. Иаѡ-
хьѡаа дааиуан. Иблаѡаа рыгѡара изымгеит. Иара, дышѡалаѡыз
еипѡш, командировѡа днеины дыѡан. Дналыдыхьылеит. Иаа-
лыркѡаны, абраѡа, ипѡхьыз иахьаламшѡаз аѡып аѡы дахьибаз,
ихѡыѡра, иѡѡыпѡшра зегьы анѡыѡа, ианизыхынѡа, еитѡх
лыблаѡаа рхыпшылара изымгѡагьѡа, уаѡѡѡас еилырганы
ажѡаѡѡак ихѡаанза, лара: «Зегьы ѡабзиаѡѡа ѡаѡоуп, уан, уаб,
анѡѡа ишиѡѡара... Саѡоумѡан, сыѡѡѡын аинститут дѡалоит,
апышѡараѡаа иѡиуеит. Сыѡѡаѡуеит...» Лаѡшѡѡашѡараѡ даѡы-
ѡаѡа, дшааѡѡыртѡыз еипѡш, али-ѡси рыла гѡрыз-шашѡаз
днаимпыѡышшеит. «Иѡалап, лара ѡабзиабара аѡѡырѡаѡак-
гьы лызынымѡаѡазар. Сара, сѡѡыѡреи сѡѡыпѡшреи ирыдѡѡалоу
аѡыпѡѡа гѡхьаазгаѡыпѡѡаѡа, ларгьы днарыдысѡѡало маѡара,
даазгоит сгѡатѡа дѡѡѡѡахьны. Башоуп, гѡыжьѡѡагоуп. Сѡѡыѡра
хынѡѡаѡаѡа, иѡаз, имѡаѡыѡ акгьы хнырѡѡышьѡа амам. Уажѡшь-
ѡа инѡаз аѡоуп, Адамыр, уани уаби мызкы угѡазѡара ибаны,

рымхқаа тарымгалацзар, уаарыцхрааны, еитах уёынаха аеропорт ахь... Уаныхынхёуанза, издыруада, ацха картцар-ггы. Шьапыла ацара укёшёарым, – ихёеит ихазы даёазёы иеихёошёа.»

Ичамадан аашьтихын, ахачча иамтацсаз абгь ёақёа ишьа-пы иатцакёычуа, имёахь дласны иёынеихеит.

Агёашё ааиртаанза, ичамадан ныхирхёхёан, ашта интаир-гылеит. Пхашьара-ччацшык наиёыкёлан, цытраамтак ашта дтацшуан. Макёахёаранза иышытыху акёаскья, кауарла ихыбу, адашьяма нышёла икатцаны, аёыларкё игылоу ама-турта, акёытцара, ананыра... Атцлакёа... Амацтурта ацхьатцёкья игылоуп ал. «Хара хкны ада цьара исымбац, ашта икёгылоу атцла ашёч акёны. Уалакьяысырггы иузом саб. Ашыкёс ёыц азыхёан ашёч амахё аацитцёоит. Аёны ашёвазаё инкы-лаиркьякёоит. Хыбрацыцхьяза убас кайтцоит. Харггы убас кхатцароуп». Алашыбжь геит акёаскья абартаёынтё. Азнык азыхёан, иахьтёазггы имгылазар акёахарын, иаахыш-ёышит, нас аёаартынчит.»Садырзар акёахп. Хага... Сара соуп ахьз азтаз, Хага. Цытрак самбацкёа, ашта санааталалак, исгёйдцало, уаёцсцас, акутцёуара иалагоит. Егья игёыргьяп уажёы». Агёашё инапы нкылишьит, ишибацыз, дшашьцылацыз еицш, алыкё аартцёины иааиртырц. Алыкё агёашё иахьымкьяысзо, ашьака иахьадчацалаз, атцёымаг иахагёежьаауан. Акггы изеилымкааит Адамыр. «Абаркёам адкнахалам, алыкё баша...» Иаапсара ихарштёуа, игёалакара шьтызхуаз, ихы-игёы акёыбзиара наихкьян, еидара хьантак найкёхат. Игёатца интысит ихьшёашёаза. Алыкё артцёишьа, агёашё аартышьа схаштзар ихёан, иёаанкылан, еитах ашта дныкёыцшит. Абар, дачла ауаргьяла ахькнархалоз атцёа-тцла. Егьырц атцлакёа рааста, абыгькёа ёан уи. Ашёшьыра кахёхёа ашта икёын. Иарбан хыбразаалак акггы шьтабжьык дёылыёуам, цьарггы икылцхом лашарак. Дахыццакуа, дагьякёгёамтцуа, еитах алыкё артцёира далагеит Адамыр. Атцёымыг атыц шьтхаахьаз мёашьё, дшынахькьяыслак, аффахёа агёежьра иалагон алыкё.

Аёартынчхьан абартаё итёаз ала. «Мёасёык агёашё даад-гылазар, уеизггы дызтлом, днадтцны дцап». Аха ари ауаё

агәашә адхара даҕәыцуам. Уаҕа акгы шцоузеилымкаауеи
хәа иангәаа, ахәышҕырҕы иақәҕалашәа, итәааны ишуа
аҕаанахеит. «Абжыы шҕаҕсахи Хага. Исмаҕазац бжыык аана-
хәеит». Алашыбжы аткысгы ишыара дықәырҕьон, дызхәаҗш-
уаз ахыбрақәа. Излаизымдыруаз, излаимбацыз хәа иҕаз
рыфны-ргәара, рхыбрақәа, аха абыржәы ада, абас атҕ ца-
хьаны, шытыбжыык ҕара идәылмыҕуа, ма лашарак ҕенҕьырк
икылымҕхо, ашҕа дҕалахьаны игәалашәом. Егьа ҕхыбжыо-
нны дхынхәыргы, аҕенҕьыр иалҕхон алампа алашара. Хыб-
рас дназхәаҗшлакгы, атҕ алашыҕара рҕәыхьанҕахазшәа,
игәалашәараҕ ианханы ишыҕаз еиҕш акәымкәа, иаҕа еиха-
сыҕәхазшәа, иаҕа еиҕалазшәа ибеит. Сара акгы схарам, изха-
роугы дсыздыруам хәа ихы ширқьиозгы, гәыҕхашьарак зцыз,
аара дук ихы инадигҕхьазалеит. Ихароу акыр ыҕазазаргы,
Адамыр идыруан ишианарыжыуаз, ииашаны дшеилыркаауаз,
абри ашҕаҕы иаанижыыз иани иаби. «Изхарада... Изхарада...»
Баша агәашә уадхоит, уҕасыжылом хәа иаапкны ишуан ала.
«Хага... Хага... Зынзаск сахаштзеит ари ала... Сахаштзеит
схәахит... Ари Хага акәзам, Хага еиқәатәа цыфцыфын, ари
закәызеи, ибжеиқәа-бжашлаза... Мах, снапы иамҕасуама,
иаапкаайте! Ацаҕха аҕам, алыкә иара иахькысуам, ишҕарку,
мшәан, ари агәашә?!»

Ибжыы ҕдиган, афны афныҕка ифноугы ирахарц, алагы
иргәыбзыҕырц, ажәақәак неихәеит.

– Хага! Хага! – иибахьаз рла шакәмыз идырхьан, аха
иихәашаз даҕа хьзык иҕамшәеит. – Шәгәашә, уафы изаа-
мыртуа иашьыркит, саси ҕшәымеи ззеифымдыраауа ала
анышәтеит, ишәыхьзеи уара?! – иаб даины дидгылазшәа,
ихала аҕәынд-ҕәындра даҕын агәашә дахьадхоз Адамыр.
Ибжеиқәа-бжашлаз ала еихасыҕә хәычы, иазихәаз ахьз
хьымзҕнашьазшәа, иаҕа-иаҕа идаапкыланы ишуан. Наҕ
иҕыга ахәозшәа ашҕа иҕаиргылаз ичамадан инадыххылон.
Зны иргәыбзыҕырц иеазикит, нас иршәарц далагеит, аха ала,
сегьузжыом, сегьуцәшәом ахәозшәа, иаҕа-иаҕа идаапкылон.

Агәашә днахыҕан, ичамадан аашьҕых, алеи иареи шеи-
барххоз, иеиқәа ишампыҕдласуаз, акәасқьа абартца дыфхалеит.

«Ицәоуп, аха ишпацәоу ухәарауеи! Абаскак ала ахышуагы рахауам!» Ишыпыштыбжыгы иаха иааиргәгән:

– Еи, аңшәмацәа, уафы шәегыңыломе! – ибжы җи-
цеит. Иҗааирлаҗыхит. Азәыр ибозшәа, агәыразра зтаз пы-
шәарччарак нарыкәитцеит икышәкәа. Агәра гатәкәаны ды-
кан, аоны аонытка, иааңса-икараха, итахаахаа ицәоуп хәа
аңшәмацәа. Уи афыза агәыгра ацәызхән, ашә ишадшылоз,
ишадыбгәтлоз, икарахахъаз ала. Аха уажәы аскак иштыбжы
ргауа, агыга-гәгәа ихга, җытуа, абартца атәымуаф данытала,
издыруада аңшәмацәа азәыр ддәылтчыр хәа, агәыгра аазы-
хынхәит. Ашта итнамбаазацыз, иара азыхән итәымуафыз
ахатца иеишра иаакәытын, иаатны икалозар, аоны аонытка
ионаларц, ихышчышуа, игәыбзыг-чыбзыгуа, ашә иадгье-
жылон. Абыркыыл иеыныхирхәхән, инапы нагзаны, аңен-
чыр асаркыа днас-насит Адамыр. Уи идыруан, аштахь, агәашә
ашка зпәнчыр хаз ауадаҗы акәын иахышыталоз иани иаби.
Агәашә аҗы азәыр җитыр, мамзаргы азәыр ашта дааталар,
аңенчыр ааимицаауан иаб. «Издыруада, агәылара ицаны
инхазар? Ахаблаҗ җара цәгыарак, ма бзиарак ыказар? Са-
хәаиуаз ахабла зегы еикәышышы, итынчраха... Цагәаны,
тлаҗыстақәак, аоны иштамкәа...» Ахымҗас изывасызшәа
дшацәшәазгы: «Акыр рыхзар?» – интихәааит игәы. Ичамадан
уака абартцаҗ ишгылаз иара аштахь дналбааит. Ибгәзара
кны, днаңшы-ааңшуа, ашта дыкәгылан. Дшааиуаз рдыруаны,
ма изымңшыкәа, мамзаргы ацаңха изынмыжкәа, цасхәа
адәахы давадырхазшәа, азнык азыхән дегәарызгәааит.
«Цәгыарак калазар, ауаа рацәа рышыта анымңшыр каломызт
ашта, насгы смахашыс икаиз...» Исыхчеит, даасмыштит
атәымуаф ахән, абартца данылбаа нахыс иаха аҗартынчит
ала. Гәагла итәыз абжы иаха ихеит, иаха агәыбзыгра аталеит.
Итыхәаршәшәо, иадыфәыло ачамадан иадшылон. Қалақь
чыс хәуп, җыцбарах иеилаханы ирфап хәа, Адамыр ичамадан
итеитцаз афатәкәа рыфәы акит амлашыра иаргәакхъаз ала. Зны
Адамыр ишка ихышчышуа, амардуан илбаакәаны иааиуан,
нас итыхәаршәшәо, ионы инхалон ачамадан ашка.

– Хага, Хага, – ихэон Адамыр, ала зынзаск дазымхэыцзо, уи ашқа дегымнапшзо.

Ажәван агәахы ихалон амза. Ажәван ахьяантәоз, агаҕа-ҕа ҕытха-ҕытха икыдыцсалаз аптақаа, зны инеилалон, нас иааилытуан. Амза ианынаҕахалак, азыхәашь аҕартәазшәа, аблақаа нтаауан. Агәашәаҕ дангылаз изцәыртцыз ацәанырра еиҕах инаилсит – акәасқба, амацурта, ашта антытц, ахкаараҕы игылаз абоура, хыбрас даазхәапшлак зеггы, ишибахьац акәзамкәа, иаха рҕышытацала, илаҕәханы, еиқәышышыы игылан. «Ишпакастари?... Агәылацәа сразтаар?...»

Агәашә ахь иҕынеихеит. Аспычка ааихыишыын, агәашә, ашыақа иахьадыз, иаркышыюу еиликаарц, днахәапшит. Атцәымаҕ аарханы, ашыақа иадчапалан. Ибла иабоз игәы иханамтазт, ирыҕәҕәаны иааникылан, иртрысны длахеит. Иаркын итарбақа. «Душыыргыы, игәашә атцәымаҕ алеитдомызт саб. Ианамузах ма иҕеихэон, мамзаргыы абарқәам ҕеитцон. Иреицәаз шәипхызын иара изыхәан: «Ушә-гәашә атцәымаҕ аадырхааит». Цәҕыарак қаланы, ибла иаимырбарц итаыхызшәа, нақ агәашә днадтит. «Агәашә тцәымаҕла ачапара анхаф изыхәан хтцәароуп, ахәыштаара ацәароуп». Атса хьанта иафызаха, игәатца интахаит ари ахшыфтак. Уи уажәадагыы ихаҕы иааихьан Адамыр. «Мышкызны, сани саби рдунеи анырыцсахлак, ишпацсыхәо, иалахьынтахозеи ханхарантцыра!» Дазхәыцхьан, аха знымзар-зны уафцас атак изықамтацызт. Изыхькоз рацәан. Урт ируакын, ахәыштаара мырцәакәа иаазгоз абыргцәа, рацьал днахазаны иахьирхароз. Убри аҕынапнашыуан даҕакгыы. Еснаҕ уаапсырала иҕын ифны-игәара. Уафцс дыфнамкәа, икказа итацәны, иауамызт, ихаҕы изаагомызт.

Атцх иалагылаз ахыбрақәа дрыхәапшуан. Иахьынзамчу иарлашарц ирықәпхон амза. Аха амза иарлашоз рхыб мацарақәа ракәын. Ишәыта-шәытаза, итылашыцаан рҕенцьырқәа. «Иараби, абыржәада игәасымтацызт, уахынла ахыбрақәа адгьыл ахь иаха ишылақәуа. Атцх рықәыгәҕәозаап, атлаҳәыста ишиқәыгәҕәо еипш ишықәсқәа». Адамыр уажәы, итәымта дантагылоу аамтазы акәым, даныхәыцызгыы,

имацара шаќантə абри аштə дталахьеиз атх еимаханы
ианылашыцоугы. Еснагь цəаныррак акəын изцəырцуаз аштə
данааталалак – ихы дакəгəгыуа, агəымшəара. Игəырғəгəаган,
имч-илшара иахытхыртан ари аштə иара изыхəан. Аштə
дтытны данцогы, даахьяпшы, алшатə хəхəаза иахьшəеиуа
аматцуртə, илахьыхза, зцəнцьырқəа, зышəқəа аарту акəас-
қьа... Абыржəада дазымхəыццызт Адамыр, ауафы рапхьаза
ишьапы ахьеихигаз иаб иаштə иманатцы, имшə ырлашо,
ишицу мра шəахəак. Иќаитцара, дахьцара изымдыруа, агəа-
шəаф дахьгылаз, хыбрас дназхəапшлак зегы, иара изыхəан
ахьшəашəара акəын ирыцрыцуаз.

Агəашə дынхытцын, агəылацəа рышќа ифынеихеит. Гəашəк
афы даннеи, аштə аталара изымгəагыуа, даатгылеит. «Еигьуп
ашара сазпшыр. Уеизгы-уеизгы цəгыарак ќамлазар...»

Ишьтахьќа даахынхəит. Ишəадмырхалакəа, агəашə дхытц-
ны, аштə дныќəсын, акəасќьа абартцахь дышхалеит. Ачамадан
ишадшылоз ианаапса, ихагəыбзыг-фəгəыбзыгуа иадтəалан
ала. Уажəы уи еихарак иахьчоз, ахлахатц аргьежьуа, афатə аф-
шы зхылцуаз ачамадан акəын. Абырќьыл ифынихирхəхəан,
апəнцьыр автцхара далагеит иааиртырц. «Исхəо башоуп, арт
ауаа еибгам. Ас убахьоума, ишпарку апəнцьыр». Ишьамхқəа
дрызнымкыло, уахь анеира шицəымгызгы, аанда дынхытцын,
анышəынтрақəа рахь ифынеихеит Адамыр. Мшəабжарагы
дымнеицқəа, дынкахəыцуа, даатгылан, ишьтахьќа даахын-
хəит. Илабжышқəа шəаќəќəалеит. Ипцхаишьон, иблақəа рыц-
қьо, дегынапшы-аапшит. Аштəхь деитəахынхəит. Даныхəы-
чыз, имацара ашны дааныжьны, ачаи фьрхырц, мамзаргы
аколнхара амхыртақəа рахь ианцалак иани иаби, агəашə
дадгыланы дыштəуалоз еипш, абыржəгы ибжьы штыганы,
игəыпсыршыагаха...

Ачамадан иахыбааны ишуан алеикəатцəа. «Сышналароуп
акəасќьа, аха шналашьас иќастцарызеи?» Ацалаќьа иадгылаз
амардуан ааиган, апəнцьыр инадиргылеит. Давтцхо, ииулак,
аарла иааиртит. Ашны ашнытцќа данышнала, ачамадан са-
ра исзынижыт ахəан, ашəартынчит ала. Ашə ааигəара, ат-
замц инапы кыдшыло, аркыга ааипшаан, афымца лашара

наиркит. Днапшы-аапшуа, ауада тбаа-тыцә дыфнагылан. Еикәчаб еилырган иани иаби зыниалоз акаруатқәа. Гәфарак изнартысыртә икан урт реилыргашья. Асасцәа дахькәа ирзыпшызшәа, адиала ҕыцкәа рыкәыршәын, рыхч қәыршәкәа ракәзар, икәашә-кәашәза, ҕыц изәзәан, иуантан.

Акаруатқәа рханытәкья атзамц иадкнаҳалан Адамыр иа-хәшьеи иареи рпатрет. Астол гьеж хәыцы иадгылаз ақәардә даахан, дхьантаза днатәеит. Абри атх ашьтахь даеа мшқәак, цхқәак ныбжьысит.

Адамыр ицсшьара мшқәа нтәеит. Иусура ашқа дхынхәит. Меышан. Аус ицызуа ифызаки иареи ифны, ахәыкатарта уада хәычаҕы итәан. Цатлыкак ауткаҕы рапхья икәгылан. Ицхәыси ихәыцкәеи еҕы ауадаҕы ателевизор иахәапш-уан. Ифыза уи азбахә ала дшимазтаазазҕы, гәтахәыцрала иаацәыригеит:

– Уи афыза уара ипумшәазац. Ушыкало ахәара уадафуп. Атхыбжьон, уҕычфушәа, аҕенцьыр укылсны, еикәылашьца, еигрыкка итацәу афны уфналахьоу?! Афны, аха иарбан фну? Уара уахыз, уахьяазаз, иреиҕу уҕәырҕьара мшқәа ахьухугаз... Амардуан кыдыргыланы, аҕенцьыр скылсны...

– Аҕенцьыр харакны иҕазар, хәарада, афналара цәҕьоуп...

– Уара, ахтпшаа, аҕенцьыр аҳаракыроума аус злоу.... Сшьамхқәа кәаркәаруан, сҕы атҳарахәа еисуа, итыцны ицон.

– Иаажәып даеа атәыцақәак, нас иаха угәы гәҕәахоит.

– Уаангыл, ауха исхызгаз уасхәароуп, – атәыцақәак иижәыз икьяф штанацаз фашьомытз Адамыр. Агәхьяагара даме-ханакын, изеихәоз дзырфуазу, зынзаск имахазозу агәхьяаҕы мкыкәа, иажәа инацитдеит: – Исызгәакьазоу цьоуки, анышә инамаданы, икьяптахаз анхара ашқа схынхәызшәа, схы кны, краамта астол садтәалан сани саби руадаҕы. Ахахә иафы-заха, ихьантаза исыкәыгәҕәон атынчра.

– Ииашатәкьяны, сарҕы исцәымгуп сымацара ауадаҕы аанхара...

– Уара, ауада аамышьтахь, уаха иубахьоузеи! Ауада акәым, афны, хқа-пшьба ҕы змоу акәаскья дузза... Санду, сабду, сан, саб, сахәшьа, сара. Хҕызцәа, хәуацәа аннеилак, ашьталарта

тәыртахь сцеит. Жәохәымшқа рышьтахь дгылеит, афнықа дхынхәит саб. Уи акәым, сара сзызхәыцуа даеакуп. Схала хәфны иансыршаз аухаггы, шақантә сазхәыцзеи. Ауафы ахаанггы издыруам иуафә еикәзырхо иарбану, уара иудыруама? – ауатка илсра иафын Адамыр.

– Сегъазымхәыцыц.

– Сарггы сазымхәыцзацызт убри ауханза... Атцла афара изалагозеи? Иңстатцагаз дацк атцааитоуп, – аухатәи игә-жәажәара еиґах изфыхан, ибжыы зны икахауан, ґазны агәара атцалон Адамыр. – Исыздыруам уара ушықоу, аха сара... – иажәа ааипқбан, игәггы дынтасит иґацкәым ратцәаны, – ауа сара еилыскааз ратцәоуп. «Мрас иумоу иарбану уара, ауафы?» Уи алакә саб ихаґа избеит. Иуахауама? Хәхынхо, хамхырґа атдыхәан инаркны, ашыхақәа рычәфшыґырхуеит. Ианаацәылаша, аґенцъыр қбақбаза иаасыртит. Убасқан ада, сымацара ахаан ашара саґымлацызт саб ифны. Сыфнагылоуп азежәтәи ашышықәсазы сабду иргылаз ахыатә кәасқба. Аґенцъыр тбаа-тыцәқәа руак абахчахь ихоуп. Инахараны, хбахча атдыхәан иқоуп анышәынтрақәа. Убрақа анышә иамадоу, сызхаануггы сызхаанзамызггы рыгәхәагара гәык-раха исысит. Абахча сыґацшуеит. Хзынтәақәа рыбґқәа капсахьеит, арахь, ирфәханы, макъанаггы атцә цырақәа рфәоуп. Ал-цлақәа рымахәқәа ирхынхәлоуп, зыґаара иахыцаз, еидкычылаз ахардан жыы ажымжәақәа. Ицьюушьаша... Уара игәоуґахәоу уи?... Ашара адәы ианықәлалак, азиас ашыґыбжь иаха ихәычхоит. Иааґымцәазо, абжыы хбаа рґысыгаха, ашыґыбжь аафуан хзиас Азғара... Шыала, лағырзыла сабацәа, урґ рабацәа еикәырхо иааргоз ххәыштаара... Сзызхәыцуаз, сгәы иқәыфуаз ухәа зеггы анеицыла, изыхь цқбаха сыламыс иағрысит. Мап, уара иґумшәазац аґаацәа ду ирышыцылахәоу афнафы умацара аґхәара закәу. Арахь, цас исызнауазшәа, хырґашәа змам сгәаларшәо, иаакәымтцзакәа, фнаґуан аты. Сахьнеилак, уадацыпхәаза, скылкааны исыхәапшуан апат-ретқәа. Хәфны атзамцқәа ирылағеит, абасқак шықәса уи идәылыфуаз агәырғба-ччабжь, гәыґшыаагаха ирхәахәаз амыт-кәма. Сышыґалон, схы ахыза ақәсыхәхәон, сцәырхазшәа,

сөөтцкьон. Алашара асыркыргы исырцээргы, шытыхшыа амоуа, ихьантан аоны ифнахаз атынчра. Ашьжымтан, уи уасхэахьеит... – даланахаланы дафын Адамыр.

Мшқәак, цхқәак аабжысны, иусурахь, итаацәа рахь даныхынхә, ифыза зызбахә иеихәаз атцх ауа, зынзаск даеакын измырцәоз зымала анхара иахыз ала. Адамыр ичамадан аоны афнытцка ифнаимгалазеит. Ихлахатц ргье-жыган убри иалшәшәоз аффы. Ишшара ианааша, еицах апенцыйр дыфкылсын, амардуан дналбааит Адамыр. Ахаскын ыкәфаахьан аштә. Агәашә ахьтә ґытбжык геит. Ацәа-жәаратцәкыа илымшо даацсан Адамыр. Аґытбжык деи-гәыргьан, атак ныкаитцеит. Агәашә дадгылан, иаалыгны, шьал касыла лхы тахәхәаны, лшьамхкәа инархысуа, атцкы хәашлацса зшәыз цхәыск. Ианфылтуаз, азныказ, лыбжык алахґыхра, агәыргьара атцан, нас Адамыр данылба, лыбжык тааза, лгәыргьара нкабеит.

Адамыр ґымт, апхәыс дылпыларц, агәашә ахь иґынеи-хеит. Цкыа дааигәаны дналыхәапшызар, ргәыла цхәыс, ахшара рацәа ран, апхәыс еилкыа, цәґыак-бзиақ иаглырхом ззырхәоз апхәыс бырг, Шыйдгәа лакәын. Дихфашьаланы иаб ихьз ахьылхәаз Адамыр иахаґык деигәыргьеит. Цәахазу, фырмахьцызу, изакәыз изымдырит лызкәа икәкыз. Цкыа днахәапшызар, алаба иадґахәалоуп адыґаца амахәтақәа рыссаны ихьтәтәаны. Адамыр еґараан икаитцахьан иани иахәшьеи рзыхәан уи афыз афымсаґкәа.

– Ашьжымтан иаабжысыркыап схәан... Ариабжыарак сґәы итцхон... Унан, бхы бсеит, Адамыр уоума исзымдырыз! Иаха умаакәа укам, алашыбжь сахауан, – апсшәа неибырхәеит.

Инарыбжыацалан, илеигәыргьатцәа, лшьапкәа ирыдгье-жылон ала. Азеибафара далтцызшәа, дхәахәа-чахәаны, ихы дамышәо дыкан Адамыр. Агәыла цхәыс дышлеигәыргьаз налирдырит, аха илеихәашаз хәа акгы иґамшәеит. Иабакоу, иабаци хәа иани иаби рзыхәан длазтаар итахын, аха иц-хеишьян, иґааникылеит.

– Мах, изакә ла цаґоу уздыруам! – ала днацәкыеит Шыйдгәа. – Абра иааґаны акраґоумтақәа, уахь инеины

акрыфара ахы иатәанашьом. Шәышпақақаәу, шәызлаазеи
иаха? Амашьына усгыы Аңсара изааизом, аңа табан... –
Адамыр еиликааит «шәара» хәа зылхәаз. Итаацаагы иманы
дааз ңылшьеит.

– Схала соуп икоу. Стаацаа уажәааны, ашкол, аусура... –
аарак зду иеиңш, хырқыарала даацаажәеит Адамыр. Иауа-
мызт, азеибафара иафызаз атх ашьтахь, ишьара дзықәло-
мызт, иажәақәа еилаңтон.

– Ус акәһап, нан. Уан илказшьоу удыруеит, данқәыңшыз
атқысгы деицаахеит данажә. Лашта хәирак ықәианы,
бгыжә ықәыршәны илзычхазом. Сара стыңан, лара лакәзар,
напы аглыжыуамызт сашта. Иааурызеи, ихалшозеи! Абзара
зшаз аңсрагы ишеит. Уаб Дигәа, макьана аңцаа икәырхуп,
аха зеиңш камло егыкам, цәгыарак калар, атынха-атынцы
ашта иааталар, хәи, абааңс, агәылацаагы абаказ, рашта
агәам ахыцааны рхәоит, шыжынатцы фымсагк нышьтыс-
шыырц сәаасхеит... – Аңаңхықәа хаххала, лхы иахыхәхәо,
лфымсаг лаңхәа иналырсит Шыдгәа. – Уст, аа, ахала сңыба
иңалоит, – лңыба дбаатыца мгьалсак ааңылган ала ақышә
инықәылкит. Адамыр амгьал днеилахаит. – Уажәшьта, уара
уазар, сара сфымсаг схарззала, еазны саап, исыңссап.
Сабаңцакуеи. Афныка уаала, нан, цкәа хәаибабақәап. Ара иказ
ари сфымсаг, – лхәан, аанда иналалырсит. Адамыр уаңцас
ә-ажәак еидкыланы ахәашә дшақәымшәаз шидыруазгы,
иауамызт, ихәахәа-чахәара дзалцуамызт. Дегьсасымкәа
дегәаңшәымамкәа, ихы мыңхәшьо дгылан. Арахә-ашәахә,
афны-гәара зегы ирхылаңшышә уажәшьта дыкоуп хәа
лгәы анлыртынч, даахынхәын шыақәәк ныкалцахәаны, ил-
хаштыз акы лгәаларшәо, дааңгылеит Шыдгәа. – Ашә аартуп
аца. Агәыблаа аңалакәа икәуп, нан. ңыкәреи лаңкәәк
фырпны акәытқәа ирылаңса. Арахә ртыжыра уахымыңцакын.
Хара хтәқәа ирылаңаланы агәафарахь икеиңоит аңаңмада.
– Дааңшыәырччан, илгәалашәаз ңыашәо, инаңылцеит. – Да-
фыстаауп абри, афны икоу аңаңмада. Иаха, алашыбжә аңа,
хымңада Адамыр дааит, ихәеит. Адамыр даңшәымоуп, ала
шңаиеишуаз, уара, схәан, даңшәымоу дсасу акыр адыруама,

бара, абзамыкә, ихәеит. Иаб дшычмазафу, Акәа дшышьтоу, иан уака дышидтәалоу аниаха, даангылозма, ихәеит. Имдыри, уара! Анцәа уиныхәароуп, агәылацәагы хгәы уртынчит, утаҳмадцәагы тынч рәырхәышәтәлап.

Дгьежы-хынхәуа, ииура-икаитцара дақәымшәо аштә дықәын Адамыр. Аутра атцыхәан, штә бзиака акара, ацыкә-реи тагаламкәа иаанханы итагылан. Ацша ахьрысуаз, абгь-кәа ахьхә-хьхәхәа еилацсон. Ахьяжыкәа ианцәырыжәжәа, ацыкәреи лапкыкәа кылфаа-кылфааза иаапшуан. Адамыр акәытцара ашә анааирт, аштә агәта иныкәгылан, ахы иқәкны иаафәнатит арбагь. Инахараны агәыларантә уи инағанакит, даҭеа рбагьк. Абоура афнытә, абат иацхьозу, афызцәа иаха игәарымлакәа ирыцәкыалоу, акаабжь гон акамбашь. Ашьхә-кәа ифархыкны афеира иафын амра. Дыхьташьуан, игәахы тзызауан Адамыр.

Ичамадан аашьтихит. Афны-агәара лацшыла аимдара ацымхәрас, иара ицәызыз уахь иказшәа, ажәфәан днацәпшит. Агафәка илафәны, итәәаза, ашәытақәа анпыккала икыдын изықәшаз амза. Ауаши амзеи ирыххәааны иаб иеихәалоз алакә ааигәалашәан, гәхәагарала даацышәырччеит Адамыр, «Мрас имоу иарбану, ауафы, уара, мрас иумоу иарбану?..»

Иеишра иакәытцхьаз ала, агәашә дхытны дышцоз ан-гәанатә, еицах иеишра иалагеит – рацхәа аштә дантнабааз еицштәкыа. Агәарабжьара дыбжысны акыр днаскыанзагы, зны игәыбыг-хыбыгуа, фазны игәааны ишьташуан ала.

УПСЫ ШТОУ...

(Икалатцәкьаз ажәабжь)

Ари, Александр Диума икалам иацсоу, ахтыс сеихәеит изхызгаз ихаҭа, зыпҭсазаара мыкәмабараз Ирод Кәытцниа. Аха зны ишәасхәап иареи сареи хшеибадырыз, рапхьаза дшызбаз. Уигьы уафы ихаимырштыша акоуп. Ёнак Аҕәа дааит саб. Ыынџажәижабатәи ашықәсқәа рцамҭаз акәын. Ақалақь халаланы хашнеиуаз:

– Дад Митра, ус бзиақ сзыкаутцароуп иахьа, – ихәан ҕааитит. Уи даараза дангәыбзыгу акәын сыхьз анихәоз. – Адәқьан дукәа рҕы хнеироуп.

– Адәқьан хәыцқәа рҕы иааухәар амузои? – схәеит, иажәа алаф ахь ииагауа. Алаф хәыргҕыцс ишипхьазоз здыруан.

– Аахәаразам. Азә дызбар стахуп. Ирод хәа дыкоуп, Аҭара ақытантәуп, Кәытцниоуп. Доурыштыны дааит хәа саҕаит. Дызбароуп. Ирхәоит, агарсавет ааигәара адәқьан дукәа рҕы аус иуеит хәа. Ах, анацәлбеит, анигьы адәқьан аҕы акәызма аусура ахьиаҭәаз, аха дзықәшәаз ала, ицсы ахьтоугьы анцәа ицышьоуп.

Хнеит зызбахә имаз адәқьан аҕы. Уада хәычык аҕы дтәан дибарц ииҭахыз ауаџ. Ашәхымс ханынхытц, акраамҭа акҕы еибымхәауа, еихәапшуан саби иареи. Ихы-иҕы амца аҕықәсызшәа ихыблаа-ҕыблаан, ихы шыҭыхны уамақ уҕапш-ра иҭахымызт, иҭахымызт акәым, ицәыцәҕьан.

– Уара, Ирод уакәзами? – ҕааитит саб.

– Аиеи, Ирод соуп, – иџнапыкҕы астал иқәыргәҕәан инаицирхыраан дџагылеит. Уажәоуп иангәаста ибҭа мацк ишҕыкәыз. – Усзымдырзеит....

Афыцъагы еихэапшуеит. Ацсшэа еибырхэазом. Агэырфэа баапс, хэаак ианахыслак, аччара ашака ишиасуа еипш, ацсшэа еибыхэарагы иара ахатэ хэаакэа амазаап. Уи ианахыслак ицэырцуеит иара аткыс инеихау даеаки.

– Уеибгоума уара, Ирод, уанацъалбеит?! – иблакэа инапы нархишылеит, дуафы гэыцшқоуп хэа ахаан иззырымхэацыз саб.

– Сгэы узфоиит... Уаанфас, уаанфас... уара Гач уоума, Кэыфба Гач? Абыржэшътоуп уаныздыр! Ханыхэычыз, суацэа рфы аангылара шэара шэхаблафэы саннеилак, хшеицыхэмарлоз, акамбашькэа азмах иштатэоу рдыхэакэа анеидфаххэалоз угэаламшэазои?! Хай, уанацъалбеит, нарцэыка ицахыоу рыцсы таланы иаауеит хэа сгэыгуан акэымзар, уара уцсы таны узбоит хэа сыфамызт. Уашыа Қэыцъамахангы уаргы «ажэларағацэа» хэа шэыршыт хэа сахахъан...

– Иашоуп, Қэыцъамахан дыршыт, аха, ишубо сара сеикэхеит. Ирод, уанацъалбеит, уцсы еикэырхашыас икаутцазеи? Уара, Алакэаба аус ицызуаз?!

– Сеикэхеит... Ушеикэымхара икоузеи... – фэааитит сзеипшроу умбои хэа аанаго.

Акабинет захъыз ауада убаскак ихэычын, хахшык аарла хашнагылан. Дара еизныжыны сара сындэылтцит, сыцшуп.

Акыр цит.

Еицны иандэылтц, аштафэы акраамта изеипыртцуамызт. Зыхъзкэа рхэоз рацэафын. Азэы ихъ анаархэалак, инацыртон:

– Дугэалашэоума?

– Дышпасгэаламшэои!

– Дабакоушь? Дыршыма, дхынхэыма?

– Анцэа идырп!

Ианеипыртцуаз:

– Анцэа ицъшыоуп, хай, анцэа ицъшыоуп! Згэы иаанагодаз уеибганы ухынхэуеит хэа, – ихэеит саб.

– Ушеибгамхара икоузеи, – ихэеит иара еицах.

Урт афыцъа реикэшэара, реицэажэара сара исгэаланаршэеит аибашыра иазкыз кинока афы избахъаз. Аконцлагер

итакыз аткэацэа рхы иакэитыртэит хаибашыџцэа. Урт аткэацэеи хсолдатцэеи убастцэкьоуп ишеипылаз. Акы затцэык излеипшымыз, арака еипылаз, аџыџагы иткэаны иказ ракэын.

Саби сареи адэкэан хапыртцны, пытк ханаанаскэа, даат-гылан, дхэыцуа ус ґааитит:

– Анцэа иџшыоуп деибга-деизџыда дахэааз. Аха абас еипш сымбакэа пытк сыкэындаз. Дышпакэаз дегшпакэалеи уаџы мыжда. Аарлахэоуп дшыздырыз. Хаибаазахэан. Иара икытан, Атара, иара иеипш атцара змаз, иара иеипш икэығаз дмачын. Сара исзеилымкаауа, арахэ ашколкэа аартны, мчылагы ауаа татцаны атцара ддыртцон, иумтцар иузомызт Сталин, арахэ атцара змаз, икэығаз дааибар, ихы аахитэон. Ирод иеипшыз ауаџы дтазкыз!... Алакэаба ихата цхырааџыс диман. Уаха стэхымызт, знык иадамхаргы дубазшэа укандаз уи изакэ пшра-сахэаз имаз. Иблагэкэа тышеишеиаауа, изара еихыкаткато... Хныкэнагатцэкьоит хэа агэра ганы иказу, дара раткыс еихабацэаз ирыдыртцаны, икарымтцар амуазу уара идыр, Алакэаба дицны, хара хкытаџы днеит акалхоз шэалалароуп хэа ихалабжэарц. Ианца, исгэалашэоит, алаф рхэон: «Абыргэа Алакэаба изызырџуан, атыпхацэа Ирод Кэытцниа ихэапшуан» хэа.

Саб даатгылан, сара сакэымкэа, дэае цэоуки иреихэоз-шэа инациттеит:

– Шэанаџыалбеит, дышпакартцеи, дзеипшрахазеи уаџы мыжда! Дахэеикэахаз анцэа иџшыоуп, уаха иухэозеи!..

Абри ашытахэ икалап шыкэсык инеиханы ицазаргы. Ғнак Басла амшын иахэалало аевкалипткэа рымтцан, шэкэкэак сыватцаны арымз сшыкэтэаз, санынапш, тесцыхэк кны, ишыапкэа ашышы-шыыхэа еихго, уаанза дшызбахэаз аткысгы ибга рџыкэны, амшын давала дааиуан уи абырг. Апсшэа анааибакхэа, ипсы ааитеикырц арымз дныкэтэеит. Ускан изакэ аамтаз аилкаара уадаџын. Акгы рхарамкэа ита-кыз ауаа аурыштыхэан. Азакэан аганахэала акгы шэхара-мызт, цэгэара кашэымттеит хэа рархэеит, аха апстазаараџ урт ишырзыказ зынзаск дэаеакын. Иуахауан абри еипш иказ аицэажэара:

- Дуафцсы бзиоуп, аха дтактын, ишцакахцари...
- Иашоуп, дтактын, аха акгы ихарамызт...
- Ихаразамызт, аха дтактын...
- Ашәкәы имоуп, изакәызаалак цәгыарак каимцакәа дыштаркыз!
- Иашоуп, акгы ихарамызт, аха зегь акоуп дтактын. Итактын игәра злаугарызеи...

Абас, ипарадоксшәа икан акгы рхаразамкәа итактын ихынхәыз ртагылазашәа. Убри акәхарын еихарак изыхкьоз итактын иааз урацәажәар, ирхыргаз иаахтны иахьуарымхәоз. Лакоба аус ицызуаз, аус ициу акәым, цхыраащыс имаз, исены идцакәа назызгоз, Сталин инаиркны, ахәынтқарратә усзуф-цаа дукәак, хатала зегы збахьаз, ирыфцәажәахьаз ауащы сидтәалоуп, сиязцаакәар, сифцәажәар стахуп, аха алагашәа сақәшәом. Изулак аицәажәара уи амәа иныкәысцарц саланалагалак, иара иаармарианы даеацъара инымәахигоит. Зегы зыхкьаз убас, әбашәа иахьырзыкалазоуп. Уи әәбатәи трагедиян дара рзыхәан. Иахьа-уажәгы ацсцәаха ифьзаха иахьагылазар сталинизм, усқан, уи ихааныз, ииаазаз иаха ианырацәаз, урт рфагылара шака ицәгыаз шәара ижәдырп. Абарт амчкәа еилаланы рхы цәырыргеит абри, уажәы зганафь арымз сыкәтәаз, Ирод Кәытцниа ифь.

Адефицит мыжда еснагь иаукахым. Ахәаанхыцтәи магәкәак аанагазаап директорс дахьыказ адәкьан афь. Хаамтазтәи «тауадк» ипцхәыс, амыждараз, адәкьан апхьа диасны дышцоз, илахаит ахәса рмагәкәа аанаган икан хәа. Дныфналан, исышәтароуп лхәеит. Инцәахьеит, ихамам рхәеит атифцәа. «Ахкәажә» лгәы нханы, дмақарны, дындәылтцны дцеит. Хәарада, мчы хәа акыр ыказар зегы ршьапы икәгылеит. Сааткцаанза аорганаа хыцны адәкьан иажәлеит, ахәаанхыцтәи адиверсантцәа ркуазшәа. Адәкьан аадырхәит, амхәыркәа аадырхеит. Ишеимырдоз, амыждараз атифь илцәахыз, ма-кьана зыхә лымшәацыз магәк ркит.

Ә-ажәак еихысхәаалоит. Аибашьра иалагаанза цсуа хатца бзиак, матцура уафьк дыкан. Американтәи Нестор Лакоба изыхәан акостиум злытцшаз атрез ааугеит хәа дкыдцаны дыршыт. Усцәкьа рзыкамтазаргьы, акыр иазааигәахеит аракагы.

Иткәацит, атәыла бгеит.

Аңсны ада хәатәы рымамкәа икартеит.

Хәарада, Ирод дамырхит.

Амагә азбахә Қарт ЦК ақынзагы иназеит. Ирод иеипшу
оажәижәибжь раан азалымдара иакәшәаз ауаа иашакәа
ирыбзоураны, итып ағы дшыакәдыргылеит. Абарткәа здыр-
уан, исгәалашәон иганағы арымз сахыкәтәаз. Иааркыафшәа
снаиазтцаит:

– Шәускәа шқакоу? Ишәзырукәаз саб иахан, хыаас иман.
Аусура шәалагама?

– Ишыкартац, еиҥах акгы ухарам рхәан, сшыакәдыргы-
леит. – Даапышәарчашәа иун, ус нациттеит: – Зны уршыуеит,
нас акгы ухаразамкәа ухамхашызаап рхәоит, ус хааиуеит.
Уи зутахузеи. Исгәалашәаз уасхәап... – ахәара ускак
иҥахымкәа иеааникылеит. Иахыагы исыздыруам усқан уи
игәалазыршәаз. Икалап, амшын иҥаз ахәса хәычкәа җара
азәы уи лыпшра-лсахыа лхикаазар, икалап, уаанза длыз-
хәыцуа дааиуазтгы. – Санкәыпшыз акәын. Уара уаткысгы
сеитбдын. Ханычкәынцәаз хадшзан хамхәои зегы...

– Саб исеихәон, шәара шәанкәыпшыз, ииашатәкыны,
апшзара шәыкны шәагон хәа... Ишышәзырхәаз шәдыруоу
Нестори шәареи аколхозкәа реиҗекааразы хқыҥағы шәнеины
шәанца? «Абыргцәа Нестор Лакоба изызыршуан, ахәса
хәычкәа Ирод Кәытцниа ихәапшуан» рхәеит.

– Гач иоума уи уазхәаз? Уф, афы исааит, иара сара
саткыс деицәазшәа! Уи зутахузеи. Абзиара пшзарала
иаукалахуа. Азәы лзыхәан адунеи икәу зегы раткыс сара
сеиҗхәзаап. Сара сзыхәангы лара дынцәахшахеит. Ажәак
ала, пхәызбаки сареи бзиа хәибабеит. Илхыцуан лара
жәаф шыкәса. Доурысын, москватәын. Лани лаби дрыцны
Гагра Лакоба идачағы рыҗсы ршьон. Убра хәибадырит.
Хәнеибабатәкыа хгәапхеибашьеит. Слышьталаны знык
акара Москванзагы сцахыан. Ес-фымш, ес-хымш лысалам
шәкәкәа соуан. Ханасып еилахцап хәа збаны ишхамаз, зегы
аахәит. Иуахахыазар акәхап, Нестор Апполон-ица уатәы
иаашар шыкәс җыцны, уахеипш Қарт, Бериа днаганы ахәшә

ииржәит, дишыт. Дәығбала дааганы, уафы ишимбац, жәлары зеггы ашәы рышәтаны, жәлары зеггы рнапы дықәыргыла, анышә дамардеит. Ашәтахь, дук мыртыкәа, цәала-жыла дахьыршызгы рзымхеит, уи далыхәдартәит ахьз-аңшагы. Ажәлар драған рхәан, дытырхит. Изааигәаз зеггы ртакра иалагеит. Сара изааигәарафы сыказма, иара ифы аус зуан. Атакра ианналагатәкәа сыргеит саргы. Бзиарас икастаз, москватәи сыңхәызба лысалам шәкәкәа налатцаны, документ хәа акыр сымазар, изакаразаалак акы аанмыжкәа, заа зеггы сблит. Сахьыргоз, сахьтакыз, исзааргаз, уағоу ифы иаирхәааит.

– Сағамыз, акы сшәазтаар стахын. Дышәбақәахьазу, дзакә уафыз Бериа? – снаиазтааит.

– Уи итәы издыруа зеггы ахәара салагар, уахыки енаки рылагы исызхәом. Аха уансазтаа, акы затәык уасхәап. Қыртәыла дахагылан. Зны дааит Гагра. Нестор Москва дықан. Ател дысзасит, сдачафы ихәы катцаны патук иқәышәтца хәа. Аңсуаа усгыи өба халазам, хгәы итоу ауп хқышәгы икәку. Нестор игәы итазоуп иихәаз, аха егыи даеакала, иара итәала еиликааит. Ибласаркәа цырцыруа, ихәы данынахатәа, афы наизтастәеит. «Ахәшә ашәтазар калоит, иужәыроуп», инасиржәит. Ахәшә атара зыстахыз, Нестор изиураны дыказ мацара здыруазтгыи исызхон. Илаигәыдтцаны дысшыуан схаҗатәкәа. Избахә уағоу ихәеит.

Ишуасхәоз сақәытцит, старкит. Аибашьраан аконцлагер-қәа иртакыз срацәажәалоит. Ирхыргаз ахәара ианалагалак, аччара сакуеит. Акурорт афы шәыказаарын анысхәалак, игәауеит. Уи зутахузеи, сеикәхеит. Сзеипшраз ура уазхәыц, саныхынхә, реиха исзааигәаз ауаа сырзымдырзар.

– Мчыла шәдырхәацәон... Саб исеихәон абаандаөцәа рнацәхыпқәа хырыжәжәон, рватцарақәа пыртәтәон хәа...

– Аа, уахәапш... – исарочка дааөахеит. Изқәа сынкы-дыңшылеит. Ихәхәа-хәхәаза, еидгьаланы ашәахстақәа анын. – Убри ауп сыбға зырхәаз. Анервқәа пхастахеит, иөеит. Схахәы капсеит, схы-сфы атцаа иаблит, схапыцқәа ацинга... Урт зеггы зутахузеи. Сеикәхеит, схынхәит...

Даапышәырччеит. Пытрак игәы дтахәыцуа дтәан. Тынч инацитцеит:

– Ицьюшәаша даҕаакы уасхәап. Уаҕа, алагер аҕы саныҕаз, сыҕсы злеикәсырхаша, Аҕсныҕа сызлахынхәыша сазхәыцуан. Араҕа санааи, смаар иаҕа еиҕзаарын схәеит. Адәкьян аҕы сзыкәдыршәақәаз, сзыниақәаз рзыхәан акәым изысхәо. Азәҕыи сизымдырзо... «Сышцоузымдыри, Ирод Кәытцниа сами?!» – анысхәалак: «Ирод Кәытцниа ухәоу?! Хәи, абааҕс, Ироди уареи шәабеиҕшу!» – зхәоггы дубап. Уи иазууазеи! Шшаазаалак, сааит. Акыр цит. Җнак, аҕны сыштәаз, ателефон абжыи геит. Иаакәысхит. Кәытцниа иуадоума? Ааи, Кәытцниоуп. Сара дсыҕшаарц сишьтоуп Иродион хәа Кәытцниак. Дыжәдыруазар, ма ихабар шәахахьазар? Ибзиазаны дыздыруан, уимоу, иареи сареи хәҕеиҕызцәан. Дыҕсхәеит, рыцха схәеит. Алаф схәоит. «Сара акырцъара ателефонкәа срысхәеит, азәырҕыи сразцаахәеит. Урт исархәеит уи иҕсы ҕаны дхынхәит хәа. Абри ателефонҕыи сырҕеит», – илуам аҕхәыс. Кох, ари алаф зоухәо азәы лакәымзаап, ацәуара далагарц еҕлыгым сгәахәт. Ибзиоуп, бара ус ибҕахызар. Иҕсы ҕоуп, сара соуп схәеит. Уаанза акы лхәартә дыҕазтҕыи, уажә зынза лыбжыи лыхәлашәеит. Сара соуп. Сара соуп, сара! Ирод Кәытцниа соуп, изҕыбымҕуазеи схәоит. Сзырҕызар, қыпшәып быжықәак сахауеит. Уара уоума лхәоит, деиҕацаауеит. Еиҕасхәоит. «Родик, сара соуп, ари, сара...» лхәеит аҕыхәтәан. Ихауцару, лыбжыи ала дыздырит. Абар... лыхьз лыжәла зутахузеи, дтаацәароуп, насыҕ анцәа илиҕааит. Бара боума? – Сыхәхәеит лыхьз хәаны. Сыбжыи злоудырзеи, сызлаугәалашәазеи лымшуп. Бысгәалашәеит, бхы сгәалабмыршәеи схәоит. Исыздыруам изласымхәаз уи лыбжыи шаҕантә сгәы иқәыҕхьаз. Изныкымкәа, акарцер санҕакыз, ҕазны, ма разина лабала, мамзарҕыи маҕә шхәала сыпҕара ианалагалак, лыбжыи гәы рҕәҕәагаха... Уахык, зынза схы сзымдырзо акамераҕ сааргеит. Адырҕаҕыи исыҕтакыз лыхьз ихәан, дызустада абас еиҕш зыхьзу аҕхәыс ихәан днасазцааит. Сбара даазап, слыҕшаазаап схәан, сгәырҕеит. Цшаашьа шсымамыз, сахыҕаз схаштит. Уара дабаудыруеи анысхәа, иахантәарак лыхьз

ахәара уағын ихәеит. Абартқәа зеггы уажәы, ател ллымҳа ахәадкылоу, лыбжы анаасаҳа, иаасгәалашәеит. Телефонла лара дсазцаауеит, сара атак кастоит, сара слазцаауеит, лара атак калтоит. Хаицәажәоит, аиқәшәара згәы итазам цыоуки реипш. Ашытахь лара уаҳа ианылзымычҳа, иухъзеи, сара изысурхәозеи лхәан фәалтит. Лмаҭа чкәын хәычы длыцны ныкәара даазап. Аҭба иҭаны Акәа иаадгылазаап. Аухатәкьа еиҭа амҭа иқәлоит. Исеилымкаазошәа сеансырдагәаза хаиқәшәап, снаухәапшыр сҭахуп, лхәан, бзиа ушызбоз уцхәыс иласхәоит, уи дгәаазом хәа лафкгы нацылтҭеит. Сара ґыст-уам. Лара лхәара зысҭахузеи. Сара сҭаҭа саргәакуеит лыбла аҭапшра.

Исычҳаит, сыґеныскылеит.

Ацәуаратәкьа далагеит. Минут затәык снаухәапшуеит, уаҳа сҭахзам лхәеит.

Исымуит.

Ажәа хаакәак наццаны, лыхъз схәан, бара дыбдыруз-ма Ирод Кәыцдня? Ушцатцаауеи! Ажәала ссахьа аҭыхра далагеит. Сыблақәа ирыцшшәхәыз, ссахәы шыцхьасхәалоз, сныкәашьа зеипшраз, санцәажәо снапқәа идсырқатцоз... Ссахьа ааҭылхит. Сҭаҭа исхаштхьоу ссахьа. Абартқәа анылхәа, иаҳаґы агәра згеит, хаиқәшәара сахьақәшаҳаҭымхаз шака сиашаз.

– Уаҳа шәеикқәымшәазеи?

– Мап. Дцәуеит-дхьит. Исымуит, сарґы сылабжыш аалгеит, аха исычҳаит.

Ма азәы затәык дыкәааит, сыцсы шҭоу сызцәымцсыз, ауаҭы ипшра-исахьа ансымаз сызгәалашәауа, убас згәалашәараґы саанхаз... – даасыхәапшын даапышәарчҭеит. Ихапыцқәа санрыхәапш, исымбазазшәа кастҭеит.

– Исыздыруам шәахьынзайашоу. Абриақара аамҭа ишәызхәыцуаз, шәылабара иаргәакуаз... Насґы зынзаск шәыпшра ґәыткьагоушәа... – акыр шықәса цраны икан уи ауаҭ иихәаз, икаитцаз шака ииашоу еилыскаарц азыхәан.

– Сызбахә иалхәахьазар акәхарын, смаҭаґы уибарц иҭахуп лхәеит, – инахаразаны амшын ахь дахьыцшуаз,

ипшышыа убас иҕан, амшын акыр ихараны, абас усызны-
кэартэ еиҕш цэгьарас иузызухьаз ихэарц иҕахызшэа.

Цъара акы шхэатэыз аҕара здыруан, аха ихэатэыз, ажэа-
кэас иҕшаатэыз сзымдыруа стэан.

Дѡагылан данцоз акраамта сишыклацшуан. Реихгара
ицэыхьантан ишыапкэа. Убри аткысгыи ицэыхьантан ибга
риашаны, ихы ышытых, ажэван атацшра. Афыртын баапс
ахнагеит атла. Уара иумбазеит уи афыртын баапс анасуаз
иазаанагоз. Амцан уаннеиз афыртын еикэтэахьан. Аха атла
унахэацшыр, унамтацшыр, иаармарианы иудыруеит иахнагаз.
Афыртын баапс иадукылар уи ауаѡ иаамта, атла даѡызахоит
ихаҕа.

Иныҕэашэа мацарагыи иуанахэон зегыи...

1986

МШЫБЗИА – БЗИАЛА

Алхын, ухы аршаҕэо амра анкацеиуа, уѡыза ателефон
дасуеит, ма иуамхэазакэа, дуқэгыҕны, уѡны ашэ даалагылоит.
Изамѡакэа апырпыл рыцралазшэа иҕытэраа ицоит, ацхзы
иѡашуп.

Ушэхымс дшаахытцлакь:

– Уф гэишыа! Уажэшьта издырит Абырскыыл ахаҕы дыз-
хэытцымтца, ихьшэашэаза уа дхэытцатэоуп. Хдэықэҕа! –
инапы найкэоит, «марш», усаҕыс аанарго.

– Иаба? – иузымдыруашэа, ҕхыртцаа ҕаутцоит уара.

– Ақалақь аҕэыра хналтцып. Мѡышоуп иахьа, иуха-
мыштзар. У-уф! Скэыкит! Хцап зиас хьшэашэак ахьиасуа,
абна аккара рышэшьыра ахьиҕоу.

Иаалырҕан ажэа зныртцаз ацхэызба леиҕш, ақаша-
хатхашьагыи уақэымшэо, мапгыи узымкуа угылоуп! Акы
ушаргэаҕуа збауа уѡыза ужэѡа апкаца аакыдырган, дпы-
шэырччо ѡааиҕуеит:

– Укыышә кылмышышын, ашәишәи еиңш! Ххала хцап хәа уасымхәеит. Иабакоу ателефон? Халзасып Агра. Саргыы схала сыҕам!

Иузымдыруашәа хәа аанарго, дноуғапшны:

– Иуцда? – уиазцаауеит.

Селма, Селха, Сима, Сырма хәа цъара пхәызбак лыхъз ихәоит. Атрубка аақәицаауеит. Уи агәра ганы дыкоуп, уара уакәым, уара ухъзала Агра иара дылзасны, абри атың аҕны хнеиуеит, бахъыңшны хәа леихәар шазхо. Акы ихаштны игәалаиршәарц итахушәа, духәаңшуеит ателефон аномер иоухәарц.

Уңшшәы аҕаңсахуеит Агра лызбахә анихәалак. Угәы аи-сыбжыы ухаҕа иуахауеит. Ателефон аномер ацифракәа лас-ласза укыышә иаакәыххуеит, аха угәырҕара ахахә зцырахаз азыхь иафыхахоит. Иаарласны ухаҕы иааугоит уфыва ателефон данаслак ашътахь, Агреи уареи ишәеицәажәашьахо. «Еиҕах азәы дыргәыбзыҕны ателефон даурсыхма? Шаҕантә иуасхәарызеи! Уамыслан ателефон, уамыслан!» – лхәоит лара. Уара лыблакәа урхыңшылоит, илхәашьоу еилукаарц. «Бымгәаан, бааңши, сара сакәзам ателефон дазырсыз. Ус, иара ихала, хаштәаз, хшеицәажәоз, иара ихала иаакәыхны дыбзасит!» – ухы урқьиарц уалагоит, дшымхәмаруа аҕара анудырлак... Абри анухәо ухы-уҕы бзамыкәхоит, убз уҕыҕа иадцаблазшәа, ажәакәа еилоукәаҕоит. «Шәшеицәажәоз, ателефон аномер иоухәеит! Иааубалак ирахәо удәыкәуп!» – иахаҕы дгәаауеит Агра. «Иасымхәазеит, бааңши, икоу ббама, иасымхәазеит. Иара дтәаны ателефон дшасуаз, бара бтелефон аномер иакәшәеит», – иухәаз шгазароу удыруеит. Ухы-уҕы итеҕы абзамыкәра шықәлаз асаркәа уанңшылошәа иубоит, аха абри абзамыкәраҕы ахьузхәаз уеигәырҕоит, азы иашьуа қыд уахәак имңыхьашәар аҕара. Уи зегы лбоит, еилылкаауеит Агра. Ччаңшык аарықәлоит лқышәкәа. Ихдыртлаз амаңар еиңш, угәы итыҕцәаны аҕаанахоит агәырҕара. Дуғаңшуеит. «Ишңакастцари? Уара уеилыскаауеит, аха сеилкаа саргыы, ишңакастцари?» – рхәоит лыблакәа.

Лхы-лҕы аеаҕсахуеит, иаараҕыны ҕаалтүеит: «Уаха исым-бароуп ателефон уасуа!» – дҕоит.

Акҕы иһаразамкәа изацәхаз ахәычы иеипш, акраамта угылоуп угәи-угәи еилапшуа. Уҕсы еилатцәо, угәы еидыҕаҕәало ианалагалак, «шәиу-шәи, шәиу-шәи» хәа, акҕы иазхәазамкәа ушәышәуа, ушьтахьҕа уаахынхәуеит. Ушнеиуа, уздыруа азәы даауҕылоит.

– Еи, ушҕаҕоу, Ғәыда? – ихәоит.

– Аҕарахәа сыҕоуп. Уара ушҕаҕоу? Аһныҕа шәышҕаҕаҕоу хәычла-дула?! – ибара уеигәыргьошәа, аҕсшәа картцәазаны инаиоухәоит. Уимоу, иахьааугаз уарҕы иузымдырзо, ччаҕшык аауҕықалан, уаҕьаапышәырчҕоит. Иара еиҕа ҕааитүеит:

– Изакәызеи, ушәышәуа амҕаду узану?

– Ашәишәиқәа дхьасҕоит! – ухәоит, аҕсшәа иоухәаз шизымхаз анубалак. Уҕьыба унапқәа ҕакны, иааухаштыр инау-кәәерашәа, ухы уаахан уҕыноухоит. Уи уацәажәара шигәаҕ-хоз дааныжыны уаниҕырҕ душыклапшны ихәоит:

– Дыпшқам-дхасым. Ахаҕацәа реипш дшәышәуа аулица дануп.

Уаахьахәуеит, иара иһаҕа инаикәыкны уаашәышәуеит. Унеиуеит ухы укәамҕырц уаахан икны.

Абри ахьынзаугәалашәо, акы ухәарц уҕахны уҕы акызшәа, уихәапшуеит уҕыза. Атрубка «цәиит, цәиит!» амшуп, иузы-ҕалазеи хәа аанаго, дуҕаҕшуеит иара.

– Лтелефон аномерцәҕьа узымдырзои, уара ахтпшша! – атрубка нықәиужуеит.

– Иҕоу умбои, иацы ателефон станция аҕкытә рыҕны иаакылсын, аномер рыҕсахит, – ухәоит. Еҕьашатцәҕьоушәа, иухәаз амц ухатаҕы агәра уҕоит, угәы иаанагоит аномер здыруазар сылзамысуаз хәа, ателефон ҕыц хзықәдыргылар асра азин устҕоит хәа уалхәахьоушәа. Ухы ужьеит, аха дузымжьеит уҕыза. Уи атрубка аақәиухеит, аилкаартахь дасырц.

– А-а, уаапшы, иҕоу убама... ртелефон зынза иамырхит.

– Абас умхәоз нас! – уҕыза дужьеит. Уарҕы, уф-гәышья хәа уҕсы ааивугеит. Аха убри аамҕазы:

– Хдәықәтца! – иҳәоит.

– Иаба?

– Лыфны хнеип. Хакны харфома лани лаби, – умахээр нтарсны уима ашә ахь ифынеихоит. Ахәыцха ааумтазакәа, ууада шәындәылтүеит. Шәынталоит имашына. Ахәы дафаланы, Агра дахьынхо аулицахь афыфәирихоит. Амашына пырны ицоит, аха уи атқыс иласхоит ухафы итеибахәо агәалашәарақәа.

...Мызк еиха түеит думбеижьтеи. Егъа амфәқәа урын-гылазаргы иамуит, цыаргы улықәымшәеит. Уажәы иугәағыт. Ушьамхқәа цыс-цысуа, учабра аауфшыуа, унацәкыарақәа руа иақәурғәғәаша узымдыруа атәтәа уахәапшуа ашә уадгылоуп. Унахькысуеит, адунеи ацскы зегы убри акнопка иакушәа. Ашә аалыртуеит лан. Уи аукы, зхахәы шлоу пхәысуп, лыблақәа еснагь мацк иааргызмалны духәапшуеит. Иутәхузеи, узаазеи хәа дуазтаазом, урт лыблақәа зегы рбоит...

– Уааи, нан, Гәыда, арахь, – лхәоит, лыбжы уеитәахма хәа шааного еилукауеит.

– Уахь? Аа, аиеитцәкыа, уахь сымнеикәа... – акы ааилоупаткалеуеит. Заа иузбахьан, уазхәыцхьан, Агра ләкәымкәан, лан ашә аалыртыр иухәаша, ухы шымфәпугаша, аха, ашәхымс ухытаанза, ицеит зегы науфытаба.

– Агра дықазам, аха шәкәык утахызар, унеины урылапш, – лхәоит лан. Зеипшыкам ала илдыруеит ашәкәы утахы акәым, ибаны ушнымхо, аха ухы злаурқыаша лхәта иузылыпшауеит.

– Шәкәык стахытәкыамзи, – уи унахьынхалоит. Ашә-кәеикәтарта унадгылоит. – Шәкәы ссирк утахны, иумоур цсыхәа умамкәа уашьтоушәа кәауцоит. Ускан ублақәа цәытырпшны ауадақәа урыфәнапшуеит, Агра дубозар хәа. Улапш нақәшәоит апианино аханы икәгылоу апатрет. Уи Агра лоуп. Духәапшуеит. Лыблақәа ацхарра, ататара рхыхәхәылоуп. Лыччапшь мацк иаацәытәгызмалуп, уара угәы сыштәтәоу сзымдыруа цыушьома лхәозшәа. Апатрет ушахәапшуа, ушанхоит, апышәырччара уалагоит. Унапы

рхаха, амхылдыз укны уагошәа, апатрет ашқа уғыноухоит. Иақәухуеит.

– Уажә ааигәа итылхын, – лхәоит лан. Ацәа уалтызшәа уаатрысуеит. Убасқаноп ианудыруа уи дышухәаңшуаз. Уаақәгьежыаны, ушытаһықа уғыноухоит, удәылууаа уцар зегы иреигыушьоит, аха устәһыа узықатом. Иаалуцауеит ашәкәеикәтцарағ иумпыхышәаз шәкәык. Ашәағ унеиуаны, иугаз ашәкәы лылаңш нақәшәоит Агра лан.

– Ахинди бызшәа уцома, нан, ари ажәар зутахузеи? – лхәоит.

– Аа? Аа, ахинди бызшәа саламгеи атцара, ишәзымдыр-зоз?... – ухәоит, уи амыза абызшәа ыкоуп хәа шумахацызгы.

Мышқәак аабжысуеит. Уразкы иакуеит, шәеикәшәоит Агреи уареи. Уи дыччаргы лтахуп, аха уара укынтәи аарак лыдны, лхы-лғы ианыңшуеит. Иуалхәоит рыфны уаннеиз лара дшықаз, лычешылтәахыз, амц ахыллырхәаз азыхәан, уара уанца лан дышлабашыыз. Уара уоуп убри зхароу. Уи адаггы уара иухкыаны даазқәымшәац икоузеи!..

Абри ахынзаугәалашәоз, лыфны ааигәаанза инеихъеит шәызтатәоу амашына. Изамқақәа ицегы иқаңшыахъеит уфыз, уаргы уңсы аркәыкхъеит акаршоура. Афны шәнагәы-дыңшылоит. Убри аамтаз, ацәа уалтызшәа, ғааутуеит:

– Хәи, ишқасхашти!..

– Изақәызеи иухаштыз?

Уаахәыц-хәыцуеит, ашыапы атцатца, анапы атцатца цкәа еикәуршәоит умц.

– Ишқасхашти, ишқасхашти?! Иахыа лан, лаб, лара ишынтаацәаз инықәтцны ицеит.

– Иабацеи? – алыра хжәазшәа, атыкхәа иааникылоит уфыз имашына.

– Абрахь, нак, хара, абрахь...

– Иаба? Абрахь, абрахь, ихәа уаџцас!

Уахәыцуеит: «Иабасыштыри амашына ахъымнеиша?»

– Амткәалка. Иабыкәу, уи ахыкәу аеадаггы зхалом!

– Уажәраанза иумхәоз, аф усаайтеи?! Уныжыны дыш-пацеи?

– Мчыла лани лаби дрымгеи! – ухаҭа иҗыоушьоит абри аҕара амц аиҕәыршәара уахьазҕазахаз.

– Уцозар уаала, мамзар сара соужь, – ихәоит уоыза.

Амашына унтыҕуеит. Унапы изуҕьоит. Ажыѡхәа иҕынеи-хоит уоыза. Ҕытк данынаскьалак, амашына ааникылоит. Шьаҕаҕа аҕааирхоит. Уааигәа данааилак ахышә ихы җыр-хәхәан:

– Умгәаан, иаҕны иахьысхәаз. Бзиазақ сгәалашәеит, – лыхьз ихәоит убасқан Сима, Сырма, Селма, Селха хәа җара зҕабк, нас инацитоит: – Зеиҕаҕам аҕыза бзиа длымоуп, хдәыкәҗа! – ухы убыҕбыҕуеит. Ирласны иузызбом, иузбарҕы угәы җнаҗәеит амц ахәара.

Уоыза днаухәаҗшы, аky улымтҕит аанарго, инапы ааи-ҕьоит. Дцоит дныкәыҗраа. Уара ухәыцуеит: «Дабаҕаларишь иахьатәи аҕаршоураха Агра? Дызласыҗшаарызеи?»

Ухраазраауа уҕыноухоит, уахьцо узымдырзо.

Иубарҕәызеи азынра анааилак! Асы алеира, икыдхаеа ақәа алеира – иахәҕы иузеиҕуп. Умѡашьахуа иудыруеит Агра лыѡны дшыҕоу, лѡызцәа лыцны дыҕазарҕы, лѡызак длысасуазарҕы ауеиҗшым, аха лыѡны дшыҕоу, җарҕы дшымцаз аҕара ануҕалак еиҕа уеуртынчуеит. Иҕоуп иҗегь излоузеиҕу азын. Аҗхын, усура данцо-данаауа, аҗша на-лыхьлырсырц, зны амшын ахықәала дцоит, аеазны – ахәқәа днархыҗны. Азын мѡакоуп илымоу. Еилукаахьеит иарбан саа-ту уаҕа данааиуа. Архәара уаваҕыланы уҗшуеит. Ус умамшәа, баша уоызак дааираны уизыҗшуашәа дурбоит инауvs-аавсуа. Ақәа ауаны балконк аҗа уҗаҕылазар, җара азәы дааины дааудгылоит. Уажәы-уажә асаат уахәаҗшуеит.

– Дагхома? – ихәоит иааиз.

– Дарбан?

– Уҗхәызба.

– Арҗысуп сыззыҗшу, җыҗындра ҕәшәара хҗап хәоуп иахьа, – азын аҕәта аҗыҗындра хәа иухәаз, ухәашьа уи ауаѡ инардыруеит иара изыхәан угәы иаанаҕаҗҕьаз.

Улаҗш налықәшәоит. Нахьхьи аулица ааихылҗәеит Агра. Ақәа хкәахьеит, аха ушлашь ақә уѡаханы ашырхәа уҕыноухоит.

Унахыкәшоит даҕа мѡак ала. Ухы ларкәны, хәыцра дук уаманы, насгыы цәгъа уццакуашәа, зны-зынлагыы унацәкыарақәа неи-
цыхуа, иаахаркәало унеиуеит. Лапхьатцәкыа уанаагылалак,
ушымгәыгзо шәааиҕахазшәа:

– Ара бабаказ? – ухәоит.

– Усура сымцои, – лхәоит лара. Лкышәкәа аччапш
рыкәыжжуп. Ус лара илказшьоуп, аха уара агәра угоит уа-
хыылбаз деигәыргәеит хәа. Ари амч уланатцоит, иагьухәоит.

– Бнаскыазгап?

– Мап, – лхәоит Агра.

– Сара усгыы уахь сцоит, – ухәоит уара.

Улывагыланы уҕыноухоит. Унеиуеит умтысзо, апарад
здыкыло асолдат иеипш, уеыриаша-уеиидыпсала.

– Бгәабзиара бышцакоу уажәы? – ухәоит, дыммазафын хәа
уахазшәа.

– Сара сыбзиахәхәа сыкоуп. Аеыхәышәтәра зтахуеазәызар
калап, – лхәоит лара.

– Аңыкә дзыриашо бымдыруеи, Агра? – ухәоит уара,
пышәырччарак мчыла иаауҕыкәтцан, уналҕапшуеит.

Иухәаз лцәымгхоит. Илцәыцәгьоуп, аха далагоит уахәара.
Уара уи ацәажәара аеаңыара иахугарц уалагоит, избанзар
иудыруеит илхәо. Илхәозеи – иуалхәац. Лажәа налыҕцаа:

– Сара уеилыскаауеит, патугыы укәысцоит ыза бзиақ
иеипш, аха... – ухәоит лыбжыы ухатцаны.

– Уақәыт! Уара зегыы хәмаргас ишьтухуеит!

Уехырцәажәара, мчыла уччара зегыы наухкыа ицоит.
Шәнеиуеит шәеицны. Дахыымцәажәо иахаггы еиҕыушьоит. Иу-
дыруа уахарц утахзам. Уеизгыы, гәыграк угәаҕы иааҕыхоит.
Уналҕапшуеит. Даахьахәны уаңхыа даагылоит. Уплашь
ахәынцәрақәа еибалыркуеит, ахәда хыалыреуеит.

– Абастцәкыа укамзар... – дналагоит, аха ахәара лцәуадафуп,
угәы дасыр хәа дшәоит.

– Итцегь сыпшзазар, скәышзар...

– Уақәыт. Ушгазам, уңшраггы шыцәгьам уарггы иу-
дыруеит... Ауафы ихи имчи еиқәхозароуп. Ибзиабаразггы,
иапсам ауафы даныланаркәлак...

– Исахаит, ибхәац ауп. Исхаштыз, иахьыхароу қалақык ахь сцарц сызбеит. Аблетгы ғастахьеит.

– Иҗалап, Ғәйда, уи иаха еиғызаргы. Сеилкаа, ишқа-җастқари...

– Акыр сыбпырхагоума, аус зует, сыңсы тоуп, иахьа машәырла ҳаикәшәеит... Аблетгы ғастахьеит. Ашәкәқәа сзыбығлауоу? – инеипушыт ғ-мцык.

– Иузызығуеит.

Лусурта ааигәа шәнеиуеит. Даахьаңшы, ачымазағ гәыр-ғәғәагас ихәаччо аҳақым иеипш, даапышәырччан дцоит. Акраамта угылоуп. Уанаахынхәлак – ахәыцра уалагоит! «Сегьцатқьап хәа сыҗоуп снықәтны. Уахь ңьара аусура са-лагап. Аамта цап. Ларгы илзеиғьуп, саргы». Инықәыршәны уцоит адәығба аанғасыртахь. Уазтәауеит акассағ:

– Аблет шәымоума?

– Шәабанзаци? – лыхцәы хьаңшшәылан, лыблақәа тып-хаауа даауғаңшуеит акассир пхәызба.

– Сабацатқьои?

– Дахьцоз ихаштит! – акыркыр дыччоит аңхәызба.

– Исгәалашәеит. Иркутск, мап, мап Владивосток. Иб-махахьей, Владеи-Восток, Владеи-Кавказ? Сцоит убарт сытқәарц, – лафкгы ухәарц уналагахуеит.

– Ахәмарха ҳамам, арңыс... – аччаңшь налҕықәба ицоит аңхәызба. Уи лыбға аниоулак, ипартфел еимгәач ду аҕып-хәа иааңсах, егы инапала иаанкыланы, ибжы тахәлакны ғааитүеит ушытахь игылоу:

– Арака бульварым, арңыс, лафхәартам! – дегьынаугәтас-уеит. Убаскан, ухы иааташәоит: «Мурманск». Уғыз, амшын-уағ, арра убри ақалақ аҕны данықаз ашәкәқәа ахьизуғлоз ауп уи уғазыршәаз.

– Исышәт аблет Мурманскынза, – ухы лылоугаларц цас иухәаз ңыылшьоит аңхәызба, аха ларгы цасхәагы аблет ултарц лтаххоит. Деимдоит, дхәыцуеит, нас илхәоит:

– Мурманскка иҳамазам.

– Псыхәак сзыжәу, сымцар қалом. Ателеграмма бааңс со-уит, – лыхәара уалагоит.

– Шәәи ыымшқа анаатцлак, издыруада ихәур, – лхәоит.

Акасса унадцуеит. Угылоуп уахьцара, икоутцара узымдыруа.

– Арцыс, – лыбжы науқалыргоит акассир цхәызба, акасса апенцъыр ашә хәыцы лхы аалакны. Унхәапшуеит.

– Амәацгаф шәихәа, издыруада шәигар...

– Аиашатцәкыа, итабуп, – цсеикәырхагак уалхәазшәа, угәырцәтәа уёынаухоит.

Адәыгба мәацгафцәа рымәтәа еикәатцәакәа атанақыы хәынцәрақәа ақәыртәаны, апарадахь ицошәа, рбирақкәа еикәархәы икны, дасу ивагон амардуанаф дгылоуп. Азәа-зәала урывсуа, урәацшуеит, реиха зхы-зёы қианы иубауа уихәарц. Даналухлак, иааигәа унеи-ааиуеит. Итаижьло ауаа анаамачхалак, унапырқәыцы-шыапырқәычуа унаидгылоит. Ушалагара уздыруам. Ухы-уёы аёынцшылара убасқак ирыц-хаутәуеит, амәацгаф гәақрак уақәшәазаап хәа духәацшуеит, ихахьгы изаагом, ас еицш иақәшәаз аблет цзырымцшааит хәа, иара игәы иаанаго – қәрышкы ццъыба итаршәым хәоуп. Уёынцшыларала абранза данноугалак, нас иаахтны иухәоит:

– Ацара сымоуп.

– Утал, – ихы неикёоит, уара уатцкыс иара дгәыргёоит.

Амардуан унхацалоит. Атамбур ақны угылоуп. Уцшуеит уаақәымцзакәа, уцшуеит аперрон ахь. Ауаа еилацыруеит. Уажәымзар-уажәы унаскыагараз дааиуашәа убоит Агра. Уаф дыкам. Даёазнык лылабара уаргәакуа уалагоит. Адәыгба аёынанахоит. Цёоук гәыдеибахәхәалоит, цёоукы рнапқәа ркёоит. Еицырцуеит ауаа. Уи еихагы угәы иасуеит. Адәыгба аёынанахоит, амардуан ахь уааскёоит, уцшуеит. Цьаргы дыкам. Адәыгба аныкәашәа иацлоит. Уналбаацоит. «Бзиала, итабуп!» – унапы изуқёоит амәацгаф. Уи инацәа иаргәытцыста иадыргъежыло иуирбоит, ухы утәзам аанарго. Уара уччоит, угәыргёоит адәыгба умцарсны уахьамгаз, уахьаангылаз узеицъушәа. Уаауеит, уалцны цашьа умамкәа узшьахаз ақалақь уалаланы. Убасгы угәы иунацоит, акраамта уқамызшәа, абыржәы адәыгба уаатыцызшәа. Хәарас иатахузеи, ариақара аамта узымбац Агра угәхьаалгеит, угәхьаалгазар, дгәыргёоит

ушааз лахар. Ателефон аашьтыхны уасуеит. Акраамта җүтзөм, ашьтахь амшын нырцэинтэ игошэа убжыы ааҕатдан:

– Мшыбзиа! – ухэоит.

– Бзиала! – лхэоит убжыала удырны. Иуахауеит «крын» хэа атрубка шыкэылтцаз. Ателефон будка уаатытцуеит, уахьтакыз абахта акамера ашэ аадыртызшэа. «Мшыбзиа – бзиала!» – абартажэакэа шухэо-шухэо, дара-дара еилатцэо, еилало, ажэак рылцуа иалагоит: «Мшыбзиа, бзиала». Угэахы еидыгэғалло ианалагалак, «бзиала, бзиала» мацара аанаго уаашэышэуеит.

Мышкэак анаатцлак, аусура аҕнытэ ушиашоу уеиҕацахуеит дахьымҕасло.

«Машэырны» шэааиҕылоит.

– Ушҕаҕоу? – лхэоит Агра.

– Аҕарахэа, сыбзиахэха! – ухэоит уара.

Зны иауеит ақэаба-сабаа. Икыдхаеа иалагоит ақэаура. Зны ажэван еимыггоит, аетдэакэа каччоит, ицэыртцауеит. Аха ааигэахара иалагахьеит аапын. Уаргыы уи ааира уаз-хэыцуеит. Иугэалашэоит, ашэҕэы сзыбығлома хэа уанлаз-цаа, иузызғлоит шылхэаз. Еиҕа ухы иааташэахуеит Мурманск. Ухаҕа уҕаны ублала иубазшэа, уаҕхыа иаагылоит уҕыза иуеихэакэоз. Ишэҕэқэа ирнитцалоз. Еилацэқэырҕаны ахықэ аеагэйднажьлоит амшын. Ихышышыла асқыалахыы иаауеит аңсызкыга траулерқэа. Урт ирықэтэоу аңсызкцэа анаазхытцлак:

– Шықэсыбжак цит адгьыл сымбеижьҕеи, – ихэоит азэы.

– Убри аҕаратцэҕыа цуеит пхэыск лыбла сынтамҕшижьҕеи, – ихэоит ивагылоу. Ицоит атцх шкэакэа иалаланы. Адгьыл рыцгагареаруашэа, ганха инҕаха-ааҕахауа идыргылоит ршыапқэа.

Иугэалашэоит, ахара ицауа, хымз-цшыымз, шықэсыбжак имхынхэа аңсызкыга ҕбақэа рзыхэан ауаа шеизырго атэы зну алахэарақэа иахыабалак икыдуп хэа уҕыза иуеихэахыоу. Шэҕыла атцара уалагоит, аамҕала ианцауа аңсызкра, иарбан мшынкэоу изызцауа.

Иаақэхуеит ателефон. Уасырц уҕахгэышыоуп Агра лахь, ҕбаҕа цифрагыы ургэежыуеит. Ашьшыхэа иныкэуцдоит атруб-ка. Иаақэыхны уасуеит адэыҕба аанҕасырҕахь. Еилукауеит

Мурманскка ицо адэыгба ааираны ианыкоу. Урыхэоит блетк узныркыларц. Учамадан аашьтухуеит. Ашэае унеиуаны, ачамадан наургылоит. Уаахынхэны ателефон аашьтухуеит. Агра улзасны илоухэарц: «Быблақэа ччома, Агра? Еснагь иччалааит. Бышцакоу? Сара ағыарахэа сыкоуп. Ибхабмырштын ашэкэы сзыбылларц ажэа шсыбтаз». Абри ааидхэыцлан, ателефон аакэухуеит: «Гэыда уоума? Дыказам, нан, Агра. Усурантэи дмаацт...» – лхэоит лан. Ателефон ныкэцан, учамадан аашьтухуеит. Усаат унахэацшуеит, адэыгба уагымхарц. Асаат хэба калахьеит. Иаарласны ицоит адэыгба. «Асаат хэба...» Аа, абыржэы диасраны дыкоуп Агра лымшала. Даауеит усурантэи. Учамадан наргыланы амардуан улбаакыаны уёыноухоит. Уцоит, ухылца атыс тала, уцырны уцоит иухэарц:

– Мшыбзиа!

Иуахарц:

– Бзиала!

1966

ХЪЗЫ РҲАРА

Ари алакэ калеижьтеи убаскак цуеит, хара хқытан, Ацсара инхо абдуцаа зегы иреихабу, ашьха шлакэа дрыкэлоуп ззырхэо Кэатат ихатагы ацхыз еипшоуп ишигэалашэо. Ускан, Кэатат излеихэо ала, ашьхақэа рынхытц, акарачқэа рёы дцаны, аёы уахьад хызцаз, хэаахэтра иааны амшын изыхгылоу атырқэа, ма абырзен игба дақэланы изырхэыз ахатца, дахнымшыхытлак, сас бзиас дыпхьазаны, аишэа агэта дахадыртэон, иреигыыз апхэызба иара дизырхэон. Уртқэа акгы рылагэышьамызт Маси, Едраси, Катмаси. Дара хэыцаахыс еишызцэан, еигэылацэан, иахыцалакгы еицын, хъзыс иршьозгы аеага акыареи рхатэы рахэ ргэархреи ргэаратцареи ракэын. «Раатцра изытыцуам. Акэчарақэа акэарт амтэыжэае рыешыртэахуеипш, иаахэлар рыхэса ркалт ицатэоуп», – хэа, атэы рылатцо, ирхыччақэоз ыкан. Дара ахык уи агэхьаагы ркымызт. Иашыцылахьазар акэхарын.

Рыхәса ракәын ари зхы иақәтданы иҕаз. Еиҳарак Мас ипхәыс. Уи, лара лтәала, хьзи хьымзги рзыхәан адәы иқәыз азәы лакәын.

– Унытытны, унашәа-аашәар, уанаңалбеит, ахацәа иҕар-цо умбазои, – хәа дыхталкуан.

– Ала-ҕьалоуп инашәа-аашәо, изагәзагәуа уахынла аатц-рақәа ирыцоу, сара суаџуп, сыфны стәоуп, – ихәон Мас.

Илуамызт лара:

– Аччиа иажәа узахымцо, ибз духоит. Уеҳәатәаз ахәыштаа-ра, лак аҕара пату уқәзамкәа, – лхәон. Ёнак даалаган, Едраси Катмаси рыхәсагы азыҕалцеит, ишаахәлалак хаала ирымур, мчылатцәҕьа афны идәылырцарц, «ахацәа» ирыланаргылартә хьзык дырхаанза афныҕа иаармышьтырц. Ларгыы лхатца, Мас гәаҕ, амра анынташәа инаркны:

– Уара узыхәан мацароума, иҳахшаз урызхәыц. Дшәаны, ахәыштаара изыеҳәымтцауаз иҕа хәа изырхәалап хәцкәын. Иумбазои, хазҕаб дтыпхахеит, аха лхәаразы азәгы дшым-џахымтцауа, уара ушәыргәындароуп зегьы зхароу, – хәа таха ааилымтәзеит. Апхәыс усгы азы цәыкәбар даџызоуп. Ацәыкәбар иааҕәымтцзакәа ахахә ишақәтәо иаакылнатәоит. Игәахы птәеит Мас. «Сцаңишь, ари апхәыс лееиқәылкаанза, Едрас иҕны саатәап», – ихәан игәанала, акамбашьцәа иалхны иҕыцза изахны имаз, ижәцәеимаақәа наишьеитдан, илабашьа аакыдх, Едрас инхарта шыҕаз иҕынеихеит. Атц бзиан ауха, амза ттәааза, ишеишеиуа иџагылеит ашьхақәа иџархыкны. Мас дышнеиуаз, дыпшызар, атц далхәхәа, ихы икәажь, иара Мас иеипш, илабашьа наитцарсуа дааиуеит Едрас.

– Хәылбзиа!

– Бзиа убааит.

– Уабацои, уахынла усҕак уфны удәылтцлозу?

– Уара уахь. Хнатәап, ҳааицәажәап сгәахәын.

– Саргыы уара уахь снейуан. Афны сыфналыргылом апшә-мапхәыс. Дпаңашькны, дҕаҳәатәха дыфноуп. Мазарах жьык анаасџоумтца, улкажьны, хатцак сиццоит лхәеит, иуаҳауоу, хатцак, сара схатцамшәа, – ихәеит Едрас, хтарца ҕыцк ааихәазаарын, иџыза игәеимтар хәа дшәозшәа, уажәы-

уажэы ацшыкэа днарыха-аарыхо. Икарцара, иахьцара рзымдыруа, афыцэгыы цытрак уака амфаду иангылан, нас ус ҕааитит Мас:

– Уаала, хцап Катмас иахь. Уи ипхэыс уаф кэыгак лоуп. Цытрак хаатэап уи икны, нас, хафнатакэа ирыфнагыежьюа афыртын анеикэтэалак, ххынхэып.

Рфынархеит Катмас инхара шыказ. Мас ижэцэеимаа ҕыцкэа дреигэыргыо, хэынцэак дылацалар хэа дшэон, Ед-расгыы ихтарца, аххыа еикэатцэакэа цырцыруа, инеихихуан, еиҕа инеихеитдон. Рфыза иашта инталан, ифны абартца ины-цалаанза:

– Уара, ахэыштаара ҕэхэымтц, сыла уеоумырбан, ашэыр-гэында! Уца, удэылцкыа! – хэа пхэыс бжыцэгыак рахаит, акэарч фны ашэ ааимкыан, Катмас дындэылууааит.

Хахыаго хцалап уахашаанза, ашара адэы ианыкэло, ҕычра хаказшэа, азаза хеарганы ххынхэып афныка рхэан, акыта мфэа ианыршэыланы рфынархеит аифыццэа. Рлабашыакэа ахытцарыкшоз ашытыбжы иахылтцуази, ртатын мцакэа атцх иалччаауа, рцашыа мацаралагыы иудыруан урт ҕтрак, жэтрак италаны акэым, тынха дызмам хаиуанк рбаргыы афныка ишырзаамгоз. Уеизгыы фбака қыта рлакэа дыршит.

– Уара, акы шэасхэашан, – ихэан даатгылеит Катмас, – ххынхэып афныка. Цэқэак хгыычын, ихаманы хшаауаз, ашахақэа цытэцэаны ихэцэцеит хэа раххэап хэхэса.

– Акгыы ихэхэом уи. Хэхэса уажэшьта зыгэра рго ирархэахэеит, ашыжымтан шэнеи, амазарах жыы шэҕахцэоит хэа. Хамц хэтырхыр, цыара хэзцэырымтцуа, абз хэдыршыуеит, – ихэеит Мас.

– Сара издыруеит икахцаша. Ушыпы мгэафкэа ухы бзиа азызбуам. Ассир схы иташэеит! – жэфангэашэпхыара ибазшэа, дгэыргыатцэа ҕааитит Едрас. – Шэааи, хара хара хэитцагыычп.

– Уи шца иара?

– Шэзырфла. Сара сыжэ Катмас игыычп, Катмас ижэ Мас игыычп, Мас ижэ сара исгыычп, – ихэеит Едрас.

– Иашоуп, ҳаҳәсагы алаҳабжыап. Ҳара хтәгы уафы иғычуам, уаф итәгы ҳара иахдгычуам рымхәои, ирбап ужә ргычыр изеипшроу, – дгәырғатцәа днақәшахатхеит Кәтмас.

– Иашоуп, иашоуп! – дгәырғазеит Мас. – Хтәгы ргычуеит, рытәгы хгычуеит, шәи қашы реипш ҳаилоуп ххәалап.

Ирызбыз еигәырғатцәа, афныка ихынхәны рфәархеит. Ажәдан агәахы ихаланы ирзылбаацшуан амза. Алашбжкәа налыф-аалыфуан ақыта. Хьзырҳара ицаз айфызцәа рҳабла иналалан, рыфнқәа ирзааигәахо ианалага:

– Иахазбыз бзиагәышыоуп, аха... – ихәан, илахь еиқәы-шышы даатгылеит Мас. – Шәааи, цкьа ҳаитазхәыцып. Кәтмас ижә сара изгычуеит, сара сыжә Едрас игычуеит. Едрас ижә Кәтмас игычуеит. Ус ами?

– Ааи. Азәы итәы фазәы игоит, уаҳа акгы. Уара изугәамц-хозеи?

– Кәтмас ижә сара исгычуеит, – деитаналагахт Мас. – Шәаангыл, шәаангыл, Кәтмас ижә сара исгычуеит... Исыманы афныка сцоит. Сара сыжә афны итакуп. Кәтмас ижә лкажыны исшыеит, зыгәра зго, амазарах жьы хәа ирфастцоит. Сара сыжә Кәтмас игычны иманы дцоит. Нас сара жәыда сықәымхои уара?

– Уаанфас, уаанфас. Жәыда ушқақәхо? – Мас иеипштәкьа аҳасабра дналагеит Едрысгы. – Аа... Аиеитцәкьа, жәыда уқәхоит. Кәтмас ижә уара иугоит, уара ужә сара изгоит, сара сыжә Кәтмас игоит, дасу иахьнахго илкажыны иахшыеит. Акгы сызнымхазозаап, уара, саргы.

– Иашоуп, иахзынхозеи? Заб дизгәааны зан дзыпказ хәа, ҳаҳәса хрызгәааны, ҳажәзатцәкәа лкажыны иахшыр, хныкәызгозеи? Амла хнеикәантцәа хцоит, – ихәеит Кәтмас. Иара иаҳа дхатца гәгәаны ихы ицхьазон. Илабашьа ағьефхәа иларсны, иеырхатца, ус инацитцеит иажәа: – Ихәхьрызеи, уара, хгычып ҳаргы, агычцәа, архәцәа реипштәкьа. Ашацахәа халкылсны, жәборак ашә аартны ханталап, жәык-жәык, цәык-цәык аатыганы иаҳгап.

– Збоура хталарыда?

– Уиоуп иухәаша.

- Аргэын Дыгэ ибоура хталап.
- Ухагоума! Амшэ цнапыкла ихэырны изшыа, ани хнаим-пыхьашээр хдаракэац ыказамкэа хақәихуеит.
- Амчы Мыстаабей ижэгэара хархэып.
- Ацкыс еицэоу. Гэфарас хааикыр, уаха итахзам, хахэдакэа цытэтэаны хкаицсоит.
- Манча Қыачба хитагычып.
- Изакэызей, уара, иухэо! Уахыгычлакгы ауама. Хара уцаны иааугароуп ахыз анамоу. Манча ххабла даланхоит.
- Алахь ианума, Манча ицэахгычу, Нхытцынтэ иаахгоу.
- Иашоуп. Егьа еи жәи баша ақәыцмакэа ицэырфахьейт Манча. Хара қаблақ ицэахгычит хэа ихьуазей?

Азынра аниас, ртакра иакэытхьан, иаха зыпсы злаз арахэ. Хьзырхара ицоз айфызцэа, Манча ицъаргэал аанда инхы-цын, арахэ ргэы каршэ, ижахэо иахьтэаз абахча ицаланы рфынархеит. Ихтарца длаханы инаихаиршьшыт Едрас, ижэ-цэеимаа ҕыцкэа ршыацхэақэа ааиргэгэейт Масгы, аштэ еикэа ҕыцк изылзахызаарын ицхэыс, ахы тбааза, дынтадало, рапхьака дгыланы днеиуан Катмас. Арахэ ишырлапшуаз, гамлак налыркааит. Алахь чашьаза, ацэа ахыбзаауа, хаи-уан аазак акэын иара. Атаацэа атх акыр инаскьаганы ишышьталаз мөашьо, аганоны матцурта ахыб иалшэшэо, еикэатэаза макьанагы иөеиуан алөатэ. Уи иахагы еигын, ирыцаацсымтан.

– Арахэ ртэы сара сакара азэгы ишэыздыруам, – ихэейт иеыркасаны Мас. – Уара, Едрас, ашьапы тарсны икы имтыгыырц, сара ақыпхэа атыхэа самтасуеит, уара, Катмас, атэыөа ашаха ахатца.

- Иабакоу, ашаха хамазамай?
- Ишпакахтцо?
- Акрыздыруоу.
- Егьюрым, – ихэейт ақабла ашаха ахатцара здыз Катмас.
- Сара сеикэа абырфын хэымцъар атдоуп, убри ахастоит.

Ихамыждараз, Катмас иеикэа ахэымцъар хэхэаза иаа-тихын, ижөа инхишьит. Ақабла ркырц ашьшьыхэа ахафара ишағыз, хахэ қыацск ахы иқәтаны, ифылгәыгәны иқаз нышәк

дѡахѣашан, ахѡа аашьтиргеит Мас. Деихеигѡо дѡагылан, изакѡызеи абри сзыхѣашаз хѡа днахѡаѣшызар – ахаѣшья, Манча абахчаѣ итацаны имаз аныхѡа хаѣшья.

– Ара шѡааи, ара, ассир збеит, шѡанаѣалбеит, – ихѡеит дгѡырѣатѣа. Хѡыхѡ пшѡак ибазшѡа, инапы нахиѡеит.

– Алѣха анѣа ихѡитааит, ныха хаѣшьюуп, ѣара уамак хауркуеит, уаѣырѣ наѣ, – ихѡеит Едрас.

– Аѡы ѣазамзаргьи шѡыздыруам, – ихѡеит Ќатмас.

– Иашоуп, ихтны хѣаѣшып.

– Улѣха-угѡыѣха хамазааит!

– Агѡатѣа удыркызшѡа, иабатѡи ныхѡароу, аѣшѡа уибар, иузхитѡалап. Уалга, ихты, ханѣаѣшып, нас аѡабла хыроуп, – ихѡеит Ќатмас.

Мас илахь иѣымшь затѡа, анышѡѣа днарыхѡа-аарыхан, ахаѣшья ахѡа аахихит. Амза ахѣаѣхоз, рхы-рѣѣа анырбаа-ло, еикѡатѣа цырцыруа иаарѣаѣхит аѡы.

– Анѣа ду, ухышьяргѡыѣа сакѡыхшоуп, халалс исыѣ, – ихѡан инапѣа ргѡаѡаны инѣаиршьшыын, азна аатганы дна-хѡеит Мас. – Изакѡ ѡузеи, шѡанаѣалбеит, Аѣандара уцаргьи иуоуам ари аѡыза аѡы!

– Унаскѡеишь, саргьи снахѡап, – ихѡеит Едрас.

– Шѡара шѡатѣкыс сеиѣѡома сара, – ихѡеит Ќатмас.

Рнапѣа ргѡаѡаны инѣшьюа, ажѡра иаѣын. Иааскѡан, алым-хаѣѣѣа кѡакѡаза ирыхѡаѣшуан, иѣдырѣѡаз аѡабла. Абахча ахѡхѡахѡа иѣасуан аѣша.

– Хѣгычуеит уаха. Анѣа хѣѡумѣан агѡнаха иѣахѣѡ хѡа ижѡѡуп. Унаскѡеишь, снапы нѣысшьып.

– Уи азыхѡан ииашатѣѣѡаны ижѡѡуп.

– Ахаѣшья ыѣазѣаз аѣшѡаѣѡа алѣха-агѡыѣха роуааит. Убри азыхѡангьи ижѡѡуп.

– Иашоуп, ижѡѡуп.

– Напсыргѡыѣала сызхара сзыжѡгѡышьѡм сара.

– Уаха излаажѡазеи?! Сыхѣарѣа сеигзом, аха иалсуеит, кѡмызѣа хылѣазар иалахамжѡауз, – ихѡеит Едрас, ихѣарѣа ѣыѣ ихыхны ирымѣѡауа.

– Абар излаажѡа, – ихѡеит иижѡыз зылсра иалагахѡаз Мас. – Ахмаѣыр иеѡсуеит. – Ижѡѣеимааѣа руак ааишьыхит.

Ахапшыа интаиршышыын, азна афы ааџигеит. – Уст, ижә, –
Қатмас инаизирххеит.

– Уара ижәла уи ала. Ужәцәеимаа сәҥакны, сара слоу
цъушьома, – дегәагәааит Қатмас.

– Иабаңырхагоу, шык нтұршар, иаацқахоит. Егъигыи ушых,
сара иалазжәуеит, – иҳәеит Мас итқысгыи афы зылсхъаз
Едрас. – Агәнаха анцәа иҳақәумцан, абри, уаха иахшыраны
иҥоу ақабла. Убри ныҳәаны изжәуеит сара.

– Исыхылак сыхъааит, иаажәг, саргыи исышәт. Аффы усгыи
шәара ижәжәхъеит, – иҳәеит Қатмасгыи.

Ажәцәеимаа азна қас-қасо инеидыркиит.

– Қатхык ақара акуеит, изақароузеи, уара, ушыапы! – иҳәеит
интыркәкәаны ианижә.

Амза ажәшан агәи ихытны инаскъан, игъагъаза иры-
хәапшуан. Ақабла агәи каршәны, ахаңшыа иахеибагәа ашыжә-
ра иағыз рааигәара итәаны ахәырд-хәырдхәа ижаҳәон.

– Сара соума хатқас илымшыоз сыңхәыс! – ибз еилаңаңо
даамақарит Мас.

– Узғычуам, узқәылом хәа сыхтакны сбыман, сара иб-
сырбап ағычышыа, ақәылашыа зеипшроу, – ағыра дналагеит
Едрасгыи, иңхәыс убрақа, иаңхәа дгыланы илеиҳәозшәа.

– Ахъз архашыа зеипшроу сара илсырбап! – урт ина-
рыциргызит Қатмасгыи.

– Аңшәма даҳныҳәап, аңшәма. Уафңсы бзиақ иоуп иара.

– Ич-ч-чеиңыка хныҳәап.

Дәәа жәцәеимаак жәцәеимаак рызна нытдыркәкәеит.
Дәәа пытқ иаанаскъеит амза. Арбағыкгыи атдла иахықәтәаз,
«аки-ки» арган иаағәнатит. Ашарахъ инықәлон атқ.

Реиҳа излысхъаз руазәк иаацәыригеит:

– Ахацәа-рхацәа... Уари-да-да...

– Уарай-дари-и-и-и...

– Аха-ҳай-ра мыхәацә-хәатцә-цә-цә-гъа-гъа...

Инаицдыргызит егыртгыи.

Мас иеиқәа ахәымңыар, ижәшәа иахыахшыыз инахышорын,
инкашәеит, ихтарңа аңахә хәа инышътаиқшан, «имтәыжәшә-
қәа» рхаханы даагылеит Едрас. Рыхшык рнапқәа неибадыр-
кын, аибаркыра шыаратын иалагылоушәа, ахаңшыа ахатқы

камыршәуа, иахыкәшо акәашара иалагеит. Рыбжы иаха-иаха ихало, аккаҳәа ашта ианныкәыѿ, аңшәма илақәа арфыхеит. Еивасны ишуа, акәатцарахь рҕаархеит урт. Аңшәма, Манчагы ишәакь кынцаа, абартца даатцаххын атцыкьхәа дхысит. Хьзы рхара ицаз аиѿызцәа, аххы инцәытцаххуа, еибагы-еибашьтуа аңьаргәал аанда ианынхытцуаз, Кәтмас иеикәа ашьапы аңқәа наланарҕеит аңшәма ила. Ахәымңьар усгы иатциххьан, ала-пан ацәа анахтәраауеиңш, иеикәа ааишьнахит.

Ишәакь даҕа патронак нҕеитцан, иҕалаз ибарц, абаҳча дытцаланы дшааиуаз, ахаңшьа днахагылеит Манча. Уи авараҕ икаңсоуп жәцәеимаакәак, хтарҕакгы кьақьаза уаҕа ирывоуп. Иибаз шңьеишьоз, илеикәатцәа еикәак рхәазо иаманы иаaidгылеит. Ахтарҕеи аикәеи данрыхәапшдәкьа изтәыз идырит Манча. Ажәцәеимаакәа зтәызгы иеилкаара удаѿмызт. Иахьцалак урт ахѿык еицын.

– Ахарҕь исыртәз аткысгы схашәалазар калап, – ихәан, иара убра дышгылаз, ажәцәеимаакәеи аикәеи наишьеитцан, ахтарҕа неихеитцазаап Манча, нас усгы нацитцазаап: – Рыхьз бзиашәа исыргап сара урт!

1969

АҢХЫЗ

Уажәшьта, иҕалашаз каланы ианалга, аамта абаскак аныбжыыс, цкьа исгәалашәом уи абырги сареи раңхьа ҳа-неикәшәаз иарбан аамтаз. Ақәабәа-сабаа леиуа, аурт асуа, изынра гәыптәагамызт, мамзаргы абжымра ухы аршақәо, аңхынра иашықьымтамызт. Уртқәа бзианы изласгәалашәо уи ауп, ашә днас-насны, ишьи-ишьи еикәтцо, ашьшьыхәа ашәхымс данаахыт, сылаңш нақәшәеит, алабчышь еиңш инаитцарсуа иикыз ахаргь. Ахы ырхәан абҕаб атәыѿа еиңш. Аңса зхоу алабашьа иаѿызаха ицарын аңынца.

Дахьааѿналаз ҕеилихыртаны, ииҕаху ауаѿ икабинет анаѿс иҕоуп игәахәзар акәхарын, акәакь ахь даанаскьан,

изиацк еикэатцэа цырцыркэа ирхагылаз акалошкэа ааишыи-хит. Сабду цсата шкэакэа цъара данцоз изиацккэа акалош_кэа зырхаиргылоз уажэоуп ианеилыскаа: иааишыихуеит, ишьапы цкъаза дныџналоит. Абырг сшынаихэацштэкъаз издырит, акабинет иџнатэаз, сеихабы иахь акэымкэа, сара сахь дшааиуаз. Убри акнытэ акалошкэа анааишыих, «ари иахьа дцарц игэы итазам, сынтэеит!» – аасгэахэт. Ашэ ааиртаанза, цаны, цкъа дахэацшызтгы, икалошкэа рышьхра шатахымыз еиликаауан. Ишцакалои, иаазымпыхьашэалак икыдыркэо, зегы иртэу, азэгы иитэым ашэ? Ахэынцэа агэыдтатала, ицэыжэжэа-цэыпцын, ацыгэкэа адхозшэа.

– Быхь згеит, дад, Ламшьатэ дыкоума? – сыхьзи сыжэ-леи еидкыланы инеихэан, ишьтыбжэ еипштэкъа, ибжыгы рхэычны, сапхьа итэаз амашинистка дналазцааит. «Аамта дканажьзахьеит, ажэытэан, ауаа хэтыркэтарала ианеицэа-жэоз еипш ауп ицэажэашьа шыкоу, дабаанагеи, рыцха!»

– Даараза дышэтахызар, халагатэкъар дхапшаап, – лхэеит амашинистка, сара сышка дынхьапшын, къышэкэтарала. Исыздыруам абырг еиликаау, аха лхэашьа иалыжжуан: ды-камкэа дызгозеи, дызтаhyда. Сызбахэ даналацэжэоз еснагь, убри акэын лажэакэа ирылыжжуаз. Ицэоушьаша, схатагы убацэкъа схазы сгэы иаанаго саныкоу, лхэашьа слымха ишаатаџлак, имцабзха инасыцрасуеит. Абжэаапны, адунеи сара сыда цсыхэас иамоузеи хэа схы сгэы анакэыбзиоу; сызбахэ далацэажэандаз, акыр уацсоума, узтахыда хэа лцэажэашьа иналыџны исахандаз, ажэџан саалбаааногон сгэахэуеит.

Дзышьтаз сшыказ агэра анига, ихы ырнаауа, сахьыкамыз акабинет ахь даанапшит абырг. Адермантин еикэатцэа зкэыр-шаз акабинет ашэ, итчааза иаапшуан, усыламкыысын, мамзар судыткэацлоит ахэарашэа. Хэарада, иара дызтааз ауаџ убас еипш икоу кабинетк дыџнатэазароуп.

Атак зыкаумтгозеи, узтаху азэы дкалазар, узимеигэыргэо-зеи хэа аанаго, еица даасыхэапшит амашинистка. Ысымт-зеит. Лара сара сзыхэан лгэы иаанаго здыруеит, аха илдыр-уоушь лара лзыхэан сара сгэы иаанаго? Икалоит сгэахэтэы

назар, уажэы зышэ былатэоу итыпан сара стэар. Уи атып сара сеилахауаны акэзам, сара истахытцэѣоу зынзаск аус сымуазароуп, аха зынзаск исцэымыгзам суалафахэы анеи-хахауа. Урт еидхэалоуп иуцэымгу акы афатцара ануқашэо, угэы фазташа даеагы аеынафнашыеит. Абас сгэы стахэыцуа, сылапш адырхала, абырг ихаргы сахэафшуан. Убри аамтазы сгэы иаанагаз иаахтны даеазэы иеихэахыазу, мамзаргы ихала идыру, сара сеипш иаргы даафшыэрччан:

– Амш каххаа ианеилгоу, ахаргы зитахузеи угэахэт, ус ами, сфыза қэыпш? Иѣоу умбои, дад, аамта аеафсахит, – акефир фатлыка алпшуа иикыз ацеллофаншэыра шкэакэа, дацэыпхашыо, иган инаваикит. – Ажэытэан, дад, ныѣагас, хыхычагас алабашыа акэын атахмадцэа иркуаз, уажэы, ишу-бо, ахаргы, – сара исгэафхеит ихы алаф алхны дахыцэажэаз.

Амашинистка лышка дынхыахэит сызтаара атак анбаѣаб-тои хэа аанаго. Ауафы илабара иахыелахауа, сабду дахын-хоз ақытафы акэызтгы, сфехатцгыланы, бзиала уаабеит хэа апсшэа иахэо, дахысыртэаша сашыталон. Сфагылашэа зун, аѣардэ сцэигар хэа сшэозшэа, угэа ихэаанза снатэеит. Аз-хэыцра салагахыан, сшеф ихэашыа, аеада акэадыр шанымаало еипш, акалами иареи еинымаалозар, атцэгы мбылуа, акэац-гыы зуа (дмашшуа, хампан дықэымло) арахы амѣа ихаштыртэ дызласышытыша.

– Абар шэзышытоу шэафхыа дахытэоу, сара сзышэтахузеи, шэхала шэеибадырны шэалгахыеит, – лхэеит амашинистка, иутахызар зынзаскгыы думаз, ухы дануѣеит хэа аанаго.

Иахысырбаз, архына шыапқэа атцаркыа, аѣаа иры-ѣатцамтаз систол ѣэарфеар апхыа днатэеит. Алабашыеипш итэґқэа рыбжара инаиргылан, ихаргы ахы «инахишыт» икыцхыаз инапы.

Апхыаф гэыраз, ари ажэабжы афы зыѣкны аус умоу афыр-хацэа руазэк, инықэырпшны акэзаргыы, ицэаара уеизгыы унахысырпшит. Уажэшыта хаиасып даеазэы ишѣа. Дызустада, ихатагыы изымдырзо, уимоу, ишитахымыз, ипсеиқэырхагоу хэшэык иафызахахаз аус фазтаз, уажэы ишэзеитазхэо ихата? Хызык изызбаны, абарт роуп дзыхшаз изаххэап... Акгыы

изахамхэап. Иара ихъзала хшалагаз еицш, иара ихъзала хара иагъеитаххэап.

Иќалап машэыршэа ишэымцыхъашэазар, мамзаргъы, зыбла абзиа абаша, шэыбла иныцашэаны, изытны ицаз кэамќыак асы еицш, ишэхаштызар. Уажэраанза зцэаара шэхъсырцшыз , абырги сареи хайќэшэараны ханыќаз, шыќэсык ацхъа, атцыхэа аанукуылар, зыбаф мшэыц асаби ихы шизнымкыло еицш, абгазара тахэало, шэќэык тсыжыит. Газадыччафуп хэа, ацэа ианыз асахъаќэа рылахфыхшьеи, насгъы «Шыжь шэацшь» хэа ихаацќэакэараза иќаз ахъзи рымацарагъы иуархэон уи изакэ «гэатэаз» иаграз. Ишца-ќахцари! Аќэыцъма ашьамхы иныќэнагоит. Агэытќыароуп псеиќэырхагас иамоу ажъа. Уи ашэќэы ахъзи, итызхыз анцэа диныхэартэ, атцкыс еихамзар еицамкэа ишыаќар-камфетхаз асахъаќэеи неицылан, азбаара ашэт анылиаауа еицш, иафр-хылцит ачафага замана. Азэыр иеихэама, мамзаргъы сышэ-ќэы хайбанардырма, ишыќалаз здырхуада, уара, «Шыжь шэацшь» тзыжъыз, уааишь хара хашќа рхэан, уаанза ссасны сыртаар ахъырзымычхауаз редакцияк афы инасыртеит атып. Ахасабеилыргаф аведомост ишанылтцо ала иухэозар, сматцура иахъзын алитературатэ усзуфы. Ус акэымкэа, сара уаќа снапы ианырцацэќыаз... Шэара исзышэхэар атцкыс, сара схала исхэар иаха еицгуп уи атып иахъзитцаз Бернард Шоу. Ижакъа иефарчны, зегъы цэылызхуаз уи атахмада-хамацагъа, сара сираны, насгъы убри атып афы аусура сшалагоз идыруазшэа, иазихэеит абас: «Афра зылшо ихата дыфэуеит, излымшо да-еа цыоуку афышыа дирцдоит». Иарбаныз сара исуалыз? Игэа-лаќара бжыызхыша ауафы дыфнамларц икабинет, ашэ лы-хъчон амашинистка, сара исыхъчон уи истол тбаатыцэ, истол цырцыр, уаќа иќэымшэарц ибла атцашэара иацсам афымта-ќэа. Иацсоуи иацсами еилыргашъас иамаз акы затцэык акэын – уацхъан уаналагалак, ухы уазтцаа, иргэацхауоу иргэамцха-уоу хара хаѓацэа? Хаѓацэа ргэы иахэозар, сымцан иќэумга-лан, хабзиара иатцашыцны ргэы пнажэозар, ишиашоу иќэтца систол агэтацэќыа. Ацхъаф? Ацхъаф иицаху иицахым хэа акыр идыруама! Даазатэуп.

Уажəшьта хайтахынхəып абырг ишкə. Цкьа шəхəфь даа-жəгарц азыхəан, иеилахəашьагы мацк шəасхəап, избанзар уи иеилахəашьа иуанəхəо рацəан. Аамтəкəеи иеилахəашьеи убас еилафашьеит, аки аки убас изеикьəлеит, иарбан аамтəоу, насгы милацс дзеиуоу аилкаара сара сдырра азымх-еит. Мафəхəаранəхыс афəда уихəапшыр, аштаткəа ирыцтəа-ны, европа ишьтырхыз аеилахəашьала деилахəан. Ишəуп апиджак, исарочка шкəакəа агалстук ацəуп, ихоуп ашлиапа. Аха ишьоу... Ишьоуп агалифе еикəа, ишьоуп, ишшəасхəаз еипш, ашəхымс дшаахыцыз еипш ишьихыз акалошкəа... Саапышьəырччеит. Аха ицеллофан шəыра итəз апапка цкьа саннахəапш, сгəалакара неикьəыцəеит.

– Иахзаажəгазеи? – схəеит акефир банка иахə сахəапшуа.

– Уаангыл, дад, умыццакын. – Ститəауазшəа даасыхəапшит.

– Уара уоуп, нас, Ламшьəтə Рамба? Уара уəхь саарц иансабжырга...

«Сара сыла урпырыргарц...»

– ...Дызустəоу еилыскаап схəан, ушəкəык сыпшааит. Сап-хьеит. Ахьзцəкьагы иаразнак угəалакара шьтəнахуеит: «Шьыжь шəапшь!» Заамтə еигəыргьо уəфцсызаап аасгəахəт. Ибзиами, дад, ауəфы иаамтə деигəыргьозароуп.

«Уамеигəыргьан агəы умазар!...»

– Амра иəфызахааит, дад, уцстəзаара. Адунеи шəара ишəтəуп, афəр...

Иаасгəалашəеит уажəааигəа шəкəык афь сзыпхьаз. Уа-кагы абасцəкьа: «Шəара, афəр, ишəтəуп адунеи!» – анихəа тəхмадак, кəыпшк фəаитит: «Иахтəуп, аха иахтəу, ихашəтə зеипшроу ауп аус злоу. Ашəəкь еитатцаны, иаахаршалан ахəычы иуркыр иəфызоуп».

– Сара, дад, иахьтəим. Ацəгьеи абзиеи... Абрака нцəм-тəкəак узаазгеит... – ицеллофан шəыра иаатигеит апапка. Скьышəкəа ачцапшь нарыкəыххит, акефир банка ахы цыр-цыруа саннахəапш.

– Ө-фəтəык еицтоуцəзаап ушəыра, умгəа зыртəыша, нас изыртəыша угəы, даара ибзиоуп, – схəеит. Ианысхəатəкьа сахьхəит. Ацəажəара даласхалар, дцəзом, хайзааигəахара

сашьтоу цыишьоит, днасыдчаблоит. Ускан мап ацэысымкы-
цыт схазы икстцаз ацкара бзамыкэкэа руак: «Амцхэ ихы
умшьышьцэан ахэычы – уцатца дахьынхалоит, амцхэ ухы
итцоумтдан абырг – ухы дыкэтэоит».

– «Егъа абаргъы, итцегъ збандаз ахэоит абла, егъа ахалар-
гъы, итцегъ сахандаз ахэоит алымха», – ихэеит ишэыра
сыштацшуаз ангэеитца.

«Башак иакэым. Егъырт апенсионерцэа сышрацэажэо
ари иацэажэара амур калап. Дача тактикак атахуп», – схэеит
сгэанала.

– Зегъ рхэара илшом ауафы, – наиацаскит нас, иара иааи-
газ ацитата инацданы. Уи азыхэан исутахуаз. Цитатала
азэыр дкэыгахозтгъы, акэыгацэа рацхьа сгылон. Даасыхэац-
шит. Иаацьеишьеит. Исыздыруам иара дахьацхьоз, аха сара
фелиетонк афы избан, исгэацхеит, сыбллокнот ианыстцеит.

Апапка аациртлан, сацхьа иныкэитцеит зеипш тетрад
жэпақэак. Иаасгэалашэеит сшефи сареи ханцэажэарак:
«Уара уусура ахақым иус иахьеипцшкэоу рацэоуп. Еихарак
абыргцэа анутаалак. Ахақым ибоит ачымазаф дызгаша
шимоу, иеихэома?» Даасыхэацшит. Ицатца наирша-ааиршеит
изнапык ала, егъи инапы имгэацэа иахьшыуа иааишьышьит.
Сара ицъасшьон уи излакаитцоз знык ала – изнапык ала ицатца
ыршо, егъи инапала имгэацэа шышыуа. «Амц ихэоит ахақым,
аха имцуп ухэар ауама ицшьоу амц, ицшьоу!» «Издыруада,
ахақымцэа ракэзар ифкны ихалазтцаз хэышэтэышьа змам
– амцхэара?!» – анысхэа, даанацшы-аацшит, имахазшэа
каитцеит.

– Шака ыкоузеи? – схэагэышьеит итетрадкэа срыхэацшуа.

– Хэба. Иаарыцкъан хэба. Шықаса-шықасала ишоуп.

– Еилыскааит. 1905 инаркны жэипшыынза тетрадк,
жэипшь инаркны жэибжьынза – дачааы. Кэыдрытэи аидыс-
лара цкъа уазаатгылама? – ииашатцэкъаны уи азиас ахъз
сылацш нақэшэеит тетрадк анаасырт. Еилыскаауан уака
иахэоз. Атцыхэтэантэи аамтазы абыргцэа иааргоз ароман-
кэа, аповесткэа, еихарак агэалашэарақэа, аменшевикцэеи
абольшевикцэеи кэыдрытэи реибашьра ала акэын ишалагоз.

– Иабатәи кәыдрйтәи еидыслароу? Уара сымѡахъара иашътоу азәы уоуп хәа сыкоуп! – гәаарак нархылеит иблақәа. Сгәы лтахаит. Сшеф иґы дынкылсны: «Сара, абаскак Аґсадгьыл азыхәан зхы аґыка ықәызххыоу, персонально апенсия зау, иѡны иаазгеит аґар хшыѡк дзырґаша, иара қышәқәґарала дсақәажәеит. Уусуѡы дахьурхәыроуп!» – абастәґыоуп ишихәаз уажәаигәа тахмадак. Ачык аасыгхеит счафара атыхәа пґәарц. Иаха иеааиртынчын, иажәа инацитеит. – Азиас Кәыдры арака изалоу, уаґхьар еилукаап. Уи атґак ду амоуп. – Иблақәа ахәыркыра нархылеит. Сгәы даарыцханашьеит. «Ииѡыз акыр иаґсазар, исылшо ала сацхраап». – Кәыдры ииаѡры иґоит, ицґакуеит. Убастәґыоуп, дадраа, аґсґазаарагьы ииасны ишґо. Аха аґсґазаара аґә-таґәґыа зеалазырхәыз, Аґсадгьыл аґаґхьа зуалпґшьа хьа-хәапахәарада иназыгзо, уи баша дымѡасуам! Абас аґақы асґеит азиас.

– Кәыдры символк...

– Иашоуп. Асимвол, асиужет, афабула ухәа, абри зѡырц анысызба, слатәан, истґеит ушәґәыѡѡхарц азыхәан, иудыр-уазарц иахәтақәоу зегьы. Иутахызар иуасхәап изыхьзу, иаххәап, агипербола?... Сара издыруеит, дад, уртқәа узымдыр-уа шәґәыѡѡхашьа шыґам...

«Избахьоу схаиршґузаап ари. Исызбарызеи?»

– Абрака азәы сихцәажәоит, иубап дзакә уаѡыз. Ауаѡы иґсадгьыл азыхәан...

– Ихы дамеигзароуп, ашьа кеитәароуп!..

– Умбои ухәашьа шыкоу! Амала ахшыѡґақ иаразнак еилукааит. Уара уахь сааиаанза, ашәґәґыжьырта, аредақґиа-қәа акыр еимыздеит. Атыхәтәан сахьнеиз, Ламшьатә Рамба итаххар ажурнал ианылоит, знык иананыла, икаххаа амѡа аартуп, рхәеит. Сынтәала шәахьзару ажурнал антара?

– Сынтәахахьымзар, ашықәсґыц хшынґалалак, аномерқәа еишґтаргыла иаанґо хґыѡаххап, аґхьаѡцәагьы, еихаразак аґар, еимакны иаґхьалап, – иахсырґыацәеит, еиликаар ґалоит сгәахәт. Еиқәырчақәа иқәыз атетрадқәа ааныскылеит. – Ажурнал хә-номерк иркып, цьушът, – ахьатшьа сақәшәомызт

акәымзар, слаф еикәатцәа ииашаны ишеиликаауаз анызба, схьатырц сызбеит. Азхәыцра салагахьан изфыша арцензия. Ихшыфгы иажәагы еилгамзар, убастәкьа ихыңеыгаха, еилкаашьа амоуа ифәтәуп арцензиягы. Ус акәымкәа, иаахтны зегы хәазар, зегы ртыпкәа рфы игылазар, аха икамзар, ани, амца иахәхаша, асахьаркыратә фымта хәа изышьтоу... Уи мариоуп. Изыфхьоу рецензиак ахкьыпхьаа ааңшааны, ихьзи ижәлеи ааңсахны... Ари ихьзузеи, ижәлозеи? Ламшьатцә Ланчыхәба. Аңьашьахә! Шамаха иуңымло ахьз, арахь изыхьзу фыңьа хәикәшәеит. Ихьзи ижәлеи, нас афымта ахьзи аасыңсахуеит, уаха атахзам. Зынзаск икәыдымцаазар, изызып зны азәы иасхәаз: «Иагу фба затәык роуп. Аформеи атцаки аакауцеит, уаха атахзам». Иаргы урт афба закәыхи, мышкала икастоит ихәан, дгәыргьатцәа дцеит.

Ажәа кәандакәа неибыхәаны хәнеиңыртцит абырги, мамзаргы аринахыс ишихьзу ала иаххәозар, автори сареи. Изеиңш тетрадкәа саңхьа астал икәуп. Афымта ахьз «Зиастас умфамсын» ахьзы зкәыртәоу нбанла тетрадцыңхьаза иакәфуп. Тетрадк шака бгың агәылоузеи? Цшыңфажәи жәаф фынтә иштұхыр... Инархәы-аархәны ифуп. Убри штұхыр хәынтә... Сыстал амгәа аасыртын, ушахәаңшра еиңш атоубыт зтадыргыло анышәынтра, иашьыкк гәафазы сынтаңшын, атетрадкәа нтасыжыт.

Сгәатцәф ихәаңыны исымаз цәаныррак фыхама, мамзаргы амра аңташәалак аштәхьгы ахәаңакәа ишрыхькысуа еиңш ашәахәа, абырг данца, сара исзымдыруаз «шәахәак» нижьу, гәыблрак насылсын, ихафсахьа сыбла иаахгылеит. Иныкәашьа, ицәажәашьа, иаңсшәа хәашьа... Мап, имариоу азәы иакәым. Иблакәа? Ашәыр зфәлома згәыцә ееим атцла? Згәатца уафрала, ламысла итәым, иоуам усеиңш аблакәа... Абас сизхәыцуа сышнеиуаз, икастеит даеа аартра дуззак. Ирхызбаалазеи иблакәа? Ахьаа. Ус анакәха, иифыз акгы амхәо калашьа амам. Сааигәыргьеит сыхьз иара иахьыхьзыз, мамзаргы иара ихьз сара иахьыхьзыз. Издыруада, хәхьзкәа рымацара ракәымкәа, ашәкәыфәрафгы хләхьыңцакәа еиңшар... Азәы заа, даеазәы иныхьшәаны акәзаргы... Амцхә

сеаласымхалацэит. Сыстол амгэа аасыртын, итетрадкэа сеитанарыхэацшит. Егэа сеазыкастцаргы, ахыз мацарагы иуанахэон ахшыфртцага мацара ишазкгэышэаз. Уигы агэхэа мкыкэа, харак сьдны, убри ала схы фысхуазшэа, цэахэак ныбжэамыжкэа сапхьарц, актэи атетрад аарылхны, сапхэа иныкэыстцеит. Дахынзаздырыз ала, иказшыа шака ианыцшуазеи ифышыа. Хыртэагак еицтышэшэозшэа, анбанкэа еикара-еикараза, ииашахэтэаза-иашахэтэаза ацэахэакэа, икыпхэны акэымкэа, ишнапфымтоу итужып.

Убарткэа инарыцлеит даеакгы. Изнапык ала ицатца ыршо, егы инапала зымгэацэа зшышыло сшеф итыц имакны, даафэымтцакэа дизашлоит азэы. Уи иашпхыызкэа рапхэа игылоуп: «Акгы карымтцазо, иртэаны имоуп алитературатэ усзуфцэа». Убри акнытэ, хымз-цшымыз рахытэ знык аредколлегия аилатэарафы сфэагыланы исхэалароуп сусурафы сызфэу, абзиа кастцар, сара мыжда, ани, иашшуа деигэыргышэа. Шака напфымта срыпхэаз, шака рецензия сфыз «должит» кастцароуп. Сазхиазароуп даеакгы. «Шака урыпхэаз абахтау, шака напфымта азурхиазеи акыпхэ? Уара иубзоураны апхэафцэа ихэузеи?» Арахэ фымтак тыцны дапхэахэоушэа, деигэыргышэа... Убарткэа ркынтэ ари... Сыхыз зыхыз. Ижэлоузе? Ланчыхэба, ари иакароу ароман акыпхэ ианазсырхиа, бафык сафызыха ихэда сынкылахоит уи, сшеф изашло. Шыкэсыкгы стынчуп.

Абарткэа зыхэо, еиышэкаарцоуп, Ланчыхэба инапфымта апхэара саналагоз сгэалаказаара зеицшраз. Сапхэон мышкы, сапхэон адырфэены, аха, шэанацэалбеит, изакэыз сзыпхэоз! Сычхара сызхеит тетрадк нагзаны сапхэартэ афынза. Абаскак аамысташэара, ауафы изыхэан агэыпхэара, апстазаара ашарамшара азыхэан ахэаа зыблакэа ирхыхэхэылаз абырг, згэы иаанагодаз, акэаад ианитцаз ажэакэа изакаразаалак цсы пхаррак изрылатдом хэа. Уака инацлеит даеа рыцхэаракгы. Ихэоукэа игэы итаз рызхэомызт. Икалоит убас еицш ашэфэыфцэа, акакала урыпхэозар ражэакэа, зегы уахэуеит, инеиццаны ахэоу, мамзаргы абзацк уанапхэалак, ихышэашэаза акы наулсуеит, апсы унапы ихыушыуазшэа.

Саазқәылаз лассы-лассы исгәалашәо, сазхәыцуа салагеит аинститут ағы алитература хзыртцоз иихәалоз: «Асахьаркыратә ҫымта шәанаңхьо, ажәақәа ишәархәо аамышьтахьгы, гәлымхала ианышәмаха уи иатцыҫуа амелодиа, ма аҫымта ахаҫа акгы иаңсам, мамзарггы идагәоуп шәара шәыгәлымха». Зеиҫахәара цәгыоу, ахаан Ланчыхәба зыгәра узымырго аҫоуп уи. Иахәара иаңсам. Дкомпозитору мамзарггы дышәкәыҫоу арака иртәаны иумоу хәа, пенсионерк ишыкаитцоз еиңш, сшеф иҫы днеины данысзашш, аҫра иалаго авторцәа ра-цәажәашьа уздырзом хәа... Ибжыи ашә еимгәачы иалыҫ-ны иахьлахауа, лгәазхара дыччап амашинистка.

Итетрад мыжда аахсыртлеит. Алагамта мацара уаңхьар, уаха уҫахзам: «Иахьа, хара аңсҫазаара бзиа анхамоу, хҫәы-хаңха адәы ханықәу аамҫазы, иҫоуп цыоуки-цыоуки, еиҳарак аҫар рыгәтаны, аңсҫазаара зеақәзмыршәо, ифырхатцароу хапланқәа рынагзара зыбаба алазымцо, убарт аиаша мҫа иқәҫалатәуп, ажәытәан хшыкази уажәы хшыкоуи ра-хәалатәуп...»

Ажәа шәзасыршьрызеи, дгыли жәҫани ускак еицәы-харамзар қалап, асахьаркыратә ҫымта зыхьзуи ари абырг ииҫызи шака еицәыхараз акара.

Аҫыхәтәантәи атетрад аасыртын, аҫыхәтәантәи адакьа снахәаңшит. Аҫра даналагаз, нас, амыждараз, даналгаз. Гәак рыцха, шака шықәса даҫыз. Анаҫс иатцәҫуп дахьынхо, иҫны ателефон. Ишҫакаҫтари? Аҫел сизасру, мамзарггы арецензия ҫны изысышьтру? Аҫел аақәысхыр... Ламшьацә Ланчыхәба уоума? Исзынужьыз анапҫымта саңхьеит. Абас иаарласны уаңхьану? Самыңхьандаз, хаицәажәап хәа сузасуазма? Сара абаскак шықәса аҫра саҫын, уара хымш рыла уахьаңхьаз цыасшьеитоуп. Ажәак аабжьамыжьзакәа исгәаласыршәеит ааигәа, Ланчыхәба иеиңштәкьа, напҫымтак аазгаз пен-сионерки сареи хаицәажәара. Амала уии сареи хаала хзеи-лымгеит. Сшеф иҫы хкылибагеит. Зҫаарала сыхҫеикит. Инагзаны сшамыңхьаз сықәҫиҫеит. Счафара аҫыхәа цҫәон, ани, уажәраанза зызбахә шәасхәаз, изылшо ихаҫа дыҫуеит, излымшо даҫа цыоуки ашышьа дирҫоит хәа, сара сияанза смацура ахәшьара ақәҫаны иалгахьаз англиатәи аҫахмада

еырхыкәымтца, иумузакәа, убри аматтура уахагылозар, Лам-
шьатә Рамба, сара иуасхәап, аус шуулаша ихәан... Иши-
хәатәкьаз абар сыблокнот иахьану: «Ашәкәыѿѿра иалагаз
пхәыск лнапѿымтца изыналышьтит Бернард Шоу. Адраматург
ду анапѿымтца бгыц затѿык днапхьан, ахкәажә бхаткы,
бнапѿымтца нагзаны сапхьейт, аха акгы иапсагәышьам хәа
атак лзийт. Сах ухаткы, – иаталкит ашәкәыѿѿра ґыц иала-
газ апхәыс, – инагзаны узлапхьазей, инагзаны исмыѿзацтеи,
уака иумоу алагамтѿоуп, иаарласны иузынасышьтуейт алгамтца
хәа иаталкит. Уи илѿыз атак абас икаитцейт, зыхшыѿ царыз,
зажәа цхафырыз адраматург: «Ахкәажә бхаткы, акәтагь
шышакаѿоу здырырц азыхәан, уеизггы-уеизггы ишейбгоу
исфароума?»

Абасала, Ланчыхәба телефонла сияцәажәозар исхәашаз,
ус акәымкәа, арцензия ѿны исышьтуазар изѿыша ухәа
срызхәыцны, исырмазейт. Уажәшьта иалсхша... Зны акалам
аашьтыхны, акьаад инакәыскит, еазны ателефон рапхьатәи
арыцхәкәак насыртәийт.

Сеааныскылейт. Сзыртцакуазей. Мчыбжыки жәамши ра-
кәым, ишьтазааит мызкгы. Дгәыглааит. Изейгымзар изей-
цәам. Далазааит апхыз хаа. Уаѿоу игәыгра ицәызааит. Сарггы
исзейцәам. Узѿузей ихәар сшеф, мамзарггы дыцәгьашьыц-
уа ишьтѿоу изашшы еицах «вылазкак» кайтар, сынтәейт,
скарахеит, напѿымтак азәы иааиган, нартаа ражәабжкәа
раткыс еихауп, ихыпчыгаха садтәалоуп схәалап.

Сгәы сыртынчит анаасхәо, иауамызт. Деикәыпсышәаха,
сыбла даахгылон уи абырг. Иарбан ламысдароу икастцаз схә-
ла схы сазцаар, атак сзыкамтѿо, аха ламысдарак изыкастцаз-
шәа схы збо салагон.

Уажәшьта исгәалашәом шака мшы цаз, аха мчыбжыки
жәамши акыр инархысит. Иахьа иахыпазарггы, уатәы ма ател
сизасып, мамзарггы арцензия ѿны исышьтып хәа сеырхиа-
ны сшыказ (сахьахымзас еигьу еицәоу шәара ишәхәап),
енак, иара иеипштәкьа лшьаѿакәа сса-ссаза, лажәакәа,
илыпхьазошәа, цыра-цырала еишьтапало, шәыра цәышхаби
хәычык кны, (сызтампшит акәымзар хымпада, уиггы акефир

патлыка тагылан), ашә аартны даафналеит такәажә хәычык. Ихашәтару, сшыналыхәаңшыз, аҳаҷахәа сгәы дааташәеит еиқәырчақәа саңхәа астал иқәыз анапшымта автор – сыхьзыла Ламшьатә.

– Уара уоума, нан, Рамба? Аңсуала ухьз схәар... Уңшра-усахәа, насгьы уахьтәоу ухәа ишаасеихәатәқьяз... Ааи, нан, абастәқьйоуп ишихәаз. Сахьыныфналаз амашинистка лышь-тахьтәқьа дтәазаап ихәеит. Иблақәа гызмал-гызмалза, ихәхәы хьаңшшәылаза, иқәычычза, адунеихаан акалам икхьеит зугәамхәзо хатцарцыск хәа дналаган, уизгәаартә, усахәа тихит, уажәааигәа иутәаз сыңшәма.

– Иказ ауп иихәаз, – схәагәышьеит. Иухыччо урылачча хәа, гьама атцазамкәа, саапышәырччеит.

– Узбахә ансеихәа, саргьы слатәан саңхьеит, нан, ушәқәы, иахьзузеи... «Шьыжь шәаңшь». Сгәы иахәеит, аңстазаара зегь рыла уахьеигәыргьо. Амцхә угәыргьацәома хәа... Аха уи иаҳагьы ибзиоуп. Уаангылишь, нан, уаангылишь, ажәытә рцафы напы затәы дутәмаазеит... – лшәыра дынталан, икәашза ацаха зкәыршаз еилахәарак ааңылгеит. – Уажәы, шамаха, азәгьы икаитцазом. Ацха кәакәар... Арахь бааңшишь, нан, баргьы, – амашинистка лахь дынхьахәит. – Абарт еицышәфа. Даара ихәауп, насгьы егьа аамта ишьтазаргьы иңхастахазом.

– Ас еиңш икоу авзиатка ҳадаҳкылоит, – днаыхәмарит амашинистка, кәакәарк аашьтыхны днацҳаит. – Уу, егыашатәқьяны, даара ихәауп.

Акәакәар ахьтылгаз атқысгьы сеигәыргьеит лшәыра санынтаңш, напшымта хәа акгьы штәмыз анызба. Акресла тата снаханы дтәарц изылсырбазгьы, анапшымта ахьаалымгаз сеигәыргьаноуп.

– Ихәхәы хьаңшшәыланы, иқәычычза... Сшынаухәаңш-тәқьяз уздырит. Амцхә сцәажәозар, сәтоумтан, арцафцәа ацәажәара бзиа иаабоит. Сара, нан, шықәса ынфажәи жәаба иназынаңшуа рцафыс аус зуит.

– Идшәыртцоз?

– Абызшәеи алитературеи.

– Саргы арцафратэ институт салгеит, абызшәеи алитературеи рфакультет. Шәара алитература бзианы излажәдыруа_ла, сышәкәы шәаңхәазар, шәгәаанагара... – исымхәазар еиха еигьмыз.

– Ушәкәы санаңхәоу? Угәы иалымсзои? Иаххәап, бнаршәырала унеиуеит. Амла уакуеит. Бардра еилачырак унадгылеит. Инҳаракны, ихьыссы, ажц ифәоуп амаахыр. Икьахәңахәза иаалухит, амаахыр злафухша аха. Иабоутаху! Убри аха иузафыхахар ушәкәы... Даҭа ҭырңштәык. Иҭоуп, иудыруеит, аңсуа ңәак, «азынңәа» хәа иашьтоуп. Уажәы Аңсны адгьылкәа маңхо ианалага, аңәа ахьейтархаша акәым, ушьапы аргыларта уоуам. Адгьыл раңәаны иаңанакуеит азыхәан, имаңны еиңархәуеит уи аңәа. Аумаамта иазхәуеит, ахазнык ианазхә, аңсуаа иахфыхоуп, ақәра ду ннаңуеит. Умаңаңәагьы ифыхны ирфалоит. Ишыҭоу уасхәап, нан, убри аңәа? – даасыхәаңшит. Хымңада сыблақәа ирхылбаалеит сгәатца иҭыхоз. «Ихшыфрцагоу ажәақәа сгәы ңырңәахьейт, иҭалозар, иааркьаф, балга!» – Иаачхә, узырфы. Иуасхәо ухоумырштыр, мышкызны иухәар ҭалоит. Убри аңәа, нан, ахәмарга здырбо ахәычы иеиңш, амахәқәа рхаха, ажәфәан ахь иңшуанаты, ифәло ссоуп, агьамагьы, ҭеим. Ашықәсқәа нақәыгәғәаны, амахәқәа анылаҭәлак, ажәфәан маңара акәымкәа, адгьылгьы шыҭоу анабалак, урт афбагьы анеиңылалак, ифәалогьы ҭәазхоит, агьамагьы бзиахоит... – еилукаама хәа аанаго даасәаңшит.

– Амахәҭақәа лаҭәаанза аңәатңла ифәлаз ашәыр иафыхоуп сышәкәы?...

– Угәы иалымсын, нан...

– Мап, ңыушьт, сгәы ишңалсуеи... – схәейт, аха иансалхәатәҭәкьоз аңәа иалан сыгәлымхә! Акыр мши мзеи ракәым, шықәсыкгьы ныбжьысит уи аңхьаф ҭәыҭа исалхәаз иаңанакуаз еилыскаарц азыхәан. Ускан, иансалхәатәҭәкьаз, даҭакала схы сызлахәаңшуаз ала, сара сҭынза дзымфәазоны, илзеилымкаауаны исыңхәазейт. Иаарласынгьы исхасырштит. Исгәалашәоит, исахәаны даналгәтәҭәкьа:

– Абри сабхәарц азыхәан аума аранза басуа бзааз? – схәейт, сажәақәа аңәытәыра рылыжжуа.

– Умбои, нан, аиаша азэгы итахзам. Уи уара иузеигьуп, избанзар, уцстазаара уацхьака ишьтоуп. Аиаша уахэара аныцэгъахо, уцстазаара ушьтахька ианынхалак ауп.

– Изатахузеи, ди, уиакара аехырцаажэара. Напшымта хэа кыр аабгазар, исыт, сацхьап.

– Иуасымхэеи, сус схала ицхастастэит, усургэааит. Сызухэо кауцашам. Абрака тахмадак дааин, нан... Аа, абар иахьыкэу, – итетрад жэпакэа еидкыланы иаакэылхит. – Сара сааит, нан, сухэарц. – Лажэакэа сгэахьы иахьынзэнеиз еилылкаарц даасыхэацшит. Акресла дахьыкэтээз убаскак дхэыцхейт, уажэраанза кэрала сан латкысгы деитцбызар калап хэа сызхэацшуаз апхэыс бырг, дтакэажэзаханы, санду цсатэ шкэакэа длакарахеит. Ицьюушьаша, ихьчатэу, изхылапштэу сабик даниеицшха, иаха мчык сылалоу, сфымтакэа рзыхэан исалхээз схаштын, ииашатцэьканы санду лыпсы таланы, сацхьа дтээзшэа, гэыблрак кэандаза инасылсит. – Абарт зфыз, нан, сара сыпшэма иоуп. Цкьа усзызырфы, сыззааиз еилукаартэ исзымхэар хэа сшэоит. Ихэхшаз ракэым, хматацэаггы рчара хфахьейт. Аурысцэа рхэашьа, ахьтэы чара азгэахтахьейт. Иара усс ииуаз уеихэазар акэхап...

– Мап, усеицш хмеицэажэазейт, насгы усс ииуа-заалакгы...

– Уигы акыр атданакуейт. Афымца лашара азыхэан дын-цъныруп. Царас уамак далымгейт, атехникум мацароуп. Аха изанаат шака ибзианы идыруа еилукаарц азыхэан, ьырцштэы затцэык узаазгоит. Аибашьраан итэымта дтагылан. Ицкыс еихабацэазгы ргон. @-ажэак еихысхэаалоит. Уажэ ааигэа цшак наихьырсырц амшын ахыкэ ахь дцейт. Ицсахы цьжэжэо дхынхэит. Агэыхь хэшэы иржэуа, деикэсырхейт. Сфызцэа, сыкэлацэа цьюкы аколлективизация иалацэажэоит, акулакцэа рмал шрымырхуаз атэы цэырыргоит, цьюкы аибашьра ирхыргахьоу ргэаладыршэоит, угэазхара узызырфым, сара исхэози, афымца станция, афымца станция... Уаха акгы, еакы аасымбазакэа, уака сцэахны сышрымаз ихэан... Аибашьраан, икэлацэа реицш, иатаххар, иаргы абцьяргы икыртэ, ма афатэ рызнейгартэдшыказгы, арзахалшалеитцазгы, ирымукэа, уимоу, арратэ дцак еицш идцаны, афымца станцияфы дааныркылейт.

Ишуасхээз еипш, зегьрыла анцэа дхаигэыргьартэ хакюуп. Ихэхшаз азэы дгыычшым, дыцэгьахээшым. Апенсиа бзиа иара иоуеит, сара сакэзар убас. Хмацацэа рнапы ианкны амшын апшахэа хаваз, уаха иахтахузеи...

Атетрадкэа зны цэымгрыла астал иныкэылтцеит, нас гэы- блрала еидкылауа иаакэылхит. Егьа сазхэыцыргьы, лажэа ахы ахьхаз, илтахыз сзеилкаауамызт. Уажэ ааигэа цлахэыс- так исеихээз азыхэан дааизар аригьы? Инапшымта сара ихызылаауа, акьыпхь иазсырхио, иара ихьз антцаны итыцуа, иахтныцуа сара исито... Абарт исоухээз ажэакэагьы уака иаццаны итхажьуеит анысхэа, джагылан дцеит.

– Уажэраанза иуасхэеит, нан, сара шака шыкэса рцашыс аус зухюу. Убаскаамта абызшэеи алитературеи дсыртон. Хырехэарам, аха сыздыруаз еснагь исархэон, асахьаркыратэ шымтакэа ацэгьеи абзиеи реишдыраарафы акритик сишызоуп хэа. Арскак итыцуа зегьы рыпхьара узахьзом. Еихарак харт, апсуаа, шба-хца бызшэа здыруа, арахь артцафы, аклассикатэ шымтакэа инарываргыланы, алитературафы ыыцс икоугьы идьруазароуп. Убри азыхэан сара исымоуп, нан, схатэы метод. Зыхьз смахэзац шэкэышшымк ишымтак анызбалак, сапхьоит. Ииашатэкьаны абашхатэра илоуп сгэхэхэзар, аринахысгыи ишымтакэа срыпхьалап хэа ихьзи ижэлеи сыблокнот ианыс- цоит. Уаха ишымтак сапхьом хэа сызбаргыи – убас.

Слазцаарц стаххеит асиа еикэатцэа акэу, асиа шкэашэа акэу сара сызныбтаз хэа, аха исзымгэагькэа сычыныскылеит. Исышэуа схата алаф аналыхуа, уимоу, акритикагьы аназызуа, дачакуп, аха азэы ишакэым данаахцэажэа...

– Сыгэра га, даараза имачуп убри асиа афы сахьшашьа- хьоу. Асовет литература иахьа иаклассикцэхаз, ипсхьоугьы, зыпсы тоугьы, рапхьаза ианцэыртцыз ирыпхьалатэуп хэа сыблокнот ианшэалаз рацэашуп. Убри саназхэыцлак, ииа- шатэкьаны агьама сымазаап хэа схы иазысхэоит. Ари зегьы зхысхэаауа, схы сырехэарц азыхэан акэзам. Алитерату- ра, ашэкэышшэра мацк ишеилыскаауа агэра угазар... Абри зыыз, – еица иааидкыланы, инархэы-аархэуа днарыхэацшит атетрадкэа. «Иарбан цэанырроушь лгэатцафы идьрфыхо?

Цэымыгроума? Гэыблпроума? Издыруада рыцхашьаразар, мамзаргы ахзыргара?» – Ишдауасхэари, нан, сара исым-хэаргы, уаргы иубоит, ашэкэыѿфра аганахыла бѿхатэра хэа акгы илагэышьам арт узаазгаз. – Арт ажэакэа зынзаскгы сырзыцшамызт. Сышэкэы хэычы азыхэан ил-хээзгы ланасыжыт. Хатыркэтцарала сналзызырѿит. – Иситан, срыпхьеит. Акгы иацсагэышьам. Ма тоурыхтэ материалк, тоурыхтэ факткэак агэыландаз, архив иоутар, мышкызны азэы ихы иаирхэон схэагэышьеит. Мап, иѿаѿы ус еипш цьеи иасхэарын. Абри иеипш бѿхатэра злам сцаѿык аѿра даналагалак, ауроккэа рышьтахь даанкыланы, ихала днар-тэаны, нан, уара ашэкэыѿфра улагэышьам, угэы уамжыан, нак уакэыт хэа иасхэон...

– Саргы, игэы иалсгэышьаргы, матцурала иибакэоу аѿбабаа егырыла пату акэысцаргы, ари, – атетрадкэа еикэырчакэа иахыкэыз снапы нарыкэыстеит, – иамхэашьа сымазам.

– Убри здыруан азыхэан ауп саргы сзааз.

– Аиаша иасымхэарц?

– Сара убас еипш иказ кэрак стагылан, аиаша зымхээз напхаѿыс дсыпхэазон. Ишидыруа изымхээз...

– Аиаша ахэара... Арака зынзаск даеакуп. Икалаз умбои, нан... – ахэара лцэыцэгъан, илымхэар ауамызт. – Иара, арт зѿыз иакэарагы аиаша ахэара бзиа избода, аха... – агэтыха хыантэ атцыжжуа, даапышэырччеит. Еица лыблакэа ирхылеит ахэыркыра. – Шэкэык аѿы дапхэазаап, игэапхан, лассы-лассы игэалаиршэоит. Хэынтқаррак аѿы иказаап убас еипш атцас. Ауаѿы дызгаша ачымазара имазар, иархэозаап иаахтны. Иахагы еигыуп, иѿазыкаитцоит, иускэа ртып икэитцоит, аиаша хэалатэуп ианакэзаалак, ихэеит. Инапы назлеикуа каитцароуп, иааилшо надцаны. Убарткэа рзыхэан акэхап, схатца дсырхэошэа икалоит, аха хэынтқарк днаскыаргоз цыушыарын, убаскак хатыр икэцаны днаскыаргеит апен-сиахь данцоз. Сналадалашэоуп сышцэажэо, аха исхэакэо еидукилар, сеилукаап. Апенсиахыгы дцаанза бзиа ибон, аха инеипынкыланы ашэкэыпхыара азыхэан аамтэ изтодаз. Уа-

жәы усда-хәысда афны данаатәа, далахаланы дзыпхьалаша, игәапхақәаша ашәкәкәа изаагара салагеит. Ишыкоу умдыруеи, ақалақь афы апқхәыс апенсиахь дцаргыи, икалцаша иахагыи ирацәамхозар иагхом. Афатә ақатцара, азәзәара, ауадақәа реилыргара... Есены, нтәашьа змам ауп. Ахатца ишьамхы дахьынзананаго тәамфәхә ахымам ақытафәоуп. Ара икаитцои? Еихарак сара сытахмада иеипш зеипшу. Афы ижәуам, амаца дасуам. Агәарп афы еизалоит ифызцәа, иқәлацәа. Адамино асшьа аарла идыртцеит. Аха уигыи... Ажәакала, абас дшыказ, ашәкәы мыждақәа...

– Арцафы ашәкәкәа рзыхәан ас анылхәа...

– Ибзиоуп, насыпла акәыи. Ус азаххәап. Дапхьарц изаазгеит романк. Итцтауазшәа, бзацқәак фынтә-хынтә дрыпхьо, икарандаш кны, дадтәалан мызкы ақара. Иадибалазеи шысхәоз, абри ароман ссирк сгәаланаршәеит, ибзиазаны издыруа акоюп ихәан, фәаитит җенак. Игәаланаршәазаап иани иаби ирхыргахьаз, изықәшәахьаз. Иахагыи еиғьми, иугәаланаршәазар, уи иаанаго уиоуп, ароман ацстазаара ақнытә иаагоуп, автор ипсы тазар, ашәкы изуфыр, игәы иахәап схәан, алаф налсхит. Аха иара игәы иташәаз зынзаск даҗакуызаап. Иааркьафны инасзеитеихәеит иаби иани ртоурых. Дзыпхьаз ашәкәы иахәоз еипшны акәым, ус, игәаланаршәеит ауп. Усгыи афны хәхьтәоу уаха усс ихәмоузеи, схәеит исзеитеихәарц. Ихоуцару, амра ацсы штаз аитәхәара иалагаз ауафы, уаххьа хәаимтцеит, хәимырцәеит, ашара адәы ианаақәлоз ихәаны даалгеит. Цьара сылабжыш хәкәкәалеит, цьара сыччеит. Шака сахьхәызеи ихәхшази урт ирыхшази еизганы иахыисмырхәаз. Уи ииашатқәкыаны, ихшыфртцагаз, итоурыхдыргаз ажәабжыи. Абри иааухәаз неифәканы ақьаад ианутцар, ушәкәыффаргыи уздырам, италиатәи шәкәыффык, апенсиахь данца, роман затәык ифит, дыкклассикханы даанхеит, схәеит. Илафноуп ишиасхәаз, аха, ииашатқәкыаны, иихәаз ажәабжь даара ухнахыртә икан. Асалам шәкәкәа исзифхьаз рылагыи издырыр амуаз уи ашәкәыффра изакаразаалак ишьа-ида ишаламыз. Ажәа узасыршьрызеи. Мшқәак аатцхьан, икалам аашьтых днатәеит. Хәышықәса инареиханы итцит, уи ауаф

абарт атетрадкәа ирну рыла иңсы җоуижътеи. Ашьжымтан дѳагылон, хәынтқарратә җакык змоу аус җаитцараны дыҗоу-шәа, иҗы инапы аазәзәаны, җәыцак ачаи ыжәны, икабинет дныѳналон. Иѳуан, еиҗаиѳуан, җстазаарахеит. Иудыруеит, Толстои ду иоуп хәа сыҗоуп изхәаз: «Не пиши если можешь не писать» хәа. Ииашаны ихәагәышьеит, аха иабаҗоу, дмыѳлар илшазом, иҗеизынкылазом аграѳомангы.

– Уаргы дузынкылом. Абаѳхатәра злоу, изыѳуа акыр иаҗ-соумашь, исызхәамашь хәа ма длакѳакуеит, бжеихан ииѳ-уа ихатә игәаҗхом, иҗәырымгакәа иҗжәаны ианкаижьуагы убап. Аграѳоман изыѳуагы ссируп, исхәашагы раҗәазаны исымоуп хәа агәра ганы дыҗоуп. Амала, ламысла иаххәозар, ари, – атетрадкәа аашьтысхит, – аграѳоманҗәа дрылаупхәа-зар гәнахароуп, ара иҗоу зынзаск даҗеакуп. Шәара шәаҗхәама абри зегы.

– Сышҗамыҗхьоз...

– Ус акәзар, шәҗәажәашьала, асахьаркыратә литература зыхьзу бзианы ижәдыруеит, агьамагы шәымоуп, пату зиҗә-шәымҗозеи, шәзиыхьчозеи, ишәзааигәоу ауаѳы? – схәеит сыбжы мырдуҗәакәа, аха сыхәхәаны исхәар иаха еиҗны. – Шәҗаѳҗәа, абаѳхатәра злам азәы аѳра далагар, иахтны иашәхәо, шәара ишәзааигәоу, аредакциякәа, ашәҗәты-жьырҗәкәа днарыѳнахауа, дахьнеиуа ихыччо... деигәыдырҗо...

– Уиашоуп, егәа ухәаргы уиашоуп, – убасҗак деиҗыт, лхи лшьапи еидкысло, җәҗкәымк даҗарахеит акресла да-хьыкәтәаз. – Уара иуздыруам, нан, ара иҗалаз... – лхы дѳахан даасыхәаҗшит. Ишҗәҗалои лыҗшышьа, зыҗсы унапы иаку... «Длоумырҗәын, уларҗәхоит ухаҗа...» схы инҗагыҗыт. – Уишоуп, уиашоуп... – аидара хьанҗа лыҗәыҗәҗәо дѳагылеит. – Иңсы җа-иҗам уара хәаас изуоурызеи...

– Сара исылшозеи! Шәхаҗа ижәбоит...

– җыҗрак дызнеир схәан...

– Исзеилимкааит... Шәаатәа, ус шәымҗан. җыҗрак дызнеир шҗа?

– Агәыхь имоуп... Иҗауҗаз җеим хәа ахаан измахаҗ, уажәы, асҗак җәбаа здибалаз, иҗстазаара аҗыхәтәантәи ашықәс-

кәа ззикыз, уажәы... – даасыхәәпшит. Зыда пстазаара умам утынхак дыммазафызар, ушпаихәәпшуеи уи дихәышәтәыр илшоит хәа узыкәгәыгуа ахақым? – Сара сшьамхы арсны сухәарц сааит, нан... Адунеи ағы псыцқыара хәа акыр ыказар, анра-пара хатыр ақәутцозар, иаахәаны сухәоит, иацәал умырласын, – леидара итегь ианыхьантаха, акресла деитаныкәтәеит.

Иаасцәымыгхеит. Изака цәгъароу сзымдырзо, аха цәгъарак кастцарц сгәы итакны ишсымаз, инасыгзаанза сақәылкызшәа схы збо салагеит.

– Егәа хатыр шәықәысцаргы, акыпхь азыхәан ажурнал ахь, мамзаргы ашәкәтыжыыртахь рыдгалашәа сывам.

– Уи сымдыркәа, усеипш мөақы икәутцарц уахәашьас исымоузеи...

– Уаха мөас икоузеи? Иаахтны ишәхәа, ди, ишәтахузеи сара скынтә? – уажәы сыбжыы иаха инеитцыхсит, илахааит ицәытцазырфәа амашинистка. Икалаз аиашатәкьа иалхәап хшеф. Амш антәамтазы дныфналаны, аусзуфцәа зегьы азәа-зәала «ахарактеристика» нахалтоит.

– Мөас икоу... Сымфашьахуа издыруа убри ауп, икоу аиаша анааиоухәа, уахык изыхгом. Абарт атетрадкәа уитеижьтеи ателефон дапыртцом. Дындәылтцны даафналар, дасхьоума ихәоит. Ишпауасхәари... Зықкәын акосмос ахь дцаз аб ицкәын ихабар ус дазыпшрым, уи дшазыпшу уара уажәа. Ипсынтцры иацызцо пхыз хаак далоуп, иаалыркьаны апхыз далухыр... аха уи схәаргы, апхызгы данбанзалалаауеи...

– Сара, ди, хатыр шәықәысцар стахуп, уи шәәпсоуп. Шәәпсоуп шәыцәагы. Абарт атетрадкәа ныжыны данца, имачзаны хшеибадыруагы, иахьсылшо сицхраап, уафцсы бзиақ иоуп схәеит. Афстаа ихәхароуп, алигература мыжда...

– исхәарц истахыз еилылкааит. – Хазхәыцып хфәыцәагы. Атәгы мбылуа, акәацгы зуа хәа шырхәо еипш...

Дфәагылеит. Сахьцо икастцозеи хәа аанаго, деитанатәеит. Саргы истахымызт ус хәипырцыр. Ацитатакәа зныстцало сыблокнот ахьауртытәкьо иануп, ани зтыхәа укыр, зхы каткато сышәкәы антытц, сеигәыргьатәа сабду ианисырба

иихээз: «Сышзамыпхьо удыруеит, дад. Исыздыруам арака иа-
нутаз, аха иуасхэо акы затэык оуп. Акыр уѳуама, иумѳуама,
уи уара иуусуп, амала узфызаалак, ауаѳы изыхэан цэгъара
угэы иѳоумкын».

Сысас лажэа инацылцеит:

– Спышэа иснартаз убри ауп, ауаѳы ихшыѳ иарѳиаз, инапы
иканаттаз зегъы рахытэ, икалап, шыашэы итарблыртэ, (угэы
иалымсын, сазыгэдуноуп ишысхэо), имариазоушэа аеурбаны,
реиха ижъагоу, реиха зырѳиара цэгъоу асахъаркыратэ ѳымта
акэзаап. Чехов, Хемингуеи ражэабжыкэа, хара х-Дырмит
иажэабжы «Атэым жэѳан атцака» ухэа, уанрыпхыалак, аѳра
мариазоушэа урбаны, убаскак уржыоит, акалам аашытхыр,
уаргъы убастэка уѳуа цыушыоит. Змахэѳа гэгэоу, арашэаѳ
бзиа, ирашэашыа уанахэацшуа, адгъыл гэзаза, ахэысхэа
иаѳызаха ишыѳоушэа, аеага нақаукаанза, итэны иаанагошэа
шубо еипш. Сытахмада имацара иакэындаз ус зыхыхыоу...

– Еилыскааит...

– Мамоу, нан, узшаз уисасуп. Убас дажыагэышыеит сытах-
мадагъы, аха уажэшыта...

Иласхэаша рацэан, аха сѳеааныскылеит. Истахын лхала
илхэар. Иахыа уажэгъы сақэымшэац, убаскан акара, азэы сия-
цэажэоны, исхэо ажэа ус игэаттахы инеиуа, уи апхэыс бырг
шака илныруаз акара. Ажэа ахшыѳтац мацара акэымкэа, уи
илахауан иатцыѳуаз амелодиа, ашытыбжы. Икаларын, напы
алыркызтгъы, ашэкаыѳѳра лылазтгъы лхата. Изыкастоз
еилкааны исымамызт. Атетрад аасыртит, уака иагэылан
азгэатарақэа икасттаз еикаыпхыазаны изныз ақаад бгыц.
Иаапызжэеит.

– Ишэыстап инапѳымтақэа, ижэга, уака ишышэтаху...

– Угэы сыхшэашт, амцхэара акэхарын ахэыцкэа идлырттоз
ухэар уиашахоит. Аха арака зынзаск даеакуп. Уи мцхэарахом.
Храцэаѳуп, нан, храцэаѳуп апхыз иалоу, урт зегъы харѳы-
хара згэагыз... Насгъы дызурѳыхарызеи, иара изыхэан бзиа
утахызар...

ѳымт стэан. Илхээз ажэакэа сыблокнот ианысттарц сыз-
беит. Ускан исыздыруамызт, цыаргъы ишанысымтазгъы, ака-

лам ааныскылацыпхыза, урт ажәакәа җыц исаҳазшәа, слым-
ха итафуа ишалагоз, сапхыакатәи сыпстазаараҗыы абаскак
рызбараны ишыказ.

Сара стәи схәеит, уажәшьта уламыс ишуанахәо уныкәа хәа
аанакон лцашьа. Ашьшьыхәа, дшааиз еипш, лшьапы ашьац
аркыыцыр хәа дшәозшәа, амашинистка лапхыа дхырхәа-
хырхәо дниасын, ашә ныдылтцеит. Ишыкәыц, еикәырчакәа
сапхыа икәын Ланчыхәба... сыхызыла итетрадкәа.

Итдит мышкы, җымш... Сапхыа икәыз анапҗымта автор
даасгәалашәацыпхыза, апхәыс бырг слызхәыцуан. Иаар-
марианы дузеилкаауам. Исызгәакыоу ауаф ипсынтры умыр-
кыаҗын хәа дсыхәарц дааит, арахь дышсацәажәакәаз...

Шака еидысхәыцлаз, шака рыла иныкәыстцаз-иаакәысхыз
аитахәара салагар, ажәа еиҗкааны исызхәо цышьаны, шәгәи
пыстәоит. Исызбаз ахынзацәгьоу, иахынзабзиоу, икастцаз
ахынзаиашоу шәарт, зыхшыф абзиа азбаша, шәазхәыц. Сара
исзеиҗ-исзеицәа, икастцаз аиаша шәасхәагәишьап.

«Уара» хәа сияцәажәар еиха ҳаизааигәанатәуеит, насгыи
иаха иапсуа цәажәашьоуп схәан, ателефон аасыргьежыт.

– Ламшьатә уоума? Мшыбзиа! Ааи, сара соуп. Шака ирлас-
ны судырзеи! Исыхызыми сарггы, исыхызыми... Исынужыз
анапҗымта... Ибзиоуп, ароман акәыз. Сапхыеит. Гәаанагара-
кәак соун... – слымха инадсыргәғәалоит, иаадысхуеит ателе-
фон. Сыблакәа дырхыпшылозшәа, апхызы мыждагы сыкәна-
тәоит. Скәыпшын, уи амҗа самышыцылацызт. – Самыпхыакәа,
ирласны сапхыеит, иауазеи, итабуп зхухәауазеи. Ирласны
уамыпхыар иара иауа икахума! – иабаазгеи ухәарауеи, уаанза
схы сгәи итазамыз арт ажәакәа. Илафны исхәар стахызар
акәхарын, аха ириашацәаны исамхахәеит. – Иахыатәкыа
уааирцу? Иахыатәкыа... Ибзиоуп, уааи. – Ссарочка сызкәа
иадчаблеит. Наҗ иныкәсыжыт ателефон. Сҗагылан, сыпсы
ааивыган сеитанатәеит. Иаалыркыаны цыара дымцар амуит
лхәар амашинистка... Уатцәынза даҗаагы сызбар... Инхәыткыа-
хәыткыон сгәатцан зыхәаера саҗыз. Убас инхәыткыа-
хәыткыалоит амҗкәа зтырхыз амца, аха нас аҗаартынчны
аҗааикәнакуеит.

Ашәхымс данаахыт, сегынеиҕаҕшит... Ушҕаизыҕало хатыр зкәутарц уҕаху, аха иумхәаша узырхәаз, иҕаумцашаз узырҕаҕаз...

Ишишыхыц, изиацккәа ирхарҕаз акалошкәа ааишыхит, икәаҕ-кәапза акәакь аҕы иныкҕаиргылеит. Амаҕәа кнахарҕаҕы инхишыит ибахтәаза иикыз ахарҕь.

– Ажәытәан иааҕыжәҕцны, аехарҕарҕа инахадыршәуан аҕәра. Уажәы, умбои, аехарҕарҕа иаҕызаха игылоуп амаҕәа кнахарҕаҕа, – ихыҕы ихалашо алаф ихәон. Убри аамҕазы зынзаск даҕаакы сназхәыцит. Аҕы надиккәа зеггы рныкәашыа шеипшу еипш, ибаҕхатәрадоу ашәкәыҕоҕцәа зеггы ргәалаҕара неибанеипшуп. Еснаҕь рхы-ргәы ақәыбзиоуп, икарҕо зеггы ссируп хәа аҕәра ганы иахыҕкоу акәхап изыхкьо. Дааиуан сыхъзыла сышҕа.

– Бзиала уаабейт, – схәейт, аха снапы исмырkit.

– Издыруан, цәалашәарала издыруан, дад дукәыхшахааит, ииашаны сшеилукаауаз, амҕа бзиа сшыкәуҕтоз... Цәалашәара бзиак соун сыҕан... Баша исгәаҕхаз цыушьома ушәкәы «Шыжь шәаҕшь». – Сигәыҕаихәхәарц иҕахызар акәхарын, иҕапык шытыхны икын. – Ателефон аҕы ухәашыала мацараҕы издырит сҕабаа шбашамхаз! Аҕар еимакны иаҕхьо иубап... – Днатәейт. Игәышҕы инадикылеит инапы. Ацәа азы нҕастәейт. – Амцхә сгәыргьарҕы ҕало цыушьома. – Ахәшә иҕы инҕаиршәын, азы нашьҕейтеит. Снапы сызкәа инкыдысшылан, ссарочка сцәа иаадысхит. Сышҕалагари... Иудыруазеи макьанаҕы хәашыа амазар... Аха убасканҕы схы иҕашәахьан, ашьҕахь игәылҕыз. «Ушаҕәыҕтра. Иаҕсам ухы аргәаҕра. Уара ула иаламгеит, уара уҕы иаангылом, ус ишоуп, адунеи – амци амчи роуп еибаркны измоу. Ауаа аибажьара иаҕәыҕыргы, дасу ихы ажьара далагоит. Угәы иҕаҕәкьам тахмадак иоухәейт хәа... Иарҕы изеиҕьзар, уарҕы... Мап, мап, иааша еиҕхар...»

– Ламшьаҕә Лагәыстан-иҕа, – дшынатәаҕәкьаз сналагеит, – ишпауасхәари... Уара ифырхатцароу абиография змоу азәы уакәзаап...

– Уи уажәшьҕа изҕахыда, дадхеит. Аибашьраан ҕыҕыа-хы ртыҕан аус анызуаз ыҕан. Агоспиталь мацараҕы афымца

лашара агхар... Амлеи амыцәареи ирыхъаны, сыңсы маңхо аҕынза снейуан. Убаскануоп агәыхъ анцызгаз...

– Ари иуфыз... ироманым, иповестым...

– Уи хъаазам, дад, уара иутаху ахъзахтап. Жәытә уафык ажәытәан ихигаз... Амала иара шаҕа ихшыф рцагоу умбеи... Абас, уара уеипш иҕоу напы разқәак ирымпыхамшәазтҕы, уңбабаа акы иаңсацәҕыам хәа.. аиаша уасхәап...

«Уаҕәытц, уанаңалбеит, аҕахмада иаңбал аанза дызху-шьяаузеи...»

– Ироманым, иповестым... – иабасҕахеи ухәарауеи, ажанр акәызшәа зеггы зызбауаз, – ус, ишубо иҕоуп... Ұымтоуп. Суазтаарц сҕахуп. Араҕа иуфыз уафңсы изызбуам. Ухата иухугоу, мамзарггы азәы иуеихәоу?

– Хаи, дадхеит, ишңасызбуаз! Амц схәома! Сани саби ирхыргаз ауп. Ареволиуция ҕалаанза, аамтацәҕа иал-иааз... Тауади-аамстеи анхацәа аугә рықәтцаны рыхәда ианықәтәоз...

– Иқәтәамкәа, иқәтәамкәа... Служебни машынақәа реипш акәмыз анхацәа шрымаз. Урт... урт... – сҕаңкәым аасрацәан, азамға еиқәатцәа тчааза иааңшуаз сшеф икабинет ашә ахъ саанаңшит.

– Ажәытәра цқәа иудыруазароуп, ағәтә аамта зыңсоу анеилукаауа, дад... Ағар ирахәатәуп, иаазалатәуп...

– Ироухәеит, ироухәеит... – сгәы сынтахәыцит. Абыржәы сеиғым, ашәарах ицәцоит ашәарыцаф ибла анеихаҕәыс. Сара сеипш егәафы алахәаахәтхәеит, аламыс. – Ламшьатцә, уара уаф ҕәышк уоуп. Абри зхухәааз уани уаби ақытафы инымхоз? Ақыта ахъзггы цәара-фыцәара иухәоит...

– Сара схаҕаггы ашкол ақытафәоуп сахьалгаз... Сан уажә ааигәоуп данңсыз. Ұышықәса роуп итца. Саби лареи уамак рыбжымсит. Лыхнытәи ақәгылараан саб дытцәрышкәаза дыҕан, сан деитцбын. Ирхаану иахьаггы иҕоуп.

– Аа, Ламшьатцә, убри ауп сарггы сыззааиуа. Ишыҕоу умдыруеи, ҳаңсуара иатцанакуам... – убри аамтазы иаасгәалашәеит, исгәалашәа акәым, мацәыс еимҕыарак иафызаха, сгәы инықәфит сабду зны исеихәаз: «Аламыс шыҕоу умбои, дад. Ашәындыҕәра ифәоуацаңха иафызоуп. Итоузеи, итацәахузеи

ашэындыкэра? Ацсуара. Ацацха зымпыхьашэаз, иаазыртыз дызустада, убри ауп аус злоу». – Ишцасхэари... ацсуа иламыси... Иани иаби изакэызеи ирзихэаз хэа... Еихарак ани, аҭауад цэатачны дышрызныкэақаз ртэы ахьухэо... – сихэацшуан, сажэақэа аус ахьынзаруаз гэастон. – Аамтэ цыткныбжысыр, уани уаби ирхааныз мацхар... Мамзар уажэырыцсы пату ақэимцеит хэа... Сара сзыхэан изакэыхи, аха ари шэкэны иантыцлак, инеимыркьо шэқытафы ацхьара шэкэны иантыцлак, инеимыркьо шэқытафы ацхьара иалагар, уажэы, ишудыруа, ақытафы ацара змоу рацэафхеит, ацсуа шэкэык шаатыцлак... – тетрадка аакэысхын, еихырцхьо сфынасхеит. – Аа, иаххэап, абрака иацхьар: «Аҭауад Баҭал-цашьа хэылцазык азы нкеитэарц ажэбоура днавалеит. Илацш нарыкэшэеит ажэбоура афнытқа ифназ ахтны тыцха Крамсадеи ачныр хатцарцыс Лагэыстани. Аҭауад ажэбоура давагыланы акраамтэ дкылпшуан. Арцыси ацхэызбеи аеыхэчара иқэтэаны игэыдеибакылон. Ари даараза игэы цнажэеит Баҭал-цашьа. Сара исмазцаакэа ишпагэыдибакыло, ихэеит. Ус акэын, дадраа, ажэытэан ишыказ. Ацхэызба бзиа дубозар уи дызматцуфу аҭауад уимазцаакэа, азин уамакэа дугар каломызт. Ааит, шэара, ацэыбзахшақэа, ишпыкэу сыжэбоура шэтатэаны шэышгэыдибакыло, абыржэытцэкэа аеыхэчара шэтаиароуп ихэан...»

Ацхьара саакэытцит. Снаихэацшит автор. Шэарт зыбла абзиа абаша, шэышпаихэацши ламысдарак кэзтэз? Амра афытцахара иазыпшу ажэфан еипшыз илакытцақэа, ашэшыы еикэатцэа нархахало, иааикэылашьцеит. Аиашоуп хэаак змоу акэымзар, амцу? Сажэа инацысцеит:

– Рыцсатэ бзиахааит, знышэынтра макьана ашыац ықэм-иаац уани уаби. Иацы рнапы иқэыргыланы имфэапызгаз ауаа, ари ианапхьалак... Рыбз мыждақэагы шыкоу удыруеит... Ламшыатэ, убаскан аеыхэчараф лцэа уалашэазар калап уан хэа...

– Акэыш ажэа ухэазар калап, дад. – Цытраамтак дыс-фэацшуан. Ашытахь ихэеит сызқэымгэыгзоз. – Убас кэсцар ишпакалари... Ашэкэы афы рыхьзқэа хэцсахыр...

«Имакышыас икоузеи? Сшеф иасхэап, ихы итазгалап, аха ани, атып имакуа, уи изашшуа ианааиаха, абасоуп иусзуоцэа рнапы иану аус шытадырбго хэа..»

Умгэафкэа ахшыо бзиа ухафы изымааиуазаап...

– Хэрада, Ламшыатэ, литературатэ бызшэала уцэажэо-зар, уамак зтазымкуа усуп аперсонажэа рыхызкэа апсах-ра. Аха иабакоу хэпсуара!.. Хаи, Ламшыатэхеит, иани иаби махагэацэазшэа рыхызкэа рхихит хэа... Аеыхэчара итар-ианы атауад дахырыхыччаз рзымхозшэа, иарггы зынзаск даарылгазеит рхэар...

– Уака уиашоуп, уагоу ихыз ихырхааит.

– Сара иуасхэо катца, уха цыххэа ыкам. Ари... ароман, ааи, ароман, илтаршэны итэахы. Аамта ныбжысып. Афымта бзиа ахы иафызоуп. Аамта иазыфазом. Уани уаби, рыпсаца бзиахааит, ирхаану мацхап...

– Азэык-шыцыак роуп инхазггы...

– Азэы имацараггы дазымхои.

– Абри шаатытцлак, иуцэыззом, дачааки зэырц сгэы итан. Сара исымоу апышэа... Афар... Аколлективизация аан, афымца станция анхаргылоз атэы мацараггы... Асовет мчы иагацэаз хастанция пыржэарц ишафыз, ишахкыз... Хаамта хыкэыршэа ажэоан иалшэаны хакэа иштамшэаз, уи ашыа катэаны ишаагоу...

– Иашоуп, иашоуп... – «Дызхаану, иидырцэкыо афра далагар, уамак дадхалазом. Еита иманы даакылсуеит. Ак-раамта дахызалымцыша зыбларак дататэуп». – Атауад Батал-пашыа, уани уаби рыбзиабара дахыччарц, дарггы зеи-фамцшуа икаиттарц, аеыхэчара итазыриаз уанихцэажэо, уи шака дгэымбылцэбароу алоухэарц, иугэаламшэои апсха дидукилоит. Апсуа хэынтқарра аныказ аамтазы зашыа гэакыа иблакэа тызхыз апсха...

– Ааи, дад, уи ииашатэкыаны икалеит. Апсуа хэынтқарра анхыбгалашаз аешыцэа гэакыакэа рыбакаэа тибихит.

– Ирдыруама афар?! Ирдыруа цыушыома убри! Афар ры-мацара роума! Еихабацэакэак, ажэлар рус рхаштны, рхатэ интерескэа рышыталара... Аа, иаххэап... – ианаамтаз сыбз сфы итаскит. Ишдахапсыхэоз хааигэа ацэгыахэацэа ыка-

мызтгы! Хгэы иааѳоу зегы ахэара халагон. Амашинистка данаахьаѳшуаз сагыналѳаѳшит... – Реиѳа изаамѳану темоуп. Уара, Ламшьаѳэ Лагэыѳтан-иѳа, адырра ѳаула, аѳышэа дузза змоу, уара уаамышьѳахь, сара дсыздыруам, даѳеазэы, убри аѳра илшап хэа.

– Маѳк ихьшьэаѳэаны салагеит ашэѳкэыѳѳра, аха...

– Уи абаѳырхагоу! Дыѳкан шэѳкэыѳѳы дуззак...

– Италиатэи. Сыѳѳхэыс исалхэахьеит.

– Уи имаѳара иоума! Даѳеа хэынѳѳарра дук аѳгы даѳеа шэѳкэыѳѳ дуззак дыѳкан, Мелвилл ижэлан. Убриггы апенсиахь данѳоуп аѳра даналагаз. – Даѳеа ѳыѳк хааибажьар, «Дон ѳынчгы» Шолохов исырѳуан апенсиахь дышьѳны. – Ажэакала, Ламшьаѳэ, хара харгэаѳуеит убас еиѳш иѳоу ароман. Ахьзгы, иаххэап, абасшьэаѳэа иѳаутѳар аѳеит: «Аѳэы ххьибашьра хабаѳылнагои?» Азѳаара дырга анургылалак, аѳак хаѳшааѳеит хэа, еимѳэаны аѳхьара... Ухы уаеиѳгзароуп. Уаамѳа зегы иара иазуѳыроуп. Уи акыр шыѳэса аѳахуп, сара сыѳэрахь снейхьеит хэа иухэарѳ иутаху збоит. Иухыѳѳуазеи? Хынѳажэиѳжаба. Аѳс-уа изыхэан уи ѳэроума? Аѳоурых маѳериалѳэа ахьынзѳѳѳѳаа-уа, нас иахьынзѳѳѳѳаа, арахь иааугаанзѳа, иаѳа иузааиѳгоу уѳызѳэа азэык-ѳыѳьяк аурѳхьозар акэхап, ус, ус ушнеиуа, ант, уани уаби ирхаану... Ихалшозеи, зегы иахѳеиѳѳу ауп.

Шэсызжьом, зныкгы сгэы иѳамшьэеит ѳынч, азэгы угэы ѳимжэаѳэа уаанзѳа, ма уара удунеи уѳсахып, мамзарггы сара ари амаѳѳураѳы сѳаларым хэа. Хада лыѳсаа дышьэмоуааит. Аха ишэасхэо убри ауп, еиѳэѳышэѳыр шэыѳжьѳэа еинымыѳуа шэмаѳхар ѳалоит, иржьаѳэои зхы зжьаѳэои хшэылыѳсаауа хѳынаххар.

ѳѳэа исгэалашэом, аха шыѳэсык аиѳа мѳыѳыѳт. Уи сиз-хэыѳыртэ сыѳамаѳыѳт. Хыла-гэыла хаилан сусураѳы. Иѳнаѳык ала иѳѳѳа аниршоз, егы инаѳала зымгэаѳэа ѳысхаѳ зшьы-шьуаз сшеѳ даѳеаѳьара диаргеит. Уи изашшуаз, саѳду ихэашьа, иѳѳѳрт азы ажэит. Иара иакэзамѳэа, зынзаск даѳеазэы даа-рышьѳит. Уи сара дысгэаѳхеит. Аус еиѳааурггы ѳаларын, иѳѳаны салгазѳгы ихэатэу амѳи ихэатэым аиашеи. Ххала, гэаартыла хаиѳэажэараан, амыждараз, дасу хгэы иааѳоу иаахѳны еиѳаххэалап хѳыѳьягы иахзеиѳгуп анихэа, иухэаз

иашоуп, насгьы хазегьы иахзеигьуп схэан, аусура уанаауа, ухы аххэа налшыла, насгьы иацы аредколлегия анымѡапугоз уааѡымтцзакэа уцынтца утыхон, азгабцэа ахытэаз астоккэа ирхэытцапшуан анысхэа, ихифы ааикэатцэахан: «Уара..!» Ара-ѡа нтцашыа амам иихэаз. Исытцахжэараны иѡаз ацха убри аены иѡаѡэаны саалгеит. Урткэа шэара изышэтэхузеи. Хажэабжы иадхэалоу акыр ѡалазар, убри ашѡа ххынхэып.

Ламшыатцэи сареи ханеицэажэа, данца, мызкы аѡара аатцхыаны, ченак, цейцш бзиа иоуртэ журналист кэыпцшк очерк шыахэк ааиган, хэпхэон, хтэан. Ателефон абжыы аагеит.

– Рамба уоума? Бзиара убааит, нан. Иапсуа цасым, ухьз сызхэом, – лафшэақэоуп ишылхэаз «ухьз сызхэом» хэа. – Ухьзи ужэлеи еидкыланы ирхэо анцэа ухэицэаит! – иаразнак издырит лыбжыы. Ус еипш хэашыа амам акэымзар, исхэарц скыышэ иаақэыххит, лцэажэара иахылтцуаз абжыи лшыапкэа рышытыбжыи еипшын хэа. Аныхэапхыызкэа рхэара дахынзэафыз сара исгэалашэеит санхэыцыз, хгэылак исзиуэ. Агэы иқэланы инеиуан акамыршша. «Уахэапш, Ламшыатцэ, аразын ацрышэшэо ицоит. Иаанкыланы иаауртцысит, уапс-цэык аразын унапы ианыпсалоит», – ихэеит. Инапы афынаирхан икэазшэа ѡаитеит. Снамтцасит. Иахыагы слымха итэѡеит иччабжы. Иахыагы итэыртэыруа снапкэа ирыхькыысуашэа збоит акамыршша. Исылшаз убри ауэ, сара сѡеидасхэан, иара данажэ, данцсы, дсымтцэуазеит. Ателефон итыѡуан Ламшыатцэ ипхэыс лыбжыы: – Анцэа ихэааит, нан, ушэѡэыѡы духо, аха ушэѡэыѡымхазаргыы, сара агэра згеит, уара ушуаѡы бзиоу. Шэеицэажэара зегьы сеихэон. Саргыы амца нацтастеит. Ирхынхэны иуэаз, инапѡымтцэа асеиф илтатцаны итэахит. Уажэы абиблиотекакэа, архивкэа рышка аныѡэара далагеит. Апсуа хэынтқарра иатцанакуа аамта атцэара дафуп. Уи иахынзэахэѡу итцэаны, дазхэыцны, акы иѡаанза, нанхеит... Уаадгылар, хэчкэынцэа, хматацэа, ихэзгэакызоу азэы иеипш иуыларын, исгэапхэит умхэеи, фыц иузыкастцарын ацха кэакэар...

– Итэбуп, итэбуп, абзиара шэзыѡалааит, исѡашэымтцахэеи, исфаз мацума... – схэеит. Ишпашоу, шэанаѡыалбеит ари адунеи, амц ахыунархэаз азымхазшэа, уламыс уахыахыысыз

азыхәан итабуп хәагы нацутцароуп. – Абзиараз, абзиараз, – ателефон нықәсыжын, ссарочка сызқәа иаадысхит. Шәара игәашәтахьоума, амц ахьухәаз азыхәан итабуп хәа ануархәо ушықало? Шәара игәашәтахьоума, амц узырхәаз, дшуцәымгугы, ацсшәа хааза ианиоухәо узеицшрахо? Сара избахьейт, аха ахәашьа сыздыруам. Ахәашьа здыруазтгы, рацхьатәи сышәқәгы зынзаск даҕаакхон.

* * *

Итцит иаарыцқыаны... Шақа цхни зни ниансы ицаз акәым, шақа мзеи шақа мши ниасны ицазгы аилкаара сзымариоуп. Ламшьатә Ланчыхәба ицстазаара дшалцыз ахьахәоз агазет санацхьа, усқан, инапшымта ансызнейга, сгәаанагара зныстцаз аблокнот сыцшааит. Уақа излахәо ала, жәеиза шықәса уа-жәацхьа, алабцашь ацымхәрас, ахаргь наитцарсуа, сышәхымс дынхьтцит. Иара данаасгәалашәа, сыбла даахгылейт схаҕагы сызлаз ацхыз хаа, ацхыз х-жьага салхра иацхрааз уи ицхәйс, арцаф бырг-кәыҕа. Анышә данамардои ацсы дахьыкфәоу афны адреси снарыхәацшит. Сызжьоз, мамзаргы амц сзырхәоз ауафы данысымтәуоз ашықәсқәа, хәыцы чымазарак еипш, исхыганы, нақ сыртысхьан. Исзынханы иқан даҕаакы. Снеихагылап. Саҕаумтцан схәап сгәанала.

Ауада ифныфуйейт илахьейкәцагоу амелодиа.

Хыхьчагас исымоуп, анцәа ицъшьаны, дыстынха гәа-кьамзар, мамзаргы икәрахь днеихьазар зыцстазаара иал-цыз, ирлахьыргоу мелодиак насгәалашәаны, ашышьыхәа сьенамаздойт. Уажәгы убас сьыназысшәейт. Иауамызт.

Аҕоубыт иакәыршаны ашәтқәа, апатретқәа... «Изыхьязеи, иабаанагеи абри атцас, ауафы еихаразак ашәтқәа анирто фынтә роуп – данизи атыхәтәантәи имфа данықәлази»... – хәа схы иҕанагалаз, цьара акы сазхәыцырц салагейт. Аха уигы... «Саб, саб!» – хәа гәыблрала иҕәны атәуабжь... Схы ркәны, снапқәа сывапса сихагылан. Ишыстахзамыз, схы саафәхейт. Иблақәа шыхьазгы, ицәажәон ихыфы. Цхыз хаак, цхыз ссирк далазшәа, агәахәара, агәыхалалра, ихы-игәы ақәыбзиара ифықәын. Уигы саназхәыц, саҕоумтцан хәа, сгәанала исхәарц избаны исымазгы шиасымхәаз анысгәалашәа, цхы лашь-

цак салтдызшәа, апсрафьинтә схынхәны санаауаз ауп. Уажәы аңабацәа снарыдашшылан, саахьахәуаны, лнапы татаза сызқәа инкыдылшылан, ашәы лхьыссы, лыбға аарла еитцых-уа, саңхьа даагылеит такәажәык. Лыбжьалоуп дызлаздырыз сыхьзыла ицхәыс.

– Итабуп, нан, итабуп. Уара иудыруеит изхысхәаауа. Са-тоумтан. Аңхыз хаа дшалаз ңанат мөа дыкәутцеит. Арт ашықәсқәа зегьы уара иухәаз ала иңсы тан. Ибзиараха анцәа иупигалааит, иусырқатцаз, гәнаҳа амазар, сара исымаз...

Сыздашшылаз агәакьацәа, дызустәда, уажәраанза дахзым-дырзо ихазцәырцыз атынха хәа ишсыхәаңшуаз, схы ркәны, азегьы ибла схымңшылакәа, сцеит сындәылтцны...

1985

ҶАМЌАК АЖӘЌАН

Амшын цәкәырпақәа реиңш, цәахәа-цәахәа атәа рхны иахьышьтаз адәы сныкәсын, агәашә сынтьтцит. Бзың азиас апшахәахьы снеиуан. Мза тахамтан. Аетцәақәа шаңшаңуа ажәқан иатцаңсан. Убас итынчран, бғык атцла иныфшәар, амахәқәа ираахо, ирынцо, иңырңыруа иалшәаны иахьаауаз ашьтыбжь уахауан. Ахауа ґыхаан, гәамтра амамызт.

Саатғылан, ашьхақәа снарзыңшит. Ажәқан цәиқәара ина-дызбалеит амахе уахьад – агафәнтәи еицырхашьшы ишаа-уаз, уаха арака иааңхьарц, рыңсы ааитаркырц иаатғылаз-шәа, еиқәышьшы, иалазырыфәуа атцх иалагылан ашьхақәа. Абан, ахәда цәиқәара ду ырхәа, асыкь атафәфара кәадыртцас еимфәпаза, раңхьа иаатғылеит реиха идууз махек, рсыкькәа ылгәыгә-ылгәыгәза, уи иашьтанеиуеит, атцкыс инеитцоу, убас мацара, ак атцкыс егы еитцахо, иаха-иаха ркәадырыртақәа тшәахо, агафәка илбааны ицоит амахе уахьад ртцыхәа.

Бзиа избоит ажәқан гәыкуа, амза хкәажә ианазыңшу, аха-уа абас иантынчу, схала затцәык, «аетцәақәа реицәажәара» сазызырфәуа, атцх агәылагылара. Ускан, сыцәа зырзыз схәыц-

рақәа, сзыргәтәиуа сыгәтыхақәа зегьы назарашәа, иаҳа илашахоит, иаҳа иласхоит. Сгәыгтрақәа убас ихараны ицоит, сызхыццакло сыпсҭазаара, шықәсашәк исцәымзындаз хәа, сахзызаауа скарҭеит. Усеипш икоу атҭх лаша иунаҭо агәышь-тыхрала иухугоит аччапшь зыцәмацу умшқәа акыр. Аа, шака итбаатыцәу адгьыл, шака икьиоу, иразу ажәџан, шака ауафы иблақәа рҭапшра иаргәаҭуа аетцәақәа. Ажәџан цәула меигзарахда иунаҭап ақьиара, адгьыл – ачҳара, аетцәақәа иурҭап аччапшь, акосмос – агәыгтра. Уара иутәуп, уара аҳас урымоуп дгьылгьы жәџангьы, амала иумпыҭамзын удгьыл апшзара. Уи пшзарас иамоу уара уоуп – Ауафы. Ухала ухы ықәумхын. Уатцәы ашьжьымҭан зегьы еицышәзеипшны еицышәзыпҭхоит амра шеишей.

Абасшәақәа иказ хәыцрақәак схы-сгәы итагыежьуа, ажәџан сатцапшуан. Илацәкәы-шьацәкәуа илбаапшуан аетцәақәа. Сгәы иаанагон, псхәаа зегьы ыцәахьеит, рыпсы ршьоит хәа. Тагалара иасакьахәымҭаха, уатцәы шаанза иџеибаргылап, ххырт-ххыртхәа амакьақәа џарҭыршьып аебыгақәа, таацәак арпхарц, ашьапы иџықәкьаны инкаҳап, аиха хьшәашәа заа_хо атҭла, амгәартә иҭоу асаби иира ааигәахап даҭеа уахык ала, даҭеа цхык хьанҭаза ибҭа инықәлап аҭахмада.

Амҭәыжәџа хьшәашәа ашьха ҳаракқәа рхы иқәнашьхьеит азын. Сара сеипш, псшьара Псхәы иааны иказ цақәахьеит. Сымацара затцәык саларшәуп зтынчра сықәыгәгәо атҭх. Акраатцуан абас схи-сыпси сареи ҳаизнымхеижьҭеи. «Ана-цәалбеит, уаҳа ииҭахузеи ауафы?!» Псы зхоу зегьы раткыс ахшыџи алшареи иара имазар, аҳас дрымазар дгьыли-жәџани, амзеи акосмоси... Иаиааиуа-еитҭеиуа хәа, ақәибәхра, ахибартцәара, ашьа, алабжыш... Абан, шака ирацәоу ажәџанаҭ аетцәақәа. Дасу иетцәахә уака икыдуп. Азәы итәы кыдиршәарц зиҭахузеи даҭеазәы, дасу ишалшо илашоит. Рызегьы еицдырлашоит рыжәџан гәакьа. Аха, издыруада, абни, иџкыдшәан, хланҭы иахьыџҭалаз, иццышәха иблыз аетцәа, аџызцәа ирыхәшьадзар? Уакагьы иказар, аҭыунгликәа рзакәан? Нас уи анкыддыршәалак ашьҭахь акәзар адгьыл данацәызуа уи зиетцәахәыз ауафы? Зегьы ухаршт. Амч акәым, ақьиароуп аҳра зуа адгьылаҭ. О, шака инасыпузеи абас

аңсабарей уарей шәеизынхара! Бзың азиас ашытыбжъ, уи ацәкәырцара, аццакра, уи иахылтцуа ахауа хышәашәа...

Сғынасхеит азиас ахықә ахь...

Убаскан атцх еикәара иналызбааит азәы инаур.

– Уарбану?

Ихәашьа злақаз ала, сара сеипш, иарггы игәамқхазеит абрақа ҳахъеикәшәаз.

– Аа, Григори Петрович уоума? – схәеит, ибжьала дыздырын. Ленинградтәын. Псшьара дааны дықан, дымцацзаарын. Уажәраанза сара ажәфан сшатцаңшуаз еипш, иарггы ихы шытых, аетцәкәа ипхьазозшәа, дрыхәапшуан.

Дшьахызшәа дгылоуп. Атынчра иршәар хәа дшәоит.

– Шақа итхы ссирузеи! Астрологцәа рзыхәан анцәа иишаз цхуп уаха, – схәеит.

Аңсшәа насеихәан, еиҭа ихы дҭаханы, аетцәкәа рытцаңш-ра дналагеит.

– Сразкы иакит, – ихәеит Григори Петрович, – уатцәы, амҭа саныкәло аламталаз, ажәфан ҳамтас иснаҭеит абри аҭыза атцх бзиа.

– Ааи, уатцәы аҳаирплан калоит, хымпада. Ашьха Доу ахытырта кеи-кеиуа ицкьоуп, – схәеит сара, агаҭақа иаанаскьаны иаатгылаз «амахеқәа» иҭархыкны снапшуа. Хашьхныларей хашьхытцрей убри ажәфан ҭыт хәычы акәын изыбзоураз. Доу иҭахыкны псҭхәа кәамкыак аахыларггы, Пс-хәы ҳантанасуан. Нас уматанеиуа утәаны аңсҭхәа уатцаңшла.

– Аҳаирплан азыхәан акәзам изысхәаз. Амш цәгьахар, шьхатәылан ицәгьамкәан сныкәоит, амшын ахь, Аңсныка схы рханы сдәықәлап, мамзарггы Домбайка сышьхытцп. Уи уиакара ихьаам. Сара изысхәаз даеакуп. Атцх!.. Уахәапш изакә цху! Ари аҭыза атцх акраамта ауаҭы ихәо хәшәуп, – ихәеит Григори Петрович, дшыңшыц ажәфан датцаңшуа.

– Ааи, убасшәақәа хәыцрақәак срылан сарггы уажәраанза, аха уара ишухәатцәкьаз еипш, ихәшәны...

– Зеиуа ыкам хәшәуп. – Сара уи ахьсзымдыруаз ааңьейшьеит. – Сара, усггы ақьаади акалами рҭоуп аус ахьсымоу, Башмачкин иеипш...

– Ус акәхарын... Уара, еицырдыруа атцарауа, атоурых дырфы...

– Ашәкәкәа, архивтә материалкәа, ақткәа, амеуаркәа ухәа рыпхъара, қыаади калами реикәымхра... Уаҕа аапсара, нас, уинахыс, ақыад ианутцаз иахкыаны, иупгыло ауадаора-кәа, агәыпжәаракәа...

– Цара-дыррала иапццо, иуоуа аиаша дунеи лашарак абарц азыхәан ақәпара... – иажәа инацыстеит сара.

– Уи инацлоит, уара ухатә цстазаарағтәи ауадаорақәа, аманшәаламхарақәа. Урткәа ирзаауазеи, уаргыи иудыруеит. Ашәкәыооы иақарагыи цынгыла зауада. Зхатә хы зхагылоу иоуп сызфү. Егы, ацша ахьаслак иаццо, иархәо аамышьтахь, зхатә акгыи ззымдыруа изууазеи! Уара, аиаша аора иашьтоу шәкәыооызар, исхәақәаз реилкаара узымариазоуп. Азиас иаццо хьаа имазам, иағазсаз, бафхатәрак – азсашьа адырра мацара – изхом, уи имазароуп даеа бафхатәракгыи – агәкамыжьра абафхатәра. Ааи, ааи, ицьюмшьазан. Уиггы бафхатәроуп. Убри, афбатәи убафхатәра, рфаштас итыкәкәо ианалагалак, уусқәа уамак иееихагәышьом. Сара сазәыкны, реиха агәкахарафы саннеилак, аа, абри уахатәи атцх ссир, аетцәкәа кыдычцаауа изкыду ажәван аасгәаласыршәоит, цқьа схафы иааганы сназхәыцуеит. Сгәыграқәа амч фыц рылалоит, рыцсы еитәркуеит сыблақәа. Зыхьк уахәошәа, илбаада, ижә абри уахатәи атцх. Цәгыарак уанақәшәалак, уадаора хьантак уантәшәалак, сыгәра га, угәәкрақәа рхыгара узымариахоит, уахатәи атцх угәалауршәар. Дасу имазароуп абасеицш икоу цхык цәахны. Ицәахны иумаз уаргыи. Уи уцнатцы, угәатцан ицәахны иуманатцы, уара укны имчыдоуп ацәгыахәыцра, аҳарамра, аибәтира, ацсахра... Икоуп абри, шьхатәылатәи атцх ақыиара, ацшзара, атынчра, ицаулоу, ицсыршьагоу уи ажәван, игәышьтыхгоу абант ашьхақәа, зыхьтас ицқью аетцәкәа рылашара... Усоуп ацстазаара шыкоу аценцьыр ахышә ханкылырцшны, ажәван агәиатцәара нахнарбоит, нас, уажәшьтан, акыр мши цхи иҳахчаларц азыхәан, ҳценцьыр зеггы иацрыцуа алашьцара...

Дѣажәкуа, зыхьк иқышә нәцаикызшәа, ихы шытых, ажәџан игәы-ицсы атаны, аетдәәкәа дрытәцшуа дгылан уи атцарауаџ.

Сара убасқан схы-сгәы убасқак иақәыбзиан, инартцауланы уи атцарауаџ иажәәкәа срызхәыцыртә, еилыскаартә сықамызт. Бзың азиас иахылтцауаз ашытыбжә иналазџан, харантә иааџуаз мелодиятцас исзаанхеит иажәәкәа.

Цсхәы аансыжыит, даеазны уи ашыха қытахь ахынхәра лахынтцас исоуоу, исмоуоу сзымдыруа. Аңсҭазаара аилаш-рахь, ауаа ҳаилыхарахь схынхәит. Ауадаџрақәа, аҭагәтасра-қәа, схы-сгәы ахшәо ақынза агәкаҳарақәа срықәшәацыпхьаза, сгәафы ифыхон даеа дунеик сагәылазырпшыз шыхатәылатәи атцх. Сгәы инықәыџуан: «Иқам ацәгьахәыцра, аҳарамра, аибәтира, аңсахра... Иқоуп шыхатәылатәи атцх ақьиара, апшзара, зыхьтцас ицқьоу аетдәәкәа рылашара...»

Аамтә цацыпхьаза, иаҳа-иаҳа еилыскаауан арт ажәәкәа рцакы.

Егьсзықалеит сара уи ажәџан, асазанра иқәнакыз изыхәан ҟамџак азы шықоу еиңш.

Ақәарафы изықәыхәлаз изыхәан азиас нырцә еиқәу амца иацрытцау алашара шықоу еиңш.

Цсхәы, 1969

ИЦСЫ ИШЬЕИТ

Аңсшьартә џны анаара иаҟагылан. Тагалара ниасуан. Ҝыц ашта иааталаз анңса илџызан азын. Амра хаахахьан.

Аңсшьартә џны, амшын ашқа иҳаз абартцақәа руак афы, амра реатаны итәан хџык ахацәа. Рыгәта астал гьежь ргыланы, ашахмат иасуан џыңьа. Рыхәмаршьала иубон аамтә аларгаларц, гәмырҟыгьгас ишасуаз. Зны-зынла, рыхәмарра зынзаскгы иаархаштны ағба зхышышыла инеиуаз амшын инхыпшылон. Ҝазы изыхәан акгы аанамгазо, аха дара аччаңшь рызнартцысуа, ажәәқәакгы неибырхәон. Еибадыруеиҟҭеи

акыр шықса штцаз шашьомызт урт ашыца. Цшра-сахьалагы дара иаха еицшын. Рцынцакэа шылгэыгэын, рыцьымшыкэа еикэатэан, ижэпан, рхахэкэа кьафны ицырффан. Амала руазэк, Расым зыхьыз, ашахмат дызцасуаз ишыза иатцкыс цэала-жыла иаха иааигын, аурылагы днеихан, икьышэкэа цаганы, данцэажэо икэац-кэацон. Уафы цсахы еибакык иоуп угэахэуан.

Ахшыктэи, ауада ашэ ибга адтаны, иеыртынчзаны, акардэ тата икэтэаз ахатца, ашахматгы дасуамызт, реи-цэажэарагы ихы алаирхэуамызт. Ус зны-зынла, ирхэоз дшазымхэыцуазгы:

– Иашоуп, нас уара! – Хых, уцшишы! – хэа реицэажэара ажэакэк ныбжаиршэуан. Дзыдтэалаз иатэаимшыо, мамзар-гы ихы иамхацагыаны акэмызт. Акгы дазымхэыцзо, апсшыа-ра мацара иееитарц итахын. Зны-зынла даапшыырччалон, узпышэырччозеи хэа уиазцаар атак изыкамтазо. Дтэан иара, ихы-ифы амрахь ирханы, иблакэа хэаны. Цшра-сахьалагы ашахмат иасуаз зынзаск дреицшмызт уи. Ихы-ифы иаха иаагыежны, изамшакэа ттэаны, ипынцэ паны, ихэхэаза ишааиуа, абга нтапаланы, ахыцэкэа ашада инхашэшэалон. Иаргытыстакэа рфы ашлара аалаацсахьан ихахэы, аха цкьа уахэампшыкэа иузгэатомызт, избанзар, ихахэы хьацш-шэылан. Итынчшыеи ихы-игэы акэыбзианы итэашьеи ры-ла даараза иугэалаиршэон атакпхыкэра рыманы, акыр шықса акабинеткэа ирышнатэахьоу, зус бзианы издыруа, аха зус инахыхэхэаны ауаа зызгэамтагышыо хаамтазтэи напхгашцэакэк. Снаптака икоу ауаа рацэажэара, рхы итага-ло, икарташа рахэара, амша иаша рыкэтцара, цыххэаццэарада ателефонкэа рзызыршэра, ишынеибакэу зегы абри мышктэи ахакэитра, мышктэи апсшыара иашсуам ихэозшэа акэын уи ахатца итэашьа шыказ.

Ашахмат иасуаз ашыца, рыхэмарра аткыс реицэажэара иаха-иаха иаланахалон. Еихаразак ацэажэара иаланахалоз ауафы цсахеибак Расым иакэын. Икьышэкэа аакэац-кэацон, днарыцхауан, иааникыларц итахын.

Иаха-иаха дырхаштуа мацара, дыказу дыказамзу гээ-рымтазо, даархаштэит, ажэытэзатэи мсыраа реицш, амра

дамтаныхэозшэа, зхы-зёгы знапсыргэйтцэагы амра ашэахэақеа ирытаны итээз, ахцатэи ахатца. Иаргы иицыхыз уи акэын. Уаанза, уафыс хайшьом хэа ицхьазаны ицэгэаар хэа дацэшэо, акгы аанамгазо, реицэажэара иныбжэаиршэлэз ажэақеагы дааркэатцит. Харгы уи ауаф избахэ халацэажэомызт, хажэабжы акны икало ахтыс ихатагы изымдырзо, дааузакеымтхо дадхэаламхазтгы. Дадхэалахеит дызустваз, царас дзылгаз, аус ахьиуаз ацсахеибак Расым иахызымдыруази, иеыцхьакны итэареи, ифымтреи ухэа ирыхкьаны.

– Сара сахааным, аха, ирхэоит, насгы ашэкекеа хыхьрыцхьо ихамбои, икам, Иона, ажэйтэан еицш пату еиқэтцара ыкам. Ажэйтэан аихабы ишибо аитцбы ататын дшамыхози аихатцгылареи реицш икоу апатуеиқэтцара сса-мыссақеа ракэым сызёу. Ауафы иара ихата ихы апату ақэтцара дакейтцит, – уаанза днацрас-аацрасуа иихэақеоз ахшыөцдаккэа, уажэ инеихшьаланы, хшыөцдак хадак акны инкылиган, акырынтэ дшазхэыцхьаз мөашьо, гэйтцхас имаз алацэажэара дналагеит Расым. Икышэкеа рылагы иубартэ икан иихэо иахагы ицсахы шеибанаркуаз. Ауафы дцэажэоит, изызырөтөуп, цхашьароуп хэа мацара акэын дшызырөуаз Иона зыхьызы, ашахмат дицасуа уи иацхьа итээз ахатца. Ус еицш икоу ацэажэарақеа иерылеигаларц зынзаскгы итахзагэышьамызт.

Расым иажэа инацитцеит:

– Уаагап, аа, абри, уара!..

– Сабауго, сызтахыда?! – ихэеит Иона, реицэажэара алаф ахь ииаигарц. Ихы инапы нықэышыны, ихахэы жэпақеа неилаижэжэан, инахараны амшын ахь даанацшит. Амшын ахызлара иафын уажэраанза ицырцыруа амра зкэыцхоз агба. Убри иазкны акы иеихэарц, ацэажэара ахигарц иеыназикит, аха башахеит. Изызырөра шитахымыз гэеимтазашшэа каитцеит Расым. Умзырөфын утахызаргы, аха сара исхэоит, убриалагы сгэы ацсы асыршьоит ихэозшэа:

– Уаагап, уара, – деитаналагахт, – аколнхара ахантэафыс аус ууеит, атцара бзиа, атцара ду уалгеит. Ацсынгы акэым, Урыстэылан...

– Белоруссия. Минсктәи ақытанхамәтә академия... – Уңсы иамаз, утынчха хәа ауп ишихәаз Иона, ахқатәи ахатца иахығы дынхәхәит, абригы саргы хәицалгеит хәа ихәарц итахын, аха ахәаха иимтеит Расым:

– Уиами исхәо! Аа, умбои, Минсктәи ақытанхамәтә академия дузза уалгеит!

– Сара сакәым уажәы хазлацәажәо...

– Иаасараза. Изхысхәаауа, атцара ду уалгеит. Ақытағы аус ууеит. Аколнхара ахантәафыс укоуп. Ужәлар рғы хатыр укәуп...

– Цәгыара сгәы итагәышьам, – ихәеит Иона, игәы аакәандахан, Расым иажәакәа иаха днарзызырғоны.

– Амацтура уалазамзааит атахызаргы. Уаағыми, уара! Азәы иатцкыс узлеицәоузеи! Изхысхәаауа, дышцаухәацш-уеи, аобласт хакәытцып, аха, иаххәап, иара араионтәкәа акынтә ақытағы уусушьа гәеитарц иаауа? Ихәеишь, дыш-цаухәацшуеи?

– Акрыздыруоу, дышцасыхәацшуеи, уаацсык, колнхара ахантәафы ишихәацшуа еицш акәхап, – ихәеит Иона. Ахқатәи ахатца иахь деицаанапшит, ас еицш икоу аицәажәара уи иахыахауаз игәы ишамыхәо Расым иирдырырц итахны. Аха ахқатәи ахатца убаскак амра иеатаны дтәан, дыцәазу даацшуазу аилкаара уадафын.

Расым ицәыригаз азцаарақәа рөызцәа зынзаскгы дырзымхәыццызт Иона. Уи иидыруаз акы затцәык акәын – ишилшо ибзианы аусура. Убрака зегы атцанакуан. Иатцанакуан аплан анагзара, мацтурала итцкыс инеихәбу иххәыцра, иажәа иамамкыкәа анагзара. Нагзашьа шамам ибозаргы, изынагзошәа ақәшахатхара. Уртқәа бзианы инартцеит иматтура. Дазхәыцны, убас иахәтоуп, абрака ҫымттәуп, иаха исзеиҫгуп, иаха цхьака сагоит хәа акәмызт ус зыкаитцоз. Цсабарала убас дшан. Иара, дышшаз аамышьтахь даҫеакала аҫыцсахра дашьтамызт, иагыиҫахымызт. Пату рықәитцон қәрала иара иатцкыс иеихәбызгы. «Ухшыа хәгымхааит, уара иухәо хара хзыхәан имәақәтцагоуп» – хәа акәын атахмадацәа дышрацәажәоз хантәафыс дахыыказ аколнхарағы.

– Дысхуааңшуа уасхәап, – иажәа инацитцеит аңсахеибак Расым. – Мамоу, уара уаазырҕы, Иона, сара иуасхәоит араион аҕынтәтәҕыагы иаауа инструктор цәыхцәыфажәк... Иара идақәа иртаныкәо ашыа ауаатәыџса акәзамкәа, атцкыс инеиҕы, даҕа шыак акәушәа, уара, маңурала еитцоу, ушыа хәиуан шыоушәоуп дысхуааңшуа. Игәоутәхыоу абри? – изцаара ихатәгы деигәыргьон, ажәа имазкуаз азәы даҕаңиҕышәа, ихы-игәы иаха иақәыбзиахан, иқыышәқәа инапкәа нарықәишь-аарықәишьит.

Жәџангәы азааигәахара иаҕын амра. Уи ашәахәақәа Расым ихәгәтәтәҕыа иқәшуан. Игәашыра иацнацон уигы, ицәажәара ихатә дахьаршуаз изымхозшәа.

Изцаара атак дшазыңшыз маңк анаатц, ҕымт итәаз Иона ихы наикәикын, даҕазнык ихәахит:

– Игәоутәхыоу абри?

– Акрыздыруоу, уара, уаџцас исыхәаңшуазар акәхап, акыр саңсазар...

– Ашиңка умоуп, Иона, ашиңка...

– Араион аҕынтә акәым, Аҕәантәиҕы шаҕантә инеиқәа-хыоузееи. Акреицахҕоит, акреицаажәуеит, – ихәеит Иона, маңкгы иҕаардадны. Реицәажәара ахы ахьхаз шигәамңхо иирдырырц иақәикит. Инапкәа неитцыхны иҕааирххейт, дааҕархасит ацәа далцызшәа, нас амшын ахь деитәнапшыхит. Уарбажә дуззак хызсаланы иаауазшәа, амшын иххәазаланы иаауан ажәџан иатцаз аңта злачы иацрыцуаз ашәшыра. Еиңшын, зынзаск ауарбажә еиңшын уи агага. Абан амцәыжәџақәа, абан ахәда џыз ду. Убрахь амшын ихышькырыла инеиуаз аңсаатә уамага ашкә днаирңшырц Расым, реицәажәарагы амшын, ажәџан, амра каңхара ухәа рышкә ииаигарц иҕыназишәеит, аха акгы аналымтц: – Ахәмарра уара иутәуп, уца, Расым, – ихәеит, ихатә дахьныкәаз ашахмат инапы ақәкны ирбауа.

Ахцатәи ахатца, амра иҕашцәазар акәхап, чабра еилыҕраа дук иңыба иааңиган, ихы инықәитцеит. Иблақәа шыхџац ихәан. Ахәыркыџы иеиңш, инапкәа ркыаҕыны, инапсыргәытца амра рыниршылон.

Ахэмарра далагарц итахытцэьаны, акыраамта ашахмат-
қәа дрыхәацшуан Расым. «Уажәытцэьа, уажәытцэьа!»
– ихәон афигурақәа инапы нарықәкуа. Фигурак инапы
аннақәиклак, еітеигар, нас иара дахьцаша, шыафас
иқаицаша азхәыцра дналагон Иона. Расым акгы аиґагара
изыгәагьуамызт. Аґыхәтәан «ачеы» ахәдацәа ианкны
иааиґаганы инаиргылон, ацәажәара далагарц ихы ышыґтых
Иона днеиґацшит. Икыышә ґаґақәа аақәац-қәацеит. Уаанза
дызлацәажәоз, дызмыртынчуаз игәґыха инацґаны ахәара
далагарц иґахын.

«Абриақара шықәса цуеит ҳаибадыруеиґґеи, аха иахьан-
за дысымдырзоаарын. Иқалап, ґаса асґэьа дықамкәа,
цъара акы дақәшәаны иеиґсахзар. Ишакәхалак, Андреи
иареи еибасмырдыыр акәын. Сара ишсаҳауа ариақара
зхәо, иансмаҳауа егәа иеиҳәап. Дзакә уафүзеи иґсы зцишьо
иҳәап, иабатаху. Сара сзыҳәан Андреи имоу агәаанагара бзиа
зыбжьысхрызеи!» – ихәан игәанала, Андреи хәа дызґыз,
ахґатәи ахатґа иахь даанацшит Иона.

– Уи мап схәама, – инацитцеит Расым, – хыхьынтә иаарышь-
туеи уареи акреицышәфоит, акреицыжәжәуеит. Иудтәалоит.
Аныҳәаґақәа ржәуеит. Аха ишґақартґо?

– Ауаа зегьы реиґш...

– Уақәытц зегьы рхы ашышьра. Уара зегьы рхы ушышьуеит...

– Иудтәалоит, акыруцырфоит, акыруцыржәуеит, аха
убартқәа зегьы шықартґо уасхәап?

– Ихәа, уара, ихәа! – ихәеит Иона, ихәаны уалгар, угәы
уркычыр, нас саргьы сґынчхон хәа аанаго.

– Ижәбома, аа, шәҳахәацш, шақа хуаа дуқәоу, шақа
ихаракны хгылоу, аха шәарт, ахархь уаа шәкынгьы ххы
наагоит, ххы зегьы ирақаратәны хґәажәоит, хшәыцнықәоит,
уимоу, хшәыдтәаланы акыршәыцахґоит, акыршәыцаажәуеит,
абас ажәлар ҳарзааигәоуп ҳара хәоуп иахәо рыбақәа.
Ихаумґазои? Урхыґшылеи рыбақәа, абарт исхәақәаз
хумбаалозар убап. Изхарада? Суазґаауеит, изхарада убас
еиґш иқоу ауаа ахьґиаз? – рацәа укфасцалеит хәа ихәарц
иґахызшәа, Иона ишқа асқам дааханы днатәеит Расым.

– Уаала, аҕаара хнаваланы, мшын хауак наххарсып, – ихәеит Иона. – Амшын хауа аткыс еиҕу аҕсшыара ыҕамзаап. Амшын хазааигәоуп, саатбжак ала унеиуеит хколнхара ахыҕоугы, аха мышкы шыбжыаанза амшын ахықәан сыҕсы сымшыацызт...

Расым дақәшахатымхеит. Шыбжыафара ааигәахоит, аеыцсахра атахуп хәа аеыцгақәа ицшааит. Уи изықәан цсшыарас иҕаз даеакын уажәазы. Знапы анатцквар алалаз диоызан. Игәтыха нагзаны ихәаанза иеизыртынчуамызт.

– Изхарада убас еицш иҕоу ауаа ахыҕиаз? – изцаара еиҕаирҕыцхит.

– Акрыздыруоу, сара акгы схарагәышыам...

– Иухароуп, уаргы иухароуп, саргы исхароуп, хазегы иаххароуп, анхафы имхырта ахәира иагар, ақәыц ахапар иара ишихароу еицш. Матцура-уаакәак рхы ахырмакәачроу, рытақа игылоу хауп изхароу.

– Сара акгы схарагәышыам. Сара азәгы схы дықәсмыртәац, азәгы ихы сықәымтәац. Уара акыр ухараны иубозар, сара исықәумыжын, – иаха иажәа ааирцъбарейт Иона. Игәы иаанагон, иажәа ааирцъбарар, иахалакгы шимычхауа иирдырыр, Расым иеааникылап хәа. Башахеит. Иахагы еицәеитәит.

– Аа, умбои, уареи сареи ххәыцаахыс еибадыруа, гәаартыла хзеицәажәомеи, нас, изеибамдырзо роума гәаартыла еицәажәо. Сара исхәо цкәа уазхәыц. Исхәаз иаанагом аиҳабы пату иқәтатәым, рызегы лажәхырца рзуны, акакеихәа ирытақьалатәуп хәа. Дацсаны аматцура ду иахагылоу, зыхшыџи зуаџышыеи ухнахуа, зыжәлар пату рықәызцо, иаххәап, уқытаҕы днеит. Уеигәйджыыланы акәымкәа, ишахәтоу, уаргы ушуаџу идырыртә, уаџцас аҕсшәа иахәа, уицыла. Уџныҕа дымџахыга, ашытәы лкажыны изшыы, пату иқәтәа...

– Уиами хазҕу, – ихәеит Иона, асасцәа пату рықәтцара игәахы пнацәахейт угәахәыртә.

– Уажәы хшаҕу акәым сара исхәо. Уажәы уара ушаҕу, аграном хадас сахыҕоу, асовнхара аҕны харгы хәҕуп. Асас пату иқәахцойт даеазәы ихарцъ ала. Даеазәы иџны днахгоит, хара хеынацхыакны. Иацсоу дацсоуп. Пату иқәутцаргы,

иҫапхҕа ухы аалауркәыргы, угәы иалсуам, избанзар, дуафуп, уеиликаауеит. Аха, ишсоухәара, Иона, пату иқәтатәума хсовнхара адиректор иеипшу ауафы?

– Дыргәын иоума узәу?

– Ихататәкә! Уара дудыруеит...

– Атцара ҳаицтан. Минск ҳаицалгеит. Ҳагъеифызцәа бзиа-кәоуп, – ихәеит Иона, ахцатәи ахатца иахыгы даанапшит. Икышә инацәа надкыланы Расым иирбеит, ма ҫимтырц, мамзаргы ибжы рхәыцзаны ихәаларц, аха Расым еили-каарцгы итахымызт ус зиирбаз.

– Шәеифызцәазаргы, уареи сареи ҳакара уеизгы шәеизааигәам иареи уареи. Атцара дантоу акәзам ауафы данеилукаауа. Ирхәоит, уыза деилукаарц утахызар, аматцара ду ит хәа. Убри ажәаңка раңхәаза изхәаз, Дыргәын изыхәаноуп изихәаз. Дуздырзом, Иона, уи уара дуздырзом. Саргы ибзианы дыздыруаз ҫыышьон, асовнхараҫы иара директорс дкаланы сара агрономс скарцаанза. Ажәакала, инапатцака скалаанза.

– Аа, аиеи, уажәы инапатцака укацәкәами... – ихәеит, зынзаск даҫаеки иазхәыцуаз Иона. Уи убри аамтазы дазхәыцуан Апсны ахауеи арака рыҫсы ахыршьо Крым ахауеи шака еипшым. «Амшын аоуп, ашьхақәа ракәзар, уртқәа ахъеипшқәоуп, нас абаскак изеипшымзеи ахауа?» – хәа ихы дазтаауан. Убри далацәажәарцгы далагеит, акгы алымцит, Расым уахь дизиамгеит акәымзар. Дифыазамзаргы, азәы ицәгә аниахауа ицәымгын Иона. Дахыуафататаз акынтә усеипш зхәо имакра изыгәагыамызт, аха аицәажәара даҫаңара аиагара дазказан. Иахы, аргамадупсышьацәгә аҫаны, цәгәла ицәызыз амш аҫынгы, акырынтә иҫазишәагәышьеит Расым ицәажәара даҫаңара имҫахигарц, иамуит, заҫара зымпытқьаз аҫура еипш, Расым аанкылашьа, мҫахыгашыа имоуит акәымзар. Еихаразак мҫахыгашыа зимоуз, Расым ибзианы идыруан Иона қазшыа бзиас имақәаз. Иоухәаз, ашәындыкәра интацаны ацапха ауркыр иафызан. Иҫы иааҫыхны адунеихаан уафпсы иеихәомызт. Азәы изыхәан ацәгәа июухәар акәым, ихата изыхәан цәгәарак рхәеит хәа иахаргы, шхырцәагк неихыпрааны ицазшәа, иаарласны инаихаирштуан.

– Изхысхэаауа, имцу апатуеикэтцара ибжьнахкээз дреи-уоуп Дыргэынгы, – иажэа инацитцеит Расым.

– Изааигэоу ифызцэа, Ацыркь Дыргэын хэа ихлафуеит, – ихэеит Иона, гэхэас ауафы икайтцашаз гэлалашэарак шизцэыртцыз мөашьо. Аха изцэыртцыз агэлалашэара ахэаха имоуит.

– Ааи, ааи, Ацыркь Дыргэын! – дааигэыргэеит Расым. – Дызтахым, иахымахауа, ихьз анырхэо, Ацыркь хэа нацыр-тоит, гыла-псыла ицыркьу уафуп хэа аанаго.

– Ус уахахыоу! – иаацьеишьеит Иона. Ацэажэара иалагазар аахыс абыржэы затэык ишыра даакэкеит.

– Ацхьан сызфыз имцу апатуеикэтцара ибжьнахыз ауафы дупшаарц утахызар, иреигьу фырпштэуп убри Ацыркь Дыргэын, сара аус зцызуа, хсовнхара адиректор хазына, – атыхэтэантэи иажэакэа иаха дырзаатгылеит Расым. Псевгарангы даакэпысчхэит.

– Иузиузеи, уара, убаскак цэгьарас? – иажэакэа неихых-ейтыхуа, ибжы ртынчны фааитит, реицэажэара дазымзырф-зо, дыцэазшэа итээз ахпатэи ахатца. Ихы иакэыршэыз ачабра еилыграа аакэихит, аха макьанагы дыштэац, изкэа кыдцаны дтэан.

– Дцыркьуп уи, дцыркьуп! Гыла-псыла дцыркьуп. Ибзианы ихьзыртцеит Ацыркь хэа ихьзызтцаз. Директорс дкарцаанза уафы тынчк, уафы кэымшэышэк, дтэыцны убла дхызар дхумхуа, уафы цэанаалак иакэын. Иареи сареи еикэлацэак, еифызцэак реицш хэизыкан. Ачаракэа рахь хэиццон, апсракэа рахь хэицныкэон. Аифызара ду хэбжэамызт, аха ихэбжэан апатуеикэтцара бзиа. Абар, сынтэа хышыкэсоуп директорс дкарцеишьтеи...

– Пшьба ирыкэуп, – ихэеит Андреи.

– Иашоуп, Андреи, уара Апсныка умаацызт, Дыргэын асовнхара директорс даныкартаз, – ихэеит Иона.

Урт афыцэа, Ионеи Андреии, Расым ипсахы ззеибакуаз, асовнхара адиректор изыхэан ирхэакэоз зынзаск даеа хырхартак, даеа гьамак шамаз гэеимтазоу, мамзаргы, игэеитаны агэхьаа имку, ишакэхалак, ирхэакэаз ихэхьы

иаамгакәә, иара уаанза зхәара дафыз, иңсахы ңыжәжәо, иқыышә ңағақәә қәәц-кәәцо, ус наңиңеит:

– Ирхәоит, убри Ацыркь Дыргәын Акәәка диаргоит, деи-хартәуеит хәә.

– Адунеи афы маза ыкамзаап, – иааңьейишьеит Андреи.

– Ауаа ирхәо ухәар... – инхьаиршшеит Иона.

– Дызустада ииарго!! Сшәазцаауеит, дызустада?! Аша-рамша! Анкьа дшықаз дыкоу ңыыршьоит. Директорс дкар-ңеижьтеи иешеиңеикыз иалырдыраауазеи! – афыңагыы еимданы дрыхәаңшуа дафын Расым.

Амшын ахь дшыңшыц дыңшуан Иона. Амра анаакылқха, еиңах ачабра еилиңраа ихы инақәиршәын, иблақәа аахиөеит Андреи.

Ишәмахауазаргыы сыгәтыха схәоит хәә иажәә иаңиңеит Расым:

– Азәыр игәтәахы аңәымса ақәланы адәы дықәзар, хсовнхара адиректор Дыргәын иоуп. Ихы имхаңагыахеит. Аңсшәа ануеиңхәо, инапы иган ахь ирхашәа, убасшәақәа иуеиңхәоит, инапы имхны уанааиңырцлак, азафы унеины унапы узәзәап. Егырт зегы рақәым, аңцәа хрыцхашьа, иччаңшьыңәкьагыы аеаңсахит директорс дкарңеижьтеи. Сыч-чарц сґахым, аха ишңазури, смыччар адунеи еиқәыбгоит ихәарашәа, қхаррак аңазамкәоуп дшыччо. Убри, Ацыркь Дыргәын иеиңшу, даашьңааны еиңау аматцура ашқа да-ныргалак, дзеиңшрахозеи? Дышңанеиуеи уажәшьтан, русу-шьа агәатара азыхәан қыґак ақны данынарышьтлак? Уаанза сызлаңәажәоз дреиңшхоит.

– Ғааны алхрақәа қамлои, усеиңш иқақәоу шәыбжыы рышәымтан, шәаңсам хәә рашәхәа, – ихәеит Андреи, убри, иқалараны иқаз алхрақәа иара иусура ишадхәалаз уажәнәтә дшазхәыцуаз убартә.

– Иашоуп ииңхәо. Шәсовнхарағ уара уами аграном хадас икоу. Усеиңш икоу азәы шәыбжыы ишәт хәә шәархәозар, шәыбжыы ишәымтан, лажәхырца изыжәу, – ихәеит Иона, убриала угәгыы аңсы ауршьап хәә аанаго.

– Учеицьыка ифар, анцәа ихатә дылбааны дутаазшәоуп ишицхьазо, – дафын Расым идиректор изыхәан. – Шақантә иақәыскхьоузеи, абри Ацыркь Дыргәын ҕенак афны днаганы, ихәы аархианы, инапы ааирзәзәан, данынатәалак, «шәит-шәит!» хәа алақәа саарыцхьан, ихәы ааимтцәаны, уара уатц-кыс абарт иаха иапсоуп счеицьыка хәа, ихәы алақәа ирыстап, нас иара изы сгәы иґоу зегьы нтырттаны исхәап хәа.

– Нас изыкаумтцозеи, узкыда?! – ихәеит, иаргыы уаргыы шәхы еинышәкьеит, ускәатц хәа аанаго Иона. Уажәы уи еиґах Ацсны ашьхақәеи Крым ашьхақәеи еиґирцшуан. Ицҕеишьон арақатәи ашьхақәа шақа ицәхәыз, ашәапыцәац мацны иахьиуаз.

– Ахәара мариоуп, аха ақатцара цәгыоуп умбоишь! Уфны данааилак, дсасуп, гәалак умазаргыы иузиахәом. Иара ифны уаннеилак, уара усасуп, цхашьароуп.

– Аус ахъеицжәуа шәеидтәалами, убрақа иахәа.

– Уирцәажәома?! Икабинет уныфналаанза аусхәысқәа, икаутцаз икаумтцаз хәа реикәыцхьазара дналагоит. Ууафым, уара, ииашан Ацыркь хәа ухьзыртцеит хәа иоухәарц збаны уаныфналалак, акгыы узымхәакәа, ухьагәгәаны уадәылтц-уеит. Изыхькоузеи, аа, сара суазтцауеит, изыхькоузеи? – Иона дкылкааны диґацшуан Расым. Уи акыр ихәарц иґахызаргыы, ахәаха имґакәа: – Хара хауп изхароу. Сах хәа зоухәаз, стәы хәа уеихәоит.

– Уақа уиашоуп, сах хәа азәгыы иоумхәароуп, аха тәыс думоушәагы азәгыы уихәампшыроуп, – ихәеит Иона.

– Даагап иара убри Ацыркь Дыргәын, – идиректор диқәатцуамызт Расым. – Ашәахәашьа издыруам. Уи азыхәан убасқак ддагәоуп, ашәа ухәаргыы, баша укааларгыы иара изыхәан зегь акоуп. Зны чарак аґы скәашоит хәа дықәлан, ажәлар ркьатеиах питцәеит. Апырцпыр хәа дтцыгыуан скәашоит хәа. Алафхәаразы, лаф хаак хәаны уаф димырччац, афьжәра акәзар, акәыбреицш, аффы иахаанза дашьуеит. Абас дшыкоугыы, асовнхараґ директорс дагыыкартцеит, убри инаркны дахьнеилак ґамадас далырхуа иалагеит. Бзамыкә-рак иґытцбгаргыы, ассир ихәазшәа, ақыр-кырхәа хаччоит. Иахәатәым, уара, ауафы сах хәа иахәатәым...

Инагзаны ишимхэацызгы, игэала еихарак хэаны даналга, иажэа иаха иааиртынчит Расым. Амра уажэы ихагэта афынтэ илахь ашка иааскыаны ицырцыруа иадып-халон.

Акыр шықэса раахыс ақыта анапхгафыс аус зуаз, ухэан-схэани ацэгьахэарақэеи ахыцэхэыц акара иалапшхьаз, икэ-ра иаанаумшьяртэ ачхареи цсабарала акаыгхареи змаз Иона, ихэааит, игэы иаатоу зегьы ихэагэышьяаит, имхэар имуазар, анцэа икнытэ, иззихэо иахауам, сара, уажэы исахар, уатцэы иаасхаштуеит, иара, тцэымгтцас игэы иалоу ихэар, игэы апсы ашыап хэа фымт, ичхауа, ацэажэара даеацъара аиагарагыы дафэытцны Расым дизызырфуан.

Убри аамтэзы, ажэфан цэулеи амра капхареи иерытаны, аиогцэа реипш итээз, зны иаармарианы Андреи хэа, даеазны Андреи Дмитри-ипца хэа Иона изеихэалоз ахпатэи ахатца:

– Ех, анацъалбеит, изакэытэ аамта бзиаэ, изакэытэ шықэскэаз урт ашықэскэа! – ихэан, фэаитит, иеыриашангыы даатэеит.

– Азэы ар ихэон, егы – амажэа хэа, уара хара хыхьыкоу указам, – ихэеит уи ишка ихы нарханы Расым. – Иабатэи шықэскэоу зызбахэ умоу? Сара сызлацэажэо иахьбатэи аамтоуп, иахья! Иахьягы уахагы ихавагылоу, хэзцу, аус зцаауа роуп сызфэу.

– Сгэабзиара затцэык аамышьтахь, цэараз, шыараз, адунеи иаасымоу акы сеигзомызт, убарт ашықэскэа рырхынхэра азыхэан, – ихэан, уаанза Расым иихэақэоз зынзаскгыы има-хэозшэа, игэы дтахэыцуа, изцэыртцыз агэалашэара бзиа-қэа иеынарицеит Андреи. – Убаскан, убарт, ахькэыршэа шықэсақэа раан ами, иугэаламшэои, Иона, Дыргэын Ацыркь анихьзыртэз?

– Ишца, уара дудыруама Дыргэын? Дыргэын Цымцба? Ацыркь Дыргэын хэа изышьтоу? – иаацьеишьеит Расым.

– Иуасымхэеи, уара, Минск ақытанхамфатэ академия хаицтан хэа?! – удагэазма, ианысхэоз умахэзеи хэа аанаго, гэааракгыы натцаташэа фэаитит Иона. – Андреи уареи шэанеибасырдыруаз, санстудентыз исфызаз иоуп, Андреи Дмитри-ипца хэа ихьзуп хэа уасхэеит.

– Лызшыапык лыхыуан, иаагәоутартә дцыркыуан рыцха, – инапишыт Иона.

– Шәымбои, дыпхашыа-пхатшошәа дықан, аха убасқангы абант уажәраанза изысхәақәаз дрылақан Дыргәын. Ацыркь Дыргәын, – ихәеит Расым, аха уи ихәаз рхыхы иаамгакәа, Ионеи Андреи реицәажәара инацыртцеит.

– Цәгьамзар бзиа уаф дахыччом рхәоит. Икаларын зегыи хапхыа, абрақа, җыц хыхьнанагаз ақалақь ақны апхәызба пшза иара дахыпшааз, дахыдыруаз азыхәан ашыцра налазшо, цәанырра мееик хазцәыртызтгыи. Ишакәхалак, дышицу анахбалак, рыцхашыара қамцо, ламысдарала, адыр-шаҗыны: «Блахкыгак лакәын ухәыхә пшқа, уцыркь», – хәа атцәи налатцаны иаххәо мацара, Дыргәын ихата Ацыркь наихызхалейт, – иажәабжы иара изыхәан ишгәыпсыршыагаз убартә даҗын Андреи. – Уцыркь дабақоу ххәон, арахь хара ламысдакәа, иахфо маатк хамамкәа ханынхалак, унабжыишы, ани ацыркь маатқәак лымпсахны иаагеишы хәа дыхтахкуан.

– Убас аниаххәа ами җенак...

– Уаангыл, Иона, уақа сымнеиуеи. Уатәқәамызт лани лаби, аха уақа, Минск инхон. Арраматтура иалаз уаан.

– Убарт арраматтура иаламызтгыи, дагыгон Дыргәын уи апхәызба пхәысс. Лаб ирхәта ихараны җацыара ианиас, аамта аныбжыала...

– Уи иазаауазеи. Халацәажәап хлаф цыбара, хыхычара аархәны хара ишахҗеиқьаз Дыргәын. Иахҗеиқьейт, аха ишпахҗеиқьейт! Шақа ихәқәнагоны иахзиузеи, – иқыишә ачча ықәыхх җааитит Андреи. – Хәылпазык, хпарақәа анынцәа, хзеипш нхартәҗ хнеизтцаа-ааизтцаауа хайлахеит. Хкыатеи ахәыц еишнатәоит. Маатк азәи хцыба итаршәым. Уанацәалбеит, Дыргәын уца уцыркь лқынза, лани лаби ихазрымылхааит акрызлахфаша паракәак, ианхаулак илахтап хәа дыхтахкит. Ихәихәақәахыан ауафы псабарала иоуз агра шәахымччан, цасым, ипшзам хәа, аха хара... Халхыччатқьангыи ақәым, аха... Рқыашыа амам, хйашагәышыамызт. Ақара лымпсахны иаахаргеит.

– Мацк иухаштқәейт, – иажәа налеитцеит Иона.

– Ишпакалатдәкьеи, мшәән?..

– Аңара аалымипсахын, ларгы диманы адәкьян ахь ицеит...

– Иашоуп, иашоуп! Хзеипшынхарта ауадағы, астал шәхатәаны шәыпшыз ихәеит. Уадак пшьык хаицыѡнан. Ус ами, Иона? Уара, Дыргәын, аерманы чкәын Саркис, сара. Хацхлымуа, хнапкәа зәзәаны, астал хәхатәоуп, хапшуп. Шәыра дуззак азнатәкья афатә рыма иаакылсит Дыргәын ипхәызбеи иареи. Астал дырхиеит, аха астудент цәхәкәа хзыхәан акәым, уажәы аус зцызуа рзыхәан исзырхиарым. Афатә мацара акәындаз, ѡ-патлыкак ашампан ѡгы хастол инықәдыргылеит.

Икартозеи абарт, анцәиныс, хаибагоит хәа шхархәо хәа хапшын...

– Иашоуп, убас неибәххәәкәеит. Астал хнахатәеит. Ак-рыфара хнапы ахмыркыцкәа, Дыргәын иватәаз апхәызба дналышкласын, уажә избо цыышьыоит, ашьхәа царза, апын-ца цәырмапсза лшьатца аалышьыхит. «Ари жәбома? Абас казымтәз, уарбанзаалак азәгы ачеицъыка агьама абарагы уакәитым, хатцасгы упхьазам иахьарнахыс!» – ихәан, лшьатца аѡы нтатәаны, илтыркәкәаны ижәит. Даараза хгәы иахәеит хәа уасхәар, узжьеит, Расым. Хгәы иамышәагәышьеит, аха арака ѡ-цәаныррак хзеилалеит. Изахзиуа, хзыхиркьо ауахамдырхуа, аха ишпакахто! Апхәызба иахьылбо, харгы хашуаамысташәәкәоу, Кавказ цагья иаазаз ахацәа рхацәа ззырхәо шхакәу лхарбарцгы хтахуп, аха арахьгы леимаа аѡы татәаны ажәра цәгьахеит. Ихамжәыргы ишпакахто, изымжәыз астал дахытцны дцароуп. Хфәзы ааго, хәхлахатц аргьежьюа, хапхья икәгылоуп афатә. Ах, апсыхәабаа уагандаз ххәоит, аха ишпакахтоз! Ашьатца неимыркьо, қәасаб тәыѡак иалху патхьк еипш, аѡы нтатәо, апхәызба дныхәо, хатцашьшь иаажәгәышьеит. Уинахыс: «Дыргәын, егьаурым, лмагәгы итатәаны иаажәуеит аѡы, амала, даеазнык астал хазлырхиааит ацыркь» – ххәон. Ех, анацьялбеит, гәнаҳарак ххәазаргы, гәнаҳарак хамхакацазаргы, изакәытә аамта ссирыз астудент шықәсқәа. Икоу шәасхәап, шәааи хпыфк-хпыфк аанахкылап.

Убарт ашықасқәа ныҳәаны иаажәып, – Андреи дғагылан, иуадахь дныфналеит.

Убри икамзаара инақәыршәаны, ибжыи аархәычны:

– Аус абаиуеи, уара, ари, Дыргәыни уареи аинститут ишәыцтаз? – иҳәан, Иона днаиазтцааит Расым.

– Иуасымхәазаци? Минск хәнеицалга, Дыргәыни сареи Ацсныка хцеит, Андреи Молдавиака дрышьтит. Уака дахыказ пытрак, абыржәы уара аус шууа еипш, совнхарак акны агроном хадас аус иуан. Ашьтахь иара убрака директорс дкартеит. Убрантәи Акәака дааганы... – абри аниҳәоз аамтазы, Андреи патлыкак акониак ахы ианкны, атәыцақәакгыи еидкыла дхынхәны дшааиуаз, ашә дшазааигәахахьаз аниба, ибжыи ааирхәыцзеит Иона. Расым илымха интәиҳәеит Андреи уажәы Акәа аус ахыиуаз изакә матцура дуу.

– Ацсшарта ҟафәы, хара ҟыҟа хәицыҟоноуп, иара имацара дзырҟоноузеи сҳәахуан, – иҳәеит Расым. Ипсахеибакра иаха иааикәтәеит. Гәжәажәарак ахы нытцнахит игәафәы.

– Сыҟсы ахынзасшәо атәыцак ааныскылом сҳәахьан, аха... Ех, хқәыпшра шықәсқәа!.. – иҳәан, атәцақәа астал хәычы инықәиргылеит Андреи.

– Шәажәхьоушәа... Хқәыпшра шәхәахт... – «шәара» хәа Андреи иатәажәара дналагеит Расым.

– Ҟынҟажәа шықәса уанырзааигәахалак инаркны уқәыпшра азхьра уалагоит. Хажәым, аха хқәыпшрагыи уажәшьта иабаҟоу! Шәаанҟәси, иадахьылогыи, аа, абри ашоколад хахҟык иҳазхароуп, – шоколадк ааганы, иааҟыҟәны астал инықәиҟеит Андреи. Акониак аахиртлан, дасу ратәцақәа инартәиҟеит.

– Егьа ақәра ду нахтыргыи, еснагь иҳацзааит, иныҳәазааит хқәыпшра шықәсқәа! – иҳәан, иатәца нтиркәкәеит Андреи.

– Шака ибзианы ишәхәазеи! – иҳәан, иатәца ижәит Расымгыи.

– Амин анцәа ишәыцихәааит! – иатәца днахыхәаны инықәиргылеит Иона, – хәшәык жәуеит, арыжәтә жәып калом...

– Изакаэзеи иухэо, иабатэи хэшэу! Андреи Дмитри-ица иижэыз уара ишпаумжэуеи, уатэца аанкыл! – иуамызт Расым.

– Андреи ижэызар атэыла мбгеит, уара уҕами, ицыжэ, – иаажэашэа мап ацэикит Иона.

– Убри азыхэаноуп ақэыпшра зысныхээз, Иона. Егьа аажэыргы, хгэабзиара ианапырхагамыз, иаажэуа хамамызт, уажэы, иаажэуа анхау, хгэабзиара иауам, – ихэеит Андреи, нас алаф атцатаны, ус нацитцеит: – Апхэыс лшьатца итатэаны иустар иаха иужэуазар?! Ех, Дыргэын, Дыргэын, Апсныҕа... усура сахьиаргаз зыбзоуроу иара иоуп. Шэааи, Дыргэын дныхэаны иаажэып. Аиашатцэҕа хэиуит, ипхэызба лшьатца афы татэаны иахьахиржэыз. Афранцызцэа рхэашьа, аҕэнтльмен иашатцэҕа иҕаитцашаз ҕаитцеит. Данқэыпшыз ус дыҕан, иахьагы убас дыҕоуп. Анцэа ихагимырхааит Дыргэын иеипш зеипшроу афызцэа! – иихээз аныхэаҕа гыкала ишижэуаз убартэ, цэыкэбарк тамыжькэа иатцэца нтиркэкеит Андреи.

– Ибзиазаны ишэхэеит, Андреи Дмитри-ица! Афызэ бзиа аешьа диафсуеит.

– Афызцэа зегы рзыхэан исымхэеит. Дыргэын иныхэаҕоуп ари.

– Анцэа диныхэааит Дыргэын... Дыргэын Цымцба, – ихэеит Расым.

– Ацыркь Дыргэын, – инапишьит Иона.

– Абзхэацэа егьа рхэоит, дцыркы уаҕэытишь, хсовнхара иара иоуп ашьапы иқэзыргылаз, – ихэеит ақсахеибак Расым.

– Ғааны атықантэи асоветқэа рахь алхрақэа ҕалоит. Хгэы иҕоуп Дыргэын депутатс... – иажэа наимыгзеит Андреи. Блатыхэала Расым днаихэапшит. Иблақэа ааргызмалны дынцэытцаччеит.

– Убас ами афызцэа шеицхыраауа. Иона ханеибаирдыр-уаз, аинститут дсыцтан, дысфыззоуп, Андреи ихэзуп анихэа, Дыргэынгы дышшэыцтаз, Иона иеипш, шэаргы дшыжэдыруаз... – иажэақэа пытэцтэо дафын Расым. – Аиеи, шэшеи-фызцээз... Схы уаха азымзбеит шэымбои. Шэеигымхааит аифызцэа. Убас ами афызцэа бзиақэа ишыҕартцо. Шэара

Апсныѳа шәыхынхәра иара дацхрааит. Уажәы шәара иара шәицхраа.

– Угәы ишпаанаго, ажәлар рыбжьы иртәру, депутатс икандидатура ықәурғылар? – днаиазцааит Андреи.

– Дарбан, Дыргәыну?! Дыргәын Цымцба изыхәан дызуста-да зыбжьы зымтиуа?! – ихәеит Расым.

– Депутатс дкалар, нас, наќ-наќ Акәака, иахьейхау...

– Акәа акәым, Қарт дугаргы, Москвака диоугаргы, иарбан тыпу изымбо! Ани, апхьан исхәакәаз... Уи шәа шәгәы иалымсын, Андреи Дмитри-ица. Шәааи, хаибадырра азыхәан акака аанахкылап, – апшәма иара иакәызшәа, атәцакәа инартәитәан, руак Андреи инаииркит Расым. – Хаибадырра нагзара анцәа иеитәаит! Шәара шәеипш икоу абзиақәа, акы хагхаргы, ҳатанартцом. Апхьан Дыргәын изыхәан исхәакәаз, сизыгәдуноуп изысхәаз, ауафы дзыкәгәыгуа иоуп дыззагәуа. Итеггы деигхар, итеггы пхьака дцар стахуп азыхәаноуп... Адепутатрахь шәхәахт!.. Шәанстудентцәаз, атцара шәанеицтаз дшыказ аткыс деигьымзар деицәам, уафы игәы анырхара акәым, ашәац иркъацуам ззырхәо афыза бзиа дшәымоуп, Андреи Дмитри-ица, афыза бзиа! Шәара шәеипш икоу ауафы афыза баапс диоуазма... Шака дсыцхраауа... Ғафьара сиаргараны санаакало, стып афы хәа шаќантә исеихәахьоу... Аусушья, иќататәу, зеггы афнытқала сагәыларпшны... Дшаажәбац... Шәымбои, атцара дантаз, усќангы... Иаа, шака ибзианы иќаитцәеи! Апхәызба лшьятца ашампан фы та-тәаны... Егьи, адепутатрахь хәа шәызфәу, сара хсовнхара агроном хадак иахасабала, абыржәгы снапы аныстоит иреигьу аќазшьарбага, – дафын Расым. Ацәгья анихәоз еипш, уажәы, абзиа анихәозгы, уи цқьа дизымзырәзо, апсшьарта фны ааигәараза еилапыруаз ачнышқәа дрыхәапшуан Иона. Ахык ахацәа ахьтәаз, атқакатәи абартца аќнытә, цьоукы ача хәыцхакәа дыршәуан. Хәыцхак акашәаха артомызт ачнышқәа. Руак иазымккәа ац навќьар, уи инатцпрааны, ґакы инамтасуан. Ахәыцха ззымтарсуаз, аа, ижәбома, шәара шәаткыс сара сеигьейшьеит ауафы, сара иситеит ахәозшәа, ахәаша афара иахымыццакзо, ацқәа ирыбжьакны, акраамта афызцәа ирылапыруан.

Расыми Андреи ркониак цатлыка кказа иаатацэит. Ускак ажэра иеалаигаларц итахгэышьямызт Андреи, аха иара дапшэман, акониакггы ықэзыргылаз иара иакэын, дыпхашьян, мап изымкит. Дыргэын имацара иакэымкэа, уи ипқхэыс пшза, ихэыцы хазынақэа, ипқхэыс қыа, иан, ақэыға ду, иаб ухэа зеггы иныхэеит Расым. Адунеиё бзиарақэас иказ зеггы рзеигэишьеит.

Ауха дахьнышьталазггы, ақсахеибак Расым ипхыз иалаз Дыргэыни Андреи ракэын. Идиректор изыхэан акыр шықэса раахыс игэағы еизахьаз агэағ, агэала, агэыпжэара, зеггы анихэаз, еидара хьантак дацытызшэа баны ипсы иишьаз, уажэы убри аидара, еиға ихынхэын, итса хьантаха, дыцэар дамырцэо, даапшыр дамыртынчуа, игэатца интахаит. Лассы-лассы ихағы иааигон абри еицш асахья. Кабинет дук ақны еидтэалоуп Ацыркь Дыргэыни Андреи Дмитри-ицеи. Ишеицэажэо, ашышьыхэа инаисуеит иара Расым избахэ ахь. «Дзеипшра уафүзеи уара уғы агрономс аус зуа?» – ғааитүеит Андреи. «Расыму? Ибаргэузеи! Сара директорс саныкарцоз, бригадирс аус иуан. Уажэы агроном хадас дкарцеит». «Уара убас уихцэажэоит, иара иузихэақэоз, уахандаз» – хэа дналагеит Андреи. Иаасхэаз зеггы наиеихэоит.

Даға хымшка ақсшьярта ғнағы дықан Расым. Арт ахымшкггы, машэырла диғахазшэа, Андреи Дмитри-ица дахыпылаша, ақсшэа ахыеихэаша дашьтан. Иона иеихэақэеит, Андреи ибарца ақнытэ амшын иаха иахбартоуп, амраггы иаха иағырхастоуп, ишка хнеип хэа. Ицоны икало-зар игарц кониакггы ирмазеит, иихэақэашазггы дрызхэыцит, аха Иона инағаршэны мап икит, имуит, днеимгеит, ихала Андреи иуадахьцэқба анеира изымгэағыт. Амала, ииулакггы знык ақара уеизггы ицижэит ацэыцақэак. Ицыба акониак нтаргыланы, Андреи шыыбжхья ахыфоз днаидтэалан, ифызцэаггы иарггы иныхэақэеит, идиректор Дыргэын Цым-цба изыхэан иихэақэаз дизгэдуны ишихэоз, мыцхэггы бзиа дшибо хэа иахьынзаилшоз ихьяиршшеит иихэахьаз, аха ихэацыпхьаза иахаггы еицэеитэуан, Андреи иахаггы дшицэыхьшэашэоз ибон.

Адырхаены, усгы җшыара соуам ихэан, иматәакәа ааиз-
ганы: «Ахауа снымаалейт, насгы аоныка усқәак сымоуп»,
– хәа нарахәаны, иҗсшыара мшқәа рыбжакгы ейшымшакәа
дықәцит Расым. Амала, аҗсшыарта оны ашта дантыцуаз
даатгылан, Андреи Дмитри-ица дахыоһаз ауада ашка даа-
напшын, азәгы ишимахауазгы, иҗсахы еибакны, ибжы
җацаза иотыганы:

– Зегь акоюп, исхәазааит. Сгәы аҗсы асыршыейт. Шәы-
зегы шәейцшуп! – ихәейт даамақарны. Җсеивгараны даа-
қәйцсычхайт.

1976

СЫРХАШҖИТ, СРЫКӘЫХШОУП

Акатқәыр убас ихьантан, дегызеиғыым ахатца ишытихыр,
ибҗа аҗҗа җалгарын. Марта лгәы иаанагомызт, асқәкәа
ихьантахап хәа. Илыхыыз уиоуп, алцхынрак ачаи алаҗылх-
уан уи акатқәыр, амака кәакәа амаа инатданы, лзара иад-
җахәалан, азна ачаи анҗылхлак, лзара ишахынхалоу, ачаи
капанырта пункт аһынза иналгон. Ашышыхәа, дмыццакзо
иналыкәнылхуан.

– Ашәарах ржы рзара иахынхало, аоныка игәарлон
ажәйтәан ахацәа. Аа, шәымбои, уажәы ахәса рзара танарпа-
лоит акатқәыр. Малуп, барақьатроуп. Хныкәшәымгои, ххацәа,
сшәыкәыхшоуп, – лхәон, лафшәа Марта. Ус кәзшыас илыман
лара. Гәалак лымазаргы, ирлафны акәын ишылхәоз.

Акатқәыр дажыагышыейт. Акы, уажәы италтақәаз ры-
хьантареи ачаи бгы ахьантареи, тсеи бамбеи хьантарала
ейпшу аха ейпшымызт, җбагы, ачаи бгы цыра-цырала
икәшәаны лкатқәыр инталпсалак абгқәа кәчыр хәа
дшәозшәа, уамак ейталкәахауамызт. Шаkantә илеихәазеи
лхатца, лара лхәашы, лытахмада, тақәажәык абаскак аидара
батцмлан хәа, аха лара: «Хәцкәын Кәанти, җаса даадыххыла-
ны данцоз, иахызы, асасцәа сзауейт ихәейт, дабахьзои рыц-
ха, хтаца Теда, лхәычы, лара деихкәашо», – лхәан, илымуйт.

Ашәха рәәкәә, ауатка, аңыңыңхәә, акакан гәылхны, банка дук азна аңыка хны, агәәгәышь рбағь пашәза ихәылхны, ижәны, лыцкәын аоны данааилак, фатәыс иаалымоу акы дамеигзакәә ишимцалыргыло еипш, азынразы тәахы-мтәахы хәә акыр лымазар, дамеигзакәә, лкатцкәыр ататцара дафын. Хыччашакә, настха дгыланы дңышәырччон лытахмада. Уажә илымбеит уи иңышәырччара, иатцанакуаз лдыруан. Ииуазеи иажәымтычәа, ицкәын затә изыхәан афатәыжә деигзо далагама хәә лгәанала дизагәуан лара.

Ашыбжь нхыхәхәоны, Марта лмахәаркәә кыднахуа, илулакгы лкатцкәыр лыманы, рқыта аусхәартәхь дкылсит. Уажәшьта имариоуп. Уажәшьта уака снейхәоушәа исыпхәзап, дхәыцуан лара, ажәйтәан акәын ианыцәгыаз, хаха-хымш амәа икәхон аеуаа, уажәы амәәкәә каххаа, Акәанза акәым, мышкала Батым уцаны уаауеит. Сызкәыхшаша с-Кәанти ифны ааигәаратцәкәа иаангылоит автобус. Сынтыцны, аулица ахәааихыстцәатцәкәоуп. Уанза сызнеир, скатцкәыр зынза исзышьтымхыргыы егәоурымызт. Азәы дсыцхраап. Иамузар, инаргыланы сыфхалар, сызкәыхшаша стаца дналбааны иаахалгалап. Лара иаалтаххашаз зегы тастцеит уака. Цәыкәанатц инеиуеит автобус. Уаха акәзар асасцәа анырзаауа, рхәы акацара дахьзоит. Шыжынатцы, иамуит, схәалахеит, сыздәылымцит. Астаршын симбандаз, аусура кажьны, шәхы ахынахоу шәдәыкәуп хәә атызшәа сылихуеит. Тагаланшьтахь, уиакара аусутә абакоу, аха иара изыхәан еснагь еилахароуп. Икаца, иу, иааг ада уаха акгы издырзом.

Лкатцкәыр налыргылан, аусхәартәхь даанацшит Марта, аха аены мейшан, азәгы дыкәыршәымызт. Лара леипш, автобус даццарц иааз рхаблантә пхәыскгы уака дыцшны дгылан. Леидара ашьтыхрафы акыр длыхәозшәа, уи данылба, даалеигәыргәеит Марта.

– Бышпакоу, Кама, аоны шәышпакакәоу, бхатцкы сцеит? – лхәан, лгәыла пхәыс аңсшәа налалхәеит Марта. Лара усгы азәы даниацәажәо, ухатцкы, сукәыхшоуп хәә аламцакәә дцәажәомызт. Издыруада, шакафы аңсамхациз уи лапсшәа, аха лара ус дыкан, гәагк лгәатца итәшәомызт.

– Ҳазбыргозеи, ҳаказамкәа анҷәа ибирбааит! – лгәахы кыдгыланы дааҷәажәеит Кама.

– Ибузеи, Камахеит!...

– Ачымазаџ дҳамоуп. Санхәыпҳа Хәамҷа Уачамчыра дышьтоуп.

– Илыхъзеи? – иаалцәымыгхеит Марта. Лгәыла пҳәыс дгәактәакҳа чымазаџбара амџа дахықәыз, лара, Марта, агәырғъа-ччараз лыцкәын иахъ дахъцоз, азәы иитәыз бзиа-рак ицәылгазшәа, лхы нахылбааит уажәы.

– Хыхъ баапсык лхы иааталеит жәацы, – дафын Кама. – Хәышәтәырторма ари, амца ахыџнашәаша! Дҳаманы ҳааит абрахъ. Адехәтыр ихы хырҷа, аџы дашны дықәжъын, уаҳа уаџсы дыџнаршәымызт. Ақалақъ ахъ дҳаманы хдәықәлеит. Уақагъы акы нарфәоумыжъыр, ишыбдыруа, ихъақшны иу-хәапшзом. Кәрышъқәак ҳақшаагәышъан, рыпсы инатаны дышьтаҳтеит.

– Дышпқакоу уажәы? Иаууеи, Хәамҷа рыцҳа, алпҳынрак, абжъымра лхы аршақәо ачаирта дшыхгылаз, уажәы, тагаланшьтахъ, уаџ ипсы анеивигашаз, лара...

– Дышпқаҳу, дхъапиза аиарта дыларшәуп, дымпсуа, дыбзамхо. Ари уажәоума, естагаланшьтахъ иаалызцәыр-кьоит. Шақантә дҳарххәхъоузеи! Урт зегъы схы иқәыскрын, амашъына сцәымцазтгъы. Афаха рмоуртә, сасцәакәак ҳтаан, аџы ыжәуа иштәаз, сара сзырпырымтцит, дара усгъы агылашъа иақәшәоз уаамызт. Сызгозеи уажәшьта, – дафын лыпсахы пыжәжәо Кама.

– Ауаџы зегъы мышкы ианизеилало қалалоит, аха нас, дышнеиуа, зегъы ртып инықәланы, бшымгәыгзо иааман-шәалахоит. Бгәы кабмыжъын, бхатқы сцеит, Кама, – лгәыла пҳәыс ҷъара акала дахълыхәаша дназхәыцит Марта, аха амашъына шцахъаз цқъа лхафы ианаалга, лгәы нтаҳан, деиқәышышъы даақәлеит. Цашъас иқалтозеи? Ахәылқаз еиҗаахуеит. Уи анбыкәу! Иааилашәшәуаны. Атҳабжъон инеи-уеит Акәа. Ускан изыртаҳузеи акацкәыр иҗоу! «Сара соуми изхароу, ашьжъымтан араҳә саазрылымтҗеит».

– Бара бабацои, беикәаҳәы-еикәапса? – Марта дналаз-цааит Кама.

– Смаҭа, Ҷаамын хәычы дыгәхьаазган... Снабжьысып схәан... – дызцатәҕьоз аиаша лымхәеит Марҭа. Азәы дгәактәаҕха чымазаѿбара амѿа данықәу, лара...

– Бара қыафшақә бцозаап. Иахьа бзымцарғыы, уатәы бцап. Сара соуп цәҕыала амѿабжара иқәхаз акәымзар.

– Сарғыы сымцар ҕалом иахьа. Шьапыла хдәықәлар, амѿа-ду аҕынза хазкылымсри?

– Изақәызеи, Марҭахеит, ибхәо! Санхәыпҕа Хәамҕа лыцқәа хаҕыҕылаеит хәа саҳарғыы, сызцом шьапыла. Иабы-кәу, быжьба-ааба верс бжәоуп амѿаду аҕынза.

Акраамҭа ианеимарк ашьҭахь, еибаргәытәын, баша хгы-лазар атқыс ашьшьыхәа хцалар еиҕуп хәа збаны, амѿа иқәлеит аѿыҕағыы. Насыпшәа, уамак имнаскыацқәа, еидара мѿангага машьынак рыхьзеит. Дара рқытантәин иара. Илапш-уа иҕамызт, анцәа иашьапкуазшәа, рнапқәа наиздырххеит. Днарывҕьаны днаскыан, дшаангылазеипш, ашофер ихы ака-бина интирхәхәан:

– Шә-граммк рыхә сышәтәозар, шәаашьтәаны шәызгоит, – ихәеит деиқәлафха. Уи илаф ргәахьы инеиуа, иихәоз раҳауа иҕамызт, еидара-псараха амѿа иқәыз.

– Хҕа, абаапс, хҕа, – лхәеит Кама.

– Шә-граммк, шә-граммк!

– Шә-граммк рақәым, датлыкак усыржәуеит, нан, су-кәыхшоуп, – лхәеит Марҭа.

– Шәѿыҕыҕы акабина шәтал, сызкрыда хқытамѿаҕы, – ихәеит ашофер, ихы-иҕы гьежьза, ихапыц даҕыақәа аарпшны дыччо.

Еихабы еитцбыла аибарпшыха рибамтакәа, рытққәа асаара ишьтассы, акабина ашҕа рҕынархеит Марҭеи Ками. Кама ачымазаѿ лхәы зтәз шәыра хәычык лкын, дласза апхьа дынталан, лшәыра лшьямхы иқәыкны, ашофер лыеидырғәғәала днатәеит. Лара данызтала, уажәшьҭа ама-шыына аҕынаирхарғыы цәҕыа илымбо, лапхьаҕа, ицырцыруа амра зқәыпхоз, асфальтмѿа днанпшылеит. Лкатцкәыр аарла дѿахан ашә инылалкит Марҭа. Иналырхеит-иѿалырхеит, апх-зы лықәнаҭәеит, иамуит, акабина илызтамыргылеит. Ашофер имахәар хәымбабисза иааирххан, акатцкәыр ѿышьтәаны,

Кама иналываиргылеит. «Иаргы баргы шәеибамбааит, сакъашъуеит!» – лгәы иааталхәеит Кама. Акатцкәыр кьакъаза атәартә ианыкәиргыла, лара Марта дахьтәашаз лмоуит, дамкит. Цака, ашьапы ргылартахь, иара хәйтцәмзеит.

– Акузов иакәыргылатәуп, Марта, ари бкалат, уаха цсы-хәа амам, – ихәеит ашофер.

– Ииашатцәкьаны, калатк иакәроуп иара! – инацлыргызит Кама дахьтәаз.

– Иамуазар, сукәыхшоуп, хыхь иакәыргылагәышья. – Ларгы амашына агъежкәа дрыкәгыло, акузов ахь дақәларц деиханы дынкыdleит.

– Тагаланшьтахь, ацша цәытцәза, ахьта былалоит, Марта. Бкалат уака иакәгылаз, бара акабина бтатәа, – ихәеит ашофер. Уи иажәа кәандакәа хәшаха лгәы иныкәлеит атакәажә. Ауаа зегы абас, абри арцыс иеипш иказар... Дгәыбылѳуп, анцәа днаигзааит. Ауатка зтоу сцәтлыка аатыган иара истәп сгәахәуеит.

– Мамоу, сукәыхшоуп, скатцкәыр хышәтәуеит, икны саатәап абра.

– Атәартә амазам.

– Сгылаз, егьюурым.

Архәарақәа рфы «ачараз» бжы ақыта иналырѳуа, ишьтхысаа инеиуан аидарагага машына. Арахә ркашәа алеигозар акәхарын, атәа антаталан. Ацша ананыслалак, цшатлакәтцас еиларгъежъя, атәажәла, асаба, агәам еидгәала Марта илгәыднацсалон. Нақ, амашына ашьтахька иамгакәа, апхьака еизыхәхәа иахьяаназ акәын Марта ицъалшьоз. Лыблақәа еихаагәгәа, лкатцкәыр лнапы адырцсыла илкын. «Автобус атцкысгы дласны дцоит ари. Ацша мыждоуп акәымзар, иахагы сласны снейуеит. Сызкәыхшоу с-Кәанти исасцәа раара акыр шагу уа сқалоит».

Лкасы лыхнахуан ацша, уи данамтцаслак, лхәы-лжыы еиларгыло, ихьшәашәаза лыкәа италон. Лыци-лышәи еихамгыло, дыхьташьит атакәажә.

Бахәык инадыххылазшәа, адыххәа итрысны иангылеит амашына.

– Ул-ласны уу-аа-уан, с-сукәых-шоуп, аңша гәгәала-шәа иас-суан, – лхәеит Марта, лхаңыц ххаа хәыцкәа ахьейхакшоз ейхакәашо.

– Ишңааури, ди, ҳаццакуеит.

Акабина аңхара данаршы, лзамәакәа ттәраа ицо дааңы-цит Кама. Деихыкка, пхәыс ҳаракык лакәын уи. Лара ита-таза акабина дтәтәаны, лгәыла пхәыс хыхь дахьақәгылаз, иаҳағы лышәара иацнацазшәа, лыхәда тхәа дгыланы дылзыңшуан. Марта тәка дналбааит. Итәбуп хәағы ашофер иахәаха лмоукәа, шәымәа аабзиахааит ихәан, днықәхәаша дцеит амшын агаға шыказ. Аңшахәағынтә арахә ркашәа ааигозар акәхарын.

Лгәыла пхәыс Камағы, машынак лоун дцеит. Акраамта дыңшыр акәхеит Марта. Афақь атқьа ицо, аганқәа неиуж исаркәаңсараха, автобус дуззак аангылеит. Дыбғархәхәо лкатқкәыр аашьтылхын, лара дагарц иаангылаз цышьаны, уи ашқа лғыналхеит атакәажә.

– Соғум, нан, Соғум, – лхәан, автобус ашә анаат, амардуан инағалыргылеит лкатқкәыр.

– Ниету Соғум, ниету, – ихәеит асаркәатә кабина дахьтәтәаз ашофер, иоурысшәа хьыр-выр хәахәа-чахәаза, атакәажә деицакуа.

– Ишыбнауааз инхеит цыоуки, еидара гагоума ари автобус лиукс. Ауаа зтымцуа, изтамло, ркатқкәырқәа ашә иныладыргылоит!..

Пасаңырк арака дақәцуазаарын, иааимәатәны Марта лкатқкәыр аашьтиңаан, илбааганы тәка инаиргылеит. Ицыр-цыруа атанақы иалхыз ашә ағыеәхәа иныдхалан, иңхаз ахыләа-ңсыләа налғарчы, инықәхәаша ицеит автобус.

– Уца, нан, сукәыхшоуп, амәа бзиа уакәшәааит, – уи инашьталхәеит атакәажә. – Акәақа дымцозаап, акәымзар, сышңеимғауаз.

Лара лқытан Аңсара акәызтғыы, арахә-ашәахә еилырганы, атаацәа анааилатәо еиңш инейхьан аамта. Аулицақәа каххаа, алашарақәа адыркхьан ақалақьағ. Гәашәңыңхьаза иныдгыло ағы бжысеиңш, аанғасыртәңыңхьаза иаагыло имыццакзо иаауан Марта дзықәтәаз автобус.

Лгэы изыпжэон ашофер. Ианылзымчха, лааигэара илы-
ватэаз апхэызба иналалхэеит, ашофер игэатцэа шыжэ-
поу, уащпсы игэхьаа шикым, лара шака дыццакуа.
Апхэызба даапшыэырччан, быццакуазар, таксила бца
лхэеит. Уажэадагы Ака даакэахьан Марта. Лара лтэала,
акалакьуаа цэгьамкэа илдыруан. Еснагь ицьалшьоэ, ауащы
ибла тырхаха духэапшуеит, дувагылоуп, дуацэажэазом.
Уара ажэак иоухэар, ирымчны, дгэамцноуп атак шыкаитцо.
Ацьцыхэа еилазар! Аа, уажэраанза дзацэажэоэ апхэызба...
Илоухэаран икоузеи!... Ус иаангылаларц ахэтазар акэхап
ари автобус. Аанфасыртацыпхьаза цьоук акэтуеит, цьоук
талоит. «Абас акы хамазар акытан. Ачаиртахь халацо,
халаауа», – лгэы интылхэаан, лхала даапшыэырччеит.
«Смат хэыцы, с-Кьаамын дыцэахьазар акэхап уажэшьта.
Ихахэы хышза, ихаткы исышьтааит, дзыхшаз раткыс, деи-
гысышьоит. Нанду дааит, нанду ихэап дгэыргьатцэа. Апхынра
аандаз, даарымхны ащныка дызгон. Нанду дикэыхшоуп,
дыцэаанза снеир, ацьынцыхьхэа изаазгаз ифап».

Ашэ аалыртит Тэда. Афатэ, арыжэтэ, ихлахатргьежыгаха
ататын лэа, зегьы еилазщаны излаз ахауа пхаза
иналгэйдхалейт атакэажэ. Апсшэагы лхэаанза ара дук
лыдышшэа, ас ихышэаны дахьааз лхы дазгэаан, илхэашаз
цкьагы дакэымшэазт, лтаца дшыналфэпшыз:

– Уажэоуп санаауа, – лхэеит.

– Шэзырццакуаз макьана? – лхэеит атаца, дегьаа-
пшыэырччеит. Марта лгэы нтаха ицейт. Илхэарц лтаххейт
амфан дшыманшэаламхаз, лкатккэыр ахьдуцэаз иахкьаны
дзыкэшэакэаз.

– Амардуан атка игылоуп акатккэыр, арахь ихагал, нан, –
лхэеит урткэа зегьы рцымхэрас.

– Баама, ди, баама?! – азалафэнтэ ибжы гэащаз иаафит
лыцкэын Кэанти.

– Сшьапкэа птэааит, нан, сукэыхшоуп, уажэоуп санаауа!

– Уажэ бахьаазгы анцэа ицышьоуп.

– Шьта сабаухэартагэышьоу...

– Уажэшьтагы имцхэхарым акыр аабгазар!...

Ихэашьала илдырит Марта, уи ибз ашьата кэадахартэ ишижэхьаз. Идтэалаз асасцэагы ацкыс еиғымзар акэхарын. Рығалпалбжы хыткыагаха иаауан. Марта урт срылаларым лызбан, ашэ давсны ашьшыхэа акэыхэнахь дныфналеит. Тэда акатцкэыр шытцааны дшыфхалаз еицштэка:

– Дсас дахьуп иахтоу. Ишахыржэыло шэаргы шэааип ххэан, калбасак, чак нарымтцахтеит. Иеибаршыит афатэ иазымпшыкэа. Дсас дахьуп, дуаф дууп, иара ианааигэапха, иахьатэка шэыцкэын магазинк директорс днеитоит. Ацха катцаны ирхьаагзароуп, – лхэан, ажэжэахэа акатцкэыр дынталеит.

– Ахэычы дызбар стахын. Убарт аңынңыхэакэа иара изоуп изаазгаз, ианду дикэыхшоуп, – лхэеит Марта.

– Агэылара дыцэоуп. Хасас ифызцэагы акыр зылшо уаауп. Иахьантэарак дышэзыпшын шэыцкэын.

– Аидара мөангага машынак сақэтэан, шака дарпыс бзиаз ббандаз убри шоферс иамаз. Ахьта быламлааит, ди хэа, деикэыпсышэаха...

– Уи дабашэгэалашэеи уажэы.

– Ауаф бзиа духаштзом. Акабина стаиртэон, акатцкэыр иамуит акэымзар.

Ацх итцегь инаскьеит. Афатэ фыи иаха-иаха иөначуан акэыхэна. Акраамта абжы лахауан, аччахэа иңуа адырган ианыз агэагэышь ажы. Лгэахы тшыаауа, шыжыаахыс фатца лфахы ишфалымгац лгэаланаршэон уи Марта. Ашьтахь иара уигы, азалафынтэ иаауаз абжкэа инарылазөеит. Иаакэымтцзакэа ллымха иташэышэуан ацша. «Дфеапха-фаччо Кама, сара мыжда, лыжэ атца аризшэа, машынак акабина дтатэазар, атэыла лырбгеит. Акатцкэыр ауп акэымзар, саргы стаиртэон. Дтатэазааит рыцха, ачымазаф длымоуп уи. Сара исыбаргэузеи, ргэы бзиа, рхы бзиа, стаца, сыцкэын,смаца, анцаа ишихэара...» Автобус дахьакэтэазгы ус итатамызт, дыртысуа нышык дақэтэаны амшын дхушэа... лыцкэын Кэанти, дхэыцзахахын, лкалт дахьынхало дыуа длышьтоушэа, цхызу хэыцрак далоу цкыагы илзымдыруа,

иара убраќа, акәыхәнаҕе, асқам хәычы дықәтәаны, аҕзамц лычәнадҕа дахьаатәаз, дынтәхәахаа дыцәеит Марҕа.

Данааҕшҕы, ишьталаны ицәахьаз дырпырхагахар хәа дацәшәан, ҕырҕысы ҕамҕа, лцәа дталаны, лычәрейць, лнапкәа лгәыҕаҕса уаќа дыштәаз, аҕенцьыр иалсны, акәыхәна иааҕналеит алашара. «Шаќа иааҕсаха ицәоузеи, срыкәыхшоуп». Раҕхьа лылаҕш нақәшәеит, амаа қәацәза, икказа иҕацәны лаҕхьа игылаз аҕатқкәыр. Акәара деитцасуа дрыхьтшьит. Еиҕах лгәы ҕкаауа иаатцәлеит амла. «Ашьжьым-тан еиласырхоит. Қьаамын хәычы усҕы гәылара дыцәоуп, дҕыханы дгылаанза аҕшыха сымам. Шаанза хқыҕахь ицоит автобус. Даҕазны дызбар, ҕаҕлыкак ауатка истәроуп, убри, ахьҕа былалоит, акабина бтал зхәаз ашофер чкәын. Дарҕыс еилыххан иара. Сцалап. Уажә санибалак, еиҕах изарақәа тарс икны аҕышәырччара далагап сыҕахмада. Ишҕаќақәоу, ишҕабҕылеи хәа сазҕаара далагашт, иасхәозеи? Ибзиахәха иҕоуп, срыкәыхшоуп схәап».

Лҕатқкәыр ласкәантраза, лган иавак икны, лшьаппынҕа дықәгыла-аақәгыло, ашьшьыхәа ашә аалыртын, дындәылҕит Марҕа.

1968

АКӘАШ-МЦА

Даазқәылаз аќазшьа чыдақәа ҕигә далагеит Шьааб. Лқәыпшра ашәҕымҕаз иҕны ашәхымс ихыҕыз ипхәыс ҕа-кәна, абар уажәшьҕа лыбҕа хәахьеит, лыпсҕазаара аиҳарак иара иааигәара имҕасит. Ианакәызаалак ибла аҕыҕь ҕысаан-за игәы иҕаз лдыруан, аха уажәы иҕигаз аќазшьа чыдақәа зыхҕьаз шеилылкаауазҕы, ирхылхәара лыздыруамызт.

Лгәы дҕахәыцуан: «Избан, иацы акәушәа ари аныќалаз, иҕыцза изцәырҕны, уажәы ихьааигә дзалагаз? Ианбатәи аамҕоу ас хәаиуеиҕьҕеи, уажәыҕ данымшәазаҕи? Амала, ашара адәы ианаақәлалак, арахә-ашәахә шеилирго, амҕы-

амца дышрышьтоу, ихы-игәы иханарштуазар акәһап, иаха длахәыххоит. Иҗалап, аус-хәыс адаггы, җынла, сара иахыызбо иныңшыр иҗахымкәа, иҗәахуазарггы. Агәра ганы дыҗоуп, уахынла алашыцара акгы лнарбом, дҗахәахаа дыцәоуп хәа. Сара сгәы дагәам, илашәым. Сарггы агәтцәа сызтоуп. Иара дхатцоуп, иҗегь дыгәгәаз цыысшьон,» – абас лхы дацәажәо, лҗыт-цсыт ыҗамкәа дион җакәна. Шьяаб ибжыы аармачны илыҗәиргон, лара лыҗемирцыззо, җырцәа җалҗон. Ииҳәарызеи, ииҳәац акәһап. Иабарыхәо иалацәажәар?

Аҗх ыҗәышьшь иҗон. Аҗыҗа агәахыы, хараза, машәыршәа лак шырггы, Шьяаб ашырхәа ииарта дныҗәтәан, агәашә ахь аҗшра далагон. Иҗарбаҗа иаркыз агәашә аҗыж-бжыы анымгалак, ишыз ала азыхәан дагьуа, ашышьыхәа ахчы ихы ныҗәитҗон. Икаруаҗ усггы иааганы, иадыгәгәала аҗенҗыыр иа-диргылахьан. Асаркьа аҗша алышәшәоит, ахьҗа зулоуҗозеи, ухы уаҗахама, уанаҗьалбеит хәа шаҗантә ималкызеи җакәна, аха иеаҗаршәны имуит. Аҗенҗыыр агәышәкәа аартны, асаркьа дышналыҗшра имазеины иҗазар акәын. Алашыбжь дана-жьалак, дшазагьуазггы, еиҗах илымхә кыдҗаны, уаха имга-ришь алашыбжь хәа дзыршәу днаион. Аеҗәакәа еилацәҗәуа, еилыҗьҗәауа, иҗенҗыыр илаҗҗон. Инахараны иаашәуаз азиас Азгара ашьтыбжыи, иҗыр-җыруа аҗх иалаз арҗуқәа рыбжыи аамышьҗахь, җытбжыи анимахалак, дҗәын-дҗәындуа, ак ахәара далагон. Анхара раҗхьаза ашьапы зкыз арпыс, дыҗәҗьаҗарҗ иалихыз адггыли, иргылахьоу ахыб-реи игәазхара ианизымбо еиҗш, җахагәҗаны, харҗ заҗәы дшыҗоу, адәахыы дындәылҗны, инхара-инҗыра ахәаҗшра хҗеикит Шьяаб. Ифны ахыҗәгылаз адггыл, кәакәартцас ихы-кәымпылааза, ифылгәыгәны иҗан. Ифны ххәарггы, хыбрас иҗаз оумак егыҗамызт. Ган фны маҗурҗак изгылан. Раҗхьаза ианиргылоз, иара инапала хәажә быҗала еилырффача ишш-ны иҗаитҗеит уи. Ашьҗахь, иара ихәашьа, иҗыҗан, Аҗсара, зеггы акультура анрылс, иарггы иган фны даакәшан, адәахьалаггы афныҗҗалаггы ишыыхит. Уи «акультура» зкьымсыз ихәышҗаа-ра ауп. Ауаҗьаҗҗәҗаггы дзамышьҗылеит. Аихатәы хчныза хәхәаза иарсны, ахәышҗаара җбаа-җыцәза, аҗсуа мца изеи-

кэын. Еиѳарѳа-еиѳарѳаны ѳ-рхнышьнак ахакнахан. Ҷакэна атуан алѳақ атдлыршэшэартэ амч лымамызт. Иара даазқэылаз, амца амѳы убриаѳара ақэитѳо далагеит, аихатэы хчныза абѳа ѳахэало афынза инеицон. Уахынла ианышьталозгы, аѳытэ кэашқэа, реиха акраамѳа имбылша, ааганы иақэиѳуан.

Аѳх агэазы, ѳынла иимбаѳ акыр ибозшэа, амзырха дныкэлан, даанаѳшы-ааѳшуан. Даатгылан, акраамѳа дыѳшуан иган ѳны ахықэцэахь.

«Иѳеиуеит, сылѳатѳ, ихэхэаза иѳеиуеит! Ҷѳоуки рѳас аѳынѳэгы иѳеилаааит. Акэаш-мѳа арѳэара мариаи!» – ихэон ибѳы ѳѳганы. Ирахэ ибѳы рхашѳыр хэа дшэошэа, ибѳы ѳарыларганы, аtryшэ длас-ѳасуан. Иара иѳданакыз анхарѳа ѳыѳ тэым рахэык ѳалар, акыршиѳоз ихэы имѳднахызшэа иѳхьазон. Идгыл тэым рахэык ашьапы шықэгылам, иара ирахэ-ишэахэ ахэапахэа иѳахэо иштэоу агэра анигалак, даахынхэны дааины дышьѳалон. Иамузақэа акраамѳа да-нызымѳэалак, ибѳы налықэиргон иѳхэыс:

– Бааѳшуама?

– Иухъзеи? – ларгы зѳаараны аѳак ѳалѳон, гэамѳра ззымдыруаз аѳхэыс ѳынч Ҷакэна.

– Бындэылѳны бнаѳши, хэѳны ақэцэан алѳатѳ хэхэаза ишѳеиуа ббап. Акэаш-мѳа еиқэысѳаз алѳа ѳанашѳуеит.

– Адэахы сдэылѳны алѳатѳ сзахэаѳшуа, наѳтэирахь сныѳналар, амца ахатэ сымбои.

– Бэырѳха сымхэеит сара. Аky шѳабзеилымкаауеи? Быѳэ наѳ, быѳэ! – длызгэааны дѳэынд-ѳэындуан Шьяаб. Ҷыѳк анаатѳлак, ихазы маѳара ихэозшэа, инаѳиѳон:

– Ҷѳоуки рѳас аѳынѳэгы!..

Ҷакэна илдыруан уи ажэа ахы ахыѳоз.

– Иухшаз иоума узеикануа, – лхэон, даақэыѳсычханы.

– Бара иаха дыбѳоушэа, бшаѳэыѳра, бдинаныс! Сиеикан акэым, сиваѳны аѳарчеи имаскит. Сашѳа адунеихаан ишьапы ѳаимыргыло дѳаѳтоит, убриоуп иѳало. Убрахь скылыбгоит бара!

Урѳқэа игэы алаикычырѳ ишихэоз лдыруан Ҷакэна, ила-ѳылѳуамызт. Иара ихатэагы идыруан, игэала изхараза-

мыз ишлыхтнийъоз. Абас шаќантә. Аха уахык, ларгы иа-
ха лгәы мацханы даныќаз иақәшәоу, лыбжыы цаса ааста
иаарағыны:

– Ухы иазумау уағагы иузиуам. Изхарада?! Арахә
драфухит. Еикәантәо анцәа исирбааит цымагы, жәгы! –
лхәеит. Илхәаз лхаҭа лылағырзқәа хадырқәкәалан, аҭзамц
ахь днахәны днаиеит. Дыцшын уажәымзар-уажәы ибжыы
рдуны ағыра далагоит хәа. Шьяаб зҭак ҭацашья змам
ажәак иахазшәа, деикәпата диан. «Абри ииашацәҕкыаны
сара исхароума? Иан аҭакәажә лыдагы азәык-қыҕыак
исархәақәахьейт, сара сацкыс дара иаха дыртахушәа».
Ацх лашьцара далацшуа дахьиаз, акакала, ажәак
ацымцо-иагмырхо, игәалашәо далагеит ицкәыни иарей
атцыхәтәантәи реицәажәара.

Ускан ҕафратагалан ифтысхьан. Аҭаацәа бзиа анааила-
тәоз еипш, аусхәарта аҕынтәи дааит Шьяаб ицкәын Дыгә. Иан
акҕафра дныкҕалан, ажәжәахәа ихәы армазеира дналагеит.
Дтәан иара деикәсаҕәа, ажәак ихәлымшәо.

– Иухъеи, уара, уабду дышыны ухәда дахшыушәа, азәыр
уипҕама? – даагышәырччашәа ҕааитит Шьяаб.

– Сабду дахшыым, аха сыхәда уара уқәтәеит уааины, уара!
– ихәеит Дыгәгы.

– Уиаҕара уднажәартә иуасхәазеи?! Узыниазеи, лафк ухы
иаламзо?

– Урыдызцалазеи, – ихәеит Дыгә, уажәы иаха иҕыртынч-
ны, – изрымоукуазеи?

– Исхәазеи уиаҕара?

– Ездора иаацтра ахықәгылаз ахәаҕы ача лахҭоит
анырхәа, уаапкны урҕагылеит...

– Мцызма, нас, исхәаз?! Зхы зтәу ауаҕы абнаҕа, аҭатын
ыцхны ача лаитцома? Ачакакал ақәа илықәзәзәаан иама
ицеит, аҭатын усгы итышәххьан. Уигы шәымамкәа, егыгы
шәымамкәа, сара иахысхәаз аҕны шәаанагеит. Апарсадатл
избеит ухәеит. Уи избазааит, аха уара узидтәалоузеи ҕызас
уаҕа? Ииашам аky ихәар, дуриашарц ақәзами?

– Сара уажәоуп аарла хәа уаҕа снейны саннықәкыкыаз,
ирхәо саҕаҕаҕы, уара уеипш рымакра салагарыма?

– Ахырқыиаразоуп, дад, изухәо. Уажәы шпакәу уақа уан-неиз. Сынтәа пшышықәса мтүеи? Шықәсык, ыы-шықәса, уқәра, упышәа иапшны иуанарыжбыз, еснагь иуанарыжбуа цьумшьан ажәлар.

– Ажәлар ркны сәы сзеихыхуа сыказар умдыруеи? – ихәеит Дыгә.

– Иухъеи, умаҳагьоума уфы узеихымхуа?

– Уара уаасаепныркылоит, уара, зегь сумырхәар умуазар. Апшахәафы,ажәытә ақәатца ахыкыз,агдара хтныамхылахтцоит хәа ианалага иумуит, уеиха кны урфәагылеит, еиҭауасхәахуеит, ача алатцараан ус кәуцәзар, нас шақа утахузеи?! Унеины азәы ак иахәишь,иуеихәо уаҳап. Уцаны уаб дыбжьала,хара ҳакәым, хәа иаасаепнырхәо сқауцеит.

– Ажәлар рфынтә усеипш азәгы иуеихәом. Ажәлар ракәым, аха убарт ртцыхәа кны узышьтоу азәы лахь уиҭар хәа ушәаны уцсуеит.

– Алахь акны сыкам, уара утцыхәала, амхра афынза снар-цахъеит. Уи зегьы иазаауазеи, уахь ихьаршшо сааиуеит, – иажәа афәагыбзыграхь ииаигеит Дыгә. Шьяаб идыруан, ицкәын акы аниҭаху ауп абас дфәагыбзыгуа данцәажәо. Иихәарызеишь хәа дыпшын. «Уамазак акәымзар, иихәо сақәшаҳаҭхәп, игәы нсырхақәахъеит. Сиаша-сиашам, ишҭа-зури, иаразәк иоуп исымоу, имаскзо салагар, дысцәыззар калоит», – даахәыцит Шьяаб. Ацәыцак афы ааижәын, акры-фо, иеыртынч дналагеит Дыгә:

– Иахьа аизара ҳаман, иудыруеит.

– Уи здыруеит, аха исзымдыруа, сара иахьсашәымхәаз зыхкыз ауп. Аправление салан, сышәгәамҭхәкәа сал-шәымхызар.

– Ҳазлацәажәоз уасхәар, нас изуарымхәаз ухалагы иудыруеит. Нақынтәи ашәкәы ааит арахә раныхразы...

– Ишҭоухәеи, уара?! – иаҳаз изхамтқакәа дҭааит Шьяаб.

– Арахә анхара-анцыраф иҭырхага дууп...

– Ухы утәу, уара?! Аҭсаатә ажәван иаҭырхагоуп зхәаз иеипш,арахә ракәхуп нхамфас икоу.

– Уаанфас, ахәаха сыҭ. Арахә рацәаны анхафы ианимоу, ашьжымҭан даныфәагылалак, амра фхашалаанза, урт дрыд-

халойт. Ахәылқаз аусурақынтә цәыкьанатц афныка деихойт. Аусгы уиакара изиурызеи, дныкәызго арахә афны изанызар. Арахә шака имацны ирзану акара, азеипш ус иазеигьуп. Аихабыра ркнытә ихадырцеит, харгы ихазбеит: хы-жәхьаки жәохә цьмеи рыда антцара шәакәитым иахьарнахыс. Мызкы афхәара шәймоуп, ишәшы, ишәтии, шәхы иашәырхә, мызкы нахыс, шәеимдара иалагойт. Амцхә здырбалаз, иакәым уакәшәар, ухы иавбагәышья... Уатцәйтцәкья аизара катцаны ишәылаххәойт.

– Шәыхтцә хәоума ихашәхәо?

– Умбои ирхәо ушафәцә! Ус иузынагзозар, ара укоуп. Сара уара узы схы сзыргәышьом. Мызкы афхәара умоуп!

Уи амзкгы нтакәкәа ицеит. Шьяаб иган фны иафсуа изгылан ирахә рзыхәан ананыра. Ажәкәа, акамбашькәа, ае-кәа, зегьы рчыхәчаракәа кәакацаны, ртакыртакәа хаз-хазы еиокааны иман. Ирхәойт иахьагы, убаскан, аамтала зны арахә рацәаны ранцара азин аныкәмыз, уаха атцыхьон, арахә ангәрлалак, ауаагы анышәталахьоу иакәыршәаны, икылпш-кылзырфәуа иаакылсузаарын аусхәартә ақынтәи. Апшәма дыпсны имал-ицән шәкәыла ишәытхәызшәа, ацәа-шькәа аркны игәеигәеиуа абоуракәа инарталон. Атакра ақынза днарцон, азин ирымоу аамышәтахь, ишәмаказ, ицсасаз, хык иадамхаргы, имцхәны издырбалаз. Иахьагы ажәабжьны ирхәойт апсараа, Шьяаби арахә цхьазафцәеи ирзеибауз хәа. Игәам-гәамуа, рцәашькәа аркуа-ирцәо инаныра, ма ицматра ишәоу анибалак, икьышә аччапшь ыкәыххуа, игәанала: «Шәара, амкәыба хы зхагылоу, уаха шәзеилкаауам акәымзар, шәара ахшыф аншәырхауаз, сара акәйд сыпкоз цышәшьома?» – ихәон. Ицхьазаны иал-гахьейт анигәахәлак, ашьшьыхәа иган фны дындәылтцны днарыдгылон:

– Ишәыпхьазама?

– Ааи.

– Акгы ацзами?

– Шака умоу уара иузымдырзoi?

– Сымшәеи, иаха цьмак хьазар хәа.

– Азын агәта аңма абахьоз? – ихәон, Шьяаб илаф ргәы инытдаххны, ма аписар, мамзаргы астаршын.

– Ижәдыруази, цасхәа станақырц... – ихәон иара, иажәкәа иахагы, атәы рылатцаны, аха ишгәаатдәкьо анибалак, иажәкәа аарпцқаны:

– Уажәшәта арахь шәаала, – инаипцхьон афныка.

– Ишәымбеи исанашәыжьырц сызшәыхәаша акгы шымам. Уи азыхәан ишыкасымто агәра шәымгои? Шәааи, уахантәарак ақыта шәрылоуп, хнатәаны какалк хкып.

Илкажьны қыжәк, ма шытәак рзишыуан Шьяаб. Ачеицыка азыхәан еилых димамызт. Бзиа ибон ифны агәырғара-аччара аныкоу, иашта ашәахәабжь антыоуа. Шьяаб ичеицыка абарақыатра ф-уск ирыхкьон. Цаса-цаса, ицкәын затәы дины иахьынзаизхауаз, иара инытцаиркыакыз атәван итцеи еихеихап хәа дгәыгуа афны дахьынзаказ, Шьяаб ичеицыка абарақыатра, убри ихшара изкын. Итәхын ицкәын изырхәарц, ачеицыка бзиа змаз анхафы дидоуп хәа. Дызцәыпхашәаша акы акәны ицхәазомызт ари. Уи здыруаз ицъаршыон, Шьяаб ицкәын дыкәтцны данцагы, ичеицыка иацимтазар, иахьагимырхаз. Изымдырзо мфасфык дибаргы, даамфохганы, хатала иара изеыжәтцыз сас дахьк иакара апату икәтцаны, диштыуан. Иара игәы ишатаху асасцәа акрырфәтца-акырдыржә иаништылак, ипцхәыс илахауазаргы, илмахауазаргы, ибжыы фытцаны ахәара далагон:

– Иара даныкамло аены азы зымтәаз азлагара иафызачоит игәахәт иаб ифната. Агәырғара-аччара намтәаны, инеикәыбга ишымцаз ибап схәыштаара. Апкацахәа акамчы рыхкьаны, сашта цәгәыхаа, рышәта анырталааит аеқәа! Агәарахәа еилашлароуп ишшафасалаха акәац зтоу ақәабқәа.

Абри аамыштыахьгы, ацәашықәа аркны, уахынла арахә зыпхәазоз ачеицыка рзыкаитцон Шьяаб дафакгы азыхәан. Убас еипш ала шакафы дырхыччоз, иара изыхәан игәазырхаган. «Шьяаб ицмақәа реипш», – хәа иахьагы апсараа ирхәо ажәапқагы аниз, убри хык арахә мыцхәны издырбалаз, гычра баапсык идрыпхәазалазшәа ианы-

рпхъазоз ашықәсаноуп. Арахә рныхра азыхәан мызкы аҕхәара ирымаз анца:

– Шака хы рыгурхахъоузеи? – ҕааитит Шьяаб ичкәын.

– Ацъармыкьяҕ уцеи, азақәация рзыкалазшәа, изакә рахәу убап икылырцаз, уафы иааихәом. Акәац цъаргыи ирыдыркылом. Ишцакастдари, саарысуа сырахә сызшыуам, – ихәеит Шьяаб.

– Уара хәдула иутир утахуп, имарианы ируттар иргоит. Ирымгар, иушыроуп!

– Иагысышьюам, иагыстиуам. Уцаны убас рахәа аконтораҕы?

– Аконтораҕынтә уара сузаарыштылап, уара сырхынхәны уахы сырзыштыла, мпылцас сеигәыдышәцала!

– Хәмаргас ухы каумцдар, азәгыи дулахәмарзом.

– Сара уаха сахәагәышьюм. Ари зныкым, ари ҕынтәым. Уажәшты сахәатцәкьюм. Хәиуаныжәкәак сычесызрыкәырзуам. Уара икаутцо уара уагааит!

– Уца, ухы уахә, утасырхаанза! – ихәеит атцәы налатцаны Шьяаб. – Дугарц узышытоу ацхәыс усгыи ақалакы акны дынхоит, капеик азыхәан уара амшын уалацалоит, уи амал лымоуп, уцаны улхатәа! Уара уанымицызгыи сара сыцсы тан.

Ускан Шьяаб игәы иаанагомызт абри атыхәтәантәи реицәажәара акәхоит хәа. Уинахыс ирахә мыцхәы илацшыкәцаны рыцхъазара иалагеит. Иахыагыи ацсараа излархәо ала, уахык астаршыни аписари, ауаа рыманы хазыхазы рееицша, ақыта иалалазаап. Астаршын, рацхъа ақыта агәтаншәа инхоз Шьяаб инаиркны, иҕыҕеихеит ҕадака. Аписар, ақыта акалт инаркны, Шьяаб инхартә шыказ даауан. Жәамшка анаатц Ацсара жәбоурак, цыматрак аанмыжкәа, хәыц-хәыц еимданы, иахыеикәшәац аусхәартәҕ еиниеит. Аҕы дшеитцнахыз мҕашью, ихы тууа, илакәа тыгга, ақбаад цәахәак изанымтцо дыказаарын аписар.

– Хазкәызуа ашыаус хәмоуп, хәфа ыкам, хәжә ыкам, алакәа аахацрыхә ақыта хрылоуп, уара аҕы уеатаны угәароуп! – хәа дыхәхәазаап ари збаз астаршын, ас даникәыцәкья, адунеихаан икаимтацыз уск импыцкыазаап апи-

сар. Дөацкѣан, иҫацкѣым хѣыцкѣа еилартцѣа астал аҕеѣо аақѣырганы:

– Иарбану сара исхараны иубаз, иарбану?! – иҕѣазаап. Иҕѣаны даҕалгеит, илабжышкѣа ѡхаҕѣкѣалазаап. Асеипш уи иаҕѣра импыткѣо зымбацыз астаршын, ауаѣ иакѣым, абна илоу ашѣарахгѣы ашѣацхѣа иаҕашѣоит, рыцхарақ дақѣшѣазаап избан, ибжѣы ырцшқаны:

– Ариақара ақыта уахърылаз, цѣара акрумфар, акрум-жѣыр уцсгѣы мацхарын... Уи еҕѣаурым, уара ухы умыхѣуазар, – иҕѣазаап. Иаҕытахызаарын астаршын, иаахѣаршшан, уи азбахѣ ахѣара уаҕа иаацитѣарц, аха ас еипш иҕаз ажѣа пшқақѣа иеиҕабы ианиҕытышѣшѣа, игѣы дырцшаан, ус нацитцазаап аписар:

– Ичеицѣыкагѣы сҕахым, иаргѣы дысҕахым. Дызго азы збар, кѣапеик ацыстѣалоит. Атдырбел еипш, дсылахѣатцаны сикын, симышѣтит...

Усеипш иҕоуауаѣ саргѣы дсықѣшѣандаз игѣахѣуздырхуада, аписар иажѣа далгаанза:

– Дарбану узѣу? – диазцаазаап астаршын.

– Дарбаныху, Шѣааб, уаха дарбан! – иҕѣазаап аписар, игѣи илаҕырзи еилатѣо.

– Нықѣ Шѣаабу?

– Уаха дарбан! Зыс гѣымак иадамхаргѣы имыцхѣны идызбаландаз, убас дахѣыиҕоу азыхѣан, абахта дҕазырцсыша ашѣкѣы еиқѣатцѣа изызѣуан. Аха иабаҕоу, анышѣ дамандаз, узнапык хѣнацѣкѣыарак реиҕа аанахѣараха, азин имоу раа-мышѣтахъ хы затѣыкгѣы изаным?

– Ирыгзар? – иҕѣазаап астаршын, ибз иқѣышѣ инықѣшѣуа.

– Иаҕырым.

– Хы затѣыкгѣу?

– Уажѣшѣта, хара шѣтѣак анахѣишѣ, ирыгымхеи. Аха уаанза, акы, ѡба хѣа иаацхѣазаны, жѣохѣ ыҕан.

– Аѣы ыжѣны шѣаныѡагыла акѣзаап ианышѣыцхѣаз. Уи еҕѣаурым, цытк ауаѣы ианижѣлак, жѣохѣ рҕынзагѣы ацхѣаза-ра цѣҕахоит, – иҕѣазаап иажѣа атѣы алатцаны.

– Хара ианахацхѣазоз иара дкаххаа дыцѣан, акрабах-

фоз, акрабаажәуаз? – иаҭаикзаап аписар. Убаскан, иара ихаҭа ихы агәра изымго здырхуада, дхәыцхәыцуа: – Уарггы иупхьазама?! Ишҳаимхәаз умбои! Дуафееим ииашаҭәкьаны. Абанс дыкоуп азыхәаноуп, ицкәыни иареи зеилызааз! – ихәазаап аписар.

– Иара икны нап ҭахаркын, аҭада хамцеи. Хара иа-нахаҭхьаза, жәохә ҭьма ыкан. Акы хзишьит, жәипшь аанхеит. Уара иаха уаннеи жәохә злаҭалоз? – илақәа ыргызмалны аписар днаихәаҭшит астаршын.

Ирхәоит, зхы-згәы ахшәаз ауаф иаҭара агәаҭра злоу дҭалом хәа. Аены ихы-игәы ақәмацханы дахьыҭаз акәхарын, исыхьлакггы сыхьааит избан, раҭхьа ибжьы аныхареикыз атцкысггы ирыгәҭәаны:

– Уара ухаҭа заа ижәны, нас аҭьмақәа упхьазеит. Ублақәа акы ҭбаны ирбеит! – ихәазаап. Астаршын азәггы диқәмыцәкьазазшәа, иеыртынч дтәан, уи ифымтра иахаггы игәыткьагаха изыҭкалазаап аписар.

– Хара ианахаҭхьаза жәохә ыкан, акы хзишьит, иаанхеит жәипшь. Шәара шәаннеиггы жәохә ыкан, уажәааны аҭьмақәа хьом-иҭом, ирыцызцазеи? – ихы кны ахәыцра далагазаап астаршын.

– Рдаракәац имтәо анцәа иуирбеит. Урҭәатц наҭ, жәипшь, жәохә шаххәоз хгәы ҭцәеит. Уаха ус хамамкәа хәкоума иахьа! Ирахәггы иарггы еибамбеит! – ихәан, ихы хьанҭаза, ишаҭәаны ишихагылазггы, мацмабақәак рыҭра дналагазаап аписар. Астаршын иахаз абри аус ихшыбаф атыфаара иа-хьалагаз атәы хамхәозар, егьырт амшқәа изларылаҳкаашаз акггы иалаҭамызт ари азын мшы.

Ркалҭқәа циқәарааза Аҭсара иахагылаз ашьхақәа рхықә-цәан ахәатахәа асы ықәнауан, ахьҭа ацәа иҭанацалазшәа, ашьтыбжь мацханы, ацаҭьа ҭафқәа ирытцәырни ишцац ам-шын ашҭа ицон азиас Азгара. Анхацәа аҭын азынтәи русқәа. Амҭы ҭырҭон, аҭхәаҭкәа хыршәон. Анаарақәа ирҭыҭуан, агәаҭақәа ирҭыҭуан, ахәеф-сефхәа ихысуаз ашәарыцафцәа рхысыбжькәа. Игәы каршәны, иҭон усқәа дырҭын Шьаабггы. Аусхәартәҭы аус змаз ааиуан, ицон. Аха, излархәо ала,

иааиуагы ицогы, уаф димбо, ацсараа зегы ацсреи абзареи ирхыкэгыланы, излеикэирхаша дазхэыцуазшэа, деикэпата дтэазаарын астаршын. Нхафык изыхэан, аеы атира азин инатарц, иара ишихатэу, ишимгычыз хэа иеақэырцсны аматмаба афра дшафыз аписар, игэианзамкэа:

– Сеилагоит, сеилагоит! Жэохэ цыма ыкан, акы анишь, еиҥах жэохэ злакалазеи?! – ихэазаап астаршын, ацэа дшалаз дцэырхазшэа дшатцкыаны. Аписар акарахэа икалам наимпытшэан икашэеит, истаршын деилагатцэкыаз цышьаны, дыхэхэарц ифгы ааихихзаап, аха икалаз еиликаан, ицсы анааи, дахыршэаз ишыа иурц, игэхы цнажэартэ:

– Шыаб ицмакэа адау ифызоуп, рхы хыртэацыцхыза афыц ахиаауеит! – ихэеит.

– Алаф шухэо, уара ухы хыртэар, афыц зымаар калап, уара ахтыцшша! Есымчыбжыа цымакы-цымакы рыцло рфаархар, ашыкэс анынцэо, араион акынтэи акомиссия анаауанза, шака хы рыцло уазхэыци, ускан алаф ухэозар убап! – ибжыы рагыны ишихэозгы, арыцхара ааины изыдгылоу ицшра иманы аписар дицапшуан астаршын.

Ирхэоит, убри аеноуп ианырызбаз хэа Шыаб ицмакэа рыцхызаразы акомиссия чыда алырхырц. Адыршаухатцкыа, абрагыфык дыфнарыцшыхэызшэа, Шыаб инхара иакэшеит уи акомиссия иалаз ауаа. Реиха абла цары рхоуп хэа ирыцхызоз фыцба ацэа-цэашыкэа аркны ирыртан, ацмакэа рыцхызарц ацматра итарцеит, егырт ацматра ашытахь реавакны игылазаарын, ишырыцхызоз дырны, цымак атра ифтыцаны, ибналар хэа ишэозшэа.

Афны дыказамзу, дыканы изхара дырхыччарц дцэырымтцу здырхуада, ари акомиссия аннеиз ауаа дрыкэымшэазеит Шыаб. Дара атц иналакны, аухатцкыа ақтфны ишытырхит.

Адыршафны шаанза астаршын, ажыагы иакыз ахэафыс еипш, дхаи-хаиуа, аусхэартэ ашэ дшаахытцэкыаз, илапш нақэшэеит астал икэырцахыаз уи ақт. Иақэцааны днацхэеит. Уака ианын: «Еицыз хкынтэи реиха атцара змаз, ацхызара бзиазаны издыруаз фыцба ахацэа ацматра ашэ аартны ин-

талеит. Рапхьа ипхьазеит азэы. Шака калаз егы иеимхэеит. Ашьтахь ипхьазеит егы. Уигьы шака иоуз апхьа изыпхьазаз иеимхэеит. Афыцъагы хазы-хазы ашәкәкәа ирынтцаны хара ихартэит. Урт рышәкәкәа изларнызи, насгьы уака ианыртцаз ажәала излашьақәдыргәгәаз алеи, Апсара ақытан инхауа, Ныкә Шьааб, еихаркаца хәажә быцала ишшны изгылоу ицъ-матра, хьаа-баа рымазамкәа, ахәырд-хәырдхәа ижахәо ита-тәоуп жәохә цьма».

Излархәо ала, абри данапхьа, днеилышшан, мгәацәха астал дахахазаап апсараа рыстаршын. Икаларын, ицсы еивтаханы дналапсзаргьы, убри аамтазы аписар даафнамшылазтгьы.

– Иухъзеи, иухъзеи, цьым-цым, сара разкыцәгьа-а! – ибжьы царыхәтәаза аусхәартә дныфнытәазаап аписар. Уи ибжьы гәытшьаага астаршын ихдырраф даанаган:

– Уп-шы? Уп-шшы-ы! – ихәазаап. Ирцыс-цысуа ахауа иалакны иикыз инацәа ахырхарта изеилымкаазт, даашатцәы-шатцәит аписар гәаф. Усгьы игәы иаанагазаап, ишыкалалац еипш, иакәым азэы иеихәазтгьы, игәышпы дфьтцасын, ицсы илиршәшәеит хәа.

– Дабакоу хазшыыз, дабакоу?! – астал икәгылаз аграфин аакәпааны, ашьқап давагъежьюа, ашәгы еимпааны дынтап-шызаап.

– Уабаци, арахь, арака! – ақт инапы нақәижьзаап астаршын. – Уахәапш, уахәапш! Жәохә, еита жәохә цьма!

Излархәо ала, абри ашьтахь даеа комисиакгьы алхны, еибытаны идәыкәыртэит. Ишыкаитцац уртгьы цьмак нкажьны ирзишьит Шьааб.

Убри акомиссия иархәаз здырхуада, аха мшқәак иеааи-қәыкны дыкан астаршын. Икаларын, ус иаанижьзаргьы, Шьааб дахьынхо ахаблахь, уск иманы, дықәнамгалазтгьы. Иеы кәар-уа даманы ишаауаз, хырхага алымцыртә, изышыцылахьаз канамтар амузаап. Гәашәцыпхьаза ишыдгылац иаамфыхытцны Шьааб игәашәгы инадгылазаап. Амра аташәаразы камчхәшәара агны инхықәгылахьан. Шьааб ицъмакәа рыз-хара ихәны игәарлан, рымгәацәақәа бақьа-бақьаза, агәашә иадтәалан. Астаршын иеы агәашә ианнадгыла, исцәагозеи

ихәан, аңмақәа ипхьазазаап. Акгыы камлазашәа, ихы ина-
пафы иааганы, иңсы илышәшәан дкамхарц, акәадыр амаха
инапы аларқс икны:

– Уара, Шьяаб, арт уңмақәа ахәызба аарылухзом, арахь
иҥац ыҥоупеи! – ихәеит.

Иара убастәҥьа, астаршын ихы еивызгаша акгыы кам-
лазашәа, ачаңшь иҥықәыхх:

– Асас абарақьатра ицуп, ухаткы сцеит. Анхафы асас
иҥеитцо игхазом, иахагы ицнатцит, – хәа иатейкит Шьяаб.

Ирхәцит, аңсараа рыстаршын убри аамтаз убас Шьяаб
диқәацит, амратәҥьагы агәы тҥьан, аҥыгәхәа илтәшәазаап...
Аңмақәа ракәзар, адыд рылатқәацыз ңышыаны, ирханы
иҥазаап. Азәы затәык, Шьяаб ихатә, дышгылац, дңышәарччо
дгылазаарын. Аңмақәа дрышәталазаап астаршын, ишжәо-
хәугы еидцала икацаны, аңсараа рхәашьа, азакатоука
ицитарц, аботиниәҥ рыхқәа аахытәтәаны, ибла ишабо,
рцәақәа рхырымхыкәа дырңырымтңырц. Егынаигзоаарын,
аңмақәа ршьамхы рәадмыргар, насгыы уаҥа ирықәшәаз ауаа,
ихы еивҥьаз ңышыаны, деимлагәа даанырымкылар.

Иахьа уажәраанзагы издыруам аңсараа рыстаршын,
убасқан, абри еиңш аус имыртқатқәа даанызкылаз ауаа,
аңмақәа ракәым, иара ихатә иңсы шейқәдырхаз, аңьалк
дшахдырқаз, избанзар, иблақәа ишырбо, Шьяаб иңмақәа
рыхқәа хытәтәа, рцәақәа рхырцәраа данаахынхәлак адыр-
әаены, аңматра мыждафы, агәәҥахәа ижахәо, ирыцымкәа,
ирыгымкәа жәохә ңьма штәтәоу анибалак, жәахәарада,
сара уаха сылазом, уаха сзеисуам хәа мап акуан игәы.
Ихәшәхаз ауаа рыбз акәымзар, аенытәи иңьмапхьазара
иахылтцуан дәәа ус бааңсыкгы. Астаршын дахьынзаңуаз,
ауаа дахьынзаныркылоз, ҥымт-ңымшьа дгылан аңхәыс тынч,
Шьяаб иңхәыс Тәкәына. Зегы анеиқәха, ианеиқәтәа, ианца,
лхатей ларей рымала агәаратәҥ иааизынхейт, адунеихаан
зыбжы харазымкыцыз аңхәыс:

– Уңсы иҥәәкәаса иартәаит абарт аңмақәа! Уахынла
хамам, ҥынла хамам, хайлагҥежы-хынхәуа хайлоуп! Да-
ҥазнык убарт ртңыхәала хаштә азә дталааит, иахьынтәаауго

сымхәозар убал! – лхәзаап. Иааимаркын, еидажәлахъаз хәцеи пхәыси аилыцра аһынза инеибацеит. Ишаххәаз еицш, ртаацәара хымбгалакәа еиқәнархеит ауаа рыбз.

Уи аахыс Ацсара иахагылоу ашьа Афыразара акырынтә асы ықәханы иқәзытит. Акырынтә ихышхытәаны еиқәтәеит Азгара. Иқәрахь ицегь днаскъеит Шьяаб, аха имаха-ишьаха еилақацаза, ишырхәо еицш, ихара ааигәамхацизт, иџба – хпамхацизт. Аусхәартафы җенак дахънеиз, абжъаапны атқысгы, апсшәа хааны инаиеихәан, итәарта ауадахь днеицхъеит астаршын. Уи пасагы старшынс иказ иакәын. Ажәеи-ажәеи шеихырхәалоз:

– Усеицшкәа уажәшъта хрыцәшәом, ишубо, Шьяаб, иутаху мсааит, аиаша шсоухәара, иушьыцыпхъаза изларыцлоз убасқан уцъмакәа? – җааит астаршын. Шьяаб аһырһырхәа дааччан:

– Шәара шәазымхәыцзеи абасеицш иказ. Сааигәа-сигәа инхо сгәылацәа уи азакәан тытаанза цъмак, џ-цъмак рзанын. Уи азакәан антыт, иаразнак жәохә-жәохә цъма роуит. Иабааргеи?

– Ишаны ирутама?

– Имыцхәыз.

– Амалахәоу?

– Ажәытәан ишыкартоз. Ирыхшоз хзеилан, рхатакәа сара истәын.

– Уцъмакәа хык анрыгхалак, ирымхны иааганы инарылоуцон?

– Азәыр изеицәахама?

– Уара, Шьяаб, иухаштма, уара уакәзамыз, иаргъажәџаны ихадгылаз акулакцәа рмал анрымаххуаз? Уара уакәзамыз, аицынхара азыхәан иқәдоз? Ашьтахь хара иаххәо аҗагылара узалагазеи?

– Иацсам уи алацәажәара, – ихәан, инахига-аахигарц далагеит Шьяаб. Астаршын имузеит.

– Сыргәааны сызкәызша сурхәарц уаҗызаргы, исхәоит. Шәиашамызт. Сыцкәынгы диашамызт, уаргы. Шәџыцагы изтахыз ишитахыз шәимҗаитдон. Ибзиоуп, арахә рныхра

шәыдыртцазаант, усгыы иаҕагылоз уаҕ шәыҕамызт, анагзара шәалагазаант, аха сызуазцаауа даеакуп. Ускан сычкәынгыы исымеикын, наҕхыцла ҕааимырхит. Хыхьынтәи азәыр ишәы-дитцама, лбаа, Азгара аҕшахәаҕы иҕаз, Баслангәыр икәатца ақәхра. Анкыа изтәыз, еиҕазхаз дтауадын, ихшәаатәуп шәхәан, зыбз ада злам абзамыҕәцәа ажәышәтцеит. Баслангәыр имал сара снапала имысхит, ихаҕагыы иахытыҕыыз имҕа ды-қәахтцеит. Иугәаламшәои, уҕамзи уара ухаҕагыы. Изаҕара-заалак сгәы дрыцханамшьеит. Уара анхаҕы уицоуп, аха, угәы иалымсын, сычкәын иеипш, адгьыл икәгылоу зыцсоу уздыруам. Егыҕашьатәзам ус уахыҕкоу. Унапала тамашьапык ытцоумыркыакыацт. Сара иахыагыы иҕьасшьоит, излеигәаҕы-зеи сахәаратәҕыа, сара исыхшаз сычкәын, аиха сыманы сцаны, азахәа зкәыз атлақәа пыскарец. Сшьаргәацәқәа, ихоу-цару, абарт сшьаргәацәқәа сытцәпырҕозшәа збон, азахәа ақәтәиаашо изкәу ал рыцхашьарада, азахәагыы иаргыы хыр-цаны ианкарыжылак.

– Шәиашам хәа уқәпандаз, азәыр уикызма?

– Ианшәымаск, шәышдасызныкәеи? Аправление салышә-цеит.

– Исумырхәар умузаап иахыа!..

– Сара иухәар хәа сзыцәшәо акгыы сымам.

– Сара сакәымзар, абахта уҕабаахьазаарын.

Арт ажәақәа, изаҕаразаалак, иара изыхәан, ҕыцрак рыланы, иҕышьаны ихы-иҕы ианымҕшит Шьааб. Дааҕышәар-ччан:

– Акәхап. Акы затәык иуасхәо, абахта сҕацсыргыы, сыш-уаҕыз сыцсуан. Азәгыы ишьяпы сагәзуамызт. Ғаамтагыы шызбац избон. Сгәы ахыршәара азәгыы ишшәылымшоз шәзымдырт.

– Узакә уаҕузеи абри уара?! – ихәеит астаршын. Уи ихәашьа Шьааб игәаланаршәеит, ҕаса, аус анеицыруаз реихлафшья. Убри ахыырцәызыз азыхәан игәы ҕижәарц иҕахызу:

– Сыҕмақәа роуп иҕьоушьо, зынза зыгәҕара шәымкзаз, ишәытаскыз даеакгыы ыҕоуп, – ихәеит Шьааб.

Уамак сытцеигалахт, зеггы хазкэызуа акы цэытцэахны имоуп игэахэзар акэхап астаршын, икыышэ ыкэырлашо иаафыхаз цасатэи реицэажэашыа наихкыан:

– Изакэыхзеи уи?! – днаиазтцааит.

– Изуасхэарызеи! – ишыамхкэа неикэаиршэын, абыркхэа атадын дахо, иеыртынч днатэеит Шыааб.

– Исахэа, сара сыгэра умгазои, исахэа... – ихэара далагеит астаршын.

Шыааб иеыртынч дыштэац дтэан.

– Уара узыхэан сара зныкыр баацс кастцахьоума?!

– Мамзар икоутдасаз. Сара сынхафуп, аеага скуп, сусурафы азэы ишытахь сымгылацт. Анхарафгы азэггы ишытахь сгылар стахым. Сыпсы ахынзатоу, сырахэ-сышэахэ, сынхара...

– Уи аадыруеит, иаадыруеит. Уахь уцэажэара ииаумган, – Шыааб иажэа днапыххылеит астаршын. – Уи акэым. Исахэа, изакэызеи ихатцоукыз?

– Ахэақэа! – ихэеит Шыааб, астаршын иажэа днапыххыланы. Астаршын Шыааб иажэа «ахэақэа» ахырхара изымдырызт, ихэо ифамшэо даанхеит.

– Ибзиоуп, аха хара зеггы... ххэақэаны...

– Иахышэымбо истцэахыз, игэыруа атцэашақэа ирышьтоу ахэақэа роуп сызфэу, зпышэқэа цэрыцсоу ахэақэа, – ихэан, дааччеит Шыааб. Ипсы аавиган, акыркырхэа дыччеит астаршынгы.

– Уртгы, уцмақэа реипш, ишаны ирутама?

– Сыцмақэа... Сыцмақэа зыстахыз сыцкэын дхынхэуаз цыышьон. Нхарак далагозар... Уи шыта иазаауазеи. Ахэақэоу? Мамоу, ахэақэа азэггы исымтазеит. Урт ажэеипшыаа дырхылапшуан.

– Алаф ухэахуама?

– Изака лафузеи! Сытака агэафара изакэытэ бна тоуроу иамоу умдыруеи? Убри иастеит схы инакэыхшаны. Баша ама-ла, хымха-цымшыа, инсыртцэар аткыс еиғын. Рыбжеихарак, хырхага аасызрылымхзакэа, инылаз ицеит. Дара ирхылцуаз иахыа уажэггы абна илаханы икақэоуп. Абыржэ ааигэа, феофатагалан, хэак апскы сыхтанақын, сымхы аақэнахит.

Егъа зундазгы ашәакъ исзаѣамкит. Аѣнхәа аныбнеиклак, абынхәа аткысгы еицәахоит. Ирхәо умаҳахъеи, утынха дуаґахар, уаґацәа зегъ рацкыс деицәахоит хәа. Убасоуп. Схәакәа ирышьтроуп, хымпада, убри исчычаз. Иаахәны сара исыжәлан, схыртәара иакәнакит. Исхыччоит, – иажәа даалган, цытрак дхәыц-хәыцуа дтәан Шьяаб, нас иара имацара дыканы, игәатцан акырза дзызхәыцхьоу, иизбахьоу акы ибжыи цыганы ихаґа иахартә ихәарц иґахызшәа: – Сажәызар асырбап ибзиашәа! – ихәеит дмақаруа.

Ахәакәа шә-хык Шьяаб ианитцаргы, азакәан аґанахьала лахь шинамтоз здыруаз астаршын, ахәакәа рзыхәан Шьяаб далаланы иихәаз иахыи иаимгеит ускан, дазымхәыцзеит ашьґахьгы. Уимоу, алацәажәарагы иаґсамкәа ипхьазеит. Иажәакәа данырзымхәыцыхгы, ма игәыртґәылаѣ иаанханы иґазтгы, Аґсара ақытан зегъ раґхьаза иара еиликаауан, абри реицәажәара ашьґахь, мызкгы аабжымсыцкәа Шьяаб иґмакәа реицш хәа аґсараа ражәа иалалаз ажәаґка рхаштаанза, иґыцны, иахагы ирччаганы, иахагы ирхәыцганы уи иавагылаз ажәаґка ґыц иаишьахаз. Раґхьаза аґсараа уи ажәаґка ґыц: «Шьяаб ихәа алымхәкәа реицш» хәа ражәа арпшзарц иналартцон, уадаѣра бааґсык иакәшәаз ауаѣ ишьґахьґа дхьамткәа, иус шынаигзаз атәы ианалацәажәоз. Ишнеи-шнеиуаз, изыхьяз здырхуада, ашьхарантәи илбаа-ґьаны амшын ахь ицо азиас нықәыртәиананы ашьґахьґа иушь-тырц уалагар ишамуеицш, цсыхәа змам уск ианалацәажәо, изахауа арлахьґыхырц, еґархәыцырц, уи ажәаґкала ражәа хдыркәшо иалагеит. Ажәа ахы умхәакәа, атыхәа узхәом, абар иаишьахаз уи ажәаґка.

Ишаххәахьоу еицш, Шьяаб дахьынхоз адгьыл кәакәартцас, иѣылґыгәны, ихыґежьяаза иґан. Амшын ихыпшылаларц аґахызшәа, иган ѣны аґы аґаґа ихан. Ашьґахьґа уахьаа-валатґәґьоз, пхәыс уґракгы аґатцартә амамкәа, ахылаґара аґыланахон. Убри аиѣхаара атцанза, ииасны ицон акәара. Ажәйтәан, анхартәкәа хаз-хазы ианыґаз, уи акәара азлагара хәыцкәа тадыргылон. Ускан уахь амѣахәастақәагы рацәаны илбааган. Аґсараа ртәы-рымаа неилатцаны, аицынхара иана-

лага, азиас Азгара итадыргылеит алуқәа ҫба зхаз, азлагара ду. Ускан акәарацца акгы ихәартамхеит. Еималеит уахь илбаауаз амҫахәастақәагы. Мҫык, матәахәык аагара азыхәангы атцанза уаҫ дталомызт, ихаран, шыжыы уцар, шыбжыаанза узыхәномызт. Ашьха дукәа рҫыццаранза еиҫхаараны иган убри агәаҫа. Икаларын, ауаатәыҫса ршыапышыта зынзаск иацәызырггы, ашәарыцаҫцәа ракәымзар. Азынраз ацстақәа асы аныртаҳалак, ацсаратәи аиҫхаа абнахәақәа аанагон. Қыаф уртан урт рзыхәан арака. Ахьа, аць какалқәа ирчахуа итан. Уи ицхьанакит Шыааб ихәақәагы.

Ажәаңка: «Шыааб ихәа алымхақәа реиңш» – аниз азынраз асы рацәазаны иауит. Аңхаста бааңс рнаҫеит ацсараа. Ашьхантаи асы илбаанацеит, абынхәақәа рыдагы, рахәы-шәахәы ықәызмыргылоз агыгшәыг. Ашәақьқәа ҫәаихак шыкарымцозгы, мчыбжык цомызт, цсасак ма шыамакак цхастамхақәа.

Хәылцазык, Шыааб игәылацәақәак ааит иҫны. Ус-хәыс ыкамызт, ақыта еиқәышышыы, ацсы ашьон. Арцарцәа ардәынақәа шыны, ашәшь иналартәан, иақәнаго ахәычы-мыц атцданы, ахәсахәыцқәа ирзыршытуан. Уи иахкьаны ахапшыақәа хтуан, акәац-қәабқәа ашша рхашәуан. Агәмырҫыгьга роуан абызхәацәа, ақьагьариацәагы усда инхомызт. Рхәыштаарақәа инархәытцхон атахмадацәа. Ргәалашәарақәа ракәын урт азынра игыцызгоз. Идыруан Шыааб игәылацәа зааиз, усеиңш азыхәан иаргы шакантә дара рышка дымҫахытхьааз!

– Хаутәаит, гьжәара хәа, Шыааб, – ихәеит атахмада Хабыгә, уи зынгы-цхынгы атырқәцәа рҫес хылца ныкәигон. Зын-гы-цхынгы, азәы ацсшәа аниейхәо, аныха дамцагылоушәа, ихылца ааихыхны иааникылон.

– Ажәйтәан ишаабахьаз ус акәын, гьжәара ицоз, итаацәа зеггы игон. Уара уцшқацәа рымала рнапы ианкны иааугеит, ран дабакоу, ухаткы сцеит! – наиаҫеикит Шыааб, иара иаткыс иеихабацәамзар еитцбацәамкәа Хабыгә ишытагыланы иааи-уаз атахмадацәа дрыхәапшуа. Ус цасс ирыман ацсаратәи абыргцәа, ахьзеибартәреи алафи рыла акәын ианааицыло ацсшәа шеибырхәоз.

Ирызхитит ащыцкыа зтаз ахацшыа. Ашша алтцэтцэо, ажьтцаа рзылзит Такэына. Акэырцхэа акаканкэа ццуа, аныцхэацкэа неишътатцо, азын-цых ду акыр инаскыаргахыаны:

– Шыаб, уцкэын Дыгэ иныцхэаца ааныскыларц стэхуп, – ихэан, ифес хылца ааихыхны, ишыамхы иныцхэитцан, иажэа инацитцеит Хабыгэ: – Дныцхэазааит Дыгэ. Ииашоуп, иахыа икытац дхалагылам, аха уигыи аамтала убас дацхэшеит. Уара, Шыаб, баша уизагыуеит. Ускан дымцазтгыи, ииашатцхэаны дыцхастартуан.

– Иаанхаз нцэазар акэхап. Уикэатц, уи итэи ахэара иацсам. Иара уикэатцны ихшаз дныцхэа. Убри хымцада, схэиштэара ирцэом, – ихэеит Шыаб.

– Иахыа агэарадац дахыикуу, азэи ишътыхь дгыло дыккам, – иныцхэаца инацитцеит Хабыгэ. – Убри, Дыгэ ихшаз ануцхэа, исгэалашэеит. Мызк акара цуеит, ари ащны икуу атакэажэ лахэшыаца игэи баацсхеит хэа хэхан, Акэанза сцеит. Иаабац абакуу, Акэа уахыцара, уахыаара узымдыруа икалеит. Скыалеит сара, дахыишытоу ахэишэтэыртэ сыцшаауеит хэа сшашытаз. Схынхэны Чалбашь ацхэхь сааит, уантэи сааватцэин, сцеит Дыгэраахь. Сахынеиз, Дыгэ дсыкэымшэазеит, ицкэын Шыаадац дыкан. Даара уафцс бзиоуп уи ацкэын, аиаша шэасхэап. Убла дхызар дхухрым. Дсывагыежыуан, адунеи, мшэан, ишцасхэари, анцэа дизылбаазар акара. Ахэишэтэыртэхь сигеит. Уажэи-уажэи санду, сабду хэа шэиызбахэ ицакын.

– Уи кэзшыала дзеипцу Шыаб иоуп. Апрактика азыцхэан абра данхамаз, ауаа рыцсы дырзалымхуа дцеит, – ихэеит амца шыра зыцкэа атэны итэаз тахмадак.

– Дныцхэазааит Дыгэ! – иатцэца тыркэкэаны иныцхэиргылеит Хабыгэ.

– Ааигэа даахыоума иара? – дцааит Дыгэ изыцхэан, иара убри, амца зыцкэа аерханы итэаз.

– Арахь дааума, уака, агэарадац дысзыцшуп... – даахэ-март Шыаб.

– Уажэтэи ацар усоуп ишыикуу, Шыаб, уи уизымгэан, – ихэеит азэи.

– Ұыңа-хы ахшара зылахь ианыз азәы дицәцаргы, җазәы дизынхп; аха сара сеиңш, азәы дызмоу ишңаиңсы-хәу? Ишә-гәашә аркроуп ианаго, – ихәеит Шьяаб.

– Иауазеи ушә-угәашә ауркыртә! Уцкәын, ара дыкмазар-гы, деихачаңа агәарадаҗ дынхоит. Уи ихылцыз егызеиңым арҗыс дыкоуп, – Шьяаб днаиабашыт Хабыгә.

– Шьяадаң ара апрактика азыхәан дыкан данцоз, атцара шалгалак сшаауа хәа зегъ ажәа хатаны дцеит. Зажәа еиҗо арҗысым иара, – ихәеит агәылацәа азәы.

– Убри схәыштаара имырцәар калап, – еиңа ихәахт Шьяаб. Ахәыштаара амца аахәытдишьшәан, усгыи нацитцеит: – Иара даныхәыңыз аахыс хара дхадхәалоуп.

– Шәара шәами дзаазаз. Ара дышшәымаз дшәымазан, – ихәеит Хабыгә.

– Сара сышка иҗы хәгәышьоуп. Саауеит, ихәеит, аграномс арахь, атцара дшалгалак. Даҗазных дааны дсымпыхашәар, нас имариан, уаха дсышытуамызт.

– Азын цсшьара хәа иоурыҗьуеит иаарласны. Дшоурыҗь-лак даауеит, – лхәеит уаанза ахацәа рцәажәара лхы аламырхә-зо итәаз Такәына.

– Уи кәзшьала мацара акәым, цшралагыи ухы аахтцәа ихагылоуп, Шьяаб, – ихәеит Хабыгә.

– Сара исзууазеи, аха иара дыцәгъамхар калап. Ибла агә-кәа цкьоуп. Ауаҗы даниацәажәо, ибла дхыңшылан дцәажәоит, – дцәажәон Шьяаб, ицкәын ихшаз дахьдырҗхәаз ихәшаха игәы иқәланы. Лабала ахәыштаара хәытдышьшәауа, дхәыц-хәыцуа дтәан, игәалашәон имаңа Шьяадаң атыхәтәан даныкәз еибырхәаз, иаашьахаз...

...Җафратагалара аилашыкымтаз акәын. Имагана хәахәа-за, аттаҳәа аңхәкәа хытәтцәаны нымҗа-нымҗа еиқәйтцон Шьяаб. «Архра, аҗахәара схалагыи сымч ақәхап, сызмыхәо аиқәтцароуп акәымзар. Гәылакгыи усыцхраа хәа абайоухәари, аилахараха, досу ихы амца аркызар арцәаха анимам аамта-зы. Даҗа җаха-хаха аңхә амхырта ианааххала, арахә асуеит, аандагыи иазынкылом», – ибҗыи нытцакны ихала дцәажәон амхырта дахьтаз Шьяаб.

– Еи, уара! – лыбжыы аагеит Ҥакәна.

– Ибуазеи?

– Арахь уааңшишь, иааз дубап!

«Зыңьмақәа ҥакны кәашара ицаз хәа, асас ирххаха сымоу_ма сара абыржәы», – ихәан игәанала, имагана ац аҕәынңы иналатцаны, афныҕа иҕынеихарц даныңшы, арпыс наза-аазак, ибзианы деилахәаны, иара ишҕа дааиуан. «Ма чарахәаџуп, мамзаргы, дшәаңхәаџуп. Сара сзыхәан аџбагы аҕоуп!» – Аены дахызыңшзамыз аҕәзу, дааидгылаанза дизымдырзеит Шьяаб имаҕа.

– Хаи, бабаду дукәыхшааит, сышңаургәыргәеи! Уаразәк уакәгәышьоуп сыңсы аазго! – имаҕа диеигәыргәан, дааигәыҕаиҳәхәеит Шьяаб.

– Шәааи, ахәыцы дааңсаха дыҕоуп, иңсы ааишьап, аҕгы шәнацхап, – лыбжыы нарықәлыргеит амзырхаҕынтә Ҥакәна.

– Сара сааңсазам, даду, аус ула, уажәыҕәҕыа сәааңсахны сааиуеит, – ихәеит Шьяадаҕ.

– Уусуга маҕәақәа убраҕа, аҕаңараҕ икнаҳаны избон, – ихы-иҕы ааихаччеит Шьяаб, уаҳа имамкыкәа.

Еимаркит атҕла хыхь хәуа иқәло хәа.

– Уаҳауеит, дад, уара атҕла уашыңылазам!

– Сара сакәзамыз саныхәыңыз, аа, абант амжәақәа аза-рақәа рзыхәан иказҕоз, атҕла сықәлар, сышңакаҳауеи, – иуамызт Шьяадаҕ.

– Сара аңхә сызлаџахо амч сызтада, дадхеит, уара исырк-ла, сара ашышьыхәа еиқәыстдоит, – ихәан, атҕла дынкыдлеит Шьяаб.

Аңқарапат ац еимҕаңара, аңхә ахьҕахәоу инаҕарңаны, иласкәантраза иаашыңиңауан Шьяадаҕ. Ахыцәқәақәа атҕла агәыцә иакәыршо еиқәйтңон, агәыргәара иамҕахкны иамаз абду. Аха изхомызт уажәы имаз агәыргәара, иҕахын иаң-хәаҕаҕы антҕра ахынзауа идыруазарц. Ахы шңәыригаша акыр дазхәыңуан.

– «Ачуан иҕоу ззымфаша, аца иҕоу дахыбаауеит» хәа, уажәы, абри аиқәҕара сахьаҕу сзызхәыңуа удыруазар, угәаз-хара усхыччарын, – ихәеит Шьяаб.

– Узызхэыцуазеи, бабаду?

– Абри аңхэ зқәахтцо амжә ахькаҳфаз иаңырхагахарыма, ифарымашь хәа сахәапшуеит. Ааңынра ааины, ари амахәта фыцқәа ылнаганы, икафаны азарақәа ирытаны исаазо, ариа-кара сыкоума сара?!

– Иауазеи, бабаду, укамкәа! Ҷааны уажәаангыи абас акатахәа аңхәафәақәа еикәутцо, атцлақәа ушрықәу убап!

– Уи баша иухәеит, дад, Ҷааны сыңхә еизганы ананыра инытцасыжып, сеибганы сызнеир. Пшакгыи амысзакәа, сыңхә нытабаа ицозар акәхап.

– Иауазеи ананыра изытаужьуа?

– Исзыркуада атцла сықәлар, уанду дшыкоу убоит, дажәын, неихыркәа лымам. Уара утцара сынтәа уалгар, агәарадаф акы уналалап, арахь ааха узтагәышьода?

– Иаахтәаны ихәа, даду, иаахтәаны, – ихәеит Шьяадат дыччо.

– Исхәозеи, акрыздыруама сара исхәо...

– Саауеит, бабаду, сара усура арахь саауеит. Апрактиказ сықан санцоз ирасымхәеи зегьы, салгар абрахь саауеит хәа.

– Хаи, бабаду дукәыхшахааит! Еи, бара атакәажә, иихәо бахауама бмәта?! Убас шыкаутцоз сара агәра ганы сықан, арахь даауеит анысхәалак, уанду агәра лызгомызт. Бабаду дукәыхшахааит! Ахәыс пшқа умбазеи анака, уахьяаиуаз? Уажә ааигәа жәык ҳазхьеит. Акамбашьгыи еишыклашышьы ичкәахауеит. Иазауазеи лхәауан уанду... Иааг, дад, иааг аңхә, схәашьа Ҷашьаны ушсыхәапшуа збоит, иаагала, иаагала аңхә!..

Абри игәалашәо, амца нхәытцышышьаауа дахьынзатәаз Шьяаб, игәылацәа аныхәафәқәа неимда-аимдо иржәуан. Имаґа иахь имаз агәыбылра игәафы шака ифыхоз акара, ичкәын иахагыи дизгәауан.

«Ахьаңарч изхылтцыз иахыччон» хәа, иадибалазеи иаб ифны!

– Дыгә иоума, Шьяаб узфәу? Зны дахьяашьақәурфьаз афны днацәыхкьан, ус даанхазеит, – Дыгә дидгыланы даацәажәеит Хабыгә.

– Баша дхьауршшоит, Хабыгә, уи. Дахьаазамзырхадыкәыңшыр ихы ихьуеит. Абна илахаз аҳаиуан дафьзахеит, дыбнеикит!

– Абнеикра анухәа, – иаацәыригеит гәылак, ацәажәара даеаңьара иахигарц, – ҫымшқа рышьтахь, ашацкыраз сәагылан, Шьааб ухәакәа ҫаңарас иахьрымаз агәафара сәаланы сәынасхеит. Асы ишықәхәмаруаз сылапш нақәшәан, узфо халалс уроуаит схәан, жьакгы смақа инадысхәалеит сышнеиуаз...

– Ашьра зламариахаз ала, уара уеиңш иабааз, имақыз жьажәк акәхарын иара, – иажәа атәы налелтеит азәы.

– Қарала иахытуаз сыздыруам, амала, алымхәкәа санынарыхәапш, уара улымхәкәа аасгәаладыршәеит...

– Шәаангыл уара, иажәа ишәырхәа.

– Сышнеиуаз, санынапш, – ацәажәара дағын агәыла, – ажәытәан Аркәыңьаа рызлагара ахьтагылаз аханы, аң ду амдан, апышә асы иларшышыны еимдо, акы амтоуп. Мшәыз цыисшьеит. Азәы игра изап, игәағыны сзаеихсит. Иааигәацәан, знык ала исзышьтамкыр, сааимыжәжәа снышьтанатон. Ахы анышьтнах, цқьа скылыңшызар, хәазаап.

– Ахәатцәкьоу?

– Иаабац ахәа, уара уеиңш, апышә хәхәаза. Сшәақь сшәамхы илықәкны сынкылңшын...

– Уаеихсзааит, мамзар, иуамхашьуан...

– Алымхашьаҫа илагәыдысцап схәоны, сара сышқа аҫаанахеит. Ихашәцдару, уара, афнхәеиңш иаағәырызшәа саҳаит. Аблақәа тызза исыхәапшуеит, ишәазом. Ари ҫынхәазаап схәан, сшәақь ашьшыхәа нақ снахеит. Газарами! Сәагылан, иара ашқа сәыфасхеит. Асы амра анақәыпха, убла агәы пнақо, ицырцыруан, убри санамырбазаап, ишәасымхәеи, мшәан, алаба ыршәны иаагәыдысцартә ааигәаранза снейханы, иааи убри аатцәфрит, аха усеиңш збахьада! Ахы шхаз сара сышқа аҫаанахеит.

– Ашәақь шумаз ухамыштызтгы, агәызхәа илагәыдцаны иумшьуаз!

– Ашәақь акәым, ухы ухаштрын. Абарт аңхәатәи ахаңыцқәа цсызак иааиуан.

– Анцэа ицьшьоуп, шьтэак атэыџа иахьакарамхаз! – ихэахт зеггы атэы рылазтцоз, изамџақэа кылтцэраа ицо, аеҳэа иеатаны дахьтэаз.

– Ианаасыдыххылоз, атцла сыченаваскит акэымзар, сааи-хыхны слышьтанатцон.

– Ишакэхалак, ура узиааиуаз ажьа аамышьтахь акггы умбеит.

– Шэафэытцишь, ура, алафхэара. Сара акы сзеилымкааит, иубаз џынхэазу, бынхэазу? – џааитит Шьяаб.

– Излауасхэарызеи, сара схата исзымдыруазар. Ашэа-рыцаџэа усоуп ишыкоу: ажьатцэка збоггы жьадуззоуп иибо, аха, ихашэтца, ус акэым, ииашатцэканы, амшэ цшра атаны, џадак иакаран уи ахэа.

– Ура ушка ианааиуаз, ушэакь умнахыр, илахахауан, машэырггы ахьуан.

– Аеҳэаџы шэантэоу зеггы шэфырхацэоуп!

Алаф еилырхуан, иччон, ихэмаруан. Ихы ркэны ахэыштаа-ра ахэа хэытыгыџаауа, дхэыцуа дтэан Шьяаб.

– Иабашэыкэу иахьубаз? – днаиазтцааит.

– Абра, иумариашаны уахьынтало, Аркэыцааа рызлагара ахьтагылатцэказ.

«Хымпада, џаџратагалан сымхы иачычаз ахэоуп. Аапын, латцан, иааины саанда инажэлоит. Сара схэақэа ирышь-тразарггы акэхап, – дхэыцуан Шьяаб, – Сара схэақэа ирышьтрамызтггы, апхынггы азынггы арака иаангылозма. Шэарыцаџык абынхэа сшыт хэа дычехэо иџныка иманы дцашт. Иухшаз иами абри зхы иакэызтцаша. Сара исыхшаз стэы-сымаа дегызмаха еимыртэозар, иахаггы еигьышьоит. Сажэымтычеха сыхэмаргамхеи!» Дџагылан, амџыркэараџ днеин, иџаны, қырстак акара ишэпаз аџтэ кэашк аалихын, ижэџа икэцаны иааиган, аџеџхэа аихатэы хчныза илақэижыит. Аетцэақэа кыдышэшэазшэа, аилабылра иаџыз амџы аццхьқэа кэаз-кэазза иџарылддын, ачча-ччахэа инейдыткэацлеит.

– Тфу, тфу, аџстаа, улақэа тухааит! – ихэан, аухантэарак зеггы алаф рылызхуаз, лабыцэк ааццэаны амца ина-қэиршэит.

Шьяаб деиҥацахын, ѡаха-хаха имыцэартэ амца еиқәи-
тарц иҥахызшәа, акәаш сса-мыссақәа еиҥа еидарак ааганы,
амца инақәиҥеит.

– Икоутцозеи, уара, ҳаузырц иақәукыма уаха?

– Еиқәызааит! Азәы дымѡасны дышцо даапшыр, ауаѡы
дшынхо идырроуп.

– Ари еиқәу изымхазо, даамѡахыҥыр?

– Уара, абажә мца иашыҥылахьоу, иуздыруам акәаш-мца
зыҥсоу. Аламала ицәом, иуахау, акәаш-мца аламала ицәом!

Ибахҥцәаза, ахәатахәа иауан асы. Ибымбылха иақәыҥсон,
уаанза ихҥааланы ишыҥаз. Аҥаацәа ду анышьҥало ина-
хысхьаны, рқьафқәа ҥатцаны, ргәазхара еихлафны, Шьяаб
игәашә инҥыҥит игәылацәа. Иара игәы рҥынҥны диарц,
ишыҥаиҥац еиҥш, ирахә днарылсны игәеиҥеит, ишылашь-
цазгы, цәѡанк ыҥшәазар ибозшәа, имзырха аанда дна-
гәыдыҥшыла-аагәыдыҥшылеит.

Шьяаб аѡны дшааѡналаз, аатә ҥҥа аҥәымаҥ иахаршәны,
аҥзамц иадкнахалаз ишәақь аакнихит. Инапаҥы иааним-
кылеижьҥеи акыр штцауз мѡашьо, асаба ақәтатан уи.
Абызкатаха ҥаҥанамҥтарц агәыцә иҥаз ацаха ааҥигеит. Акыр
шықәса раахыс иҥәахны имаз ашәарах быѡлашала ишәақь
цырцыруа ирыцқьеит. Хызатцәла еиҥаз апатронақәа иҥшаан,
аҥанҥаруаз иҥатцаны, ақәынҥарада ус амамкәа ирмазеит.

Шьяаб иҥаиҥтаз зегы збоз иҥхәыс ҥакәна: «Аѡы иижәыз
акәхап изырқатцо, иалихгәышьозеи, абҥьар рыххо», – лхәеит
лгәанала. Диламцәажәазеит ауха, аха ашара адәы иқәлаанза,
Шьяаб дѡагылан, анкьатәи ишәарыцага маҥәақәа ишәҥара
даналага, илхәара лзымдыруа, илцәымыҥхеит. Илдыруан,
ашәарыцаѡ аѡны дандәылҥуа, уабаци, уанбаауеи хәа иши-
зымҥаауаз. Зныкыр дизҥаахьазма ларгы, анкьа, шыжьым-
ҥанла данныҥыҥлоз, аха уи аахыс шаҥа цхьоузеи!

Ашәақь аҥа дкылыҥшыртәгы имшацызт. Шьяаб иеиҥш
дашыҥыланы издыруа азәы иакәымзар, ақьалара мариан
дызлаланы днеиуаз абнаҥы. Алҥарақәа, алакәымхақәа асы
ианархәа, амѡахәаста ыҥазамызшәа идырзит. Мѡақәҥагас
Шьяаб имаз аҥла дуқәа ракәын. Урт дрыхәапшуа, абна ахи

атдыхәеи еимирѣон. Шаҕа тҕла ирнымтҕуа ирнузеи иеихашь-
та, шаҕагы ршыапы иҕәйѣахыоузеи абрака. Ионы уасхырс
иатҕоу, хыбрас иақәу абри абноуп. Иара имацара иоума,
аҕсараа зегы иароуп инзырхаз. Иашоуп, ацәгыарақәагы
маҕмызт. Ажәйтәан, Шьяаб данычкәыназ, хатцарас ипхьазаны,
инеимырѣо иалацәажәон уахынла, абгақәа дрымфазакәа,
абри абна ауафы дылсны дызцар. Уахык араҕа илахаз арахә,
адырѣаҕы ашьталара иаҕсамызт.

Аколнхарақәа рышыақәыргылара ианалагоз, уи аиҕекааф-
цәа дрылан Шьяаб. Итәымтҕа дтҕылан, дыгәгәан, атхи амши
неипшыа дрылан ақыта. Азәы дыргәыбзыгтәын, даеазәы
дыршәатәын. Иара ихата угәк ацәқәа, акәатан нарыцраҳәаны,
аколнхара иалеитҕеит. Мчыбжыкгы аамтыцқәа, ицәқәа
руак нкылахәаша изит. Иашьталақәаз абна ду агәаѣарақәа
ашҕа ашьта дырхеит. Ухәан-схәанны ирыларҕеит Шьяаб ицә
ихата игеит хәа. Идыруан уи зегы ҕазтҕоз зустцәақәаз. Игәы
иалаз, изырхәаз акәмызт, инапала ииаазаз ацәагәацә хырҳа-
га алымтқәа иныбжыхәаша иахьцаз акәын. Дашьталеит
иҕеазтәылхны. Имаҕа иадхәалаз ахәызба аамышьтахь абѣар
имамызт. Еимаҳазаны илашьцахьан, абнаршәыра атдыхәан
ацә анипшааз. Игәы ишаанагәтәѣкыоз акәхеит. Иадѣаланы,
ашьапқәа рцәа рыхнахьан излашьахаз алацан цәхар.
Иахьгылаз акәша-мыкәша ахәажәра, абжынтҕра, амыҕра
ишынеибакәу цәыжәжәаны, ицѣашәѣа ишьтан. «Абгасса
роуп игәазтҕахыоу, рымч ақәымхеит. Уаха исыманы сышьтахьҕа
сдәықәлар, исыцныкәом, сзылсуам абна», – игәы интйхәааит.

Раҕхьа рыбжы дыргеит абгассақәа. Қыафуроуп уаха
рхәозшәа, рыбжықәа трыхәтцәаза, иааикәыршаны ахәхәара
иалагеит. «Абгақәа ааргарцоуп», – игәы иааинаҕеит Шьяаб.
Ибыѣѣуа иахьгылаз игьежы-хынхәуан ацә. Атрышә дас-
уан, дѣон Шьяаб. Баша атх лашьцара иналахәашон иб-
жы. Рааигәаратәѣа аблақәа аацымцымит ақәыцма.
Ишьтахьтәѣа ашьтыбж геит даеакгы. Дшыкшара ирмазеи-
ны иахәызба импытцаргәгәа икын...

Адырѣаҕы ишьталарц ауаа рееизыргеит ионы. Дааит
иара иматәақәа хыжә-кәыжә, инапқәа аҕәада рыхьшәы.

«Сара сыпшаара аткыс, шәара шәеимда шәыфнытқа!» – дөарықыцәкьеит ишъталарц аееибытара иафыз. Азәгы игәагыны дазымтцааит ацә убоу, иумбоу хәа. Ашътыхьоуп иа-неилыркаа, ибла ишабоз ақәыцмақәа ишицәырфаз, ихатә ицсы рыцәгашьас икаитқаз.

Реиха даныгәғәазгы, бнеи-гыгшәыги еилазмыргылоз шәарыцафымызт Шәааб. Иашоуп, имацымкәа аңсаатә имақа иадихәалахьан, ишъкәахьан шәарахқәакгы, аха агыгшәыг, латгәацәақәак дрыцнагаланы имшыыцзар, иара ихала ашътә рханы, илацшыхәуа дрышътамлацызт. Инхара дахашәаланы уи азыхәан аамтә имоуцызт. Акы затцәык изымычхауаз – иара ирахәык ирылакысыр акәын. Ускан имхыртә арахә алаланы афара иафызаргы агәхьаа икуамызт. Амәа тшәарақәа рфәы ашәақь хаха иргылон, абгыжә рықәыцсаны ашәацхәақәа шытеитқон. Ихы дахлафуашәа усгы ахәара бзиа ибон: «Ирдыруеит агыгшәыг, сара напы сылакра феида шырзалымго».

Шәарыцафык шәарахк, гыгшәыгк сшындаз хәа дышны-тытқло еипш акәмызт уажәы ари ахәа дшашьтаз Шәааб.

Аиәхаа атқанза дәалбаан, Аркәыцбаа рызлагара ахьта-гылаз хәа иахьашьтоу дыфтысны, цыраны инашьтыз аккара днытдалеит. Реиха аць какал ахьырацәаз идыруан. Игәвара имеижьеит. Азныказы, изышьтоу изеилмырго, ипаны, ихәхәаза грапара хәычык асы иалданы ишгаз ибеит. Аәада, аккара агәахьы днаскьацыпхьаза, ашътә иаха-иаха ифьыцхон. Еимфәаза, насгы асы цны ацашьеи рыла, агәра игеит ишхәашьтаз. Шәааб идыруан, ашьынзаақәа рыла, афнхәеи абынхәеи рышьтақәа аифдыраашьа шрымоу, аха уажәы еиифдыраартә еилырганы инарбомызт еимацсоз асы.

Атцлақәа ашәыб рықәыфрны иахькахауаз, ашътә имба-зо ицәнәрзуан. Аимдара иқәшәон акәша-мыкәша. Еитә иңшаахуан. Иара, ифьыафәсу, акы иаршәаны иказу, иаанымфәсзо, аәада, ашьхақа ахы рханы ицон. Аңстахьы дәаскьацыпхьаза, асы иаха-иаха идухон, ишьамхы иахысны иуатәашәпарахь ифәиуан. Амахәтақәа еилачны, ашәапахьы асы нанамышьтуа игылаз амзатцла амқан иеааникылеит, ицсы ааитеикирц.

Ашыцламтә ақәианы, адгьыл иалыхәхәоз ада шәпа днықә-тәеит. Иаацсара иқәра иахаратәуа, иажәра дшазхәыцуаз, иааигәалашәеит игәыла Хабыгәи иареи реицәажәарак. Иара Шьяаб ус җааитит:

– Сара еихарак сзыцәшәо ацсра акәзам, сыңсы штоу абри жәйтәнәтә аахыс сабацәа рынхарта, рцьынць ахәира ахиаар хәоуп. Саныцкәыназ, сымч ахынзагәгәаз, сымхырта ацыхәан, алҗарақәа җато иҗагылар, амағ җеир, еигәышәла снасны иаахыстәон. Иазхар зуамызт. Уажәы акы ықәианы избар, сгәахы цнажәоит, сыңсы штоу абна схыцәеит хәа, ацашә аатц-сымхыкәа сзацырцуам.

– Абри уара уеицш, – инаиатәеикит Шьяаб ибзианы дыздыруаз Хабыгә, – зегь раб ицьынць иахыбаауа бзиа ирбондаз, умбои!

– Сахьықәынхо, сцьынць дгьыл, сара саныкамло сыцкәын ишимырзуа аныздыр – цьанат гылартас исоуит ауп, аха усеицш сылахь ианымызт. Акаамет җалоит анырхәа, ахәац аблақәа тнахит хәа, убри ихьит сара исхылцыз. Ускан арака аусқәа аныцәгьаха, саб усгьы ддырзуеит, саргьы арака сыбаҗ ықәзуеит ихәазар акәхап, деиханы дцеит ахныкәгарта ахьибаз. Ауаҗы дахьыз, дахьаазаз ихатәы дгьыл аҗны ицстазаара мҗасроуп, – ихәеит Шьяаб.

– Уара уакәзамыз, хатәы дгьыл ыкам, хатәы нхара-нцыра ыкам, зегьы хзеицшуп, ахәынтқарра иатәуп хәа, адгьыл хцәаны ирыто, зыцәқәа наганы аколнхара анеиҗахқауаз иалазтқоз? Уажәы уаахәит! Арахәгьы ылатцаны ицхьауккәеит! – ихәеит иргызмалны Хабыгә.

– Уара ахәатәқәа рацәаны иумазаап сара сҗы. Иашоуп, исхәон убастәҗьа. Ирымхтәын амцхә змаз! Аха ускангьы исхәомызт сара шәаштақәа бнатоурахааит хәа. Егьи иацутцаз баша иухәеит, Хабыгә. Баша угәы иаанагоит саахәызшәа. Угәы иалымсын, аха ицегь еиҗны судыруаз цьысшьон. Уамак сыламзаргьы, убри анахәы-аахәра адунеихаан сцәа иаламшәацт. Ацша ахьаслак ихынаауа среиуам. Исыхьыз уиоуп, аус хзеицымуит цьюуки сареи. Зны, ишудыруа, ача алатцара еимахкит, нас арахә. Анцәа идырп, шаҗацъара

хаиванагалаз. Егьырт зегьы хәркәатчып, сычкәын иахарак сзыхиркәыз араһә, насгьы абаһчеи рфы сиашазамыз? Иуба-хьоума җыраакыр, ауафы, дынхарц зтаһу, зхы зтәу, аиха шытыхны азахәа зкәу атла ашыапы хырҗаны икаиҗыуа?

– Уаҗәыт, угәы пужәоит, урт рыриашара уара уахәом.

– Хлеидгыланы еицаххәар – хәхәоит. Ускан Баслангәыр икәатца аихақәа кны ианыҗала, сара ашәәкәа сфачы санагь-уаз, шәара зфышәымтзыей? Фымт шәхәхәапшуан!..

– Уаҗа уиашоуп, – ихәеит Хабыгә, – аха сара исзеилымкаауа, изуҗахузеи уара, иара абри, иаххәап, ақәатца? Ауафы иҗсы ахьынзатоу аҗстазаара бзиа ахьиоуша акәзми дзышыҗоу?! Угәы пжәо, ухы пжәо, уадызцалазеи! Иара усгьы, уакә сакәзар, зынзаск слықәтны сҗон.

– Сабаҗои, уара?

– Сычкәын агәарадаф дынхондаз, уахыкгьы ара саангыломызт.

– Уи сара сызмаҗәазам ауп иухәаз. Иара, Дыгә ихаҗагьы, уара уеиҗштәкәоуп дышхәыцуа. Диасны җыара данҗо, дыҗцакы-ццакуа даадыххылоит. Аҗсшәа ахәаха иоуаанза: «Уақәшахәтхама?» – ихәоит. Ажәа знырҗаз аҗхәызба леиҗш, саргьы, макьана иуасхәаша сыздыруам хәа наиаҗаскуеит. Дгәаауа даналагалак, уажәы иаасараза, уажәшыҗан уанаауа иуасхәап хәа даасыргәыбзыҗуеит. Уашыҗан данаауа акәым, сара сыҗсы җаны уахь сықәло убарым, аха ус иасхәоит, лассы-лассы даанагаларц. Абас хәауеит. Амала, иуҗәыззар акгьы иаҗсам, дшызжәоз сыҗихзар акәхап, даазқәылаз аара даҗәытзеит, даадыххыларгьы, уи азбахә җәыригазом. Сара, Хабыгә, исыхшаз сычкәын хәҗа иакәзаргьы, азәы инапы саныпшыло адәы сықәзар аткыс, сыҗазамзар еиҗуп, – ихәеит Шәааб.

– Уара мшаҗены иаашыҗухыз уҗазшыа уаха иаакаумыжыт, уагымааҗсазои, уанаҗалбеит! Абыржәы уанҗәажәоз, уар-пысра уҗагыланы, аколнхара аиҗкааразы артәаахәа ухәхәо уанхалаз аасгәалауршәеит. Ублақәа амца рхыхәхәылон. Ииашаҗәкәаны ирхәозаап, агәы ажәзом – ашыамхоуп хәа. Угәы уажәагәышыоит, Шәааб. Уажәы, макьаназ, уахьынзәҗ-

гәоу, мағ цырак умхырта атдыхәән иқәиаар шузымычхауа, уаатраф иаины абгахәычы акәүкәүхәа ихәхәаргғы, унеины иузымышәо укалахра укоуп...

– Уара, издыруада, Дыгә усзааишьтызар усацәажәарц? – днацралеит Шьяаб.

– Сузааишьтзаргғы иамоузеи!

– Ус акыр удитазар, иоухәаша убриоуп, сара уахь сизгом, аха иара ицкәын абрака жәйтәнәтә аахыс хара хажәла ықәґацо иахьяаиуа адгғылаф, дынхо-дынцуа исмырбозар, усқан сара саб сидам.

– Дыгә слымха интишьгәышһан, аха, мшәән, уара зныкыр ухәатәы уахыґахьоума! Уара уаагылазаргғы иухәац ухәоит. Саґәытцит, уи уаха иуасхәом, амала, уаґхьяка иаины уд-гылара иафәу уазхәыцыр цәґһам. Еиґауасхәахуеит, аґәы ажәзом – ашһамхоуп. Ауафы дажәуа далагар, хәычык иусқәа цәґһахоит. Хәаиханы хзымгыло ханналагалак, акама тґәыцәәа иаахадгылоит еґыи, аду хьзымхәаґыи. Иуасхәап ажәабжһны исахәхьоу, – дафын аеыркәышһа бзиа избоз Хабыгә. – Ажәйтәән, аґсцәаха зегғы дырбо-драхауа, аргамә иецәырганы ддәықәзаарын. Иара иигарц игәаґхаз ауаф днаидгыланы, заа иеихәон, афәхәара иитон. Афәхәара ииґаз ааиаанза ауафы инхара-инцыра рґыґ иқәитцон, ажәакала, иееибитон. Ус афәхәарагғы ааиуан, даакылсуан аґсцәаха. Дмыргәаґкәә, ашьшьыхәа диманы дцозаарын. Ғнак аґсцәа-ха хаблак далаланы дышһнеуаз, нхафы бзиақ дибәзаап.

– Уа, мшыбзиа!

– Бзиа убааит! – ихәеит анхафы.

– Бзиа суба, цәґһа суба, сааит! – ихәеит аґсцәаха.

– Цәґһараказ уазаргғы иааурызеи, ацәґһаґыи уфны иа-нааих, уаґылароуп. Умфәахыт, афһыґа! – ихәән, длымфәахы-ганы ауасашьтәә лкажһны изишьит, апату иқәитцеит. Дыґшыи анхафы, абриґыи-абриґыи аамґазы саауеит, уеырмазеины указ хәә фәхәарак ииґоз цышьаны. Аха аґсцәаха днықәґны дцазаап, акґыи мхәәзақәә. Анхафґыи дґәыргьатцәә дґәлеит, аґсцәаха чеиґыыкала дхысхит, уажәшьґа шакаамґа истаху адәы сықәзаауеит хәә. Аґсцәаха дныґаха дцеит, дцазеит

изы ахымааѿра. Ашықәсқәа акыр цеит, ари анхаѿы дажәуа-дажәуа мацара, дажәзеит. Абар, ибга ихьуа, ишьамхқәа хамкәало, деиханы дзымгыло дкалазаап. Ус аңсцәаха еиҭа диасны дышцоз даакыдгылеит ари ауаѿ дахьынхоз. Иҕылоз дабаказ, неихыркәа имамкәа дтәан. Аңсцәаха аңсшәа ааихәан, уаха илафымтзакәа днаивсны ифьнеихазаап. Дгәааит ари ауаѿ.

– Уара, аңсцәаха, исзуурц угәы иҭоузеи, изсоумхәои наҕ, уара уахь сануго? – ихәан, аңсцәаха диантцааит ауаѿы.

Аңсцәаха, ари ауаѿ дихымыччоз, иихәоз ҕыашьаны дихәаңшуан. Ашьтахь ус ҕааитит:

– Уѿагыли, ушгыло збашт!

– Ааи, аллах, аллах, сыбга, сыбга, сшьамхы, сшьамхы! – ихәан, икәартәрақәа аҕҕа рылго, дѿеихеит ари ауаѿ. Дызгылозма, аҕхәаҕ дахьтәаз иара уа даанхеит. Аңсцәаха ицқәа хаҕыҕыла дыччо дихәаңшуан. Игәы пжәеит, иҕсы пжәеит ари ауаѿ, аха илуршои!

– Аа, иуасымхәеи, уажәшьтагы иузымдырзеи? – ихәеит аңсцәаха.

– Ари аума? – ихәагәышьеит уи ауаѿ.

– Уаха иуасхәарц шҕоуҭаху?! Аа, абар, есены уахәара сахьаҕу, – игәазхара дзыччомызт аңсцәаха.

Хабыгә игәаңханы иихәоз ари ажәабжь, ихәаны даналга, ихы ркәны, ҕаҕа дышьтаңшуа, ҕымт-ңсымшьа дгылан Шьяаб.

– Уаргы есены уахәара даҕуп хәа соухәарц аума иуҭаху?! – ихәеит аҕыхәтәан, нас угыи нацитцеит: – Уи имч зқәымхо хәа уаѿ дыҕам, ауаатәыѿса усоуп хашшоу. Иагьа убас иҕазаргы, иаармарианы снапы сѿахарц сгәы иштәм удыруаз, Хабыгә. Деиқәных сашта дааталан, атаҕа данырхәо еиҕш, заа исахәан аҕхәара сиҭо дыҕазаргы, хампалуп аееиқәыршәара сахьалаго. Уатҕы сигараны, иаххәап, уахеиҕш, сыҕмак ахьынгәартцыз абнаҕ ихьарыдар, машәыр ахьыр хәа сшәаны, сыҕҕыса снашьталоит. Адунеи, сара сакәым, Чачаа дуззақәа аѿнахит. Уи сара ишсызхымфаауа сзымдырыртә акара сгазам. Акы затҕык сзышьтоу – сахьынзаҕоу, сеиҕш зеиҕшу нхаѿык ишьтахь сгылар сҕахым, – Хабыгә ижәѿахыр днас-

насын, иажэа даалгеит Шьааб. Афыцъеггы иргэарпханы иаабарччит.

Ускан уамак дазымхэыцит Шьааб ари ажэабжы. Уажэы, хараза апста еифхаара дталаны, ипаза асы илганы игаз ахэашыта дхыланы дахьнеиуаз, ифыцны иааиахазшэа дазхэыцуа далагеит. Уаанза уафцсык имахауазарггы, игэагыны изымхэоз игэтыха цаулаки уи ажэабжыи, атлеи азахэеи реипш, рееикэыршаны ишеидхэалаз ибеит. Абри ашытахь ауп еснагь ицрымцуаз игэтыха цаула, хэыцра мацараны акэымкэа, ажэалаггы еитеихэартэ еилыкка иа-нибаз. Идырит уажэшыта дзацэымцо дшамеханакыз. Ина-хараны, излеитахзамыз ала, иапхьака днанарпшит иара. Атцх лашыца иалчцаауа амцеипш, иапхьака ишытаз ашыкэскэа ихатара нарылибааит. Ипстазаара реиха излеицэымгыз ала имфасрашэа игэы инафеит. Абар, даазкэылаз кэаш-мцамзар акгы ахэеикэимцо, ихэыштаара аехэафы дтэоуп. Акэаш-мца шака аамта имыцэарызеи! Инанагап уахык, шахаггы. Ишнеиуа, апыргы шахэ-шахэкэа фыцэаап, ускан ажыицэа реипш, арацэа иаанхо, азы шақэтэаны, амца шахьурсыр, еита ихэыжжаза инеикэылоит. Уажэы ибама, шакантэ ажыицэа ирзигахэоузеи ус арацэа рцаны. Ианфыцэаауа, акэаш фыцкэа ааганы иакэызтода имца? «Азэы затэык цсеивгагас исымоу – сызкэыхшаша смаца иоуп. Атакэажэ излалеихэаз ала, аа, абарт афымш-хымшк рыла апсшьара мшкэа иоуеит, даараны дыкоуп. Уи сара сышка ифы хэуп. Иаарласны сышытахька сгыежып, снейаанза даар калойт».

Ицкэын днаизхэыцыр, зынзаск даеакын ихафы иааиуаз. Абар, ихэыштаара аехэафы, неихыркэа имамкэа дажэны дтэоуп. Ипхэыс лакэзар, аткыс деицэоуп. Еснагь еипш, ды-ццакы-ццакуа ашта дааталоит Дыгэ. Апсшэатцэка ихэаанза: «Шэцома?» – ихэоит ишихэац. Иара, Шьааб фымт дгыланы дихэапшуеит. Иеихэарызеи? Уаха иара икнытэ акгы ани-махалак, дычча-ччо дааифагылоит Дыгэ ипхэыс, иара Шьааб итаца. «Шэаала, баба, хара хыхь, ахьтеи амлеи шэахаркрым», – лхэоит ишылхэац. Икалап, илхэо цэгьамзар, уи адаггы лара дуафцсы баапсымзар. Дыбзиазаап, аха – лхазы. Иара илшом,

ичкэын амал азоуп уи дзигаз хэа ауаа иахызырхэо. Ахьзи ахьымзги рзоуп ауафы адэы дзыкэу. Ахэоуп азхара ахьафо иаангыло. Лмал азыхэан акэымзар, дзигазеи иткыс иеихабыз апхэысеиба?! Данигахгы, иаб ифныка дааигандаз, уахь дцаны дзылхатэазеи? Абар, уажэы дахьидгылоу уи апхэыс. «Абри лмал аума ухызхыз, уара ашэикка!» – хэа илабашья рыхха дисшан, аха иабакоу, илабашья иара изыхэан, афны ашьака иафызоуп, иааитцихыр, дкахауеит. Ичкэын, цас иуашэа, дфепха-фаччоит. Амзырха дахьыкэыпшуа, еимассы ахэира ахытэахьеит. Ицматракэа, ижэборакэа рахэ кьоушэоукэак ртатэоуп. Дыргап ичкэыни итацеи дара рышка, убри рыцсы ахьыкэхаз агэарадахь. Иаакыаптахап арака инхара. Знызынла дааганы дныкэырпшны дигалап ичкэын, зхатэ хатгэын икэыпшуа дызлаиеицшымхарызеи ускан? Ус дкалар аткыс, дыказамзар еигьуп. Иамузоны, азэы инапы данымпшылар камлозар, даныпшылааит имаата инапы. Ичкэын – мап! Еигьзатэкэоу ухэозар – агьарахэа дшыкоу амфасроуп. Аха усеицш даныказ аамта цахьазар? «Мап, Шьяаб дшыкац, дш-Шьяабу дымфасроуп!»

Илапш еита инахьысит, инахьхьи, анаара агэтанза иафаланы ифеихьаз абынхэа. Уи цаса ааста иаха аныкэашэа рмацны ицон. Ишнеиуаз, зынза иаатгылеит. Ацсакэа реицш, нак-аак ицыр-цырза итагылоу ацкэатэкэа ибоит. Ахауа ахьыцкэоу, иахьфыхоу ауп ус иааигэаны изырбо. Дафе мацк днанашьтыр – ашэакь инаногон. Ишьамхкэа асы инылаирсын, аасра иенаваикит. «Иабацаришь? Ахэы изкыду ианхала, исцэызыр калап. Амч пнашэахьеит, уахь ишпацари». Ахэа, абызгэыркэа еиларгыланы, иаанапшы-аапшит. Апында хыцгыгэынзэа ифышьтыхны иааффышэеит. Шьяаб ишэыз аупыжэ ахэы днахэапшит. Ацша иара ишка иасуан. «Уффышэала, шака улшо уффышэала! Уцсы ухытаанза уц ыцхны сцатца аласымсозар, сара саб сицам!»

Амфа аапсахны, анаара инталеит абынхэа. Уи акэын Шьяабгы иидахыз. Уахь иахьындало уамак изынаскьом. Арт атыпкэа, иара абынхэа аткысгы ибзианы идыруеит Шьяаб. Егьараан ицсаса таирхэхьеит арака. Ицалааит! Уамак

изынаскьом. Ацакьа цыфцыфара инадгылоит. Абынхэа акэым, ацыг зафалом уака. Иахьхэйтцалаша ахапгьы амам. Ихынхэны лбаака идэыкэлар акэхоит. Шьааб аасра иеылакылакуа, ашэарах амфа еихитцэарц, ишилшоз дласны ддэыкэлит. Итцуазеи абас дласны дымныкэеижьтеи! Иахьаанага изымдырзо, мыч фыцк илалан днанагон. Еикэкаца ишьаз ижэ-цэеимаакэа руак ашьацхэа цытлеит. Уи ибо дыкам уажэы! Амца зхыхэхэыло иблакэа апхзы рыхтэалоит. Урт раха имам уажэы! Ахэагьы, ауафы икаитцашаз ацэа иалашэазшэа, цэыслампыр дук анышэ хэытцырцыцуа иаауазар еицш, ахата имбазо, асы еимгэыцкьаа, амфа икаанза ицэиасырц, иаауан ишзахэоз ифны. Азкэаф ицыпхьза еилагылаз агыгцэа илапш накэшэеит. Асы еимгэнахэарц ахы анфылнацаауаз – атыкьхэа иткэеит ашэакь. Ашьахэа ргэахы тзызаартэ афыжбжыы геит уи. Асы еилафынтны, саба шкэакэаха ихатэалеит. Иахьгылаз икэгьежьааны ианыкшалак, махэарк акара ишэпаз ааскэа еилакэакэаса ишытанатон. Ижэларт атахын, аха ахысыбжэ ахынтэаафыз азеилмыргазар акэхап, иахьцара азымдыруа иаанхеит.

Шьааб, еица ахысра ацымхэрас, агыгшэыг цкьа дабартэ даацэырцын, ибжыы тганы ха-ха-хахэа аччара далагеит. Уи ахы ианархэеит ахэа. Лапшцашэарак иафызаха анаара илтафры ицеит.

Дахьеихсыз атыцаф даннеи, ашьа кэпшышьза асы илатэан. «Баша сгэыргьон, исыцэцеит, анышэ иамандаз! Ашьа злакашу ала, игэгэаны ихэуп».

Ишэакь апатрона фыц нтаиршэит. Дцон аасра днылсуа, макэахэара изааиуаз асы еимгэхэо. Абар, илапш инытцашэеит. Инеиуеит уи анаара иафаланы. Бжык иакараны, еикэатэаза асы инылибаауеит.

Асы илданы игаз ашьта дхыланы дышнеиуаз, цсатцла дук днамтагылеит. Шьааб игэеитеит, ацсатцла амцан, асаба кэффы иахьыказ, ишаатэаз ахэа. Ашьта цкьа дхыпшылан игэеитеит. Агэра игартэ еилырганы ибеит, зны илатцаны имаз ахэакэа ишрытцарыз, ашьанзаа тыпкэа злану ала, ишыбнеикыз. Ихы фышьтыхны апса днатэпшит. Далпшны ажэфан фатцакгьы

имбо еимахан амахәтәкәа. Цақанза ишытагылартә илакәыз махәтак агәыцә афытдәкьа ицәыжәжәаны ацәа ахыхын. Шьяаб амахә аанкылан, цкьа днахәапшит. «Ахапыц тыпкәа злану ала, кәасабуп, хымпада, ари ацәа ахызхыз. Ааигәа икәмкәа икәм иаргы».

Ицсы шааитеикыз, деитафхылеит абынхәа ашыта. Ақәа-саб дашәарыцо ашыталара акәым, иапхьа иаагыларгы уи дазхьапшуа дыкәмызт Шьяаб. Абынхәа ашыта иаха-иаха изла-фыцхоз ала, уажәымзар-уажәы дахьзап хәа дгәыгуан.

«Улымхәкәа царцаруа иаанкылан, узцәмпшзац ажәфан уатцасырпшып сара! Ахапыц, аңсы ахытаанза ахапыц...» Макьана икәзтахоу хәа уафцсы диқәымшәацт, аха аңсаратәи ашәарыцафцәа ирхәоит абри еипш: абынхәа ахы лакәшәан ианынкахалак, аңсы ахытаанза уфахаххны, ашәакь ашьхәала ац уфытцасны иаатцухыр, адалакь еипштдәкьа ахәыц еифәнатцәо ицхауеит хәа. Ашәарыцафцәа усгы ражәабжыкәа ракара аурхадмыргылахуа. Бнахәак аазшьхыоу аңсаратәи шәарыцафык уиазцаар: «Атыкьхәа слеихсын, ишыткьа ианыокаха, слытцасны ац аатцыспаан, еимассы икәз сцәца алассеит!» – ихәоит. Шьяаб абри ажәабжы ааиахәацыпхьаза, ахәычкәа рзын ихәоу лакәк иахазшәа, дахыччон. Абыржәы дачәазнык агәра игарц, дачәазнык цсабарагы уаагы идирбарц итахны дназгоз игәтыха, убри «алакә хәычгы» афынапнашьит.

Изфәеибацалан ицоз уи ахәгы инхытцит. Ашьа иаха-иаха ифыцхон. Уажәымзар-уажәы... Уажәымзар-уажәы... Аха кәты фәрхасрак икәм азын мшы, изытны иалгаз ацәашьеипш, афыцәарахь инеихьан. «Исцәыхәлоит. Афныка ирласны сгыежыроуп. Акәаш-мца еикәыстцаз ианбанзамыцәаришь? Атакәажә излалхәаз ала, сызкәыхшаша с-Шьяадац уатцәи уатцәашьтахь руаки даароуп. Даауеит, хымпада, даауеит. Уи зажәа иахыцо дреиуам. Ишцәсеихәаз аңхә анеикәахцоз? Дышцәсхыччоз! Илымхәкәа фысхып уи данаалак! – даатгылан, ахәа ашыта дхыпшыло: – Абар, абракагы инатәеит. Уабанзазцо?! Уаха сухьымзар, уатцәы ыкоуп, уатцәы сухьымзар – уатцәашьтахь!..»

...Мышқәак анаабжыыс, ажәабжыны инарылафит аңсараа, Нықә Шьяаби абынхәеи ирыхтибахыз. Азын мшха аус-хәыс уиақара ианамыргәақуаз аамтазы, ари ажәабжь, иазхауа, ашьапы ацало, анапы ацало, уахыки-енаки рыла, ақыта ахи-ацыхәеи еимнаркьеит. Шақа ацыртцаз, шақа агдырхаз уажәшьта иара Шьяаб ихатагыы изышьақәыргылом.

Абынхәеи иареи ирыхтибахыз, ишықалатцәкьаз еиқыр-шәшәаны Шьяаб ихата азәгыы иеимхәеит. Хаха-хымш цхьаны, ишьталаны дзыңшааз ахацәа ирбаз, абынхәа изнауз ауп. Иуатәа ашшараф ахәра анын. Инапқәа асаса итихыз-шәа ицәыжәжәан. Икәымжәы цырффан... Ихәрақәа еиқәпах ифахәаны, дцыркыпцуа афнықа дшаауаз ауп ишьталаз ахацәа дшырбаз. Убасқан, иқыта уааи иареи анааипыла ауп ианиз иахьагыы аңсараа еимыркьо ирхәо, уажәраанзаа хазлацәажәоз ажәаңқа: «Шьяаб ихәа алымхәқәа реиңш!» Дзыңшааз ахацәа: «Хәи, уанацьалбеит, уеибгоума, иқалазеи, узыниазеи, уабақаз?» – анырхәа, Шьяаб акраамта ғымт дрыхәаңшуазаарын. Ашьтахь еиқәыфахәа иқаз инапы ицьы-ба интаиршьшьын, ихәымбабиса-хәымбабисаза, иңарңаруа ахәа алымхәқәа аба аатыганы идирбазаап. Ари збаз аччара иалагар, игәы иалсыр хәа ишәаны, инаиғаңшы-ааиғаңшуа инхазаап. Аха убри аамтазы, иара ихәрақәа, иааңсара ихарштны, игәатцанза, игәарңханы ақырқырхәа дыччазаап. Аңсаратәи ахацәа аччара азыхәан ирутахуаз! Ашьхәқәа дыр-лахьыхит. Иара убасқанцәкьа ихәазаап азәы: «Шәарах жьыс иааугаз егықам, аха абызхәацәа цытраамтак ирызхашаз абна ирзылугеит!» – хәа. Уи иихәаз имахәазазшәа, раңхьаза ампыл мтарсны изгаз иеиңш дгәыргьо, абынхәа алымхәқәа ҳаракны иркаткато, зегыы идырбо дыччон, дыччон Шьяаб...

АЖӘЕИНРААЛАҚӘА

Автор икнйтә

Абрақа еизгоу ажәеинраалақәа, акык-ѡбак рыда, зегьы ғыц
аѡра саналагаз изыѡқәаз роуп. Ари аамтала, хәарада, акырза
аеаңсахит алиитература иахәарц иахәтѡу, тақһхықәрас иамоу
хәа сара сеилкаара. Иахьатәи сыблала санрыхәаңшуа, аформа
аганахьалагьы ирыгу шырацәоу збоит. Аха ауафы, иқәра
наскьяцыңхьаза, ауаа, аамтә, аңсабара ухәа зегьы даеакала
дрыхәаңшуа даныкалалакь, дхьаңшыны критикатә блала мацара
дахәаңшыр иқәыңшира ашәтымтәз дыргәатәиуа ицраз абзиаабара,
шақа гха иңшаарызеи, усқан иңсеиңш бзиа иибоз аңхәызбагьы
шақа гра лывибарызеи! Ус акәымкәа, игәалаиршәар уи абзиаабарала
иңсы штәз, лара димшиараны дшыказ, дагьлыхәаңшыр убасқан
дызлалыхәаңшуаз иблақәа рыла, бзиа имбарц залшом убри
иманшәаламхакәа ицәызыз ибзиаабара. Убасоуп ишызбо сара абарт
сажәеинраалақәа. Егьа рыгзаргьы, урт гәыѡбара рыѡам, цәанырра
ицъак ашьаңха рыланы избоит. Убри азыхәан акәхап ркьыңхьра
иаңсаны изысыңхьазаз.

САЖӘЕИНРААЛА

Амѡа уанықәло, сажәеинраала,
Амѡа хара игоу,
Схәыцт, унымхарц җара ухала,
Иустарц исыхәтоу.

Уахымҗьарцаз уара умѡа,
Ахра иахьаґгоу,
Ига, иустоит сара сыбла,
Лашараны исхоу.

Аңша асны, аҗаа аңґеѡуа,
Умгыларц улаҳәуа,
Ига, иустоит сымра иҗеиуа,
Уи уарҗхап уара.

Ишәҗышха ааңын анеинтәыло,
Унымхарц угәыкуа,
Ига, ирыҗ амѡан иуңыло,
Сбаҳчаґ ашәҗ ииуа.
Уеилазызо, агәыҗґа уамгарц,
Ақәҗара анухәтоу,
Ига, ишәаны ихьамҗыц,
Агәы, са исызҗтоу.

Уқәла умѡа, уҗа ңшзала,
Унхом уара узаҗәны,
Сара иустаз, сажәеинраала,
Ауаа ируҗар ишаны.

1958

АМАХӘҖА ХӘҮҢ

Амахәҗа җарҗаруа, аҗеитдыхны,
Аң дла ду гылоуп иҗырбо.
Ашәышықәсақәа цахьеит уи иахысны,
Иара иахагы иғәғәахоит иғәацо.

Махәҗа хәҮҢык алияауп инаңхьакны,
Амахә дуқәа рҗынза иназом,
Аха аң ду иахьалоу махәҗакны,
ИхәҮҢызаргы, ахы җәыннашьом!

Аҗара, 1951

АЗЫХЬ

Даагәамҗит сәҮҮза, изымчхакәа:
– Хәи, җәушьт, хҗаландаз зымжәзакәа,
Хмаҗырк азназ хҗылоуижьтәи иҗзозе,
Иараби, адгьыл иахәрызшәа, инызкылозеи?!
Зҗас иҗыҗыр, ма иаҗәҮҢыҗыр зынза,
Иаауеит гәҮҢрҗынтәк иаҗараха ипаза!
– Уи җәоумшьан, – наиаҗаскит сара, –
Ашьха иагәҮҢхәҗыхшуп, иаҗәҮҢым җабара,
Имаҗзар, азыхь захьзугь убри азоуп,
Иаауа ахәҮҢы – рәаш дук иаңсоуп!

Аҗара, 1951

* * *

Снаңшит аҗада. Ашьха харакыра,
Асаркьа иаҗызаха иҗәхәуп.
ЕиқәҮҢцәашь анаҗә, асыңса җырҗырра,
Иҗааршәха назаза иршәуп.

Снаңшит алада. Абан, избартоуп,
Арха каршәрақәа еихашышы,
Ишьац иатцәароуп, ибна еикәароуп,
Уа амрагы цхоит икажжы.

Исхәеит сара убасқан хықәкыла:
О, архақәа, ишәхамштын бзанцы,
Шәықазарц шәарт абас шәеинтәыла,
Абант ашьхақәа гылоуп илаҳәны!

Атара, 1951

ЕРЦАХӘ

Ерцахә, иудыруаз убжара иноухыысуа,
Ашьха ссақәа, иутдагылоу ушьапаны,
Ишрыбзоуроу, уеышьтых ажәван уатцакысуа,
Ашьхақәа ураҳха уахыгылоу рханы.

1952

АХАХӘ

Ахахә иалх идыргылоит ахан.
Хаҳәла атоурых цәажәоит, абан.
Абаагәара дуқәа иарала ичацоуп.
Ахахә ацстазаараф акыр ихәартоуп,
Аха ибҕартцоит ахшырахь инаган,
Амәа ианхалар ауаа ирҕырхаган.

1952

ААҘЫН

Азын хьшәашә, имццакзоз,
Ицеит аҕаршәшәан.
Аҗсаа рашәабжь, имгазоз,
Ихдыртлеит шьжьымтан.

Аапын аaira еигәыргьо,
Анаҕа аахылт.
Җсатала адгьыл ырҗсахәо,
Аҕыларҕа ихчылт.

Аҗша ҕәанда натцато,
Ашәаҗыҗьаҗ арцысуан,
Иахьагхаз иҗхашья-җхато,
Амрагы ццакуан.

Адгьыл ахьта алнахырц,
Ашәахәақәа цәыртцт.
Ажәџан атца инатцазырц,
Анаҕа наҕ инхытцт.

Ашьац җшқа қақаза,
Иџеиуеит иҕато.
Азаза разынҗсараза,
Икаҗәоит иахьыкәкәо.

Ицәхәыз амахә хахаза,
Апатҕәырқәа птит.
Ашәт абла шашаза,
Агәы җшқа аанартит.

1953

АМШЫН

1

Бзиа узбоит, амшын,
Саныхәыңыз
иуртысуазшәа сгара.
Иҕалон адгһыл сгәы ахшәар,
Уара уанымзар аҕсабара!
Иҕхоз амра,
Амза кыдыз,
Ужәәанаҕе ишеишеиуа,
Агәырәа сыман,
Саналоу ахәыцра,
Уара ушҕоуп са сахънеиуа.
Сымч урҕыцуеит,
Сгәы иснаҕоит,
Сымтәап, сықәдалап хәа,
Аҕәара иасуа уцәқәырҕа,
Абжыы саҳар ахьарчхәа.

2

Угәтыха здыруеит,
Убызшәа мазам.
Сара сзы,
Иансаҳауа ахьарчхәа
Са сымшын, убжыы.
Ианагәйдутҕо ацаҕьа,
Уцәқәырҕа еизганы,
Убасқанҕы улызшәа,
Мазам сара сзы.
Аха зыткәатцас,
умтцысзо уантәоу,
Исыздыруам усқан,
Исыздыруам угәы иҕоу.

Уцәқәырқара атқыс,
Утынчра
Сацәшәоит хараза.
Умтәан, сымшын, утынчза,
Уеисла,
уеисла!

1957

* * *

Иналкьеит алабашья аңса
Арқыс ишыапы,
Аха дгылан арқыс,
Дгылан ичҳаны!
Атаҳмада иажәа
Пшьаала инаигзон,
Иикыз алабашья
Уажәы-уажә иртыслон.
Иашоуп, ицәажәоз,
Аццышә еипш, дышлан,
Арџаш зџысыз ашьхеипш,
Акачырақәа иџган.
Хәарада, арқыс
Абри иакәйтдон ҳатыр.
Хәарада, ачҳара
Абри инаҗон акыр.
Аха, ихашәтца,
Абри акәмызт ихадаз,
Агәамч ду иҗаны,
Арқыс дзыргәҗәаз.
Атаҳмада ихәомызт,
Шака ифаз,
Шака ижәыз.
Ихәарц дгыламызт,
Иахья ишәу,

Иацы ишәыз.
Уи далаҗәомызт,
Даныцкәыназ,
Шакаф аҗәса ижъаз.
Уи дцәажәомызт
Ирбарцаз,
Шака дкәышны анцәа дишаз.
Уи иажәа иазбуан
Аңсра, ма абзара,
Уи иажәа иазбуан
Аңсадгьыл алахьынца.
Уи дцәажәон
Ажәа кәышла,
Дцәажәон,
Ахы ритәрц жәлара.
Дызгылаз арҗыс,
Абри азы акәын,
Җымт,
Ихъаа цәгъа чхәуа!

1954

АМҖАХӘАСТҖА

Уажә ааигәанза, ахырхарстҖа
Ахьхаз хәаны изымдырзо,
Җенак дызнылаз амҖахәастҖа
Дшықәыз дықәын, дықәымтцзо.
Уажә, абар, иахьцоз ангәеитҖа,
Дабакаһыз – дкьалахьан.
Ишьтахь дхьаңшзар – имҖахәастҖа
Дызнысызгьы еималахьан.

1955

* * *

Ашьха, ашьха акатцара,
Бжык афыуам цара.
Идыргылазшә ахан хытцара,
Иғазғазуеит наҥ хара.
Сырғацшуеит, кәацрак сықағыла,
Блала исызбом сызхара.
Сғырпын шәахәоит бжы гәыкыла,
Иаҥахуп рашәахә аццара.

Сыцсаса җеиуеит, абан, җхала,
Сыхьчазатцәуп ара.
Сышьхақәа, сгәыкуа, сыҕам схала,
Җызара сзыжәуеит шәара!

1955

* * *

Амҗа уқәыз,
Аҗны уҕаз,
Сымца устоит,
Уарцхааит уара.
Егьоурым нас,
Иухаштыргы
Уи амца зхылцыз
Ахәышҗара.

1956

АПХЪАРЦА

Апхъарца, ацсуа пхъаҕа ицага,
Ашәақәа уҕыҗхәеит уара.

Апхьарца, ауаы игәыкатцага,
Ашәақәа урғеуп аңцара.

Сышьхақәа заһантә урғафхьоу,
Заһантә рашәахк ухәахьоу,
Заһа хкы ашәақәа уғыфхьоу,
Заһаф ашәала иуткәахьоу –

Уи зеггы зхәода ажәала,
Шәкәыкгы уи абану?
Уара иумхәозар ашәала,
Аңсуа шәақәа ушрану!

1956

* * *

Алаңшхәаа
Иақәым нтәара.
Снаскьяцыңхьаза –
Ихарахоит.
Иахьа шысхәо,
уатә еитә,
Исыцәшәазшәа,
Инаскьоит.
...Сқәыңшра стысит,
Уажәшьта смачым,
Анасыңаз кыр сеимдеит.
Схәыңра иалаз,
Са сгәы итыхоз,
Дызбеит шысхәоз –
Ддаҕәазәхеит.
Еиҕах снықәлеит
Сара амға.
Нас ңшаарам

Еиҥах сызҕу.
Сабанзаҕоу абас мацара,
Иабаҕоу
Анасың захьзу?

... Издыруада,
Убаскан акэзар,
Иахагы ианрызку:
Иахьа,
Уацэы хэа,
Угэыгра мызуа,
Уразкы ацшаара уанаҕу?!

1956

АН ЛМЫТКӨМА

1

Илашьцеит уан рыцха сдунеи,
Сыцкэын уетдэ кыдшэаны ианлеи.
Сыцкэын затдэ уахьымзеит угэахэтэы,
Изурызеи уан, цэгьала икэхаз адэы.
Умацэа кэашагақэа еикэарэы,
Иақэыршэ игылоуп бзиа иубоз уэы.
Унышэынтра хэыч напыла ишышыуа,
Лағырзыла исхызгоит сгэырға.
Абар, иахьа уфызцэа еизаны,
Ирхэоит уашэа, амыткэма ианцаны.

2

Уан неиҥамхэа, аҥынхада,
О, илымада, о, илзынхада?!

Дабацари уан ажәрацәгъа,
Уан иаурблыз агәырџацәгъа.
Дыззынужда дрыцхазшьаша,
– Сан, кыр быхьма, сан? – хәа зхәаша.

Сынужьзаргъы уан затә схала,
Утахеит, сычкәын, хатцарала.
О, исшәутцазаргъ ашәы еикәара,
Уаға иумтеит уфны, угәара!

Акәа, 1956

* * *

(А. С. Пушкин иҫыртшуп)

Исзаатышшә жәџангәашәпхъара,
Дшеишеиуа, анцәахша дсырбо,
Исзақәым хаштра уи амш лашара,
Банцәыртцыз сәапхъа бкапхо.

Анасыпаз агәыгра сыцәмачны,
Ма харантә ббара сазгәыкуан.
Сымшқәа, гәыкрала сыртхаңны,
Сқәыпшра мцарс, иццакуан.

Уижьтеи аамта еикәшара,
Кырцъара сагеит сыпхатцо,
Ашәт, ирганы аффы хаара,
Кырынтә икапсеит иканзо.

Ишысхәоз: «Сынасып сцәызит!»
Банцәыртц сәапхъа уажәы,
Имцаха мшаҫенеипш ицәыртцит,
Еиҫаиит абзиабара сгәафы.

1956

* * *

Ари абжьарак сан даазкэылаз,
Аоны ханаатэо, лассы-ласс,
Далагоит пхэызбак лырехэара:
«Уи илеигу дыкэымлац адунеи,
Дызнасыпхаз ионата млашеи,
Амреи амзеи ирымалкуеит лара!»

Уи ахыз ала сгэы амаза дахысу,
Мамзаргь сыблаф лсахьа хылху,
Гэаныла слыхэоит: «Лызбахэ хэала!»
Саргы ас ахэыцра уаха исзаарымызт,
Сан, сара сзыхэан егьюурымызт,
Аха тацак дбыманда уажэшъта!

1957

* * *

Ианызбо, сымѡа уаха имцошэа,
Уаха сапхьа сымцшрацы,
Бахэѡабгаран сапхьа интэошэа,
Гэыгра нтэартаха бзантцы,
Са сгэы убаскан, амза зцэызуа,
Жэѡан лашьцареицш иангэыкуа,
Асар рымѡеицш, сытх багэылсуа,
Сымѡа еитцыбхуеит блашауа.

1957

* * *

Сразкы, сразкы сылахэмаруеит,
Са сымпылхеит иаразы.
Наскы игыла зны имақаруеит,

Мшын хытцроушәа, ицәкәырца-хәмаруеит,
Иччо сажьжьоит аеазны.

Зных, ибжьоушәа, ус икәаруеит,
Абга тынчуп, ирхазом.
Нас ишнеиуа, убас ихәмаруеит,
Убас игәаан уи мақаруеит,
Амцын сықәлан қалазом.

Аха сгәыгуеит, знымзар зны,
Искып хәа ағәра снапағы!

1957

* * *

– Хәи, ишқацәгыоу лара ллейшәа!
Сажәа змабуа дзыстахузеи?
– Уцәажәандаз уажәа рееишәа,
Уи дыздыруеит, дызурцьозеи?

– Бзанцы илуам ак ласхәар,
Саргы суаџуп, сзыхлырқьозеи?
– Иухәалакгы дақәшахатхар,
Абзиабара злақалозеи?

1957

* * *

Ари абжьарак сааџнымтцзо,
Сеыџнаскит ауада схала.
Сыџларц, сыџларц саақәымтцзо,
Сыгәтыха схәарц ажәала
Шәарыцаџтас скалам нкылан,
Ажәак сашьтан, истахын.

Усҕан уи ааттра итцагылан,
Излааһналоз сышәқәа аркын!

1957

* * *

Аңхзы хышәашәа сықәнаҥәоит,
Баньысҕыло ҕара.
Ахан хытәцара сықәнарҥәоит
Быбла аҥаңшра.

Ибхәац акәзар, сзыңшуазеи,
Мапзар ажәас исызку,
Аха амшын аҥан, издыруазеи,
Амаза итәаху?!

1957

* * *

Ас гәырҕала са смизандаз,
Са санихгы ба бсымбандаз,
Баньызбахгы са быстәхандаз,
Барей сарей ҳаиразҕхандаз!

Сара сыңсны скаршәындаз,
Башта атыхәан сҥаршәындаз,

Ах, сыхаара, са быстәхандаз,
Баньистәымхоз бсымбазандаз!
Аха амра ангыла, икачҕароуп,
Ашәт афҕы хаа канартәароуп!

1957

Изақтахузеи, изақтахузеи
 Ажәа цшзақәа рхәара?!
 Изаазарызеи, ххы заажьарызеи,
 Хаизыпшушәа еснагь хара?!
 Исахәа, исахәа срыцхамшьакәа,
 Бхәыцра сшалазам сара,
 Саргыы ибасхәап нас имзакәа,
 Сымәа шхоу аеацъара.

1957

ИЗЫХЬОЗЕИ?

Ари мышкым, ари ҫымшым,
 Изакәызеи сзыниаз?
 Сыцәа ызит, сгәы тынчым,
 Исыздыруам изыхьаз.
 Инасхаңоит хәыцрак ааины,
 Исызнауашәа цас.
 Схы-сгәы итала, инасиаины,
 Сагоит уи сымцарс.

ҫынла амам, уахынла амам,
 Ианбанзасхызго ас?
 Арахь жәала хәашьа сзәтом
 Изакә мцоу исыцрас.

Ари мышкым, ари ҫымшым,
 Изакәызеи сзыниаз?!
 Сыцәа ызит, сгәы тынчым,
 Ибдырузар изыхьаз?

1957

АМҰАН

Саапсаха, акатәара сағалан,
Мөахәастак ианыршәлан сцоит.
Сыөхалт шысхәо, таҕа сынталан,
Сышьха мөа еиҕа икәаратцоит.

Сылахь иалцуа аңхзы ныпхьахәо,
Лассы сназар сҕахуп.
Афырхатцара азхәыцра сеаҕо,
Сгәы аргәҕәара сағуп.

Заҕа саази, гатәыла ааныжыны,
Аңхкәа амҕан исыршахьеит.
Сцалароуп ицегь, ахра сағысны,
Абан, сымөа ахьхало сағапшуеит.

Иҳаракуп, аха шыҕахьҕа сҕалом,
Ауадаөра бзантцы сацәшәом.
Цьабаада ашьха уаө дызхалом,
Уи иацәаашьаз – хара дызцом!

Аҕара, 1958

* * *

Бысзыпшын, ашәхымс былагыла,
Быблакәа сбаразы игәыкуан.
Асы леиуан аҳәатахәа еимагыла,
Аөаршытрағ аҕаа ңыҕеуан.

– Быөнал! – Ашә ахь сытрысит.
Сгәаҕс иумаз, аңхыз, сызжьаз?!
Еиҕа, еиҕах исурдырит,
Уи лзын сыөны ашә шакхьаз.

1958

АЛЫҚЬСА ЛАШӘРИА ИЗКУ АЖӘЕИНРААЛАҚӘА

* * *

Абрақа анышә дамадоуп,
Стаңшуам илақта,
Схәыцра цәымзас дамазоуп,
Дызбом ихата.

Сыбла ихыжжуа алағырз,
Ирғыцуа сгәыблра.
Шақантә схы сгәы далысхырц,
Саахьоузеи абра.

Шарпы етәеипш дшашаза,
Ихалашо ихы-иғы,
Сара сымѡағ рапхьаза,
Исзыркыз знапы.

2

Ицоит ашықәсқәа еишьталаны,
Аамта ахәра арғыоит.
Узхәыцра сгәатца италаны,
Есааира иацло ицоит.

Узцәымғыз цәытагыланы,
Рқатца ишалаччо збоит.
Еилацәкәаз уныхәаға нкыланы,
Аамта қяфла иргоит.

О, урт ѡынѡықәра ныртдыргы,
Иуқәыңсоу анышә иаңсахом.
Ацәа егәа италаргы итытдыргы.
Ихәазо ахаан иуаѡхом.

Ирымаз атып пхақаа гәәтаны,
Ахәа усгыы азыгы иузтатом.
Инеилааит ашәшьыра рәәтаны,
Ажәлар назаза ирызжьом.

Ицоит ашықәсқәа еишьталаны,
Есааира унаскьоит, ухарахоит.
Аха уңсҭазаара лашараны,
Сымәәҭ цәымзаха иңхоит.

1959

АУАФЫ ДЫКАНАТЦ...

Ал. Лашәриа изкны

Ишеишеиуа жәәан икыдыз,
Аетә фкыдшәан, хланцы
Ижжаза амца иахылцыз,
Иццышәха иагеит ибылны.

Сгылан, схәыцуа сгылан,
Ҷытбжьык гомызт цъара.
Аетә ҫыцқәа ҫыхан,
Илашон жәәанаҭ дара.

Иабаҕоу уаханза икәеи-цеиуа,
Абла хаара тыцьцьо,
Зәызцәа рыгәта ишеишеиуа,
Аетә иңхоз икаңцо?

Иблит, ажәәан иацәызит,
Назаза имгыло иҭашәеит.
Ашьтагы ыҕамкәа ианыцдит,
Иацраз амца иагеит.

... Мап!
Ауафы дыҕанатҕ дбылуазар,
Даныҕам, аҕхара иҕынхоит.
Игэы амца иацраз дҕанархазар,
Назаза дшеишеиуа дынхоит!

Маи 2, 1959

* * *

Изыҕсоузеи адгьыл,
Иамамзар
аҕакэа-таҕара.
Изыҕсоузеи амшын,
Ихымлозар
Ацэқэырца еилаҕеара.
Изыҕсоузеи амра,
Иҕамшэозар, имгылозар.
Изыҕсоузеи аҕшатлакэ,
Уи рнымҕацзар
Ахрақэа.
Изыҕсоузеи аҕстазаара,
Иамамзар
Аимак-аиҕакра.
Дзыҕсоузеи ауафы,
Изымбац
Агылара,
Акаҳара!

1959

АШЬХА

Ашэтқэа инаргэылеимдо ашьха,
Тэамҳахэ ҕанатом, еимдоит.
Ирхыпраан ицоит аҕста, арха...

Ара ишыҕоу, нахьхы иубоит.
Инатэаны аҕсы анашьо мышк ыҕам,
Иеимдо есены ашәтқәа ирхоуп.
Нас иазумхэан: имацуп иаго аҕныҕа,
Имацзаргы, иҕанатцо ахәычы цхоуп.

1959

УИ АУХА

Исыздыруам уи ауха сыгәагыра закәха,
Абахчоума амч сызта, ххала ханынха,
Ма аҕшалас, ашәапыҕаа зшышыуаз?
Аха иаҕысшьоит амза, уаҕа иахзыцшуаз,
Ашәахәақәа разны касха илхаршә,
Хамала хаман атх тынч, акәа хтаршә.
Хшеидгылаз, лхы дөахан, амза дназыцшит,
Убаскан раҕхьаза лгәызра аарла изгәагыт.
Иаразнак деицрашәа, дыспыртны днаскьейт.
«Сразҕы снапала исырзит!» – гәаныла исызбейт.
Амзагы, ажәаҕан иагәзызшәа, аезара иағын,
Аха зегь акакәын, иагәытаҳәхәа ишакыц иакын.

1959

ШӘАРЕИ САРЕИ

Ареволиуциа
амца еилашыра
Салагыланы
икасымтәейт ашьа.
Ҧни-гәарей
еицшызтәуаз
арацәаххыра,
Исҕамсит
аибашыра ахцша,

Ахәышәбылфәы
анықәшәшәуаз стәыла,
Абомба данажуаз
саб иашьа.
Схәыч-цагыара дамырцәо,
сылгәыдкыла,
Сан
атцхқәа лыршон,
илырша.
Лыцәа лырзуан
сара сзыхәан,
Слыман хатцарцысны,
гәыгыртас.
Ацәашьы кыдылтцон
сныхәа-ныцхәан,
Саб ицара
сацсахарц.
Ускан саб,
итцәәаншьап мызырц,
Ихтылтц
исазарц
ихәыштаара,
Ишьацышьта
хацсадгьыл ианихырц,
Аға дыцхарс,
дафын цхьацара.
Абырскак
рхы
ацъыка ықәхны,
Сынасыц
гәырґахәха икаца,
Сзыхшаз,
сзаазаз,
акәтаґыцәа сагәылхны,
Ацсы схатц,
изшаз слахынтц,

Ргәыҭрақәа
сара санрыцсамха,
Ражәра аанза
снапала исшьит.
Саб ицәџаншьап
ансзеихамха,
Ашьа,
са сзы икаҭәоу,
алаҳәа иржәит.
Ускан
исхысхып снапала,
Аңсы,
исхартаз дара,
Рцеира саңсаны
рашҭа санызтала.
Ицәом
саб еикәйтцаз
ахәышҭаара!

1959

ХӘЫЦРАҚӘАК

Имш лашаран
Амра анцеиуа,
Саваз амшын ақәара,
Сгәатца иҭымцуа,
Амца рхылцуа,
Зҭаатәқәак срымоуп,
Са сбылуа.
Итх лашьцаран,
Ахьҭа анҕьеџуа,
Сықәыз ашьха
Нак хара,
Сгәатца иҭымцуа,

Амца рхылцуа,
Зцаатәқәак срымоуп,
Са сбылуа.
Ашәкәы абгъыцқәа
Ҫынч ауадаҕ
Еихсыршәшәозааит са стәаны,
Ицоит схәыцра арахәыцқәа,
Ицоит срыма акахы:
«Иабантәауеи сара схышытра,
Иабатцнахуеи уи ахы?
Исказшьоузеи сара аңсуа,
Изеицпроузеи сгәы-сыңсы?»

...Арѡаш зышытра
Сара схылеит,
Иахытцнахуа
Ахы збарцы.
Ахра дуқәа
Сара исыңгылеит,
Арѡаш ызит...
Схынхәуаны:
– Уара умѡа,
Баша иңуцәеит,
Узцаарақәа ҫакда инхеит.
Сара сышытра
Арака инымтәеит,
Убла иамбо ихарахеит.
Ахра дуқәа
Нахьхы рҕашәаҕ,
Уаҕоуп сышытра ахьцәаху.
Избахьада
Ашьха рѡашда,
Избахьада
Арѡаш шьхада.
Издыруада ихаихабу?! –
Абас сахәо,

Аңағ иағаччо,
Арғаш неиуан иццакуа.
Ахра шлақәа,
Уаға игылаз,
Иахзыңшуан шахатра уа.

Арғаш хышытроуп
Схышытра ахы.
Сара издырит
Исказшьоуггы –
Изеиңшроу мшынуп,
Сара аңсуа сгәы!

1960

ГӘДУРАС ИУМАЗ

Уаңсуазар, указ қсуатас,
Аңсуа қасқәа ныкәгала.
Узаазаз уан лгәыңхәыхштас,
Убызшәа хатыр ақәцала.

Утәыла амцаңшь ықәцаны,
Уқәхра иашьтаз ғышәала,
Уабацәа, ианкарцоз иқәцаны,
«Аңсадгғыл!» – рхәон қсышәала.

Рабитқара мғашьарц рынахыс,
Аңсуа хызқәа рыхьзыртон.
Даңсуазаргь, аңсуара данынахыс,
Ижәла ихыхны дықәыртон.

Хәаак аиушам инарха
Жәлар рхақәитра иадгылаз,
Аңсуара зхы ақәызтоз Ина-ңха,
Ашьа казтәоз зңсадгғылаз.

Аңсуа намыс ңһацаганы,
Измоу иқәуп еитамхара.
Инхеит аға изы игәытқһаганы,
Аңсуа Кһахьба ихатцара.

Гәлиа. Хеигзара ззымдырзоз,
Ҳаңсуара дашьаҫоуп.
Коғониа ибжы хаа ңымтәазо.
Ажәлар ишрылац ирылазоуп.

Аңанба, зажәахә камшәазо,
Аңсуараз дыхьзырхәагами.
Лашәриа, игәеисра еикәытәазо,
Ҳпоезиа дааңынны далами.

Нас арт ирхәоз аңшәа,
Иахьа икәнышшә дарбану?!
Агәаҝрағ иңышәоу абызшәа,
Изалшом ақәра аманы!

Иееим ңасқәак уңылозар,
Аңсуара иатәны, уаңәымшәакәа,
Ңхьа рцарағ ужәлар ирмыхәозар,
Ирылблаа, икажь уаеигзакәа.
Аха аңас бзиақәа, инымтәазо
Реихаҳара уашьтазас.
Аңас ауп амилатра зырңшзо,
Умилатра гәадурас иумазас!

Убызшәа ҫашьартә ианыхәашьха,
Уаға изы гәырңсақәшәароуп,
Уабацәа имырзкәа ианеикәдырха,
Уара иазҳарц уцлаблароуп.

Уаңсуазар, указ ңсуаңас,
Аңсуа ңасқәа ныкәгала,

Узаазаз уан лгәыпхәыхштас,
Убызшәа хәтыр ақәцала!

1960

СҰЫЗА ГӘАКҰА

(Акинофильм «Арғиара» ақнытә ашәә)

Адәы сықәхеит сгәәтеиуа,
Сұыза гәакұа узбазом.
Амра игыло ишеишеиуа,
Уа узы уаха ипхазом.

Уус бзиақәа нагзамкәа,
Ишузыпшыз иаанхеит.
Улабара са саргәакұа,
Назаза сныжъны уцеит.
Иамцәазауам азыхь ашьха,
Акы табар еакы иилоит.
Уус иақәлом аңсра-азра,
Уара уфызцәа инарыгзоит.

1970

АМЦӘЫЖӘҘАҚӘА

Ихъзынфылоуп Цъон Окаи

Исымоуп, исыма,
АмцәыжәҘақәа сымоуп.
Исылоуп, исыла.

Амч гәҗәа сылоуп.
Ахра сымоуп, –
Ага!
Акаршәрақәа сымоуп,
Сцартә сырхыпраа,
Агәымшәара сылоуп.
Исымоуп, зегь сыма,
Акоуп исымам:
Амтәыжәәқәа сымоуп,
аха ажәәфан сымам.

Сентябр, 1960

* * *

Закә еидароузеи,
иараби,
закә еидароузеи!
Изакә ладароузеи,
изакә җадароузеи!
Сқәыңшра – ахага
иархаган
иахалама?
Зәыр садицалама,
зәыр саҗеицалама?!
Сшаҗоу
саҗоуп,
ашьаңха сыланатц,
Ауафы игәрагара,
игәыблра сыманатц,
Сеидара – мшынуп,
ицәқәырҗоит,
ишуеит,
еиласуеит.

Азба сакыцыпхыза –
изжәуеит,
Изжәыцыпхыза –
азба сакуеит!

1960

РАҢХЪАТӘИ АҚӘА

Ақәа леиуеит,
Илеиуеит ақәа.
Абахча сытсны снейуеит,
Ақәазы схыкәкәа.
Ғыц игәылтцыз ашәтқәа,
Атла абыгькәа,
Ирымбац, ирмысыц
Иахьада ақәа.
Уажә исымбеит
Сара
Аурт,
Акырцх,
Ақәа.
Сбаазахьеит,
Сбахьеит,
Амџа сшықәу сыццакуа.
Аапын, абахча,
Ашәтқәа, абыгькәа,
Срыцашьыцуеит изысуа
Раңхъатәи ақәа.

1960

МОСКВА

Москва, мшыбзиа хәа сара иуасхәом,
Асас иоуп уҗаара зыхәтоу.
Узласзыҗоу хәа азҗаара схы иасҗом,
Атәым иоуп уи азҗаара заҗхьа ишыҗоу.
Цоуп, иахьанза сыблала усымбацызт,
Исымбацызт уахьыҗоу гоу-шьхароу.
Уашҗа Каҗшь снықәсны сымцацызт,
Уашҗа Каҗшь, уҗоурых иагәатҗоу.
Аха, Москва, сыбла анаахыст исаҳазар,
Исызгәакьоу укурантқәа рыбжьы,
Ашәҗәы сзаартны, сымҗа сирбазар,
Умавзолеиаҗ тынч иҗәоу Ауаҗы...
Са схәычра уа уакәзар хәыцрас иамаз.
Кырынтә сцахьазар, җхызла уеимда,
Ухьз, сгәатҗаҗ иҗәымзаркыран иҗалаз,
Иаҗызар есаaira азҳара...
Нас араҗа исасу сара соума,
Саб иҗнаҗа исзаҗызоуп ара.
Москва, мшыбзиа аҳәара са исыхәтоума,
– Бзиала шәаабейт, иааиуа Москва!

Москва, 1960

* * *

Сынҗалазшәа анасыҗ ахьышәҗуа абаҗча,
Иахьа сгурҗауа сықәуп адәы.
Илашьцаза иац избауаз акуакьқәа
Илаша-лашо иҗылоит уажәы.
Уамак аҗахзамзаап анасыҗ аиура,
Уамак аҗахзамзаап игәырҗарц агәы,
Иац уҗазар иузымдыруа уахьцара, иуура,

Иубоит иахъа икаххаа умѡа шарту.
...Сыѳан, абас иац сыѳан,
Еѡшазшѡа адгъыл агѣта,
Агѡырѣгъара хыѳѡк аѣы игылан,
‘Еа хыѳѡк аѣы сгылан сара.
Снеиуан, схы сгѡыхъха sneиуан,
Снеиуан, иаваршѡ аѳѡара.
Ахѡатахѡа еимаѡ асы леиуан,
Илеиуан схѡаѣырц сара.
«Еиѡызара ыѳам,
Бзиабара ыѳам,
Дасу дыѳоуп ихазы!»
Абас схѡыцуан,
Абас сыѳан.
Избон абас
Адуinei иацы.
Иахъа?
Иахъа иаахѡит,
Иахъа илашеит,
Иахъа сара,
Сара исызшеит.
Сыѳѡуп адѡы,
Сыѳѡуп сѣыруа!
Аччаѳшь рѣыѳѡуп
Исывсны ицауа.
Агѡырѣгъара рymoуп,
Абан, сахъыѳшуа!
Иауеит, иауеит,
Ахѡатахѡа асы,
Агаѣа хнаѳѡит,
Ашьхара хнаѡоит,
Еиѳша аѣаца лкасы!

...Абас дыѳан,
Абас дыѳоуп,
Абас дѳалоит, ауаѡы:
Зны имѣоуп,

Зны ихаҳәуп,
Зны имшынуп игәы.
Зны амра мпҳазошәә,
Ихәлар имшазошәә,
Ибоит җәанатны аңсра.
Зны игәытбаара жәәануп,
Адунеи зеггы иануп,
Даҗызоуп амра ихаҗа.

...Абас дыҗан,
Абас дыҗоуп,
Абас дҗалоит, ауаҗы:
Зны дгәырҗоит,
Зны дыгәжәәжәоит,
Деиңшны дубашам бзанҗы.
Изхом, изхом
Иахьа имоу,
Иҗегь, иҗегь аҳәоит уи игәы.
Иац ираҗәаз –
Иахьа иҗәмаҗуп,
Иахьа ираҗәоу –
Иҗәмаҗуп уаҗәы.

Москва, 1961

АШЬАУАРДЫНҚӘА

(М. Чкаату итемала)

Ашьауардынқәа, ашьауардынқәа,
Кавказ ңхьартас измазоу,
Аңсадгьыл ахьчараз санықәуа,
Шәфырхатҗашьоуп сгәы итазоу.

Ашьха ңхәызба шәа шәанылбо,
Ишәзылкуеит лашәа игәықзоу.

Атаҗмада шәара шәанибо,
Игәнигоит ичкәынра ицахьюу.

Ахақәитраз уи данықәпоз,
Дызташыыцуаз шәара шәоуп.
Ирашь раҗхьаза данакәтәоз,
Издикылоз шәара шәоуп.

Ашьауардынқәа, ашьауардынқәа,
Кавказ аныс, абыс измоу,
Избоит, еицых шәымтәыжәәа дукәа,
Шәызхаңыруа ахра заҗароу.

Ахы шәықәшәан адгьыл шәықәтәар,
Шәтцас ала хьымзгьыс ишьоуп.
Шәзыцәнымхо ахымәас шәықәшәар,
Ихатцароу – шәшыңыруа аңсроуп.

Ашьауардынқәа, ашьауардынқәа,
Ахақәитра ңсыс изхоу,
Аңсадгьыл ахьчараз санықәуа,
Шәфырхатцашьоуп сгәы итазоу!

Москва, 1961.

АҢСУА ИҢААЦӘАРАҢЫ

Араби анҗлызи урысшәала еицәажәон,
Итәан афьыңагьы аңсуа ифнаҗа.
Март мза иалшауаз ңнашәон,
Итшәаауан, илашон алакҗа.
Цәқәырҗатцас, еишьтала-еишьтала,
Арифмақәа еинаало еиваңсон,
Анҗлыз поетцәа азәазәала ифнала,
Араб поетцәа инрыцшәахәа ицон,

Араб урысшәала даҕхьон
Араб поет Җафиз ишәкәы,
Англиз урысшәала даҕхьон
Англиз поет Баирон ишәкәы.
Аңсуа урысшәала даҕхьон
Аңсуа поет Гәлиа ишәкәы.
Зны ажәала, зны ашәала,
Аказара аҗартлон,
Игәырҕьон, ишытыцуан,
Адгьыл агәы.
Англизи араби урысшәала иаҕхьон,
Итәан ашыцагы аңсуа ионаҭа.
Азәазәала рказара ңыршәон, игәартон,
Цаңхак иаанартуан ахык рыгәкәә.

1961

САРА ИУБАЦ САКӘЗАМ

Җаса иубац сакәзам,
Зынзаск даҗазәзоуп.
Сара сгәы аңга
Чамгәыр рахәыцдас ирххоуп.
Исыздыруам
Изырхиаз
Ииҭахыз иаирхәарц.
Исыздыруам закә ашәоу,
Ииҭахыз иахәрц.
Аха издыруеит,
Ишеиниқьалак,
Сеақәыршәа скәашон.
Издыруеит,
Инацәа цысыр,
Назаза сәахахон.
Ихьтаз,

Ишоураз,
Сара сашәа
Ааңын иазкын.
Млакраз,
Гәаҗраз,
Сара сашәа
Агәырҗара иазкын.
Избанзар,
Счамгәыр арахәыцқәа,
Убас ала ирхиан.
Сызкыз анапқәа
Иңыртәыз шыаңхәан.
Аха икылнажәоит аңаҗыа
Адаң изызхауа.
Уахәаңш,
Са сзыхь ытхәраа,
Амшын ахь ишцауа.
Зыбла таауаз сиетә
Кыдлеит ижжаза.
Еитдысхит сыбз аҗәаҗәа,
Сажәа җацаза.
Итәуап,
Игәырҗап,
Ишәахап игәыкуа,
Са исырхиартә,
Счамгәыр арахәыцқәа,
Исоуит снапқәа.
Уажәшыҗа, аҗахызаргы,
Исеишлааит алақәа,
Сәы аҗәра
Сара иступ,
Ишыстаху инаҗакуа.
Еиыскаауа Ихтит сыбла
Азы – шзу,
Ааы – шәу!
Уажәоуп ианыздыр,

Уажәоуп ианыздыр,
Саргы сышуаѳу!
Мап!
Сара иубац сакәзам,
Зынзаск даҕаацәзоуп,
Иацы
сара –
сара сакәмызт,
Иахьа
сара –
сара соуп!

1961

АЖӘМААНАҚӘА

АҒАДА КӘЫШ

Газас иршыогы ажәә
 кәышқәа аниҳәо калалоит,
Аха изхәаз икнытә
иаңсам хәа ирыңхәзоит.

* * *

Алашыцара
 аңсабараң
 аҳра ауан.
Бна дук агәтә
 адәхәыңш ағы
Ағада хәуан.
Ажәзы ағытца,
 қәыңмак надгылт
 имлашыа.
Иаанаңшы-ааңшын,
 агәра анага
Уағ дшыкамыз, изшыа:
– Ағада, усгыы усфоит,
Аха
Азин устоит

Сара,
Уахарнахыс изымго убжьала,
Ажәа затәык аҳәара.
Амала, уақәитыстәуам аҕаара,
Сашьапкара, усымфарц,
Заа иуасхәоит,
Абарт ажәақәа,
 баша иумхәарц! –
Ихәыцны ҕаанаҕит
 иаины
Аңсцәаха зыдгылаз
Аеада:
– Мыч ду змоу, Ақәыцма,
Уажәа ушахымҕо,
 изгоит агәра,
Инасыгзоит уихәаз,
 сумфарц сухәом,
Исыргом сыбжы.
Уаргыи иуасхәо нагза,
Сыф,
Амала,
Исумырхын сжыи!

1956

АХЪАЖЫИ АҔАРМАҘЫСИ

Ахъажь еснагь иаапымтәазакәа,
Абжыи гәыпцәагаха, иааҕымтзакәа,
Аҕарматцыс арҕьон.

Зны иахыччон, ахәашьа ҕатцо,
Ғазны хәмарга ччархәс ипхьазо,
Ахъажь патон:

«Ҳаи, абаақс, исымбондаз ухабар,
Ухы еилагарын, узеиқшрақәоу убар
Ушыкоу уцәыршәагаха.

Ашәа схәоит хәа уара хәычза,
Сгәы кылнатәеит убжыы цәыцәза,
Уесумырбан, угәыццәагаха!»

Инықәқала-аақәқалан аеыршәшәа,
Ахьажь цәажәан ианалга аехыршәаа,
Атак канатцеит Акарматцыс:
«Уара цәгъарамзар, бзиарак шулам гәәтала,
Нас са сырцьара атқыс ухы уахыччала,
Иеицәада уа атқыс?!»

* * *

Икоуп цьоукы, зыбз ада акы злам.
Иреигъу рхыччарада хәыцырта змам.

Атара Ахәы, 1956

АЦЫНЦА

– Убри еиқш ала
итцаап уаха,
Дгылыи-жәәани
зеиқш рымбац шамаха.
Ахақәқәатәкәа уаха
еиқәымжәакәа инхом,
Цсы зхоу ҳақсы
аиуагы тахом!
Ацынца чырчыруа
абас аҳәауан,

Амитә каларызшәә,
Ауарб аршәауан.
– Уажәнатәгы сымфашьо,
иусыргоит агәра,
Уахатәи атцх ишаләу уцсра! –
Асеицш захаз Ауарб
Ацсы нахыггеит.
Иааилышшан,
инхышәтит згәы цаз,
Игәырґьатцәа Ацынча,
уи ацсра збаз,
Ауарб амцәыжәәа иныцатәан,
Зынрак аахнагеит.

Аґара Ахәы, 1956

АЛАМЦ

– Ижәбома сшалачо,
амал,
амазара,
Пцзашала исырхаз! –
Аламц аехәара иафын,
Алажә
алымха
иахьтатәаз.

Москва, 1962

АХӘАЧАХ

Аґаґаґәә еидкысло,
авацараґәә уцхьазартә,
Хәабаак шнеиуаз,

аихадақәа ирыхъашо:
– Ҳаи, уанацъалбеит, узыниазеи,
Уқсы наухшәартә?
Иугзырхазеи абырсқак,
ихәлар иузыршо? –
Ицъашъаны иазтцаит
Аҳәа гәақ збаз Ақыз.
– Изумхәозеи, дад, уара,
ишутаху, идәыз, изыз,
Ухы уақәитны,
круфоит, кружәуеит
узхара.
Сара?
Абар, сымызк нтакәкәа
интәеит иахъа,
Ҳколнхара аихабыра
Сырчакырц рызбан, стакны,
Чоуп, цшуп,
шақа утаху,
Сыхъча иртәит иааганы.
Аха сара,
атзы къантази
Сиахәа тацәи раамышьтахъ
егъсымбеит.
Сәязы шаауаз
схәы насфәйтқәкәаа
иара ифеит.
Ачах иара деицшхеит,
илалазшәа
сара сшәа.
Амала сгәыгуеит,
акапанрахъгы
иара дыргап хәа,
Сара сакәу цышәа!

Москва, 1962

АБЫНҢА

Ақәыцмақәа ицхарсны
иаарцоз Абынңа,
Абнаршәыра иасны,
аеацәнахьчарц ацсра,
иахьнылаххыз,

Бгахәычык цыхәаршәшәо:

– О, урт ақәыцмақәа,
Уара уеицш ауп,
Саргыы сышрыцәшәо,
Урыцәцаз цыушьоит,
Аха
Арақа уанынха,
Ушьта инхылан,
Изалшом урымцшаар!
Аранза уанрыцәца,
Абаа,
Уеиха,
Уцсы еиқәырха!

Абри амѡахәастала,
Уѡ!
Уца!
Знык узнылсыр,
дкаршәран ишьтоуп!
Нас узыцәшәахуеи,
Аус злоу –
Ушьамхоуп! –
Абгахәычы абнара
инхәыташәкәа ицеит.
«Аиаша аҳәатцәкьеит!»
Абынңа неихеит.
Афасара иахыцарц
Ицеит,
Амч еизыркәкәа.

Уи акәхеит,
Ицеит
Ахраҕкьара инҕакәкәа.

* * *

Дшәартоуп.
Ухы ицәыхьча,
уицәшәа,
Иаахтны иушьтоу иацкыс,
Иуҕаччо уаҕа!

Москва, 1964

АХШЫҢИ АМЧИ

– Сымаха-шьаха еибгазар,
Анцәа иҕнытә
Иҕҕәазар сшьамхы,
Нас уаҕа истахузеи,
Сыззыпшузеи?! –
Аеада наҕалт акызгы.
Иаҕа-иаҕа бахәрахоит,
Иҳаракхоит,
Аха аеада хьацуам,
икыдуп, еихоит.
Абар, абар,
акәша-мыкәша бгеит,
Ахлахатц гьежыт,
Агәаҕа еилагеит,
Еес!
Иҕкьазшәа атдла амахә,
Ахра атцахьтә,
Ацәаабжь тыҕт!

* * *

Уағамлан, дад, абахә,
Уахъазхамгало ухшыѡ!

1964

АПАҘА

– Са сырхысит изныкымкәә
геи-шьхеи,
Аха уара иуеиғъу
дықәзам адунеи,
Дабақоу утқыс иңшзоу,
Измоу уа уқазшьа! –
Абас хәауа
АпаҘа,
Ажәра иағын
Акамбашь ашьа.

1964

АҘСЫНКӘА

АҘсынкәә,
игәыцхәы-гәышьуа,
Ашьха иаҗаит.
Исасын.
Ашьыжь
ашьхымзатра,
Шьхацк тамкәә,
икказа иҗацәын!

1964

АДАҒЫ

Адағы,
 цысхәтдас ишытпаа,
Иама иандәықәла
 азғәы ацәқәырқа;
– Мчыла сазаагомызт,
Аха сара
 арахь аара стахын! –
Имтцарс
 азғыи иахьагоз,
Ахәара иафын.

1964

АХӘЫНАП

Иамырхит ахәынап
 излаз аматцура,
Иөнырцан
 азлагара,
 итаркит аца!

1964

АХӘЫҘҚӘА РЗЫ

АХЬЧА ЧАХМАҘИ АҠСҘАА ҚӘАМЗАЧИ РЛАКӘ

Дыҕан ыыстаак,
Қәамзач хәа зыхьзыз.
Азәгы издыруамызт
Уи даниз, дахьыз.

Әнак ашацкыраз дғагылан,
Илабчашь хәычы аанкылан,
Ибла цкәйтқәа шаьшаьы,
Шьтада, цәызда, ус деимдо,
Дыцәгьашьыцуа,
Дынкахәыцуа,
Арха дықәс,
Ахәы дынхыцуа,
Ус дышнеиуаз,
Сишь, абар,
(Иҕамлои, нас, зны деиқәшәар!):
– Рреит-қьоу! Рреит-қьоу! –
АңсҘа кәаза еихашьшы,
Қьаф уа зырахә уаҕа иҗоу,
Игоит ахьча затә ибжьи!
АҠсҘаа Қәамзач
Дгәырғьейт, дгәырғьа,

Ихы италеит амаргәырға!
Ииуша, иихәаша дназхәыцит.
Блеихаҥәысрак нахимыртцит,
Итдыхәа қамса итдәахит.
Ахьча ҳаҗхәыжә изахит.
Иқыақыаны ихтарқа,
Уапажәк ижәәа интарқа,
Иеааитак, иеырәашья,
Инытдақшо илабашья:
– Уа, убзаҳәит!
Ахьча Чаҳмат днаидгылеит.
Аңсшәа еибырхәеит,
Еибадырит.

Атыңахь днеигеит уи састас.
Пату иқәитцеит уаөңстас.
Акранырфа, акраныржә,
Илаңш араҳә рахь иныршә,
Дицәнымхо тынхатас,
Аөстәа ҕааитит абас:
– Аиашаз, гәалас исымоуп,
Уахггы-еынггы абна улоуп,
Уңхәыс ңшза дузыңшуп,
Лымацара аөны дахуп.
Усабицәа аөны инхаз,
Уан аҗакәажә, узыхшаз,
Угәыла, уқәла, утынха,
Убла иҗаңшуам шамаха!
Уанбанзакоу абас ухала,
Судкыл чнырк аамтала,
Иануҗаху ухьчалап,
Иануҗаху аөныҕа уцап. –
Ахьча ас еиңш аниаҳа,
Ғааитит ус иара:
– Избоит, иразу уаөуп,
Са сзы абзиа уҗахуп.

Сырахә устап, ихьчала,
Хаилазап нас заа хәла.
Иухьчозеи шаҕа шықәса,
Иутахузеи уи азы уара?
– Уамак стахым сара хәыс,
Чнырк дшубац хаилахәыз,
Исымаз хәышықәса хьчатәыс,
Еитасаазо рыбжа стәыз.
Ажәа еимырдеит, еилазеит,
Ипсаса итан ахьча дцеит.
Аамта ықәха ицон, ицон,
Аәстаа аңьмақәа ихьчон.
Ахьча Чахмат дгәырғьатцәа,
Ибон иуа, итынхацәа.
Инхара-инцыра уи дахын,
Ҷазны дҶеыжәын, дныҕәаадын.

Аәстаа аңьмақәа ихьчон,
Ес-ены иаәстаара диртцон.
Игәарлар иуамызт,
Абнахь ицар,
Даарысуа ипҕон,
Атып аҶы итәар.
Ртәыақәа ракәзар,
Иртәины иҕаитцеит
Запхьаҕа ихаз,
Рышьтахь ирхеит.
ИаҶызаргьы абнаҶ ахәра,
Аутра иҶеицалон иара.

Аныга итацало,
Ахш рҕьяшьларц,
Ацәы рылеикшон,
Ианихьо ишәаларц.
Аамта ықәха ицон, ицон,
Арахә ршара ааигәахон.

Ахьча Чахмат
Ихәтоу игарц,
Дааит ачныр иґы
Арахә ишарц,
Убасқан аґстаа ґааитит абас:
– Чахмат, арахә исытаны уцаз,
Сымч дмырхеит,
Ахра исцәагеит.
Сеысшәеит, сеимдеит,
Изит, исымбеит.

Схала сзацәха,
Атың аґы санынха,
Ғазәи сареи ҳаилазеит,
Абарт имсхит, исаазеит.
Урылаңш, уеимда,
Иутәу убозар, ига!

Ахьча дхәыцуа, кыр деимдеит.
Инижьыз иреипшыз ґмакґы имбеит,
– Рреит-кьоу! Шәиу-тәи!
Ианықәирга итрышәи ибжьи,
Дырдырит арахә рхата.
– Уанырдыр, нас, уажәшьта
Урыцал, ихьа,
Ахш анкатәа ма ианкьашьы,
Ишыкам дыр хыкґы ураа узы!
Аңсаса зызымкәа,
Аныга иацәшәон,
Акакала иргәыбзыґуа
Ахьча ихьон.

Ари ґашьо дґыланы иңшуаз,
Ғааитит аґстаа Қәамзач:
– Иҳаңхьазап, иаҳшап,
Дасу ииаазаз игап.

Идырт дымѡашьахуа ауаѡы,
Дышимаз аѡстаа джьаны.
– Ачныр, ишубо шыьбжь аахьеит,
Арахэ азба, амла иакхьеит,
Арханза икаҳцар,
Зыкгы инахэап,
Тынч ҳнарылацшны,
Уаҕа иаҳшап.
Ишнарцоз ацсаса рацца,
Инықәлеит цҳа цәрык паза,
Ацаҕа исаркьаха азиа татәан,
Арахэ рыгага уа ицыстысуан.
Аѡстаа урт ибон еицшны,
ацҳа иқәзи рыгагеи азафы.
Уи здыруаз ахьча Чаҳмат:
– Урылацш, ига –
Ма ацҳа иқәу,
Ма игылоу цаҕа!

Ацҳа иқәыз ратцкыс иаҳа
Ицсылан, ирылан игылаз цаҕа.
– Итабуп алацшра ахьсутаз сара,
Исыт, исымаз игылоу цаҕа!

Ацҳа иқәсын, арахэ цеит,
Аѡстааи азыжьи ааизынхеит.

1958

АЗЛАГАРАХЪЧЕИ, АЦКӘЫНИ, АҢАДЕИ

С. Маршак иҕынтә

Азлагарахьча
Аҥада

Дақәтәаны
Дцон.
Ачкәын
Азлагарахьча
Шьапыла
Дихьзон.

– Уңшишь, –
Ицъаршьоит,
Ажәлар избо, –
Абду
Дҕеыжәны,
Ачкәын
Шьапыла
Дахьцо!

Абастцәкья
Збахьада?
Асгьы
Заҳахьада?
Абду
Аеада даго,
Ачкәын
Шьапыла дцо!
Абду
Афырхәа
Дынеыжәтцуеит
Убра,
Имаҕа
Днаганы
Днақәиртәоит
Аеада.

– Ассир! –
Ицъеишьон
АшьақауаѰ

Избоз,
Ахәыңы
Дҕеҕжәны,
Абду
Шьяпыла дахыцоз.

Абастцәҕа
Збахьада?
Асгы
Заҳахьада?
Ахәыңы
Дҕеҕжәны,
Абду
Шьяпыла дцо!

Азлагарахьчагь
Ацкәынгы –
Аҕыңагы
Убра
Инеиҕхьынтәалан,
Иақәтәеит
Аеада.

– Избо закәызеи! –
Иңҕеишьоит
Ғазәы,
– Абдуи
Амаҕеи
Аҳаиуан
Иагоит!

Абастцәҕа
Збахьада?
Асгы
Заҳахьада?
Абдуи

Амаҗеи
Аҳаиуан
Иагоит!

Абдуи
Амаҗеи
Шьяпыла
Иаҗууп ацара,
Абду
Ибҗа
Иқәтәоуп
Аеада.
– Тфу, җоушът! –
Ажәлар
Агәашәәҗ
Игылан иччоит –
Аеада маҗа
Аеада қәыңш
Иацалан иагоит.

Абастәҗыа
Збахьада?
Асгы
Заҳахьада?
Аеада маҗа
Аеада қәыңш
Иацалан иагоит!

Ахы иақәитны еит. Џь. Аҳәба

АДРАМАҚӘА

ҲАШЪХАҚӘА РЫШӘШЪЫРА

Q-хәҗак змоу адрама

Иалақәоу

А с т а м ы р
А с т а н д а
М а к т и н а
Ш ь а з и н а

Ахтыс мѡаҗысуеит Аҗсны районтә қалақьк аҗны.

А к т ә и а х ә җ а

Ишаанагара ирхиоу уадак аҗны ауп. Аҗенҗыр җбаатыцә җаҗьаза
иаартуп. Ҳахьынаҗшуа иаабоит ашъхақәа. Урт рмаҗғахәаранза сыла
иҗахәхәоуп. Ахы шътых аҗырпаҗьа, убарт ашъхақәа зегъы ирхыхәхәо
ирхагылоуп Ерцахәхаракду. А с т а н д а ауада еиллыргоит. Ачертиожқәеи
аихшъаалақәеи зну рқъаад җаҗьа ду дахәаҗшуа, игәанала акы хәыцуа,
ақъаад инанцо, астал дахагылоуп А с т а м ы р.

А с т а н д а (ашәҗ зҗагылоу аҗәҗьал аақәхны днахәаҗш-
аахәаҗшуеит, нас даҗаҗьара иқәлыргылоит). Абраҗа атқьыс,

абра шәыкәгылазар иаха шәанаалоит. Издыруада абрака еигъзар? Саб ихәашьа, ашәтгы иахьагыным ианургыла, ақәыц иафызалоит. «Базхәыц ибасхәаз, сыпқа», – хәагы нацицалон. Сазхәыцуеит, сеитазхәыцуеит, аха акгы азеилкаауам абри акәымпыл исхагылоу. Зыкәрахь инеиуа реихарафык усоуп ишыкоу, азәы ахшыф ахыдырташа, иахылабжыаша аныдурба, нас крыфарагы ртахым, крыжәрагы. Иаасхәо (Астамыр иахь) улымха акы нтакәазом. Аңхәыс – ахатца изы, ахатца – аус азы. Ухы еилагап. Узырфуюу уара?

А с т а м ы р (*дызфу аус дакәымйзакәа*). Исахауеит, Астанда, исахауеит.

А с т а н д а. Ишумахазоуп. Убас ажәа кәышкәак схәеит, иуахәзтгы, ухы еилагон. (*Лхы алаф алылхуеит*.) Аа, абрака икәгылазар, хымқада иаха ианаалоит. Зышхәакәа царза икәз ашьататәкәа сышьястартә саныфеидас инаркны, саб иихәоз слымха иштамкәоз анылба, сангы дналагеит лыхшыфортцаракәа. «Абзиабара ашыхыц иафызоуп. Ашыхыц ихаачкәакәара-за ацха уғанатцоит, аха иургәааргы, афыцәыхәа иуцхауеит». Ха-ха! Афыцәыхәа иуцхауеит! Имыцхауа хәа сара акгы сымбеит ари адунеиаф. Акәыбры инаркны, алым афынза, цсы зоу зеггы цхауеит. (*Астамыр иахь, агәаара айкыс, агәыблра иаха иайацаны*.) Сара исхәо уара узлымхак инталаргы, егы интыкәкәа ицоит. Исхәаз уахама?

А с т а м ы р (*инапкәа фыштыхны, ажәфан дфайацшы, хәмаррала*). О, ауаатәыфса! Шәеырцәышәыхьчала ашыхыцкәа, акәыбыркәа, абжкәа, ашхырцәагыкәа ухәа, адунеи иаакәу ахәаза-мазақәа зеггы. Урт афыцәыхәа ицхауеит. (*Уажәшьта Астанда ихы налыкәкны*.) Иара убастәкәа шәхы ацәышәыхьчала абзиабара!

А с т а н д а. Схы итазгы уара иаатүркәкәеит. Ииашатәкәаны – ахатца аус азы. Уус уафызар иаха еигуп. (*Лхазы*). Уажәы хааилыцит сани, саби, сареи. Зынзаскгы хаибабазом. Ахатцеиба сахыццаз санарыжбуам. (*Иаалыркәаны, лыбжы нахаракны, Астамыр иахь*.) Уңхәыси уареи шәеилысхит хәа агәра ганы икоуп урт. Сзыхшаз рымацара ракәында, ухы икәукрын, хақалакәаф зеггы усоуп ишырпхьазо. Уара иудыруама уи?!

А с т а м ы р. Ус ирыпхъазозарггы, убри ргѣаанагара
реандыршѣароуп, уаха цсыхѣа ыѣам. Сбыѣоит, убри уаха
базымхѣыцлан. Иѣалаз ѣалеит, ицеит, иаххаштит...

А с т а н д а. Уажѣакѣым, сара уи цасаггы сазхѣыцуамызт...
(*Ииашѣѣкѣаны, гѣтыгъгѣаала.*) Сара сзызхѣыцуаз уара уакѣын,
уаразѣ затѣык. (*Рѣѣара лѣѣауадаѣны илѣааз абартѣ ажѣаѣа
дрыѣѣцарѣ.*) «Ашьхыц ихаакѣакѣараза ацха уѣанатѣоит,
аха ужыы унархѣуа, иуцѣарггы алшоит». Ухы еилагап, иаба-
сымпыѣахеи абри ашѣѣѣггы иахѣа... Иахѣныѣѣстдалак, иара
иатыпѣхом.

А с т а м ы р. Изаѣ шѣѣѣузеи?

А с т а н д а. «Мартин Иден».

А с т а м ы р. Иара иоуп уи ашѣы ѣамѣас ибызѣаз. Сара
издыруеит ихатѣѣѣѣа ишбиѣаз. Ибиѣазааит. Иамоузеи нас
шѣѣѣык ѣамѣас ибиѣазар.

А с т а н д а. Шаѣантѣ сазхѣыцхѣоузеи иаѣѣиѣыз, аха
иихѣарѣ ииѣахыз цѣѣа исзеилымѣааит. (*Ашѣѣѣ аартны,
иаѣѣу даѣхѣоит.*) «Астѣнда, бахѣ-Астѣндоу азыѣѣѣан». Иухѣар
замуазеи, иаххѣап, Мариа, бахѣ-Маривоу азыѣѣѣан, Анна
замуазеи, иаххѣап, Мариа, бахѣ-Маривоу азыѣѣѣан, Анна, бахѣ-
Анноу азыѣѣѣан хѣа...

А с т а м ы р. Исѣѣымгуп бгѣы иѣѣазам аныбхѣо. Баѣѣыѣ.
Баналагах, баѣхѣа инагзаны. «Астѣнда – дахѣ-Астѣндоу
азыѣѣѣан». Инаѣѣаны иатѣѣуп Мамсыр хѣа. Бара быхѣз иара
акыр шианахѣоз еипѣш, барггы иара ихѣз маѣараггы акыр
банахѣоит, сгѣанала.

А с т а н д а. Уара усггы зеггы удыруазароуп...

А с т а м ы р. Бара бхы-бѣыхѣа зеггы здыруеит сара.
(*Иахѣакѣым дымѣахнагар хѣа дшѣаны, иѣаанкыланы.*) Бара
сара бзиа бызбоит, Астѣнда. Сыѣсы ѣанатѣы, дарбанзаалак,
убартѣ азѣггы бистѣом. Азѣггы. Бара сара быстѣуп.

А с т а н д а (*дыхѣмаршѣа*). Саанкыл, сырѣѣѣѣаны саанкыл,
мамзар, еес, Нхыѣѣѣа срыманы, иныѣѣѣѣаша иѣоит.

А с т а м ы р. Сыбзамыѣѣ ѣшѣа хѣыѣы.

А с т а н д а. Егѣа убас иѣазарггы, ѣѣарггы сумышьѣуа,
саанукилар еиѣѣуп.

А с т а м ы р. Абырлаш аңшаара цэгъоуп азыхэаноуп ахэ
зыцэгъоу. Абаскак схызгахъаны, знык банысыңшаа...

А с т а н д а. Унапқәа сыкәыршаны ски сырғәғәаны...

А с т а м ы р (*дахыхәмарны*). Убас бырғәғәаны бааныскыларц
азыхэан, сымч тазароуп, амч сымазарц азыхэан, ашьжым-
тан еиңш, ашьыбжьонгы акрысфароуп. Акрысҕабымцазац.
Арахъ сара иаарласны сцароуп.

А с т а н д а. Ыаргы усышьтуам иахъа, ыарамзар
ыаргы. Иахъа аоны сыкоуп хәа сазхәада иаха? Ажәа
сызтадаз, амчышаҕены хәлаанза ххала хайцыкәзаауеит
хәа? (*Айды налацашәа.*) О, шәарт, ахацәа, уахынла хлымха
иташәхәои, ҕынла хаблаҕ ихашәхәои мши-тхи реиңш ауп
ишеиңшым.

А с т а м ы р (*лара илхәо инацргышәа*). О, харт, ахацәа,
аңхәыс дхыхны, хнапаҕы даахгарц азыхэан, уи иаалхәалак
анагзараз хәхиоушәа, иарбан тоубоу икәхамтцара! О, шәарт,
ахәса гәыразкәа, хәгәра шәымган ахацәа, харт хнеибанеиңш-
ны хамцхәаҕцоуп, мҕаныфас шәныкәтцан, еес, хныкәхәаша
хцоит! Аа, ибахама ахәса сышшәыдгыло?!

А с т а н д а. Иахъа... Иахъа ыаргы уцазом, Астамыр.

А с т а м ы р. Ахәшәтәырта аҕынза снабжькъаны саауеит,
нас сшьапқәа насытхны, абрака снатәоит. Сыбрырхаргы
ыаргы сцом. Иацы аоныргылараҕы машәырла ақырмыт
иаахан, хусуҕык ишьапы гәгәала иакәаҕеит. Дбаны саа-
роуп.

А с т а н д а. Хәарас иатахузеи, апрораб иуалпшьақәа
раңхъа игылоуп уи, инапәтака икоу аусуҕы ихылаңшра,
игәыгәтамыжра. Аха аҕыза апрораб ихамыштуазароуп
аңхәысгы дышимоу, дыштаацәароу. Закәанла дышипхәысу.
(*Еузаракаҕ илхәошәа, дахлафуа.*) Ахатца иуалпшьақәа
раңхъа игылоуп, мчыбжьык ахь мышкы иадамхаргы,
ипхәыс лааигәара аҕазаара, лхала еснагь лаанмыжра.
Убас антатәуп...

А с т а м ы р. Иазхоуп, еилаауп. Ус анакәха, баала баргы
бсыцны...

А с т а н д а. Мап!

А с т а м ы р. Избан, бызсыцымцозеи?

А с т а н д а. Уажэы уахь ҳцар, нас ҳаҳыагақәо уажәнәтәгыи издыруеит. Ифызцәақәак наупылашт, ҳнымфәахыцпы, амҕышаха, псшьарамшха, ҳнеидтәалап, атдәыцақәак аанаҳқылап рхәашт...

А с т а м ы р. Уигыи атахуп зны-зынла. Ауафы иахьихәа-қәо рацәоуп иара.

А с т а н д а. Сара? Сара сымцхәханы, схы ахьызгара сзымдыруа, сшәыдтәалазаап. Цьоукгыи нтдәыцпышны, абри лоума...

А с т а м ы р. Бақәытц! Баша бгәы иаанагоит ус.

А с т а н д а. Умцан! Цьаргыи умцан иахьак сара саҳагыраз. Иахьак, амҕышаха, афны указ. Иахьатәи амш салагәыргьарц стахуп сара. Ухы еилагап.

А с т а м ы р. Ибзиоуп. (*Дыхәмаршәа.*) Аиааира агеит аматриархат. Ишыбхәаз акәзааит. Сақәшаҳатуп, сақәшаҳатуп, снапқәа сырфәхеит!

А с т а н д а (*дгәырғьайәкьаны*). Иахьатәи амш ҳара иахтәуп, ҳара ҳфыцъа затдәык, ҳамацара. Ажәфәан икыдуп амра, ацша асуеит ахәхәахәа, азыхьқәа рыцхәраауеит ашьхақәа, урт зегыи ыкоуп уара узы, икоуп сара сзы, нас укоуп уара, нас сыкоуп сара, нас икоуп абри ҳуада. Нас? Нас уаҳа акгыи. Уаҳа азәгыи, азәымзаразәгыи. (*Дшәаны, илыцәцар хәа дазхьуа*). Уаҳа акгыи стахым адунеиаф. Ауаа ирымам иазхьуеит, сара саҳәоит исымоу сцәымзырц. Музыкак аҳархәап. Амузыка зегыи уханарштүеит. (*Амагнитофон хәыцы аалыртдәиуеит, ҳаамтазтәи естрадатә музыка хаак нафәшүеит*).

А с т а м ы р. Ибыхьи, Астанда иахьа? Гәыцхак бымоушәа збоит шыжьбаахыс. Егьа ибтдәахыргыи, арахь ибылыжжуеит. Акы бацәшәошәоуп быцшышьа шыкоу. Исахәа, ибыхьи?

А с т а н д а (*илырдырырц лтахымкәа*). Акгыи, акымзаракгыи. Ушәа субейтоуп. (*Рейцәажәара даҕацъара ииалгар азыхәан*). Абыржәы, иаалыркьаны ухафы иааиуа тиааки сареи ҳаи-фырцши. Иухаштхьоума уи ҳахәмарра? Уалга, ирлас, рацхьа ухы иааташәо, умхәыцкәа ихәа. (*Амагнитофон ақәылхуеит*).

А с т а м ы р. Ашьац, ицшқазә, иқашәқашәо ифәгылаз ашьац беипшуп.

А с т а н д а (*даахэыцны*). Ашыац ухэоу? Ашыац еипш амчымхара...

А с т а м ы р. Мап, афара, адунеи ахафеи такра...

А с т а н д а. Аха шыапы хьантак насыкэгылар, саарфьыцны, инасхысны ицар алшоит. Сара истэхым ашыац сеипш зарц. Ихэа даеаки.

А с т а м ы р. Азыхь... Ашыа итхэраа иаауа азыхь беипшуп. Сара сзыхь цкьа боуп бара. Реиха ианшоуроу, сфажэкра хызеуа, сзыхь боуп бара. Уи азыхь антаба... Сара исымхэаргы, бара ибдыруеит...

А с т а н д а. Уи сара соуп. Сара исылшом уара уда адэы акэзаара. Ишабаны ихфааз ациаа сафызахоит сара уара уда. Абри уасхэахьоу иахьада?

А с т а м ы р. Исабымхэац, уахагы исабымхэан. Ахатцеи апхэыси ас еипш икоу ажэакэа анеибырхэо рынасыц еилар-цаанзоуп. Хара уажэы ахэара халагеит.

А с т а н д а. Иахьа затцэык иуасхэоит. Иуасымхэаргы уха-ла иузымдырзоз?

А с т а м ы р. Быблакэа ирхызбаалон зегьы. Апхэыс лажэакэа раткыс, лыблакэа иаха уархэоит. Иуархэо ра-цэамзаргы, урт ирхубаало агэра га, уржьом.

А с т а н д а (*реицэажэара аалырлахэыхыриц*). Убри азыхэан акэхап, мыцла итэу ахэса ласкэа иаармарианы шэызхырхуа, шэарт ахацэа.

А с т а м ы р (*лафшэа илхэаз, иара ииашаны атэак кайцойт*). Астанда, даеакала изакэ цстазаашьоу ибысташа, исылшара сыздыруам, аха акызатцэык агэра ганы быказ, бара боуп сара рапхьатэи сыбзиа бара, бара бакэхоит атдыхэтэантэигьы.

А с т а н д а (*лгэы иаланы, лхазы*). Сыгэнаха агартэ, сара сакэмызт рапхьатэи удхэыс. Мап, сара сакэзам рапхьатэи убзиа бара! Уара бзиа думбоз Шьазина? Мап умкын, сара агэра згоит бзиа дшубоз. Насгы атдыхэтэантэи убзиа барагы сара сакэхауоу, даеазэы лакэхоу анцэа идырп. Уатцэы хзыкэшэо иахьа ихаздыруам. Иамаумкын, сан лхэашьа, афстаа илымха цьгэоуп.

А с т а м ы р. Агәра ганы сыкоуп, егысхәоит, избанзар сара знык исхызгахъеит уи.

А с т а н д а. Изакаъзеи иухугахъоу?

А с т а м ы р. Бзиабара иашатәкъаз җышыаны, исхызгахъеит цәаныррак. Сара бзиа дызбомызт Шьазина. Уи лара лакәым, сара соуп иланаркәуа. Сцәанырра сажъеит уақа. Ламысла исхәозар, лара ләаңхъа сара харас исыду убри ауп. Лара ииашатәкъаны бзиабара дулатәкъа бзиа сылбон, сара исцәеилафашъеит баша агәаңхареи абзиабара иашеи.

А с т а н д а. Иумхәан, иатахым. *(Лара илхылгахъоугъы налаңаны.)* Ихафсыз цеит, азы шцара. *(Мчыла лхы ырлахъыхуа.)* Сара иахъатәи амш салагәырғьаларц, салакәашаларц стахуп. Ицаз цеит, ицааит азы шцара.

А с т а м ы р. Азқәа зегъы еизыкәкәаны амшын иалатәоит. Дасу иафсхъоу...

А с т а н д а *(иажәа даңыфланы)*. Иахъатәи амш хара иахтәуп, хара хъыңа хәмацара. Уи мацума? Ухы еилагап. Аңенцьыр уалңшы унаңши, ажәфәан цырцыруа, ииатәәза ицкьоуп. Җта затәык аңаланы инеиуеит, уигъы кәашзоуп ишыкоу. Унатәхәар, атцисхә еипш, инеимбгъыжәаа ицоит. Уареи сареи иахтәуп амш. Сара истахуп абри хуада гәырғьарала, шәахәарала итәызарц. *(Амагнитофон алырхәоит.)*

Убри аамтазы ателефон абжыы гоит. Ашьтыхра иеыназикуеит Астамыр.

Сухәоит, уаламкысын.

А с т а м ы р. Ибыхъзеи. Бзыцәшәазеи ускак?

А с т а н д а. Ишьтумхын, уазымзырфын ателефон. Истахым, уазымзырфын.

А с т а м ы р. Ааи, аха избан, сазымзырфуазеи? Бзыцәшәазеи? Цәалашәара бааңсык боузшәоуп бшытрысыз, икәлазеи, Астанда?

А с т а н д а. Истахым. Уазымзырфын, сухәоит. Схаҗагы исыздыруам изыстахым, аха истахым абыржәы азәы уаа-иатәажәар. *(Алаф ахъ ииалгар лтахуп.)* Җхәыс ңшзак днаузас-ны, усцәылгар хәа сшәоит. *(Акгъы алымҗит.)*

А с т а м ы р. Гәйтцхак бымоуп, исабхәом акәымзар.
Икалазеи?

Ателефон еиҫа абжыи гоит.

А с т а н д а. Цас иауашәа...

А с т а м ы р. Ибзиоуп, убриггы бара ишыбхәаз акәзаант.
Ишьҫысхзом. Иаачха, дад, ателефон. Даеазны убжыи анурга-
лак, уаашыҫхны суаеажәап. Уажәи угәи иалымсын, уара
уаха хамам.

А с т а н д а. Ус сгәи иаатаскит, даеазнык ателефон ианаслак,
атрубка шыҫтимхыр Астамыр... ускан... иуасхәазом... ушысхы-
ччо збоит. Даеазны иуасхәап сгәи иҫаскыз. *(Иаалыркһаны.)*
Астамыр, иамаххып зынзаск абри ателефон.

А с т а м ы р *(ихазы.)* Акгыи сзеилкаауам. *(Асҫанда лахь.)*
Изыхкһазеи ателефон рыцха? Ателефон уаха абжыи мго
иаамаххыр, аҫҫазаара аангыло ҫыбышьозар? Хара хзыхычо
убри ауп хәа бгәи иаанагозар? Аҫҫазаара зегьякоуп иара
атәи канатзоит. *(Алаф ахь ииаигарц.)* Ақытан хгәилара тахмадак
дынхон, аҫсәәха данааилак, ауаҫбаҫ уталарггыи, уиҫшаауеит
хәа акы ихәалон, уи еиҫш, иахьа хлымхақәа хаҫыгәарггыи,
уатәи иахмахар калазом. Аҫхьан, ателефон даеазнык абжыи
ангалак, ишьҫтимхыр хәа бгәи иҫабкыз иарбаныз, исахәишь?

А с т а н д а. Ус сгәи иаатаскит, абыржәи ателефон абжыи
ангалакы, ишьҫтимхыр, сара дыстәуп, иҫсы ахьынзатоу сара
дыстәуп хәа. Усхыччоит гәаныла, ус ами? Сара сыҫҫазаара,
сызнысхьоу амәа удаафрақәа, зегь рыла судыруа ҫыушьоит...

А с т а м ы р. Сара бзиа бахьызбо мацума, убри азымхазои?
Хақәыҫып наҫ, бааи, амәышаха, ҫьара хцап.

А с т а н д а. Икалаз уиоуп, уареи сареи хаиҫшым. Уара сара
уздыраанзаггыи бзиа дубахьан даеазәи. Сара уара уда азә-
ггыи бзиа дсымбацызт. Уара уоуп сара раҫхьатәи сыбзиабара.
Амала, икоуп уареи сареи хахьеиҫшуггыи.

А с т а м ы р. Иаба, хабеиҫшу? Ихәеишь, уаф дзызхәыцша
акоуп ибхәақәо.

А с т а н д а. Уарггыи исоухәахьеит ус быкоуп хәа. Сара
аҫҫазаара шаакоу, иахьаггыи уахаггыи узлаҫшуа, убла ишаабо

акэзам ишсыдыскыло. Схазгы, даеа шьюуы рзынгы, саакэымтцзакэа, даеа цстазаарак, калашья змам дунеи ыццк сызбоит. Схаца исызбоит, ус еипш калашья шамамгы, схала издыруеит. Ухы еилагап. Сара истахуп, амра ашэахэакэа ирылхны, уаф иимбазац, ихытэцароу ханк сырғыларц. Сара истахуп убри, насыц шкэакэала итэу ахан афналара азин рмоуларц зыламыс цкьам, икьиам ауаа. Усхыччоит акэу? Убас акэзами уаргы ушыкоу, Астамыр? Ауаагы ацстазаарагы ишыкоу инеигьтэны акэзами ушрызхэыцуа? Мацк иумызба-зои урт? Ус укоуп. Ус укамызтгы, сара бзиа усызбомызт.

А с т а м ы р. Ибтахума аиаша басхэар? Амра ашэахэакэа ирылхны ибыргылар ахан хытэцара, ахаскын иахынхалоу азаза иафыхахоит уи. Цэыкэбарк азаза иннатцуа акарагы азынцуам. Аха, цаны нтра амамзаргы, амра иныкэнарбозар-гы азаза цыра, зегьакоуп, уи баша иныкэбом, хаскын цшқақ ақашэкэа арцаакуеит. Ацсы аханатчоит.

Ателефон абжы гоит.

А с т а н д а (*дшааны*). Иштумхын ателефон, иштысхзом хэа ажэа сутыхеит, иухаштма? Сухэоит.

А с т а м ы р. Азэыр бизыцшума, Астанда? Азэыр ателефон дыбзасраны дыкоума, ихэа иаахтны?! Дызустада? Издыруада ма азэыр дааираны дыказар?

А с т а н д а (*игэагыны, насгы далапылшэарц*). Икалоит дааргы ма ателефон дасыр. Уара дудыруеит зызбахэ сымоу дарбану. Иоухэозеи ашэ аартны даафналар абыржэы?

А с т а м ы р. Мамсыру?

А с т а н д а. Ааи, Мамсыр. Хакэыцып уи избахэ. Бзамыкэ-роуп. Аха, ииашатэкыаны, ишцакахтцо, абыржэы ашэ аартны даафналар?

А с т а м ы р. Сара, сыбла сызцэырымго, ифацхья хара дук сыдны избом.

А с т а н д а. Иоухэо шиашам уара ухацагы иудыруеит.

А с т а м ы р. Ашэ аартны даафналар, снейцыланы, бзиала уаабейт хэа ацсшэа наиасхэап. Уфнеипш идхьаза саргы сыфны схэап.

А с т а н д а. Цәала унаиәцәажәап...

А с т а м ы р. Цәала аицәажәароуп адунеи еибаркны изку. Ибтахызар, аа, ателефон аакәыхны, абыржәы ишызбо бизас. Ишыбтаху. Сара сизасыр еиғызар? *(Ишхьааиго удырыртә, ие-хырцәажәара наихкьаны, уаха изымчхакәа.)* Дабакоушь? Акы басхәашан, ашьхақа дахьцаз, дхынхәхьоума? Уахь дцеит хәа сахайжәтеи, машәырынгыы җәара дысҗамхәц. Ашьха инаалазар, иахагыы дыңшзахазар, иахагыы дыгәгәахазар калап. Ихьаагатәым хьаабгоит, Астанда. Зегь маншәалахоит. Ртып икәлоит. Дызустазаалак азәгыы иҗәпхьа хара хадзам хара. Иабахалабгалоз убри иахьа! Ацстазаара усоуп ишыкоу, Астанда. Убас хакәшәараны халахь ианын. Хара иахазбаз акәымкәа, ацстазаара аиашатцәкьа зыхьзу убри ауп.

А с т а н д а. Ацстазаара. Ацстазаара аиашатцәкьа... Ацстазаара шыкатцәкьоу... *(Лгәы азтамкәа.)* Абнақа, аеыкәабартаҗы изаастаз амаҗәкәа зәзәатәуп. Нас ирбатәуп, нас иуантатәуп. Аа, ацстазаара аиаша. Абыста утәуп, шыбжхьа кататәуп, ианаамтоу акруҗататәуп, ашны еилыргатәуп, убри зегьы ааизакны иахьзузеи? Ацстазаара. Ацстазаара аиаша. Убарткәа раамыштыхьгыы, уара ажәа хаакәак, ажәа татакәак насоухәар, усқан ацстазаара зынзаск иссирхоит. Аха убарткәа рыда адунеиаҗ уаха акгыы ыказами? Убри затәык аума ацстазаара захьзу, убрақа интәома? *(Даахәыцны, еиҳарак лхазы.)* Ааи, сара насып бзиа сымоуп. Адунеи зегьы сара истәуп, уара уааигәара сыканатц, Астамыр! Сара насып бзиа змоу пхәысуп. Убри ауп сзыцәшәогьы...

А с т а м ы р. Ииашазар... Сара агәадура снаҗоит арт бажәкәа иашазар.

А с т а н д а *(лхатаҗгыы агәра лгариц лтахны, днакәыгәгәаны).* Уаргыы саргыы акгыы ицәахамгазеит. Сара, азәгыы дысмырхәит, азәгыы. Ус акәзами, Астамыр? Цәгыара изысымуит азәгыы. Мап, сара сашьтам, истахым ихьдароу, адунеихаан шашьырацк назхампац анасып, усеипшгыы калашьа амазам. Уи здыруеит. *(Дахлафшәа.)* Сшубакәоугьы сгазам. *(Хәыцрала.)* Анасып еснагь ауадафракәа ирылслароуп, ашьха харакырахь ахалара иафызоуп. Еснагь иуадафроуп. Изакә ажәа кәыҗәкәоузеи исхәакәо, ухы еилагап. Иахьаанагаз сыздыруам, Астамыр, реиха

сангәйргъо, убасшәақәа сгәы иааснаҭоит, цәалашәара баапсык аасызцәырцуеит, абыржәымзар абыржәы зегъы нхыбгаланы, ихәашхәаша ицарашәа. Сгәатца нтыпсауеит, иаалырқьаны бғалартак сынхықәгылазшәа. Агәытқьара самҭеханакуеит. Сара истәхымызт убартқәа уасхәарц. Саҭоумтан.

А с т а м ы р (*ицәымыгханы*). Ибхәом акәымзар, бара гәтыха хьантак бымоуп, изакәызеи? Исабхәарц бҭахзами? Ишыбтаху. Сахәара ахәтаны ианыбыпхьазо бхала ибхәап. Бгәатца хьантарак тазар, хьыцъагъы хәицатцалар, ашьтыхра иаха имариахар калап.

А с т а н д а. Уара иуасымхәаша маза сымазам. Астамыр. Хәкәытцып. Иара ахала исхыпсаап. Икалап, сынасып мыцхәы сахзызаацәозар. Хәкәытцып. Уаха халацәажарым уи.

Аатгылара.

А с т а м ы р. Анасып ҭадароуп аныбхәа, акы сгәалашәеит.

А с т а н д а. Абзиарақәа угәалашәалааит!

А с т а м ы р. Санқәыпшыз, ақытаҭ санынхоз, ахьшыцәа срыцны, ацсаса сыхьчақәахьан. Ашьха цәхәырақәа рахь схалақәахьеит, хракәакгъы снарҭысхьеит сара, усшәақәа сыббоит аха. Зеигьақам хьчабзиахоит хәа акәын ахьшыцәа ишысзырхәоз. (*Ихы дахлафны.*) Ахьчарагъы сацәызит, арахьгъы агкы сылымтит бымхәозар.

А с т а н д а (*даапышәырччаны*). Хырцъара – хырчәароуп. Исымдыруеи, сыхьча хәычы. Амала, сара қыта кҭахак салтит, уаҭцас саазара азәгъы даҭымызт, барей сарей ахәра-ҭра хабжьоуп, бара измоу-изыхьзу, ақалақь аҭнытәи таацәарак баазеит хәа зны исоухәаз, сүхәоит, даҭазны иумхәан. Упхамшьазои, убри аҭыза егъызлоухәазазеи?

А с т а м ы р. Уи иашаны исхәеит, аха уажәы сызлацәажәо уи акәым. Шьхак амтан арахә хаманы хгылан пхынрак азыхәан. Абзиабара, анасып, ахәса рызбахә хшалацәажәоз, тахмадак, анасып иашатқьа Ерцахә ашьха ахалара иаҭызоуп ихәеит. Ишәахәхьоума шәара убри ажәабжь ихәан, даахалапшит. Анасып нагза, анасып цқьа иоуеит, рхәоит, дадраа, Ерцахә ақәцәан ихалаз ихәеит. Ахара днаҭапшын, игәы азхәауа, ахалара цәгьоуп, аха знык изхалаз насып

иоуеит аниҳәа, Ерцахә ххалар насың хауазар, иахьатәҕья амѡа ҳақәлоит рхәеит арқарцәа. Ее, дад, ушхалалак ауандаз, еҕьяѡы халарын. Ашьжымтан, амра ашьхақәа иаарывтңны, амшын ианынхыңхало, амшын аҕы унеины уеукәабароуп, уеурыцқьароуп, нас уҕыноухоит. Уцала Ерцахә ашқа ухы рханы. Амѡа уқәыз шақаамта утаху. Уи упырхагазам.

А с т а н д а. Нас иупырхагоузеи?

А с т а м ы р. Аус злоу ушхало ауп. Агаҕантәи уи ухаларц амѡа уахьынзакәу, амѡан хьычпапырыз, шышхамсыз, изакәы-заалак, цсы зхоу, акгы ушьапы иатдамҕьяцыроуп. Ушьапы акы анатәҕьяц, насың уоураны указам, ихәеит атахмада.

Ателефон абжьи гоит. Ащыңагы рцәа иаатазызоит.

А с т а н д а (*ателефон атрубка аашьтылхуеит, нас еитә наҕ инықалыжьюеит*). Сузызырѡеит, уажәа нагзала, Астамыр. Узақьытзеи?

А с т а м ы р (*дналыхәаңшуеит, лыбла ахыңшылара итахцәамкәа*). Ушьапсыргәытцәҕ хьычпапыр хәычзак иадам-харгы, цсы зхоу акы анатәцс, ацсы анахух, узнысыз амѡа зегьи башахеит, насың убараны указам ихәеит.

А с т а н д а. Изакә ажәабжьюзеи ари?! Изсоухәзеи, насгьи уажәы, иахья! (*Гәрамгартас дкайаны дихәаңшуеит.*) Иаанагозеи иухәаз? Анасың нагза, анасың иашатәҕья аиушьа ыҕам, ус акәу?! Цсы зхоу акы ишьапы иатдамҕьяцыкәа, ашьха уаѡцсы дызхалом. Абри акәызма уара иухәарц иутахыз? Атахмада ихәазшәа, уара иузбазар?

А с т а м ы р. Избац бакәзам бара иахья. Сара исызбазтгы, атахмада ихәеит схәозма. Сара схата сазхьеит убри еиңш иҕоу анасың, убри азоуп исхамыштыкәа, еснаг изысгәалашәо. (*Хәыцрала.*) Цсытбарак ҕамтәкәа, анасың ахь иѡеиз иоуп, ииашатәҕьяны разҕы шкәакәа змоу, ицқьоу, шыеи лаҕырзи зләтәам анасың.

А с т а н д а. Егьырт? Уаха егьырт азәгы насың имазамкәа дыкоума? Уи иашам. Дасу иара итәала...

А с т а м ы р. Егьырт анасыңкәа зегьи шәшьырак иаѡызоуп. Илаңшхырцагоу, узжьо агага. Ашьха шақа ихараку, идуу ббоит.

Иара ахата аткыс еихауп уи ашәшьыра. Аха егъа идухарггы, улапш захымзо аеетцнахырггы, ашәшьыра шәшьыроуп. Убриоуп сара исхәарц истахыз. *(Дааигәыџаихәхәоит.)* Бааи, ибтахызар, иныкәыршәны акино ахь хцап. Ҷынла, ахәычкәа анцо аамтазы хцап. Мультипликациала итыху, хзырччаша кинок аабап.

А с т а н д а *(иаахжәаны)*. Мап! Истахым акино, истахым амультфильм хәа узәуггы. Истахзам сзеигәыргъоз иара абри хуадаггы. Сара сыкәтны ссарц стахуп. Сымацара сакәым. Уарггы, хәыџаггы хәицны, ххы ахынахо хәкәтны хцарц стахуп. Хцарц стахуп хара хаздыруа уафцсы дахыџам... Издыруа... измахац... Хабла ихызбаало... мамзарггы ихәе-пнихәарц зылшо азәггы дахыџам... Уафцсы дахьхамлац ашьха харакырахь, мамзарггы уафцсы дахьнымхазо џара дггыл бжыхак ахь.

А с т а м ы р *(азәы дицәигар хәа дшәошәа, дааигәыџаихәхәоит)*. Сара еилыскааит, издырит, цсы зхоу акггы ишьапы иатцамџацкәа, Ерцахә ақәцәахь ахалара азәггы изилымшац.

А с т а н д а *(дааигәыргъаны)*. Исахәа, сарггы исакәа, изилымшацзеи?

А с т а м ы р. Уахь ахалара зәазызкуаз зеггы амџа иқәлон рымацара. Насыџ злаиоуазеи зымацара иџоу ауафы? Узатәымзароуп, убриоуп аус злоу. Уаф дызмамыз, амба гәыдикылон рхәоит. Изатәу ауафы дунеихаан насыџ иманы дзыџалом. Барей сарей амџа хәицықәуп, анасыџ ахь хәиццоит, шыџа хәеибаркны. Ус анакәха, хара хназоит уи ашьха ахыцәқәан. Уажәы, иахьа, ауада џәкыра аакажыны, ес, хнықәхәаша акино ахь хцап.

А с т а н д а *(иаалыркъаны)*. Асатмыр, сара уара амц узжъеит.

А с т а м ы р *(игәиғанџара, гәрамгартас лыкра айкысггы, иаха иааџашыны, дшанхашәа дналәапшуеит)*. Амц сыбжъану? Хәибамжәларц, ианакәзаалак аиаша еибакхәаларц хәицәажәахьан, ибхаштма? Бара еилабгама уи?

А с т а н д а. Ҳаинасыңхаанза аиаша аҳәара иаҳа имариан сара сзыҳәан. Уажәшьта сара сгызмалхарц, аҳәса реиҳара-
щык реипш, сгәысеанызарц, сащыстаазарц стахуп, избанзар сара сшәоит уара усцәызыр хәа. Иуаҳама, избанзар усцәызыр хәа?!

А с т а м ы р. Амц иаҳагыи ҳаицәнарзыр алшоит. Ателефон иасуаз иара иакәызма, бара ибдыруазма дасраны дшыказ? Шәеицәажәахьазма? *(Иаарымчны.)* Ихәа, Мамсыр иакәызма ателефон иасуаз, ишьтысхыр аныбымуаз?!

А с т а н д а. Мап. Иахәшьа лакәын, Мактина. Лыбжыи аныздыртәкьа икәыстеит. Еиҳарак уара уаныкам ауп ателефон данасло. Илдыруашәа, уара уаныкам инакәыршәаны, ателефон днасуеит.

А с т а м ы р. Илтахузеи, дзасузеи? Мазас ишәымоузеи?

А с т а н д а. Уара иудыруеит. Уи лашьа сара бзиа сибон. Шака дуащысы бзиоу удыруеит Мамсыр иахәшьа, цаса хшеибабозгыи удыруеит. Ателефон данасуа, сыбащкәа сцәа итацсоит, убаскак исцәымыгхоит, лыбла сызхыпшылом.

А с т а м ы р. Ибыхъзеи, лыбла бызхымцшылартә еицш? Бара зеггыи бхы зырцәыбцәахузеи, Астанда?! Ауаа рґы баргыи саргыи ҳаблақәа ҳазцәырымгартә еицш иґахцзаеи, иґахъзеи? Азәыр цәгъара изааума, дахшьыма, дҳарҳәыма? Зеггыи бхарштә наґ! Бара бакәмыз уажәраанза изхәоз, иахьатәи амш салагәырґаларц, салакәашаларц стахуп хәа.

А с т а н д а. Уиаахыс мац цхьоума уажәшьта, аха иауам, ирхаштуам, иҳанарыжьуам. Ҳара ҳаинасыңхеит... ҳаицыґоуп... дара, урт зеггыи, абри ақалақь зеггыи... ҳара ҳахәәґера азыҳәан ихианоуп ишыґоу, ҳахәәґера, ҳабзиабара ахәәґера. Ҳазго азы рбар, кәапеик алартәоит. Иҳанарыжьырц рґахым, акымзарак ҳанарыжьуам. Сара ичҳауа сааиуан, аха уаҳа сылшом, Астамыр, уаҳа сылшом, ханбанзаґазаауеи абри ақалақьаґ хтәымуааны, блахаак хґамцшзо!..

А с т а м ы р. Аҳара зду иоуп акыр занарыжьуа. Сара акгыи схараны избом. Макъаназ сыламыс сымґьяшьыц. Уащ дсымґтиит, дсымнацхеит. Насгыи реиҳа зыламыс цқьам роуп еснаг даґәазәи икәызбара иашьтоу.

А с т а н д а. Зеггы ирдыруеит Мамсыри уареи шәшеи-
фызцәаз.

А с т а м ы р (*иналҗархьны*). Уаха акгы рзымдырзои?!

А с т а н д а. Ирдыруеит, зеггы рдыруеит, уиоуп икалаз.

А с т а м ы р. Иареи сареи хайфызцәан, аха сара усқан
исыздыруамызт бара бзиа бшибоз, исыздыруамызт. Ускан,
фышықәса уажәапхьа, барей сареи ханеибадыр, аицныкәара
ханалага, бзиа бибоит хәа акәым, шәеибадыруеит хәагы
сыҕамызт.

А с т а н д а (*игәыпжәара хьаршшаны, рцәажәара җаңыара
иалгарц*). Сара ибзианы исгәалашәоит, усқан, аконцертаҗ,
рапхьаза ханеибадырыз, уара узыхәан сгәы иаанагаз.

А с т а м ы р (*иаха иҗынкыланы*). Бгәы иаанагазеишь?

А с т а н д а. Иуасхәар уеурпагышт. Абри арпыс даҗазнык,
даҗаңыара, абас пытрак сихәапшлартә, данызба, анцәа иум-
хәан, аха сааигәара еитәх дантәа, сара сҗахеит схәеит.

А с т а м ы р. Иауазеи бҗахартә, убаскак сҗаастоума?!

А с т а н д а. Ухы еилагап. Абзиабара узцәыртцраны ианыкоу,
заа уцәа иалашәозаап, цәгыарак уақәшәараны уаныкоу еипш.
Баша ирхәом ацәгыи абзиени рышхәа еивцоуп хәа.

А с т а м ы р (*иухәо агәра гайәкьаны*). Бара ишыбхәо
еипшцәкьа, агәыргьара инашҗарххны иааиуам агәырәа. Урт
устәкьагы еишҗам.

А с т а н д а (*иаха даалахҗыхханы, иарггы длырлахҗыхыри*).
Ускан, рапхьаза ханеибадырыз, уара угәы иаанагазеишь
сара сзыхәан? Бзиарак угәы иаанагарызушь? Хәибадырра
убас имариахеит, пхәыс ласык лакәымкәа дыҕам хәа угәы
иаанагазаргы уиашахоит.

А с т а м ы р (*дыхәмарны*). Пхәыс ласык, ласкәантразак
лоуп сымхәеи. Аиаша бҗахызар, сара сгәанала ус саахәыцит,
абри апхәызба шака дыпшзоу акара убастәкьа дагҗкәышушь
хәа. Мап, бызжәеит, ашҗахь мшқәак антцоуп ус санбызхәыц,
ханеибадыртәкьаз акгы сгәы иаанамгазеит.

А с т а н д а. Зынзаск акымзаракгы?

А с т а м ы р. Бызхәыцха сахымзеит. Бызхәыцра салагаан-
за, абрака сгәатца бҗашәахьан. (*Ихы-игәы инапкәа нарыдкыло.*)
Арт, ишыбдыруа, уиакара ианеиадам калалоит.

А с т а н д а (*леыргызмалны*). Убастәкыа иаарласны?
Сужьозаргы, иухәаз сгәы иахәеит. Сжьала, сжьала. (*Деи-
лылкаарц лтәхны*.) Иаразнак бзиа сызлоубазеи, усқан уара
пхәыс думанеи?

А с т а м ы р. Сара сыңхәыс бзиа дызбазомызт, зеггы
сыбмырхәар бымуазар. Бара бзиа бибон Мамсыр.

А с т а н д а. Исаеңнухәоушәоуп ухәашыа шыкоу. Ус акәу?

А с т а м ы р. Бхәашыа злакоу ала, бара бхала бхы
иаеңныбхәоит, сара ибаеңнысхәом, аха...

А с т а н д а (*лгәы иаланы*). Дықәтны дцеит... Дцеит
ашьхақа... Бзиала хәа ажәакгы имхәеит. Сара исыхкыаны,
зеггы кажьны дықәтит, икаижыит ҳақалақь, иареи сареи
ххәычра ақалақь.

А с т а м ы р. Анцәа иңышьоуп, цәгыара кәмлеит. Дцазар
дхынхәып. Сара уи деилыскаауеит. Убаскак бзиа бибон.
Бицәызит. Уаха ишқакаитцарыз? Базхәыци. Иара итыңан
сықазар, саргы убастәкыа кәстәон. Сықәтны сәон схы
ахынахоу. Иееимкәа икалагәышьеит.

А с т а н д а. Уажәааигәа иахәшыа Мактина дсәзцаауан,
ицәмтәз бибарц итахын, шәеикәшәама, ибеиҳәазеи, даны-
хынхәуа хәа акыр бдыруама хәа. (*Дазхәыцны илхәеит*.)
Ажәәқәак беиҳәарц итахын лхәеит. Исеиҳәарц иитәхызышь?
Ацыхәтәан данбоубаз уара? Иугәаламшәазои?

А с т а м ы р. Ишқасгәаламшәо. Барей сареи ҳаикәшәарц
еибыхәаны ҳакан. Аены, ашьжымтан сыңхәыси сареи ажәа
еимаҳкит. Ҳаицәхаит. Ҳазхибаркыаз сгәалашәом. Аенынтәа-
рак сшыара сықәкыаны, сгәы бжыисны акәын сшықаз. Исгәала-
шәоит, сшымгәығзоз саңхыа данаагыла, иаасцәымығхеит.
Убасқан затқәык... Сшыза бзиа дахыиспылаз сцәымығхеит. Ухы
еилагап, бара бхәашыа. Барей сареи ҳаикәшәарцахыеибаххәаз
сымнеизеит. Исылымшеит. Сзымнеит. Шақа еидысхәыцлаз
анцәа идырп. Сара истәхым уртқәа зеггы ргәаларшәара.
Икалаз кәлеит.

А с т а н д а. Иҳәаны, ххы-хгәы итыганы, ҳеацәаагар еиғьуп.
Иареи сареи ҳаикәшәараны ҳакан. Иара днеит аены.

А с т а м ы р. Иароу? Мамсыру?

А с т а н д а (гәлалашарала, тынч). Сузыпшыны сгылан. Унеира аамта ианыхыца, уск иманы дзымаазаап схәан, саахынхәуаны, убрака сшыпшыз идьруазшәа, Мамсыр дааспылеит.

А с т а м ы р. Шәеицәажәама, еибышәхәзеи?

А с т а н д а. Уаха цсыхәа ыкамызт. Сара насыпс исшьон, Мамсыр, уареи сареи айфызара мацара хабжьазар, еифыз-цәак реипш пату еикәахцалар, уимоу, усашьазар иахагы еиғын хәа иасхәеит. Акырынтә срызхәыцхәан сара убарт ажәакәа иасхәарц, исзымгәыгыцкәа сааиуан.

А с т а м ы р. Усеипш иказ ажәакәа дреигәыргъарымызт. Иихәазеи?

А с т а н д а. Имцахоуп игәатца ишасыз. Сицәшәеит, абри ихы акы азимуандаз аасгәахәт, убаскак ипшшәы аеапсахит. Деицәгәгәа дгылан. Уара уоуп, Астамыр, усеипш агәагыреи, усеипш иаахтны аиаша ахәареи сзыртяз.

А с т а м ы р. Ажәа баапс беихәама? Шәыпеицырци?

А с т а н д а. Иухәо закәи, Астамыр?! Мамсыр дзакә уафпсу уара уакарагы издыруада. Апсра еиғышыап акәымзар, сара сгәы нирхом. Цәгыара сзиуам. Амала сара иаха исзеиғын ажәа цәапҗыгакәа, ажәа гәхыршәагакәа сеихәар, дсацәхар, сирырхар. Акызатдәык исеихәаз, баша амала биқәгәыгуеит уи, бара быззыпшу ихәеит. Астамыр адунеихаангы ипхәыс дкаижьуам, уи иказшьа сара издыруеит ихәеит. Даҗакгы нацитцеит, аха уи сызхәом.

А с т а м ы р. Ихәа, баналагах.

А с т а н д а. Цәыбзас банааихәо хәа быпшыз, уаха бзыкәгәыгуа хәа егыбымам уака ихәеит. Абарт ажәакәа ихәеит тынч, иихәаз иара ихата агәра гатдәкьаны дшыказ здыыртә.

А с т а м ы р. Ибеихәазгы мацым, аиашаз, аха ицеггы беимхәакәа шәеипцырцрымызт. Уаха акгы шцаимхәеи, бара, бзиа иибоз, сара, иара фызас иишьоз хашизныкәаз дазхәыцны. Насгы иара иахь бызлаирхынхәыша ажәакәак имхәакәангы дқаларымызт.

А с т а н д а. Иихәаз ихәеит, уара акгы иупырхагам. Иажәакәа рыгәра згама? Сара угәра згеит уара. Сара уара, зегьрыла угәра згоит.

А с т а м ы р. Ускангы? Сыгара абабгоз, ускан сара схаҭа схи агара ганы сыказамызтеи.

А с т а н д а (*гәҗанҗарала*). Уажәакәа рхы ахьхоу сзеи-лымкааит. Иухәарц иуҭахузеи?

А с т а м ы р. Шьазина лхала дындәылтчны дымцазтгы, лкажъра сылшозу, исылымшозу сыздыруам... Бара сшеи-лыбкаауа агара згоит. Саҭабымҭан, аха аиаша бдыруазар иаҭа еиҕруп.

А с т а н д а. Уи афыза аиаша-жәа зынзаск исоумхәарггы калон. Еиҳарак уажәы. Аха, исхаштыз, уара амц ахәашьа уздырзатәҕьом. Амала ицәгьамызт, ихәатәым аиашаггы шыҕоу уазхәыцлар.

А с т а м ы р (*игәы дҭахәыцуа*.) Уи ддәылтчны лцарала, сара саҭкыс дҳаракны, хыхьынтәи дсыхәаҭшуа дҭагылеит. Уи мацара акәындаз, уиак схи икәыскрын. Ихьшәаны еилыс-каазарггы, ашьҭахь уеизггы еилыскааит, сара сҭыза, Мамсыр бара бзиа бшибоз. Абзиабашьақәаггы зеггы еипшым. Уиҭа-шыыцран, убас бзиа бибозаарын. Ицъасшьоит ибзиабара бызлахнамхыз.

А с т а н д а. Егьиашатәҕьаны, дарбан цхәызбаз ихнамх-рыз уи ибзиабара.

А с т а м ы р. Бахьицимцаз бгәы иалоушәоуп бхәашьа шыҕоу.

А с т а н д а. Сара алаҭшра сымамызт. Сара сгәы уара уалнаххьан, зегь сымхәар умуазар. Аха ускан уара... Ухы еилагап. Ишҭаҭсыхуаз уареи сареи хабзиенеибабара, Астамыр, Шьазина лхала дындәылтчны дымцазтгы? Уара уазхәыцу абри? Диашахозма ускан Мамсыр?

А с т а м ы р. Исыздыруам...

А с т а н д а. Иухәо закәызеи, Астамыр?!

А с т а м ы р. Ииашаны исхәоит, сара уи сазымхәыццызт. Зеибафарак саанахәаны саман, иарбан хықәу сахьнанагоз сыздыруамызт. Бара беиҭш, сарггы лаҭшра сымамызт. Саа-нахәан, саманы ицон азггы, уаҭа акггы. Сара сызташәаны сыказ лбон Шьазина. Дыҭшит шықәсык, ҭышықәса. Цсыхәа ахьынзамаз илычҳаит. Уаҭа лара лышҭа хынхәышьа

шсымамыз агәра анылга, тызшәада, гәамтцрада тынч, аанфасра цъара дцозшәа, бзиаала лхәан, дындәылтцны дцеит. Атызшәақәа зеггы ратцкыс ауафы дызшыуаз шыафәан уи лцашыа. Сара сатцкыс агәагыра лымоуп. Дсыцхрааит. Узгаз улымаз лхәеит.

А с т а н д а (*иаалыркъаны, хыхьчарайас*). Имцуп, уи мцуп! Сара азәггы дысмырхәзеит, азәггы акггы ицәысымгазеит. Азәггы днасыпданы дықәысмырхеит сара. Ииашазами уи, ииашазами, Астамыр?! Исхароузеи, ишпакастцарыз бзиа дсымбозтггы. (*Лгәы лнапы адкыланы.*) Абрака датахымызтггы, итацәызтггы иара изыхәан...

А с т а м ы р. Ибхәандаз убас, ианаамтаз иабхәандаз! Дыргәакуа даабгон. Имцума исхәо?

А с т а н д а. Сара ыызатцас сизыкан, айфызара затцәык.

А с т а м ы р (*иҕеынкыланы, иаха ихазы*). Хара ххы-хапсы ыфо, халамыс харгәакуа, абра хтәоуп, ускан иара «ррет-кьоу» хәа, ицсаса еидцала, ацмахырцәы ахәырпхәа дахәо ашыа цәхәыра дықәуп.

А с т а н д а. Уара иутахуп убас акәзарц, аха ухаґаггы иудыруеит ус шакәым, иухәо шиашам. Уи схәарггы, ииашаны иухәаз, ахауа зфыдаха, азыхь днахәоит. Уара уакәымзи изхәалоз, уака азыхькәа рацәоуп хәа. Ицкыза, ихьшәашәа-за... Сара ахаан схамлац ашыа.

А с т а м ы р. Хара арака ахлор ффы рхышәшәо акранткәа хрыдтәалоуп, иара уиггы ианаауеи ианымаауеи еикароуп.

А с т а н д а. Бзиабарала, срытцашыыцуеит хәа наццо, дрыхцәажәалон агеологцәа.

А с т а м ы р. Абыржәоуп аиашатцәкыа анеилахкаа. Дцеит, хымпада агеологцәа рахь дцеит. Уажәы шыхатәылан агеологцәа рацәафны игылоуп. Чамашыа икоу агеологцәа рышка дцазар, уака ателевизор рымоуп, мышкы фынтә авертолиот пырны ирызнеиуеит. Уаха ииґахузеи?! Насггы урт агеологцәа апараггы гәгәаны идырхауеит.

А с т а н д а. Иагыашатцәкыаны, зны-зылна игәы иаланы, иажәа иналаитцалон, суалафахәы мацуп, исызхом, схатәы цыбаала ирханы, еиггыны сеилахәазар сґахуп, машыынакггы

снакәтәазар бзиа избоит хәа. Астамыр, ибзианы иҗахтеит избахә хәхылацәажәаз, сгәы тынчуп уажәшты уи изыхәан.

А с т а м ы р (*лыжәфахырқәа рығәғәаны иааникылоит, дааигәыҗаихәхәоит*). Сара сыңсы зтоу бара бзыхәаноуп, Астанда. Бзиа бызбоит, бара, сыбзамыкә хәычы. Сара сзыхәан уи ажәа ахәара тоубак атира иафызоуп. Уңсы ахынзатоу узхымңо атоуба. Адунеиаф егъа җаларгы... Иаҗахым ахәара... Сара ажәа мыцхә ахәара сцәымҗуп.

А с т а н д а. Издыруеит, Астамыр, сара издыруеит уара уааигәара сыҗанатц акгы шысмышыа. Мшқәак уанысым-балак, убасқак схы-сгәы ақәмаңхоит, шышкамск саҗараны, сымчыданы схы збо салагоит. Уааигәара... (*Игәы лхы надыл-җоит*.) Угәеисыбжы... Адунеиаф уаха акгы стахым, анцәа дырманшәал Мамсыр. Уи иҗаңхыа хара хадым хара. Гәнаха җахамтеит.

А с т а м ы р. Акино ахь акәым, сара издыруеит хәхыцаша иахыа. Бааи, илықәыршәны аресторан ахь хцап. Хлатәаны иаажәып. Адунеи иқәу ауаатәыҗса зегы, барей сарей хәиңш, насың рыманы иҗазарц азыхәан иныхәаны иаажәып!

А с т а н д а. Азәы инасың даҗазәы гәырҗа инамтарц азыхәан иаажәып. Насгы, исхаштыз, устатиагы ныхәаны иаажәып. (*Агазет днахәаңшуеит*.) «Ажәытәтәи аңсуа баашқәа злейбарку акыри уи аблышыеи». Сара арака уамак сзеилкаауам, аха иаңхыаз ирхәоит ибзиоуп хәа.

А с т а м ы р. Бара боуп иахыызҗыз зыбзоуроу. Ибгәалашәо-ма, зны, хәңсуа баашқәа сышрылацәажәоз, урт рейбаркышыа анбзеиҗасхәа, иушырауазей, сара сеиңш, егъыртгы ирмахари уи азыхәан агәаанара иумоу бхәеит. Егъҗытәҗһан, агәзет ианыртеит.

А с т а н д а. Уара уқәҗиарақәа сара сзыхәан игәазырха-гоуп. Ушнеи-шнеиуа, сзылғаз атехникум сызхом ухәап, нас аинститут уталап, нас уалгап, нас уцарауаҗхап, нас апара рацәаны иурхалап, нас сара аусура сааҗәытып, ххәыцқәа саазалап. Урт андухалак, амаҗацәа хәуп. Нас хмаҗацәа рнапы ианкны сғынасхап. Аригы фантазиоума? Ашыац иахынхалоу заза цыроума? Издыруада, ауашы

зынзаск дымхәыцзозар, ипсҗазаара иахагы еиғхар хәа сгәы иааташәалоит. Умбои, апсуаа ирхаштхьоу, уара иргәалауршәарцуафуп. Издыруадазкы,зкыи хәышәшықәса уажәапхьагы афыра шрымаз ргәалауршәарц утахызар, мамзаргы иргәаладыршәарц уафызар, шәышықәсала ахәынтқарра шрымаз? Изутахузеи, нан, апрораб, уртқәа зегы? Изутахузеи ажәытәтәи архитектуруеи абаашқәеи злеибадыркуаз акыри тұцаауеит аха?

А с т а м ы р. Хдоухатә бақақәа, ацхақәа, ауахәамақәа, хмузыка, ажәакала, иара цьоукы-цьоукы ихатәарымшьо хтоурых ду инаркны, итцаам, иеилкаам шақа хамоузеи! Сдырра азхондаз, шақа сыфрыз! Харт апсуаа. хажәа рацәоуп, хус мацуп еснагь. Бееилахәа, хдәықәца. Саргы сыхәда галстукк нахастап. Сызбо, уаф дук иоуп рхәап.

А с т а н д а. Мачк уаасзыпшыроуп. Схы снацклапшып, сәаасырпшзап. Нас хцап. Сгәы рахатны, сыцаап уаха. Аа, иумбои, иахьа, амееышаха, цьаргы уахьымцаз шақа ибзианы иқауцаз? Хәицәажәара гәых хәшәык иафызәхеит. Уажәытә-кьа, угәы умырғығылан, сара сәаасырпшзап. Иласу тамғар музыкак архәала. (*Амагнитофон лыргъежьюеит.*) Истахым ари. Абырзенцәа рашәақәа гәытшьаагоуп. Зынзаск даеакуп афранцызцәа. Адунеи ишақәламхо здыруа убарт реипш милатк ыкам. Угәы змырғығыша... (*Музыка ласк лыпшаауеит, иафалцоит, иахәоит.*) Убас сыссырпшзап аха, Гәында цшза духаштуа. Апхәыс еснагь лхатца диеиҗырбозароуп рхәеит, ахатца дхылхуазароуп рхәеит, ахатца афны даныкоу агәғыгь дамгозароуп рхәеит, ацхәыс лхатца изыхәан данызароуп, дфызазароуп, дагыицәыбзазароуп рхәеит. Уртқәа зегы еихарак исылазароуп сара, сара, даеа цхәыск лхатца дхыхны дылцәызгаз. (*Лҗыналхоит.*)

А с т а м ы р. Даеа цхәыск лхатца анасыц изтаз.

А с т а н д а (*леаанылкылоит, даахынхәуеит*). Уара уоуп изхәаз, Шьазина лхала дындәылтцны дымцазтгы, сара лылтцра сылшомызт хәа.

А с т а м ы р. Барей сарей хәикәымшәазаргы, Шьазиней сарей хәилытцуазар акәхарын. Хамфәақәа хазы-хазы иҗеи-

жытеи акыртцуан, аипытцшыа ҳақәшәомызт, рапхба азәгыи
иахзымгәыгьуа ҳааиуан ауп, уаха акгыи. Сгәы иалоуп, пхәыс
даазгаанза, барей сарей ҳахьейкәымшәаз. Аха, атахмадцәа
рхәашьа, убас сылахь ианызар акәхарын.

А с т а н д а. Арт афышыкәсак раахыс, знымзар-зны
машәырынгы, Шьазина лзыхәан ажәа баапсык ухәо смаҳаит.
Зеипш камло егыкам, ҳаргыи ҳаицәызыр, баапсы шысзумхәо
здыруеит. Уигыи гәеикәхәалагоуп сара сзыхәан.

А с т а м ы р. Быбз бацха. Иагьзлабхәазазеи?!

А с т а н д а. Ауафы абзия дақәгәыгуазароуп, аха ацәгьагыи
дазхиазароуп. Аригыи саб ихшыфортцара кәыгақәа иреиуоуп.
Икалап, сан лакәзаргыи ус сазхәалоз, исгәалашәом. Ухы
еилагап. Исзеилымкаакәоз иреиуан даеакгыи. Удхәыси
уарей атызшәа аншәоулак, шәанеицәхалак, уара уфы
иаатыхны жәак соухәомызт. Изимхәозеи хәа сшазхәыц-
уазгыи, иахьумхәоз сгәы иахәон.

А с т а м ы р (*иахауа цыашьаны*). Бара иабабдыруз
атызшәа ҳалазу, мамзаргыи напейкәыршала ҳаицынхозу?!
Сара санқәыпшыз инаркны исхәахьан схазы, абзиабара
апоетцәеи афантазиорцәеи ирызбаз акоуп, апцтазаараф
иҝоу еишыцылароуп, пату еикәтцароуп, убарт афба рылоуп
аҝаацәарагыи злашьақәгылоу хәа. Агәра згахьан, Ерцахә
ақәцәан сара сышзымхалоз. Уеизгыи-уеизгыи уи ақәцәан зегыи
ххалароума? Цьоуку халар, егырт уи ашәшьыра ҳеаатцәхкып
схәон сгәанала. Иҝоуп агәтыха, иҝоуп ахәыцра ҳаракқәа, аха
иҝоуп убарт рышәшьырагыи.

А с т а н д а. Нас ҳагәтыха дуқәа хрышәшьыроума ҳарт?
Умфашьозааит?! Мацк игәкажьгамзааит иухәақәо?

А с т а м ы р. Исыздыруам, аха сара исхәоит сшыказ
аиашатәкьа. Сыкан абас тынч, схы анрааланы. Нас бара
иабабдыруз, сҝаацәарафы исыпсҝазаашьаз? Ибазхәодаз?

А с т а н д а. Азәгыи. Издыруан. Цәалашәарала. Апхәыс,
бзия илбо ахатца изыхәан зегыи лдырузароуп. Шәарт,
ахацәа шәоуп фба-фба бла зызтоу, фба-фба лымха
змоу, ҳара, ахәса, реиха ианеицәаха, цшьба-цшьба бла
ххазароуп, цшьба-цшьба лымха ҳамазароуп. Усоуп ишыҝоу

ажьа. Атэыџақәа иара иамам, ац дуқәа азытагылам. Аеызлахьчозеи? Алымҳа царқәеи, нас ашьамхы ласқәеи рылоуп. Уаха Шьазинеи уареи ажәа еимашәкыр, сара уатцәы шыьбжъаанза издыруан. Сноуџацшыр, ублақәа ирхызбаалон. Атызшәа шшәымоу агәра анызгалак, сгәы иаанагозгы уасхәап иутахызар?

А с т а м ы р. Ихәеи, ихәеи...

А с т а н д а. Дхатцаз, дыпцхәысыз, ихы шытых, иеырцагъа адәы дыкәуп, инасыц зыкәгылоу ауасхыр гәгәанатцы, иџны ахәыштаара ахьынзацхоу, уи уашәшәырахо, ихышәашәахо ианалагалак, дарбанзаалак, илакытца аччацшь ацәмацхо иалагоит. Угәы каханы, улахь еиқәны уанызбалак, ипцхәыси иареи еилытыр, сара сигар изеицгуп схәон сгәанала. Сара сиашазамыз ус сгәы иахьаанагоз? Схала сгәы сыргәгәоит. Сзыкәгылаша уасхырк, схала избаны, ашьтатцара сахьаџу умбазои. Уаха хыхьчага сымам, избанзар убри лџацхьагъы ахара шсыду здыруеит.

А с т а м ы р. Шакаџы ахацәа рыхәса кажьны, даеазәы дыргахьоузеи! Урт зегъы рыламыс иаргәақуа иалагар, нас урт ахацәа ирыццаз ахәсагъы, ахара ду ҳадуп хәа ашәы рхьыкәкәа инатәар, адунеи агәыргъара даара иацәмацхар калап. Еихарак уажәы, аилыцтреи аилалареи модаханы ианыкоу аамтазы. Уаџы ицьеишьаша, икамлацыз хәа акгы камлеит. Алаграқәа реицш, ҳара ҳлацшықәтцаны, бызла ҳазфо абри ҳақалақь иаланхо ркынгы шакаџы, рыхәсақәа кажьны, даеазәы дааргахьоузеи. Насгы Шьазина сара дкасмыжьзеит, лара лхала дцеит.

А с т а н д а (*даапышәырччашәа*). Нас, ишсоухәара, зџацхьа ухы уркыарц уаџыда уажәы уара? Цкьа уззхәыцу, Астамыр, уажә иухәаз иаанаго? Сара истахым, Астамыр истахым уи аџыза аиаша сахар. Уи дкаужьыртә ақара бзиа субомызт, абриоуп иухәаз иаанаго.

А с т а м ы р. Абзиабара аамыштыхьгы икоуп даеакгы. Даеазәы изыхәан икаутцарц уара иуду, уалпшьаны иухәтоу. Иузааигәоу ауаџы иџацхьа иуду ауалпшьа. Ҳақәытып, иахьакәзам ҳаланагалеит.

А с т а н д а. Сара иуасхәап, сара стыңан даеазәы лакәзар илымхәаша. Шьазина сара сатқыс иаха ақыара злоу, иаха игәытбауу пхәысуп. Саргы бзиарақәак сыламкәа скарарым, аха, анцәа иумхәан акәымзар, лара лтыңан сара сакәызтгы, лара дшақәшәаз еиңш сара сакәшәазтгы, икастдашаз, схы шымғапызгақәашаз сыздырцәом. Уи азәы иғапхьа ахаан лхы лалмыркәуазаап.

А с т а м ы р (*аңенцьыр далңшы, ашьхақәа рахь дыңшуеит*). Баргы, саргы, уарт Шьазинагы, абнахьхы, ашьхақәа ирфеу, Мамсыргы дналатаны, азәгы иаххарам икалаз. Азәымзара азәгы иаххарам, азәгы. Икоуп аңсабараф мчык, хара ҳамч зқәымхо.

Аатгылара.

А с т а н д а (*днаидгылоит*). Узыңшуазеи аңенцьыр уалңшы, уабаңшуеи? Хыла-хшығлагы ңара усыцәар стахым.

А с т а м ы р. Ашьхақәа... Ашьхақәа рнафс, еиҥах ашьхақәа. Цыхәапцәарада ашьхақәа. Ак атқыс еиҥауп егы.

А с т а н д а. Хазғапшуа ашьхақәа рнафс, нахьхы, ңара дыкоуп Мамсыр. Астамыр, ҳап ҳақәтны. Халцып абри ақалақь.

А с т а м ы р. Хцап бхәоу, ҳабацо?

А с т а н д а. Хуада ңсахны, ҳақәтны хцап. Абрака дсы-цығноушәа збоит Шьазина. Истахым абри хуада, истахым ҳақалақь. Хцап иахьыхароу даеа қалақьк ахь.

А с т а м ы р. Цәгыарак зуз реиңш, ҳабналарцу? Мап! Ибаҳау, мап, мап! Абри ақалақь – сара сықалақь ауп. Ааи, ааи, сара стәоуп, сара! Абрака, сахьаазаз, атара ахьыстаз, афызцәа бзиақәа ахьсырхаз азыхәан мацара акәым бзиа изызбо. Сара сңабааа, сыңхзаша адуп уи. Акымкәа, ғбамкәа афнқәа сырғылахьеит, уажәгы рыргылара сағуп. Икоуп аулицақәа, акварталқәа, ишеибгоу хара ҳатрест иаргылаз. Уавсны уанцо унапала иургылаз афны, еиҳарак уахынла, уаатгыланы уахәапшуеит, ушңакоу хәа уазтәауашәа. Аңенцьырқәа ркнытә алашара каххаа иалңхоит. ңара ашәа рхәоит, ңара ателевизор абжы дәылғуеит, даеаңарантә асаби итәуабжь

ааџуеит. Дунеи дук аатуеит уѣаџхѣа. Уи атааѣараѣы, уи ахѣынџқарра хѣычы аиѣкаараѣы уара уѣѣабаа шалоу ануѣалашѣалак, гѣеизхарак угѣатѣа инѣысуеит. Уртѣ аѣнқѣа ѣѣара санѣо снаскѣаргоит, саныхынхѣуа испѣлоит. Сахѣцалак исыѣуп. Абартқѣа ракѣаџ, Астѣанда, аѣсадгѣыл захѣзугѣы.

А с т а н д а. Шаѣа ибзианы иухѣазеи, аха анасыѣ, Астѣамыр, иабаѣоу анасыѣ? Сабаѣоу сара? Сара абри аѣалаѣ салѣанхонѣтѣ, абраѣа хѣанѣтѣ, зегѣ рыла насыѣ сыманы, схы саѣѣгѣѣырѣгѣо сзыѣкалом. Уѣнқѣа рѣенѣѣырқѣа ирылѣѣхо алашара уара унаскѣаргоит, уаныхынхѣуа иупѣлоит, аха сара сахѣцалак схы-сгѣы инѣытѣдны иѣкалом Мамсыри Шѣязинеи рызхѣыѣра. Убартѣ гѣыхас исымамқѣа ишом, ихѣлом. Сахѣынѣтѣыслак, иааины сыбла иаахгѣлоит, насгѣы знымзар зны, уртѣ уареи сареи хѣиѣѣзырзуа, хѣиѣѣызтѣхо тѣзамѣны иѣабѣѣагѣылар хѣа сшѣоит. Убри атѣзамѣ атѣкыс хѣара хѣзымиааир алшоит. Саѣоумѣтан, иахѣугѣаласыршѣо, аха убартқѣа срыѣѣѣаанза гѣѣынѣра сымѣм. Сара сынасыѣ нагзаны избарѣ, сыѣканѣтѣ салагѣырѣгаларѣ сѣахуп!

А с т а м ы р. Анасыѣ... Шѣха хѣаракырак уѣхаланы уныѣгѣылар иаѣызоуп. Шѣхак данхалалак ауѣы, сара сѣтѣкыс иѣараку, сара сахѣѣеиз иѣеихѣоу азѣгѣы дыѣкам, шѣхас иѣоу зегѣы сара сзыѣгѣылоу ашѣха реиѣауп хѣа агѣра ганы дгѣѣырѣгѣоит. Иѣѣырѣѣагѣаны дыѣгѣылоуп. Насыѣ дузза имоуп. Насыѣ имоуп, инаихыкны, инаѣсѣа дыѣѣшаанза. Уахѣ данѣѣшлак, иара дзыѣгѣылоу ашѣха атѣкыс иѣегѣы иѣараку, хараза еиѣау ашѣха шыѣоу иѣоит. Уахѣ иѣѣынеихѣоит. Дыѣгѣылоит амѣа. Имѣ аѣѣымхо, дызхамло далагар, днасыпданы, адунеи иѣѣу зегѣы рѣтѣкыс иара длѣхѣыѣѣгѣаны ихы иѣѣхѣазо, агѣѣѣаѣѣара далагоит. Убринахыс ихѣыѣрақѣа, игѣѣыхақѣа зегѣы убри ашѣха хѣаракы, ашѣха ѣыѣ ахалара иазкхѣоит. Иѣеит анасыѣ, иѣѣѣа дахѣзынамзоз шѣха хѣаракык ахѣ, иара иѣѣѣа даанхѣит убри ашѣха ашѣапаѣы. Абас еишѣѣоуп ауѣы игѣѣыхеи иареи. Ѣѣыѣаѣѣѣарада, ѣѣыѣаѣѣѣарада...

А с т а н д а (лѣыртѣынѣны). Уиашазар акѣаџ. Уазымхѣыѣыр еиѣѣуп. Аѣѣакала, иѣагымхааит хѣагѣѣыха хѣаракқѣа рышѣшѣыра! Ухы еилагап. Уара излоухѣо ала, ауѣы игѣѣыха,

ихэыцра шыха хараыкк иафызазар, иара ихата адэы дықәуп убри ашыха хараыкк иацрыцуа ашәшыра иеытцакны? Уамак уафы игэы кызташа философиям, аиаша уасхәап. Ишсоухәара, ауафы акосмос ахь дахьцаз, амзафы дненины дахьыкәтәаз?

А с т а м ы р. Уака даангылоит бгәахәуазар? Саныхәыңыз, исгәалашәоит, Абырыскыыл иххәау алегенда сабду иансеихәа, азхәыцра салагеит, ииашатәкыаны, иара дахьыкоунза уаф-цсы дзымнеизоишь хәа. Уахгы-еынгы убри сазхәыцуан. Сара сандухалак, ахапы схәытцаланы сдәыкәлоит, Абырыскыыл икынза сназоит хәа иасхәеит сабду.

А с т а н д а. Уи алегенда ахәыцкәа ианраҳалак, зегы убас ихәыцуеит.

А с т а м ы р. Сабду дыччо, схы ааишышыын, Абырыскыыл икны ахаан уафы дызнеиуам, дад, Абырыскыыл – ауафытәыф-са дизбеит, дихәыцит. Ауафытәыфса ихы-ихшыф ауп уи аныс, абыс имоу. Ауафы ихшыф адунеихаангы дзахьзом. Шака дазааигәахо, иара иахагы инаскыоит ихәеит. Умбои, ишца-рызфити Абырыскыыл, иара ишка инеирц амфа икәыз ауаа? Шәара сара сышка шәааскыацыпхьаза, сара наф снаскыоит ихәеит. Акыр сөейдасаанза, еилкааны исымамызт усқан саб-ду иихәаз иатцанакуаз.

А с т а н д а. Сара акымкәа-фамкәа афымтәкәа срыпхьа-хьейт, Абырыскыыл икны инеиуа, дызлафәахәоу азынцыыр цтәа-ны, ихы дакәитыртәуа, длеифеиуа адэы дыкәны.

А с т а м ы р. Уи иаанаго, хәхьнеиз, иаххәап, амзафы хаангылап хәоуп. Аха иабакоу, адгыл кәымпыл агьежыра иакәытцаанза... *(ихы икуеит.)* ...абри акәымпылгы ахәыцра иакәытцзом. Ауаатәыфса иахьымфеиц аҳаракырақәа рфы ифеишт, ирцәызыз, мамзаргы излаказамыз итцегы абзиа-рақәа ирылакахашт, усқан хара хабакало акәымзар... Хазгәа-лашәода акәымзар... Цыхәацтәарада, аанфасрада...

А с т а н д а. Уара сааигәара уканатц, сара уара усыманатц, акгы сацәшәом. Сара исоушаз соуит ари ацстазаараф, еигы, еихау, уаха акгы стахым, акызатцәык истәху, исымоу сцәымзааит. Иситаз сцәимгааит! Уара усыманатц! *(Лнапкәа наикәлыршоит.)* Уара, Астамыр...

Адәахынтә, ашә дамыскәа, дыфны дааиуеит Мактина, Мамсыр
иахәшья. Илхыхны илкуп акасы еикәатцәа.

А с т а м ы р. Мактина, бзиала баабейт! Иааз дыббома,
Астанда?!

А с т а н д а. Мактина боума? (*Иаацалшьоит, икалцара
лыздыруам, нас лхы лнапәфы иааганы, левиртынч.*) Мактина,
шака сеигәырғазей бахьяаз! Бхала...

А с т а м ы р. Итәбуп, Мактина. Бахьяаз хара хашка.
Уажәы, ишыбдыруа, хара хашка амфыхытра рцәымгуп
азәыршы, цәгьарас ирзаауз сыздыруам. Бтәа, сас дахык иа-
кара сбеигәырғейт. Хара, Мактина, бара ибдыруейт, уаха ха-
лымшейт. Даеа мфак ыкамызт. Мамсыр уафы кәыгак иоуп, уи
хаиликаап, уажәы игәы шны дахьынзакоу, хаизеилымкааргы,
ихаштқар... Сара иасхәойт снейфагыланы, ишыкалаз зегы
иасхәойт, уаха цсыхәа шыкамыз...

А с т а н д а. Саргы иасхәойт. Хаиликаароуп...

Мактина. Шәынасың шәалагәырғо шәтәоуп акәү?! Шәара
апхамшыакәа! Излашәгәағьазей сацәажәара! Дабакоу сашья,
дабакоу хаиликаауейт хәа шәызфү? Дабакоу сашьазатцә?!
(*Лылабжышкәа рфәархоит.*)

А с т а м ы р. Уи ашьхака дцейт. Лассы дхынхәуейт, апхын-
ра ниасаанза дынхаргы, лассы дхынхәуейт, дшаахынхәлак
Астандеи сарей...

Мактина. Нырцәынтәи макьяна азәгы дыхнымхәзац,
нырцәынтәи. Дыкам уаха, сашьазатцә дыкам! Шәара, шәара...
(*Лыңсы еихәлахоит, илызхәом.*)

А с т а н д а. Ибхәо закәызей, Мактина... Акасы еикәатцәа
ибку... Башья изыхәан... О, Мактина, сфызә, сфызә бзиа, сшы,
бара бнапала сшы!..

Мактина. Бмаин сымцан! Бара апсахшы! Бара боуп абри
акасы еикәатцәа схазтцәз! Бара боуп сашья дтәзырхаз! Быбла
пхамшыакәа аартны бызласыхәапшуазей, бара ламысда!

А с т а н д а. Баанфас, Мактина, бмыццакын! Цкья, икалаз...
Бажәакәа ахымфас иафызоп, изакәызей ибхәо?! Икалазей,
ихъзей Мамсыр?

Мактина (*лцәыуара нкылауа, харадцарала*). Баргы,
абнигы, шәара шәфыцагы дтәшәырхейт сашья! Ашәы

ххыкэкэа адэы хакэышэтцеит иан, иаб, сара, хазегы! Сыбла уеоумырбан, Астамыр! Аифызара ныкэугеит ибзианы! (*Астанда лахь.*) Машэырынгы цыара бысфамхан, акэымзар абарт снапкэа рыла быблакэа тысхуеит. Хабла шэеашэмырбан шэфыцэагы!

А с т а м ы р (*иахауа ажэакэа чхауа, иеынкылауа*). Баанфас, мацк бхы бнапэфы иааг, Мактина, уафцас ихахэ, икалазеи?

М а к т и н а. Ашьха дахыкэаз дтахеит сашья. (*Дцэуоит.*) Машэырла дтахеит рхэеит. Аха сара издыруеит, уи машэырла акэым дыштэхаз. Шэара дташэырхеит Мамсыр! Сашья дызшызы шэоуп шэара! Исылшозтгы... Аха дкалап уи ишыа зуша, сашья ишыа кэапеила изташа! Хара иахшэышэтцаз ашэы, шэаргы шэтэхцэа иршэылап шэара шэзыхэан. Шэабанзацари!

А с т а н д а (*уаха лылымшо*). Абар, ариабжыарак сыргэатеиуа, иаха смырцэо сызмаз. Сцэа иалашэаны сыкан рыцхарак хшакэшэоз. Мап! Мап! Уи афыза калашья амам, иамам, иамам! Ишца?! Мамсыр дышцатахоз?! Усеицш шцасзууаз, Мамсыр?! Абас сахьырхэра!..

А с т а м ы р (*икаицара дакэымшэо*). Уи афыза калашья амам. Мап. Цыара азэы ихфашьялеит. Мамсыр иакэхарым итэхаз...

А с т а н д а. Иныкастцазеи! Иныкастцазеи! Сызшаз цсышыацэгы ситароуп, иныкастцазеи! Сара стэхар иаха еигыын, сара... Иара ицсы ацынхэрас сцар акэын сара!..

М а к т и н а. Шэысцэымгуп, абгыз еицш шэысцэымгуп! Сыла шэеашэмырбан! Схатаггы схы сцэымгуп, схы! Сыблакэа тыхызма, сзырлашэызеи, слашэны адэы икэхаша сара, ишцасымбеи, ишцасымдыри сашья ихаткыс, ицсаткыс бара беигыишьо бзиа бшибоз. Сара исылшон уи деикэсырхар. Мацзак акэын цхыраарас иитахыз. Сихынхаланы ашьхака дысмыштыр... Сара силабжыон бара ибанаижыырц, икалаз зегы ихаирштырц, батанаймтарц. Сара снапала деибытаны амфа дыкэыстеит ашьхака. Ухы-угэы наухаштып хэа силабжыахуан. Абас схала схы иазызуз. Афны дыкэызтгы, издыруадаз иаха изеигыызтгы...

А с т а м ы р. Мактина, бөйртынч, цъара еилибамкаарак калейт. Мамсыр сара сахаара сикәгәыгуан. Уи еилымкаашъа имамызт. Хаиликаар акәын. Саҕабымцан, исхәо сара сахаҕыы исыздыруам. Схы еилагоит. Баанҕас, Мактина, бызгылазеи, макъана бымцан, ихәатәу рацәоуп. Сбыхәоит, бымцан макъана!

М а к т и н а. Унапқәа схумырккысын, ухәымгасшьоит. Шәықәтны шәца! Шәсымбан хақалақаҕе. Сыпсы ахьынзатоу ишәанасыжыуам. Адунеихаан. Сыбла шәеашәмырбан! Шәипхьыз анцәа ишәықәйтцааит! Сашъа инаур насып шәнаҕарым. Итынхацәа азәы хшәықәзаанза, шәықәт нак! Цъаханым шәтыпхароуп, цъаханым! Агәнаха икашәтцаз – анцәа ишәхыгзап! *(Даақәгыежъааны, ирласны дындәылцны дцоит.)*

А с т а н д а. Мактина, баанҕас, Мактина... Ажәа затцәык... Баанҕас, бахәатәык сымоуп...

А с т а м ы р *(ихы изнымкылакәа)*. Амц! Аиаша амхәароуп ишынеибакәу зеггы зыхкьаз. Мыцла ишъақәгылоу мцурахоит. Бара Мамсыр дыбжьон, сара дызжьон Шъазина, хазеггы аибажъара хахъаҕыз, аа, уажәы иахылцыз. Анасып захылҕаауам амцхәара. Амц иахылцуазеи? Ацсра, аҕахара, уаха акгы. Илахцаз ауп, барггы сарггы иаахрыхыз!

А с т а н д а. Хәыцъеггы, уарггы сарггы хәыцъаггы. *(Инапы дамцасны иаанылкылоит.)* Хәыцъаггы...

А с т а м ы р. Ғыбымтын! *(Длыцәхасны днаикәитхоит.)* Саҕабымцан!.. Исыхьыз сарггы исыздыруам. Уи хаиликаар акәын хара. Усеипш хзимур акәын. Дышцатахоз, тахашъас икаитцазеи? Хара ххарала дтахатцәкьама?

А с т а н д а. Хцап, Астамыр, хақәтны хцап.

А с т а м ы р. Хабналаны... Мап! Уажәраанза хцар акы иамусын, уажәшьта хақәтны ханца, икалаз ииашатцәкьаны хара иаххараны ихапхъазеит хәоуп иаанаго. Хара дтахархазшәа...

А с т а н д а. Изтаху иитаху игәы иаанакалааит. Хцап хақәтны. Схы еилагоит.

А с т а м ы р. Хәыцъеггы акгы ххараны избом сара. Мап! Иаххарам. *(Ихазы избеит.)* Сара сцоит ашьхака. Дахьтахаз

сыпшаароуп, дыштахаз, насгъы итахашьахаз еилыскаароуп. Икалазеишь убрака? Сыблала избароуп, еилыскаароуп. *(Ашә ахь иҕынеихоит.)*

А с т а н д а *(дихьынхаланы длышьтуам)*. Умацара усышьтуам. Саргъы сга уахьцо, Астамыр! Схала саанумыжын арака! Сшәоит, схала сшәоит!..

А с т а м ы р. Еилыскаароуп, икалаз аиашатәҕьа еилыскаароуп!.. *(Дцоит.)*

А с т а н д а *(лхала)*. Сара сшәоит, Астамыр... Схала сзаангылом арака, агәытҕьа сагоит, снумыжын схала!..

Аңарда

Афбатәи ахәта

Иаабак ауадаҕоуп. Инеизакны ауада афнытҕка ишыҕац иҕоуп, амала адәахьы, аҕенцъыр халпшны хәхьынапшуа, ажәфан, цас иауашәа, иаха илахәҕыхуп, уаанза ицәхәны, рыцаҕьақәа еиқәатцәаза иаабоз ашьақәа уажәы инықәҕашаа-аақәҕашаан, асы нықәха-аақәхаит. Мчыбжык еиҳамкәа, мшқәак роуп ибжысхьоу. Астанда астал дадтәаланы, ацафцәа ртетрадқәа лыриашоит.

А с т а н д а *(лхала, лхазы)*. Шаҕантә ирасхәахьоузеи, изласылшо ала, рхы итагаланы, шаҕантә ирасхәахьоузеи, аха иуам, зегьакоуп, агха ахьыҕарцац иҕарцоит. Ацара акәзам хәыцқәак рхы итоу. Уара аурок анырзеитоухәо, дара зынзаск даҕеакы иазхәыцуеит.

Ашьтыбжь аафуеит афны ааигәара иаангылаз амашьына. Астанда днаҕьканы, дласны аҕенцъыр днадыхьлоит.

Иара иоуп! *(Лгәырҕьара шбашахаз лбоит.)* Сгәы сажьеит... Зынзаск даҕазәуп. *(Асаат днахәапшуеит.)* Асаат ааба рахь аус әуеит, важәа минут аус аухьеит ааба рахь... *(Астал ахь даахынхәуеит, еиҕах атетрадқәа днарыдтәаланы рыриашара далагоит.)* Ұышьа пҕарақәак еиҕах ирзеитасхәароуп...

Ашә лызқәа аиарханы дтәоуп. Астамыр данаафналоз дгәалымтәзеит. Уи акраамтә ашә дылагылоуп, даапсаха, деикәышышы дыкоуп, иблақәа неихмырсығ Астанда длыхәапшуеит. Акыр цхьаны, азәы дышлыхәапшуа лцәа иалашәан, ашырхәа даахьахәуеит.

Астамыр!.. Уанааиуаз хәа акы аасымбеит... Атетрадқәа рыриашара сафуп, азәы дсыхәапшуама хәа саахьахәзар... Машьынак аангыланы, ашьтыбжьгацыпхьаза, сыфны аценцьыр снадыххылоит, усқан ура...

А с т а м ы р. Машьынала аусурақны сныдгылан, уантәи шыапыла сфаасхеит... Сшыапқәа сытцзаит, убасқак саапсоуп... (Адиуан днықәтәоит.) Зынзаск сацәхьазаап ашьха, ҫымш затәык сныкәан, сшыапқәа скәыпсааны ицоит.

А с т а н д а. (лшьамхқәа арсны иапхьа днагылоит, иеимаа ашьацхәақәа плыртлоит, ишьылхуеит). Упсы ушьап, ушьара уқәлап уажәытәкьа... Азырқха аауеит, уеыкәаба... Акаҳуа узсыршып, уаапсара наухнацоит... Уажәытәкьа исыршуеит... (Илзымычхакәа.) Икоузеи, еилукаазеи ашьхақа уахьцаз?

А с т а м ы р. Акаҳуа узсыршуеит бхәан...

А с т а н д а. Ааи, ааи, уажәытәкьа... (Дласны ахәыкайцартәа удахь дцоит.)

А с т а м ы р (дфагыланы аценцьыр ахь днеиуеит, акраамтәа ашьхақәа рахь дыпшуеит). Еилукаазеи ашьхақа уахьцаз лхәеит... Ашьхақәа гылоуп ишгылац. Еикәызырфәуа, рыхқәа шытыхны. Миллион шықәса уажәапхьагы убастәкьа игылан, аринахысгыи убас игылазаауеит. Адунеиафы иаақало дара уссгыи ирымам, рхы хтам, ргәы хтам. Ашышкамсқәа реипш ихәарсалеиуа ирымцоу ауаа хәгәхьаас иркузеи?! Русс ихалоузеи, хабартаҳу... Хара хәгәтыхақәа, хара хгәақрақәа... Хәпсы тацгыи икам...

Акаҳуа лыманы дааиуеит А с т а н д а.

А с т а н д а. Уара бзиа ишубо еипш, ицьбараны иузсыршит.

А с т а м ы р. Ибзиоуп... Ибзианы ибыршит... (Ижәуеит, ишуп, дабылуеит.) Бара бызфыз сахьынзакамыз?

А с т а н д а. Сызфыц. Ашколахьынтә афныка, афнынтә аш-кол ахь. Ахатәы зхауа реипш, сцо-саауа, мфакы сануп. Изсыр-

«Иара адунеи мыжда уаароуп», – ихәеит акәу? Уаарас ихәи-тазар, ма иахьынзахамоу, ишахтау ҳақәйтзар...

А с т а н д а. Ушызбац указам... Зынзаск даҕакала уееитакны ухынхәит. Икалазеи, еилукаазеи убрақа, Астамыр? Дыбғалама? Дышпатахеи Мамсыр? Ихы акыр азиума? Ииашоума ақалақыә еирхәо? Арыцхара ахьыкалатцәкыаз указма, узнеима?

А с т а м ы р. Баша бгәы иаанагоит сеысыцсахызшәа... Цаны, еидысхәыцлаз рацәоуп, аха иббац соуп. *(Иаалыркыаны.)* Бара биашан, Астанда. Бара ианыбхәаз сақәшахатхар акәын.

А с т а н д а. Иарбану зызбахә умоу?

А с т а м ы р. Ҳақәтны хцап аныбхәоз сақәшахатхар акәын. Еигьуп, ииашатцәкыаны еигьуп ҳақәтны хцар. Ихароу даҕа қалақык ахь хцап. Хцап ххы ахынахоу. Ус еигьуп. Уахатцәкыа ҳақәтцып.

А с т а н д а. Ас иаарласну? Ҳацхарцазшәа...

А с т а м ы р. Ашьха сылбааны сшауаз, атрест акны сныдгылеит. Схы сақәитышәтә хәа арзахал аансыжыит. Ҳа_матәа-хфытәа нақәтцаны, хнаскыазгаша амашына азыхәангы срацәажәеит. Уаха асаат жәаща рыбжазы ицо дәыгбак ыкоуп. Убри ҳахьзартә иаауеит амашына.

А с т а н д а. Уаха адәыгба хталону? Иабациои уи адәыгба, ҳабагои?

А с т а м ы р. Иахьцозаалак зегьакоуп. Уахык, шаха хтаны-кәар, нас цъара ҳақәтцып. Анцәа ицъшыоуп, хтәыла дуззоуп. Ус иаха еигьуп, хцап, хцап ҳақәтцны.

А с т а н д а. *(иқалцара, илхәара дақәымшәо.)* Абас иаалыркыаны, сара сгәы анкасыршә...

А с т а м ы р. Истахым бысцәызырц. Истахым ҳаицәызырц. Сгәы иааногомызт, снапала зыбжа сыргылахьоу абри ақалақы абас иаахәны сара исағахоит, абас иареи сареи ҳаицәтәымхоит хәа.

А с т а н д а. Исахәа, сызургәакуазеи, еилукаазеи, ита-хашьахазеи Мамсыр? Машәырла дтахоу, мамзаргы ииашатцәкыаны иеишьу?

А с т а м ы р. Баша сцеит. Ғыц хәа акгы сзеилымкааит.

А с т а н д а. Нас абас уееицоукыртә...

А с т а м ы р. Ҳақәытып. Иҳафсхьоу ҳафсит, ицеит, уи сацәшәом. Сара сацәшәоит пхьақатәи ҳдеицш. Барей сарей уатәтәи ҳамш сацәшәоит. Шьхатәылан сахьнеиз, уахык шаанза сызмыцәзеит. Исгәалашәон Ерцахә ахалара азыхәан атахмада иихәаз ажәабжь. Аетцәқәа еилыцьцәауа исхагылан ажәфән. Сыламыс сарцәомызт сара. Убасқак схәыцит, ииашатцәкьаны, иқалап, изласымбацыз ала иаахәны, даеа ганкахьала избазар адунеи.

А с т а н д а. Зегь акоуп, сара агәра згоит, цсы зхоу акгыи ушьапы иатцәмкьацыкәа Ерцахә ухалар шауа. Иқоуп, хымцәда иқоуп уахь ухазгало мфакы. Аус злоу, убри амфә ацшаароуп. Иқалап, цьоукы ццәкцәаны уи амфә рызгәамтәзар, даеа цьоукгыи ииашамыз мфәла идәықәлазар...

А с т а м ы р (*ихы инапәфы иааганы*). Уеизггы-уеизггы адунеиаф иқамлацыз уамас иқалазеи? Згәыжәла цәгьаз, иуафыцьбараз арпыс, бзиа иибоз апцәызба мап ахьицәылкыз, дахьицымцәз иахырқьаны, ақалақь кажьны, дықәтны дцеит ашьхақа. Иара усггы ақалақь, ацивизация кажьны, апсабарахь абналарә модоуп уажәы. Ашьха дахьнеиз, абнапқафцәа рқны аусура далагеит. Уақа аус шиуаз, машәырла дтахеит. Уаха акгыи. Уаха иқалазеи? Акымзаракгыи.

А с т а н д а. Машәырлоума дыштахаз? Абна шцикоз...

А с т а м ы р. Абнақкара мацара акәмызт уи уақа дызфыз. Дахьнеиз иибақәаз изымчхаит, дагьанымшәеит. Атцла хәычы, атцла ду хәа еилых қамтқәа, шьхатәыла абна ахшьаара иафуп уеизггы. Аварварцәа реицшоуп Адснытәи қабнақәа шықәырхуа...

А с т а н д а. Абна мацароума, абақақәа ишқарызнықәо! Уиакәым уажәы қазлацәажәо...

А с т а м ы р. Ашьха наарақәа цәхәуеит, уи иахқьаны анаарақәа ытцышьшыны ибгоит. Зеицш еафьара иуцымлоз, аа-тцлақәа ирфызаз атцла хққәа инадыркны, еилых қамтқәа иблақәа ианырба, газети еиқабьрей акы аанмыжкәа, зегьынцьара ашшыпхьызқәа, ажәалагалақәа рыфәра далагеит. Уи идеилиркаарц итахын абна шыхьчатәу, уатәтәи амш хәа ишхәыцтәу. Амфьматәахә азыхәан мацара ишықам

шьхатәылатәи абнақәа. Ауаа ргәабзиара, ахауа ацқъара, ажәлар ргәы-рыпсы, рашәақәа, ражәабжь дуқәа, зегъы шьхатәыла ишадхәалоу. Цьоуки деилыркаауан, иихәоз иадгылон, даеа цьоуки ихычchon узәу донкихотроуп хәа, атцәы илартдон.

А с т а н д а (инақәырзәғәаны, лара еиха еилылкаарц илтәху). Машәырла акәу, мамзаргъы итахашьахазеи?

А с т а м ы р. Ухлахатц гьежьыртә, ихаракны абғалартәе иафагылаз псатцлак ацқара дафын. Атцла ажәхьан, ифәхьан, инааны иафагылан, абжаранзагъы ипқаанза, идгьырит. Мамсыр анеицапахагъы имазеит, даманы ибғалеит.

А с т а н д а. Машәырлами ишихьыз?

А с т а м ы р. Иара ипқоз, хабнақәа акыр ирныпшуазшәа, ифәахьаз, згәыцәқәа бажәахьаз, мамзаргъы ақәра дузза змақәаз ракәын дзышьтаз. Абғацымкыра иафагылазаргъы, убрақа дафаланы ипқон. Игәыгъны бнацқащык дахьымнеиуаз, иара днеиуан. Абнацқащәа азәык, щыцъак иреихәахьан уи ашьхақа инеишьахаз, иқәымфеиаз ибзиабара азбахә. Ҷызара ықам, бзиабара ықам хәа ихәалон рхәеит. Дара ишырымуа, иахьшәартуу цъара данафалалак, ихы итахзам, дахьтахаща дашьтоуп, хааихылапшлароуп рхәон. Арыцқара анықала, ихы таирхеит, иеишьит, избанзар ихы-игәы ахшәаны дықан хәа агәра ргеит. Цсы зхоу азәгъы илшом уажәшьта ус шакәым агәра дыргара.

А с т а н д а. Уи иашазам, ихы ус азиуамызт, ииашазам уи!

А с т а м ы р. Уиадагъы, уатцәы дтахараны уахеипш, дмыцәазакәа, салам шәкәык афра дафызаарын. Иашар иумыф-ри, гәақрас иумоузеи, уаха иумфыр амуа хәа аниархәа, акыр зтазкуа шәкәуп, иазбауа рацәоуп ихәеит. Ианааша, аусура дцаанза, цқа дылбааны даан, ашәкәы амфә иқәитцеит. Абна ахьцырқоз даныфхала, фбақа саатгъы мтыцқәа, иаалырқаны дтахеит. Зегъы аaidкыланы ианазхәыц, иуасиат ажәа фны амфә иқәитцеит, иаргъы иеишьит хәа ақәырцеит. Ма итаацәа рахь ифит, мамзаргъы бзиа иибоз ацқәызба лышка ифит ашәкәы рхәеит. Хара акгъы хмоут, ишыбдыруа, ус анакәха, итаацәа рзыхәан ифызар қалап. Издыруада абна ахьчараз акәзаргъы изифыз.

А с т а н д а. Сара дтасырхеит уи, сара! Сара соуп зеггы зхароу. Зегышыуаз рыхьздэҕа ухэарггы ицэымгын. Арыцхашыара иапсамкэа ипхьазон. Сара иуасымхэазац, Астамыр. Ацсра абла стапшхьеит зны. Бзиаггы субом, адунеихаанггы хайнасыпхом, сыпсы тацггы укам, уимоу, сыказамзар уарггы сарггы иахэиэгьуп хэа агэра згеит енак. Схы апырсымхрада уаха псыхэа ыкамкэа збеит. Еггысызбеит схы згэаггып хэа.

А с т а м ы р. Бзамыкэран. Багыдсуан, ахьз баапсггы набхьлон.

А с т а н д а. Ауаа исзырхэарызеи хэа уазхэыцуам уи агэыгьра акынцэҕа уаннеилак. Уиакэым сара сеикэзырхаз. Сыпсы еикэирхеит Мамсыр.

А с т а м ы р (*ицышыаны*). Ишца? Мамсыр сыпсы еикэирхеит бхэоу?

А с т а н д а. Сара итасырхаз ауаф, сыпсы еикэирхеит. Цэалашэарала идыруазшэа, сара гэтыха баапсык ансоуаз, дахьаанагаз сзымдырзо, сааигэара дшыкоу збон. Убасканггы схы сывагэхьха, схы-сгэы ахшэаны сышнеиуаз дааспылеит. Сшыказ ибон, ибыхьзеи хэа сыхтакны сазцаара даналага, сылабжышкэа рфаархеит. Ишынеибакэыз зеггы иасхэеит. Иахьиасхэоз шака сиашамыз, шака иегоизмраз здыруан, аха уаха псыхэа сывамызт. Иихэакэаз зеггы зутахузеи, схы-сгэы схаирштит. Исгэалашэаз, убаскан далацэажэон аешьра азбахэ. Амчымхара, апсычироуп аешьра зыхкьо ихэеит. Апстазаараф ихатэы тып ааникыларц икэцо, игэгэоу ауафы иеишыуам. Иеызхишыауазеи ауафы псые? Аа, ижэбома сара шака сыбзияз, сара шака суафы цкьаз, сара исеипшу абзиа данаалом ари адунеи гэымбылцьбара, ари адунеи хэапса хэа хаихэарц, дрыцхахшыарц итахуп, убри азыхэаноуп иезишыуа ихэеит. Сара сеилызкаауа хэа азэггы дыкам хэа атэы алато, дычча-хэмаруа мацара, сарггы сирччеит, иарггы ихы лафкэак налихит. Ианигэапхалак, апсы дирччон. Абас, зхэоз, абас иказ ауафы, ихы игэаггызар, убри акынза днеизар, сара соуп изхароу, сара соуп уаанза дназгаз. Снапала дтасырхеит.

А с т а м ы р. Иишызеи, ианитцазеишь исалам шәкәәкны?
Саңхъазшәа сыкандаз атыхәтәантәи ишәкәы, уаха акы сҭа-
хымызт.

А с т а н д а. Насың имазарц иҭахны, абзиабара ду
дазыгәыхәуа, Ерцахә ақәцәахь дхаларц амҭа дықәлеит
ауафы. Амҭа дахықәыз, имбазакәа, ишыапы инатцаирҭьацит
хычпаңыр хәычык, мамзарггы, шышкамск. Убри ауафы
хиеиңшуп уарггы сарггы. *(Лара ишлыцәтәыму удырратәы,
баша, хеиқәырхагайас.)* Иарбан зиасу амшын аҭынза инеихоу,
аҭаф ихықәгылоу тлак ыттымжәакәа, мамзарггы шышкамс
трак мырбгакәа.

А с т а м ы р. Бара ибыцәтәыму ажәақәоуп ибхәо! Ашыш-
камс тракәа зырхәашо азиас зыцқяхом, мап, изыцқяхом!

А с т а н д а. Иахароузеи азиас, ашышкамсқәа рытра аҭаф
аҭытәкьа икарцазар, наҭ инаскьандаз! Азиас иаҭахызма
агәнаха аҭатара?

А с т а м ы р. Асаат жәаба рзыхәан иаауеит амашына.
Ҳцап ҳақәтны.

А с т а н д а. Уахымцо иузбама уара убас? Ҳабналаны
хцома? Ус анакәха, уареи сареи ихабжъаз бзиабара думызт.
Баша еибажъаран.

А с т а м ы р *(илхәо ҭышьаны)*. Изақәызеи ибхәо, Астанда?!
Бзиабарамзар, изақәызеи нас барей сареи ихабжъоу? Бажәа
иахьакәым икшоит.

А с т а н д а *(данышәаны илхәоит ҭаса дызҭагылоз)*. Ҷсы
зхоу ҭыра акы ишыапы иатцамҭьацыкәа, азәы дыбғамтцакәа,
азәы иҶсы дахаҭымжәакәа, игәы ҭамчацакәа, ҭыра азәы
игәыгракәа мырхәашькәа иамуазар акәхап, уаха Ҷсыхәа
ыҭамзар акәхап анасың ду ахь, уи ашьхеибаркырахь ахалара.

А с т а м ы р. Мап! Сара агәра згоит, уи ашьха ухаларц
азыхәан, даҭа мҭак шыкоу. Икоуп. Хымҭада икоуп, ҳара
иахзымдыруа даҭа мҭак. Калашьа амам. Барей сареи уи амҭа
хақәымшәазар, иахзымҶшаазар, ҳзанымлазар, уи иаанагом
иара ыҭазам хәа.

А с т а н д а. Сара уажәшьта зеггы сҭәеилафашьеит. Ухы
еилагап. Сгәанала, амҭа акәзам аус злоу. Аус злоу убри амҭа

ианыло дзакә уафү ауп. Ииашатәҕьаны, бзиабарала игәы тәызар уи ауаф, псы зхоу зегьы бзиа ибоит. Дназхәацшлак зегьы гәыбылрала дрыхәацшуеит. Зегьы иара изгәакьахоит. Уи адунеихаан цәгьара ҕаитцом. Хьычпаңыр хәычзак иадам-харгьы, псы зхоу акгьы аңсы иаңирхом. Ус иҕам ауафы игәы, бзиабара там, икказа итацәуп. Аңсытбарей, ашьей, алағырзи зцу уи бзиабарам, уи абзиабара иаңрытца ашәшьыроуп, абзиабара анаур цәышхаби. Абриоуп аус злоу, игәагьны ихазхәом акәымзар, абракоуп аиаша ахьыкоу, Астамыр.

А с т а м ы р. Уи афьза аиаша удьруазар аткыс, иузымдырзозар иаха еиғьуп. Ххала ихазбауеит, ихарфеионт, ихарпшзоит дунеик, нас уи еилахауа, ихыбгало ианалагалак ххы-хгәы ахшәоит, хгәамтцуеит. Изхарада? Ххатакәа.

А с т а н д а. Ашьаҕа уцеит, аиаша еилыскаауеит хәа. Игәыҕатцагоу амц иаха еиғьуп, игәыпжәагоу аиаша аткыс хәа ухәартә еиңш, уеыпсахны ухынхәыма?

А с а т м ы р. Уңсы таны адәы ақәзаара аткыс, аңсра иаха имариоуп, иңсыз хьаа имам, хьымзг имам. Гәырфакгьы уи даргәаҕуам. Реиҕа имариаз алихуамызт, мап, ус амфә мариа даныломызт Мамсыр! *(Иаалырҕьаны дааигәыҕаиҳәахоит.)* Ас-танда, бара банызбоуп сара аңсҕазаара агәыблра аныскыз, агәырғьара иашатәҕьа захьзу аныздыр. Сара азәгьы бистом бара, дарбанзаалак азәгьы. Иңсы антаз хамфә аңгылара илымшеит, уажәшьта, идунеи аниңсах акәым. Сыбзара иазымгазаргьы, сыңсра иагап шәара шәыбзиабара хәа хәиҳәарц азыхәа-ноуп уи иезишьыз. Аха иңсы антаз илымшаз, данпсгьы илшом!.. Хәқәтны хцоит уахатәҕьа, нас иртахызар абри ақалақь иаланхо зегьы хьтцны ихашьҕазааит, иртаху рхәалааит!..

А с т а н д а. Дасу илаитцазоуп иааирыхуа...

А с т а м ы р *(уаха илшом, еыхьчагас иизбақәоз импыңы-шшеит)*. Мамсыр хирхәит хара! Хәкказа хәрхәны дцеит! *(Игәыҕра мызыцкәа.)* Аха хәқәтны хцар, уафы иахгәа-лаиршәарым, акгьы ҕамлазашәа, зегьы ххәхарштып. Насың бзиа хаманы, ххы хәқәгәырғьо хәҕазаап.

А с т а н д а. Хгәалашәарақәа рцәыбналашьас иҕоузеи, Астамыр! Хәхьцалак, хәагага иафьзаха, ихашьҕазаауеит. Сара

шаҫа зѣазысшѣахъоу иудырузеи Мамсыр дысхасырштырц. Дыкѣтны дымцазтгы, иаргы насыц иманы дыкѣзтгы, егъа-
раан дысхаштхъазаарын. Сара даараза сгѣы иахѣо цыушьома,
уара иахъуахауа уи избѣахѣ ариаҫара хѣхъалацѣажѣо? Аха
уаха иауам, абза иатцкыс, аҫсы узицѣымцозаап. Хѣкѣтны
хцап ухѣеит. Саргы ус сгѣы иаанагон цкѣа сазхѣыцаанза.
Хѣбацои? Егъацъара дцаргы, ауафы ихы дзацѣыбналом.
Харштшѣа змам иамам.

А с т а м ы р (*иѣаҫаршѣны*). Зегъакоуп, хѣкѣтны хцар
еиҫуп. Амашына асаат жѣаба рзы иаауеит. Хѣматѣа-фытѣа
реизгара хѣхъзоит. Ххы ахынахо хцап, халцып наҫ абри
аҫалаҫ. Агѣалашѣара хъантѣаҫа, агѣтыхѣаҫа, аѣцныхѣа хѣто
ихѣхѣацшуа аблаҫа, зегы хѣрцѣыбналап.

А с т а н д а. Рцѣыбналасѣа амам. Уламыс узацѣыбналом,
убасоуп ушзацѣыбнамло ахъз бааҫсгы. Сара соуп Мамсыр
дѣазырхѣз, сахъцалак рнацѣа сыҫѣкны сеибадырбалоит.

А с т а м ы р. Бара бымацара бакѣзам Мамсыр дѣазырхѣз.
Бымѣа сара саҫымгылазтгы, бара ашьшыхѣа Мамсыр
пхѣысыс биццон, иаргы иахъа иҫсы таны адѣы дыкѣзаарын.

А с т а н д а. Уаргы умѣаҫ сара суҫымлазтгы, насыц
шѣыманы шѣыкѣзаарын Шъазинеи уареи. Шѣтаацѣара
хыбгаломызт, ахшарагы шѣоухъазаарын. Абри сурхѣарц
акѣызма иутѣахыз?

А с т а н д а. Астѣнда, сбыхѣоит, хѣкѣытцып ас хѣикѣгѣамтны
аицѣажѣара. Шъазинеи сареи хтѣы басхѣахъеит. Уии
сареи ихѣабжѣаз бзиабарамызт. Баша еишыцыларан. Хѣара
хѣидызкылоз аишыцылареи ауалҫшѣа ашѣареи раҫын.

А с т а н д а. Саҫоумцѣан, аха сара исзеилкаауам уи
ианаго.

А с т а м ы р. Бара беиҫш саргы схаҫы исзаагомызт
паса. Бзиала иузнѣкѣо, уаргы бзиарала уизнѣкѣароуп.
Сара ауафѣра хѣа акыр сылтцар, изыбзоуроу Шъазина лоуп.
Кыта кѣахѣак салтны сааит аҫалаҫ ахъ. Атѣхникум сѣалеит.
Ицѣгъамкѣан атцара сѣон. Аха снѣкѣызгодаз? Исыцхѣраауа-
даз? Сеилазхѣодаз, акрысҫазтцодаз? Быжъѣык хрыхшеит сани
саби. Зыбз ада зыхѣламыз, быжъѣуаак рныкѣгара шѣаббеи.
Арахъ ма игѣы бзиахындаз саб. Аибашърахътѣа ахѣара гѣгѣаҫа

иманы дхынхэит. Алаба иеантцаны дныкэон. Апенсия иауаз
ыызходаз! Аңхын ачаирта ххыцсалан хэычи дуи, иаахрых-
уаз хцэашэтатэы иазхомыт. Схы сызныкэымго саналага,
сцара кажны, ақытахь схынхэырц сызбеит. Ишцакастцарыз,
напышьашэала аус зуларын, аоны срыцхрааларын. Сыңсы
ахьыхэхэа, атцара бзиа ишызбоз, илкажны сагыцон Шьазина
лакэмызтгы. Лареи сареи курск аҕны хайдтэалан. Лыфныка
сылгеит. Хазы ауада сыфнарцеит лани лаби. Ауада ақыра
сдыршэомызт, акрысфартцон, сныкэыргон. Азэы иаазара
азэы ицсоуп рхэоит. Кэрышькэак ансырхалак, ирыстарц
саналагалак, уахь иумаз, мышкызны, уцара уаналгалак, ауа-
лафахэы уоуа уаналагалак, убаскан иушэап рхэон. Шьта
еилыбкаау ауалцшыа хэа сызфыз? Шьазина лакэмызтгы, сара
акгы сылцуамызт. Анра-абра сзыруан лани лаби. Ашьтахь
лареи сареи хаибегеит. Шыкэсык цанза, абрака, сгэатцафы
лара лзыхэан бзиабарала иахьтэышаз, икказа иштэцэыз
збеит. Егьа зундазгы, башан. Итэцэын сгэы, бзиабара кэиц
хэычыкгы таршэымызт. Игэнызгон, аха ысылшоз.

А с т а н д а. Иухэоггы сахауеит, аха иауам, исзеилкаауам
сара уи. Абзиабара даҕа цэаныррак аларфашыашыас иа-
моузеи?! Насгы Мамсыри арт иухэакэоуи еидкылашыас,
еидхэалашыас ирымоузеи?

А с т а м ы р. Бара бзиа дыббомызт уи. Пцхэысыс биццазтгы,
уасхырс изыкэгылоз шэтаацэара? Аишьцылареи ауалпшыеи.
Уаха акгы. Сара скэал бынтагылон. Нас иарбану बारेи сареи
харас ихэду? Насыц хамазарц ахьахтахызу? Убри хазыгэхэуа
хахьазхэыцуазу? Ауалпшыа, ашьцылара, ишынеибакэу зегы
зшэахтас инкаба ицеит абзиабара иашатцэкьа анцэырт.
Хара акгы халымшеит. Ишсабхэара, насыц бзиа сымазма
сара Шьазинеи сареи ханеицынхоз? Мап! Насыц бзиа иманы
дзыкаларызу иара, Мамсыр, бзиа дбымбазо, биццар?

А с т а н д а. Дшыстахытцэкьам идырыр, сигомызт.

А с т а м ы р. Иашоуп. Уи зхы лазмыркэуаз, ацагыара бзиа
злаз уафын. Усеицш иареи बारेи шэеидынхалара цэаҕеыга-
ны, дланаркэуаны ицхьазон, бзиабарада хайдынхалара цэаҕ-
еыганы ишылыцхьазаз еицш Шьазина. Мамсыр убас дыкан...

А с т а н д а (*иажәа днаңықланы*). Дыкан... Дыкам уаха...
Убриоуп икалаз. Абри ажәа затқык иунатоит зеггы ртак.
Иахьаггы иңсы таны дыказаарын зеггы убас икамлазтггы.

А с т а м ы р. Убас икамлазтггы... Хаңшықкгы, хаңсы
ахьынзатоу, анасың иашатқкыа зыхьзу хамбазакәа, адәы
ақәзаара хақәшахатхазтггы бхәар саҳаит. Ус акәу? Баша
хаңсы тазарц, адәы хақәзарц азыхәан иахтнахтцо маңк акара
ирацәацәазар қалап.

А с т а н д а. Иарбану ирацәоу, иухәо закәызеи, Астамыр?
Мамсыр иңсы тазарц азыхәан иахтнуцдалакгы иарбану
ирацәоу? Ауақы иңсы атқыс зыхә ҳараку акыр ыкоума аду-
неиаф?

А с т а м ы р. Хцоит, хцоит хақәтны, уаха қсыхәа ыкам.
Атызшәа ҳалибахуа ҳалагеит. Абра ҳаанхар, ас гәоу-гәоу
хаицәажәо ҳғынаххар, хаицәызыр қалоит. Хақәтпы. Ама-
шына асаат жәаба рзы иаауеит. Ҳаматәақәа еизаагалап.

А с т а н д а. Урт реизгара уамак атахым.

А с т а м ы р. Ҳақныматәа нас иахзынарышытуеит сқызцәа.
Статын абакоу? (*Иңыбақәа дыртәимдоит.*) Сигарет цырак
таршәым.

А с т а н д а. Хаңсы таны, ҳуааны адәы хақәзарц азыхәан
иахшәо, иахтнахтцо рацәацәоуп, даараза ирацәацәоуп.

А с т а м ы р. Адунеиаф зыхә шәатәым ҳәа акгы ыказам.
Зегь реиха зыхә ашәашыа змам абзиабароуп, аха иара убри-
ггы иахтнахтцо маңымзар қалап.

А с т а н д а. Егъа ахтнутарггы, уи ақыза иарбану? Зны,
аңсра ахықә ағынза снейны санынхәхә, сгәы иаанагаз
уасхәап. Ишқазури нас, уаха иамуазар, қсыхәа ыкамзар,
уажәы хшыкоу ҳаказ аринахысггы. Мазала хаипылалап,
имазазааит ҳус, ҳхьаңш-кәаңшуа, хшәаңырхаңуа адәы
хақәыз, атахызарггы ицәаңғыгаз усеиңш аказаара, сара
сзыхәан убриггы насыңуп схәеит. Ишқазури, дгәырғьома,
дгәырқома, дшыказаалак, ифны дахызааит, иңхәыс лахь
дгәарлалааит, дыказ ус, сарггы сыказ ус. Ихата дсымам-
зарггы, ишәшыра сара исзынхоит ҳәа схәыцуан. Убри
ақыза ахтныстцарцггы сазхиан сара.

А с т а м ы р. Егъа схэаргъы, убастѣкъа бхэыцуеит хэа сыѣамызт, исабымхэацызт. Хэѣны татын цыблаахакгъы ѡнар-шэымкѣа изгазеи?!

А с т а н д а. Сара иуасымхэаргъы, уара ухала иузгѣамта-зоз? Усоуп шэшыѣоу шэарт, ахацѣа, иаѣа итынчроу, иманшѣа-лоу, иаѣа шѣара ишѣзеиѣу ауп игѣашѣт.

А с т а м ы р. Уаха хэипыртцуашѣоуп хэицѣажѣашѣа шыѣоу. Адѣкъан аѣынза снабжѣкъаны, татынк аасхѣоит. Асаат жѣаба рзынза аус амуеи?

А с т а м ы р. Уца, уахъзоит макъана. Сара хаматѣакѣа неидыскылап. *(Ататын ааихѣарц дцоит).*

Астанда аѣенѣыр далѣшны дыѣшуеит.

Атх лашѣа иалагылоуп ашьхаѣа. Акгъы иацѣыбналом, акгъы иацѣшѣом, анаѣѣоуѣа рыѣжѣуп. Рѣѣахы тнаршѣаауа ирыѣѣтаауеит. Аѣшатлакѣа рысуеит. Дара гылоуп ишгылац, дара гылоуп зегъ чѣауа, иаазыѣѣшѣо зегъ рыхго... Гѣнаѣарак ѣамтѣакѣа, хыычѣапыр хѣыѣыкгъы ишьапы инатѣамырѣкъацыкѣа сыхѣѣѣахъ изхалода хѣа иааѣшуеит Ерѣахѣгъы. Хѣара хзымѣеиргъы, дѣеип даѣѣзѣы. «Иара адунеи мыждагъы мардуануп, – ихѣеит...» Ыѣоуы хѣхыынѣашало хашкыду халѣыруеит, ѣѣоуы доухѣтѣ мчык иаашѣтнахызшѣа, ѣѣабаада иѣхалоит... Схѣычра аѣалаѣъ, сыбзиабара аѣалаѣъ, сѣызѣѣа зегъы рѣыртѣра...

Ашѣ азѣы дасуеит.

(Дхѣамѣшкѣа.) Иаартуп, Астѣамыр, ашѣ асмыркзеит. Дагъанбааи... Дааѣналоит Ш ъ а з и н а, Астѣамыр раѣхѣатѣи иѣѣхѣыс. Ашѣ дахѣаахы-ѣыз дгылоуп.

Ш ъ а з и н а. Ааирагъы азин сѣмамзар акѣхап, аха уеиз-гъы – хѣылбзиа!

А с т а н д а *(илѣѣара даѣѣымшѣо).* Бзиа... Бзиала баабейт... Саѣамыз, сара...

Ш ъ а з и н а. Шъазина хѣа азѣыр лызбахѣ баѣахѣазар, анкъа зны абри ауада аѣшѣма ѣѣхѣысс иамаз, убри сара соуп... Бымшѣан, ибымаскырѣ смааит.

А с т а н д а. Сара... Ааи, Шьазина бами... Сара быздыруеит...
Бызбақәахьеит. Бааи, быфнал, баатәа...

Ш ь а з и н а (*дыфналоит*). Саргыы бара быздыруеит.

А с т а н д а. Баатәа, сбыҳәоит, Сара, аиаша басхәап, исхәа-
ра сыздыруам. Али-ңси рыла кахуак бызсыршып... Шәырқәак,
камфетқәак... (*Ахәыкайцартә уадахь дныфнаххуеит.*)

Ш ь а з и н а. Акаҳуа ршыга уақа, ашьқаң аганаф икна-
хауп. Ғнак амца ишақәгылаз ахәы сцәыблит. Бақәытңны,
аранза бааи, уи азңшыха сымазам, сцоит.

Астанда дааиуеит.

Сахьааиз ңабымшьазои? Сбацәхарц, сбеисырц, ңызшәак
қастцарц акәзам сара сзааиз. Иңабшьоит акәу абра
сахьыбба? Саргыы иңьасшьоит. Сыңсы ңаны, уаха абри
ауада ашәхымс схыцуам хәоуп сдәылтңны сышцаз. Аха
уажәы смааир амуит.

А с т а н д а. Аиашаз... Уи схәаргыы... Ааи, бахьааз ңьоушьартә
иқамкәа. Насгыы еиҳаразак абыржәы, уаха... Амәа ханықәло
аамтазы... Акыр қалама? Татынк ааихәарц, адәқбан ақынза
днеит Астамыр. Уажәытқәкә дааиуеит. Хәқәтцуеит нақ, уа-
хатқәкә хәқәтцуеит. Сара баандафык сиеиңшны схы збоит
абри ақалақь ақны, Астамыргыы деиңәоуп. Хашәпыртцуеит,
зегыы хашәпыртцуеит. Астамыр дыббарц бтахызар, уажәытқә-
кә дааиуеит.

Ш ь а з и н а. Уи дызбарц акәзам сара сзааиз, бара бызбарц
акәын истахыз. Иара дықазаргыы, бара бхала сбацәажәон.

Аатғылара.

Ахауа убас иқәыкуп, уңсы узеивымго. Қәаршафык леиндаз!
Сгәы ишаанагоз ақаратқәкә бхы бақәгәырғьо бықамзаап.
Исаҳаз иашазаап. Мамсыр итаацәа рфы ифызцәа еизан,
дыргәаладыршәон. Сиасны сцон. Убрақа исаҳақәаз
срызхәыцуан. Исзымчхәкә сымәахытцит.

А с т а н д а (*илзымычхәкә, гәыңжәарала*). Биасны быш-
цоз баадгылеит. Мамсыр сара дыштасырхаз, сара гәнаҳара-
ла сыштәу сабхәарц, ус акәу? Ихәала, еиқәыпхьазала, дегыы-

зеиғымыз арпыск иеисыршыт, таацәара бзиах хсырбгалеит, бхатцеи барей шәеилысхит, скахцуп, схыркәыкәуп, амца сақәцаны сбылтәуп. Ихәа, зегь хәа! Егьа бызхәозаргы ихәа, бысмеигзан, бшьа кәапеила ибтартә аамта боуит. Иаабхәа-лак акы бымаскуа цыбымшьан. Баразәк ибымаскыр акыр исыхәома, абри ақалақь аҕны, сыздыруагы сызымдыруагы, убас акәзар ишырхәо, изымхәогы ихы ахатыр аҕнытә җитүам ауп, аха игәы ишаанаго убасоуп.

Ш ь а з и н а (*тынч, гәшатарала*). Быламыс баргәаҕеит акәу? Убриақара харас ибыдузей бара? Акыр бхароума? Иара, Астамыр ихатагы акыр ихароума? Шәыҕагы ишәә-пнырхәаша харас ишәыдузей?

А с т а н д а. Бхы абзиара аҕнытәоуп изыбхәо. Исхароу сымдыркәа, уаха исызмыреит акәымзар. Астамыри сарей ныкәара ханца, уаха абрахь ханымхәып, ианамузах, ма шықәсык, шышықәсака цыара хаангылап хәа шака сыхәаз сара соуп издыруа. Аха иара дшыкоу бымдыруей, «ацсуаа, хтоу-рых, хбызшәа, х-Ацсны»... Тәкәажәык ацута зегы лхәаан, ларылыцсы тацгы иҕамызт хәа, арахь хмаар иуазма! Сықалақь, снапала зыбжа сыргылахыу шихәоз, уажәы... Егьырт зегы хәркәатцыргы, бара бҗацхәа шака хара хадудей хыҕагы. Уи шәашәа амам, Шыазина! Ишыздыруа бдыруаз, уаха сылымшеит бымхәозар...

Ш ь а з и н а. Иарбану харас бара ибымоу? Иарей барей шәахьейцыкоу, сара сахьавахаз, убри акәу? Мамзаргы сара скажыны бара бышка дахыиасыз акәзар?

А с т а н д а. Астамыр иҗала ихәо сахәхьейт, иара бкаимыжзейт, бара бхала бдәылтны бцазаап... Бара боуп дказыжыз...

Ш ь а з и н а. Уи халацәажарым. Бара ибхароудей, игәы сыхшәазар, бзиа бибазар? Баргы акыр бхароума бзиа дахыибаз? Шәгәи шәыхшыи зеицымныкәазар, акыр шәа-роума? Бгәы ианагома ус иармарианы дбыстеит хәа? Арака ссасны сыҗнамызт, арака сацшәыман сара. Иахынзасылшоз сықәцон зегы еикәсырхарц. Уи зегы бара иабатху. Бара биааит.

А с т а н д а. Мап, мап, Шьазина, бара боуп ииаиз, бара быбжарагы сыкам сара. Бгэы кастарц исхэо цыбымшан. Бара ибылшаз сара исылшомызт.

Ш ь а з и н а. Сара исылшоз бара изыбтахузеи, бара ибылырша бара икабтарц ибыхэтоу. Шэықэтны шэцарцоуп, ус акэу?

А с т а н д а. Ааи, уахатқьа. Астамыр ашьа дцаны дшаазеипш, хақэтцыроуп ихэеит.

Ш ь а з и н а. Уи иаанагозеи, шэазхэыцу? Дызустада ибнало ауафы? Ахара зду иакэзами? Иахзышэхэо зеггы иа-шоуп, иаххароуп, агэнахарақэа қахтеит, шэыбла хахьамбо хзыбналазгы убри азыхэаноуп. Абас рашэхэеит ауп зеггы шэықэтны шэанца. Сара сганахьала иаргы баргы хара шэымам. Иара дуафы цэгьаны, мамзаргы сара сахьееимыз иахьаны акэзам уажэы хзеицыкам. Сара избеит, агэра згеит... Иатахым уртқэа зеггы рхэара...

А с т а н д а (илахауа цыашьаны). Бара... Шьазина... Абас еипш икоу ажэақэа... Бара исанабыжьма сара?

Ш ь а з и н а (илахаз атқак калымцазеит). Шэышқакоу иареи барей, ишэыпстазаашьоузеи? Бгэы ихсыршэарц исхэо цыбымшан, аха уи ицынхара мацк акара ицэгьоуп. Зны-зынла ихэыжэла убас ирцэгьоит, дааузхымго акара. Уи схэаргы, ахатца ихэыжэлацэгьара ахьаапшуа, илеишэа ахырцэгьо, бзиа иимбо апхэыс лкноуп.

А с т а н д а (лажэа днацыфланы). Битытцны бызцазеи? Бара бхала бымцазтгы, иара цьаргы дцомызт, дыбпыртцуамызт. Ифала исеихэеит убастқьа. Иахьагы шэеицызаарын.

Ш ь а з и н а. Шэеицыказаауан бхэоу? Аицыказаара иаанагозеи? Удак акны шэеицыфназар, иартак акны шэеикэаиазар? Ус акэу? Ааи, иашоуп, цэала-жыла абра, сааигэара дыказаарын, афныка дааларын, иуалафахэы ааигаларын. Аха иабакалоз уи ихы-ихшыф, иабакалоз игэы-ипсы? Ицэеижы мацара зыстахыз сара, игэы-ипсы зеггы бара иганы балгахьазтгы?

А с т а н д а. Аха бара... бара бхатца, сара издыруеит, уи иахьагы бзиа дыббоит. Имцума?

Ш ь а з и н а. Барггы бзиа дбымбои. Сара сымацара соума...
Хазустада еидтәаланы еицәажәо? Хатцак бзиа деицызбо
ыңыа ахәса. Хыңыаггы убас хәизыкоуп азыхәаноуп иара
изыхәан цәгъарак захъытымшәо.

А с т а н д а (*иаха лхазы*). Ухы еилагап. Бзакә пхәысузеи
бара! Шака схәычны схы збозеи! Қыарала, уащышьала,
кәығарала сара дсымбац бара бкынза иназо аңхәыс. Икас-
тарц исыхәтоузеи? Бара икатца икабтарц ибыхәтоу хәа быз-
еу иарбану?

Ш ь а з и н а. Бара бымацара бакәым, иара, Астамырггы.
(*Дкылкааны Астәнда лыбла дхыңшыло.*) Сарггы, Мактинаггы,
Мамсыр ищызцәаггы, итынхацәаггы, хақалақьяе азәы
даанмыжкәа зеггы агәра хшәыргароуп Астамыри барей
иашатәкьаны абзиабара ду шшәыбжьоу, шәеицыкамкәа
пстазаашья шшәымам. Агәра хшәырга, шәара шәыбзиабара,
ишыбзиабара дуу, иааишья змам цәанырраны шәгәатца
иштоу. Хыларкәра ззымдыруа, ицагьоу, ицқьоу, аухәан-
схәанкәеи, аеңныхәакәеи рымч зкәымхо, ирзымхәаеуа
бзиабаразароуп уи. Уаха даеакала хырқьяиашья
шәымазам. Убриоуп изылшо гәнаҳарак шәымазазарггы
шәыхра, зеггы зыриашо, шәара шәызрыцқьо. Убри,
зәаңхья сара сымчыдахаз абзиабара... Сара издыруеит
уи закә цәанырроу... Убаскан блатыхәала, еңныхәарала
ишәыхәаңшуа зеггы сара сеиңш имчыдахоит. Ус акәымкәа,
ишәыбжьоу бзиабара думзар...

А с т а н д а. Итабуп, идуззаны итабуп, Шьазина...

Ш ь а з и н а. Шәаныбнала, шәықәтчны шәанца, ишәзырхәо
иашатәкьоуп хәоуп иаанаго. Ибасхәаз ада уаха хәыхшья
шәымам. Убриакоуп шәара хыхьчагас ишәзынхаз.

А с т а н д а (*аеңцьыр ахь днаңшуеит, тынч илхәоит.*)
Ишыбырхәатәкьо еиңш быңхәыс кәышзаап, итабуп, Шьази-
на, итабуп. (*Аеңцьыр акнытә илбоит Астамыр дшаауа.*) Абар,
анаара дылбааны даауеит Астамырггы...

Ш ь а з и н а (*дфагылоит*). Сцалап... Амардуан сахьналбаауа,
ащны ашьтахькала ацартә амоуп. Хәиғәахар стахым. Сиңыла-
ны сияцәажәртә схы-сымч акәхом. Иңьабшьоит акәу? Ааи,

хаиҗахар сҗахым. Сара уи макъанаггы бзиа дызбоит дшызбац, убриоуп иҗалаз, Астанда. *(Дцоит дласны.)*

А с т а н д а *(дахъгылац дгылоуп)*. Изакә ажәоузеи асалхәаз! Анцәа срыцхашъа, дзакә пхәысузеи...

Дааиуеит А с т а м ы р. Агазетқәеи ажурналқәеи икуп.

А с т а м ы р. Сара сахьынзакамыз, ариабжьарак агазетқәеи ажурналқәеи тыбымгазоз? Аиашьыкь азна тәны иҗан.

А с т а н д а. Ажәабжь җыцқәеи аполитикеи срызҗлымҳа-хартә сыҗамызт сара. Астамыр, сара җьарггы сцом. Усзымцаан сзымцо, даҗазны иуасхәап. Исхәаз уаҳама?

Астамыр агазетқәеи ажурналқәеи астал инықәижьуеит. Урҗинарылшәаны икашәоит асалам шәкәы зтоу аконверт. Аха аҗыҗаггы уи асалам шәкәы гәартазом.

А с т а м ы р *(Астанда илхәаз ихахьы иааимгазеит)*. Гәыр-оак, гәтыхак анимоу ауаҗы, убри дахықәхәаны иааигәа-сигәа иаакало акггы гәеитазом...

А с т а н д а. Ус анцәа дишеит. Аха ахьча таҳмада иуеихәаз алакә аҗны еипш, иаххәап, җьара азәы дызхалазтггы убри ашьха, усқан ашьха ахықәцәан дҗықәгыланы, дызнысыз ам-оа даныҗшыло, анысшьаз иҗаитцаз азхәыцра далагарызу? Амқан ихигаз шынеибакәу зеггы ихаштуан.

А с т а м ы р. Иеимаа атца даннаҗаҗшлак, амқан ирҗьа-цыз ахьыҗаҗыр хәычы амҗәыжәоа анибалак, уинахыс дызнысыз амоаҗы шыаҗак ихамыштұа, икказа даныҗшыло, зеггы игәалашәоит, егыцзаауеит убринахыс таха инамтауа. Убриоуп аус злоу, убриоуп. Аха иҗалап уаҳа даҗа моак ыҗазамзарггы. Убри азықәан акәхап зеггы зигәалашәо ауаҗы. Игәалашәарақәа таха зырымто. *(Дааҗсаны.)* Иара усггы, изылшахьада, уи ашьха ахыцәқәахь, атаҳмада ишихәаз еипш ахалара? Зеггы шыкоу уҗазароуп, уаҳа акггы. Хаматәақәа еизыбгама? Амашьына ирласны иаауеит.

Асалам шәкәы ахькаршәу ибоит. Иаашьтихуеит.

А с т а н д а *(дшәаны)*. Иаазышьтыда, иахзызшыда?

А с т а м ы р. Иахьынтәауа, иаазышьтыз хәа акггы анзам.

А с т а н д а. Шәықәт хәа антцаны, анонимкақәа хзырыџуа-
зар акәхап. Исырбеи. Ари Мамсыр иџышыоуп.

А с т а м ы р. Ишџа? Мамсыр бхәоу?!

А с т а н д а. Ааи, Мамсыр иџышыоуп. Снахәаџшаанза
издыруеит.

А с т а м ы р. Бара быхьзалоуп ишыкоу. Баџхьа.

А с т а н д а. Сара сзаџхьом.

А с т а м ы р. Избан?

А с т а н д а (*иаарымчны*). Исыдумцалан, сукәыхшоуп.
Сзаџхьом, исылшом. Иҕамзаап, уаха цсыхәа ыҕацәҕьамзаап,
баша исхәон ҕьаргыы сцом хәа, хцап, хцап, наҕ хәқәтцны, салам
шәкәгыы хәхьазымџшаауа, хаздыруа уаџцсыкгыы хәхьимбо...
Сара исылшом, сара уаха сылшом. Насыџ хаманы, ххы
хәкәгәырҕьо хҕалоит убраҕа. Уаҕәытц, уамыџхьан уи ашәкәы.

А с т а м ы р. Сара саџхьоит. Схазы.

А с т а н д а. Сара сыхьзалоуп ишаашьту. Аха сара саџхьар
стахым. Саџхьазаргыы, зегьакоуп атак изыҕацашьа амам.
Иааг, исыт арахь. Мамзаргыы иџыжәжәа, иблы! Ихаџсхьоу
изакәызаалак акы сгәалашәар стахым. Исылшом! Ииҕахыз
назеит Мамсыр. Иара цстазаара исымтеит, иаргыы сара насыџ
симтеит.

А с т а м ы р. Зыџсы тоу хәхь ииҳәаз атцыхәтәантәи иажәа-
қәа абраҕа иануп. Атцыхәтәан дзызхәыцуаз, гәҕыхас имаз
атцыхәтәан. Ашьхаҕа данцозгыы бибарц, ажәәқәак беиҳәарц
иҕахын лымхәеи Мактина. Убригыы абраҕа ианызар ҕалоит.
Ииҳәо наҳагзарц, ауасиаџ ажәа ааныжьра азин иман уи.

А с т а н д а. Ус акәзар, хәқәтцны баша хазцозеи, царҕас
ихамоузеи, хәхьцалакгыы абри асалам шәкәы хәцзаауеит, уи
цәыбналашьа амазам.

А с т а м ы р. Ишџааури... Хәхьыҕаз хәџшааит, иҳәхьзеит,
хәқәтцны хцаанза. Хара сыдзар, исыриашап схала. Хәцәцас
хнейҕагыланы хәхьзымеицәажәаз ауп сгәы иалоу. (*Асалам
шәкәыхиртлоит. Астәнда илиркуеит.*) Аа, быст, бгәыџшқарақәа
наҕ инкажыны, баџхьа.

А с т а н д а. Уара уаџхьа.

А с т а м ы р. Бара быхьзалоуп ишааз. Бара боуп изтәу.

А с т а н д а. Уара сара схатца уоуп.

А с т а м ы р (*даңхьюит*). «Мшыбзиақәа, Астандеи Астамыри!»
Хџыџагы хәхьзала иџит. (*Иаџџаны даңхьюит*.) «Абри ашәкәы
шәзыџџеит, избанзар уажәшьта сара азин сымџуп асеиџш
иџџу ашәкәы шәара шәзынашьтра. Аамџа акыр набжыџсит.
Саргы иаха сшьара сықәлеит. Исхаштқәаз раџџџуп. Аха, мап,
амџ схәар акгы иаџсам, сзаџәымџаџқәа, исхымџсааџқәа
иаанхеит, аринахысгы исзынхозар акәхап акы – бара бышқа
абзиабара, Астанда. Исхыџсааз даџаџуп. Исхыџсааит агәала,
ахыбаара. Уртқәа сырнышәеит. Агәра згазар акәхап уаха
џсыхәа шыџамыз, мамзаргы убас сылахь ишаныз. Сара иста-
хуп абартқәа бдыруазарџ. Ижәдыруазарџ шәара шәџыџагы.
Сгәалақәа, агәаџқәа риааира мариамызт. Исзымариам абри
ашәкәгы аџра. Аха схы сзаиааины исыџџыр, хәзегы
иахзеиџџуп. Хәзегы хазмыртынчуа, ихьанџаза хгәаџа иџџу,
еидарак хнатџџџеит. Абрақа исхәақәџ џқәа шәрызхәыџ.
Сара сџызадам. Аха шәаргы шәысџәызыр стахым. Уџхәыс
бзиа дахыызбо угәы иалымсын, Астамыр. Абрақа сааижьџеи
еидысхәыџлақәаз шьарда ираџџџуп. Абрақа сааижьџеи
еидысхәыџлақәаз шьарда ираџџџуп. Адунеи акгы сзалам хәа
сыџкан санаауаз. Уажәы агәра згџ салагеит, мышкызны саргы
насыџ сыманы сџалар шалшо. Сынасыџгы сыбзиабарагы
макьана саџхьақа исзыџшуп. Уахь амџа сықәуп. Агәра згџит
сшыназо уанџа. Шәара лахьынџала шәеибаџшааит, бзиа
шәеибабеит. Ус анакәха, насыџ шәыџџуп. Насыџ бзиа анџәа
ишәиџааит. Мышкызны, саргы насыџ ансоулак, агәра згџит,
ишсыдышәныхәало, сынасыџ шәшеигәыргџџџ. Убас шакәхо
агәра сымгџзтгы, исыџџамызт абри ашәкәы. Сахәшьа, сан, саб,
стахџәа закә блоу излашәыхәаџшуа убра сыџџџшәа издыруеит,
аха егьџурым, ишәычха, мышкызны уртгы еилыркаап.
Ишәанасыжьша хара дук шәыдны избџм. Аиашазы, ихагхеит
гәаартыла аиџәажәара. Еиҳарак ари ззысхәџ уара узыхәа-
ноуп, Астамыр. Назаџаџқәа шәара ишәыстаз џышәымшьан
хақалақь. Уи саргы истәуп. Икалап, даџа џымз-хымзқа
сынхар арақа. Акы, сшьара сықәлоит, зегы схасырштџеит.
џбагы, ишәџәызџм, џабаала аџара маџымкәа исырхаџеит.
Абартқәа рыдагы, арақа саџџуп даџа ус дукгы. Абна ахьча-

ра.Ицъашэшъашт, абна абаухъчои, ипукозар хәа. Икоу уиоуп, абна пукар калоит пырхага амтазакәа. Аха икалоит ахы изымоахо, ишьақьаны ишьтацо ипукаргы. Абрахъ смаар амуа, сзыкәшәаз, акафы исыхәеит. Исыңшааит сара схықәкы, сыңстазаара зыскша. Ирымхәои, тлак еитазхаз ауафы дыпсуам хәа, нас ишпаизхәатәу ипкатәымыз тлак зыхьчаз? Ажәакала, сдас хәычала, сзызхәыцқәо, сызфқәоу, рацәоуп. Саашәгәалашәыршәала. Шәара шә-Мамсыр.»

А с т а н д а. Ишңеихәеи? (*Даңхьоит.*) «Шәара шә-Мамсыр.» Хара х-Мамсыр. (Лылабжышқәа рҕаархоит.) Изака гәамчыз иатахыз абри ихәарц азыхәан... (*Лылабжышқәа рыцқьо*). Хама-тәакәа хәа акгы еизысымгазац. Уара адәқьан ахь уаныказ, абра азәы дықан. Усымтцаан дызустаз, нас иуасхәоит.

А с т а м ы р (*аңенцьыраф днеины, адәахьыка ашофер изҕитутеит*). Гәдиса! Саҕаумтцаан уахьсыруадаафыз! Иҕабуп уахьааз. Хара хцазом. Ааи, ааи, цьаргы хцазом. Иҕабуп, абзиараз!

А с т а н д а. Хара х-Мамсыр... Астамыр. Иеазтәылхны дшашьтазамыз, иламыси иуафреи ирыбзоураны, ашьшьыхәа дыохлаеит Ерцахә ақәцәахь. Харт хәхьзымнеиз, ипшьоу ашьха ақәцәан дөеин, сара соуп уи этәу хәа днықәгылеит Мамсыр. Уака дөеит уи, уака дағыаанхоит назаза. Икалап, харт хазегы хцымхәрас дөеизар иара. Рацәа даҳиааит. (*Ихазы.*) «Иара адунеи мыждагы мардуануп,» – ихәеит...

А с т а н д а (*лыбжы мырдуцәакәа, иаалыркьаны*). Астамыр... Сара сцәастәым, ахшара дхауеит.

А с т а м ы р (*иухәара иҕамшәо*). Ишпа... Ишпабхәеи? Ахшара дхауеит бхәоу? Ииашаны ибхәома?

А с т а н д а. Уара ашьхака уаныказ, схы акалашәа избо салаган, ахақьым сөылсырбеит. Уара уамеигәырғьазои?

А с т а м ы р (*ибжы ихәлашәо*). Сара сәмеигәырғьону?

А с т а н д а. Сара истахын макьаназ, дача цытрак сгәыблра, сыбзиабара зегы уаразә затәык иудыстарц.

А с т а м ы р (*игәыргьара ихәлайәо*). Ихәуа дпәхароуп, аңа! Сара аңа дсоуеит, аңа! Атәәаншьап.

А с т а н д а. Уеизгы-уеизгы дпәхароума? Дызгабхозаргы уздыруам.

А с т а м ы р. Сара аңа дсымазарц сҥахуп. Уеизгы-уеизгы
дыцкәынхароуп.

А с т а н д а. Избан? Азҥаб дыцәгыоума?

А с т а м ы р (*дааигәыҥаихәхәоит*). Дңахар ихьзахцо
бдыруу?

А с т а н д а. Ихьзуцозеи?

А с т а м ы р. Мамсыр ихьзысцоит.

А с т а н д а. Иҥабуп убас ахьухәаз, Астамыр.

А с т а м ы р. Аңа дҥауеит хара, аңа!

А с т а н д а. Уи дҥалап ихьз даңсаны...

А с т а м ы р. Ааи! Ашьха цсыцкьа тың ихалаз ауаф ихьз
ихьзахцоит. Уи даҥаңсахоит. Ашьха ақәцәан азәгы дмизац.
Ауафы диуеит ашьха ашьапаны, уи ашәшьырағы. Ихы идыруа
даныөеидаслак инаркны, ашьха днағалоит. Цьара икәаратцоит,
цьара иғыбоит, цьара хланцы инҥалоит, аха еиҥа өадаҥа
ағынанахоит уи амөа. Дасу иара ишьха харақыра ақәцәан
дхалароуп. Дхалароуп ибарц амра, ажәван агәиатцәара,
аетцәа шеишеикәа реилыцьцьаара. Ибарц азыхәан хәаа змам
акаршәрақәа. Ашьха дхаларц амөа иқәыз, дызхамлазаргы,
агәра игазааит ишыкоу иңшыоу ашьха ақәцәа. Дыццакцәаны
амөа дахкьазаргы, уи илан абзиабара ду. Аңшаарагы
насыпуп. Инасыңданы адәы иқәу, знымзар-зны абзиабара
алабжыш ззамөа амблыц роуп.

А с т а н д а. Ауафы иламыс аңтынчу ауп насың анимоу.

А с т а м ы р. Астанда, бара исыбҥеит сара анасың ду.
(*Дааигәыҥаихәхәоит*.)

А с т а н д а. Ашьшьыхәа, усҥак сумырғәғәацәан...

А с т а м ы р. Бааи, абраҥа бтәа, аа, абас ашьшьыхәа.
Иабакоу ашамңан-өы?! Дахныхәап зеытәахны абраҥа
итатәоу. Амузыка, иабакоу амузыка?! Шәабакоу аматцуцәа?!
Сара сҥауп, сара сыкралуп! Еихьыс-еипысуа аматцуцәа
лымоуп сыңхәыс хәычы. Цьоукы лыфатә ҥартцоит, цьоукы
аңшандаҥақәа кны ахәхәахәа аңша лнырдалоит, цьоукы
аффахәа деилархәалоит...

А с т а н д а (*убасцәкьа ирлафны*). Дәҥа цьоукы аттахәа
деилырхлоит...

А с т а м ы р. О, мап! Уиакзатәык – сара! (*Иҥеынкыланы*,

гәтәхәыцрала.) Дхалароуп, дасу ишьха харақырахь дхалароуп!
Быңшы, иааңшуеит хашьхақәа.

А с т а н д а. Убрахь дхаларц, амѡа иқәу, дигәтасны азәгы
дыбгаимцароуп, азәгы игәатца ахәра анимцароуп. Насың
иоуам, даеазәы днасыңданы адәы дықәзырхаз.

А с т а м ы р (*дѡагыланы, аңенцьыр далңшыны. Ашьхақа
дыңшуеит, Астәндагыы днеины днаидгылоит*). Уртқәа
ихартцап хара хтцей, хара хачкәын. Ицәгьазаргыы, ихьантә-
заргыы аиаша иаха ишеиғьу идыруа, иуаѡра еилеимго, ила-
мыс имкьашьуа дхаазап. Сара агәра згоит, убасқан иңшьоу
уи ашьха ақәцәан дышхало хара хтцей, хара х-Мамсыр.

Аңарда

1973, Цсхәы

ДАДГӘЫЛ

(*Ажәлар рхәамтәхьтә*)
Адрама быжь сахьак аманы

Иалақәоу

Д а д г ә ы л
Б з г ь а у с
А л д а ц а
А л м а х с и т
С ы к ә ы н
Б а т а л б е и
А х ь ч а т а х м а д а
А х ь ч а ц к ә ы н
А к т ә и а х а ц а
А ѡ б а т ә и а х а ц а

А к т ә и а с а х ь а

Апарда аатаанза, аеышьтыбжықәа аашуеит. Игоит: «Уас! Уас! Думышьтын! Уеиха!» хәа афытыбжықәа. Мацк иаатынчрахойт. Инахараны азар ашәа рхәойт. Ашышьыхәа иаатуеит апарда. Дааиуеит Д а д г ә ы л. Деилкыа-еилгәыцәза, еыџ-чкәын маңәала деилахәоуп, еишырфаны ағамчы лкуп.

Д а д г ә ы л (дгәыргъатцәа). Аңхәахә рцәызгеит изулакгы! Шака дычкәына еилкыоузеи хәа акәын ишысзырхәоз. Хы, ша-ка дычкәына еилкыоузеи!.. Ах Махмутбеи ихата исыдиныхәа-леит. «Уеырышыша сгәы иахәеит. Узыхәозеи, иузыкастцарц иутахузеи?» – хәа дансатцаа, сыпстазаара зеггы ааины сыбла иаахгылеит. «Акгы саргәаҕзом, ах, ухацкы сцеит, уара Аңсны уагымхааит, сара уаха акгы сахәом», – анысхәа, сцәажәашыа игәаңхазар акәхап, ифызцәа днарфаңшит, нас, иңацақәа ыршо: «Узпада, арпыс, ашыацкыа иалцыз уреиуоума?» – хәа дсатцааит. Еиҕах маңәысеимкыарак иафызаха, сыпстазаара зеггы саңхыа иниасит. Аха хәашыас иамаз! (*Иаалыркыаны.*) Ауафы дзыкәшәалакгы ихамыштүазароуп, ихәырны ацакыа иамышьтуа азыхы иара ижәырц ишытыцдуа, ишеишеиуа икыду амра иара изыхәангы ишыңхо. Сцапишь, сееџ цкыа иларга-фарымгар, ихәжәаны иңсуеит, насгы Бағалбеи даҕеа знык сыхәароуп, уеыџ аңхәахә ахыасыргаз азыхәан хатыр сықәутцозар, убарт, зызбахә уасхәақәаз ауаа афныка инаңхыа хәа. Дара зеггы еиқәшәаны анцәа ишңаситеи!.. Сишь, арахы иаауашәа!..

Ағамчы ашыџтәхәа икыаны дцоит. Макыанагы реырзеиқәымкыцкәа, «ауу» рыхга, ацәажәаха рибамто иааиуеит атауадцәа, аамыстцәа, ашынакмацәа. Рызеггылахфыхуп, рхы-ргәы алакоуп. Б а ғ а л б е и захызу атауад идырныхәалоит иеы аңхәахә ахыагаз. Уи иоуп, хазқәыңшуа аштеи хара игылоу ағни рыңшәмагы.

А к т ә и а х а ц а. Уеыџ чкәын иоуп сара иңыасшьо, Бағалбеи, уеыџ чкәын! Акәадыр даласазшәа дахыақәтәаз, ахышьыцба ағара дласын. Сыбла ааихмырсығызакәа сыхәаңшуан,

машәырынғы икәымжәы аңшықәа ңыра инайттымшәеит! Ех, сабиц, Омар-пашья дызхымтцызтгы!...

А ъ б а т ә и а х а т а. Аңхәысеиба Каимытхан сааигәара дыштәаз схаштит, убасқак сыблақәа хикит уи уеыџ чкәын. Шақа ирманшәаланы амџа икәйтцоз аеы! Дабауднагалеи, дызустадашь иара?

Б а т а л б е и. Уаџ дызызтааша шытрақәа акгы имам. Нхаџ хыңшык диџоуп. Шәааи аџнықа.

А л м а х с и т. Ашоураха, абра ашәшыраџ хтәап.

Б з г ь а у с. Аеыџ чкәынғы дыцәгьамызт, аха аус злоу аеоуп, аеы!

А ъ б а т ә и а х а т а. Иашоуп! Баталбеи иеиңш аеыџ сымазтгы, лгәы хыхны, лыңсы сырмачуан аңхәысеиба Каиматхан. Ацәхья скызар, уафытәыџса дшысымныхәара исныхәон ани аџыза аеы!

А к т ә и а х а т а. Уасны изурәхәозеи схәахуан. Ех, сабиц, Омар-пашья дызхымтцызтгы!..

А ъ б а т ә и а х а т а. Иџоутдашаз Омар-пашья дызхымтцызтгы? Омар-пашья ахәақәа рзыхәан дыңсцәахаха дызхыцит. Ахәақәа урықәтәаны уџуазма иахья? (*зегьы еибарччоит.*)

Б а т а л б е и. Шәааи аџнықа, шәыххь згеит!

Б з г ь а у с. Ашәшыраџ еиңьуп, аңша ахәхәахәа ихәсуа.

Б а т а л б е и (*аџнықа җитүеит*). Амацуцәа! Аџны уаџ шәахзами?!

А л м а х с и т. Аа, абар, Баталбеи, уеыџ чкәын дахьяауа. (*Даауеит Дадгәыл*).

Б а т а л б е и. Ахьз ахьсургаз азыхәан, Дадгәыл, сара узсыхәаз кастеит. (*Иџызцәа рахь дынхьахәны*). Иахья шәсасны шәызтоу абри арңыс иоуп. Азәазәала зегьы шәыхьз хәаны, дсыхәеит аџнықа шәаасыңхьарц. (*Дадгәыл лахь*). Абар, асасцәа. Уажәшьта иаҗаху уара иудыруеит, уқәгьежьяа.

Д а д г ә ы л (*дхырхәаны*). Исаҳаит, саҳ ухаткы.

Б а т а л б е и. Аеырџраґы ахьз угеит, абракагы ухы умырңхашьан. Рыматц аура сатәахап хәа уңхызгы иалам-

шәашаз асасцәа дахькәа хтоуп иахьа. Иухъзеи, улактакәа уамак имыччошәа збоит, асасцәа рпылашьа узымдызрои!

А л д а ц а. Даҫоумтан, Баҫалбеи, иухъша сара сагаит! Аныхачаҫа иафызоу ауаа даныргәыдпшыла, игәы цагәышьеит. (Иихәаз ргәы иахәамашь хәа дырҫаҫуеит. Дадгәыл уи иихәаз лгәы иаатцахуеит, аха лхы лнапаҫы иааганы, лыхтар-ҫа ларкәны лыблакәа иҫегь илтәахуеит).

А л м а х с и ҫ. Иibaхъоу сыздыруам, аха ҫеитыпшла, Баҫалбеи уеыфцкәын, ақьахиара акәым, анхафы ишьа далцит ухәар дрыцхауп.

А л д а ц а. Аиеи, ухаткы сцеит, ус ами, ахы сҫашәартә, исамхахәеит. (Ихазы.) Пшра-сахъак змоу, ҫауади-аамстеи шәыда азәгы дихылтцаумхәоуп усгыи шәшыкоу.

Б з г ь а у с (Алмасхит иахь). Уи иашаны иухәеит, Алмахсит. Ашьабстеипш изара калаза, ихәда тхәаа, анцәа дигәаҫханы иишаз азәы иоуп.

А ҫ б а т ә и а х а ц а. Шәара акы шәхәоит, сара данааиуаз иныкәашәала дыпхәыизбаз ҫыышьеит.

А к т ә и а х а ц а. Уара тла хтәахак унахәаҫшыргыи, шьал касыла лыҫтахәхәа пхәыск дтәоушәа ублакәа иудырбоит.

А ҫ б а т ә и а х а ц а. Издыруада, уара Омар-ҫашьа инир-тәаз ухәакәа ргәырбжыи акәзар иуахауа ахәса анубо?

А к т ә и а х а ц а. Ихәахышьцәа тәа рымам хәа сара исзырымхәацызт. Сара Омар-ҫашьа сыҫкәа сҫаигеит, сыҫкәа!

Б а т а л б е и (Дадгәыл лахь). Ахкәажә дабакоу? Асасцәа дзырпымлазеи?

Д а д г ә ы л. Ахкәажә аеырыфрахьтә дыхнымхәыц, сах ухаткы!

Б а т а л б е и (еитә инақәырғәғәаны.) Асасцәа дуззақәа хтоуп, ахтны-хәсахыцкәа уцырхырааны, акы шәамеигзақәа, афатә шәырхиа. Уалапшны иреигу шьтәак ацәа ахырцәраа, реиха зхытцау хәпшыак хты.

Б з г ь а у с (Сыкәын иахь, уаанза излацаажәоз инацйаны). Абнацгәеипш, абна днылашәкәа дышҫацеи уара?! Ииашаны иухәеит, ииашаны, уи апхәыс илхылтцыз азәы лакәмызт,

дзысланын. Лыхцэы хтэаны, атуанаф итэахны имазар акэхарын, илыцшаазтгы, дцеит днытцашэкэа. Сара абыржэы иухэоит ада исмахацыт Алмахсит абри афыза дшақэшээз. Сидышшылоит.

С ы к э ы н. Уақэыт. Ахэра уакысцыцхэа имжыжыкуеит. Лызбахэ аацэыругар, иблагэкэа ытцтэауеит. Дгызмалымзи, лхы бзиа илырбеит, игэи игэатцэеи лфеит. Абар, арахь дааи-уеит иаргы, иузымдырзошэа катца.

Б а т а л б е и (*Бзгьаус днаскьацхьаны*). Бзгьаус, иажэа цшзам иуасхэо, сыфны укоуп, аха исымхэар исзычхауам. Уара ашыацкьа злоу тауадуп...

Б з г ь а у с. Уареи сареи хабжыара ажэа аххэаара затаху-зеи, иаахтны уцэажэа, Баталбеи.

Б а т а л б е и. Уи иахьа сара дааспхьеит сыфныка, аха абжыаацназоуп изысхэо. Аеада аеқэа ирылоуцар изрылахэ-уам, Бзгьаус.

Б з г ь а у с. Алдаца дахьсыцу аума угэы иамыхээз?

Б а т а л б е и. Уахынацыслакь умакахы дадхэалоуп. Уара атауад дук, ыызас уи душьашэалам, угэы иалымсын.

Б з г ь а у с. Уара удагы исаефнырхэақэхьеит. Ишпазури, угэы иалымсын, зпа дымпсыц – уца диумыртэуан, рхэоит, сыхэда цызказ сыцха мыжда, иара иакэын дзаазоз, лцэа ихыскаауеит, насгы ғычра-қэычрак афы азэы ишытахь дгылом иара. Сара истаз акамоуп икэнугы, азэыр ихи-ихэамци еицэурзырц утахызар – дыхиоуп, ибла апыцгыгы цысуам...

А л м а х с и т. Шэара ишэхэақэогы бзиоуп, аха сара сыблақэа сзикэымтхо сызхэапшуа Баталбеи уахтны рцыс иоуп. Аеықэтэара мацара акэымзаап уи илоу, шэизыцши, ина-хьхы, амжэа ашыапафы икнаҳаны ашытэа ацэа шака ирласны иахихуа. Сиеилаҳаит.

Б а т а л б е и. Дыцхэызбазар, гэмырфыгыгас дустон, аха...

Зегы еибарччоит.

Д а д г э ы л ашытэа азшыапык лыманы дниасуеит.

А к т э и а х а т а. Убри ашытэа ирласны иахьааифеикькьазоуп сара иаха сгэы иахээз. (*Ибз икьышэ иаақэишыуеит.*)

А ѿ б а т ә и а х а т а. Дабауңшааи иара, Баталбей?

Б а т а л б е и. Чныр чкәынак дсыман, Тхәыбын амшын аңшахәафы, абааш азааигәара, аңсаса иманы дшаваз, ңоууы дыкны, дхәынчаны атырқәцәа дрыртәит. Дысцәыртәит.

Б з г ь а у с. Ихәгрымзааит, аиашаз, урт ахылқақәацәқәа! Ахәса реипқақәа реипш, реикәақәа бҕаауа, цәгәара ргәы итазамшәа иаазхытәуеит, нас, чкәын, зҕаб азәы дырбаны даанрыжыуам.

А л м а х с и т. Еихабацәақәак шәфәңхәа сара исхәо издыруазеи, аха са сгәанала, хара хауп зеггы зхароу.

А к т ә и а х а т а. Сара аеыѿ бзиақәа шсымаз Омар-ңашәа иабаидыруз. Сара стәқәа роуп сызтиз.

А ѿ б а т ә и а х а т а. Хәхәсахәычқәа ракәзар, иреиҕқәоу дара инарыхәлахаңсоит.

Б а т а л б е и. Нас, чнырда сықәханы сшыҕаз, сыхыча тахмада абри абнаф дибан, дысзааигеит.

А л м а х с и т. Аеа-ңа Ыамхәыхә иеипш, шәарах даазама, абнаф дышңеибоз ура?!

С ы к ә ы н (*ихала*). Уара уңхәыс абнаф думбазшәа.

Б а т а л б е и. Шәықәсык акарагы аңсаса дрыццаны дсыман. Аштахь, ицәажәашәа, ихымѿаңгашәа сгәаңхан, аѿныҕа даазгеит.

А ѿ б а т ә и а х а т а. Ахтны-хәсахәычқәа рыцәа урзит.

Б а т а л б е и. Дара ифынтәаауеит, аха иара дхәаңшыңгы дрыхәаңшуам.

Д а д г ә ы л аирыз азна афы ааганы аишәа инықәлыргылоит.

А л м а х с и т. Ашәацқәа злоу иакәзар, иашаны еишәас дҕацтон. Сара абас арҕыск симеилахат.

Б а т а л б е и (*Алмахсит, иахь*). Иахәа сәы аңхәахә анага, ура уаңхәа азәгы исыдимныхәалеит, сыѿнгы иахәада умааицт. Уара сыѿны узеилахаз уаѿсхуа анцәа иумхәан. Иуцәыззом, сара сгәатцәа дадхәаланы дсыман, аха дустәит, Алмахсит, абри арҕыс иахьарнахыс ура думаз! Уеышыкыл иклап.

Зеггы ауу ааилдыргоит.

А л д а ц а (*ихала*). Бзиак шәыбла итдашәар усгыы шәара ишәтәызароуп.

А к т ә и а х а ц а. Алмахсит уи иатцахо иакәзам.

А ъ б а т ә и а х а ц а. Арақа аишәа хнахытны, Алмахсит иахь хәынаххар акәхеит.

Б а т а л б е и. Ее, Дадгәыл, исхәаз умахаи? Цәара умцан, аҭауад Алмахсит даныхынхәуа, унаиҭхьынцаны уигап.

Д а д г ә ы л. Сах, ухатқы, саҭоумцан ас сахьцәажәо. Уматц ишахәтоу исзымуазар, уфны сдәылуцар улшоит. Амала, ас еипш ала сара цьаргыы сцом...

А л д а ц а (*Сыкәын зайәык иахартә*). Арт, ҭауади-аамстеи, дара рыҭақа игылоу зеггы хәиуанқәоу цьыршьоит.

С ы к ә ы н. Амѡан бырлашк каршәны иубаргыы дара рыхәда инахауцароуп.

Б з г ь а у с. Даҭоумцан, Баҭалбеи, уажә ас еипш аҭак ахьыҕаитцаз. Ихәашьа цәгьа исгәапхейт.

Б а т а л б е и. Бзгьаус иразкы уатцанакит акәымзар, уцәа уҭысцарын, ачкәын. Ибзиоуп, исахәишь урт уажәакәа змаану!

Д а д г ә ы л. Асас дахь маҭәа бзиак деилахар иртөит, хәиуанк игәапхар дахырбаауам. Усеипш аҭсуаа цасны ихәмоуп, аха асас ауафҭсы диеилахаргыы харшәтцас дирто, усеипш аҭцас цьаргыы иҕам. Шәарт, абзиақәа шәкынза сара рыцха сназгозеи, амала, ашышкамсгыы ишакәым уазныкәар иуцхауейт... Саҭоумцан ас сахьцәажәаз...

А ъ б а т ә и а х а ц а (*айәы налацаны*). Аиаша ихәейт. Дыпхәысума ари, уара изаауҭаххалак диуҭо. Хатцас ихы ишьоит. (*Ихала дыччоит.*)

А к т ә и а х а ц а. Мамзаргыы, еидцаланы Омар-ҭашьа сыекәа шигаз еипш... (*Уигьы ихала дыччоит.*)

Д а д г ә ы л. Шәхатқы сцеит, аҭхәысгыы илдыруейт дышуафҭсу, лхы лара дшақәитү.

А л д а ц а. Ари, шәарт ашлақәагыы шәиркәыҕоит убама?! Дзыпцоузеишь аҭхәыс? Аҭхәыс ахра иаҭоу ақәасаб дафьзоуп. Раҭхьа ахраҭ изнеиз ашәарыцаф игәы ахәша нықәлоит.

Д а д г ə ы л. Иашоуп, агыгшəыг адунеихаан ақəасаб изавсуам.

С ы к ə ы н. Даеақы иаха ғатцахəыс изоурызеи, игыгшəыгзарггы рапхьа избаз иатəызааит...

Д а д г ə ы л. Арыцхарақəа мачымкəа иахкьахьеит, апхəыс лхы-лыпсы лара дшақəитү хара ахацəа зны-зынла шəғапхьа иахьаххаштло иахкьаны. Сағамыз, еихабацəақəак шəғапхьа сгыланы сахьцəажəаз. Сгазара санашəыжь. *(Дреихырхəаны дцойт.)*

А л д а ц а. Ицхафыруа ахəеицшоуп ари абз шиғоу. Баталбеи ду иəнəта уахьыкоу унасыц иакит акəымзар, узажəа, аихабацəа урғагыланы ацəажəашьа усыртцарын сара ибзиашəа! *(Икама атра иаатырцəрааны ахьефхəа интəейцойт.)*

А к т ə и а х а ц а. Ушьапы дағрагылазшəа, уи иихəаз уара ухы изакəутцəзеи?

С ы к ə ы н. Аты абла аноу ацьымшь, ацьымшь ахəон хəа, шəанааицəажəа, ицəа дтəчзə, ахшыфггы шəыртцара далагеит. Убриоуп Алдаца игəы ицəххыз!

Б з г ь а у с. Баталбеи, уқьахиа цкəын иихəаз тауади-аамстəи азəггы ххы иакəхамтцəзеит, нас, абарт Алдацəи Сыкəыни рхы иакəыртцартə ирахəз удыруазар? *(Дыччоит.)* Ауафы ипхыз иаламшəашаз лабəаба ианибалакь, мыцхəы дахзызаауеит.

А л м а х с и ц. Сара сыбзыцəашьа ишакəым ихцəажəаз сара скыноуп аус ахымоу. Уи дышьнакмазарггы аамстак ишьтахь дгылом.

Б з г ь а у с. Уажəы уара уцкьах! Иараби, ацьма анынтəаша, тəыфала еисуеит хəа, уамак шəцəеицшуп иахьа, изакəу сыздыруам аха!

А к т ə и а х а ц а. Шəарт ишəцəеицшу сыздыруам, аха адунеи апсахраны икоуп абри аирыз итоу афы!

А ф б а т ə и а х а ц а. Уара умгəахь ицазггы цьаханым аты-цымхеи!

Зеггы еибарччоит. Абри ахьынзархəоз ғымт-цсымшьа аишəа лырхиоит Дадгəыл. Атəцақəа афы рталтəоит. Аныхəафə аашьтихуеит Баталбеи.

Б а т а л б е и. Анцэа улцха-угэацха хат! Хаибабара еипкымзааит!..

А к т э и а х а т а. Иухэо зейгьаҕамоуп, Баталбеи, аха хтас бзиа мацк еиланагозаргы, сара истахуп, абарт зеггы хаикэшэара зыхъяз, уеыџ апхьахэ ахьагаз удныхэаланы изжэырц.

Б з г ь а у с. Ииашаны ихэоуп! Ура! Хара хэеқэа атца-хагэышьеит, аха сузгэдуны иудысныхэалоит, Баталбеи!

Б а т а л б е и! Шэахыццакцэеит, шэыххь згеит, уи аны-хэафе анкылара. Абри ачеицъыка аахэаны сшэыхэоит, шэмы-ццакыкэа, акы шэнацхарц. Еснагь ас хаикэшэом.

А к т э и а х а т а. Қыахиа зыџны дыџноу ццакра имазам.

А л д а ц а. Ақьахиа дызмам хэа арака уаџ дыкам.

А к т э и а х а т а. Уара, анхаџгы ақьахиа думоума? Хам-псыр егьа хэхап ари адунеиафе. (*Зегь рахь*.) Иаразнак интатэа-нтатэаны, хеаршьны ххылда-зылдо акэымкэа, лакэк ххэап, ажэабжык хналацэажэап, аамта ххаагап. Зыкны хакоу апшэма, фатэы-жэтэы згым уаџуп, ццакра имам.

А џ б а т э и а х а т а. Уара умыццакуазар сыздыруам, сара пхэыс лыбла сахьтампшыз – агэфыгь сагеит.

А л м а х с и т. Шэыпату схы иқэуп, сыткыс, шэеихаба-цэоуп, аха апхэыс анышэхэа, сгэы иаатдаххит. Апхэыс бзиа дбатэым, ииашаны. Угэы итоу зоухэаз, уцсы ахьтоу икит хэа, уара угэы-уцсы лнапы ианцданы ушыкоу, иаалыркъаны ларгы дыкамкэа, гэгы узтамкэа, уашэақэлацэа уаары-лахоит.

Б з г ь а у с. Абас хшеикэшэоз здыруазтгы, сара сах-тынрафе ажэабжыхэаџык дсымоуп, ажэала ахш агэарахэа еилеиршуеит, дышэзаазгон. Ахэса рызбахэгы шака шэтаху шэеихэарын.

Б а т а л б е и. Шэыџныкақэа шэмыццакыр, ибзианы шэныкэызгаз цыысшыап.

Б з г ь а у с (*актэи ахаца иахь*). Ажэабжыхэара анапшьуга, уара ухаца цыара акы хаухэарц утахымкэа укам.

А џ б а т э и а х а т а. Уикэатц, уи даацэажэар, Омар-ца-шьа данызхытц, иеқэа ирықэтэаны, ихэақэа еидцала ишын-

дыртѣаз атѣоуп иихѣо. Иара изыхѣан уаха Аѣсны рыцѣара
иаѣымшѣазац.

А к т ѣ и а х а ц а. Уара изхѣо, шаѣаѣы аѣсахѣыцѣа
ужахѣоуи, шаѣа цѣыца аѣы ужѣхѣоуи раамышьѣахѣ, ѣаки
уалацѣажѣо смаѣац.

Иааѣынѣрахѣоит. Аѣы знаѣауа Дадгѣыл, аирыз кны дгылоуп.

Д а д г ѣ ы л (лхазы). Сыззыцшугеи? Рызегыи еиѣашѣаны сыла
иабартѣ сызшаз насыѣс иансиѣа, изцѣаырсымгѣогеи? Игѣаѣгѣтѣуп,
игѣаѣгѣтѣуп. (Итѣоу рахѣ.) Шѣхатцки сѣеит, шѣеиѣѣышьыи
шѣзаанхеи? Изцѣаыршѣымгѣогеи ажѣабжѣк?

Б з г ѣ а у с. Издыруада, уара ухаѣа акыр ѣаухѣарц уѣа-
хызар?

Д а д г ѣ ы л. Арт шѣеиѣш абзиакѣа шѣѣаѣѣа сабацѣажѣа-
ри акѣымзар, ажѣабжѣк саргыи исѣѣаргыи ѣалап.

Б а т а л б е и. Ѣаит, ала идырѣхѣаз аѣашѣ амѣеит ѣѣа,
аиѣабацѣа урѣагыланы ушѣацѣажѣо иахѣантѣарак! (Ихы
ркыиауа, иѣызцѣа рахѣ.) Мышкы хѣлаанза уиѣызаргыи, ажѣак
узирѣѣоымѣт абжѣааѣны, иахѣа иѣалаз сыздыруам, аѣала
дудугалар абас уирѣѣашѣоит.

А к т ѣ и а х а ц а. Уиѣѣатишь, иѣѣажѣашѣа злѣѣоу ала,
ажѣабжѣ бзиак идыруазаргыи ѣалап. Ѣѣрала иауѣаху ажѣабжѣ
аѣѣара, агѣырѣѣѣыл ауп аус злоу.

Деилѣѣа-еилѣѣѣѣа даагылоит Дадгѣыл. Даѣазѣы илыхѣызшѣа
аѣѣара далаѣоит, ажѣала ахш еилазыршыша ажѣабжѣ.

Д а д г ѣ ы л. Ажѣа аѣѣара азин ансышѣѣах, ишѣасѣѣап
ѣѣѣызбак уаѣыс лхы ахѣылшьѣогеи, насгыи лыѣѣшзареи ирых-
ѣаны дзыѣѣшѣаз.

А ѣ б а т ѣ и а х а ц а. Аѣѣа ирызкызар, иажѣабжѣ бзиоуп.

Б з г ѣ а у с. Уалагашѣа ѣаиматѣуп.

А к т ѣ и а х а ц а. Шѣизызырѣи, уара!

Д а д г ѣ ы л. Ѣауадк дыѣан, ибзианы дынхон. Ирахѣ-ишѣахѣ,
иматѣуцѣа цѣа рымамыѣт. Дѣаацѣаран. Иѣѣрахѣ днеиуа дала-
геит, аха дѣеидан, иѣѣѣыс иаалыхшалак ѣсуан. (Бзгѣаус иахѣ.)
Иахѣѣап, убри аѣауад, уара уакѣзар еиѣш...

Б з г ь а у с. Сароу? Сара ииашацѣкѣаны хшара дсымазам,
исоуз азѣыкгы дысмоузазшѣа сыкѣндаз!

А л д а ц а. Дмизѣндаз, сарггы ухацкы сымцоз.

А к т ѣ и а х а ц а (*Бзгъаус иахъ*). Алакѣ уалеитцар, ма убрака
азѣы дуоур иудыруазеи?! Уаазырѣишь...

Д а д г ѣ ы л. Атауад иахъаггы-уахаггы хъаас, хѣыцырѣас
имазаз...

Асцена лашъцоит.

А ц а р д а

А ѣ б а т ѣ и а с а х ь

Инахараны иаабоит зхахѣ-цѣахѣ еибытаны игылоу аѣны. Агъѣѣ,
агъѣѣхѣа убрака ауастара даѣуп актѣи асахъаѣы иаабахъоу А л д а ц а .
Уи арака дарпыс кѣыцшуп, уамак цуам цхѣыс дааигеижѣтеи, инхараггы
уажѣоуп ашьапы аникыз. Амзырха иакѣыршоу аанда ачалт гѣашѣ аѣоуп.
Асцена аганахѣтѣ даацѣырѣтны, агѣашѣахъ иѣынеихоит Б з г ь а у с . Уиггы
арака иаха дѣоуп. Аѣбатѣи асахъа иалагоит актѣи асахъа инацъшыны,
инацданы.

Б з г ь а у с. Сара саныкамло, сахѣтынра кѣацѣажѣымхан-
даз, смал дегъызмаха еимѣцѣа ирымгондаз, сыѣѣѣаншьап
мызындаз хѣа акѣын хѣыцырѣас исымаз, сыѣѣар сыѣхыз
иалаз. Сара снапала днаганы дистароуп, убас ихѣеит ацшѣы.
(Игѣыдкылоу асаби дырѣцысуа, дыжъжѣо иѣыѣеихоит агѣа-
шѣахъ. Агѣашѣ даннадгылалакѣ, ибжъы неитѣыхны иргоит.) Еи,
уара, Алдаца! Асасцѣа уѣоуп, иудукылозар!

А л д а ц а, Анцѣа ихѣа агѣашѣаѣ дибазшѣа, иихѣара иѣамшѣо, дшанха-
ны даанхоит. Иеиха кажъны, днапырѣкѣычы-шьапырѣкѣычуа, дласны
дааиуеит.

А л д а ц а. Атауад Бзгъаус уоума? Уара уеицш ауаѣ ду, са-
ра нымха-хымѣѣак скъны уаазгазеи, уанаѣыалбеит!

Б з г ь а у с. Ус еицш ухы ларѣкѣаны умѣѣажѣан, Алдаца.
Ахерра убааит, зшьапы укыз унхара!

А л д а ц а. Абзиара узыкалааит! Арт зеггы шөйлпха сыманы, қылак ашыапы скит, иалцуа збап. (Агәашә ааиртуеит.) Уара ишуаџоу еипш уахьсыртәо сымам, аха утал сашта, сукәыхшоуп.

Б з г ь а у с. Уахь снейуам, Алдаца. Уџшәма пхәыс аоны дыкоума?

А л д а ц а. Дахьца дмаартә, цас илуазшәа, абыржә ааигәа хазџыцыз сани саби ркынза дцеит. Уажәытцәкәа дхынхәуеит. Ахәы снықәгыланы џыстыр инаџуеит, сыбжыы сырғап.

Б з г ь а у с. Егьоурым, дааип. Лгәабзиара шцакоу?

А л д а ц а. Уиак акәгәышьоуп анцәа ихайтаз.

Б з г ь а у с. Сыззааз аус аџы уи лгәабзиара акыр атцанакуеит, убри азоуп сызуазтцааз. Ус дахьк сыманы сутәаит, Алдаца. Уареи хареи аиуара, айтәнхара хабжәхтцар шцоубари?

А л д а ц а. Уара уеипш икоу ауаџы сара нхаџ рыцхак тынхас дсоузар, уаха истәхузеи. Аоны икоуггы матцуџык дузылџызахап.

Б з г ь а у с. Сара схәыцы лзыхәан абаззеис устахуп.

А л д а ц а. Иуку аилахәара закәызеи хәа суазтцаарц сыгәгы иаатәмшәеи, аха...

Б з г ь а у с. Уара иудыруеит, Алдаца, сара амали амазареи рзыхәан тауадк ишытахь сшымгыло. Сынтәа жәашықәса ирықәуп пхәыс даазгеижьтеи. Хџык ахшара соухьеит. Иамуит, атцеи дсықәмызт, ианилакь, мышкы, џымш реиха рхымтцкәа ипсуан. Уаха икастцара анысзымдыр, даапхьаны сиязтцааит, зыхьз ахара инаџхьаз пшџы дук. Уи сахтынраџы данааи, тыгь здымгылац уасак шыны ажәџашәақәа сзаажәга ихәан, алеи-пси рыла издырхиеит ақьахиацәа. «Уара уџнатаџы атцеи дины изхараны дыкам, – ихәеит уи ажәџашәақәа дапшны. – Упхәыс абыржәы ахшара дшаалаулакь, лара илушам, аха мчыла даалымхны, аазара дутироуп. Аазатәысггы, изабалакь акәымкәа, диутароуп иани иаби дырџытцны хазы ицаз, џыц анхара ашыапы зкыз, ихата дарпыс еилкьаны икоу», – ихәеит уи. Абри ашытахь, дук мырцыкәа, сыпхәыс ахшара дләуит. Сара снапала дузаазгеит, сара снапала агәашә дынтагаланы дустәит сытцәџаншыап, сыпхәа затцәы.

А л д а ц а. Сароу? Сара уара иухшаз лаазара акәым, лыматц аурта соуазар... Сара... Издыруазтгы, тауади-аамстеи анхацәеи рыбжьара ишаабац еипш, ари афны йкоуи сареи хнеины хнапала даахамгоз.

Б з г ь а у с. Ус цасны иапуп, иашоуп. Аха ала ишәаз аиа-цәа иеишуеит хәа, апшфы иихәаз сзахымцеит. Унапала дганы диутароуп ихәан, абар, даазгеит.

А л д а ц а. Афны йкоуггы гәыпхәыхш лымам...

Б з г ь а у с. Апшфы, ґыц еибагаз ихәеит. Макьана ахшара дабашәоурыз.

А л д а ц а. Шаґа шықәса лхытцаанза дыкоузеи хара хґы?

Б з г ь а у с. Шықәса ґажәа дыртагылаанза.

А л д а ц а. Аазацса, уи иахаґы... Мшәан, сгыланы сышпаухәапшуеи, уааи афныґа... Аазацса, сара нымхахым-цәак... Шықәса ґажәа!

Б з г ь а у с. Аацынраз, акәыкәу ианґнатуа, шықәсык ахтә знык даабалоит лани сареи хәаны. Уаха азин хамаґышьам. Шықәса ґажәа даныртагылалакь, сара снапала дшаазгаз еипш, сааны дызгоит, анцәа дсаґеишьозар.

Агәашә дынталаны, амышәкәан илахәаны иику асаби Алдаца дииркуеит.

А л д а ц а. Афны йкоуггы сарґы хзыхәан ари насыпуп, аха, иуцәыззар акґы иапсам, асаби лґырґы злахарбаазаша кәармак ахш хәфны ифнам. Наґ-наґ хажә хьашт, аха...

Б з г ь а у с. Уи хәаас йкоумтцан. Ахәылпаз ныґак ахш змытц-уа ажәхьа узааргоит сґьахиацәа. *(Иґынеихоит.)*

А л д а ц а. Аа, уи бзиоуп. Дызлахарио цәарта иажәланы ихазкґазам, аха еґоурым, цәара акы хадшаап.

Б з г ь а у с. Убриґы узааргоит. Сыцсы унапы иануп. Абзиараз! Хьымзг анцәа иуимыргааит. *(Дцоит.)*

А л д а ц а *(ихала)*. Ажәхьақәа рычыргәқәа рґытцамзо, ґбаґы, хпаґы сызгәарлоит иумузозар. Уцсы снапы иакуп, уаха иулсхрызеи. Иаацәажәар, анхацәажәқәа хәа рґьышә хәқәырцоит. Мал-мазарас йкоу зегы дара роуп изку, шәыжә-ла хыртәхәалааит!

Асаби диманы дцоит. Алашара ыцэоит. Асцена аганаф даацэыртцуеит
Дадгэыл. Лара дахыгылоу затцэык лашоит.

Д а д г э ы л (*лажэабжьхэара инаццаны*). Атауад ихэычы лабаззеицэа дрыцхраауа, ибзианы инирхеит. Ахэычы мшы-зха-цхызха илызхауан. Шықэсык ахьтэ знык лани лаби ааны дырбон. Игэытшыааган урт реицыртра, лцэа-лжыи дтыпхаауа, хшла дкэабазшэа, мрашэа дкапхо, мзашэа дкаццо, илыхэапшлакь ахатца игэы еилагартэ, ссирзак лакэхеит лара. Аамта акыр цеит. Иааигэахеит лани лаби уахгыи-еынгыи иазгэакуа изыпшыз шықэса җажэа лхыцтра. Иҗныка дигарц лаб иаара мышкы шагыз... (*Дцоит*.)

Иаалашоит. Ал д а ц а ихала икашэ-каццо иқатцаны игылоу иҗоны абар-цаф дтэаны, азыз ала икылцэо, аача нкылдо агэра азахра дафуп.

А л д а ц а. Сеы макыана цкыа имбжыац, аха егыаурым, саазамта, соуцшэыл ибзианы аеықэтэашыа лдыруеит. Тынч дақэтэаны ацара акэым, апкаҗхэа акамчы лаарханы, ар-парцэа драпхныҗлоит. Изахауа ркынгыи ихызуп, ипқазатцэа диаазеит, уакагыи даанымгылакэа, лцэамаатэа лыцитцеит, иеы дақэыртэаны дишьтит рхэап. Ари җынтэны ипқашыарахап лаб изыхэан. Аазацса ансито, илыцыстцазгыи днахэапшып. Иласцо акара аццаны илсхып. Ланаззеи дахьнеиуагыи напызатцэа дхынхэрым. Дааза-дыхьча, дкашэ-каццо деилахэа драхтар, тауад цкэынак иҗната дныҗнагылап. Усгыи дара рзоуп зеггыи зыкоу. Лара знык илыхэапшыз усгыи деилагоит. Исымпыцпраауеит ахьтыс. Егыаҗ лышьталаны илыцрыскыазаргыи, уажэшьта дсыцэцоит.

Д а д г э ы л (*амазонка лыманы аҗны даадэылцүеит*). Сабаззеи, ари амазонка зынзаск исутома?

А л д а ц а. Аиеи, соуцшэыл! Уатцэы, баб данааилакь, аеы бақэтэаны баниццо ибшэыбцап.

Д а д г э ы л. Хэы ачашыоума сара исуто?

А л д а ц а. Уи бара банеилаха, ибысцоит. Бара ибхызбаауа исымоузеи сара! Беилахар, сыцсгыи сеигзом.

Д а д г э ы л. Саб иҗнахыи санцалакь, саназзеи уареи шэыгэхаазгалоит. Схала аеы снақэтэаны, сыбналаны шэбара саалоит.

А л д а ң а. Ус иааигеам баб дахьынхо. Абант ахәкәа урхытсроуп, абнакәа урылсроуп.

Д а д г ә ы л. Уара сыгәхьяаумгазои, сабаззеи?

Ижәаа лнапы хшыны изамәа днагәзуеит. Иара дааигәытцаиргәгәоит.

Ус коумтцан, соужь.

А л д а ң а. Дышбыхәаңшуа иблакәа хкып, бара бзынасың-хаз ахатца. Хара дхатцкархарым уи усгыи.

Д а д г ә ы л. Ас еиңш ажәакәа ахаан иухәо смаҳазац, сабаззеи.

А л д а ң а. Бгәатца итоу дызустоу сзымдыруа ңыыбшьома! Иаргыи, мазала акәымкәа, ирхәоит, шәус аргам акаларц, баб ауаа изынаишътхьеит хәа. Егьаф быцрыскьазаргыи уик иуцәкьом.

Д а д г ә ы л. Сабаззеи, ухәа сықәыртәаны шыыбжьонла, ашоура аныцәгьахалакь, азахыи санугалоз угәалашәоу?

А л д а ң а. Адунеи атыхәан шәтышк ииргыи дара ифырпаароуп, иабаиаҳаи иаразнак бызбахә.

Д а д г ә ы л. Зны аеи санымтцанарсыз, ифны ишцоз уаргыи еыла усыхьзаны санахуцааз...

А л д а ң а. Исхәаз бмахәзшәа кабцоит. Бзыхәыцуа дысзымдыруа ңыыбшьоит!

Д а д г ә ы л. Иухьзеи, сабаззеи, иахьа? Узәу дарбан?

А л д а ң а. Узәу дарбан лхәахт. Уатцәи бцоит, бцоит уаҳа бсымбо. Хә-хә! Узәу дарбан лхәахт. Атауад чкәын Батыршах, уаҳа дарбан! Бигап, инапы быкәыршаны бибалап. *(Инапы лхишьуеит.)* Зныкыр, сыфны тәартас гылартас имазма, мызкы ашътәхь ифызцәа иманы сыфны дзаазеи зыбгәахәуа! Бара бибарц акәын, уаҳа дзаауаз! Сара сигәалашәаз ңыыбшьоу, баб иоуп ауаа знитцаз.

Д а д г ә ы л. Саб иреихәазеи?

А л д а ң а. Ибцаашьоузеи! Атауад Батыршах мап ицәик-уазма! Батыршах ирахә-ишәахә, имал тцаа рымам.

Д а д г ә ы л. Иара!

А л д а ң а. Ииуазеи иара?

Д а д г ә ы л. Дзеиңшра уафәузеи?

А л д а ц а. Ихатагы, пшрала-сахъала деихышэашэо, бгэы
мтамырскэа дцомызт.

Д а д г э ы л. Сабаззеи уоуп, упату схы иқәуп. Уаналацэа-
жэах, саргыы иуасхэап. Иуцэыззом, иқалап, данызба сгэы
изцазаргыы, уи нтра аураны иқамзаарын акөымзар. Сара уи
атцыхэала ажэак сеимхэеит. Исхэашаз сажэа иахаанза, саб
ауаа изыназышътыз, сара уафцсыс симпхъазеит. Инахараны
ихэыцуа азэы иакөымзаап.

А л д а ц а. Асеипш бхэарц азы макъана бхэыццэоуп,
соупшэыл, бара.

Д а д г э ы л. Уара уакөмыз изхэоз, сабаззеи, бқэыпшра
бтысит хэа.

А л д а ц а. Тауади-аамстеи иахыырхэалакь рёахэатэы
калоит. Насгыы, бара быпхэызбоуп, бынасып баб иахыихэаз
иқалароуп.

Д а д г э ы л. Усгыы апхэыс адунеи аёы акгыы дақәйтзам,
аха лахыышэышэроуп лынасыпхэ иалхра дахыақәйтым. Абас
исыкэыршаны аёы снақәтэар, саб сивафны сцап уатэы.

Аёы дақәтэоушэа, амазонка лшэылцоит, дгэыргъатцэа, акыр-кыр
дыччоит.

А л д а ц а (ихазы). Анцэа срыцхашъа, лыччапшъ мацарагъ
еиланамгарыда!

Д а д г э ы л. Атырқэа туцьар иоума саназзеи сыматэакэа
змылхэаауа?

А л д а ц а. Уаха уа ага даангылоит, Осман икны дып-
хьоит. Уатэы иаараны иқоуп, рхэеит, ама́тэа зқәу ағба.
Атуцьар икны илмоуа, ағбаёы ибзаалхэап. Инабыхэапшлакь
ипсы набылатцэо беилаххэап. Бара усгыы зхы еилабымгара
дызустада! Уажэшьта исхаштит, бхэафцэа шакаф уаха бызбахэ
рымхэо исышьтхьоу.

Д а д г э ы л (днаидкьоит). Сабаззеи, сцамтаз указшыақэа
сгэапхом! Ус узсыхэапшуазеи? Сцамтаз хазхара хаибамбоз,
ахэларагыы ааигэахеит, саназзеи дзымаазеи?

А л д а ц а. Бцарц, бара бцарц назаза, ант, дара рахъ
бцарц!.. Сара сарпысымта сцагылазтгыы, бара быда дачеазэы

слыхәәпшуамызт. Бөйзлабкәәбо азы, ахш еипш ипхьазаны, изжәуан...

Д а д г ә ы л. Уажәәкәә срыцәшәоит, иухәо закәызеи? *(Афныка дыфналоит. Ашә аартуп.)*

А л д а ц а *(длышьталаны афныка дыфналоит)*. Баназзеи даазом. Уаха барей сарей ххала хайцыкоуп, соупшәыл. Сгәазхара сбыхәәпшыр стахуп, бааи сара сышка, сара сыңсы, сынасың, бара беипш аңшза сыңсы штоу җазәы данига, схы еилагоит. *(Даникыларц лышка иҗынеихоит.)*

Д а д г ә ы л. Иухәо закәызеи, суцәшәоит, ухы аанкыл, сааигәа умааин!

А л д а ц а. Схы ахьынзаныскылаз сызхоуп, уаха сылшом!

Д а д г ә ы л. Сеилагоит, изакәызеи исахауа! *(Ддәылкьаны дыфүеит.)*

А л д а ц а. Бымшәан, баанҗас, бааи сара сышка. *(Длышь-талоит.)*

А ц а р д а

А х ц а т ә и а с а х ь а

Иаашарккоит. Иаабак Алдаца инхара. Афны ашәкәә кьақыза иаартуп, азәгы дыфназам. Дхакь-псыкьуа, азаза даганы, амаҗ дафаны, деимацә-кәыкәы дааиуеит Ал д а ц а.

А л д а ц а. Ашәкәә кьақыза иаартуп. Дмаазеит уи арахьгы. Дныцахәаша дабацей? Бней-гәәфей еимызымдаз хәа акгы нымхеит. Хымцада ахра дагеит. Уахь лхы рханы, дыҗкьаса дниуан, уаха лышьтахька дыхнымхәзеит. Лаазара санақәшахатхоз аены быжьра-быжьтәа сцарауаз! Хьаа-баа сывамкәа, тынч сынхон. Исхәо зегь башоуп, акгы исмыхәо роуп. Схы еилагеит, смахагьахеит. Схәы сымтхны алакәа ирымцарыжьуа, сыжәла схырхуа, схәымгаршьо... Уака сынхондаз! Лаб иааиликаар, сыкнаханы сишьуеит, акы затәык сзықәгәыгуа, уахь, лхы ахьхазала, лаб иқытахь адунеихаангы дызкылсуам. Ахра дамгакәа дыказар, уи

А л д а ң а. Иаалықашәаны дыңсыр ихабаргәыз! Уарггы сарггы ҳахәда ңылкеит, ауаа рҕы ҳазцәырымтцауа, ахымзг хлыргеит, адамыг хнылцеит. Ғык-бзык уағы изархәом. Аха иумхәакәа цәахышыасггы иамоузеи!

Б з г ь а у с. Ихәа уара, ихәа!

А л д а ң а. Лцәа лтәым. Сылшыт, сңабаа зеггы азы иалтеит. Иаха лҕы лықәңеит.

Б з г ь а у с. Ахлымзаах ажәа сахараны сышңаказ, зытә-ғаншыап ықәзааз сара разкыцәгья! Иара дызустәда, иара, лцәа цызеыз?!

А л д а ң а. Илзаасымгаз еггыкам, аха ихыз салымхәеит.

Б з г ь а у с. Дабакоу лара аңхамшыа, дабакоу?! Снапала дхәырны дысшыеит. Сыңхәыс илыхшаны егырт иңсқәаз реиңш, ариггы даниз аҕны лыңсы хәымга лхытыр – насың шкәакәарамзи сара сзы. Акыр сықәындаз, атҕеи сығны дамаазоз. Сызшаз сылахь уаха анимтцазар акәхап. Уарггы, Алдаңа, сара сымшала ахыз бааңс ухылеит.

А л д а ң а. Дубарц утахызар...

Б з г ь а у с. Сыбла доумырбан, ацәаңҕыга! Уст, аа, абри скамала лыхәда хтәаны, лцәа-лжыы алахәакәа ирыт, ахымзг хзыргаз аламысда! (*Икама икәныхны иитоит. Ихәда икәае ишытахька дхынхәуеит.*) О, сара жәымтәцәгья! (*Дцоит.*)

А л д а ң а (*ихала, Бзгьяус дишыклаңшуа*). Рацәа усқатәеит, аҕауад хтыңшшажә. Баҕыршах ду махәыс дуоуит, сызғахәы уагааит!

Аңарда

Аңшыбатәи асахья

Аңарда анаатлакь, Дадгәыл дахыгылоу затәык лашоит. Лажәабжь-хәара инаңцаны илхәоит.

Д а д г ы л. Лыңсы амалдеит абнаршәыра. Амға дацә-хкьан, лыжәға қшеит. Ашьхака дағанагалеит. Лабаззеи абас еиңш ихы ихаштыртә дахьениз, лыңшзара иахараны илыңхьазон. Убри азыхәан лара лхы лцәымыгхо аҕынза

днеит. Аха аңсы мыжда ауцаахым. Аңстақәа дыртан, ашь-харажъ, ажынтдэры кәшәаны илфон. Ашәарах лара илфыз-цәан, аңсаатә рашәахәабжъ гәхарштгас илыман. Зны атла агәафара дтатәаны илыршон, җазны ахаңқәа дырхәытқан. Аха афатә аңшаара иаха-иаха илзыцәгыахон, ларггы лымчқәа маңхон. Икаларын лыбафгы абна инылазыр, лынасың иатца-намкызтгы... *(Дцоит.)*

Асцена зеггы лашоит. Ашьхантаи икәаратцаны иаауа амфәхәаста, дәхәыңшк ағы иналбаауеит. Адәхәыңш ашьаң қашә-қашәо икәиааны, уахьахәаңшлакь ииатцәаза, даараза иңшзоуп. Уи агәтан игылоуп уамак идуум, икәыңшу чамха длак. Ашәшьыра кашьшьы, атәара уеилаҳап. Атла ашьапағы иаабоит ицәахьоу амца ахәыштәара. Ахәда хәахәаза уи иахагылоуп ачхынць. Амфәхәастала дылбааны дааиуеит актәи асахьағ иаабахьоу Алмахсит. Арака иаха дкәыңшуп, деилыххоуп, длахьыхуп. Ажәытәзатәи шыанца шәақьк икуп. Ацәа шахоу, ашьаңқәа еидәхәаланы изқәа икыдуп ақәасаб шыны. Иеидара ачамха ашьапағы инышьтеитцоит.

Алмахсит. Цыанат иафызыха, изакә тың цшзароузеи! Мфара-мжәра абрака стәандаз ухәап. *(Ахәыштәара дахәаңшуа.)* Хьшьцәақәак арахә рыманы итәазаарын. Ахәыштәара ахәа ақәа иамызәзәаң. Абар иахьцазггы, ачхынць ахы уахь идырхеит. Сыкәын излеихәаз ала, ааигәа азыхь ыкоуп. Дабацеи иара, сыбзыцәашьа, аскаамта? Аиаша схәар ами, сарггы ицәгыамкәа схысуеит, аха Сыкәын сызиеикануам. Аңсаатә шыңыруа ишьхәа дыкәгыежьаа деихсны илаишьтуеит. Иара уиадаггы, уи ашьнакма ишьоуп илоу ухәар дрыңхауп. Ахрағ машәырк имыхьындаз. *(Ғытуеит.)* Сыкәын! *(Ишәақь ажәафанахь ирханы дхысуеит.)* Сишь! Ихысбжы аафит. Деитахысит. Ииуазеи, удафрак дақәшәоу? Цытрак сааңшып, дмаар сишьталап.

Ахәыштәарағы амғы цыблаахакәа еихәлеикуеит. Ахтра дынтаңшны аихымца, ашьанца, ацәымса ааңгоит. Инеихьшыны амца аиркуеит. «Алмахсит!» – хәа Сыкәын ифытбжы аафуеит. Алмахсит дфатцканы, днаңшы-ааңшуеит. Амфәхәастала дылбааканы дааиуеит Сыкәын. Иаашьала гәгыха хьантак шимоу фашьом, аха Алмахсит данибалакь, иаашьа цхашьаны иҗааникылоит.

А л м а х с и т. Арахь җутызма?

С ы к ә ы н. Умааңыз җыышһан.

А л м а х с и т. Иухъзеи, уашһа сгәаҗхом.

С ы к ә ы н. Акгы, башоуп. Удырҗатә еигъхааит, әжәеип-
шһаа аҗатһахә бзиа уртазаап.

А л м а х с и т. Уареи сареи җанеипырц, уамак сымнаскыац-
кәа, акаҗәараҗ сылаҗш нарыкәшәеит. Хәбаны еицын. Уара
усыцызтгы, хшыапкәа неикәыргыланы хреихсыр, даҗакгы
рыцһаркьон. Сара абриак ласышьтит. Уара акгы умбазеи?

С ы к ә ы н. Акы аҗәара сылаҗш инытһашәеит, аха иара
ахыкһаз сзәҗамлеит.

А л м а х с и т. Уара уаҗарагы ахра иазнеиуада, Сыкәын,
аха җ-шыапык зҗоу дамышәозар акәхарын.

С ы к ә ы н. Усҗәкыагы ихра цәгыамызт, сназгаша ашыам-
хы сытаны саауамызт акәымзар.

А л м а х с и т. Уиами, уеикәышьшьшәа узбоит,
уааҗсазар акәһап. Ауашы еснагъ деипшым. Уаазыршы, сара
узырлахҗыхша әжәабжык уасхәоит. Абри, әжәеипшһаа
исырҗаз, сызкәа икыдтаны сшааиуаз, җаһмадак сикәшәеит.
Анһаҗәа дрытһарын иара. Җахһаатәаз, әжәабжык сеиһәан,
схы-сгәы итыҗәом. Изаке шыхоу удыруеит Башкаҗсара,
арбагъ аика уаһагыланы уныкәоушәоуп ишыкәоу, наҗ-
ааҗ аҗкыаракәа уртаҗшыр – ухлаһат җежыуеит. Хатас
иналыхәаҗшлакы игәы еилагартә, җхәыс җшзак дыкәзаарын.
Дзаны җыркәтәылаҗа дырҗиирц иалагазаап. Лара хатҗа
дҗахһан, ахәыҗгы длыман. Ишыкәлах анҗәа идырп,
дрымпыткыаны дыбһалазаап.

С ы к ә ы н (*иҗыашыаны*). Дыбһалеит ухәоу? Абрахь, ашыһаҗа
дааит ихәазар?

А л м а х с и т. Иуасымхәои, уиаҗара изҗыоушыазеи, уара
дуҗәҗазшәа!

С ы к ә ы н. Ихәалеи, ихәалеи...

А л м а х с и т. Илышьҗалазаап, дыкны дҗархәарц. Лхәы-
чы лызкәа дкыдҗахәаланы, убри Башкаҗсара аикаҗәкыа
дыкәсызаап. Илышьҗаланы икыдлодаз, җаҗа иаатһаеит.
Дрыҗәҗеит.

С ы к ә ы н. Иуазхәаз аҭахмада лара длышьтазма?
Издыруада, иңҭа, ма иҭаца лакәыитгьы?!

А л м а х с и ҭ. Ха-ха! Иухәо закәызеи уара! Уи аҭахмада шықәс пшьынџажәа ихытцун, уигьы саб исеихәеит хәа ажәабжык игәалашәан ихәеит, иара дипҭазар хәа уаауеит. Убри лакәытдәҕьан аңхәыс! Бзиа избоит, дзыңсоу лдыруа, ахатампхәыс лзырхәо, аңхәыс деилҕьа-деилгәыцәза даны-ҕоу. Хәаас ишьтумхын, сыбзыцәашьа, ушәакь аңынтда акгьы ахьузаҭамкыз иахьа.

С ы к ә ы н. Мап, цушьт, сах, уххь згеит.

А л м а х с и ҭ. Зегьы ирдыруеит уара ушшәарыцаџ дуу.
Уи хәыцыртас ишҭаҕауцо!..

С ы к ә ы н. Уиакәым, ашәарах абга ирфеит.

А л м а х с и ҭ. Нас, иухьзеи? Ухала уныжьны шәарыцара хазы сахьцаз угәы иалсзар, сминауатуп.

С ы к ә ы н. Иауазеи, уаҭа дуаминауаҭааит. Гәала гәгәак сымоуп, Алмахсит, ахәарагьы сацәыпхашьоит.

А л м а х с и ҭ. Изакаызеи исоумхәо? Хзыхәо акы акәзар, сара уара узыхәан схы сшамеигзо удыруеит, исахәа.

С ы к ә ы н. Сара сышхатцамыз иахьа издырит, убри схы исзанажьуам.

А л м а х с и ҭ. Лафшақә иухәозар акәхап. Хырцъара хырехәароуп.

С ы к ә ы н. Егъарааны ашьха сымала сыпхьахьеит, егъарааны амшә тыџра станагалахьеит. Абарт ашьхақәа рҕы сахьымнеиц, иахьсымдыруа жәык атәартагьы ыҕам. Адунеихаан сгәы аатрысны сҕамлацызт. Иахьа сабитцас сшәеит.

А л м а х с и ҭ. Ха-ха-ха! Уаҕәыт алафхәара! Абри ажәеипшьаа ихәтәаршьаз ацәа ахахьып. Ақәасаб жьы сеилахәуеит.

С ы к ә ы н. Алафхәара сгәалашәома, уажәгьы сшьара сзықәымлазац.

А л м а х с и ҭ. Изакаызеи уара? Алакәқәа рҕны еипш адау дупылазар?

С ы к ә ы н. Уареи сареи хаз-хазы хшәарыцарц ханеипырт, цәҕа лбаараны сыџталеит. Уа сыџтысны сҕынасхеит изны-

кымкәа ажәеипшыаа аҗаҗахәы ахьсыртахьаз ахра сазцарц. Уахь скыдлаанза, зыхьк снахәап схәан, азыхьаҗ снейрц уамак сыгымкәа, санынапш, уаҗпсызу, изакәу цкьа исзеилымкаауа, азыхь ахықәан акы сылапш нақәшәеит. Смаҗьар җхасыршалан, сеиҗазо, ашәақь инанагартә ааигәара снейт.

А л м а х с и җ. Изакәыз? Уеихсма? Сгәы хыҗ-хыҗуа сҗау-цеит.

С ы к ә ы н. Цкьа скылпшны снапшызар – пхәызбак ды-хәхәаза лҗеитцыхны дышыҗоуп...

А л м а х с и җ. Уанаҗьалбеит, анасыҗ еҗәаҗас иалшәаны укәа иҗашәазаап! Нас, уи лоума узыҗәшәаз? Дызустадаз лара? Дабаанагеи?

С ы к ә ы н. Узырҗла. Рыҗхарақ дақәшәазар слыҗхраарц, ашаҗахәа сҗынасхеит лара лышкә. Убри аамҗаз, анҗәа ишәиртә, касык аҗара иҗағаны анакә ныхчылеит. Лааигәара сышнеиуаз лдырзар акәхап, ашышыхәа дҗагылеит. Ма-җәасхәа уамакгы лшәымызт, цкы җаҗак лҗәа иадын, иара уигы абжеихара пьжәжәан. Лара даахьапшит Алмахсит, аха дзакәызеи ихьапшыз! Лыблақәа, аеҗәақәа реипш, анакә иалпхаауан. Сахьгылаз сҗашхәҗарахазшәа саанхеит.

А л м а х с и җ. Ассир соухәеит. Ара, шәарыҗаҗымзар уаҗ дахьымҗамсуа аҗыҗаҗ, аҗхәыс даазгазеи уара?!

С ы к ә ы н. Дуаҗпсымызт уи. Ирхәо сахәхьан, адгьылгы лшәапы нықәлыргылаҗоит хәа ашыхәқәа нҗәас ирымоу Анана-Ғәында. Убри дысгәалашәеит... Убас дыҗшзан, дахьгылаз дла-шон. Сшыапышыҗыбжыгы лмахауа сыҗсырҗсит. Лара азыхь ахықәан днейн, лыҗкы хьыжә-кәыжәзатҗгы аалшәылхит. Азыхь хьшәашәа лықәҗәо, лшәамхаҗынза лыхҗәықамыз лы-қәыпсаны, лан дшаалыхшаз дгылан. Сыпшышыа пшзамызт, аха изуа-исхәо акы сазхәыҗуа сыҗкамызт, слырҗаслымит. Санаатцысы, сышыҗыбжы лахазар акәхап, ақәасаб анырхауеипш, даатрысын, дшәа-зызо даанапшы-аапшит. Лыҗкы аашьҗпааны, анаарахь лҗыналхеит. Уи акәхеит, анакә еилачыра дналашәкәа дҗеит.

А л м а х с и җ. Алакә лабҗаба иубазаап. Улышыҗамлазеи?

С ы к ә ы н. Слышыҗталаны такәгы снаскьеит, сыбжыы лықәсыргеит, аха дышуаҗпсымыз агәра анызга, саахынхәын, азыхьаҗ сааит.

А л м а х с и т. Лапшдашәаразтгы уара?

С ы к ә ы н. Усгы сгәы иаанагеит. Аха, абар, азыхәә
избаз лыхцәцырақәа. Гәырәак лыманы лыхцәы дахозшәа,
абарт азыхәәә икаҗсан. *(Икалам иаатигиит аңхәыс
хцәқәа.)*

А л м а х с и т. Ииашацәҗьаны, ипшқаны, икахәхәа, аң-
хәыс хцәқәа... Атаҳмада исеихәаз ажәабжь, уара иубаз,
иахәак аңхыз салоушәоуп сшыкоу. Азә латкыс азә деиҗьны,
лыпшзашәа злоухәаз ала, дызбаанзагы дысгәаҗеит сара.
Икаҗцара уасхәап, хцап дахьубаз.

С ы к ә ы н. Ирхәоит, хыхь иқәтәоу ауаатәыәса рхыччара
бзиа ибоит хәа. Иакәым акы хәқәлыршәоит, улкәатц.

А л м а х с и т. Дынцәахшазаргы, ма сыбла знык аҗара
дабап, зыпшзара ас еипш уаршанхаз. Хдәықәтца!

С ы к ә ы н. Уаха абри ачамха амцан хәпхәап хәа иасхәеит
уқьаҗа, дааины химбар?

А л м а х с и т. Химбар, уа цаҗа лбаа дыпшып, дабацари.
Ажәеипшәаа исыртаз, абраҗа атлаә ихшыыз.

С ы к ә ы н. Ус анакәха, ма хәпсыроуп, ма дхәпшаароуп. Лхы
ахьлырхаз бзианы исгәалашәоит.

А л м а х с и т. Хдәықәтца! *(Ицоит.)*

Аңарда

Ахәбатәи асахьа

Иара убраҗа. Насҗхашәа ауапа лыкәыршаны дышьтоуп Да д г ә ы л. Амца
еиқәцаны, иеҳәартәиуа акәац изуеит Ал м а х с и т. Сыкәын ахмацыр
азна ахш иманы дааиуеит.

А л м а х с и т. Акыр узыпшаама?

С ы к ә ы н. Хышьцәақәак гыламкәа иҗам, аҗсаса срылашәан,
цьмак кны ахмацыр азна ахш амсхит. Ахшца лзыҗахцап,
дышцакоу лара уажәы?

А л м а х с и т. Лыблақәа знык аҗара иаахылтит, аха маҗьа-
на хдырра хәа егылымам.

С ы к ә ы н. Ақбаһиа Бақыр ыарақыр дуқашәазар?

А л м а х с и җ. Ашыха дахьналбаауа, раҗһа дназыдгыло ахтынареы днеины, сыхызала пхәыск лезизлеилалхәаша ама-тәа рымхны иааигарц дсышыт.

С ы к ә ы н (*ахахә кәымпылк аашытихуеит*). Абар, иршны ахмачыр итахаршәаша ахахә. Ахшыцәа ахш-ца хәшәуп рхәоит, шәарт, тауади-аамстеи, уртқәа уиакара ишәыздыруам. (*Ахахә амца иехәаиршәуеит*.)

А л м а х с и җ. Даеа уахык уафы димбар, амла даганы дыцсуан.

С ы к ә ы н. Хатцак иеипштәкәа дгызуан. Сара азә дыхәны дышытаз ыысышеит.

А л м а х с и җ. Ухысбжы ансахатәкәа, дшупшааз здырит. Пәсеипш улыцәшәаны, ма ушанханы ушлыхәацшуа деитабналахуеит схәан, ишсылшоз сдәыкәлеит.

С ы к ә ы н. Пәса исыхыыз хымзгышәаны сыкан. Уажәы сыцсы таны дсышытуамызт. Амала, усхыччарын субар. Лара дхәитәиуа, лыхдырра лцәызуа дышытоуп, сара абзамыкә, дуафцсам, сылжәоит, уажәымзар-уажәы дытцкәоит хәа, скама цыр-цыруа илыгракны, схыччашәа зеипшроу бсырбап хәа сылхагылоуп.

А л м а х с и җ. Ацха кәакәар ршышыны илфәхцап.

С ы к ә ы н. Зны ахш-ца лхаржәып, нас уи.

Ахәыштаара ахахә ааехәыхны, ахмачыр итаиршәуеит. Мацк ахцсыхь анцалакь, илиржәуеит. Сыкәын уи дахьынзаеу, Алмахсит ихмачыр ацха кәакәар цыечены итацсо иршышыуеит. Уигы лфартцит.

А л м а х с и җ. Хара хаха-хымш хлышытан, уаанзагы шака миш-цхи цуаз анцәа идырп дымлашыуазижтеи.

С ы к ә ы н. Уаха лфәумцан. Имлашызахәоу иаразнак ирацәаны ифар изеицәахоит рхәоит. Баацши, буафцсызар, бхәхәацши.

А л м а х с и җ. Уара макьанагы цкәа агәра узымгаци ари адгыл икәу апхәыс дышлыхшаз?

С ы к ә ы н. Мап, лыблакәа ааигәа санырхыцшыла, агәра згеит ауафцсы ишыа шлылоу. Ус анакәха, икалап, касыш ххазцахәоу лара дреигьзар.

А л м а х с и т. Пшыаала, умцэажэан, абар, далцуеит...

С ы к ә ы н. Сара азы лзаазгоит. Атыңқа, азы бтахума? Ҳара иаххэо абызшэа лзымдыруазар ҕалап. *(Ахмачыр ала азы литоит.)*

А л м а х с и т. Улыламцэажэан, цыоуки дытҕэаны дшыр-гоз дрыцэцоу, дшэаҕыаны дыҕоуп. Уажэы-уажэы дшытрысуа умбазои. *(Дадгэыл ашышыыхэа даахықэтэалоит. Луапа лыкэыршоуп. Ахмачыр дамцасны, ахэашақэа тыҕэшэааны илфоит. Акэакэарқэа ийегь лырттоит.)*

С ы к ә ы н. Уаха бымфан, ибзеицэоуп.

А л м а х с и т. Сишь, афытбжыы геит.

С ы к ә ы н. Ақбаҳиа Бақыр ибжыоуп. Ашэарах хьчас дрымоушэа, амфа данықэу, дааҕэымтцзакэа ҕеицуеит.

А л м а х с и т. Уара улхылацшла, сара Бақыр сицыланы, лцэамаҕэа ааигазар имсхуеит. Дуцэыбнамлааит. *(Дцоит.)*

С ы к ә ы н *(ихазы, амца ахьеиқэу дааины)*. Уажэшьта цыара дсышьтуам, адунеихаангыы. Схы исзанажыуам, ацхэыс илыхшаз сахлыцшэаз. Ари сара сыбла хылкит. Уи схэаргыы, иара уажэгыы сгэы иаанагоит, арт иаххоу акэым хэа ари цсыс илхоу. Сышьтыбжы анлаха, гыгшэыгыз цыылшызааит, аха сфытыбжы лмаҳазеи? Абри илыхҕыаны цэгыарак хакэ-шэарашэа сгэы иснаҕоит. Лыблақэа знык ирхыцшылаз, иду-неи зегыы аееиҕанакуеит. *(Дадгэыл лахь.)* Бымшэан, бара бзыхэан цэгыа хгэы иҕагэышыам.

А л м а х с и т *(еилахэарак кны дааиуеит)*. Ацхэызба илшэызароуп анцэа илзишаз амаҕэа. Ибшэых уи ауапа. *(Сыкэын иахь.)* Бақыр цэиккрак ҕаимтцар изычхауазма. Ахкэажэ Ханым лхата лымаҕэа лымхны иааигеит. Иаагишь, Сыкэын, уара ууапагыы.

Ауапа җардатцас икнархауеит.

Аа, қэахь заманак бызхаргылеит, бееилахэа.

С ы к ә ы н. Наҕ ҕалцырцып.

Инаскыоит.

А л м а х с и т. Дызустоу, лхы лцыхэа хэа акыр уалхэама?

С ы к ә ы н. Ахысбжы иаршәаҕыз ақәасаб еиңш, лыблақәа тырхаха дыңшуеит, ҕылтуам.

А л м а х с и т. Ақбаҳиа Бақыр дахьцаз иҕоузеи хәа узымтаазеи? Демырқан иңҕа, Ханым лызбахә уеизгы иуаҳа-хьеит. Лареи сареи акраатцуеит хнеихәаңшуеиҕтеи.

С ы к ә ы н. Сара издыруеит, лара угәра гатәҕьаны дыш-укәҕәыҕа.

А л м а х с и т. Бақыр днықәланы уа дцазаап. Изыстахыз ламхәазакәа, зныктәи бцәаматәа сзаати хәа сыхьзала иан-леихәа, аиашатәҕьа ҕаитцеит, ахацәа рыматәа наҕ ишәихааит хәа наццаны, лызынматәа сзаалтиит. Ха-ха-ха! Дабаҕоу уара, дырханы дцазар ари хашәарах?

Д а д г ә ы л л ы б ж ь ы. Сыңсы еиқәшәырхарц анцәа шәыссылбааишьту, сыңсы инхазгы тышәхырц ауафы ҕыныш шәсышьтеитцоу, ишакәхалакь, шәнапаҕы сыҕоуп.

А л м а х с и т (*ибжы рхәыңны*). Лцәажәашьала хшыфла ибашам азә лоуп.

Ауапа днаханы, даацәырцуеит Дадгәыл. Ажәйтәза ахкәажәцәа рҕеилахәашьала деилахәоуп. Лыңшзара иаргачамкны илыхәаңшуеит Алмахсити Сыкәыни.

С ы к ә ы н. Анцәа срыцхашьа, дуафцсума нас ари леиңш аңшза дзыхшаз!

А л м а х с и т. Ауафцсы ишьа злоу иакәым, абна илоу ашәарахгы шанхап ибыхәаңшыр!

С ы к ә ы н (*аганахь, ихазы*). Цхәыск лзыхәан абас имеи-сыцызт сгәы.

Д а д г ә ы л (*Алмахсити иахь*). Уажәа цшзақәа агәыҕра сыртоит, цәҕара згәы иҕоу азәы уакәым хәа. Сиашоу, ианшәа аетцәагы еишуаз ала сеиңшхоу?

А л м а х с и т. Исызгәакьоу азәы ишьа рыхьшьызаргы ба-ра бнапкәа, убасқангы ашьоура сханарштун быңшзара.

Д а д г ә ы л. Ухы иакәумцан, ухаткы сцеит, ус ажәа иалоуп. Ибз ирхаауеит мыцхәы, згәы ашхам татәаху. Уажәакәа ракәым угәрагара сылазцо, ублақәа ақьиара рхызбаалоит. Срыц-хауп, исашәхәа, машәырума хәикәшәара, мамзаргы азәыр шәсышьтеитцоу?

А л м а х с и т. Дшахатуп Анана-Гэинда! Хара ажэеиц-
шыаа ихарто ҕаттахык акэын хзышытаз. Ҧымш рышытахь
азыхьаҕ бибейт Сыкэын.

С ы к э ы н. Агэра згеит ускан, ҕхэарала адэы икэу пхэы-
сым бара бзыхшаз хэа. Ихэхэа, икалозар, изакэ шыоузеи
еизырсуа бара бгэы?

Д а д г э ы л. Ижэбац пхэызбак сызлалеипшымзеи? Икалап,
срыцхара агартэ, акы затэык ацшзараҕы сықалақэа иаха
срыликаазар сызшаз. Убри азыхэан исцэигейт ацшзара атц-
кысгы акыр иацсаз...

А л м а х с и т. Гэтыха хьантак рылзбаауейт бажэақэа.
Хьаас иоурызеи бара беипш анцэа дигэапханы иишаз?

Д а д г э ы л. Ацсаатэ афыза амтэыжэа ашытыбжыгы
ианацэшэо калойт. Сажэақэа шэгэы иалымсырц шэҕапхьа заа
сминауатуейт. Азэыр икнытэ адца баапс шэымамзар, уажэы-
уажэ шэнапқэа шэкамақэа изрықэшэкуазеи?

С ы к э ы н (*Алмахсит иахь*). Уара ари дахшыырц хлышытоу
цбылшыозаап.

А л м а х с и т. Апхэыс лзыхэан знапы шытызхуа хрейуам,
макьана ахацэа рейкэа хашыоуп, быххь згейт.

С ы к э ы н. Скама аҕы бара бахь ианхо, рапхьа сара
сшыала икьашьаайт! Аа, истоубоуп, цэгьара сгэы иштэм!

Икама аатыхны лшыапаҕы ишытэйтцойт.

(Ихазы.) Сыцсы бнапы ианыстцон, ишбыдыбкыло здыруазар...

А л м а х с и т. Истоубоуп. (*Икама лшыапаҕы ишытэйтцойт.*)

Д а д г э ы л. Агэра згейт, ахтарпақэа ишэхоу шэышрып-
соу, пхэызба рыцхак мчыла илындатло шэышрейуам шэара.
Шэыст, ауафытэыѳса ишыа адунеихаан ирҕамшаайт, ика-лаайт
шэара шэзыхэан ихыхьчаганы.

Ркамақэа аашытыхны ирылтоит.

Ишэыкэныз шыашэы ишэатэеишыаз, уи шэапцоуп шэара.
Аергь еснагь дышэзылыпхаайт! Шэыгэра мгара сгэаҕы
иахьнеизазгы саҕашэымтцан, аха ауафы изымдыруа, ахаан

иимбац иакәым, мгэартак ицтшаз иашьа хатагы иғарагара анизыцәгыахо калоит. Уи ззымдыруа шәакәым шәара.

А л м а х с и т. Бцәажәашьала агәра снаргоит зхышьтра башоу бышреиуам. Сыбыцәашьагы саргы хбыхәоит ихаб-хәарц, бызустада, шәарыцафымзар даҕазы ишыта ахьаным ацста еишыхааҕы бабаанагеи?

Д а д г ә ы л (*лхазы, хәыцрала*). Гәнахароуп асеицш икоу ауаа имцу ажәала срацәажәар. Аиашагы хәашьа сымам. Иара аазара даҕрапалеит, аха сара исатәам тәымуаак саба-ззеи изкәикыз амахагыара азбахә рахәара. (Дара рахь.) Иаасашәараза, шәхаткы сцеит, ицегь сшьара сықалап. Уажәы исхәаша акгы сыздыруам. (*Дцәыуоит*).

С ы к ә ы н (*Алмахсит, иахь*). Гәыткыра баацсык дақәшәазт-гы, лхы-лтдыхә лханарштит.

А л м а х с и т (*ихазы*). Лтәуашьаткәагы цшзоуп. (*Дадгәыл лахь*.) Бгәы цыбымжәан, хара хәхьбыхәо акрыказар, хацсы хаигзом. Азәыр ишакәым дбацәажәазар, ихәхәа. Сыкәын уиазы деикәшәоуп, атыркхәа ихы аахитцәоит.

С ы к ә ы н (*ихазы*). Агаза инапала ахәац идыркуеит. Уасыршыцылацәеит. Усткәа зегы сцәа итазо цумшьандаз. (*Дадгәыл лахь*.) Атауад даасхлафит ауп, сара ахьшь бжәа сафызам, амала, бқыта ахьз хабхәар, бахьаазаз баагап.

Д а д г ә ы л. Мап, мап! Сыцсы еикәшәырхеит, шәхаткы сцеит. Хаха-хымш сара сзыхәан шәеимдон. Шәцәбаа бзиараканы шәәхәшьцәа ирпылааит. Ауаа ахьынхо агағанза скылыжәгар, нас сара схала исыцшаауеит сахьцаша.

С ы к ә ы н. Сара зы хьшәашәак аазгоит. (*Иҕынеихоит, даатгылоит. Ихазы*.) Исыхъзеи, анцәа срыцхашьа! Амхылдыз сакызшәа, сахьыналыхәапшыз сзымкәац сынхеит. Лыбла атацшра – жәоангәашәпхъароуп. (*Дцоит*.)

А л м а х с и т. Сара амца мҕкәак нақәыстап. (*Аехәаҕ, ихазы*.) Сыкәын ихатыцан сара сакәзаргы сшәон, ари лыыза ацшза ацста агәтан дызбар. Ари лнацхыц дацсам Ханым...

Д а д г ә ы л (*лхазы*). Изакәытә блакәоузеи ихоу! Аешьра ихыкәгылоу апхәызба, ацстазаарахь ддырхынхәып.

А л м а х с и т. Быонынза бнаагар зыбтахымзеи? Бахьынхо збар, даҕазны ссасны сыбтаар камлари?

Д а д г ə ы л (*иламхахəоит*). Уара уасны узтааз аңхəызба уинахыс лыцəа ызып... (*Иламхахəаз дахьхəны.*) Сара уасны устаар шцастахым, аха умбои, сабаззеи ифны уара уеипш зеипшу дахьтəаша дахьгылаша акгыи имам...

А л м а х с и т. Амал-амазара абгыжə иафызоуп, иаауеит, ицоит. Сара сыпхызгыи даламшəацыт бара ибеипшу аңшза. (*Ахəашьа дақашəом.*) Сара иахьанза... Сгəы иаанагомызт иахьанза ажəала хəашьа змам гəтыхак соуп хəа. Сара сыда хшара дызмам сани саби насыпс иршьон беипш зеипшу та-цас дроуп.

Д а д г ə ы л. Матцуфыс акəымзар, тацас дабаратəоу, уани уаби сара сеипш, кашəарахк илфызоу.

А л м а х с и т. Уиада испыргагоу егыиамзар, сиатцəахə ла-шеит хəа исыпхьазон.

Дадгəыл фымт лхы ркəны даагылоит.

С ы к ə ы н (*ахмачыр азна азы ааигоит*). Ухапыц цнаеуеит, убас ихьшəашəоуп абри Базрыкəа изыхь. Избахə шəахəхьоу-ма шəара Базрыкəа? Ишəыхьзеи?..

А л м а х с и т. Атаца дуоуит иахьарнахыс, Сыкəын.

С ы к ə ы н (*даатрысуеит*). Дарбан лара? Изакəызеи иухəо?!

А л м а х с и т. Уара унапала дысзупшааит сынасыпхə.

С ы к ə ы н. Ишца? Уара... (*Ихазы.*) Абри сеимхəакəа ахы-кəалаа сгəйдитцандаз! Мап! Мап! Уи лыпшзара сара аиакəым снаруеит.

А л м а х с и т. Иухьзеи, Сыкəын, уара уамеигəыргəзои?

С ы к ə ы н. Лара!.. Лара илхəозеи?!

А л м а х с и т. Лфы лықəшахатхеит, илхəеит ларгыи лгəы шсызцаз. Саб изыцхатəуп. Уахьналбаауа, ашьха ашьапафы, хəфатə, хəматəакəа ихьчоит ақьахиа Бақьыр. Убри иахəаны сани саби дырзышьт. Убасгыи сызрейхəааит: «Сара сынасыпхə дыспшааит, лара лчыдахаз азəы слыхəапшраны сыкам. Ишрыхəтоу ртаца илпылааит!» – хəа. Уара, саргьажəа, ишапу удыруеит, хəшиашоу афны хəзнейуам, саншьцəа ркны уныдгыланы исызрахəа, рəхəшьаца пхəыс диманы дшыртауа уаха. (*Иабцьар аашьтых, Дадгəыл длывагыла ифьинеихоит.*)

С ы к ә ы н. Илашьцеит, сымш лашара лашьцеит! Уасырблып сара уи лыпшзара. Иаур хаала, иамур мчыла. Сцәа итасыгзахыоу сызхоуп ура уғы!..

Аңарда

Афбатәи асахья

Асценаф Дадгәыл дахьгылоу затәык лашоит. Лажәабжьхәара инацданы илхәоит.

Д а д г ә ы л. Ларгыи лгәи-лыпсы илатцәаны бзиа илбаз ауафш лареи еинасыцхеит. Дышиашаз афныка днеимгакәа, ианшьцәа ркны дныдгылеит. Иани иаби ианраха, ҳацкәын затәи акашәарах дышпааигеи рхәан, игәныргеит, рыцкәын-гыи ибара ртахымхеит. Еиҥах иара ауафш дырниҥцеит, иааи-ны ртаца дырбарц. Урт данырба, лыпшзара рыбла хнакит, дыргәацхеит. Ишәыхшаз ирыхшаз зашәа икалаша, убри лы-насыц бзиан уи атаацәарафш. Лхатца шәарах жыла дирчон, хшла дикәабон. Лани лаби нхоит хәа ахылдыруаз ақытан уаф дырзишьтит. Аха ицаз баша дхынхәит. Лаб ари афыза ахымзг сақәшәаны сыжәлар рфш патус исықәузеи ихәан, дыхтәеит. Анхарахәа дахьцаз уафцсы издыруамызт. Икалцагәишьоз, абас дшыказ, уахык дахьнышьталаз ус еицш пхызны илбеит. Дзыхшаз лаб ибла неитцыхны уафш диҥампшуа, ихәда хены, дгәакуа иқьаптахаз имзырха дықәушәа. Абри нахыс лылахь еиқәылеит, аччара лара илцәызт. Лхатца ибыхьыз сабхәароуп хәа даныхтәеик: «Сани саби хтәазаргыи, рынхара, рқьапца снықәыпшыр сгәи сыртынчуан», – хәа иалхәеит. Атауад цкәын изымтодаз, афайтон нтәеикын, ибзыцәашьеи лареи нақәиртәеит. Иара дыфәыжәлан, ифызцәа агәгәахәа ицны днарышьталеит. Ацсуа цасла пхашьаран ипхәыс афайтонаф длыдтәалар. Ашәарахтәкыагы абна еилнахуеит, иахьаазаз гәхьаанагоит, еиғьнашьоит. Лаб ифнаҥа дамаазазаргыи, агәиблра лыман, дгәырғон уахь амфа иахьықәыз. Ишцоз рымфа убас икалеит, афайтон ахыкәшаны ицар акәын, аеҥәа иаахтәаны рапхьака ирпылон. Рымала амфа иқәын рапхьаза азыхьаф дызбаз,

ашьтахьгьыдзыпшааз арпыси лареи. Иара убастцәкьа, рапхьаза данибаз Анана-Гәында иапхьа дцәырцны дйәацшуазшәа, ииуа-иихәо дақәымшәо ихы шихаштыз еипш, иара уажәгьы лыпшзара ихы еиланагеит. Уи инацлеит икаршәны иибаз абырлаш иара иахьитәымхаз азыхәан, дамыртынчуа ицраз агәала. Урт зегьы уаха илдмыршазар акәхап иаргьы: ихы изнымкылазт, иуафәра ицәдырзит. Лхатца дкажьны диццарц длыхәеит, лара илтәххар лхатца дшишыуа хәа ажәа лиҕеит. Усала егьа иундазгьы инапафь данизаамга, даашьткәыцәаа афәитон дфәаниган, абнарахь днылеигалт. Иахьынзалылшоз лынамыс лыхьчарц дыкәпцон. Лымч икәымхеит, дылиаины лынамыс икьашьит. Уажәшьта лара, зцәа пҕеыз, зынамыс цкьамыз, бзиа илбоз лхатца ицынхашьас илымаз. Насгьы лхы-лгәы ахшәеит, зныкымкәа, фынтәымкәа арыцхара дтазыргылаз, лыпшра-лсахьа наҕ-наҕгьы даҕа рыцхарақ сақәнаршәозаап ақәылцеит. Абартқәа анылзеилала, лхы ахьынахо дцарц, еиҕах абна дасны дыбналеит. Аҕсы мыжда цәауп, абна дшылаз, ахьта ддыргәаҕхьаны... (Дцоит.)

Асцена зегьы аалашоит. Акәаҕа-ҕапарақәа хәрҕацшуеит. Урт абна рхытәаны, еикәышьшыы игылоуп.

А х ь ч а ч к ә ы н (дшааиуа, тың иашараны иахьыкоу, ауапа каршәны днықәиоит. Аҕырпын неиҕеикуеит. Ауасархәыга аирхәоит, иааиҕихуеит. Дфәгыланы аҕсаса рахь днацшуеит). Иабациеишь сыҕьмақәа? Акәазара ахьыкатцәкьоу рхы хоуп. (Днатәоит иҕырпын дахәацшуа.) Ашьхымза хьчаф, абырзен тахмада излеихәаз ала, аҕырпын анкьаза дтыпха цшзаны, деихышәашәо адәы дыкәзаарын. Уи пхәысс дигеит, дәи-бнеи, хара иахьеи уахеи абна илоу ахьшьцәеи ханцәахәы. Аха атыпха цшза ахьшьцәа ханацәа Аитар длыпсахит, дитытцны дыбналеит, амшын анцәа, Хаит ихәама, диццеит. Дгәааит ахьшьцәа ханцәа. Иара убаскандлықәшәиит: «Бҕырпынцланы, ахьшьцәа рзыхәан быгәмырҕыҕьгаха бкалааит!» – хәа. Абар лара. Аҕша антцыслакь, игәытшьяагоу ашәақәа лхәоит. Иббеит ибзиашәа, ахьшьцәа ханцәа ипсахра зеипшраз? Ашьтахь, дсытытцны, Хаит иакәым, Алышькьантыр диццаргьы, излархәо

ала дыпшазар, мышкы иадамхарггы сааигэара дыкандаз, лыблакэа снартышындаз, шыры... Ахы, бшэахэеишь, изакэ бжыы гэыку ибхоу гэасташт. *(Афырпын айрхэоит.)* Сишь, цымак акаабжы газшэа... Мап, цымам, цстэу цсаатэу акы ахэашыа канаттоит ахыажь. Шаkantэ сажыахыоузеи! *(Афырпын архэара деитаналагоит.)*

Ашьшыыхэа дааиуеит Д а д г э ы л. Игэгааны дшаацсахыоу лнубаалоит. Деилахэоуп ахкэажэ матэала ибзианы дшеилахэац.

Д а д г э ы л. Убзахэит! *(Ахьча чкэын дшанханы, иихэо ифамшэо длыхэацшыеит.)* Уфырпын абжыы, ацсаса ракэым, Аитэр ихата игэы хнахып.

А х ь ч а ч к э ы н *(афырпын иику дахэацшыеит.)* Ацхыз салоу, мамзарггы, сыблакэа сыржыоу? Бара бызустада?

Д а д г э ы л. Амфа иацэхкыаз цхэыс кылак соуп. Ацсшэа иуасхэаз атак зыкаумтцозеи, ауаацсыра уцэымгума?

А х ь ч а ч к э ы н. Бзиа ббааит, ахкэажэ бхатцы! *(Длеихырхэоит.)*

Д а д г э ы л. Уара узыхэан сара сахкэажэым, усцэымшэан, уааи сааигэара. Хнеидтэалап. Уара иутэума абнака анаара иафэоу ацсаса?

А х ь ч а ч к э ы н. Сара... Аиеи... Сара схэама, сах итэуп, сара чнырс симоуп.

Д а д г э ы л. Арака, абнаф, ацшэымас ирымоу уара уоуп. Уцмакэа уаха руак ахш узамымхыр, афстаа ицэаз цыумшыан. Амфа сыкэижьтеи акраатцуеит, цэгыа сымлашыуан, снаталан ачыргэ цсырфааит.

А х ь ч а ч к э ы н. Бара ацыма батчаланы ибцэану? Ха-ха-ха! Шака бзамыкэс сыбшыозеи!

Д а д г э ы л. Иакэымшэац изхатом. Уцсы уакэыцшыр ацыма уатчала акэым, адагы кны еимыжэжэа иуфап. Уи афыза анцэа уакэимыршэааит. Сусасуп, учеицыкагы сфэоутцахыоушэа ицхыаза. Акы суазцаашан, акраатцуама ухьчоижьтеи?

А х ь ч а ч к э ы н. Зыск цхыасцо саныффеидас инаркны саб сицыхьчон...

Д а д г э ы л. Уаб ицсы цоума?

А х ь ч а ч к ә ы н. Арахә ашьа ишхицоз анакә бган дагеит, ибафгы хцәызит. Сабдуи сареи хауп аңсаса ирыцу. Лбаа, атыпафы дыкоуп иара. Сцаны даасыпхьап ибтахызар?

Д а д г ә ы л. Сиацәажәаргы цәгьа избом...

А х ь ч а ч к ә ы н. Уажәытцәкьа даазгоит.

Д а д г ә ы л. Зны уанфас. Атыпаф уабдуи уареи шәыда азәыр дыкоума? Иара усгыы, иумада?

А х ь ч а ч к ә ы н. Аехәшьа дсымоуп, бара беипш дыпшзам, аха гыларыла дбакароуп. Сашьа еихабгы дыкоуп. Уии аҭауад чкәын Дарыкәеи еснагь еицуп, ныкәара ианцо, хтыпафы иаадгылалоит. Арака, атыпафытцәкьа сабдуи сареи ххала хауп икоу. Сабду, азә данхтаауа аумаза деигәыргьоит. Баала.

Д а д г ә ы л. Шәыфатә шәзыказтцода, шәымаҭәа зы-зәзәода, иззахуада? Сыжәгарауазеи шәтыпахь, убарт зегьы шәзыкастцалап, шәыматц зулап.

А х ь ч а ч к ә ы н. Алаф бзианы ибхәозаап, бхатцкы сцеит, аха жәван икәтәоу Аиҭар ида игәтыха зеихәаша димамкәа, дгәыкуа абна илоу ахьча ас еипш ихыччара зыбтаххазеи? Беилахәашьала, хҭауад Дарыкәа иахәшьа блеипшныс-шьалоит, аха цшра-сахьала бара бааста уи ахтны хәсақәа драфсуам.

Д а д г ә ы л (*лхазы, ляхьеикәйцарала*). Еиҭах, сыпшра, ссахьа...

А х ь ч а ч к ә ы н. Бгәы нсырхазар, саҭабымцан, бхатцкы сцеит.

Д а д г ә ы л. Шака шықәса ухыцүазеи?

А х ь ч а ч к ә ы н. Сынтәа, шьацан, ҭажәа шықәса срылгеит.

Д а д г ә ы л (*лхазы*). Җажәа шықәса... Сара срыцхарақәа рхы аныркыз ақәра. (*Ахьча чкәын иахь*). Сашьеихаб дыкоуп, аҭауад чкәыни иареи атыпахь еицаалоит ухәама?

А х ь ч а ч к ә ы н. Ааигәагы икан. Нхытцка, акарачкәа рахь ныкәара ицеит, ианхынхәуа атыпаф иааиуеит.

Д а д г ә ы л. Шәеигымхааит! (*Лхазы*.) Урт рыдагыы, иара ари ихаҭагыы, ипхыз зцәара алашәаз аңхәыс бзиа данибо ақәра дҭагылоуп. Атыпахь цашьа ыкам. Абна саршәеит, уаха сзылалом, арахь сыпсы цаахеит, абахәгыы сынхықәгылеит,

аха исзымгәагыт... Сабацари? *(Даахәыц-хәыцны, ахьча чкәын иахь.)* Аңсаса ргәархра, ргәаратцара цәгьоу?

А х ь ч а ч к ә ы н. Цәгьарас ирымоу шыжыи хәылбые-хеи рхьареи, азарақәеи дареи еитцатцаны реитцыхреи ауп. Ахәыртақәа рахь икацаны раацара – асабиггы илшоит. Амала, атәыџақәа цардгьалза багьык рылоуп, убри рагьха иџагыланы, ацьмақәа ахьырцшны афаныџанаха, рыз ахьымааџра иаманы ицоит. Сара сызхылацшзо иара убри абагь ауп. Быпату схы икәуп, ацьмақәа рахьггы алеишәа цәгьоуп, багьы мылмыгцкоуп иара.

Д а д г ә ы л *(дыччоит)*. Уара алафхәараггы улазаап. Дачеакы суазцаашан, абна иахьылоу ақәыцьмақәа, амшәқәа ирымфазои?

А х ь ч а ч к ә ы н. Иахьа знык, џынтә атрышә слас-џасны, атцықьхәа схысуеит, уинахыс сгәы цынчуп. Ахьчараф цәгьарас икоу, уаџытәыџса ибла утацшуам, агәфыгь уагоит. Шәарыца-џык машәырны думбозар, фытбжыкгы уахауам. Ацларкәыкә атцла џара инаслоит, сарггы сфырпын аасыргызлоит, убарт роуп гәыжжыагас исымоу.

Д а д г ә ы л. Уаџс дубом. Уи бзианы исоухәеит. Аехә-шәа дсымоуп ухәеит, убри дзыргәыргьаша хамтак лзыкацтар утахзами?

А х ь ч а ч к ә ы н. Аџныка баала, хара зеггы хзыхәан убри хамта духоит.

Д а д г ә ы л. Уст, аа, уажәазы абри. *(Лнапы ахәда иахоу абырлаш еимхәыц илцоит.)* Уанаалакь, исшәу зеггы уахәшәа илзыстиуеит. Уара ахьча маџа цшааны исзаага.

А х ь ч а ч к ә ы н. Ас еипш анапхатца нхарак аанахәап. *(Ирхынхәуеит.)* Ахьча маџа аныбтахха, сара знык сөызла-сыпсахша сымоуп, уажәытәкьа ибзаазгоит. Арахә рхы аба-дырхеиш? Абагь тәыџа цардгьал рышьтахь игылоуп, цьарггы ицом саанза. *(Дцоит.)*

Д а д г ә ы л *(лхала)*. Хьча маџәала сееиласхәап, сееитаскып. Цьара чнырк дахьыртаху сыпшаап. Аңсаса сыманы, абна сылаз. Алмахсит... Сара насыпеикәатцәа, абас сылахь изаныз! Абахә санхыкәгылаз исгәагыр еигьызтггы... Мап, сара истәхуп ажә-џан сацапшларц, истәхуп ашьжымтан амра шәахәа ана-

кәыпхалакь, қаруаш еимхәыцтас икәалкәацьо аҳаскьын
пшқағ икнахау азаза цәыкәбарқәа збалар. Ус еиғьуп, уаҳа
цсыхәа ыкам, сцап хьчасы.

А х ь ч а ч к ә ы н (*дласны дааиуеит*). Абар аикәа, ахамы, абар,
хызла иртәны ажәцәеимаакәа. Арт бшьаргәацә иакәбыршо
ашәартлеикәа роуп.

Д а д г ә ы л. Еикәуршәеит, бзиараны анцәа иуцигалааит!
Исшәыстцап.

А х ь ч а ч к ә ы н. Сара сцаны ацсаса снархылацшып, абағь
тәыџа қардғьал рацхәа игылазар авырдым кьдсыршаап.
Абрахь ахәажәра бнаваланы бееилахәа, арақа сабду дааир
қалоит. Ихтарқа ихых ижәа икәыршәны, илабашья ац
хәахәаза ихы иахыхәхәо тахмадак дааиуазар – убри иара
иоуп. Абра ахәы дықәгыланы исызқитлоит. (*Дцоит*.)

Д а д г ә ы л. Шақа дарпыс еилкьоузеи! Изака насыңыз абас
ешьяк дсымазар! Сееиласхәап. (*Аматәақәа лыманы ахәажәра
днавалоит*.)

А х ь ч а т а х м а д а (*дхарахацшуа дааиуеит. Ихтарқа
ихыхны ижәа ихшыуп, лабашья дук икуп*). Дабацеишь ачкәын?
Арахә дырхьыпшны бахәык дағалар машәыр ихьуеит,
имоурахә мызт. Сыцкәын цсата шкәакәа дтахеижьтеи, уи
ихшаз ракәгәышьоуп гәыгыртас адәы исзыкәу. Абан, ибжьы
ааџуеит. Шәыцәгьара сымбакәа сынарцә мџа анцәа сықәца.
(*Днатәоит, итәтынжәга еиҗеиҗоит*.)

Д а д г ә ы л (*дааиуеит. Ажәабжь ахәара даналагоз еиҗш
илишәыз хәҗа матәала деилфаца деилахәоуп*). Уажәымта ухтар-
пеипш ишкәакәахааит! (*Диеихырхәоит*.)

А х ь ч а т а х м а д а. Узустада дад, уара? Тыцхатцас убжьы
цағаза, абна агәта уабаанагеи?

Д а д г ә ы л (*лхазы*). Сыбжьы итегь исыпсахроуп. (*Атахмада
иахь*.) Сара тынха дызмам уаџ кьалак соуп.

А х ь ч а т а х м а д а. Арахь уааскьеишь, дад. Сыхара
акыр иааигәахеит, цқьа усызбом. Ишпаупхейи уара узыхшаз?
Дгьылс уабатәиу?

Д а д г ә ы л. Сахьыз адгьыл азбахә ахәара иапсам, ухатц-
кы сцеит, уақа иқьацтахахьеит. Иқалап, Ацсны иалцны амҳа-
цьырра ицазар, гәыгыртас исымаз сани саби.

А х ь ч а т а х м а д а. Уаргы умѡа уахь ихоума? О, Аңс-ны! Ақпаңтақәа! Уахьыңшлакгы ақпаңтақәа! Ари убома, дад? (*Иқыаса иаатғаны ашьанңа лирбоит.*) Ирхәоит, дад, Нарт Сасыркәа амца жжаза ажәлар ианырзааига, аѡстааа датә-хәаны ирцәеит хәа. Еиңааиган: еиңах ңшала, зыла ирцәа-заап. Ашьтахь Сасыркәа даалаган, амца ашьанңа иалатцаны ицәахит. Уи аныртаххо алхшьа ауаа идирцеит. (*Ашьанңа ацәымса иақәңаны, аихымца нахьишьеуеит.*) Аңша асааит, азы изааршәылазааит, Сасыркәа имца қаңшышьза ашьанңа иа-лоуп. Уазхәыцырц еиңауасхәахуеит, амца знык аѡстаа ирцәан, Сасыркәа иааигеит, еиңа ирцәан, еиңааигахит. Дангәақ, ахахә иалатцаны ицәахит ауаа рзы. Жәынгы-ңангы, ианакәзаалакь, ицәгьоуп абзиара ақатцара, аха убри ауадаѡра ануңыло, Сас-рыкәа дугәаларшәа. Агәақра утагылазаргы, ужәлари удгылыи каумыжын, дад дукәыхшоуп. Уара Аңсны ушьапы ықәгыла-нат, уаб игәараңа қпаңтам.

Д а д г ә ы л. Мап, даду, амшын нырцәқа сымѡа хам сара. Аха уара исоухәаз ажәа кәыш ахьсыхәо рацәазоуп. Иңабуп! Сара чнырс, хьчасы сцарц сґахуп.

А х ь ч а т а х м а д а. Уажәада ухьчахьоу?

Д а д г ә ы л. Аңсаса қаман аѡны, аха слаба аакыдхцәқба-ны срыламлацт.

А х ь ч а т а х м а д а. Уи егәаурым, иуцап. Аус злоу, арахә бзиа иубозааит. Аҳаиуан, асаби иѡызоуп, бзиа избо иаргыи бзиа дабоит.

Д а д г ә ы л. Ачныр дызтаху азәгы дузымдырзои?

А х ь ч а т а х м а д а. Абри аҳаѡара уѡтысны, амѡа уанымтцзакәа, шьарда уахьынаскьо, хьшьцәақәак ртың унадгылоит. Урт сара исыздыруам, аха тхәыбынаа рыңауад ихьшьцәа роуп хәа саҳалоит. Ирхәон, ихьча цкәынак, агаґа-ла дшаауаз, абрагьцәақәак наикәлан, деиқәңах дґахәаны атырқәцәа дрыртәит хәа. Икалап, убри аңауад удикиылар. Хара хаңауад уаҳа уаѡ диңахым. Уаха уахґаз, ашьжьымтан аққәын унаскьеигап.

Д а д г ә ы л. Шәбеиахааит! Амш макьана акрыкоуп, сцалап.

А х ь ч а т а х м а д а. Умѡа хирхааит, дад, аамта цѡгъа анцѡа уалеимырзааит!

Д а д г ѡ ы л. Уцкѡын данааилакъ, абри аилахѡара сызит, итабуп хѡаггы сызиахѡа. Иара идыруеит изхысхѡаауа.

Лымаѡѡа еилахѡара иапхъа ишьталцоит. Лыхѡдхатца аимхѡыц дахѡапшуеит. Уаѡы имбартѡ илцѡахуеит.

Алмахсит, уара ухамта сыцсы танатцы сѡѡа иадуп. *(Дцоит.)*

А ц а р д а

А б ы ж ь б а т ѡ и а с а х ь а

Актѡи асахъаѡ иказ адекорация. Иара убаскан, Дадгѡыл лажѡабжь ахы анцѡырылгоз иштѡаз еипш, итѡоуп изалхѡоз зегъы, аха ажѡабжь аѡны иѡкалаѡаз зыдхѡалоу, убри ишаѡѡнагахаша рееитаркхѡеит рхырѡѡѡа.

Д а д г ѡ ы л *(лажѡабжьхѡара инацѡаны)*. Лыхѡда иахаз аимхѡыц затѡѡык аанлыжыит, дызлытцыз лыпѡхѡысреи, бзиа илбоз лхатѡеи лгѡаланаршѡаларц. Хатца маѡѡала лѡеиилахѡаны, ахъча тѡхмада иахыихѡаз ахышьѡѡа рѡыѡаѡ дынкылсит. Арѡыс еиѡамс, деилѡъа-еилѡѡыѡѡѡа данырба, иеигѡыргѡатѡѡа хъчасы дрыдыркылт. Ахышьѡѡа рѡны уи пату лыѡѡын, арахѡ бзиаы иахыгѡарылхуаз, лыбаѡ ахыылѡѡыласыз азыхѡан. Лара бзиа илбон еихѡарак, аѡсаса дрыцны, лымаѡара абнахъ, ахѡѡѡа рахъ аѡара. Усѡан илыхѡысхѡоу лгѡаларшѡаны, длаѡырзышо дѡѡоун, лынасыпѡдара зхаралтѡуаз, еиааиуа-еитѡеиуа рыбжьара еимактѡхаз лыпшѡара лшѡиуан. Абас дшыѡказ, зырахѡ дрыѡыз аѡауад ѡенак аѡыѡаѡ уаѡ дааишьѡит: «Асасѡѡа дахыѡѡа сѡоуп, еилѡѡоу сыхышьѡѡа азѡы шѡтѡак иманы дааиааит, ишьны, еиѡѡыхны акѡац ирхиааит» – хѡа. Ахышьѡѡа неиѡѡажѡан, рѡыза ѡыц дрышьѡит. Уа дахынеиз дласны аматѡ шылуаз, лѡѡажѡашъа, лтѡашъа-лгылашъа аѡауад игѡаѡхан, уаѡа ахышьѡѡа рахъ дмышьѡыѡѡа, иахѡынраѡы дааникылеит. Лара усгъы аѡѡѡа бзиа илбон, ибзианггы дрыѡѡѡѡон. Лара илымѡѡадыркѡа аѡауад ѡы даѡѡѡѡомызт, тарчеик ѡалар лара дѡеижѡѡитѡон. Абас дыѡан.

А к т ә и а х а т а. Хаи, уңсынтры духааит изакә ажәабжыу-
зеи ихәухәаз!

А ъ б а т ә и а х а т а. Мцада қәабк ахш еилазыршыша
ажәабжы хаухәеит. Ыюуыкы шәахытәоу шәшатцәы-шатцәуеит,
шәылахыгы апхзы ақәнатәошәа збоит, ишәыхызеи? Ари
арпыс, иахья аеырѡраѣ ҳахыиргәыргъазгы азмырхакәа,
ажәабжы бзиагы ҳахәаны хгәы кәитцеит.

Б з г ь а у с. Нас, ихәа, ухаткы сцеит, ихәа абаапс, уинахыс
дабацеи лара?

А л м а х с и т. Ихәа, сукәыхшоуп, ихәа. Ус илызныкәаз
дыштыын!

Б а т а л б е и. Уара дусымтеи, Алмахсит, сқяхяи чкәын
аѡныка данугалакы иуеихәалап. Шьта аѡы хшәыржә.

Б з г ь а у с. Иабатәи ѡыжәроу! Иацу, иацу ҳахәа, ухаткы
сцеит.

А л д а ц а. Шәахынзеижъаз шәзымхазои, уара?

С ы к ә ы н. Убз уахынхалаза, уца, аматц ула убрахы! Уи
аѡыза ажәабжы уазхәазгы уара дуеигъмызт!

Б з г ь а у с. Шәеанышәкыл, уара! Сара сгәахы җнакааит
ари ажәабжы. Убас атауад икны ахтны чкәынс дынхазамә?

Д а д г ә ы л. Макъаназ уаха акгы кәамлеит.

А л м а х с и т. Рыцсы рхысхуан убас илызныкәаз здыр-
уазтгы!

А к т ә и а х а т а. Дабакоушь рыцха уажәы?

А ъ б а т ә и а х а т а. Хаи, рацәа дхатцәм-цхәысын!

А л м а х с и т. Ламыс ду змаз азә лакәын.

Б а т а л б е и. Абри ажәабжы хаухәарц акәызма, сеы апхяхә
анаурга, абрака итәоу аѡныка иаасыцхьарц усзыхәаз!

Д а д г ә ы л. Ааи, абри азыхәан, ухаткы сцеит.

Б а т а л б е и. Сумырцхашеит. Уажәабжыхәаѡ дузаап.
Уажәшьта аѡы хшәыржә.

Д а д г ә ы л. Ари зхызымгаз, ихы итхәәаны изхәарым...

А л м а х с и т. Изхызымгаз ухәоу?!

Б з г ь а у с. Изхызгаз лхата иуалхәама?

А л д а ц а (ѡѡайкьаны). Амц шәижьоит!

Д а д г ә ы л. Абри зегы дақәшәаны, изхызгаз дыжәбарц

шәтахызар, абар шәәпхъа дахыгылоу. *(Ашырхәа лыхтәрңа аалхылхуеит, лыхцәы қамызуа лыжәәа инықәҳауеит.)*

Б з г ь а у с. Сыпқа пшқа, схәыңы! *(Дааигәыдиҳәҳәалоит.)*

Д а д г ы л. Саб! *(Ихәда лнапқәа аакәлыршоит.)* Саб!

А ъ б а т ә и а х а ц а. Абар, аргмаду алакә ҳахъалапшыз!

Аңарда

1967

АГӘЛАШӘАРАҚӘА

АҢШЗАРА АЗГӘЫХӘРА

(Миха Лакрба изы)

– Ателефон ахь иупхьоит, – лхәеит җенак хҗеипшынхартә афналартаҗы итәаз ачапшыаф пхәыс бырг.

Сыстудентын. Москва алитературатә институт сталеижьҗеи шықәсыкгы мтыцызт. Ателефон аашытхсит. Исмахаңыз хатә бжык нтыфит. Ихырку апсшәа цқала дсацәажәоит. Дызустоу ансеихәа, убаскак иңьасшьеит исхәара сфамшьеит.

Снеипхьеит афныка.

Абас иалагеит, ипстазаара далтаанза, иаха-иаха игәгәахоз, сазыгәдуны салаҗехәо, имазоу бзиабаратцас, сахзызаауа иааз-гоз Миха Лакрбеи сарей хайфызара. Ажәа «айфызара» арака игәгәацәаны ихәагәышьоуп, аха ихәқәибатцоз апату ианаала-ша даҗәа ажәак сзыпшаауам. Иеицырдыруз ашәкәыффы, ажәа сахьарк азқаза, ихала сыпшааны, ихы сырдырны, афныка сахьнеипхьаз зыхкьазеишь хәа уажәы саназхәыцуа, ф-гәаанагарак срызкылсуеит. Еихабацәақәак, иуцәнымхошәа рхы урбо, урыдыркылоит дара рхазы мацара. Миха Лакрба ашәкәыффыцәа җарацәа дреигәыргьон, дара аҗарацәа рышәкәыффыраҗы дрыцхраарц, пхьақатәи рымфәы акы срыхәандаз хәа. Убри азыхәан акәын лассы-лассы изихәалоз «цәфәанк ала аанда узышшуам» хәа. Игәатаны исымоуп, данқәыпшу аихабацәа бзиақәа пату рықәызтцо, иреигәыргьо, иқәрахь даннеилак, дреигәыргьо-дырзыгәдууа далагоит аҗар. Икалап, убасеипш икоу ауаа ракәзар абицарақәа еимаздо,

адоухатə рахəыц ыымтəакəа иаазго. Абри афыза агəаанагара ухафы имааирц залшом Миха Лакрба данқəыцшыз Дырмит Гəлиа дшизыкəзи иқəрахь даннеи афарацəа рахəтыр шибози уанрызхəыцлак.

Хыхь исхəаз аамышьтахь, ихы сырдыруа, хайбадырра зыхкəаз, сгəанала, икан дачакгы. Ифажəкуа азы дшар-гəакуеицш, уи даргəакуан, иахьиахаша дашьтан ибызшəа гəакьа. Дызлоу ауаа егырыла итынхацəазаргы, егырыла гəыла-цсыла еилибакаауазаргы, ашəкəыффы икалам ныкə-цаны, иуада данындəылтцлак, дызлафуа абызшəа имахауа ифынаихар, игəы кыдбоит, агəыцхəыхш иалхəдахаз асаби иеицш.

Сыбла иаахгылоит ааигəаза акəушəа. Имацара дахьыфлос иуада чыдафы хтəоуп. Дарбанзаалак азəы дыфналар ацсы-шəала ацəажəара акəыцтра хакəшəар хəа дшəаны, азəгы дааишьтуам. Ихəала, уцəажəала, иухəо атцкыс хəыла еитцазам излоухəо абызшəа. Ицьяшьаны сгəы сынтахəыцит. Иухəаз бзианы ишиахазгы, реиха игəацхаз ажəак налкааны, ихазы ихəоит, еитеихəоит фынтə-хынтə. Ажəа атцкы мацара акəымкəа, дазхəыцуеит уи иатцыфуа амелодиа. Гəлымхала цкьа иахар итахуп. Убригы сазхəыцуеит, сыблакəа еихмырсыгы, срыхəацшуеит инацəкьаракəа. Авульгартə социологизм хəа изышьтоу атеория ахра анауаз ашыкəсқəа раан, алитературафы иахыччаны акəын ишалацəажəоз ауафы инацəкьаракəа, уеизгы-уеизгы амса ейкəыццда ирыцтамзар, хыла-хшыфла ацьябаа збо ицьябаа баша хəмарроушəа. Изхысхəаауа, уи инацəкьаракəа акəаад бгыццтəкьагы цкьа ирымкыц ухəарын, убаскак ицшқан, икəымшьышəын. Аха уи ала мацара акəмызт излацьяшьатəыз. Уи инацəкьаракəа убаскак икахəхəа-кахəхəан, пианист дук инацəкьаракəоуп ухəарын. Акыр шыкəса цхьаны, Миха Лакрба инацəкьаракəа сгəалашəеит Болгариа сшыказ. Уака хайбабеит, хайбадырит шьтрала иацсуаз, уажəы уака инхо-инцуа Никита хəа Чачбаки сареи. Уигы инацəкьаракəа убаскак идуун, София халаланы ханнеиуаз, амашьына аруль ахьикыз санихəацш, аа, абар, хацсуа шəкəыффы инацəкьаракəа! Амашьына аруль

икызтгы, уигы абас ицэыцэгьахон, аруль ахьпацэоу аҕнытэ.

Иналаршэ-фаларшэны, акык-фбак срыцхьахьазаргы, ус рызбахэ смахьацар, уаха уафцас срыцхьаны, Миха Лакрба ифымтақәа здыраанза хаибадырит иара ихатеи сареи. Убри аҕнытэ сқәыпшраан, слитературатэ гьама ашыақәгыларафы, мамзаргы ажәа сахьарк бзиа сырбарафы, амц сызхәом, уи ифымтақәа сара сзыхәан акыр рытдаркуаны, акыр исыхәаны, ныррак сыртаны изыкамлеит. Уи иажәа сыпцстазаарафы исым-фалахеит сқәыпшра сынтысуаны. Атакәажә лыхәшә аатцрафы иҕоуп хәа, хапсуа литература аштафы иҕазаарын, адунеитәи апоезиа угозаргы, сдоухатэ тахрақәеи сгьамеи даара ихаракуп хәа ухы иазухәозаргы, иреигьу ажәеинраалақәа ирхуцхьазалаша, зыдлапса харт, апсуаа, доухала акырза хҕархоз ажәеинраалақәа фба: «Абаандафы», «Дырмит Гәлиа уахь». Иаалыркьаны лашарак уфачцар еипш ауп урт сыш-дыршанхаз.

Сара данызбаз, Миха Лакрба изныкымкәа ацсра абла дтапшхьан, амыкәмабарақәа дрықәшәахьан, азалымдарақәа ихигахьан.

Ибзианы исгәалашәоит, зынран, церуал мза азыхәан акәын. Улахьыхза укаццо аурыс цәа ихарцьпсараха асаркьақәа ирыдчаблон. Тынха бзиақ иеипш, гәрагарала, насгы ацәыпхашьара сацәцан, схы сақәитны сияцәажәо хаишь-цылахьан. Аха уи ианаагомьызт ианаастаххоз ифны снейуан хәа. Иара ианихәаз аамтазы, меышак аены, иара иеипштәкьа ашәымтак сеагмырхакәа снейт уаҕа, Москва инхо Ушьа Ахә-пҕа луадафы. Урт еибадыруеижътеи акыр цуан. Сара дахьстынхоу аҕнытэ исхәошәа иҕаларгы, лыфны инеихьоу-иааихьоу шахатра руеит, даараза лчеицьыка бзиан Ушьа. Шәааи, кәыдк хфап хәа наралхәон иаалдыруаз. Уажәгы убас хаикәшәаз цысышьеит. Аха ачеицьыка хнапы ахаркаанза, ханынатәа, ус фәаитит Михаил Александр-ипа:

– Уара ишуахауа Ушьа ажәак лахәатәыс исымоуп. Сухәоит уи сажәа ухоумырштырц. – Иажәа неипхьбеит. Ушьагы иаалцәымыҕхеит.

– Иухъзеи, Мишья, гәалак умоушәоуп уцәажәашья шыкоу, – лхәеит алаф ахь ииалгарц.

– Ушья... – иажәа изынамыгзакәа, хәыцра хьантәк дынтанәгәлеит. Мбашья амамызт: ахәара ицәыхьантан, ахашьтыхшья изамтә, ицәыхьантан имхәакәа атәахраггы.

– Уи басхәаанза сыламыс сартынчуам, – ихәан, астал днахыцны даалеишәеит. Адиуан днықәтәеит. Ирҕиараҕы реиха ихадаз – аламыс азышәахәареи усқан уи ауаф иихәаз әжәеи неиҕырцшны, ҕыгәгәала иухәар алшоит уи ииҕуази ихатә дзеицшрази хтәк еицтадыршәуан хәа. Ашәкәыффы иажәа агәра хгарц, насггы ифымтәкәа рыхьз-рыцшра рышьтыхраҕы ари иатәнакуа даараза идууп. Хрыцхара агартә, шәкәнтә ахәара хәкәшәахьоузеи ииҕуа иавакәыло икәндаз ихатә иуафра, шәка инасыц духоз хәа.

– Башья сара сизааигәазаны, ибзианы издыруаз, аибашья рдтәхагәышьеит... Абыржәы ибасхәо, Ушья, сара исымхәар, уафцсы изеилкаараны дыкам, аха...

– Исмахац исоухәозеи, Мишья, дантәха дук мырцыкәа ашәкәы хаут. Шәимырцхашьязааит, уаха исхәозеи, ҕаха_ным зтыпхаша иахәшья, – лылабжышкәа ҕахәкәәлеит. Сара издыруан аибашьяраан Ушья илыллыршақәаз. Усқан Ацсны дыкамызт ачаи ҕыхраҕы уи илымазкуаз. Уиггы азырхакәа, еизганы илымаз лхатәы царақәа шәнызкь маат аибашьяра ацхырааразы ахәынтқарра иалалцеит. Урт ацарақәа рыла икәтан лара лыхьз зхыз атанк. Снапаҕы искын, сапхьахьан Сталин илзифыз ашәкәы. Уи ҕын напыла, инафымтә ахатә акәын.

Иажәа леихәартә леанаалыртынч:

– Сгәы иаанагоит сеилыбкаап хәа, – иажәа инацитцеит Михаил Александр-ица, – акырынтә сазхәыцит. Шәка са-мырцәахьоу, саргәакхьоу бара изыбтахузеи. Архәтәк хәицалан башьеи сареи. Уи адивизиаҕы прокурорс дыкан. Сара сидкыланы адиутантс симан. Хархәтә амчымхара иакәшәеит. Аҕацәа хәкәшеит. Уахынланы ахәирплан неит, адца чыда аманы. Енралк дрыткәар иафызоуп апрокурор даныткәаха, мамзарггы дантәха. Хәирпланла дыргарц акәын Костиа Ахәба.

Азәы итып акәын ахаирплан иамаз. Исыцеибашьюаз сфөыз
аға дизныжыны, сумацара схы ахьеикәсырхаша сзашьталом,
ихәан, имуит, дымцеит. Хаиваианы ахысра хшафьц хәфын.
Дцарц, иара ичын даҭа цакык шамоу, сара сааныжьра уи
шыпсахрам, уаха цсыхәа шыкам ухәа, иасхәакәаз зыбтахузеи.
Ахы икәшәеит, сыбла ишабоз дсывыршьааит. Амц схәар,
сшьамхы иахысаанза иахауеит. Снапала анышә дамаздартә
сзыкамлеит, деикәыскуаны, адунеи сықәлашьцеит. Сых-
дыррафь санааи, сыткәаны сыргахьан. Уинахыс исых-
тызгакәаз, шаkantә ацсра абла стацшыз, шаkantәгы схала
схы ацырсырц салагаз, бара изыбтахузеи.

– Икауцагәышьоз, иулшоз, – лхәеит Ушьа. Игәынкылагаз
ажәакәас ишылхәаз изеилымкаауа дыкамызт.

– Убас сгәы иаанаго адәы сықәхеит, Ушьа, сара сакәмызт-
гы, Костиа дтамхарызшәа, сара ихы сықәицеит хәа. Сара
сынижьыизтгы, иара ихала дцазтгы... – иажәа хмыркәшакәа
дфагылеит, ауадафь даалеиөеит.

– Ус катцашьас имаз, Мишьа, уи напхарак иафыхахон, –
лылабжышкәа лрыцкьон аехәшьа гәакьа.

– Егьа ус иказаргы!.. – Инацәкьарақәа тацкәымны
инеилатцәеит. Еитах: – егьа ус иказаргы... – ихәан, деизкәыфь
дахьынатәаз, ишьамхы днас-насит. Аехәшьа лыхәацшра изы-
гәагьуамызт. – Анцәа ида шахат дсымам, шаkantә исхәахьоу-
зеи, хфьцьегьы хзеицтамхазеи хәа...

– Дахьтахаз атып цкьа ишәгәалашәома, Михаил Алеқ-
сандр-ица? – снаиазцааит. Уаанза фымт, сеикәызырфәуа стәан.

– Снапы нақәкны уафь исырбар сылшоит, амала цәгьарас
иқоу, ибзарбзанума, ибомбома, изакә сеидроу иткәацыз, сара
анышә тжәаны сзыршәыз, сыхдырра сыцәзырзыз, икалоит
убаскан... – иажәа изынамыгзеит. Иахәшьа ишлахауаз изым-
хәеит, ацсыбаф ажзар калоит, анышә дамардартә уафь имбар
алшон хәа.

Убаскан, зеицш камло егьыкам хәа, ақьаад ианахцеит. Атып
иахьзу, иахьыкәу. Уи ақьаад бгыц лтцәахит Ушьа.

Акыр аамта набжысит. Ицстазаара далцит Михаил
Алеқсандр-ица. Уи зызбахә имаз аибашьфь дахьтахаз

аҥып хбоит хәа иҗеит иҥынхаҗәа. Иара иахьяаихәаз аҥып аҗытҗәкыа, уаҕа, Севастополь инкылсзар, ихъз ижәла җәҗәза ианны Константин Баҗәаза-иҗа Ахәба инышәынтра иахагылоуп ахахә.

Михаил Александр-иҗа убаскан ихаихәаз ауаз ажәа, аламыс ажәа, иахагы еизааигәанатәит Ушьеи иареи, иахагы пату иқәыстдо сканатҗеит саргы.

Ускан җызас исшьоз азәи сареи хаиҗны иҗны ханнеилак, адунеи азна дхаигәыргьон. Иара усгы җыҗа еиҗызҗәаны, рыжәаа шейбыҗоу ибар, затҗа аҗәгыа рыбжъеимхәарыз, ахәша ахрыбжъишыша дашьтан. Харантәи уибаргы, аччапшь иҗықәлон. Игәеипш акәын ишаартыз ихы-иҗы. Уи иҗәәжәара гәазырхаган, ихшыҗортҗаган. Дануаҗәәжәо, иблақәа җбаа-җбааза, даакәымтҗзакәа духәәпшуан. Иоура-итбаара наза-аазан. Азынҗәкыа иазууазеи акәымзар, костиумла уныкәартә ахауа анызҗыдаз, ишәыз амаҗәа еснагъ илахҗыхын, ишкәакәан, ма ихҗәышаан. Бзиа ибон лабчашь хәычык акра. Данҗәәжәоз, артистҗәа бзиақәа реипш, ихы-иҗы, иблақәа, инапоуқәа зегы иҗҗәәжәон. Иуеихәоз, ихатҗа даараза дшазхәыҗхьоу мҗашьо, агәра ганы, җынч, дмыҗцакзо акәын ишихәоз. Икаларын, азәи даанмыжъ, хызхәала зегы идыруазтгы, убаскак рызбахә далаҗәәжәон аҗахмадаҗәа-ажәабжъхәәҗәа. Урт апсуа җахмадаҗәа-акәыҗаҗәа, зыҗсы җоу абиблиотекақәа хәа дрышьтан.

Миха Лакрба аурыс бызшәа бзиазаны идыруан. Зны-зынла уи абызшәала даныҗуазгы ыкан. Аха ихатәи бызшәала данҗәәжәоз, машәырынгы тәым ажәак алаиршәуамызт. Убаскак иапсшәа цқан, җара змазам, дәәа бызшәак ала ахаан имҗәәжәәҗ жәытә быргк дҗәәжәозшәа акәын ишихәоз. Иажәабжъхәара иҗәны иалан ажәапқақәа, ажәа кәыҗақәа, жәлары еиҗырзеипшыз аиҗырҗшрақәа. Абри сеигәыргъаны ианиасхәа җенак:

– Апсшәа сара рыҗаа иабаздыруеи, апсшәа здыртәкьоз Дырмит Гәлиа иакәын. Уи апсшәа анихәоз, иуҗахзамзаргы, бзиа иуирбон. Уажәтәи хашәкәыҗәәҗәа рахьтә убри иеипшҗәкыа апсшәа идыруеит, иаххәап, Баграт Шынкәба, –

ихәеит. Усгыи уи, иманшәаланы, иаҗыпны иахьааибаз, Дырмит ду изыхәан җәһәпхьызк ныбжәаиршәуан. Хара җ-Прометей хәа дишьтан. Икьыпхьаанза иситахьан, сапхьахьан Дырмит Иосиф-иҗа изыхәан «Хара җ-Прометей» хәа ахьзцаны ииҗыз астатиагы.

Аҗла анкаҳалак ауп аура заҗараз анудыруа хәа ажәәпҗак саҳахьейт. Убас ҳахьит Миха Лакрба иновеллақәеи сареи. Уи шаҗа дышәкәыҗы дууз сара исзаатит иҗстазаара даналҗ ашьтахь. Еиҗасхәахуейт, уамашәәтәкьа еиләтәейт иуәҗреи ишәкәыҗыреи. Еиҳаразак аҗсуаа хьыхәан абри аумаза аҗанакуейт, избанзар аҗсуа шәкәыҗыҗәа рҗымҗәкәа раҗкысгы, рыжәлар иаҳа ирдыруа рхәҗәкәа роуп. Ус хҗанатейт хгеографиатә, насгы хдемографиатә җагылазаашьа. Егьа схы саиааип схәаргы, сышиашам хыла-хшыҗла егьа еилыскаауазаргы, сазәыкны, дшыламысдоу агәра згар ашәкәыҗы, иҗымҗәкәа хәҗырла сазнеины срыпхьойт схәар, шәызжьейт. Миха Лакрба дызхаанызгы дызхаанымызгы, аҗсуара аизырхаразы, маҗк иадамхаргы, иааҗазҗаз зегьы рьыхәан абзиа ахьихәаша, абзиа ахьиуша дашьтан. Ус дыҗа-мызҗгы, егьа ихьиҗаргы, иҗымҗәкәа ирнымпшыр ауамызт. Игәәтаны исымоуп, иҗоуп шәкәыҗыҗәкәк, зыпсы тоу шәкәыҗыҗык изыхәан бзиаҗ рҗыҗшәазом, иҗсхьоу рьыхәан бзиа дшызбоз, шаҗа ибзианы сизыҗаз, хшеибабоз хәа җны инықәырҗойт. Иаҗҗәәхузеи? Аҗсы ила ахьрҗәхәара. Усҗак ибзианы уизыҗазҗгы, иҗсы анҗаз ажәа бзиаҗ зизумхәазеи, мырҗхалк абзиара зизумузеи!

«Акы ануҗаху аҗел уасла, уааила! Егьа амла уамкуазаргы, абыста уамеилахәзои?! Акгы усзампхьейжьҗей акраатҗуейт, угәы нсырхазар?» – слымҳа иҗаҗуан Михаил Александр-иҗа инапҗымҗәкәа сымҗаҗаны санрыпхьауаз, аҗел дасны исеихәалоз ажәәкәа.

Аамҗа наскьаҗыпхьаза иаҳа-иаҳа иаапшуейт аҗсуа шәкәыҗыҗәҗы Миха Лакрба иааникыло аҗып шаҗа ихараку. Ановеллақәа раҗҗараҗы хара дхамам даҗәа шәкәыҗыҗык уи ивагылаша. Дара реихарак аниҗыз иҗстазаара аҗыхәтәан-тәи ашықәсқәа рьыхәаноуп. Ихәтәы пҗстазаара акыр шықәса

иштагәтәсраз, ишышыақәымгылахъаз еипштәкьа, ипстазаара атыхәтәнтәи аамта азыхәанза имшыақәгылацызт иара реиха дахьыгәгәаз ажанр, реиха ицааиуаз иарбаныз. Уака уи диеипшхеит заштәфәи акырынтә атцәцъ эжхъаз, аха атыхәтәан азыхъ ахьыкатәкьаз иакәшәаз.

Сара еикәсыршәаз, ифымтақәа реизга актәи атом уажәы санахәапшуа, иагу шырацәоу збагәышьоит, аха исхәар сылшоит ґыгәгәала, усқан исылшоз, издыруаз акы агсмыжыит. Аңсышәала иифыз, ирацәаны, снапала машьынкала искьыпхыит, аурысшәала иифыз, аңсшәахъ зеитәгара дахьымзақәаз, ишсылшоз ала сацклапшны, псыхәа ахьынзамаз иара истиль, иинтонация, ицәажәашьа иазааигәатәны еитәзгеит.

Абар уажәгы сапхъа иқәуп инапфымтақәа. Урт цьоукы цкьаза, автор иееилахәашьа угәаладыршәап. Аха цьоукых, ақбаад цыпжәахақәа ирнуп, карандашъла ифуп, реилыргара уадафуп. Ателеграмма злакарто абланкқәа ирнугы убап. Дычмазафны дахьышътаз, инцәйтәкны, ахақьымцәеи ипшәмапхәыси идмырбакәа ииқкәаз роуп убарт.

Слымха итафәеит:

– Истахуп, дад, изфырц ановеллақәа шәкы. Аламыс иазкуп рызегы. Аңсуа иламыс, о, дад, аңсуа иламыс! – ихәашьа убас иқан, шәкы акәым, зкьы новелла ахиҳәаргы, аламыс азыхәан иихәарц иааитәхыз нтәара амоур қаларын. Реиха анцәа дхазто ус инцәахәы избахә далацәажәарым, Миха Лакрба шақа бзиабара дула, шақа дахзызаауа, «ахьышьаргәытца дакәыхшо» дахцәажәоз аңсуа жәлар рмал ду – аламыс.

Ииашам Миха Лакрба ажәлар рхәамтақәа реизгафык, баша ақбаад антафык иеипш ихцәажәара. Уи иновеллақәа реихаразак, ииашатәкьаны, ажәлар рхәамтақәа рқнытә иаагоуп. Аха ажәлар рхәамтақәа иара игәатца итижьуан, ихатәы калам итихуан. Ихатәы дунеихәапшышьа, ихатәы философия ргәылеитқон. Ажәлар ишаархәо ифүшәа убоит, убасқак имариоуп рыпхъара, реифартәышьа, реилкаара, аха, сара сғанала, уи иахагы иҳанахәоит ашәкәыффы ибафхатәра шақа ибафхатәра дууз. Ишысхәахьоу еипш, зыңсы тоу абиблиотекақәа хәа дрышътан атахмадацәа, ихатагы, убарт

ажәабжьхәащцәа реипш, дуафы кәыган, дуафы патуун. Иифуаз аткыс иидыруз еихан. Ашәкәыффы иус ашәкәыффорууп, ацәажәара акәзам, ихәеит Гиоте. Ашәкәыффра аткыс ацәажәара атрадициа иаха иахыгәгәоу иахкәаны, шака хәамта ссир, шака хшыфтак ду хцәызхәоузеи ацсуаа. Миха Лакрба зны-зынла дшышәкәыффу аасхаштны, шыха қытак афы, хәыштаарак дычхәатәаны, ажәытә ажәабжькәа зхәо атахмадацәа рцәа ихыскаауан. Уи адаггы уи Москва снаилапшны санаахынхәлак, шакантә схәфы иааихьаз абри афыза аифырцшра. Ашьауардын ашьхәкәа иаарылхәдатәны нхартә-нцыртас арха аутар еипшоуп ари хәцсуа шәкәыффы ипцтазаашьахаз.

Еигьуп сымшынцда аахсыртлар. Ирлафшәа абас иалагоит нцамтак:

«Миха Лакрба ашәкәы ианитцоит ажәлар рхәамтакәа, нас ановеллакәа рылихуеит. Иабацырхагоу сара ашәкәы ианыстдар ихатә иихәакәо. Абар иаха иара ифы саннеи исеихәаз:

– Азынра асакьхәымтаз сбара уахьааиз, итабуп. Насып бзиа анцәа иуицааит, – җааитит дычмазафны дахышытаз ауада саныныфнала.

– Икоумашь убри, анасып нагза цьаракыр? – схәеит. Асқам сааханы иацхьа снатәеит. Ианысхәатцәкьаггы гәныхәтыстала еилыскааит сцәажәашьа шака изажәхаз.

– Анасып... Изака зцаароузеи исутаз, – цытрак даахәыцхәыцын, усеипш нацитцеит Михаил Александр-ица: – Зегь реиха насып дус ицхьазоузеи ауафы изыхәан? – ихггы даафохан, ибга нкыдтцаны инацитцеит: – Ауафы иани иаби рыпсы тазар, хәарада, насыпуп. Ахшара бзиа имазар – насыпуп. Апхәыс бзиа – дгәазырхагоуп, агәабзиаразы дуашәшәырамзар – убриггы насыпуп, – ауада ашә ахь даанапшит. – Унарцә мфә уаныкәло, дад, укыркы зладырхәхәаз абызшәала ууаз зоухәаша уааигәа азәы дыказар – убриггы насыпуп. Ирацәоуп насыпуп хәа ззухәаша, аха ауафы убарт зеггы имазарггы, насып сымоуп изхәом. Зегь реиха ауафы изыхәан инасыпу уасхәап, дад?! Уи ицины имоуп, издыруам

ицстазаара җеҗаарас иамоу, издыруам иарбан мшу данцсуа. Уҗеҗаара... Уҗеҗаара ахьузымдыруа – насыцуп...»

Миха Лакрба ицшәма цхәыс лзыхәан җбака ажәа сымхәар ламысдароуп. Ртаацәаратә цстазаара сагәылалом, исыхәтам. Исхәоит ибзианы издыруа җба затцәык. Аибашьра ашьтахь, Ацсадгьыл ицсахызшәа, аткәа дахьыказ азыхәан, ихаразамыз харас идцаны дантакыз, уи ицсы аиқәырхара азыхәан, ицхәыс икалцаз даара ирацооуп. Абри лылоуп сшеиқәхаз хәа иҗала ихәо саҳахьан.

Даеакгы. Рыхьзқәа схәом, аха ҳацсуа шәкәыҗәра иацхаз азәырҗы рыхәса, ртынхацәа, ирзааигәаз ухәа ргәеилымгара, ркультурадара (саҗамыз ас сахьцәажәо, аха ирнаалаша даеа ажәақәак сзыцшаауам), иахкьаны ацсра аиҗацсра иақәшәеит. Цәала-жыла ишьит ацсцәаҳа, гәыла-цсыла рыцсра ашьтахь иҗадырхеит урт, убаскак ирацәаны анапҗымтақәа ызхьеит, хкультура зегьы ацырхага аиухьеит. Миха Лакрба ицшәма дауриан, ацсшәа лыздыруамызт, аха ацсышәала лхатца иан-цамтаны бгьыцк ахьаалбалак инҗаршәны илцәахуан. Уи ил-дыруан имилаҗтә культура дшатәу лхатца, илдыруан лара илуалцшыаз.

Санҗамтақәа рхыркәшамтаз еиҗа иаасыртырц стахуп сымшынҗа. Ишәцәыззом, уажәы санапхьа, схаҗагьы ицъасшьеит Михаил Александр-иҗа ихәамтаны уака ианыз ажәабжык. Уи анысҗеиҗьҗеи шықәса җажәа инареихауп. Знызатцәыкгы исгәаламшәацызт. Схы аасырехәеит усқан иахьанысҗаз.

«Аинститут акнытә аҗел сизасит арака, Москва инхо ацсуа шәкәыҗәы Миха Лакрба. Сцәажәашьала еиликааит сиҗаарц шыстахыз. Сдыргәакуан җба: уаҗцсҗас акрысфарц, иманшәаланы избозар, сажәабжь хәычы «Хьышьаш» дыс-запхьарц азыхәан истарц. Инапалатцәкьа абыста сзиуит. Убаскак дсеигәырҗьеит, Ацсны зегьы иҗаазшәа. Акрыфара ханналага, иаахтны иасхәеит амла санакы сшизасыз. Иаҳагьы патуқәҗтараны, гәрагараны ишьеит. Сажәабжь изынсыжыт. Иара убас еицш иказ ажәабжык сеихәеит, самыртынчуа, схыс-сгәы иҗагьежьюеит.

Ажьеи ажәеи шынеихаххәаалоз, изхихәааз зәтахузеи, ус
ҫааитит:

– Азы иаго аҫыц дахынхалоит, рхәоит, иумахәхьеи, дад?
Аҫыц абаихәо, усғы азы дагоит хәоуп изырхәо, ус ами? Ассир
уасхәап сара. Аҫыц хәычы акәым, абнаршәыра агәахьынтә
иаафыз псаатәк афытбжығы ауафы ипсы еикәнархар алшоит,
– ихафы беиа ихалашо, иблагәытбаакәа аартны дысәаңшуан.
Саапышәырччеит. Изгәамто дыҫамызт. – Ихоумтазои? – иҫа-
уад нацәкыара-кәашә кахәхәакәа наирхахейт. – Сара схәта
сыпсы еикәнархахейт аҫыц хәычы. Аҫыц ахьзми, шыта, нас...
– Астол амгәа ааиртит. Реликвиак зәтәәаху акеипш, мөҫәы
кәалап хәычык аатигейт. Ацаха илахәаны, акәалап иҫан...

– Уахәаңшла арака илахәоу, – ацаха ашышыхәа иааирт-
лейт. – Сфызцәа, аңсадгьыл зыхьчоз аибашьцәа, рылымкаа
сара аңсәзаара ахьсәтәахаз азы, харак шсыдгәышыамгы,
аңсәзаара схы ахыбаауа, аха арахьгы... Шаҫантә шаҫарыла
сархәыцхьоузеи, исымбазандаз хәагы шаҫантә исхәахьоу
зүтахузеи... Избанзар, уи санеикәнарха ашытахьгы, гәыла-
псылагы, цәала-жылагы шака гәаҫтәаҫра... Шака за-
лымдара... Иумбои, сгәы арҫшааит. Узырәла. Аа, уахәаңш аб-
ри, – унаҫхәар еимышәшәарын, убасҫакиаажәхьан, икыцхьан,
аңсы алзәахьан ацаха илахәаз ашәт. – Аа, абри убомә?
Абри ашәт сыпсы еикәнархейт. Аибашьра иасакьахәымтоуп.
Украина адәы сакарак хәқәланы хнеиуейт. Аҫа хишьтоуп. Уи
дыкоуп хәқхьаҫа. Алуқәа хашьоушәа, ихьантоуп хшьапкуа,
убасҫак хқарахахейт. Ана-ара иткәацуейт агранатакәа,
икахауейт абомбақәа. Уаңхьа игылоудумбо, аләа нықәчуейт.
Адәы сакара акәзар, ақәыцмақәа зыҫрыхо ахаиуан иафь-
заха, ишьтоуп еиҫрыжәжә. Изхьынхалаша ахьынабаз
иаақәтәиаашо иакуейт амца. Хаилагыланы хашнеиуаз,
сыпшызар, саңхьатәҫьа, адгьыл ифытхәхан, дәышәт
хәычык, кьыс амазамкәа, икаңшы-уаркалеиуа игылоуп.
«Хаи, уанацьалбейт, уеикәзырхазеи?!» – схәан, савтомат
сыжәәа инахшыны сәааласырҫәын, ашышыхәа ашәт қаңшь
хәычы аафьсхит. Аа, абри. Цыс пшқак атра иаахысхызшәа,
снапсыргәытца ианыртәаланы, сеигәыргәтцәа сахәаңшуан.

Сылтахаахаа сагеит ашәымтак. Аңсны зегы хәа уасхәар, узжәеит. Сыбла ихгылеит Мархәаул, саб иашта. Сан хәфны аңхәатәкәа ашәткәа реиҥахара бзиа илбон. Леага хәычы кны, ашәт ашәапы лрашәахуеит. Сгәы иныкәфит лыбжы.

Акино аҥнеиңш, ари агәалашәара, ари асахәа сыбла иаах-гыларц уамак аамта ауаҥахыхыз, аха сфызцәа саңхәака иаанаскәеит.

Ашәт снаффын, икасмыршәыцкәа, саңхәака икалеит ах-лымзаах.

Ихәатны ицоз алемсаа аминакәа ыцарцазаап адәы. Ит-кәацит акымкәа, фбамкәа...

Ахңша анысзывас, сышәткәаны скахаит. Сахышыҥаз, исым-пытаргәгәа искуп сышәт хәычы.

Сфәгылеит. Уаҥоу дызлаңшыша. Сеикәхеит сара. Аа, абри адәышәт хәычы ала сыңсы тоуп. Ачабра илахәаны, сцыркәа цыба интастеит. Егәа аазаб схызгазаргы, залымдара сақәшәазаргы, сыңсы иацацаны, иубоит, иахәа уажәгы ицәахны исымоуп. Ишуасхәаз еиңш, сфызцәа-аибашыфцәа рылымкаа... Ах, анацәалбеит!.. Ианаасгәалашәо, аңстазаара схы ахызбаауеит, урт таханы сара сахәеикәхаз харак сы-душәа. Исылшагәышьоз! – даакәыңсычхаит. Иңсың леига-фәигар, ашәт абгыцкәа еимышәшәар хәа дацәшәо, аца-ха инылеихәеит. Илахәеикәраз ччаңшык неифыкәлеит. Ишңеихәеи Пушкин?

Милый друг! От преступления,
От сердечных новых ран,
От измены, от забвенья
Сохранил мой талисман!

– Уи аталисман апоет илтеит ауафңсы, уара – уңсадгыл ахаҥа, – сажәакәа хәаракцәаны ишхәаз гәастеит, аха рцакы иашан. Инацыстеит. – Аңшзара бзиа иахыубоз уеикәнархеит.

– Схазы исхәом, дад, аха иудыруз, ауафы дуафызтәкәо ируакуп аңшзара азыгәхәра»...

Сымшынтафы уажәы абри санаңхәа, акыр сархәыцит. Исгәалашәеит иңстазаара, ирфәиамтакәа. Еилыскааит, усқан

схыхьгы имааниз, ацшзара ухәа уи иихәаз ажәа атцакы шаҕа итбааз. Ацшзара гәыла-цсыла, хыла-хшыҕла, ацшзара уафрала, мамзаргы иара нцәахәык иеипш иипхьазоз ажәак ала иухәозар, ацшзара – ламысла.

1986

АИАША ИАШЬАС ИЗМАЗ

(Кьыршьал Чачхалиа изы)

Иахьа уажәгы сыбла ихгылоуп уи ауаф ихы-иҕы лаша. Сырхыцшылоит ибла қыақәа, ицылашаауа избоит илакыцқаәа. Азныказтәи иҕынцшылараз исзымпшааит еиҕны изысхәашаз даҕа ажәақәак – ауафы хаҕылаша аамышьтахь. Ауафы ихы-иҕы игәатца иасаркьазар, Кьыршьал игәатца азыхәан ихы-иҕы, хымцда, инаццангы иаазырцшуаз саркьатцәкьан.

Имацара амҕа даныланы днеиуеит. Иныкәашәа тынчуп. Иаахьантаны, адгьыл цқьа ианырыц итахушәа инаргылауа, инеихигоит ишьапқәа. Ихы икәажьны акәымкәа, ихәамц зегьы иацхьаҕа иаахьырнаауп. Хәыцрак дтанагалан дамоуп. Ажәеинраалахап дзызхәыцуа. Харантә илацш науқәшәеит. Игәатца иакәшәо, ииҕаху уреиуазар, атцх лашьца далалан дышнеиуаз, амра ашәахәа неиҕацчазшәа, иаразнак ихы-иҕы неихалашаауан. Рыҕехыртуан ибла гәытбаақәа. Ибла гәыцрақәа. Заанатц аҕышәырччара нарықәлон иқышәқәа. Ирхәоит, ауафы иқыиареи иаҳарамреи реилкааразы иблақәа ирейҕу егыҕам хәа. Ииашахап, аха Кьыршьал дзакә уафы гәытбааз иблақәа рымацара ракәмызт изхубаалоз. Иқыиара, ииҕахыз ауафы изыхәан агәыбзыгра, ицәымгыз изыхәан агәаҕ, сара дсыздыруам даҕа ацсуа шәкәыҕык, Кьыршьал иакара зқышә иқәубаауаз. Ииҕаху, бзиа иибауа ауафы даниацәажәо, игәатца иамкуазу, игәырҕара хыжжны иааны иқышәқәа ирықәлон. Урт қәацқәацон, «иныкәон», улымха иахартә,

ирхэоз ажэакэа раамышьтахь, ублақэагы «ирбашаз» ажэа кэандақэа уархэон.

Ҳаизықазаша неидкыланы, иаихшьаланы исхэозар, исхэар сылшоит, сзыцсамыз акара пату сықэитцон, бзиагы иибоз среиуан хэа. Уажэшьта иаха еилыскаауа салагеит убри еихарак изыбзоураз. Уи сара исыздыруамызт, аха иара идыруан. Кыршьал ицэымгыз дицэымгцэкыан, бзиа иибозгы дибатцэкыон. Ицэымгыз ауафы избахэ уахэара далагар, угэатцаф зны агэаг ирцысуан, нас убас уихирччон, адунеихаан иухамыштүа. Ма ицэымгу изкны сатиратэ жэеинраалак дузацхэон, мамзаргы убри, ицэымгуауаф иказшьақэа рыкнытэ ажэабжьқэак уеихэон. Иутахы-иутахым, убри ауаф изыхэан иуеихээз уаргы цыара инейтоумхэар узымчхауа укаитцон. Абри азыхэан акэын цыоукы дзырцэымгыз, егзыцэшэоз. Абри азыхэан акэын, иажэеинраалақэа рдырра инаццангы, Кыршьал асатирик хэа зизырхэоз. Мамзар, иажэеинраалақэа рдырра мацара иахкыозтгы, Кыршьал асатирик анизырхэо, убаскантэкыа инацырцалар акэын алирик хэагы. Уи исатира шака ипырпылу акара, убаскак игэырцхагоуп, икэымшэышэ-татоуп илирика. Сазэыкны, ахэара сцэуадафуп, апыжэара змоу руа иарбану. Ирхэоит, ашэкэыффы иара дзейцшроу еипшуп ифымтақэагы шыкоу хэа. Аха ацстазаараф иахпылалоит афырцштэқэа, ашэкэыффы ифымтақэа рфы иихэауеи, ихата ицстазааратэ хымфадгашьеи хэыки-шьхаки анрыбжыоу. Иаагап фырцштэы затцэык. Срыдтэалақэахьеит (ацстазаара мыжда, ишыкоу жэдыруеит, ханынарывслак, хчабра аатыганы, хнапқэа хрыцкыауа, шакафы рнапы аанкыланы, шакантэ ацсшэа рахэара хакэшэахыоузеи, хгэанала иузхыстэалароуп хэа ххэауа, ажэала шакантэ шакаффы ныхэаны иаажэахыоузеи), асталқэа срыцахатэахьеит, ркабинетқэа рфы хайдтэаланы срацэажэақэахьеит, рацсуа бызшэа, рацсуара азыхэан, иаатаххар, аенытэкыа рыцсы нахтнызцарашэа узырбауа. Ауаз рхэоит иануацэажэо, анцэа иашыапкуеит аныхэафа аныржэуа. Хаи, абри иоуп хара ацсуас ихамоу хэа ухэо укаитцоит. Аха, рыцхарас икалаз, иажэа мацара акэымкэа, иусгы азхэыцра уналагоит. Иугэалашэоит аусаф

шәахъеидгылақәахъоу, мамзаргъы шәахъеиҕанагалақәахъоу. Еихшьаалауа уҕынаухоит. Иус уазхәыццыцхъаза, иажәақәа хырбгало ушнеиуа, уаҕа инацлоит иҕаацәа. Ицхәыс дацсуоуп, ихатә дацсуоуп. Даҕа бызшәакгъы уеизгъы-уеизгъы ахахә еиҕәжәо издыруам. Арахъ ацсшәа рыздыруам ихшара. Абри сгәалазыршәаз убри ауп, Кыршьал (ихъзи иабхъзи еидкыла-ны акәымкәа, иаармарианы ихъз мацара шысхәо шәахауеит), ицшәма Нина дқыртун, убри аамышьтахъгъы, ицстазаара абжеихарак ақалақьаҕ ихигеит, аамтақәагъы уажәеипш иҕа-мызт, аха, зегьакоуп, Кыршьал ихшара рымацара ракәым, ицшәмагъы илирцеит ихатәы бызшәа. Убриала мацарагъы Нина агәра хлыргеит лхатә, ацсуа поет, бзиа дшылбауаз, патугъы шикәылтцауаз. Урт аҕба еидхәалоуп. Уцхәыс уара бзиа улбауазар, бзиа дылбоит узыхшаз уан. Узыхшаз уан илҕызоуп ухатәы бызшәа... Абри аҕгъы Кыршьал иажәеи иуси еидхәалан.

Иажәеи иуси ртәы саналацәажәо, салацәажәарц стахуп ипоезиеи ихатәы ҕазшьеи ахъеиқәшәаз цстазааратә ҕырцштәык. Иажәеинраала сатиразар, ипарпыл ҕыкаха, исатиратцәҕан, илириказар, ишәтыҕәымшәышәха, илири-катцәҕан. Ихатәгъы, ишысхәаз еипш, бзиа иибауаз ауафы, бзиа дибатцәҕьон, ицәымгъыз дицәымгцәҕьан. Инацыс-тарц стахуп даҕаакгъы. Ажәларқәа реиҕызареи риашьареи ирзышәахәафыз Кыршьал, иацсуара бзиа ибон цста-зааралагъы, бзиа ибон рҕеиамталагъы. Иацсуара бзиа аба-раҕы Кыршьал иаҕара зажәеи зуси еиқәшәауаз, иқәра зықәроу рахьтә, сазәыкны, ргәы иалымсааит, даҕа ацсуа поетк дсыздыргәышьом. Исзеилымкаақәо дреиуоуп, ацсуара цкьаза иныҕәызгогъы, ацсуара зырхәашьуагъы бзиа еицырбауа ауафы. Убас исзеилымкаауа дреиуоуп, аламыс дазышәахәауа, арахъ, ацстазаараҕ иламысдоу. Сгәанала, ашәҕәыҕы ибаҕхатәра ашәага-загақәа ируакуп аламыс. Зыламыс зтиуа уаҕызар, сазәыкны, ибаҕхатәрагъы агәра сызгагәышьом. Кыршьал изхәыцра исызцәырнагаз абри ахшыҕзцара иара инаидхәаланы ишьақәсыргәҕәрц стахуп, сара ибзианы издыруа фактқәак рыла. Зны

ишэасхэап, Ткэарчал данынхоз, Кыршьал ихтысхъаз, ибзианы издыруа фактк.

Иажэаңка бзиоуп, аурыс ажэаңка: «Скажи мне, кто твой друг и я скажу тебе, кто ты». Аңсуаагы ауафы ианихцэажэо, иуафара аарпшразы «дзыцныкэо закэ уаау умбои» – хэа напыршыеит. Арт ажэаңкакэа сгэанала, абас инаурхэы-ааурхэыр ауеит: «Скажи мне, кто твой враг и я скажу тебе, кто ты», мамзаргы дызфэагылоу, дызнымшэо, агацэас имоу зустцэоу умбои, убриалагы иумдыруеи иара дзакэу».

Кыршьал ахъз-аңша иман. Ашэкэыфэцэа, ажурналист-цэа, атцарауаа ухэа, Аңснгы Аңсны аңтыцгы азэырфы дырдыруан. Изхысхэаауа, апоет ихъз-иңша, ауаа рфы имаз анырра ихы иаирхэарц избеит Ткэарчал аматцура шатлакыа (Алыкыса Лашэриа, цсатэ шкэакэа, бзиа иибоз ажэоуп – шатлакыа) змаз, инаңхы амыцкыара иабзоураны, амалгы зкыз уафы царшеик. Убри аңаршеи, иңгэаны ипырхагахашаз статиак, ацентртэ газет ианылараны ишыказ иаҳаит. Днеины Кыршьал диацэажэеит, Ѓаргы Ѓэлиа инаиркны, иудыруа ауаа ухы иархэа, астатиа агазет ианымлартэ исзыкатца, уцага, уаага, ахарцгы садгылоит, ухынхэны уанаилак, уара иухатэны, ифыцза уашта иштагылоу убоит амашына лас хэа. Ауаф царшеи иакэикит апоет иламыс ааихэарц. Уи идыруан реиха дахыкшашаз. Апоет, бжеихарафык ашэкэыфэцэа реиңш, иматериалтэ тагылазаашыа даараза икэадан. Кыршьал ихаангы, иара уажэгы, ашэкэы атыцра ахъз шамоу еиңш, аңарагы меигзарахда инато цыыршыоит азэырфы. Ауафы царшеи идыруан дахыкшашаз, аха издыруамызт иаңхыа игылаз дызустаз. Ашэкэыфэреи аламыси еидхэалоуп, ишеидхэалоу еиңш ашэкэыфэреи абафхатэреи, ашэкэыфэреи ауафреи. Ицегь цэгьарас икалаз, ауафы царшеи амал мацара акэмызт иикыз, уи ифагылара иаанагоз, ма убри ауаф иматцура дамырхыр акэхон, мамзаргы, уинахыс апоет Ткэарчал дыкэцыр акэхон. Икан ахпатэигы – иблакэа рыхара, илымхакэа рыцэгэара. Аха ускан апоет игэафы дыңсуан апоет.

Исыздыруам ас иазхээз ауаџи иареи еибырхээз, ишеидыргаз, ибзианы издыруа убри ауп, ашәкәкәеи ате-
леграммакәеи шыта, дырџы димазар, ихы дархәаны ауаџы
паршеи изыхәан аредакцияџ ишытаз аматериал акыпхәра
ирласит.

Ари аидыслара апоет ихатә цстазаараџы шыарда иџыр-
хагахеит, аха шака диашаз, «анцәа» ихатаґыи ишыакәиргәґарц
иґахызшәа, шыкәсқәак аатцхәаны, ауаџы паршеи деимгәахаа
абакта дынтаркит, атцарбел ашы анаџырхуеицш, иааи-
фахызґыи неиџырхит.

Уажәы салацәажәар стахуп, сара шахатс сызмаз, сызлап-
шыз, Акәа данааи ихигаз, убри, хыхь сызлацәажәаз мацк
иазааигәоу, Кыршыал иуаџ иашара аазырцшуа даґеа фактк.
Иахаану хашәкәыџцәа иргәылашәоит, исцәагхо дара
инацырцап.

Изхибаркьарыз, аиашеи ахәахәеи, ауаџреи ауаџымреи
реимакра акәын, уаха изхибаркьоз. Ашәкәыџцәа цма
хышыцәакәак ракараґыи пату рыкәзымтцоз, шәара шәыз-
цсуазар шәыцсла, шәымшәан, сара шәызжуеит, аґара кьа-
кьакәа роуп шәзышытоу, ацәахақәа ааит, ацәахақәа хәа
хашәкәыџцәа ирхыччалоз, усқан аматцура ду иахаґылаз
ацсуаки Кыршыали, иаанибамыртцәарада изымеинышәо
еиґанагалеит. Хәарада, матцурала игәґәаз, рматцура иацәшәа-
ны аду идґылеит. Хәарада, иқәцараџ дзатцәхеит Кыршыал.
Аха апоет абракаґыи дышпоетыз даанхеит. Дымхырхәеит,
ихы лаимыркәит, ицстазаараџы акыр ишизеицәахызґыи.
Сеиґахынхәыхуеит хыхь исхәаз ахшыџцак ашка. Уи бзиа
иибоз бзиа дибатцәкьон, ицәымґыз – дицәымтцәкьан, иашас
иипхызоз дадґылон, дадґылатцәкьон, кьахәрас, хәахәас
иипхызоз, иаахтны даґаґылон. Ихааныз ирхәо изласахахьоу
ала, абри иказшьала, Кыршыал даараза диеицшын Леонти
Лабахәа. Леонти Лабахәа сара сихааным, аха ибзианы
сырхаануп, еґьяраан, ашы зыхьтатоу, рнапы мыждақәаґыи кны
ацсшәа расхәахьеит уи изра зхароу. Сызхаану рахьтә кәзшьа-
ла Кыршыал дизааигәан Алықьса Лашәриа. Уи еґьцъашьатә-
зам. Ахџыкґыи, цқьа хәпхьар, рпоезиаґыи ахьеизааигәоу

рацәоуп. Дара ргәатцәкәа реипш, амца агәылкьо, ишеишеиуа
иахәалашо иаартуп рпоезиа. Машәырынгы ирымпыцым-
цит кәынд-кәындрала, хәыт-хәытрала, аухәан-схәан иеипшу
ажәеинраалак. Алықса Лашәриа данцсы, уи ихзыншыланы,
Кыыршәал иишыз ажәеинраалафы ихәоит:

Игәы итаз акакәын, изомызт,
Абас акәын ишимаз кәзшьас.
Цба зхәоз дибаны иузомызт,
Аиаша акәын имаз иашьас.

Абарт ажәакәа иара Кыыршәал ихата изыхәангы иухәар,
реиха инаало ажәакәоуп, ихата изыхәан ихәатцәкьоушәоуп
ишәу.

Уажәшьта салацәажәап Кыыршәал Чачхалиа сизааигәаны
даныздырызи дшыздырызи ртәкәак. Рацхәа хәнеибадырыз,
хшеибадырыз уамак шәанахәом, иабахтаху. Салагап гәала-
шәара бзиа ала.

Москва атара салганы санааз, шыкәсык егәагымхо
аусурта сырымтеит, хныкәгартоуп, уца хәа кинотеатрк
адиректорс срыштыуан, исымуит. Хытцакырта усгы исыма-
мызт, сцыба аца тацсуа, скьатеикәа еинкьаны ианыкәашоз,
«анцәа» дысзылцхан, хәмариала исыцшааит сахьыфналашаз
уадак. Уи ахыбра уажәгы игылоуп, сыгәра зымго, дахәапшыр
илшоит. Цавцавазе иулицафы, ажәытәан Чачаа иртәыз, уажәы
ахәшәтәырта ахыкьоу амәтәы фны абарта уанныкәгылалак,
уапхьатцәкьа, аулица ахьааихутцәо, ишытацаланы, аценцьыр-
кәа хәыцны, унапы ааитцухыр, ахыб унахькьысуа, нанырак
гылоуп. Убри ахыбра, уажәы фныс ипхьазоу, ажәытәан, Чачаа
етрас ирыман. Чачаа ирытцкарыз, аетра ианахаанха, ауацьяк
артәит, уада-уадала еишыркааит. Ахцәа ирмәтаз, шыарда
зыкәрахь инеихьаз, аха цшра-сахьалеи хыла-хшыфлеи аазара
бзиа шлымаз зныцшуаз, цакәажәык убри аетра ауадакәа руак
дыфнан. Сара сахьыфназ ауада, аценцьыр ахьхәыцыз акьнтә,
еынлагы алампа аурклар акәын. Аха ауада абзиаракәа
рацхәа игылан ауацьяк.

Ушгылоу ушьапы ааихганы, апенцьыр ункылсуан. Абра-
ка сыфнеижьтеи шықәсык аиха тхьаны, енак ьарантәи
дшааиуаз, Ленин иаштафы хааицылеит Кыршьали сарей.
Сара снанырахь сыццакуан, Кыршьалгы дынсырхар
стахымызт.

– Уабанхо, уабанхоу? – днасазцааит, ханааицәажәақәа.
Иасхәеит.

Хнеип афныка хәа шсызиамхәоз ибазар акәхап. Ауада
ахата иатәасшьазаргы, дзыкәсыртәоз акәардәтәкыа фнагы-
ламызт. Ашьшьыхәа дсыцны, смахәар инапы нытцшыны ифы-
неихеит. Еицырдыруаз апоет ас дсыцны сахьнеиуаз, сгәала-
кара шытыцын, сыфны еихакәыкәгы ханазааигәаха еиха
афышътнахызшәа збеит. Дсыцны хныфналеит. Уажәадагы
дааихьазшәа, ибахьазшәа, зынзаск ицъаимшьазазшәа ка-
цаны, акаруат кәаркәар акыпшьаф днатәан, акраамта дцәа-
жәон. Урт иихәакәоз сгәалашәом, аха ибзианы исгәала-
шәоит, данцоз ашә афы иихәаз:

– Аткыс еицәаз нхарта-нцыртас исыман Ткәарчал. Аха-
хаи угәы каумыжын. Аусуртагы уоуп, уадалагы уеикә-
шәап.

Убри, рапхәа убри афнеихакәыкә акны даннеиз, иабаз-
дыруаз, еицырдыруа апоет идхәалоу сгәалашәарақәа иреигьу
амоментқәа убрака иираны ишыказ.

Лечкомиссия хәа изыштыу, убри афны апхәа игылоу
ахәышәтәыртаф фыхәшәтәра дышъталеит Кыршьал. Ибара
снеилон. Хәылпазыла абартца даакәтәаны, хараза дыпшуа,
амшын дхыпшылон. Фазынгы, ахәышәтәырта иамоу абахча
арымзқәа рфы дтәаны, ма ашәкәы дапхьон, мамзаргы иб-
локнот ишьамхы икәкны дыфуан.

Суадахь унеир акәын, Чачаа рцынтәарах такәажә ашә
анузаалыртлак. Ашәқәа фбашәа иафын. Ифан зеипш шәык.
Убри анаауртлак, нас хазы ашә фан лара луадахь, хазы – сара
стәахы. Абри адеталь зхысхәаауа, уажәы еилишәкаауеит.

Уахык, зынран, суацъак амца тацаны, стәаны ашәкәы сап-
хьон. Сзыпхьозгы сгәалашәоит, изысгәалашәогы шәас-
хәоит. Абас тынч сыштәаз, аҭаацәа ду анааилатәо еипш атх

неихьаны, иеимаазахырта будкафы уахынлагбы аус зулоз, аулицафынтә ачаф-ачафхәа зжыхәа ашьтыбжь аафлоз аймаақәыршәфы Сергогы ижыхәа ашьтыбжь еикәтәахьаны, «чыгә-чыгә» хәа аңенцьыр азәы днас-насит. Аңенцьыр снадххылазар, адәахьала дгылоуп Кьыршьал. Ачымазцәа рпижама маңәа, цәахәа-цәахәа иалданы, еилыграаза ишәуп, абахтафынтә дыбналазшәа. Ижәфа итарцоуп апалта. Аңенцьыр ааимцааны, арахь уааи хәа наиахәаны, ашә изаартрахь сфынасхеит.

– Улкәатц, атакәажә думырфыхан, – ихәан, сара ашәаф снейаанза, дышгылаз ишьапы ааихиган, ицәеижьы шытәаазгы, дласны аңенцьыр дынкылсит. – Амедсестра сылцәыбналеит. Иахьа изфыз ажәеинраалак сузаңхьар стахуп.

Дахьсыртәо, дахьсыргыло сақәымшәо сшыфнахаз аниба акәхап, амца днатцха-фатцхан, ақытафынтә иаазгаз цьма шьтәак ацәа ауацьяф аңхьа икаршәын, дааханы, ишьапкәа неитцапсашәа днатәеит. Ипалта ижәфа иштарпац итарпан.

Бзиара затцәык аман абри суада. Чачаа рычекәа ацәаакыра рпыхагахар хәа ишәозар акәхарын, адашьма хыгәра цсызакгы адгьыл ишафәгамызгы, иандыргылоз анышә тыхны, арацәа тажьны иахыфкартаз афнытә, ацәаакыра амамызт, апакаи рықәломызт ашәфәкәа. Ацәаакыратцәкьа шыфнамызгы, ахьта сыцәилалар хәа сшәон сысас дахь. Амфы мыждагы аусыцәмацмыз, аха ишсылшоз амца еикәыстцеит.

– Ирцә наф, – ихәан, афымца лашара сырцәеит. Амца иацрыцуаз алашара хазхон, аха апоет, иажәеинраалакәа ақбаад ишанызгы, дапхьомызт, фырхәала идыруан.

Дапхьеит акы, дрыпхьеит фба-хца. Ускан сара ажәеинраалакәа рыфара сафәытцхьан. Аха сиеицшын, бзиа иибоз аңхәыс дызпыртцны дцаз ахатца. Ус зыхьыз, бзиабарала, шыыцра бзиала дрыхәаңшуеит, дызрыхәозар, иара ихьыз рмыхьырц, цьара акала дрыхәарц итахуп зыбзиабара тәыипца изцу. Сара, апоезиа иканажьхьаз, апоезиа зегьрыла иаңшәыманы изтаз апоет уажәы сызлаихәоз акы затцәык афы акәын – изызырфара. Убри акәын иаргы иидахыз. Ашьтахь, хапатуеикәцара ашықәсқәа анахыла, сара еилыскааит,

Кьыршьал бзиа ишибоз, җазшьа бзианы ишимаз иҗахцәа, идырцәа азызырѡуа ажәеинраалақәа рыпхьара.

Схынхәып хуацъаҕ ахь. Амца шеишеиуа иҗоуп. Акәахьча дықәтәоуп Кьыршьал. Блокнот хәычык икуп. Атрибуна дықәгылоушәа, ихы шытыхны, дапхьоит ажәеинраала. Атцыхәтәан җааиҗуеит:

– Уажәшьта уаргыы акы усзапхьа!

Дышпәҗало ани, зызбахә сымаз, аргамә, зеггы еицырдыруа, апхәыс бзиа дызбоз, аха зыбзиабара зцәызыз ахатца? Иаха-иаха имазаитәуеит, иаха-иаха ихәәеуеит ибзиабара.

Кьыршьал аҗенцъыр даннас-насуаз сзыпхьоз аурыс поет ишәҗәы аашыҗысхит. Уамак цуамызт И. А. Бунин дмодаханы дцәыртциҗьтеи, саргыы схазыхәан даасыртиҗьтеи. Иуҗацырцыруа иблахкыгоу, ишыалашыну уи иажәабжықәа сыхызаны срымән, аха уажәы сзыпхьоз иажәеинраалақәа раҗәын. Асҗак бзиа избоз ашәҗәыѡѡы ирҗиамҗа, цыхәа ахьынзамоу, инҗыртәааны издыруазар сҗахын. Жә-томкны иҗыцхьаз иѡымҗақәа реизга аҗнытә, ажәеинраалақәа зныз, актәи атом аҗәын сзыпхьоз. Кьыршьал сизапхьеит Бунин иажәеинраалақ, сизрыпхьеит ѡба-хҗа. «Ақыҗа» зыхьызыз ажәеинраалақ ѡынтә саирпхьеит.

Аҗх неигәоны, дшааз еицш, ипалта ижәѡахыр инҗарҗа, ишыапы нхыганы, аҗенцъыр дынкылсны дцеит ахәшәтәыртахь.

Исыпхьазомызт, шаҗантәыз сгәалашәом, абас ауацъаҕ апхьа хҗәаны, хҗеицәажәоз, ажәеинраалақәа хашрыпхьоз, акырынтә аҗх шнаскыаагоз. Ахәшәтәыртаҗ, иҗсы зыҗхәараз, алиҗатура азбахә ала дзацәажәашаз уаѡ дахьымамыз, җынха дызмамыз амба шыаҗа гәыдикилон хәа шаҗәмыз уи сқәацә ашҗа дзааиуаз, ашәҗәыѡѡцәа дсасны рҗаара, иаргыы исасны иҗаалар бзиа ишибоз, сымѡашыахуа аҗәра згеит шықәсқәак анҗы. Убарҗ хәицәажәарақәа, хәацъаҕ-хәышҗаара хәылпазқәа, ишысхәаз еицш, зеггы сгәалашәом, исгәалашәазозаргыы еҗабашәҗаху, аха, сгәанала, дача ѡ-хәылпазык рылацәажәара иаҗсоуп. Урҗ сымшынҗагыы иануп.

– Ахәышәтәыртахь исыт, – ихәан, истейт Кыршьал Бунин иажәеинраалақәа зныз актәи атом. Мышқәак аатцханы, хәыл-пазык, ынтә сызирцхьаз Бунин иажәеинраала «Ақыта» ейтаганы, иманы дааит. Дысзацхьейт ейтеигаз. Исгәацхейт, аха ибжы тганы данацхьа, ажәеинраала амузыка, аритмика цъара-цъара ишыхәанчақәаз гәатаны, агәынамзара изнартысызар акәхарын, данцоз, ашәкәы ишаграз, ейта игахит. Убри ауа, атцх уамак имцацызт аҕнытә, ацсхәа шылзымдыруазгы, ажәеинраалақәа хашрыцхьоз анлаха, альбом дук лыманы даафналейт, лмаҭацәа ус ахьлархәоз аҕнытә, саргы Бабуа хәа засхәоз, зыфны сыфназ, ацсуа полковник Леиуа Гәаланзиа ианхәа.

– Ажәеинраалақәа рыцхьара шәаналага, сқәыцшра аас-гәаланаршәейт. Ибзианы дыздыруан, саншыцәа ирытцкарыз апоет Гьаргь Чачба. Дызбахьан, афгы изыснахахьан Илия Чавчавазе, – лхәейт аҭакәажә. Аухантәарак Кыршьал длацәажәон. Чавчавазе изыхәан Бабуа илхәаз шыақәлыргәгәарц, насгы дазыгәду-ахычәхәаны лальбом ду иаа-гәылылхит фото дук. Афото аҕы акрыфо-акрыжәуа астал иахатәан ҭауади-аамстәи. Ратцәақәа ркын, игәацхейбашьаны ишеибаныхәоз ыашьомызт. Астал аганаҕы дкахәхәа, дытцәрышкәаза, ахкәажә маҭәала деилахәаны, аирыз кны дыр-хагылоуп лара, хацхьа итәоу аҭакәажә Бабуа.

– Аҕы знахәшаз дхәмамкәа акәмызт. Асас дахь иахәтыразы ынахәс сара сдыргылейт, – лхәейт.

Кыршьали сарей ицъашьо-илакәшьо хәхәацшуан аҭоу-рыхтә документ.

Абри ананыраҕ имфацысыз дачәа еибадыррак, ейцәажәарак атәгы салацәажәарц сҭахуп. Уажәадагы дызбақәахьан абри аҭакәажә лҕы иааилоз дачәа аҭакәажәык. Лышәагаа кьаҕын, иаагәауҭартә лыбҕа хәахьан, дкәашза дышлан. Аҭапырхәа ахатцаны ла хәычык, лхәхәы ейцштәкьа ишкәакәаза, дааццхьаза илыцын. Уи бырзен аҭакәажәын. Ананыра аладахьтәи аганахьала иҕаз ауадаҕы ифназ абырзенцәа, ани цхаи рҕы даалон, аха Бабуагы ларгы ашҭаҕы инатәаны акраамҭа ейцәажәалон, ала хәычы

иалахәмаруан. Раңхъа сниасны, судахь санца, ааигәа Кыршьал ажәеинраалақәа дышрыңхьоз, апоетцәа Чачбеи Чавчавазеи рызбахә хшалацәажәоз, сара, ифныдаз-игәарадаз акыдтәалагы ашәкәыџџра сыгешазысшәауа атәкәа Бабуа илалхәазар акәхап, избанзар, суада сшыџнатәаз, ашә дна-насын, лласба хәычы лыварцало, дааџналеит абырзен такәажә.

– Уара ашәкәыџџра уафызаап. Икалап уазфлымхәхар, ажәабжык уасхәарц стахуп. Сара дыздыруан ацсуа поетк, – хәа фәалтит.

Днасыртәеит. Скәардә затәы дықәтәоуп. Иџахъаз часак амтасыршәын, ацгәы азхара анафалак, ахәынац ишала-хәмаруеицш, иалахәмаруан лла хәычы.

– Дызустадашь?

– Ихъзи ижәлеи сыздыруам, аха дшацсуаз, ажәеинраала-қәа шиџуаз здыруеит, – лхәеит атакәажә. – Уи дтаркит џажәи жәибжы рзыхәан. Дхырцеит. Казахстан днанагеит. Убрака хнанагеит Ацсны инхоз абырзенцәагы. Стаацәеи сареи хәхыџназ, хәаигәара, таацәарак рфы дыџнан. Еилызкаауа-даз, аха дрыңхьон ацсышәала иажәеинраалақәа. Даңхәаны даналгалак: «Ишәгәамцхеи, аума амхәои, еилышәымкааи?!» ихәон ддышәырччо. Зегы бзиа дырбон.

– Ихыцуаз?

– Шықәса џынџажәа ракара ихыцуазар каларын.

Абри хәицәажәара атәы иасхәеит Кыршьал. Атакәажәи иареи еибасырдырыц дсыхәеит. Исгәалашәоит, хәылца-зык, дшааиц, Бабуа лфы данааи атакәажә, ахәшәтәыртафы снейн иасхәеит Кыршьал. Ахәкымыцәа ишырымуаз дааит. Акраамта длазтаауан. Абыржәы исахауа цыысшьоит дышлазтаақәоз: «Ихахәы зеицшраз? Ицшышьаз? Ина-цәкыарақәа кыафқәазу иауқәазу? Ихаҟа шәагаала да-банзаказ?»

Акраамта ашта хәычафы итәаны еицәажәон.

– Ассир салхәеит убырзен такәажә! – ишьара дықәкыаны дықан Кыршьал. – Ах, ицсышьа рыцсышьахароуп уи дзырзыз!

– Дарбан?
– Дарбан умбои Леонти Лабахәуа.
– Дугәалазыршәзәи?
– Атакәажә зызбахә лымоу, Казахстан илбаз, хымпада, Леонти иоуп.

– Дәшәзар?
– Мап, сара агәра згоит Леонти шиакәыз.
– Уаанфас, уаанфас. Леонти җәжәи жәибжә рзоуп дандырзыз, Абырзенцәә Казахстанка ианхырцоз ынҗәжәи жәба рзоуп. Жәәә шықәса тхъан Леонти дтаркижытеи. Абаскаамта ицсы тазтгы, ихабарк итахцәә идимырхакәә каларызу?

– Икалон. Аҗныка ашәкәы аҗра азин имамызт. Җбагы, мазала шәкәык ааиштыр, итынхацәә ақәзуан. Уи иара идыруан. Баглан агафәф дыршыызшәә ирхәо башазар калоит. Атакәажә илхәәқәо рыла, Леонти иоуп, – иеизеиқәкуамызт Кыршыал.

Ауацәаҗ амца нтастеит. Атцх неигәаанзагы абри аухазтәи хәицәәжәара Леонти Лабахәә изкын. Кыршыал уи апоет дибәуан адунеиҗ поетк дәәә поетк бзиа дибар ахынзаилшауа, бзиа дибон ахатца иҗыза бзиа дахынзаизбауа. Леонти Лабахәә иажәеинраалақәә рацәаны җырхәала идыруан. Далацәәжәон ихатә дзеицшраз, иказшьаз, иуаҗышьаз. Деитаналагон иажәеинраалақәә рхәара. Кыршыал идыруан, слымхала исаҳаит, акыцхь ианымлаз, Леонти Лабахәә иажәеинраалақәәгы.

Сшалацәәжәоз, сажәә цқәа инамыгзакәә саҗәытцит. Бунин иажәеинраала еиҗеиган, рацхәа дансзацхәа ашьтахь, мшқәак анаат, дахышьтаз ибара снейт. Еиҗеигаз дәәә қәаадк аҗы иҗны, ашәкәы иагратцаны, ихәҗы игылаз ашьқац хәыц аҗы иқәын. Ибжыы мырдудцәакәә, деитанацхейт.

Убри аҗынахыс Бунин ишәкәы актәи атомгы, еиҗеигаз ажәеинраалагы, сара сзы иныбжәхәаша ицеит. Ишызыз, иахызыз, иахәа уажәгы исыздыруам. Ицкәын Денис излаихәо ала, абаскак игәацхаз, еиҗеигаз Бунин иажәеинраала, сара сыдагы, иара, Денис ишиаҳауаз, азәык-җыцҗак дырзацхәхъан.

Абрака интэеит хайфызара апериодк. Ажэа «хайфызара» арака уамак ианаалом. Кыршьал дсабзар ауртэ дсеихабын. Апстазаараф акыр мыкэмабара дрыкэшэахьан. Ихъз-ипша дуун. Дахъызоуп зхы идызкылашаз ишьашэалаз ракэын. Иа-реи сареи хайфызцэан еифызцэахар ахьынзауа ашэкэыффы еихаби уи амфэ ианылауа еитцбыки. Абри айфызарагы, иара атэала, пышэарақэак иртысит. Убасеипш тагылазаашыақэак срыкэшэеит, акьыпхь афы сымфэ кхеит, атипографияхь ирыштхьаз, Акэагы Москвагы сышэкэкэа ааныркылеит. Фызцэас исыпхьазоз, исықэлацэаз шэкэыффыцэақэак затца сыфныка имааирыз, адэахьы санырбалак, апсшэа шсархэо азэы ибар хэа ишэаны, инасыдкьон. Убаскан дшэаны да-хьаасыдкьаз уаха даазымхынхэзакэа хыкэк ахь дагазеит фызас исшьаз карьеристкгы. Сфызцэа рхыпхьазара иагхауа мацара, рыпхьазаразы напык иамоу анацэкьарақэа сызхартэ ианааи, сеипш зеипшыз шака ирызрыкэпалоз, шака рыцэгьа рызхэоз, убаскак рматцурақэа рфы реандыргэғэоз, сыбзарзы ахэара мацара акэымкэа, қэлак иеипш лассы-лассы дыстауан Кыршьал. Ишиашаз еилыскааит, зпа дымпсыц упэ диумыртэуан хэа ирхэо ажэапқа. Узыкэшэаз аипш зеипшроу, ма акыр иазааигэоу иакэшэхьоу иоуп уеилызкаа-уа. Кыршьал акыр амыкэмабарақэа, азалымдарақэа ихига-хьан, аиаша иазықэпэ, ихазы бзиа шизалымго идыруан, убри акьнитэ, идыруан ианаамтоу ауафы иажэа кэанда шака ахэ хараку.

Апсуа икэзшыоуп, аныхэафэ иинику, ауафы дзыпцоу инац-цаны, ажэа бзиақэа рхэара. Изахауа дгазамзар, еиликаауеит, дзыпсаны ихэоуи ианаццоуи. Аха усеипш ихэоу аныхэафэ дафэ бзиаракгы амоуп. Дапсамкэа ихэоу ажэақэа срыпса-хандаз, убас сегьыкалатцэкьандаз хэа ддырхэыцуеит, абзиарахь ипхьоит. Изхысхэаауа, Кыршьал ишэкэы «Ахэырбгьыц» иакэифыз ажэақэа роуп: «»ьумка! Гэык-псыкала бзиа узбо, агэабзиареи ақэфиара бзиазақэеи узеигьазшыо, з-Апсни зуаажэлари, хапсадгьыли ачын азы акэымкэа, ииашатцэкьаны бзиа избо, иатаххаргы зыпсы акэызцо, иудкыл абри сышэкэы хэычы. Кь. Чачхалиа, 9.

09. 67 ш. Аќаа». Еитасхәахуеит, аныхәаф бзиа иныхәафә еипшны иахьсыдыскылаз аамышьтахьгьы, реиха сыпсы ахац икылаханы ианыќаз аамтазы ихәаз арт ажәақәа, сара сзыхәан итыргәа дуун. Ишәќәқәа даеақы, сыпшәмеи сареи хахьзқәа нантаны, изқәифызгьы шәзаазгоит.

Бзиа избо гәык-псыкала,
Гәыла исзыкоу есымша.
Уаха имхәыцуа даеакала,
Есымша ишәзызфуа ажәеинраала,
Измоу ахрақәа рылша!
Иацымцо иахьабалак апша!
Аифызара ибжъазымтцо асал
Дшәыкәыхшоуп Кьыршьал.

12. 09. 69, Аќаа

Ҳаигәылацәан. Ақытаф Ҳанхозтгьы, амца еимаадо Ҳаи-зааигәан схәар ауан. Амшын ахықәафьнтә, ашьхаќа ухы рханы ушцо Лакоба иулицеи Маркс иулицеи ркәакь афы армарахь игылоу афнафы ауадақәа иман Кьыршьал. Афап-хьаќа игылоу афбатәи афнафы сыфнан сара.

Акыр шахьтцуаз мфашьо, ацәа ахыпцы, иажәхьаз, ицәыш-за, еимгәачы папка дук ифьтцрак дшааиуаз, амшын ахықәаф Ҳааицылеит хәылпазык. Ҳаицәажәо, пьтраамтак апшахәа Ҳаван. Ҳулица Ҳаныланы, сахьынхоз афны ааигәара Ҳанааи, сихәеит дымфохьтырц. Баша апсышәаны ишысымхәоз, инеира ныхәак еипш ипхьазо, хшынтаацәоу бзиа дшахбоз идыруан.

– Сагьнеитцәќьап. Уажәааигәа тҫагәазы, сышнеиз сзым-дырзо, амцхә ыжәны саныќаз сахьнеиз азыхәан аминауатра-гьы шьтастцароуп, – ихәеит.

– Ауафы ижәны данькоу, реиха бзиа иибо рфәоуп дахьнеи-уа, – схәеит.

– Ма реиха ицәымгу, диеисырц, – ихәеит дпышәырччо Кьыршьал. Уи ипышәырччашьа даеазы ипышәырччашьа

еипшымызт. Икышәкәа анпышәырччоз, ипышәырччон ихы-иґы зегы, ипышәырччон игәы-ипсы. Хәарада, арака еиларџашыатәым, хыччашакә апышәырччареи гәадурала апышәырччареи. Хыччашакә, сатирала, имцабзу ажәакәа атцатаны данпышәырччоз, иара икышәкәа аччапшы рыкәын, уара укышәкәа ма урыцхауан, ма икәац-кәацон.

Аџныґа хнеит хәицны. Стәацәа аґсшәа шаареихәатәґыаз, афатә дырґхаанза, астал дахьнадтәалаз, аныхәаџ бзиа ныхәаґа хәычык ахәара шака дадхалогы дадымхалакәа, ишырхәо еипш, експромтла иааихышыт, хыхь иаазгаз ажәеинраала.

Атәым ажәакәа «експромт, моментальность», иаарласу ареакция, сызхаану ашәґәыџцәа зегы рахьтә, Алык-са Лашәриа иаамышґахь, реиха изнаалоны, реиха иззухәаша хәа издыруа Кыршьал иакәын. Абри ахшыџцак шыақәзыргәґәо аґырґштәкәа сымoup, аха урт зегы шәахәара салагар, ажәа шәасыршыуеит. Иаазгоит ґырґштәы затґык.

Хәылґазык, ақалақь ахаидеи, ашыкыбжыы айқәтәара ианаґыз, Лакоба иулицаґы, Кыршьал иџны ааигәара хғылан. Цәара сыццакуан. Иара агазет «Аґсны қапшы» ахатә корреспондентс иқалақь гәакыа, акымкәа-џбамкәа ажәеинраалакәа зхихәаахыаз Ткәарчал дадын. Аиџызара, ашәґәыџцәа реитәнеиааира, хтак еицтадыршәуа, азцаарақәа хашрылацәажәоз, архәара даавцын, хаґхыа даагылеит, ихы нкажь-аакажыуа, абна дылоушәа, аулицаґы акажыцәара ґазшыас измаз, хґыцыаґы хнаигәылапшны ибзианы иахдыруз хатцак. Икаларын, убри ахатца цәгыарак ґаитцахыазтґы Кыршьал изыхәан. Икаларын, иара Кыршьал убри ахатца анкыа пату иқәитцозтґы, џызас диґхыазозтґы, ашыґахь, апоет имаз ацәанырра цкыа, ацәанырра бзиа убри ахатца ирхәашыызтґы, убри аґнытә ианаимыжыуазтґы. Гәынхәтыстала убасшәақәoup ишеилыскаауа, убри ауаџ дшаахадгылатәґыаз, дхыати-патиуа, ицәа дтәцәи-ґахынхәуа, гәы атцазамкәа дпышәырччо, аґсшәа шаахаихәатәґыаз, уаха аґсшәаґы

иамхэакэа, ишьтахька шыафак аақатцаны, ибла дхыңшыло, Кыршыал иааҥиркыаз ажэа. Ихъз ааихэан:

– Ашьжымтан шаанза, аулицақэа дрыцкыанза, зныкыр ақалақ уалсхыу? – ихэан, днаиазтцааит.

– Сышпалымсыц, аулицақэа цэгала иками, ыы, ыхы, – ицэа дынтатцэи-аататцэиит ахатца.

– Уалымсхыеи, иумбахыеи? Игэоутахыу ацыгэқэа шыны, иркыицны аулица ишаныжылоу? Шамахамзар, амашына иашьзом ала. Убри зыхкыауа уазхыицхыу?

– Акрыздыруоу, Кыршыал, хы-хы-хы! Уи сеидроу, ххыкь тфу! – иргеит, ицэа дтасуа ахатца, ихылца ааихихын ипашза исаз ихгы инапы ныкэишыит.

– Убри зыхкыо убри ауп, ишшэырза инагоу атротуар, ииашаза ианыланы ицоит ала. Ус икам ацгэы. Уи ахаан мфак ианыршэла, иашаза изныкэазом.

– Аа, аиеи, уи бзианы иазгэоутеит, Кыршыал, – ицегь ицэа дынталаны, изеилымкаазшэа қатцаны, «хи-хи-хи» хэа, амцакыақыафцэа зегы усгы рыччаңшь еицшуп, мцакыақыарала дааччан, Кыршыал иихэаз дача цыоукы рахь ииаганы, ихы нкажы-аакажыа имфыхь ифынеихеит ахатца.

Кыршыал Чачхалиеи Алыкыса Лашэриеи, гэактэақралиеи, мчылиеи акэымкэа, ииашатэкыаны ақсабара ипоетцэаны иашаз, афыцбагыатцыхэтэантэи рымшкэа ансгэалашэо, еснагь схафы иааиуеит абасеицш хшыфццарак. Ауафы ақсабара инаҥоит абафхатэра. Ақсабара дахшоит иара, ауафы ихатгы. Иацбал анааигэанатэлак, ибафхатэрала ихэарц ақсабара иднатцаз ирласны ирхэара, ирццакра иалагоит. Зарцысра атэымта итагылаз, абгаб чмазафхап акэымзар, ахаан ихы имыхыиц ззухэашаз Алыкыса Лашэриа, ицсра мшкэак шагыз:

– Ажы азымккэа акалат анхышэтлак, ажы тыфрны ишкацсо шэымбахыеи? Убасоуп ажэеинраалақэа шаауа. Акы фны салгаанза, исзымчхакэа, схы сызнымкылакэа, дачақы афара салагоит, – хэа фааитит. Абарт ажэақэа ихэар илшон Кыршыалгы. Ицстазаара атцыхэтэантэи амзақэа, амшкэа рзыхэан уи шака ифуаз ала, ашэкыффара даналага инаркны ифуазтгы, ақсуа поетцэа зегы ирфхыоу акара ихала ифыргы каларын. Уааицылаццхыаза, аамтеи агэацхареи шэымазар,

ажәеинраала җыцк дузацхьон. Акыцхьра, ахьз-ацша, ацара ухәа акгы азхәыцха имамызт. Назаза имәа ақәламтазы, иланатаз, игәатца итанатаз зеггы инархәар атахын ацсабара. Икаларын,ихаҗа ицәа иалашәахьазтгы иацыл шааигәахьаз. Игәы каханы, ицәажәашьақәа сгәамцхеит уахык. «Зеипш камло егыкам, адунеиажә усгы иуаароуп» хәа сгәы иааташәеит. Мшқәак анаатц, сиҳәаны афныка дназгеит. Хазы хахьтәаша ауада усгы исымамызт. Стәацәа хәыцгы-дуггы агәылара исышьтит. Заа исырмазеихьан амагнитафон. Сиҳәосичо, ашьшьыхәа дналазгалеит ажәеинраалақәа рыцхьара. Иара дацхьон, амагнитафон ианнатцон.

Сгәалашәарақәа хсыркәшарц стәхуп, ашәкәыфәцәа рыфныцка акраамтагы анекдотцас ирхәоз, ииашатәкьаны икалаз хтыс лахәых хәыцык ала. Атаацәара салалахьан. Хатыр зкәитцоз, иахьызаз, шәкәыфәык дицны дааит уахык Кыршьал. Хханагалеит ажәеинраалақәа рыцхьара. Атцхцеит. Кыршьал ажәеинраалақәа рыцхьара дшафыз, хьыза адиван дахьныкәтәаз дыцәеит. Саргы цкьа сзырәуан хәа шәасхәар шәызжәеит, аха иажәеинраалақәа дышрыцхьац, хагәхьаа зынзаскгы имкзакәа, рыцхьара дафын, зыцсатә шкәакәахаша Кыршьал. Атцыхәтәан дзыцхьаз ажәеинраала, атцыхәтәантәи ацәахәақәа: «Атакси, атакси!» – хәа интәон. Икалап цас иузар, икалап ажәеинраала ацхьара даланагаланы, усшәа икалазаргы, аха цас иузар хәа агәшара зсымоу уи ауп, икалаз инеихаргыла-инеитцаргыла адырәәены зеггы иреихәеит Кыршьал ихаҗа. Ибжы днацәхәхәаны, иажәеинраала антәамтаз: «Атаски!» – анихәа, иамхацәахьаз хьыза дцәырханы: «Иабакоу?! Иабакоу?! Иаанкыл!» – ихәан, дөатцкәеит. Кыршьал гәыкала дыччеит.

Сантамтақәа хсыркәшарц стәхуп хшыфәцарак ала. Анхәы иеггы илагы иара иеипшхоит рхәоит. Инеитарсны иаххәап. Ашәкәыфәы ихаҗа дзеипшроу еипшоуп ишыкоу ифымтақәагы. Алахәа кыруеит, ардәына шәахәоит, афбагы цшшәык шрымоуггы. Абри ахшыфәцара шака ииашоу дәәа зныкгы агәра згоит Кыршьал Чачхалиа ифымтақәа снарыцхьаны, схафы дааганы санизхәыцлак ихаҗа.

АУАҘЫ ДЫКАНАТЦ

(Алықса Лашәрия изы)

«Атцла ғылоуп цашәла, ауаҕы – ауаҕы ила», – ахәоит аңсуа жәаңқа. Ауадаҕра бааңс дтәшәама, агәырҕацәҕа иоума, агәкаҳара аҕынза днеима, ауаҕы царгәас диоурц, дахьейхо ауаҕы ишқа ауп. Ихышхытәа ицо агәырғараангы, игәырғара даеазәҕы даргәырғарц итаххоит.

Ажәытәтәи абырзенцәа иаңырцеит Антеи иххәау амиф. Ишьаңқәа адгьыл иахькысуанатц, иаишьа имамызт Антеи. Геракл, амч аамышьтахь, ахшыҕы змаз, Антеи даашьтыхны, адгьыл днаңеиган, иаармарианы диааит. Хәарада, дзыхшаз идгьыл ада цсыхәа имам ауаҕы. Аха, иамуришь, абри алегенда даеакалагы иаахархәыр? Антеи амч шиланатцоз еипш адгьыл, иаишьа имоуа, ауаҕы амч илазцо ауаҕ иоуп. Данаазатәха ауаҕы, датцаханы далгоит. Ауаҕы изыхәан ус дкалар ауеит дызхаану, зыңсы тоу, аха ус изыкалар ауеит адунеи зыңсахьоу ихаҕсахьагы. Убри азыхәан акәһап, алегендатә, амифологиатә мамзаргы зыңсы таны икацәкьаз, даныңсынахыс, дызлакацәкьаз ихаҕсахьа ицегь нацтауа, изырызбауа, изаңырцауа афырхацәа. Рымҕа уадаҕ аҕы урт рхаҕсахьа рыцдырхыраауеит.

Дышәкәыҕзамзаргы, ихьз-иңша мырзуа, ажәабжькәа наиххәауа, ихаҕсахьа иаҳа-иаҳа инацтауа, аңсуаа зыз-бахә рхәалаша рцеицәа дреиуан Алықса Лашәрия. Дмачзан уи иакара иуаҕ гәымшәаз, уи иакара аиаша иазықәпауаз, зыхшыҕ царыз, хәаа амамкәа, агәы тбаа зыз-таз, иааинырсланы, блеихаңкәысрак ахмырткәа, зажәа ахәа цахәцахә иаҕызаха аҕаазырхоз, сихааным даеа аңсуа поетк, уи иакара дышқәыпшаз ажәлар дрылатәаны, хәычгы-дугы деицырдыруа иказ.

Аңсстазаара, ишыжәдыруа, аиааирақәеи, ҕыда, цхьака ацареи рыла мацара ишьақәгылам, ишышьақәгылам еипш

кахарала, шытахъка ацарала мацара. Икамхац, дкаханы имгылац, издыруам апстазаара зыпсоу, имбац анасыц иашаткъа зыхъзу, ихэеит, аурыс поетк. Сгэамч уаха налымшо афынза снейртэ, изыхъазаалак, стасымчала, тагэтасрақэак, мыкэмабарақэак срықэшэахъеит. Реиха атцафы саннеилак, уи апоет, уи афилософ ихафсахъа схафы иааганы изхэыцра сналагоит. Сазаатгыланы, сазхэыцноуп ишизысхэаз урт афажэак: апоет, нас афилософ хэа. Апстазаара атцабыргра идикылон, ицэа-ижъы, игэы-ицсы ианыруан поеттас. Икалам ныкэыршэны, адэахъы данындэылтлак, ипоетра инацлон афилософра. Ихы-ифы икэлон афапха-фаччара, афилософ ишиказшьоу еипш, апстазаара иуморла азнейра, иумортэ блала ахэапшра. Ипоеттэ бафхатэра зладууз, имхэар амуа игэатца итаз зларацэаз, излахъантаз ала, афилософиатэ бла ихамызтгы, инитызгы изынтцуамызт.

Сгэырцкэыл сеижьар, сымшынца сариашоит. Рапхъаза данызбаз... Атыхэтэантэи имш аены, сылабжыш сыхэлатцэо, санихагылаз... Урт аф-мшык, ирыбжьанакыз, хэышықэса... Шахатс схата сызмаз... Изааигэаз ркнытэ ирхэамтоу акык-фбак... Аха айхарак сыблала избаз, слымхала исахаз...

Шака ахэара-ашэара уадафугеи, уафцсык ицстазаарафы даеа уафцсык инаигзарц илшауа ароль.

Инасыцсырхыраап сымшынцакэа, сыблокноткэа... Уи апоет, уи Ауафы ихафсахъа сара ишысзаанхаз, абжак иадам-харгы, апхъаф ифынза исызнагар, ибзиара исыду, исыкэу ауалпшьа, ицсы афапхъа исшэеит хэа сгэы скычуан.

Аханатэ...

1954 шықэсазы Лыхны ашкол стан. Церуал мза аналагамтаз, енак, аперемена аан, акоридор сыбжьаланы сышнеиуаз, хартафы Платон Семион-ица Шьякрыл дышидгылаз збеит шэагаала дшаанagara иказ, плашь цагак, плашь цэышк ишэтцаны, зтэымта итагылаз хатцарцыск. Длахфыхны ицэажэашъеи игылашьеи рыла аилкаара мариян убри ауаф илабара даараза дшеигэырғъаз хартафы. Ицэажэашъа адаггы, акы данеигэырғъо, мамзарггы гэынхарак аниоулак, илапқыкэшэа наца-фацо, лассы-ласс атцыс-тысра иалагон.

шәара ишәтаһу статиа хәычык акәһап. Убри азыхәан абранза ушқаауаз, Алиоша, иаауцхандаз. Иаарласны иукәсыршәоит.

Дара шеицәажәоз, сара аурок ахь сцеит. Аурок нцәан, афбатәи аперемеһа аангы игәастеит Алыкәса артцафцәа руадафы дшыказ. Шыкәсқәак аныбжыыс, хәнеизааигәаха, лыхнытәи хәикәшәара игәаларшәауа, ус ҫааитит:

– Дырмит Гәлиа изыхәан Лыхны шыапыла сцаргы иҫхасшьом, аха усқан сызнеиз, уи хлитература аб изыхәан мацара акәуцъушьома. Иара шәырцафы Шыакрыл изыхәан, акы зфырц сҫахын. Уи иеицш зеицшу хәамамызтгы, хәшәкәыфәра уажәшьта еикәыцәахьазаарын. Ацсуа бызшәеи алитературеи ахәыцқәа дыртцара акәым, ацсышәала уахьцәажәо мацара уахырҫаны аиакәым уакәдыршәар аналшоз ашыкәсқәа раан, иара лхаа рхәыцқәа дыртцара аҫынгы даанымгылакәа, Ацсны ашколқәа зегы дрыцхраауан. Ихәта ажәабжықәа ифуан ахәыцқәа рзыхәан, иеиҫеигон, артцага шәкәкәа еикәиришәон, ацсуа бызшәа ыказам, иршьит хәа реиҫа иа-нырхәоз аамтәзы, ицҳацәа афыцҫегы наукала ацсуа бызшәа атцәара, апропаганда азура иазикит, аиаша рхы ақәыр-цо иаазеит. – Ахара дыцшуа игәы дынҫахәыцын, иажәа инацитцеит. – Маҫҫахәаранза ифышьтыхны игылоуп афны. Ашҫафынтә уанахәацшлак, уара иубоит ацхәа иатцагылоу ашьаҫақәа. Ианеиҫаха афбатәи, ахцәтәи ариадқәа. Аха афны урт рыла мацара игылам. Уатцаланы уатцамцшыкәа иумбартә иатцагылоуп ашьаҫақәа агәтангы. Убарт, агәтантәи, усҫак бла иамбо ашьаҫақәа ракәымзар, афны агәта ҫабоит. Хбызшәа, хәцсуара иатцагылоу агәтантәи ашьаҫақәа дреиуоуп уи артцаф ду.

Ф-ажәак еихысхәаалоит. Уажәааигәа сықан Лыхны. Агәеи-зхара снаҫеит ашкол ҫыц идыргылаз П. С. Шыакрыл ихьз ахьахырҫаз, хәскульпторцәа иреиҫу руазәк, В. Цьениа иҫа-цмҫаны уи ибиуст ахьфнагылоу ухәа, ажәакала, усҫак бла иамбауа афны агәтантәи хәа апоет дызҫыз ашьаҫа ацхәаҫа иааханы, ибзианы абла иабартә иахьныкәаз. Аха уртқәа ра-кәым уи артцаф ду изыхәан баҫас иҫалаша. Хәтыр ақәлароуп, цхәаҫа ицароуп иара ицсҫазаара зыхҫниҫаз аус – ацсуа

бызшәа адырра, аңсышәала ашәкәыңхәара. Уи аганахәала сгәы ейхызышкәашаз збеит Лыхны. Афакткәа – арака ирты-
пым. Урт рыриашара ашкол анапхгащәа рымацара рымч
акәхом. Рхы пхьарымкыроуп ақыта анапхгащәа. Даңсуаны
зхәычы аңсуа школ дтазымтаз, зхәычы аңсшәа измырттаз,
ламысла азин имам Шьафрыл ихьз зху ашкол ашта аталара.

Алықса Лашәриа ускан Лыхны дзызнейз П. С. Шьафрыл
игәалашәарақәа иаарласны ианылеит агазет «Аңсны кәңшъ». Иңс-
тазаара зегь убас икан уи апоет. Ибзиабара – мазала
кәыпсычхарамызт, ицәымгра – цәытауазыррамызт. Иахьал-
шо – ажәа, иахьалымшо – атаңкәым хәа адәы икәыз азәы
иакәын. Ихата данызба, иахагы срызфлымхаеит ифымтақәа.
Истатиаз, иажәеинраалаз ихьз назтафны иаазбалак,
иагәылңкааны истәахуан. Хаикәшәара схатәы жәеинраалақәа
рыфразгы гәахәарак снаҗеит. Амала, хаибадырра Лыхны
изахымсгәышьеит. Ацара злестоз абызшәакәеи ашколкәеи
рыңсахра сшыхәычыз садыршыцылахьан. Лыхны ашьтахь
Акәа стан ашкол. Аха ацара аткыс уажәшьта икоу даҗе мфоуп
хәа схазы исызбахьаны, убри амфә санылахьаны, импсыша
аңма аматә азылакәуеит хәа, уи апоети сареи хаикәшәеит
реиха сахьымгәығзоз. Ациаа кәта амцабз нахькысыр
аңшшәы шынахкьо еиңш, ақыта иснаҗаз аңхашьаңхатцара
акыр инасыңсаахьан. Убасеиңш иказ ажәеинраалақәак
зыфуан, иреицәоу атыңхагы ишлахауа узамыңхьартә. Ата-
тын хахон. Афы хамтагылан. Хара иахтәын адунеи. Хтәан
аресторан «Рица» аҕны. Цәыцақәак анызжә, иңнартлазар
акәхарын уи амыжда, саб ихәашьа, афы зыбрукәа аркуа-
до – абз. Хастол иахатәаз ракәым, инахараны итәакәазгы
ирахартә сыбжы фтысцан, аңхәара салагеит, поемак иакара-
ха еитыхыз, урысшәала изфыз ажәеинраалак. Цакыла, аурыс
ихәашьа, улымхақәа арканзарын. Цаны, рифма-ритмала
ицәгьамкәа еикәыршәан. Игениалтәу фымтоуп хәа уаанза
исымаз агәрагара имцабзха иатцасуан «абру ркәадага». Ускан
уамак цуамызт иацәымшәакәа Есенин избахә рхәауа
иалагеиҗҗеи. Аха макьанагы итыцны, иртиуаны ишәкәы
хәа акгы спыхьамшәацызт. Деихьыжә-еикәыжә Акәа далан

тахмадак. Дыздыруаз идеизалон. Уи ҫырхәала иидыруаз ажәеинраалақәа тәа рымамызт. Еихаразак нцәас дипхьазон Есенин. Ааигәа хә-томкны итыцыз ишымтақәагы ирылам уи атахмада дзыпхьоз усқан. Аҫырцшра баацс ахаи атәеи еихоухар иафызахоит. Убас Есенин ихцша зхыз жәеинраалан ауаа сзыпхьоз.

– Уа бзиа шәхәеит, афызцәа! – ибжыы ытыцаны ҫааитит, патлыкак ахәдацәа ианкны иаахадгылаз ахатарпыс еила-шәыгә. Цқьа снаихәацшызар, абар Алықьса Лашәриа. Сзыпхьоз закә жәеинраалаз иахазар, насгы аресторанаҫ сахыбаз, сшибақәаз... Имеикәыцәацкәа исзынханы исымаз цхашьарак насызцәыртит.

– Атәыцак хзынкыл, еси свои, – ихәеит хфызак.

– Шәыснхәарц стахуп апоезиа бзиа иахыжәбо азы-хәан, – ихәеит хасас. – Уара ажәеинраалақәа рыфара улшоит. Иухьзузеи?

– Знык хайбадырхәеит, – схәашьа зажәза игәаласыршәеит Лыхны хшеибадырыз.

– Кох! Уара ынтә аа-класск иалгаз уоума?!

– Аха жәба зныкгы дзаламгеит, – ихәеит Фикса захьзыз хфызак. – Ари хара хпоет иоуп. Хара хзыхәан мацароуп изиоуа.

– Ашкол азәгы шәтазами? – иааимфатәшәа днахазтәаит Алықьса.

– Хара ххатәы школа хамоуп, папаша, – ихәеит Уа. Иҫацха-ҫацчара наихкьан, мцабзк нархыхәхәылеит Алықьса иблақәа. Акыр цхьаны еилыскааит уи, ианацахха, итацкәым ағәра аужьрагы дшазыманшәалаз. Ицъасшьоит хфыза қышәқәтарала «папаша» хәа иихәаз иахкьаны ауаа аисра ахыкьамлаз. Иазирхәит ажәа. Ихәаны алгаха имтақәа, днаимпытасны иааимпытчихит азара тархәала, иртәишәа, ихыкакаашәа иикыз апапирос.

– Уахәацш ари зеицшроу, – иахагы азара нтаирхәалеит апапирос. Икәлаз изымдырызт днахәацшит хфыза. Алықьса итегы иааирхәеит апапирос. – Абри зеицшроу умбои? – ишьапқәа еикәыршәны, изнапык асқам абҫа ихшьны итәаз хфыза ишкә хаанацшит харгы. – Уахәацш шака шәеицшу

ари апапириси уареи?! – Хәйиза иахаз игәы иалсрызу, дахыччарызу изымдыруа дахьынзасхәйцуаз, апоет иныхәәфа инацитдеит. Ашьтахь зынзаск инаихаирштит. Ус иказшьан уи. Игәы нзырхаз ианажьра изымариан. Цсраенынза еилытцит хәа ззухәози иареи уатцәы ахьхәхәа еицәажәо ишеицу убон. Иахьа уажәы санизхәйцуа ицъасшьоит даеакгы. Издыруада ашәкәыџратә баџхатәра амазақәа ируакзар убри. Икоуп адгьылтцысра аныкалаша заа, мшқәак шыбжьоу издыруа ацстәкәа. Хапхьака изџаефы баацсхаша ацәгьара ахы аныцнахуа, макьана даеа блакы ианазгәамто, рацхьа игәанатоит абаџхатәра. Излакоу иацызцауа асаркьа инахәацшны, афьтра иалагоит, шәгәышәеаныз, иаанышәымкылар, иахьакәым шәкылнагоит хәа. Ихалшоит иахзааигәоу фырцштәы бзиаак аахгар. Изахауадаз акәымзар, асаркьал иасуа, абжьы аргеит џажәижабатәи ашыкәс еикәатцәакәа ианрылагашаз аламталазы, абжьы аргеит ашхныцсылара, ацшәмадара амџанылара ханалагагы. Ацстазаара зегьы ашқа мацара акәымкәа, чыдала азәы далкааны идукуларгы аеуит абри. Изхысхәауа абри ауп: ицәымгыз, иицахыз зегьы сара иабаздыруаз, аха ихәымгаишьо афынза ицәымгыз азәыкџыцәк ибзианы издыруеит. Урт ркнытә икоуп ускан зынзаск икәыпшкәаз. Икарцахьаз ацәгьагы абзиагы мацзан. Акыр шыкәса набжьысит. Урт ркнытә дарбанзаалак азәгы ицстазаара уатцашьыцуа дзыкамлеит, инаргәалашәан иаарзырхәоит: «Алыкьса Лашәриа баша дицәымгыз цъушьома?!» – хәа.

Ауаа дырдыруеит хәа ауаџы изизырхәауа икаитцахьоу иускәа рзыхәан акәзар, Алыкьса Лашәриа иус – ашәкәыџрала мацара акәмызт жәлары зегь дрылатцәаны, ииашатцәкьаны деицырдыруа дказтцаз. Уи иман убас еипш мхылдызк, ивсны ицозгы идызхалоз. Цаны, ибаџхатәра разкыс иаиуз, иара иџагыламтеи џынџажәи жәабатәи ашыкәсқәа раан хауаажәларратә цстазаарафы икалаз аитакра дуи еикәшәеит. Цсеивгарала жәлар ркәыпсычхара иахылтцыз бжьхеит иара ибжьы. Убри азыхәан акәын ихьз неимыркьа изырхәоз шәкәы иамыпхьазацызгы, аинтеллигенциагы, аха еихаразак уи дырдыруан, кумирс дрыман афар, астудентцәа.

Аресторан аҕы итээз «ашпана» ипатлыка кны данаахадгыла, дук мыртцыкэа, иара идтэалакээз, нас харантэи иаапшны дыздырыз, дызбаз зеггы хакэшеит. Ыоуку харантэи ихъз хэаны ҕыртун, ыоуку ратэцакэа кны иаины иатэца ианырҕыон. Аресторан хара иахтэуп, адгыл кэымпылгыы хшыапы иаткаэашоит, аҕшэымас иамоу хара хауп, ихамкызгыы итра дтахартэоит хэа иҕаз, ихамбазакэа, ашышыхэа аресторангыы аахампытхит, адгылгыы нахатчыша ицеит. Ажэеинраала данаҕхылак, ма ус ажэа анихэалак изакэ напеинкыараз иҕалоз, аҕкэа шаартиуаз, рыҕсы дырзалымхуа, дгэыдыркылауа «ухо-фиксараа» бзиа дшырбаз, «арт иршэараны иҕоугыы, сара исшэашагыы сара садгылоит, уатэы сааиуеит» хэа нарахэаны, аресторан дандэылтуаз, хара хзы ихадаз ажэа «Свои» хэа иара изы ишаххээз ухэа, зеггы зышэтахузеи, сара сзыхэангыы иатданакуазеи, аха мхэашыа амам сыҕстазаараҕ зегьрейха зтакыз, ханеиҕыртэуаз, шыарда иҕаф штэзгыы: «Уатэы ашыжымтан амшын ахыкэ аҕы аҕахуажэыртаҕы хайкэшэап, устахуп», – хэа иихээз ажэа.

Иҕаф тан, иахаштит хэа агэра ганы сыҕан. Акахуа усгыы исцэымҕын, аха зегь аҕоуп, снейт иахыхээз. Шаанзан. Аапынра иалагамтан. Сшыҕшыз, иахэы инацэакэа алшыны иныҕхыахэо, даакылсит. Избац иакэзамкэа, зынзаск даҕазэын. Убасҕак дтынчын, илахь еиҕэызшэа збеит. Иҕаларын гэтыха дуҕэак ддыргэамтуазаргыы, аха, иҕаларын, илахьейкэра итаацэаратэ ҕстазаара иахкыазаргыы, избанзар, изаазарызеи, уи аганахыала дызтахыз ргэы еизнархартэ дыҕагэышыамызт. Иказамызшэа, азбахэ зынзаск имхэазеит аухатэи хресторан. Даҕазэызтгыы ихшыҕыртдартэ ажэакэа днарылагарын. Кэрала ихабжыаз ажэашыкэсагыы наҕ инахабжыыхын, наҕнатэ еибадыруа аиҕызцэа еидтэалоушэа, акахуа ыжэуа, тынч хтэан. Апоезиа далацэажэон, изеихэо иара ишыашэалоу азэы сакэушэа.

– Аресторан аҕы узыҕхыоз ажэеинраалакэа рҕызцэа роума иумоу, уаҕы иикыҕхыша акгы умыҕзои? – ихэан ҕааитит иаалырҕыаны.

– Исымақәоуп.

– Шәышкол ағы уаха иәуа азәыр дтоу?

– Ааи, сөызцәакәакгы ыкоуп, қытак ҳаицалцит.

– Ажурнал ғыц атыцтра иалагеит. «Алашара» ахьзуп. Аиҳабыра рыәнағы ыкоуп аредакция. Убрака аус зуеит. Сөызцәа хәа узәуггы уарггы шәәымтақәа шәыманы шәсызней.

Иниасит аапын. Аңхынра иашықьымтан. Сара сыңстазаа-рағ ыкалахан иузмыриашоз еитакрак. Мап, сөызцәеи сареи ажәеинраалақәа хаманы иара иғы хәхьнеиз, ибзианы хәхьидикылаз, иахқыпцхьуеит хәа акык-әбак ахәанижыыз акәым, зынзаск даеакы, иееизамыз еитакран. Еицах амшын ахықә ағы, уажәы машәыршәа, разкыла хәикәшәеит уи ауаәи сареи.

– Ашьжьымтан аңхзы каскьеит, ибзианы аус зуит, – ихәеит. Адунеи абзиабара рхыхәхәыла ицон иблақәа.

– Ашьжьымтан уажәами, уанбагылеи, аус уухьазар?

– Шыжь ыгылаз иеан еаба атцаикит. Ашара адәы ишаа-қәлалак угылалароуп, – макьанагы далымтыцкәа дызлаз ишәкәыәфратә гәәхәара ашқа даахынхәын, ихы да-цәажәозшәа инацитцеит. – Адунеи еимаркуеит амреи апоети. Амра агылара акыр шагу дәагылоит апоет. Ускан адунеи иара итәуп. Нас иәагылоит амра. Уажәшьта уара иумаз хәа амра анапы инанитоит адунеи. Иара ихы дақәитуп. – Сара сышқа даахынхәит. – Апоезия ду иацахуп атцара дуггы. Ашкол ушалгалак, сара сахьтаз уцароуп. Уи еазны цкәа хәлацәажәап.

Дызжьар ибла ахыңшылашьа сымамызт. Иасхәеит ашколи сареи хшеицырцхьоу.

– Даара иееим царак уахьтам. Убаәхәтәра мацара акгы иухәом, уахау? Еихаразак убри ауп хәпсуа шәкәыәәцәа иры-гу. Цсабарала абаәхәтәра рымоуп, аха атцара рмоуит. Икоу уасхәап, артәфратә училишьче уталар утахьами? Иаарласны адкыларақәа кәлоит. Адкыларатә комиссия салоуп, суцхраап. Апышәарақәа узымтири?

– Уахь сназышьтуада! Жәба рғы сыштәаз сахьтырцаз аш-кол ағы инхеит сдокументкәа. Дытцоуп хәа наццаны исырто-зар акәхап.

– Изфезеи «ухо-фиксараа?» – ихэан днасазцааит.

– Уха дыкоуп. Фиксу забрали, – схэеит урыс бызшэала. Ө-ажэак еихысхэалоит. Аңсуа қытағы ииз, иаазаз Алықса Лашәриа даараза ибзианы аурысшәа ихэон. Иааиџуаз зеггы нбанцакыла иара ихала еиҥеигон. Уимоу, скетч хәычыкгыи урысшәала иџны икыпқхыит. Аха урысшәала аџра узаламго-зеи хәа иоухәар игәы иалсуан. Цәгыара бааңсзак изырузар еиңш акәын азбахә шихәоз раңхәатәи ишәкәы. Уи, ишдыру еиңш, иара аңсышәала ишиџызгыи, еиҥаганоуп ишыҥрыжьыз. Излеиҥаргаз абызшәа иара зынзаск иахәзомызт, хәарада, аиҥага зеиңшраз издыруамызт.

– Убас хәицәажәап. Уеазықатцала, аучилишьче уҥалароуп. Сара срацәажәоит. Аңышәарақәа ианрылаго аҥны унеи. Раңхәатәи аңышәара аңсуа литературоуп. Уаалаганы Иуа Коҥониа иџымҥақәа џбака-хҥака ғырхәала иҥа. Ухатәы жәеинраалақәа удыруоу? «Алашара» ианыларц иалаххқәаз иреиуақәоу. Фикса дыргеит ухәоу?! Хәзеггы мышкызны акы хәгоит. – Еиҥа илаша-лашо иблақәа инархылеит адунеи абзиабара.

Аңсуара иагәҥылсоу ажәаңкоуп: «Уала ихҥәаз дыхҥәазеит, ҥала ихҥәаз деиҥанхеит». Аҥынха унирхар, иҥаиҥеит игәыцхәу иуалыз. Уаргыи мышкызны уихъзап. Уихъымзаргыи ихъаам. Изакаразаалак ңыара акала дугәыцхәымкәа, уңсҥазаарағы аумаза зҥазкуа абзиаара узыҥаиҥданы, ууалңшыа ңыара акала иушәашазаргыи, уахъымзакәа, анышә хъшәашә шәыбжьалар, убри ауп ихъааугаша.

Аңышәарақәа анырҥиуаз аҥны сынкылсит аучилишьче аҥны. Аҥәа ашьхака уанхало, анаарағы иаҥагылоу аџны ңшза, уажәы К. Ковач ихъз зху амузеикатә школ ахыҥкоу акәын уи ахыҥказ. Сныџналеит. Дҥаңҥа-ҥаччо акомиссия дрылатәоуп Алықса. Абилет аашыҥсхит. Снахәаңшызар, сызмыңхәзац, исмаҳазац аџымҥақәа роуп иану. Сҥынңшылара злакалаз ала идырзар акәхап «азаақәрылара» сшағыз. Дџагыланы дааин сбилет аасымихит. Даңхъозшәа ныҥаиҥеит:

– Иуа Коҥониа ипоемақәа, – ихәеит акомиссия ирахартә. Нас сара даасыхәаңшын: – Ишҥа, Иуа Коҥониа ипоемақәа

урмыпхьазаци?! Аңсуа училишьче сталоит хәа ушқааи, хпоетцәа ирейгъу ифымтақәа урмыпхьакәа?!

Уара идыр уажәшьта ихәатәу амци, ихәатәым аиашеи. Акада ззымдыруа, санцамтақәа данрыпхьалак, иахнарцозеи ихәашт. Сзыцәшәаз, акомиссиа иалоу азәы абилет ааимхны днахәапшыр, хамц аахатцыцуеит, дабатәи Иуа Коғониоу, иабатәи поемақәоу ихәашт. Сыбжбы иаамыцхәцәангы ифтысцан: «Ифызцәа иман храк днафалеит Хмыц шәарыцаф ныкәафы!» – хәа сналагейт. Ацыхәанза издыруеит хәа агәра инаргартә ишыкәзгы схәашьа абжаранзагы сымнеицкәа, иазхоуп, ишудыруа агәра хгоит ихәан, сафәихит. Сналагейт даеакы. Еиҭа сааникылеит.

– Ари ихәта ажәеинраалақәа ифуеит. Коғониа ипоемақәа уажә ижәбама! Шәааи ихәта иифыз дахарпхьап, – ихәеит Алықьса.

– Хох, ииашатцәкьану?! Ажәеинраалақәа ифужар, уиами абжиа, – ихәеит нбанқәак ырхәанчауа, акомиссиа иалаз рцафык.

Игәашәтахьазар акәхап, ражәеинраалақәа шака ицсыеу акара, иахагы рыбжы рдуззаны иапхьалоит поетцәак. Иазызырфуа азхәыцха иоуам, насгы поет шака ибафхатәра мацу, убасқак иифуа ссирзоуп хәа агәра ганы дыкоуп. Убарт среицшхазазар акәхарын, сыбжбы антысцаза, адирижиор иеицш инапы насирбеит мацк иааларкәы хәа. Сапхьейт схатәы ажәеинраалак. Игәапхазшәа кәаитцейт Алықьса. Садырпхьейт даеакгы.

– «Хәба» итәтәуп, хымпада! – ихәеит иара, даеазәы ахәа-ха имтақәа.

– Ибжиоуп, Кара, уара ианухәа, хара хжыхәан ижакәануп, – ихәеит ани артцафы, дегынаихәачейт.

Изыцәшәауа иоуп бзиа ирбауа ихәеит Наполеон. Хәарада, зынзаск даеакын Алықьса Лашәриа бзиа дзырбоз. Сара сфы еихысымхзаргы, агәра згоит, иахатыраз ахәшьара бзиа сзыкәдыргылон. Шықәсқәак цхьаны еилыскааит изыгә-дуны хьызшьарас иархәоз «Кара» ахьынтәауаз. Зегы деи-цырдыруан Очамчыра Кара хәа азәы. Фныда-гәарада икәз,

тынха-тынты дызмазамыз азэы иакэын. Ихала ихазыхэан уи ахьызшьара Алыкъса ихэауа исахаит знык.

Уажэраанза исхэон Алыкъса Лашэриа шака ажэлар дрылатэаны дыказ, шака бзиа деицырбауаз. Аха зегьытцэка дыртахны калашья амамыт. Зегьы бзиа еицырбауа аеы нади ауп. Иаазтаху днакэтэоит, азэы ыкэбалла, еазэы – аеада иакэырцо акьахь накэтаны. Аеыццышэ избалак инапафы изаагом. Уака инацлеит ашыцра, ашьатибажэаара ухэа, нак икэиблаарц итахны, «ацсуа ччиаракэа» хэа ацсуа ихата дызхыччакэо, аха игага иапыртцраха ипырымтцкэо. Зегьы неицылан, аус ахьиуаз данамырх ашьтахь, жэлар рырфеиамта Аонафы, консультантс хэоума, аусура далагагэышьеит. Уажэы акапелла арепетициакаа ахыкарцо, Лакрба иулицафы икан уи Аоны. Директорс даман ауаф тынч, ауафы аамысташэа, ишьтыбжы мыргазакэа, хкультура арфеиаразы аус дукэа кызтаз Иван Кортау. Енак Ленин иулица саныланы, амшын ашка схы рханы снейуан. Сыпшызар, еснагь ишэыз, ашьтахь, ицстазаара даналт, ифыза гэакьацэа ируазэкыз, Фазиль Искандер уи изикыз ажэеинраалафы зызбахэ ихэаз аплашь цэыш ишэтаны ацша ихэхэы еилнаршэшэауа дааиуеит Алыкъса. Даул дуззак игэышпы иадуп. Адаул иадкнахалоуп ацхьарца. Урт ырыдфахэаланы, ахыц еицш, ихэхэаза иган иавцшуа ишьтахька изкэа икыдуп ахымаа. Адаул убаскак икьакьан, идуун, ханааипыла, иганахь днахеит акэымзар, хнапкэа еимаххыртэ изыназа-аазомыт. Иагацэа дызтадыргылаз, изааргаз еилыскааит, срызгэааит, избаз сылабжыш ханаркэкаалеит хэа шэасхэар мцуп, избанзар урткэа зегьы анеилыскаа ашьтахь, акыр анцоуп. Ускантцэка, цэгьамзар бзиа уаф дахыччом хэа, скьышэкэа ччапшык нарыкэлеит, избанзар итагылазаашья агэхьяа мкыкэа, дфацхья-фаччон ихатагы.

– Изакэызеи, Алыкъса, узцоу?

– Алыкъса акэым, аха Кара! Кара! Уцеи Очамчыра дгэароуп Кара хэа азэы. Кара – нкыдыгэгэала! – ихэеит, «дррым-ды-дым! Дррым-ды-дым!» ирган адаул днас-насит.

– Иабоуго арт зегьы?

– Жэлэр рырфеиамта афнафы ихаман. Аолимпиада хамоуп афилармонияфы, убра иахтахуп. Дааг акэашаф! – еиҥах – «дррым-ды-дым! Дррым-ды-дым!» хэа днас-насит.

– Иааг, иуцызгап.

– Еимыхшыа рымазам. Зегы еидфеахэалоуп, саргыи срыдфеахэалоуп. Уасла, Кара, адаул! Акэыд иахышы, иф ахэыл, – поетк ихъз ихэан, инацитцеит. – Ирифмакэа реиңш.

Абри аамтазы уи поетк иахасабала ихъз-иңша Аңсны ахэаакэа хараза иртысхъан, егырт абызшэакэа рахьишым-такэа еиҥаргахъан, иажэакэа ирылхны акымкэа-фбамкэа ашэакэаапыртахъанаккомпозиторцэа. Ирхэоит, ашэкэышфы ихата дзеиңшроу еилукаарц утахызар, ишымтакэа цкыа урыңхыа хэа. Уи ахышфтак ишеибгатакыоу адкылара уадафзаргыи, иахыиашакэоу рацэоуп. Сгэанала, Алыкыса Лашэриа ихаанзамызгыи ишымтакэа данрыңхыалак, уи апоет дзакэ уафыз ихафы аагара ицэуадафхом. Иуафышыеи ишэкэышфреи реиха иахъеидысло акафэоуп – иаартны ацэажэара. Игэы иҥаз ихэон иаахтны, ихэон ибзианы еилукаартэ.

Дафе мацк схынхэыр стахуп аучилишыче ашкэ. Хааз-кэылаз анацэа, абацэа еихаразак ирхэауа ажэа «Дтас-цеит» усқан, шамаха, азэгыи ихэауа уахауамызт ихшаз ирыдкыланы. Исымхэаргыи шэаргыи ижэдыруеит реи-харафык уи ажэа цакыс иартэуа, иагыикартацэкыауа. Убри ацакы бааңс аамхны иухэозар, Алыкыса Лашэриа стейтеит аучилишыче.

Ишысхэаз еиңш, иңсеивгагаз жэлэр рыкэңсычхараки Алыкыса Лашэриа ибжыи атгамтеи еикэшэеит. Алфа амца ахылцу, амца алфа ахылцу акэым уеизгыи-уеизгыи аус злоу. Ихадоу – ицэажэарагыи ианыңшуан убри.

Фбака фырңштэы. Шака иажэа цхафыруаз шэанахэап.

Пхыакатэи абицара рышьтахыкэа ихыаңшны, хаамта иана-хэаңшлак, агэра рзымго, ицъаршыа-лакэыршыакэо рацэаны ирбашт.

Ажэытэзатэи римтэи ашэкэышфы Светони иантцамтакэа рфы ихэоит ацезарцэа руазэы икаитцаз. Ихы иааташэо анаг-

зара шилшо дирбарц, дара реицтѣкѣа азинкѣа натаны, хаамтазтѣи абызшѣала иухѣозар, аихабыра ачленс иѣаи-цеит аѣы. Аихабыра анааилатѣоз, ацензар иѣгы ааганы инарыладыргылон. Светони иихѣаз иашатѣкѣоуп хѣа агѣра згоит, избанзар аткыс еиханы зыгѣрагара уцѣуадаѣхаша, аха ииашатѣкѣаны иѣалакѣаз сырхаануп сара схатѣтѣкѣагы.

Арт анцамтѣкѣа санрылагоз исхѣеит: ажѣлар рыгѣтыха зхѣауа, рхѣыцра анагзара иазыкѣѣауа цѣи бзиац дан-рызгылалак, уи ииашатѣкѣаны иихѣаз, ииашатѣкѣаны иѣаитцаз инаваргыланы, ихѣарц, иѣаитцарц ирѣтахкѣоугы иихѣатѣкѣазшѣа, иѣаитцатѣкѣазшѣа инаидырхѣалоит. Иѣалап Алыкѣса Лашѣриагы убас идырхѣалазар уажѣы исхѣарц истаху. Аха уи, ииашатѣкѣаны иѣалеит хѣа агѣра ганы, азѣымкѣа-ѣыцѣамкѣа ирхѣауа сахѣхѣан. Алыкѣса Лашѣриа иажѣеинраалакѣа иманы дынкылсзаап агазѣт «Аѣсны ѣаѣшь» аредактор хада иѣы. Мшыбзиа, хѣылбзиа хѣа акѣымкѣа, дшыныѣналаз, узырѣла хѣа инапы наиирбан, иажѣеинраа-лакѣа рыѣхѣара дналагеит. Усгы дзамыѣхѣар хѣа ушѣозу! Даѣхѣеит акы, даѣхѣеит ѣба. Аредактор хада дѣаббаза дтѣаны дихѣапшует. «Ишѣоубои, иукыѣхѣыртѣ иѣома, ибзиоума сажѣеинраалакѣа?» «Избанзар акѣхап, арѣыс, аха, рыѣхарас иѣалаз, урт злаѣу абызшѣа сара аахѣѣак сыздырзом», – ихѣеит аредактор хада. «Саѣоумцан, сара сахѣааиз аѣсуа газѣт аредактор хада иѣны ауп». «Ишѣа, редактор хадас узмоу агазѣт златѣтыѣа абызшѣа узымдырзону?!» «Исыздырзом». Ажѣабжѣ зхѣауаз уеизгы-уеизгы инаѣыршѣуан: «Абас изиуит Алыкѣса Лашѣриа уи аѣаѣ!» Еитѣсхѣахует, исыздыруам уи ѣалатѣкѣоу, ус иѣаларц зѣахыз ирызѣоу, аха сахаануп, ибзианы издырует ииашатѣкѣаны аѣсуа газѣт аѣсшѣа аахѣѣак ззымдыруаз редакторс хадас данамаз. Исгѣалазыршѣаз, усѣан имодахын атеатр аѣы лассы-лассы ахѣаѣшыѣѣѣа рѣонференѣиаѣа рымѣаѣгара. Ажѣлар аѣѣахѣтны, ргѣы иахѣаша арѣпертуар еиѣѣхаршѣеит хѣа «ашумиха» ѣартѣон. Еибарѣхѣон. Ахбыѣра иаѣу атѣла азыхѣан атѣыргѣа иишишѣтало еиѣш, аус мѣеи, аус хѣахѣа еиѣзѣырхѣа адгылаѣѣѣа ирышѣталоит. Убри азыхѣан акѣхап, аѣаа цѣѣаѣа ратѣкыс, аѣаа ѣаршеиѣѣа иаѣа ирласны

изеибацшаауа. Сшахатуп. Абас апсуа театр афы имѡапыргоз ахѡацшыѡцѡа рконференциак далахѡын Алыкъса Лашѡриа. Аизара мѡапигон адиректор. Апсуа театр злацѡажѡо абызшѡа ахызымдыруаз ухы икѡукрын, егырахъ зыхшыѡ акыр еил-нацоз азѡы иакѡызтгы. Уи дзакѡ директорыз, римтѡи ацензар иѡы аткыс дахыынзеигыыз шѡара шѡазхѡыц, аизараѡы дѡыкѡгыланы абри еипш ихѡазар:

– Аѡызцѡа, атеатр аѡы хара иахтѡхуп иаабаларц хаамтазтѡи афырхацѡа, махѡѡеилхѡала аколнхараѡ аус зуа, тоннала ара-цѡа ыцызхуа. Араѡа сара директорс сѡарцаанза икѡдыргылеит пиесак. Иахъзуп иара «Отелло». Иѡалозеи уаѡа, аѡызцѡа? Ауаѡы ипѡхѡыс дхѡырны дишьуеит. Ари апиеса зѡыз Алыкъса Лашѡриа... – уинахыс ччарахеит, ихѡѡоз уаѡы имаѡаит.

Адиректор иажѡа далгеит. Ицѡажѡеит даѡа цѡоукы. Ауаа зхыччаз, изакѡ бзамыѡѡроу ихѡѡаз цѡоукы иархѡѡазаап адиректор, цѡара акала Алыкъса игѡы ѡаитцарц, ихамыждараз, ус ѡааитит:

– Хрѡепертуар иаихѡѡауазеишь хѡоет Алыкъса Лашѡриа? Сара даараза истѡхуп уи игѡѡаанагара саѡар.

– Зегъ рыла саѡѡшахатуп шѡмениу! – иаатѡѡеит Алыкъса ибжыы. Еихарак акасса иазхѡыцны ишыѡѡыргылаз арѡепертуар, ииашаз ахѡшьара ажѡак ала ианеитѡа, азал аѡы изакѡ напеинѡѡроу иѡалаз шѡара ижѡдырп.

Ажѡала атцыс мѡѡас абла штѡихуаз алашѡасхѡарц, ишѡѡааз-гап даѡа ѡырцштѡык.

Ашѡѡѡѡѡѡѡѡ реизара мѡѡапысуан. Усгы иаѡѡѡажѡѡз, шамаха, зегы цѡгѡа рхѡа, бзиа рхѡа, Алыкъса ихъз рѡѡакызар акѡын. Цѡоукы ддырѡхѡѡн, даѡа цѡоукы ѡтызѡѡала их-цѡѡажѡѡн. Ибз ацѡа ахихзеит, литературатѡ критикынгы ихы ааирцшырц иѡѡызкыз, матцурауаѡ дук, барбарѡык. Уи Алыкъса Лашѡриа ипѡемак дазаатгыланы, атѡы налатѡ, акритика азиуит. Ускан ус иаѡын: матцурала шаѡа дхѡараку, хшыѡлагы убасѡак дхѡаракуп хѡа итѡѡа игылоу агѡра дир-галар акѡын. Аѡоет инаиркны акибернетик иѡынза ахшыѡ дырцара далагон. Алитературатѡ цѡара цыда змаз, ибзиазаны Москва иалгаз, цѡабаралагы иѡѡышыз Алыкъса Лашѡриа

ишымтақәа ирыгыз-ирыбзас, насггы аринахыс дшыџлаша ухәа, имџақәтгаз ахшыџртарақәа наиахәаны, уаанзаггы дахытәазпрезидиумафьднатәеитихымакәачрахааматцура ду иахагылаз абадақьџы. Ицәажәақәеит даҭеа азәык-џыцъак. Ажәа наиртәит Алықьса. Азеипш зтәарақәа дрылацәажәаны даналга, ихы имыхычар дзыхьчодаз, ииашамкәан изыруз акритика ашқа дниасит. Изхиқәааз сгәалашәом, иажәа иналеитәит «Пушкин абас иџуан», – хәа.

– Аха уара у-Пушкинзам! Ха-ха-ха! – иргеит ани, аматцура ду иахагылаз, уаанза акритика изызуаз абадақьџы.

– Сара с-Пушкинзам, аха уарггы у-Белинскизам! – иаатиркьейт Алықьса. Ухшыџ ицнаканы убз иаакәыххырггы, ахәара зеггы ирзыгәагьуам. Уи изтан, изтатәкьан апоет игәы. Икәша-мыкәша убри еиднакылон иара дызтахыз, ахьта аныкоу ауаа шеиднакыло еипш ахәыштәара. Аха, рыцхарас икалаз, иара ишқа ирымаз ашыцра еикәатцәа, агәаг еиднакылозггы рацәаџын. Урт еихарак аус руит апоет ицстазаара даналтц ашьтахьггы. Ирылшоз зеггы кәртәит ишымтақәа реизга тымтырц, ииубилеи мшқәа бжамҭамны азгәатаразы ухәа ихьз арцәара азыхәан. Аха ашәкәыџџы бзиа ихьз иахьа шақа идырцәарц иалаго, уатцәы иахаггы илаша-лашо иџагылоит.

Сҕынасхап реиха сгәалашәарафь иаанхаз амоментқәа сгәаларшәауа, ашықәсқәа цкаауа.

Аучилишьче адирекция ашқа ател дасын, сахьнеиша реихәеит.

Амџа ҳақәлеит. Ихатә машьына ҳақәтәоуп. Аруль икын иашьа. Хнеит Гәдоутә. Ныхәак иазкын аизара.

Ажәахә, ацәажәарақәа...

Иара иацхьа ажәа сара исыртартә икаитәит. Цицико Цьонуа ихәалон еипш, кьылти-пылтик сацхьейт. Днықәгылеит Алықьса. Ақьаад усггы икуамызт. Дацхьейт ажәеинраалак, цыхәаццәарада анапеинкьара. Дацхьейт даҭеакы. Анапеинкьабжьқәа еикәтәом. Дацхьейт ахцатәи ажәеинраала. Азал афь итәаз зеггы џагылан, анапеинкьара иалагеит. Усқан абанкетқәа рыкатцара цасны иацын. Аныхәақәа раан

абанкетқәа ҕартон ахәынтқарра ахарць ала. Акрыфара-акрыжәра иазкыз абанкет Алықьса Лашәриа илитературатә хәылпәзитәит. Усгыы ҕырхәала иидыруаз ажәеинраалақәа тыхәаптәара рымамызт.

Иахаану азәырфы ирхәо саҕахьейт «Амхаңыыр» раң-хьаза ианықәдыргыла, апремия ашьтахь Самсон Чанба дрыгәтылакны афнынза днаскьаргеит хәа ахәаңшыфцәа. Исгәалазыршәаз, ажәеинраалақәеи ихатә уафцсык иаҳа-сабала шаҕа гәдоутәа уи ауха дыргәаңхәзи, шаҕа ргәы хихызи шәазхәыц, хмашьына аңхьаггы ашьтахьггы амашьынақәа гыланы, ашамтәз Аҕәа хәаганы ицазар. Иуада ашә афынза ханней, иқьаф штәзггы: «Уааи афныҕа, уахьназго хәа егыҕам, ашә аалыртуоуггы сеидру», – хәа ауха иихәаз ажәа акыр шықәса тхьаны исгәалашәейт Москва. Исгәалашәейт ипцхәыси ипцхаи рбара санней, ахәылпәз иара ишықәсхьтцра иазкны ишыҕазггы, руадафы машәырынгы ипатретк сылапш ианытдамшәа, ишәкәык анысымба. Ианимахауаггы иныхәафә рхәартә афынза ажәлар рфы бзиа дшырбозггы, изыхкьа сыздыруам, Алықьса Лашәриа изыхәан убасшәақәа агәаанагара сзынхейт: ауафы затцәын уи апоет. Афәжәкра хеыгас азы шамоу еипш, изатцәра хеыгас иамаз ипоезия акәын. Саб иашьак дыҕан. Убри рцафыс диман Алықьса Лашәриа. Анбан ҕыц издыруамызт аҕнйтә, сара сизаңхьейт уи иажәеинраала «Смал» ацыптәаха.

Сара мазеи саҕамтәазейт,
Сықәын адәы цәхәы,
Сеихьыжә-еикәыжә, сыпхамшьазо,
Ианлеиуаз асырхәы.
Атцаа хьшәашәа саҕаңало,
Сшьапқәа ҕаңшьшьза,
Асы бымбыл сылаңало,
Ашкол ахь сцон шьыжьза.

– Ажәак имызбейт. Ишааихәатәкьо дыҕан, деитымын, – ихәейт артцафы.

– Иугәалашәозар, ашколаҗ ишҗаизыҗаз? – снаиазҗааит.

– Хәыҗгы дуггы бзиа деиҗырбон, – ихәеит уи.

Ус дыҗан даныхәыҗыз. Ус дыҗан данқәыҗшыз. Иҗәымҗа данҗагылаз жәлар рыбзиабара шидырҗахьаз схҗа шахҗатс саман, аха, зегь аҗоуп, агәыҗхара маҗны издыз, анапы раз згыз, ахатәы хәышҗаара гәыҗсыршыаганы иззыҗамлаз уафҗсны имфаҗысыз азәы иеиҗш даанхеит сгәалашәараҗы. Ишәхымс анхыҗ игылаз шизыҗаз азыхәан даҗа гәалашәарақәак...

Аҗсны Асовет мҗра аиҗашьақәгылара фаҗәи жәохә шықәса ахыҗра инеиҗыхны иазгәартон Аҗсуа театр аҗны. Шьапы ргыларҗа умоуа иҗәуп. Ажәахәқәа, адныхәаларақәа ирылгеит. Абжеиҗхарафык, ишаабаҗ еиҗш, ирхәаҗ ақәгышьюуп ирхәо. Аофициалтә хәҗа иалгеит. Аҗарда аҗит. Аконҗерт иалагаанза аконференсие ирылеихәеит: «Ихатәы жәеинраала даҗхьоит Алықьса Лашәриа». Ихьз анырхәа инаркны азал лахҗыххеит, напеинҗьарахеит. Аҗардақәа ахьеиҗахауа рыгәҗа ааимыхны дааҗәырҗит. Инапы налишьын, ишьҗахьҗа иныҗхьеихәеит ихахәы. Убас деилахәаны дсымбаҗызт. Акостиум еиқәаҗәа, асарочка шкәакәа, агалстук ақәҗаны. Анапеинҗьабжьқәа еиқәтәом. Идгыл гәакьа ишықәгылоу дырны, игәҗәаҗаҗаза игылаз ишьапқәа маҗк иааидыхны, шьаҗак иаҗхьаҗа иныҗаитҗан дналагеит:

Сыҗсадгыл Аҗсынтәыла

сузхәыҗхьеит акры:

Схи-сыҗси реиҗш

бзиа усымбозар сара,

Ихырҗәааит сыхәда

инықәкны ақды;

Сгәы иҗам,

схы иҗам,

акы сызхәома

абра!

Исахьаркны, иааркьафны ацсуаа хтоурых, хгәафра, хгәыргъара зеггы зхәауа абри апоема изакә қәғиараз иаиуз иаха уафы еиликаауеит ѡбақа ажәа ххәар ианѡыз закә аамтазыз. Ишдыру еипш, ианаамтоу ихәоу ажәа ауп амч зауа. Азинқәа азыхынхәра иафын ацсшәа. Асаби ґыцныкәа ихыцуа акараггы цуамызт уи дахыркьаны дтаркып, ма цьоукы тачкәымла ижәлап хәа дымшәакәа Ақәа ақалақь аулицафы ихатәы бызшәала ацәажәара далагеижьтеи ацсуа. Атеатр азал афы, бла иамбо, аикәпара иафын ѡ-мчык; милацдас икам-зарц ацсуаа рыкәхра иафызи уи амч еикәатцәа иаґагылаз, ахеикәырхараз икәцоз адоухатә мчи. Ихышхыцәаны иаауа арѡаш цьара агәгәахәа иштәґео, цьара ашышыхәа ишнеиуа, ґацьара абахә шарбго еипш, аґеитанакуан Алықьса ибжьы. Дацхьаны даалгеит. Инапеинкьара изнымкыло, гәыргъарала илабжыш хақәкәало, асценахь дыцшуан сыварафы итәаз абырг. Зцаараны акәымкәа, салаґхәашәа ишцоубеи хәа снаиазцааит. Иґанеаиртынч, игәы дынтахәыцын, ус ґааитит:

– Сшеигәыргъаз еилукаарц азыхәан, ухафы иааугароуп зысаби дґаха-ґагәаз, ишымгәыгзоз, иаалыркьаны рысаби ацәажәара далагар ргәалакара шыкало ани аби, – иихәаз сара исзеилкаау исзеилымкаау агәхьааггы мкыкәа, иѡыза ишқа дынхьахәын, ус нацитцеит, – сызхаану рахьтә, Леонти Лабахәа иаамышьтахь, дқамлац ацсуа поетк абас изыѡуаггы, абас акгы дамыцхьакәа, ґырхәала изхәауаггы. – Ускан сара Леонти Лабахәа ихьз акгы санахәомызт. Ашкол сантаз, иѡымтақәа трыжь акәым, ихьз ахәара гәаґуацәан. Изхарацәкьаз цьаханым ртыцхеит, адунеи ианызаахьан, аха знапала издыркатцаз, Самсон Цанбеи Леонти Лабахәеи зыррыз, уи ауха уақа азал афы итәазар қалон. Уигы анеилыскаа аамтақәак аныбжьысоуп.

...Ңнак Ақәа ацошьтафы хәикәшәеит Алықьса Лашәриен сареи. 1957 шықәса азыхәан акәын. Гәыргъаґхәашак уазхәауа дыцшоупылои! Ажәѡан ахь иқоу азәы иахарц итахызшәа, иѡнапык ѡышьтихын:

– Иқалаз уахама?! Атахмада даґа бзиара дуззак хьы-каитцеит. Ахәыцқәа рзыхәан ацсышәала атыцра иалагеит

ажурнал! – ибжыи ажәѡан ахтә иаалбааиган, сара днасы-хәапшит. – Ажәабжык, ма лакәк ѡны иҳазноугароуп. – Издыруан «аҗахмада» хәа дызфыз Дырмит Гәлиа шиакәыз.

– Ахаан ахәыцкәа рзыхәан акы сымѡыц, – схәеит акыр аѡра сеазысшәахьазаргы, сацәыпхашьяуа.

– Унапшы-аапш, ухәыц, изба. Баша иухагылоума ари акәымпыл, – ихәеит, схы инапы ныкәишьян. – Ахәыцкәа реиѡызара, реицхыраара иаххәааны акы уѡыр ишиашоу ажурнал ианхаркацалоит.

– Аиѡызара анухәа, уажәааигәа акы збан, исхаштзом. Ашкол апхьа сгылан. Цаѡы зҗаб хәычык даадәылтит. Амашьяна лас лзыпшын. «Папа», – лхәан, деигәыргьатцәа днадыххылеит. Уахь илышъталаны инеит лѡызцәақакгы. Рааигәара дгылоуп, зеггы саҳауеит. «Бҗатәа», – лхәеит ахәычы лаб. «Сѡызцәагы талааит», – лхәеит азҗаб хәычы ант лѡызцәа аѡыцья днарызхьапшны. «Ибымбои, ауаа татәоуп, урт ртып амазам», – ихәеит лаб.

– Лара дҗартәаны дигама? – днасазцааит Алықьса цъара хтыск калаз цъушыап.

– Ишылтахымыз.

– Уи еееим. Апҗтазаараф икалатцәкьазоуп уара иухәаз. Хара иахҗахуп асахьаркыратә ѡымҗа. Ажәабжы замана алтцуеит абас икауцдар. Иаархааны лаб иалхәааит лѡызцәа имгар ларгыи амашьяна дақәтәаны дшымцо. Лѡызцәа днарылагыланы дцааит аѡныка. Иахьатцәкьа ақьаад илантцаны иҳазнага.

Аенытцәкьа аҗошътәфы снатәан, ателеграмма злакарцо абланк бгыцкәа ирынтцаны, амш нҗәаанза исыманы снейт «Амцабз» афы. Изназгеит сизапхьарц, иагкәоу ансеихәалак исыреерц. Ускан уи ажурнал ѡынтә еихан. ѡажәи жәаѡа дакьа ыкан. Изныкымкәа Алықьса Лашәриа игәы иаланы ихәақәахьан «Амцабз» рапхьаза ианеифыркаауаз есымзаггы итытцуа аҗатцара шалшоз, ақәцараггы ус ишыказ.

Алықьса иихәоз баша дәыпсшәаны иуеихәомызт. Бзиа уибозар, бзиа уибатцәкьон, уигәампхаргы, узеипшроу хәа иаахтны иуеихәон. Аѡымҗақәагы убастцәкьа дрызнейуан. «Ихәхәоит», – ихәан, иааникылеит сажәабжы хәычы. Аредакциа аазиун, дук мыртыкәа икьыпхыт.

«Амцабз» иадхәалоу дача гәалашәара хәычык схәарц сҭахуп. Алықса Лашәриа дзакәыз аилкааразы уи ихәнахәо рацәоуп. Ифымтәк анылараны иҕан, хәицнеип ихәан, ажурнал «Амцабз» аҕны ханкылсит. Уи амазаныҕәгафыс аус иуан Чицико Ыьонуа. Дара, аиҳабацәа еицәажәон. Насҭха акәакь афы стәан. Ивтцраашәа иаартыз ашә апхьа ҟынтәка дниас-ааиасит арпыск. Дзакәыз рдыруазар акәхарын, блала днѳбадырбан, инѳихәацшы-ааихәацшит Чицикои Алықсеи. Иаланахаланы акы иалацәажәон. Даафналеит арпыс. Алитература ашәхымс дызхымтцкәа, аатцра иавахаз азәы иакәзаарын. Усеипшкәа раан ашыыцра еиқәатцәа мыж-да аиааира агоит. Иқыышә цәҕакәа еихарцсы, цсабарала дзы-лхәдахаз имызхыз арт апоетцәа ракәушәа, ибла тцкәиткәа ауафы ишьямхынахыс ҟада импшзо, адунеи зегыи дацәкь ддәықәушәа иеыҕатцаны, ҕымт дгылан иааиз. Уаанза акы ишалацәажәоз, аха иара данааи ахәара ишаҕәытцыз, иахар шырҭахым ирдыруа, ацәажәара иаҕәытцит арт афыцьеҕы. Цас изыруит акәымзар, уафы имаҳаша акгыи иалацәажәомызт. Ашышыхәа даахынхәын, ашә ывтцраашәа иааныжыны дындәылцит иааиз. Дача пытк иааицәажәахьаны, Алықса ибжыи инацитан, ашә даҕәтасны инаиркит. Ихшыф зызцоз аилкаара уадафны, ибжыи иаҳа-иаҳа иаццауа, акраамтә акы ахәара даҕын. Ус иаалырҕьаны адәахыҕа иаатуаз ашә аҕьефхәа дласны иааиртит.

– Аа, сушьит, сушьит! – бжыык геит акоридор ахьтә. Чицико Михаил-иҕа астал амгәа акы тигозшәа, ихы лаирҕьын, иблақәа итәахит. Иҕалаз сзымдырит. Иҕьаҕьаза иаатыз ашә ахь снапшызар, уаанза дааины идәылтцыз арпыс иқыышәи ипынтцеи инапы рыдгәала икын. – Сушьит, сушьит, уахь снейрц ашә саннадгылоз...

– Хаи, снапқәа тцәароуп, – ихәан, дхьацшыны даалацәҕәит Алықса. – Иузаамыртызаарын, ашә уадхәлеит иара уаргыи, исырбеишь, итаптәазамашь упынтца! – Сара сахь даахьахәит. – Уаала! Ари афыза арыцҳара сыбла исзарбом, исычҳауам. – Дааччашәа инаиеихәеит. – Иуқәнагоит, ҕазны икаутцарым!

Хәанаанаскьа снаиазтәаит:

– Цасхәа икаутцама?

– Ашә дадгыланы дцәытцазырѡуан. Ажәеинраала бзиа-
қәа иѡуеит, абаѡхатәра илоуп, дпоетхар ауан, аха башоуп,
акгы илцуам, бзиара хәа акгы изықатцом, – инапы аайкьеит.
Исеилымкааит еиѡагылоз ихшыѡтцак иаанагоз. Ажәеинраа-
ла бзиақәа иѡуазар, абаѡхатәра илазар, акгы зылымтцуазеи,
бзиара хәа акгы зизықамтцозеи?! Акыр анцы уи аилкаара
азыхәан иатахымхеит ахшыѡ бзиа, мамзарггы ацсґазааратә
пышәа. Ашә зѡаикшаз имѡа снаныцшылар, уаха атахзам.
Уи диеипшхеит апхьахәқәа згашаз аѡыццышә заштәѡы ииз,
аха изакә ѡыз, изакә мѡаз изықәтатәыз исеилымкаазакәа,
иаха-иаха иара иацәтәымыз аидара ақәтцауа, злагараѡны
икәзтцаз. Ашә иѡақшаны, атцкыс ицәаѡѡыгаз: «Иукәнагоит,
ѡазны икаутдарым!» – хәа ажәа баацс ауаѡы ишиеихәаз
сшазхәыцуаз, атцкыс иеиханы иѡьасшьартә икалеит ѡымшка
аатцхьаны избаз. Сѡызцәақәак сыцны, шыбжьхьа хфарц
аресторан хнытцалеит. Слымха интәѡит игәакьазаз бжьык.
Исцәымыгхеит. Уи зыбжьыз исеихәахьан аресторан уцало
сымбароуп хәа. Саацәытцыцшышәа снацшит. Астол еицахатәоуп,
иныхәаѡа икуп ашә зѡаикшази иарей.

Амаалық игәыцқьара игәыцқьаран уи. Агәра игон згәатца-
ѡы ауаѡра ѡыцәааз иуаѡра арѡыхара илшоит хәа. Дачәак-
ггы. Ауаѡы дшаақатцәкьоу, дызлақатцәкьоу днахырхәхәаны,
деигьтәны, имазам абзиарақәа наитцауа, дхаракны да-
хьынзаихәацшуа, насггы ауаѡы игәра ахьынзаигауа акәзар
қалап апоет дахьынзапоету. Сгәанала, Алыкьса Лашәриа
ѡынѡықәра нитцырггы убри «асабира» дзалтцуамызт...

1959 шықәса. Апрель мза антцәамтґазы. Мызкгы нымхеит
аучилишьче салгарц. Сажәеинраалақәак нбантцакыла ихатә
еитґеигеит аурыс бызшәахь. Исымхәарггы еилышәкаап,
излақаз атцкыс шақа еигьитәыз. Исеихәаз ажәақәа амшынцда
иахьаныстцаз сшацхьа-шацхьоз жәеинраалатцас ѡырхәала
истеит. «Уталароуп, уеизггы-уеизггы Москва Алитературатә
институт уталароуп. Сара суцхраауеит, аха уарггы ушьапқәа
уцхны умтәароуп, аус уулароуп махәѡеилхәала, ирацәаны
уацхьалароуп». Мышкы аабжьамыжькәа еикәыпхьазоуп сап-
хьақа ѡба-хґа мзы икастцәқәаша уи, лакә ссирк иаѡызаха

гәтыхас ишьтысхыз ацара аталаразы... Аха уара иухәо унцәахәы иуцихәозароуп.

Сөызцәақәак сыцны аучилишьче а́кнытә хшааиуаз, иахдыруаз актрисак даахпылеит. Амш ашьыбжыы агәы нхышәтхьан. Лылахь еикәын, лшыара дықәкьаны ды́кан уи актриса. Дшаахадгылазеицш ацсшәагыы хамхәакәа, лылабжышқәа ха́кәкәало, лхьаа лґы илзамырхәо, ус ґаалтит:

– Дида, иахьа атеатр аґы хазлацшыз, иаахахьыз! Ах, сара сакәхарауаз! Азәыр дшәуазаргыы сыздыруам... Алиоша Лашәриа азәыр дшәуоума?

– Ихьзеи?

– Икалазеи?

– Макьана акгы имыхьыц, аха... Аспектакль ґыц ыкәхаргылеит, «Медеиа». Ацсуа театр уи аґыза спектакль ыкәнамыргылац рхәеит избяхьоу зегьы, убас ибзиахеит. Адкылара хаман иахьа. Хпоет гәлымцәах, Алықьса Лашәриа дыкәгыланы дцәажәон. Ишәахандаз, шыри, ша́ка ицәажәашьа хааз, ша́ка икәышны дцәажәоз! Хашихәацшуаз, иажәа намыгзакәа, иаалыркьаны даангылеит. «Са́ташәымцан, схы акалашәа избоит», – ихәан, атрибуна даақәцит, дхынхәны днеин уа́ка, апрезидиум аґы днатәеит. Азәыр иихәо ха́хауама, ихьзеи хәа иара иахьоуп хахьцшуа. Дычмазаґуп хәа ахаан иза́хахьадаз. Уамак дымтәакәа, ашьшыхәа дґагылан иґынеихеит. Хнаишьталеит азәык-ґыцьяк. Амардуан дылбааны ама́тәа кнахартаґынза днеит. Иплашь ишәимцацкәа дынхьадышьыт, уатәкьа дынкахаит. Ама́тәа кназхауаз ацхәыс дыхәхәеит, хазегьы хаибарыґны хнеихаххит. Азы ххәеит, дышьтахьырц халагеит... Аспектакль иалацәажәоз зегьы ааит еибарыґны. «Скораиа помошьч» иацхьеит. Дрыманы ицеит. Хаангылозма, хазегьы хрышьталеит. Убра хгылоуп иахьантәарак. Дзакә цеиузеи, иаахахьзеи! Иаразнак ажәлар еизазаз жәбандаз «Скораиа помошьч» а́кны. Ды́кам, адунеи нцәа ды́кам, абанс зегьы бзиа еицырбоз...

Ус́кан «Скораиа помошьч» ахьы́каз Гогешавила иулица́кны а́кәын. Хара ханнеи, узрылымсуа, ауаа еизахьан.

«Дышца́коу? Ирхәозеи?»

«Ажәак изхәом. Иҕы акит».

Ауаа еилауатыруан, цыоукгы рылабжышкәа арыцкәара иалагахьан. Еихарак аҕар, астудентцәа ауаа уаҕа идыршеит. Дгәаҕуан.

Иамуит, еиҕах шарпы-етцәак ацәкыдшәеит хлитература, хкультура зеггы. Ипцстазаара далцит апрель ҕажәи жәаба рзы. Ииашаны ирхәоит атцеи дыцәгьахар иани иаби дыртәуп, дыбзиахар ажәлар зеггы дыртцеиуп хәа. Уи шаҕа жәлары зеггы ргәы далсыз аазырпшуа факт затцәык. Дыкҕан ақалақь Совет анафс, уажәы ажурналистцәа рыклуб ахыҕоу. Ацсыжра аҕены бзиала хәа иархәарц иааиз ауаа ртыхәа Ацсуа музеи уахынахысуа иҕан. Уаҕа изымнеизакәа, ацсы ишьтыхра иаамтахеит.

Имхәакәа савсыр гәнахәроуп даҕеақы. Усҕан Аҕәа ана-ҕа-араҕа иубалон амҕақәа рҕықәқәа рҕы итәалоз ахәыр-кыиҕцәа. Псабарала ишарамшақәазгы ыҕазар акәхарын, аха хара хабипара ргәалашәараҕы аибашыра аинвалидцәа ракәноуп ишаанхаз. Ацсы дахықҕаз даафналеит убас иҕаз ччаи-хәыркыиҕык. Иыҕтра иатцаргәоуп лабак, даҕеа лабак икуп егы инапала. Аныҕәара убасҕак ицәыцәгьоуп, зны иапхьаҕа инхьаирнаауеит ихәамц, нас ишьапқәа наицирхәазоит. Игәышцы инахысуеит ижакыа. Еихыжәеикәыжәуп иааишәу зеггы. Иыҕтра иатцарсыз алаба иадгәаланы икын ашәтқәа. Ацсы дааихагылеит. Ашәтқәа наиваитцеит. Ихылца наихыхны ацсы илахь ицымшь затәуа, ус ҕааитит:

– Уахрат бзиахааит. Избан, сара сшыҕаз, уара узыццакызеи уахь?! – хичхраан адәахы дындәылахҕеит. Ихылца хыжә-кәыжә ала изамҕа иахыкәкәоз алабжышкәа рыцкьо, иажәа инацитцеит. – Шаҕантә ацара ситахьаз. Азәыр ацара таиршәуазар хәа схылца аархәны хәпхьа ишьтоуп, иареи сареи хәидәаланы хәицәажәоит. Уи сара уафыс сицхьазон. Агазет аҕы ипатрет анызба дыздырит. Ах, сара сакәхара-уаз... – итырка цыба иаатигеит агазет еикәарены. Ипатрет дахәацшуа, илабақәа иерынтца дгылан.

Зныисыҕхьеит, абраҕагыиҕа исхәарцстахуп, ашәкәыф-ра ауафы ацсабара иланатцо бафхатәроуп. Икалап, иара

дызшаз аңсабара заа иадыруазар апоет иаңьал анааигәахо. Анцәа бзиа иибо ишқәыпшу иңсуеит рхәоит афранцызцәа. Ифхәара мшқәак шыбжьаз, енак ус ҕааитит Алықьса:

– Ажь аныртаауа умбахъеи? Амцәышә антәлак, ахы ларханы акалат интарыңсоит. Акалатғыы тәуеит, ихыттоит, икаңсоит. Убри ажьымжәәқәа ахыфрны ишкаҳауеиңш ауп цыхәаңцәара рымамкәа ажәеинраалақәа шаауа. Акы ҕны сшаалгалак, даеаки афра сгәаңхоит.

Ихыццакуан аңсабара. Иара иахәарц иаҕахыз апоет иғала иахәон, уи ахәара дшахьымзоз абон. Акыр шықәса антцы, Алықьса усқан иихәаз даеакалагыы сазхәыцит.

Ашәкәыҕы, еихарак зтәымта итағылоу, иңстазаара даналтцлак, раңхәа ирхәо ажәәқәа иреиуоуп: «Алитература даңхеит». Хәарада, зегь реиҳа дзыңхо алитературуп. Иныкәырпшны акәзаргы, уаҕы ихаҕы иааигар калоит уи дыказтгыы алитератураҕ шака кайцарыз, нас иаңхәалап, изыңсоу ала ахә ршьалап. Аха уаҕысык шәашьа-зашьа изаҕом, ишәкәыҕора аамыштыахыгы, уаҕысык, уаҕы хаҕак иахасабала уи икайтцараны иказ анырра. Еихарак ус еиңш иҕоу ашәкәыҕы Алықьса Лашәриа иеиңш зеиңшыз аниакәха. Ихаану ииашатәкьаны изырхәоит: «Уи иңсы тазтгы, ҳаңсуа литературатә цстазаара зегьы даныңшуан, даеакхон». Иахзымыҕуаз ахыҕуаз ала мацара акәым, ихәон иахзымхәоз, икайтцон иахзыкәмцоз.

Иарбан гәалашәаразаалакгы еҕа иеацәихьхарц далагаргы, изхәауа ихаҕа иахьынзаихькысуа, иахьынзаидхәалоу анымпшырауам. Схатәы схәошәа икаларгы, имхәәкәа ныжьшьа амам, избанзар уи иаанарпшуа изызку дзакә уаҕызоуп.

Иңстазаара даналтцыз ашықәсан салгеит арцафратә училишьче. Салгеит адиплом кәңшь сыманы. Уажәраанза ишысхәаз еиңш, сажәеинраалақәак иара ихаҕа нбанцакыла исзеитеиҕахьан. Сдокументкәа рырхиаразы драцәажәәқәахьан. Зегьы неикәыбга ицеит апрель мза аҕыхәтәантәи амш азы. Ашәхымсқәа хыҕшьа рмоуа, аҕәтәажәпақәа ирылхыз аҕнашәкәа, снарыдгылаанза сҕаңхәа иакуа иалагеит. Изыхькақәоз зегьы рхәара арака иаҕыңым. Уаҕоу иидыруа

зегы ихэеит. Сталеит Акэатэи апедагогтэ институт. Ицит шықасык. Схата уаанза гәтыхас исымаз инацлеит даеакгы. Иара,Алықса иихәахьаз акэын уи – Москва аталара.Уасиаң ажеаны исзынижьыз,убри амџа ақалара уалңшыатдас избо салагеит. Испырхагаз акы қастахьан. Даеа институтк акны агуманитартэ факультет утазар, Алитературатэ институт ашқа удокументқаа рыдыркыломызт. Абартқаа зхысхәааз нас ишәасхәоит. Ишәасхәап уи ауаџы иңстазаара даналтц аштыахьгы шақа дсыхәаз. Аконкурс ашқа исышьтит ажеинраалақаа,ажәабжықаа.Урт аконкурс ишахысыз,Акәа аинститут сыштәз шысымхәаз, шәкәы-бығышыы хәа акгы сыцымкәа, аңышәарақаа рытира сышцаз, уақа сызтамлар, уаан-за сахьтазгы шысцәызуаз ухәа, изышәтахузеи, иааркьафны, срыдыркылеит Алықса Лашәриа ихата дзылгахьаз, саргы сыззыкаитцоз Алитературатэ институт акны.Ус сааиуеит сааизар,ашарцаз мра шәахәак насфеаңцар, атцх еиқәара шыкоу схаштыр хәа ишәошәа, ашыыбжә ааихагы амразакәа, аңта еиқәарақаа нәцеибахәоит сыжәџан. Ирыдыркылоз рсиа нанцаны иахьеиңш априказ кыдыртцеит, уатәы ашыыбжьон еиңш иаарласны уимбар қалом, дупхьоит, рхәеит, аректор. Иацы абитуриентс иказ, иахьа аректор ихата диңхьо... Бзиақ уеизгы ишықамыз сцәа иалашәеит.Сныџналеит икабинет.Ректорс дықан Иван Николаи-иңа Сериогин. Аибашьрафы аумаза зхызгахьаз уаџын. Қыиак, татақ, бзиара илшоны, цәгыара қазымцоз азәы иакәын. Аччаңшы уамақ ифеықәмызт. Уажәы иахагы илакыта ырымчны даасыхәаңшит. Сылаңш нақәшәеит сыхьз-сыжәла анцаны истол аңхьа иқәыз апапка. Еилкаан сусқәа шееимыз. Уаанзагы сәахьазықастахьаз акәу, иңсабаратәымыз лахфыхрак насыжәлеит. Аректор истол амгәа даахан, салам шәкәык ааңигеит. Аконверт иара иааникылан, аџныңқа иңаз ашәкәы бғыыц аасиркит.

– Утәа, тынч уаңхьа, – ихәеит дысфамңшзо. Деиқәыңсы, дыхьшәашәаза дтәоуп.Саңхьеит.Машьынкала иџуп. Инархәы-аархәуа сахәаңшуеит. Уадаџрак данақәшәалақ, мееирақ ани-балақ,уажәшьта «аарира» хәа тынч унатәаны ашәа хәала хәа

псеивгагак ихэалон саб. Қышәрччараха исысит. Ишәтышра-
ха ишәтоу дәышкәағъазк ашқа скылсуеит хәа агәра гацәкба-
ны, иаауцрыхо узлаз ажәыртра, абнаршәыра анаантәа-
лак, адәышкәағъаз атыңан, абахә ғыбгара унхыкәгылар
ушқакалои?!

– Иахәоз узеилымкаазеи, уздышәырччозеи? – днасаз-
цааит аректор. Ашәкәыбғыц аасымихит. – Ииашоума иану?
Егырт иахәақәо зегы харкәатцыргы, ари ишқапсыхәо?
– днапхьеит Акәа аинститут сыштәз ахәахәоз. Илакытца
хәантәза даасыхәаңшит. Ус дықан уи, шамаха ччаңшь илакы-
тца итцашәомызт, аха ифнытқа зегы қыарала дтәын.

– Ииашоуп иану. Аинститут стәтәкән.

– Уавтобиографияе изоумырбазеи? Заманалатәкба иу-
дыруан даеа институтк ағы агуманитартә факультет итоу
хара идокументқәагы шәадхамкыло. Амц ҳажьеит?

– Шәызжәағышьеит... Ипхасшьоит... – ипсабаратәымыз
спышәырччара насыхкән, сыңсы феины, сгәы инкылахеит. –
Сағашәымтән... Стышәцар...

– Утымцашьас икоузеи? Уамыпхьазеи ашшыпхьыз
мақаррала ишынтәо? – абғыц ацыхәтәантәи ацәахәақәа
днәрыпхьеит. Уақа иахәон ашшыпхьыз ианахамытгыла, ага-
зет «Комсомольскаиа правда» ашқа ишырыфәа. – Дудыруама,
дызустада зыхыз ацафә астудентцәа рыхызала?

– Мап. Агәра згоит изфытәкбәз иакәымкәа, даеа жәлак
шатәифыз. Зегырыла дысзааигәаны, ибзиаэаны сыздыруа
азә иоуп, ус анакәха, саргы дыздыруазар акәын, аха
сара асеипш ахьзи ажәлеи змоу азәгы дсыздыруам. – Ус
акәтәкән. Ифашәомызт ишанонимказ.

– Уи уара иабаухәо, иахәо иашазар. Зқы жәышәфык
рарзәхәлқәа ахыкәз, фынфәжәи хәфы затәык ахьхәдаҳ-
кылоз, амц хәаны, даеа институтк итәз...

– Убаскак идуун абрақа ағалара азыхәан исымаз агәа-
хәара. Уажәшты, хәарада, исхәо агәра жәгашам, аха... – уаҳа
сычхара азхомызт ацәажәара. Исхәо аилкаара уадафны,
аминауәтра еиҗа иныштыстән, ссарц саныфәагылоз, разкыла,
савтобиография днахәаңшит.

– Аучилишьче уаналгацѣкѣ арака уталарауаз, зны Акѣа уталаны, нас арахь узталаз?

– Ускан, шѣара шѣышѣа арѣиаратѣ конкурс азыхѣан афымтакѣа раашѣтра ианасакѣахѣымтаз, убасеипш гѣеитца-харак сақѣшѣеит, уртқѣа акы збо, исгѣалашѣо сыкамызт. Акыр мза сшѣара сзықѣымлеит. Уи шѣара изышѣтахузеи?

– Икалаз, уихъыз?

– Абрахь аталара сазыказтдоз, сара симтахырхѣо бзиа избоз поетк иаалырѣкѣаны дыцсит. Дыкан ацсуа поетк Алыкъса Лашѣриа хѣа...

– Ишѣа?! – ихы-иѣы аѣеацсахит. – Алыкъса Лашѣриа ухѣоу? – ашырхѣа дѣагылеит. – Уара дудыруазма уи? Ах, дзакѣ уафыз, дзакѣ поетыз! Асовет литература зегъы дацѣеит. Шѣара, ацсуаа дшѣымам, дшѣоураны шѣыкоугъы сыздыруам уи иакараз апоет. Уи илшараны иказ... – ишызбоз илабжышқѣа ѡхаѣѣѣа-леит. Даалеиѡеин, аѣенѣыыр днадгылеит. Гѣалашѣарақѣак дыргѣылан. Ацашѣа, аангылашѣа сақѣымшѣо сыцшыин. Сара сахь ажѣак мхѣакѣа, акы шигѣалашѣаз иныцшуа, гѣтахѣыцрала ицапхақѣа иѣыба иаатигеит. – Уаанѣас, уаанѣас... Ицстазаара далтырц мызқѣак шигыз исзиѡыз асалам шѣкѣы ѣѣара исызтоуп... Убри асалам шѣкѣы аѣны азѣы изыхѣан дсыхѣеит. Иара дшыцсыз ансаха, иѣѣырганы сацхѣон, нас абрака итастазшѣа... Аа, абар иахъыкоу исалам шѣкѣы... – дхынхѣны дааин иѣып аѣны днатѣеит. Асалам шѣкѣы ацхѣара даѣын. – Абар ужѣла ахѣану. Суцхраарц азыхѣан ашѣкѣы сзиѡхѣан.

Уаанза машѣырынгы схы иѣамшѣацызт урт еибадыруазар калап хѣа. Сыблала исымбозтгы, агѣрагашѣа амамызт. Икаи-цара издыруам, длакѡакуеит аректор. Утѣа ихѣом, уца ихѣом, ашѣ илахаз иеипш сгылоуп.

– Ишѣакалеи ицсра? – даасыхѣапшит.

– Саѣашѣымтан, ахѣара сѣѣуадаѡуп. Сара сѣалап... Сдокументқѣа сыртома? Икалозар, акы затѣык азыхѣан сшѣы-хѣоит. Сара исышѣт убри асалам шѣкѣы. – Снапы насырххѣеит. Усгы стырцоит, ма убриак сымазааит.

– Мап, уи сара уафы исызитоѡ. Аѡыза гѣакѣа иѣѣых ауп ари. Уасиатк иаѡызаха, дызсыхѣаз... – ѣытрак игѣы

дтахэыцуан. – Ишпақахцари... – савтобиография ааникылан, ипжэжэаны инкаицсеит. – Ёыц ифы. Зеггы анца. Сара Акэака ател сасуеит. Ашэкаыѿѿцаа Реидгылафы срыхэап арака уталара ишақэшахату ала ашэкаы аарышьтырц, – ихэеит. Иаасцэымыгхеит, аха ғысымтзеит. Икастқаэаша неикэипхэзеит. Инархэы-аархэуа Алықса исалам шэкаы дахэапшуан. Асеиф интеитцан, ацапха наиркит.

Ипсы антэз еипш, ипстазаара даналтц ашьтахыггы, амахэ ѿа саннықэгыла, укамхан ихэан, ептах...

Абзиа изысхэарц сшаёу, ускак дызмырцшзо самхахэозар, сара исымаз. Алықса, псаца шкэакэа, Москватэи ипстазаара акнытэ ихтхэаам, ускан, иансахатэка амшынтца ианыстца-кээз ркнытэ ѿбака хтыс сымхэар сзычхауам. Твэртэи абульвар ахыналагатэкаы, Пушкин ибака аёапхэа крыфартак ыкан, «Кавказ» ахызын. Убрака стэоуп. Кахуак снахэоит. Адэахы ихытоуп. Сыццакауам. Хатца заманак дтэан сапхэа. Ажэеинраалакэа зныз шэкаык сапхэон, даёа шэкаыкгы сапхэа астал иқэын.

– Сахэапшыр каломэ? – дсыхэеит ахатца.

– Уахэапш. Уапхэала, апоезиа бзиа иубозар.

– Апоезиаггы бзиа избоит, апоетцааггы. Уахынла, ацап-шьарафы сахтыёу, сызхара ашэкаы сапхэоит.

Ажэакэа шынеихаххэаалоз хаибадырит. Амилициа иа-лоу азэы иакэызаап. Апснынтэи сышнеиз, ажэеинраалакэа шызыѿуа анеиликаа:

– О, сара апсуа поеткгы дыздыруеит. Уи ихатаггы уама-шэатэка дуаѿсы бзиоуп, – ихэеит. – Атэыцакэакгы еидаажэылахэеит. Узырѿла, хшеибадырыз ауп иыашыахэу. КПЗ акны сцапшыон уахык. Аисра дақэшэан, хатцарпыс пшзак днаргеит. Дынтахкит. Ишахэтаз еипш, иыыба иаатаз зеггы аатааган, акт ааѿит. Ажэеинраалакэа зныз шэкаыкгы тан иыыба. Уи ашэкаы аахсыртлан сапхэеит. Даараза исгэапхеит ажэеинраалакэа. Изѿыз ижэла снахэапшит, исхамыштырц, еазны уи ишэкаык цыаракыр избозар иаасхэап, схэеит. Ашэкаы автор ихэзи ижэлеи снахэапшызар, абар итахкыз, Адокументкэа сымоу. Еидкыланы срыхэапшын, иара иоуп.

Сиазтаарц акамерахь снейт. Хьаа имазамкэа, дтахаахаа дыцаоуп. Сикэатит. Ашьжымтан дтыганы даазгеит. «Уара уоума арт ажэеинраалакэа зфыз?» «Сара соуп». «Уара упоет бзиазаап». «Ирхэоит сыцагьам хэа». Ишысгэапхаз аниба, ишэкэы аасымихын, инапы накэыфны иситеит. Исеихээз ажэагы схаштуам: «Апсуаа усоуп тасс ишхамоу – ауафы дзеилахаз иахтоит». Абас хаибадырит. Ашьтахь дача знык-фынтэгы хайкэшэеит, хэарада, рапхьа хшеикэшээз еипш акэым. Ишэкэык ахьаазбалак иаасхэоит. Ғыцк антижьюа хэа сыпшуп.

– Саргы иаасхэап, ихьз ижэла соухэар.

– Изуасымхэозеи, Алыкьса Лашэриа.

Исызмышхээз сыздыруам, аха иасымхэазеит уи апоет уаха ашэкэы ғыцкэа ифраны, итижыраны дшыкам.

– Дзыхдыркьаз, амилиция шэахь дызнанагазеи?

– Пхэызбак длыцны дышнеиуаз, апхэызба лцэа лхырхуа, иакэым ажэакэа рхэо иалагеит цьюуы. Даарысуа ипкеит. Ибз ада акгы иламзар, дпоетзаргы, акгы дапсам ахатца. Уи дегьпоетуп, дегьхатцоуп.

Ишысхээз еипш, Алитературатэ институт сантала рапхьатэи амш азыхэантэкьа уи ахьз шсызцэыртыз еипш, ихьз мфакэцагаха иаацэырцит саналга, бзиала хэа анысхэоз афынгы.

Ускан ус иапын. Исыцалгаз азэи сареи чеицыка хэычык кхэтеит атара хьыртцоз итабуп хэа раххэарц. Аныхэафа ааникылеит акыр шыкэса хинститут афы аус зухьаз алектор В. П. Друзин.

– Даасгэалашэеит, сыбла дыхгылоуп акыр шыкэса уажэапхьа, абастэкьа абанкет катцаны, Апсныка амфа икэахцаз апоет Алыкьса Лашэриа. Изахаз адунеихаан иаххаштуам уи ускан иихээз ажэа. Аректор, акыр шыкэса зхыцуа, хатыр зкэу алекторцэа, еицырдыруа ашэкэыфцэа, ифызцэа бзиакэа ухэа астал иакэшаны итэоуп. Рапхьатэи аныхэафа аашьтихит Алыкьса Лашэриа. «Зегьрапхьаза дысныхэарц стахуп зцабаа рацээзаны исыду ауафы. Аинститут сахьынзатаз акырынтэ зыцэа

сырҕылаз, акырынтә тҕагәаны акрысҕазтаһыоу, атҕы-
цаҕаак шынеинахҕыоз, хҕеицәажәоз акырынтә ашара
исыцаҕылаһыоу, абык иеиңш исзыҕаз...» – даҕуп Алыҕыса.
Ҳаңшуп аректор, ианамузах, лекторк иныхәәҕа ааникылоит
хәа. Даахыахәын, иганаҕытҕыа итәаз ихы наиқәикит.
Убасҕаноуп хәнизхыаңш, ихахәгы ижакыагы еимиааны,
дҕәашза дышлаза, астудентцәа рзеиңшнарта аҕаңшыа,
иааркыаҕы зегы Иваныч хәа зархәоз аҕахмада. Ҳаргы
иахиржәит уи иныхәәҕа. Абас, ҕазы ихәыцшыа зхәыц-
шыамыз, уаашәык дрылазаргы ирыламҕашыоз уаҕын
Алыҕыса Лашәриа, – иажәа даалгеит Друзин.

– Иугәаламшәазои зны иихәаз?

– Иугәаламшәазои зны иҕаитаз?

Иналагеит ибзианы дыздыруаз. Иара ихаан аинститут
аҕны аус зуаз, мамзаргы уаҕа иҕаз дыззымдыруаз усгы
ҕалашыа имамызт. Иахагы сеигәырҕон хҕәырҕаратә
чеицыка иара игәалашәара иахыазкхаз. Иаха-иаха иацлон,
ихаҕәауан издыруаз ахаҕсахыа. Ахаи атҕеи еихахашыа
рымам. Хәарада, ашәҕәыҕы иуаҕра иахылцуеит
ишәҕәыҕра, ишәҕәыҕра иахылцуеит иуаҕра, аха,
сгәанала, Алыҕыса Лашәриа иңсҕазаара далцит иуаҕра
ахынзахаракытҕыаз аҕынза ипоезиа аҕаҕаха иоуаанза.
Шаҕантә иаххәахыоузеи, амца иахәхаша, ииҕуа бзиоуп,
изҕыз уанизхәыцлак, унапаҕы иузкуам акәымзар хәа.
Алыҕыса Лашәриа ихаҕа ухаҕы данааугалак, реиха иңсыеу
иҕымтагы гәыблрала уаңхыоит. Атцара бзиа, цсабарала
абаҕхатәра, аҕәымшәара, ауаҕы еиҕамсра, аңшра-сахыа
бзиа, аҕазшыа ссир, адырра таула, аламыс... «Аламыс»
анысхәа... Иҕалатҕыаз хтысуп. Алыҕыса Лашәриа зны
дакәшәеит Миха Лакрба иновелла аперсонаж Беслан
дзыкәшәаз ахатаҕсаҕа. Иаргы ихы мҕаңигеит убасцҕыа,
аңсуа ламыс ныҕыызгаз иеиңштҕыа.

– Азәы дыздыруеит, – ихәан, ирониала дҕышәырччо
ҕааитит енак, – амҕа каххаа, цынгыла хамамкәа ханану,
ижәахыр сыдырҕәҕәала, хәиҕызцәоуп хәа даасыцрымшәо
хнеиуеит. Амҕа хшықәу, лак аацәырҕыаны, аху-хухәа иа-

наасеишлак, сынхьацшны-саахьацшаанза, ацта нхылар, угага шынкабо еицш, сѡыза днытхэаша дцоит рыцха. Алацэгъа анааскѡысклак дсывагыланы иѣынаихоит.

Ламысла азин иман асеицш ахѡара. Шѡеиѡызцѡа акѡым, шѡеибамдырзозарггы, уиашазар, даргъажѡаха дувагылон, цъара ицырхагахап хѡа дшѡаны, ихы цъхаикуамызт. Уиашамзар, иаацыркъаны иуеихѡон, умахцѡа уанкны уааиргъежъуан, уара узго уагаант, сара цылгыдык алызгаант хѡа дыкхамызт. «Уиѡызазар дуѡызан, уиашъазар дуашъан». Даеацъара Ацсны зеггы азыхѡан ихѡоит: «Учеицъыкы еснагъ ианын унапы». Арт ажѡакѡа ихата изукур аует. Ииашатѡкъаны, ачеицъыка змаз уѡын, уарггы учеицъыка пату акѡитцон. Аха ламысла ицкъамыз ачеицъыка иѡа-иркъышыуамызт. Ёырцштѡы затѡык. Қытак аѣы, дабеи-дыруеи ргѡахѡазар акѡапа, ачеицъыка ахыккарцаз иам-хѡакѡа, алитературатѡ еицылара ашътахъ, нхѡык иѡны днаргеит. Рнапкѡа аарызѡѡан, ачеицъыка ианынахатѡозоуп ацшѡа данааи. «Уара уоума абри аѡнатаѣы иацшѡымоу? Уара уоума абри ачеицъыка кзтцаз?» «Ааи, Едггы-ица, сара соуп». «Уара учеицъыка уеицш зеицшу ирѣатцала. Сара снапы асыркуам!» Астол дѡахытцын, уаха даахъамцшзакѡа, ашта дынтытцит. Икарцагѡышьѡоз, дназгазггы наишьталеит.

Ацлакѡа жѡпаны иахъеилагылоу аккараѣы цлак, ѡ-цлак хѡахѡазарггы аккара ианыцшуам. Аха аккара аныцгоу, ацлакѡа зеггы иаармарианы улацш ианытхашѡо, цлак, ѡ-цлакггы ирылшоит аккара асахъа аицakra. Абри аиѣырцшра ухаѣы иааиует хыцъхъазарала имачу амилат рышѡкѡыѡѡцѡа урыз-хѡыцыр. Дарбан шѡкѡыѡѡзаалакггы лацш иаѡсуам, аха ѡынтѡггы лацш иаѡсуам амилат мац рышѡкѡыѡѡы. Уака инацлоит даеакггы. Амилат рацѡа рыхггы дара ирыхъоит, рышѡкѡыѡѡггы, иускѡа зынзаск даеакала икагѡышьѡуп амилат мац рышѡкѡыѡѡы.

Ирхѡоит, ублакѡа анаацсалак, иныхѡаны, уѡаартынч, ае-цѡакѡа атчыцхауа атх цѡца ухаѣы иааугар, уатцацшуашѡа цытрак уназхѡыцыр, ублакѡа раацсара нархыцуеит хѡа. Сгѡанала, уи зыхъѡо уиоуп, инахараны инацшыр рымуа,

улапш аанызкылоз зеггы напыртцуеит, ицоит ихэаадоу
ажэѡан ахь,еихаччо-еихалашауа аетэақэа рахь,агэра ргоит
цъара ишыкоу апшзара.Аблақэа рзыхэан ус иказар аетэақэа
зтыцъыаауа атх тэца, ауафы игэы-ипсы азыхэан етэас
икоу ауаѡпсы иоуп. Шэарт, ауаа бзиақэа еснагь изпылалаша,
усеипш ишэымоу даеа цьюкхар алшоит, аха сара гэмч
рхартас исымақэаз дреиуан,цсраенынза убас дегьсзаанхоит
Апоет,Ауафы-гэлымтэах Алықьса Лашэриа.

1982–1987

АШӘҖӘЫѡѡЫ-АИБАШЬѡЫ

(Ҷичико Ыьонуа изы)

Ханеибадырыз, ихаибадыршьахаз, уаѡпсык иаҳасабала
сгэалашэарафэы дшаанхаз, насггы иѡымтэақэак рзыхэан
сгэаанагарақэак схэаанза, арт антдамта хэыцқэа хацсыркырц
стахуп, уамак атцанамкуашэа икоу, аха уи ауаѡ ихаѡсахьа
аарпшразы акыр хазхэауа ғырпштэык ала. Аѡымта
аха табзиара аткыс, изѡыз ибиографияеи қэрала ихытцуеи
иаҳа ирызхэыцны алитературатэ премиа анашьара
иха тагы даѡагылаѡын. Агэаанагара ахьиз, насггы изхэаз
хатала дызустоу хзымдырзо, исгэалашэоит, ашәҖәыѡѡцэа
Реидгылафэы икалеит агэаанагара,мамзаргы ишырхэатэҖьоз
иаххэозар, «икоуп агэаанагара» рхэеит. Дырмаит Гэлиа ихъз
зху апремиа Ҷичико Ыьонуа ианашьатэуп хэа. Иантыцыз
ашықэсқэа златцанакуаз ала, азбахэ хэан иажэеинраалақэа
реизга «Ашьхацамѡа». Сара издыруан, уи шамахазамзар,
сахьаркыратэ ѡымтак арехэара шичэуадаѡыз, критикала
дшазнеилоз. Абзиа иахар, згэы иамыхэодаз, аха ишпаупсы-
хэаз уѡымта игэампхазар! Днахыкэша-аахыкэшо акэымкэа,
иаатырҖьаны иуеихэон. УаҖа уи лахьы дапшны ахэы ишомызт.
Еицырдыруа шәҖәыѡѡызааит, збаѡхатэреи зпышэеи иаҳа
имачу иакэзааит, неилых Җаитцомызт.

Хыбрак ацака аус еицаауан. Хахьынхақәозгы еизааигәан аҕнътә, есены ма ус хаибабон, ма хаимѡалацәан.

– Уара, ари сышәкәы апремиа анашьаразы иахьықәдыргы-лоз аизарафы уара указамыз? – ихәан, ҕааитит ҕенак.

– Сышпақамыз, снапгы сѡахеит сшақәшахату ала, – схәеит.

– Ииашатәкәыны угәы иаанагома уи ашәкәы Дырмит ду ихьз зху апремиа иацсоуп хәа?

– Ишпацсам.

– Уаргы угәы итоу аказами иухәо? – сгәы уцәцеит хәа аанаго, инапы аайкәеит.

Зыцсы тоу акыр хнартозар хәоуп усгы ицсхьоу рызбахә заххәо. Ишәкәы апремиа анаршьеит. Мышқәак аатцит. Аус ахьиуаз снеит. Идысныхәалеит. Схәашья еиликаарц итахышшәа, ҕымт дсыхәацшуан. Итабуп мхәакәа, истол амгәа иааҕигеит ахамта зызианаршьаз ашәкәы. Харак зду ахәычы илымха дананыркуа еицш, ашәкәы аткар ааникылан, ус ҕааитит:

– Абри аума, уара, апремиа иацсоуп хәа ирыцхьазаз? – астал иныкәиршәит. Пытрак ҕымт, дхәыцуа дтәан, нас гәтахәыцрала инацитцеит: – Хазегы дхаигьхеит Аазиз... Аазиз Агрба.

– Ииуазеи?

– Иузымдырзои икайтцаз? Уитдашьыцып. Рацхьаза Дырмит Гәлиа ихьз зху апремиа рытара ианалага, хѡык рыхьз хәан. Апремиақәа ѡба ракәын иказ. Алитература акы анаҕәаршьа, егы иаанхаз аказара – атеатртә казара ианаршьар, насгы иара, зызбахә хәаз Аазиз Агрба хымпада дызлацсаз ала, иртарц рызбеит. Мап ацәызкуадаз, иззымдыруадаз ацсуа театр азыхәан икайтцахьоу. Абжыҕтира иахысит. Хәарада, азәк иеицш еицфакны ирҕеит. Апремиа имоузакәа даанхеит Иван Папаскьыр. Убаскан Аазиз дѡагылан, ахамта ду ахьианаршьаз, Дырмит ду ихьз иадхәалоу иарбанзаалак иара хәтыр шақәитцо, дацсоуп хәа ицхьазаны ианазшьаз акомиссия дхырхәаны итабуп хәа шреихәауа ухәа, ажәа бзиақәа аххәааны, мап ацәикит апремиа. «Саргы акгы

касымтац, акгы сацсам схээр, хырцъара хырехээроруп, цъабаакъак збахъазар акәһап, аха хкультура арәиарафы икаитахъоу хараза иахъеихау акнытә, сшәыхәоит ишәызбаз шәеитахәацшырц, исанашәшьаз апремиа Иван Папаскъыр ишәтарц», – ихәеит. Убас егыдиркатеит. Изака ламыс дуузеи уи икаитацз, – ашьыцра бзиа аныцшуа, иажәа аахиркәшеит.

Амшынгы цәыкәбарла еибаркуп. Абасеицш икоу ахым-цацгаракаа рылоуп излашьақәгылоу, излаәиауа акультура ду. Уи ртәуп, аихабы иацхъа ашәхымс ихымцуа, зхы иагырханы даеазәы идызцауа, зхы азыргара иашьталаз изыхәан: «Дтәаны ирымбаз, дгыланы ихы дирбон», – хәа ихыччагоу ажәацканы иацызтацз, ажәакала, ахзырымгара змилаттә ажәацканы иацызтацз, ажәакала, ахзырымгара змилаттә кәзшьоу ацсуаа. Егыашатәкыаны, иара, Цицико Цьонуа ихатә, ахамтақәа, аматцура дукәа ирышьтаз уащымызт. Уи цсабарала иламызт амтақьақьара, жыххәтак алызгап хәа ихы аларкәра. Шықәсқәак шыбжьаз ахәара далагахъан сықәра ишатданақлак тәанчара сцоит хәа. Иифырц иицахыз рацәаны иахъымаз аамышьтахъгы, иифуаз илшо агимыжьыртә, аус адуларазы аамта итахын. Ашәкәыщцәа, акритикцәа, ацхъащцәа бзиақәа ухәа рыфныцкә еицырдырхәеит акы: Цицико Цьонуа дреиуоуп иреиғу ацсуа шәкәыщцәа астилистцәа, ахәоу цкыаны артәара аганахъала. Сқәыцшра иахкьозма, хлитературатә гьамақәа реицәыхарара иахкыаны ихәулоз аймаққәа сзырзымиаиуазма, ишакәхалак, хжурнал хада аредактор, ишихәалоз еицш, икәра ишнатданарыз, иматцура нышьтатцаны тәанчара данца, икаитацз хлитературатә цстазаара иазеицәамыз уск еицш исыцхъазеит, аха иаарласны саргы, убас згәы иаанагақәозгы, «узыцсоу анцәа ихәимырдырааит» хәа аныхәащцәа ирхәауа ажәацка шака ииашоу аргама иаабейт. Рәырыцсахит аамтақәа. Ажурнал дахагылейт даеазәы.

Имцацысуейт аредколлегиа. Сроман «Асқьала» актәи ашәкәы акыпхъра алахъынца рызбуейт. Стәоуп, иагуп

хәа ирхәакәо наныстоит. Изласыхьчаша сазхәыцуеит. Шәкәыѿѿыс сзыпхьазоз азәы дѿықәгылан, инақәыр-гәгәаны ихәеит ароман кыпхьтәуп хәа. Аха абар дѿа-гылеит аредактор ихәта. Иихәаша мачхәума. Аказара хәаа ауамаху. Асахьаркыратә ѿымта ахәшьара злартауа аком-понентқәа шақа утаху еикәыпхьазала, шақа утаху агуп хәала. Хәарада, уахьиашақәахогы рацәахоит. Уртқәа абақоу, уи, ианамузах, иуаѿроуп хәа иупхьазап. Ари ихәеит иаахжәаны, ихәеит егыѿы егы рхәаргы, иара уақа дтәанатцы ароман шимкыпхьуа, гәахәарыла инацитцеит «Ахәба ироман афы асовет мчы атәы зхәауа цлакгы гылам». Сара сроман аткыс, схы сыхьчар иаха исзеиғьуп хәа сызбеит. Егыашатқәкыны, хәамта иағоу ѿымтоуп хәа ипхьазаны, журнал ианырымтазеит сроман актәи ашәкәы.

Абрақа иатыпхап исгәаласыршәарц. Ёнак журнал «Алашара» аредакцияѿ снейт. Иапхьа жәеинраалақәак ықәуп Цицико Михаил-ица. Ихы кны дтәоуп.

– Икастара сыздыруам. Аѿымта цсычезар, иееимзар, автор изурхынхәыр, хәаас ишьтухзом, аха аѿымта бзиа, ишыбзиоу шудыруа, апхьаѿ ишқа нагашьа анузамталак... – дафын игәы каханы, – уазызырѿи, шақа иажәеинраала бзиоу?

Бысымхәыцлан, бысымхәыцлан –
Сызбыхәо абри ауп.
Сара исыхьшаз шыта исыхьгәышьеит,
Назаза хәа сахгоуп.
Бысымхәыцлан, бысымхәыцлан,
Ба бзы ашәа сагоит.
Хазну бзы ашәа сагоит.
Хазну аамтаз ахәыцрагы
Цәгыроуп хәа ирыпхьазоит.

– Ииашатқәкыны иажәеинраала бзиоуп. Изѿымтада?
– Шьалуа Цәыцьба. Ацензура иамышьтит.
Мшқәак аатцхьаны ател сизасит.

– Сара издыруеит уи ажэеинраала кыпхышыас иамоу. Ианифыз ашыкэс ѡажэеи жэибжэ хэа атцашэыргыл. Уахэ ихоит, иацэугоит, – схэеит. Деигэыргэеит. Убас егыкаитцеит.

Ейтасхэахуеит, ихата иифуаз инаркны, даеазэы иифуазгыы критикала азнеира идыруан, агэшатара ааицэмацума ухэо, ажэа цыбарақэагы налeitцон Чицико Цыонуа, аха ашэкэы-ффы дақэзыртэ икоу, ихарадцагоу ажэала адунеихаан уафы дихцэажэомызт, уи аганахэ инаау ажэак, уара иуэшэаргыы: «Уажэа уазхэыцны уцэажэала», – хэа инауцаирхыуан. Уфым-та ирхынхэыргыы, амчра зымпыцaku дрыдгыланы, затца уара дужэымларыз, ихата амчра ииашамкэа зхы иазырхэоз дырфагылафын. Фырцштэы затцэык. Амацура ду иахагылаз азэы истатиа анын ажурнал афы. Пытфык хшеидгылаз убри астатиа азбахэ аацэыртцит. Цыоуы, иацхыз, реилкаара злаказ ала, ииашатцэкыаны иргэацхеит, даеа цыоуы, ишамыцхызазгыы, зыхыз атцашыз иматцура акнытэ, иасны идырехэазеит. Даеакала уи астатиа абга аацитцэеит Чицико Михаил-ица.

– Сара ицхасшыоит, иара ишимфыз шыздыруа, иара ифызшэа агонорар ахызақэыстцаз, – ихэеит.

Хнарыдцит. Афныка хайцаауан.

– Уака игылақээ умбазои? Урт ишрахауаз иумхэар акэын, – схэеит, сыхшыф даргэакуазшэа.

– Убри азоуп изысхээзгыы, – ихэеит тынч. Убас егыкалеит. Иажэа мтарсны еибарфит ахэаскыейфцэа. Атызшэа алцит, аха иара иихэац еитеихэеит.

Сара сшэапырхацуа алитература аштэа сталарц агэашэ санылагылаз, Чицико Цыонуа уи аштэафы иацшэымацэоу дреиуазижэтеи акраатцхыан. Акэра ду нызцыз азэ иеипш санихэацшуазгыы ыкан.

Ажурнал «Амцабз» акны атакзыпхыкэу мазаныкэгафыс аус иуан. Фнак ателефон дысзасит. Снеит. Илахэ еикэын.

– Икоу уасхэап, Миха Лакрба игэабзиара феем. Атэл дысзасуан. Сгэы ирпшааит, игэафракэа, иуасиатқэа рхэара дафын. Уртқэа зегыы зутахузеи. Иихээз уасхэап. Ибзианы шэеибадыруазаап.

– Ааи, изныкымкэа ифны снейхьеит, ичеицыйка сфахьеит.

– Даараза угэра игоит. Иуасиат ажэа уасхэарц снапы ианитцеит. Илитературатэ тынха уара уахылапшырц духэоит. Абастэҕыа ихэеит. Анцэа ицыйшоуп, макыана ицсы тоуп, аха ичымазара злакоу ала, уамак изынцуам. Идунеи анипсахуа хэа ацшра атахым. Унапы ианитцаз аус иахыатэҕыа инаркны уалага.

– Иҕастарц исыхэтоузеи? Даара иажэа дууп исоухээз, аха...

– Мапскуеитхэа уаламган. Ифымтақэа псаҕыаны агазетқэеи ажурналқэеи рҕы икапсоуп. Реизгара, реикэыршэара уеазкы. Акраатцеуит, атеатр ашка инасышытит пиеасак, ахыкыпхыааха сымазам, иззар, иззеит ихэеит. Убриггы цшаатэуп, – истол амгэа дынталеит, напшырақэак аатиган инасиркит. – Иара ифымтоуп абарт ановеллақэа. Ажурнал «Амцабз» аарбышыа рымам, аха ус ифымта бзиақэоуп. Унарыхэапшқэа. Акыпхы иазырхиатэуп.

Ажэабжықэа аурыс машынкала икыпхын. Ацсуа нбанқэа иртахыз адыргақэа ҕатан карандашыла. Ус ирыдыркыломызт. Иахкыпхыатэын. Шәҕэыффык, насгы уафцсык иахасабала Миха Лакрба ицәҕамкэа дыздыруан, аха убри аены ада инапфымтақэа сымбацызт. Цицико Цьонуеи сареи абри атыхэала хайцэажэара ашытахы, шықэсыбжакгы мтыцкэа, хацсуа новеллист, аламыс азышэахэаф ду ицстазаара далцит. Иахагы еихахеит сара исыдыз ауалцшыа. Исгэалашэоит уи шаҕа дазфлымхаз Цицико Михаил-ица. Лассы-лассы дсазцаауан, аус шцаои, уабанзанеихыоу, ҕыцс иуцшаахыоузеи хэа. Инапфымтак цыара икоуп хэа ахыахауаз, сара исырымтар хэа дшэаны, ихата ател дырзасуан, дрыхэон. Саргы исылшоз ахэыцы агсмырхеит. Исгэалашэоит, Миха Лакрба ифымтақэа актэи атом антыц, шаҕа деигэырҕоз Цицико Михаил-ица. Аганахы иеыпхыакны, иезырымгазакэа, шыарда дацхрааит Миха Лакрба илитературатэ тынха айқэырхара. Ашәҕэыффы ифныцкатэи икультура ахынзахараку еилукаарц, иушэарц-иузарц утахызар, иреигыу шэагазагоуп уи ажэытэра дшазы-

коу, уи дшырзыкоу иара диаанза алитератураґы иґаз ашәкәыџџәә. Хыхь исхәаз инацыстап даеакгы. Чиґико Ыьонуа акыр шықәса аизгара, айқәыршәара дағын, ашытахь «Аґсадгьыл азы» хәа хыс иатаны, хазы шәкәны итижыт айбашырағы итаһаз, хазы-хаз ашәкәкәа трыжыртә иахьымзас аґсуа шәкәыџџәә рџымтақәа. Абартқәа сара схы-сгәағы акырза дхараркит Чиґико Ыьонуа. Аха ашәкәыџџы иара диаанза иґаз ашәкәыџџәә дшырзыкоу аилкаара иамоуп ахатәы ниуанскәагы. Аурыс шәкәыџџы ихәар Пушкин бзиа дызбоит хәа, мамзаргы аґсуа шәкәыџџы ихәар Гәлиа ирґеиамтақәагы ихатагы пату рықәыстоит хәа, иихәаз ажәа угәы ишахәогы, ґышәырччарак узнартысуеит, избанзар Пушкини Гәлиеи уара убзиабара, уцхыраара ртаһзам, бзиа иумбаргы, ухы уацәгычит акәымзар, дара егырыгхом, егырыцлом. Уара ушәкәыџџызар, уажәа зтаһу, уцхыраара иазпшу ухы рхумбаан.

Сеитахынхәырц стаһуп уаанза исхәаз ахшыџтақ – аґаџы дзыпсоу адырреи ахзырымгареи рышқа. Ацарауаџ Тамара Шыаґрыл-ґхаи иареи зны еимагык роуит. Аџыґыеггы реимақ тацтґыс иамаз ахзырымгароуп. Тамара Платон-ипха аґсуа нбан, ахәычы илымха иахауа аамышытаһыгы, иблағы иааиртә, игәалашәараґ инхартә, сахьалагы еиқәыршәаны ихамандаз хәа дазхәыцуан. Изеипшрахашаз хәа лгәы ишаа-нагоз иалхәеит усқан «Амцабз» амазаныкәгаџыс аус зуаз, поетк иахасабалагы аџра илшоит хәа илпхьазоз Чиґико Ыьонуа. Ғырпштәыс иааганы, аурыс бызшәала итыжыыз шәкәыкгы илырбеит. Чиґико Михаил-ипа ари ахшыџтақ даараза игәапхейт. Маґак иакараз уи аурыс шәкәы хәычы иґыыба итацаны ддәықәын. Нбанцыпхьаза ирыхәәаны џба-џба цәахәа џтәын. Иџтәын аґхьара, агәалашәара, ахәычы ахәара изымарианы, насгы ахәычы дарччо, дарлахґыхуа, дамырааґсо, маґк аиумор атацаны. Ицит акыр мза. Шака дазхәыцуаз, шака вариант ґаитцаз захтаһузеи. Вариантк ґа-тацаны даналгалақ, уи ахшыџтақ зтәыз ацарауаџ дылзапхьон. Илгәапхаз, илгәампхаз, иахьбзиоу, иахьыреейтәу... Атыхәтәан, ларгы илгәапханы, дақәшахатны иалгеит. Даґеа мзқәак ниа-

сит. Асахъа бзиақәа аццаны, нбанцыпхъаза ѡба-ѡба цәахәа еихышәшәо ирытцәны, итытцит ашәкәы хәычы. Аредакцияфы сахънеиз, аены атипографияфынтәи иааигазаарын, шәкәы цырақәак иапхъа иқәын. Сшеилахаз аниба, макъана итымтцыц, утара азингъы сымам, аха уанеилаха иумаз ихәан, цырак аасиркит. Хацсуа шәкәыѡѡрафы уи аѡыза ахыцәырымтцыцыз, ашәкәыпхъара зтауа ахәыцқәа рзыхәан хәы змамыз акы-акәны иахъыкәз афнытә, уи ашәкәы сашьклапшуан, атиртахъ ианнарғалак, ирацәаны иаасхәарц. Сасра уахънымѡахытцуа хәычык даауцылар, уцъыба иаатыганы инаиуркуеит. Зеи-гъатәм ахамта. Ааамта акыр набжьысит, ашәкәы ыкам, икам, ибжьазит.

– Абзиара кәстоит схәан, ацәгыра шпәкастцеи уара!
– ихәеит Цицико Михаил-ица, иабакоу уи ашәкәы, уаѡы иабаипшаари хәа саниазцаа. Исеихәеит икалаз. Авторцәас иамоуп хәа ашәкәы ацәафы иақәѡын иара, Цицико Михаил-ицеи Тамара Шьафрыл-пхәи рыхъзқәа. – Сыхъз шпәхутцоз лхәан, мап ацәылкит, агонораргъы лымгеит. Атекст бгәампхо-ма, быхъз ланаркәуаны иббома схәан, мап, ибзиоуп, аха сара исымѡит, уара уцәбаа сара сыхъз шпәхыстцоз лхәеит. Ашәкәы ныркылеит.

– Ишпәкаутцагәышьо, лыхъз аныхны, еицәтыжь, схәеит.

– Ус кәцашъа сымам. Лара лакәымзар, ашәкәы ахаангъы икаломызт. Сара цъабаа лара лыхъз ахылар лтахым, аха сара? Лара лцәбаа сара сыхъз злахыстцарызеи?! Саргы мап ацәыскит, – ихәеит.

Дәәа фырцштәык аазгарц стәхуп Цицико Цьонуа их-зырымгара азыхәан. Аибашъраан ихтигақәаз ирыххәаны, иагъгәаларшәагақәаны, иагъсахъаркыратә ѡымтақәаны икәз шәкәы бзиақ, «Амца дырцәоит мцала» ахъзны итижыит. Хацсуа литературафы имачым хәа акыр ыкоума, аха агәалашәаратә жанр, еихаразакгъы аибашъра иазку агәалашәарақәа, даара-за имачуп. Убри анаѡсгъы, иара ашәкәы ахатә гәахәас икәтцә-ны уацхьартә иѡуп. Абартқәа рфнытә, сгәаанагара кыпцхъла исхәандаз сгәахәт. Исылшоз ахәычала астатиа зѡит. Агазет афы исыманы снеит. Абжатцәкәа агырхатәуп рхәеит. Уи сара

исымуит. Ишпакастоз? Ирыстеит ажурнал «Алашарахь». Иаң-хъаз иргәапхо, еикәшо ишнеиуаз, ивсны цашьас иказ, ина-нагеит зышәкәы иаххәааз ажурнал аредактор ифы. Аусурафы ател абжыы геит.

– Араанза уааишь, – ихәеит иаахтәаны, абжыаапны ихәыңыз ибжыы мацк инардуны.

Снеит. Иредактортә стол тбаа дахагылоуп. Сылаңш нақә-шәеит иаңхъа икәыз систатиа. Инацәа нақәкны:

– Цшьяала ашышьыхәа абри аашьтыхны иуманы уца, хгәы еихшәарц утахымзар, – ихәеит иаарымчны.

– Угәы иалсшаз акыр схәама?

– Амцхәгы иурехәацәеит сышәкәы. Аха сара исызкны са-ра редакторс сызмоу ажурнал ишанысымтцоз шпаузымдыри? Усеиңш җаитцару, иаххәап, ажурнал «Новый мир» аредактор Твардовски? Иара дырехәаны уака зныкыр уаңхъахьоума?

– Ииашоуп, аха хара хфы зынзаск даеа тагылазашьяк ыкоуп. Журнал затәыкоуп ихамоу. Уи редакторс иамоу ирфеамта ахцәажәашьас иамоузеи? Уафы иабейкыңхьюеи? – инаимаскит, иара дышиашаз шыздыруазгы.

– Исыздыруамаихьукыңхьюа. Сара исыххәааны ифуастатиа сара снапы зтафу ажурнал иананыстца, астатиа ахатагы сара сыхъз атцазфыр иафызоуп, абри шпаузеилымкаауеи?!

Диашан. Систатиа сыманы сцеит. Иркафеуа, иркәыдуа, иагырхо, дара иахьыртахызынза инаганы, икыкыңхыит агает афы. Иара изкыз астатиа анымтцара мацара акәым, даеакала-гы иааирпшит уи иуафра шака ихаракыз. Ипстазаара даналтц, икыкыңхымкәа иказ афымтақәа мацымкәа итынхеит. Ихала ихы никылон акәымзар, ипырхагадаз лассы-лассы ифымтақәа икыкыңхылар ажурнал афы. «Тәа збаз, тәа ихәхәеит» хәа иказ уафымызт.

Снаизхәыцыр, сыбла даахгылоит уафы наза-аазак ихала даннеиуа, ахәыцра дтанагаланы, ибга мацк иааирхәоит. Ины-кәашәа тынчуп, деилахәоуп дыцкыакәакәараза, деикәцаб. Иеикәеи икостииуми еипшны еикәуп, кәычрак цъара иамам. Мышцәгы шьтахыгы аулицақәа цкьамзаргы, иуеаццо ицырцыруеит итуфликәа.

Ғенак:

– Қшзала иурхааит! Акостиум ғыц, акостиум бзиа ушәуп,
– схәеит.

– Ишаасхәазоуп иухәаша. Усура санцо санаауа, шытаттар-
так ашә сылслоит. Изакә шытаттартоу сыздыруам, аус зуа
хәагы дыр дсымам. Уажәааигәа снавсуаны, ашә илагылаз
ацсшәа насеихәеит. Хәаицәажәақәеит. Уаф еинаалак, уаф
еикәцабк уоуп, абра уаниасуа узбалоит. Сгәы иаахәоит
иушәызар, уааишь, уахәапшишь, изакә костиумқәоу ихауз
убап ихәан, ашытаттарта сныфнеигалеит. Исшәитцеит. Цәгәа
исгәапхәеит. Абни адәқыанаф унеи уатцәы, иузныркылартә
расхәоит, ига, цшзала иурхааит ихәан, абас исааирхәеит, –
дааччан инацитцеит, – уажәы ашытаттарта ацхәа снисыцпхәа-
за скостиум исырбалароуп.

Агәыпшқара, асаби игәеипш ицқыоу агәыпшқара! Амац
иаргәырғьо, амац иахәуа апоеит игәы!

Даҕа ғенак:

– Ашәкәыфәра хәақәымтцауа уасхәап. Хара ашәыкәыфәра
халагаанза иаарыфхәаз зегы хаздырзом. Ғыцк хазхәо
цыхәшыоит, – ихәеит.

– Ишәартоу хшыфцакуп. Унапқәа уванажыыр ауеит. «Лев
Толстои дынцәоуп, дынцәоуп иара ихазы, аха сара исхәарц
истаху, саразә затцәык сыда изхәом даҕазәы», – ихәеит
Твардовски. Шака рхәахьоузеи абзиабараз! Ашәкәыфәра
қалазар аахыс ихадоу атемақәа ируакуп, аха азәгы им-
хәацыт, уара уда ихәарангы дықамызт: «Сақәзыргыы
сақәзааит, аха бқышә знык сагәзааит» хәа, – инаиатаскит.

– Ианысыфуаз саргы убас сгәы иаанагон. Аха уажәааигәа
поетк иґы сацхәеит: «За одну улыбку твою, я отдам и
Самарканд и Бухару», еидшым, аха еикәфьртүеит, – ихәеит.

Дарбан поетзаалакгы дшаргәақуа еипш, хәарада,
Чичико Цьонуа даргәақуан ахәашә мацара акәымкәа,
иихәо ахатагы ғыцзарц. Иара ихы-игәы итәшәаз, игәақ-
цәақра иаликааз ахшыфцак даҕазәы иґы ианибалак,
дагьеигәырғьон, аха сацхәа изихәарыз хәа шыыцра бзиала
дагыатцашыыцуан.

Ҷичико Љонуагы хашәкәыѡѡцәа ақарахьымзаѡцәа дреиуоп. Рдунеи анырыцсах иржәшаз азыхь ахы ытцнамхы-
цызт хәа ззырхәауа Иуа Коғониеи, Леонти Лабахәуеи, Леуарса
Кәытцнииеи, Алықьса Лашәриеи ухәа реицш икоу дрыдкыланы
дугозар, хәарада, ақәра бзиа нитцит, аха ацсуа иқәра иадукы-
лар, уигыы дышәкәыѡѡы қарахьымзоуп. Еихарак угәы иалс-
ша, иаамтә ашәкәыѡѡра мацара иазикыртә атагылазаашьа
аниоу, икалам наимпытшәеит. Аинститут сналганы, аматцура
сналагандаз хәа астудент дызгәақрымызт уи атәанчарахь
ацара дшахыццакуаз. Шақантә дашшуа ихәахьаз. Шықәсык-
ѡышықәса ирыдымхаргыы, иниецынкыланы, иарада даеакы
дафымкәа, иаамтә ашәкәыѡѡра иазимкыцызт. Данқәыпшыз
– ацара, итәымтә данаатагыла – аибашьра, уи ашытахь –
аматцура, нхашәа-нцышәала аманшәаламра (уажәааигәа,
ақалақь ацәа цнаеуеит, иѡноугыы ргәабзиара иапырхагоуп
хәа ирбганы иқәыргеит Ақәа, Иуа Коғониа иулицафы,
еицырдыруа поетк шиакәхахьазгыы, дытаацәаразгыы, акыр
шықәса дзыѡназ ананыра – абарак).

Ихатәы рфеамтә мацара акәымкәа, ицьоушьаша, ипцста-
заара атыхәтәантәи ашықәсқәа рзыхәан иссирха ицааиуа
иалаганы иқан аиґагақәагыы. Ҷичико Љонуа еитеигаз
Пушкин иажәеинраала «Азын хәылцазы» анцәа ихәааит
сәашьауа, аха, сгәанала, ари ажәеинраала ацсшәахь аиґа-
гара уақа атыхәа ццәоуп.

«Ашәкәы рцагоуп, уи аазагоуп», – ихәеит Дырмит ду.
Ашәкәы мацара акәым ирцагоу, иаазагоу. Ирцагоуп, иаа-
загоуп ашәкәы зѡыз ипцстазаарагыы. Сара сатцкыс иеиғны
дыздыруаз, иаґа ихааныз ргәалашәарақәа рхәар, ирѡыр, Ҷи-
чико Љонуа ипсазаара, иуаѡра акырза ианахәоит хәцсуа
цхьаѡы. ѡ-фырцштәы хәычык. Ахатца изыхәан ифырцштәы
бзиазами абасеицш икоу афакт? Аматцура ду афы машәыршәа
инанагаз, зыбз баапсыз ацсуаки иарей ажәа еимаркит.
Даара ицәапчыгаз ажәақәа ихәеит егыи. Аамтә бжьысит.
Ауаа рыбжьалеит. Егыи матцурала дығгәазан. Ҷичико имуит,
динымшәеит. «Ауаа ишраґауа аминауатра шыґеицәаит» хәа
изицґаит. Изхысхәауа, зхатәы қазшьа змаз уаѡын Ҷичико

Цьонуа. Бруно Иасенски ихэеит уаҕацаагы уоыцэагы реиха уыцэшэаша зегы ззеицшу роуп хэа. Сгэанала, урт раткысгы еицаамзар еиҕым иказшыадоу ауаа. Иказшыадоу гэынчых ажэа уеихэом, дуҕагылом, иутаххар, иахытау ухы даурхэоит аха, рыцхарас икалаз, уи уара уқэхразы уаҕацаагы рхы дадырхэоит. Чицико Цьонуа ихатэы казшыа иман, ацэҕа-абзиаҕы азэы хэа узыкэгэыҕша дреиуан. Хлитература зын-иахыоу агэаҕрақэа, амыкэмабарақэа азымхозшэа, абри аоыза арыцхарақэагы азыкалахьеит: рыхэса ирхараны, азэырфы хашэҕэыооцэа рнапфымтақэа ызит. Аибашыра ита-хаз цсуа поетк ицхэыс илхэаз сымшынца ианыстцеит.

– Аибашыра дахыиказ ихатэы фымтақэа ааициуан. Иах-хэап, урт бмоузеит. Ибмоузеит еиҕаганы иааишытқэазгы. Аха иабаҕоу данцоз иаанхаз инапфымтақэа? – сналазцааит.

– Ачамадан итацаны итэахит данцоз, – лхэеит сахылазцааз шылцэымыҕхаз лныцшуа.

– Иабаҕоу ачамадан, стапшыр калару?

– Уаҕа акгы тазам. Аамтақэа цэҕан, амлакра ыкан... – хыркыарак дналагеит. Илсырхэеит икалаз. Анапфымтақэа нтыхны, ақытантэ афатэ алаалгеит ачамадан. Напыла иоыз, машынкала икыпхыыз ақьаадқэа еипхытта ана-ара икэжыын.

– Амца алеикэахтцон, – инацишыит игэалашэартэ иоеи-дасхэаз ицкэын.

– Уи збо сыкамызт, – лхэеит, леилымгара иахкыаны, зхатца изыхэан иреихаз ацэҕара казцаз апхэыс. «Афашистцэа дыршыит уи цэала-жыла, бара дыбшыит гэыла-цсыла», – схэеит сгэанала. Усеицш икоу рышка иурхар ауеит Леуарса Кэыцниа: «Уи еипш икоу амдыр дахшыуама» хэа иихэаз. Ацла духаны, ицарцаруа иоеирц азыхэан, иазхом адгыл мацара. Уи иатахуп ажэван қыагы. Ашэҕэыооцэа рбаохатэра мацара азхом алитература аҕиаразы. Абаохатэра иатаху, зыда цстазаара амам «атцаргэақэа» шыарда ирацэоуп. Убарт ируакуп ашэҕэыооы итаацэа, ионы ионыткатэи ицстазаара. «Сыпшэма лакэмызтгы, икастцаз абжакгы сзыкатцомызт» хэа иоуан Дырымт

Гәлиа, иңшәма Елена Андреи-иңха лзыхәан. Агәәкра ацума, агәырғара ацума, ишыҕазаалак, абри уаҕаз хәа ашәкәыџы аҕсабара ианината абаџхатәра, ламыс имазар, ибаџхатәра хцәимырзаант. Ихатә мацара иакәым. Уи ибаџхатәра азыхәан аҕакңхыкәра рыдуп изааигәоугы, аҕакңхыкәра шрыду еиңш аҕхаражәхәаџ дрыхьчарц ицыр-таз. Изхысхәаауа, Чичико Ыьонуа иңшәма Цабу Киут-ңха лоуп. Аибашьра хлымзаах инаркны, иңстазаараҕы акыр амыкәмабарақәа ихигеит. Агәыңжәарақәа дрыкәшәеит, аха иџны аџнытңка тызшәа змоузац дреиуан. Иңшәма лысасдкылара, лчеиңыка, лҕазшьа бзиа мацараз акәым изысхәо. Уи илдыруан лхатә дызҕыз аус жәлары ишырусыз. «Адәкьан ашә ахьџоу издырзом» хәа ихлафуан иџызцәа. Иңстазаара даналтңгы, иңшәма инапџымта бҕыцк заҕа илмырзрыз, ихџылаауа, иахкыңхьаауа, аблачыц еиңш ауп ишылхьчо, дышрыхьзыаауа. Хлеихырхәаны иҕабуп хәа лахәатәуп убри азыхәан.

Иҕабуп хәа азаххәап аҕсуа дгьылгы, хбызшәеи хә-ламыси еихазхауа ахьахылтуа азыхәан. Убас иҕақәаз дыруазәкын Чичико Ыьонуа.

1982

АУАџИ АҒБЕИ

(Константин Симонов изы)

Уи ауаџ дуи уи ағбеи рыңсы антаз аткыс, рыңстазаара ианалт схы-сгәаҕы иаха рееимардеит. Цаны уи ауаџ адәы данықәыз, ағбаҕы аҕсы ҕаны амшын ианхыз, убасқангы ашәкәыџи ағбеи еидкылауа, иқәыпшыз еиҕырңшрақәак схаҕы иааикәахьан. Иара сицны аамта кьақк азыхәан, убри ағба стан. Убасқаноп схы ианааташәаз ашәкәыџи ағбеи реиҕырңшра. Раңхьаза «Адмирал Нахимов» сшьапы антасыргылоз, иара сахьыцыз аҕнйтә, ашьтахь, аџынтә раан,

иара убри аҕба ҫталаны, Крымка санцоз, гәалашәарақәак аайдыскылартә, акаиутаҕы схала санаанха, раҕхьаза иара даасгәалашәеит, убасшәәқәаҕы гәаанагарақәак сызцәырцит. Ашәкәыџџцәа рымацара ракәым, иахьеипшқәоу ыкоуп ауаа кәыҕақәеи аҕбақәеи. Аҕба еиманадоит ажәларқәа, атәылақәа, аконтинентқәа. Ашәкәыџџцәа... Ауаа кәыҕақәа. Хазхьапшып ажәытәра, хнапшып хапхьака. Аңсуаа ажәытәан, уаџы иңьеи-шьяша, узырхәыцша цаск рыман. Ақыта рхәны инеиуаз ақәылаџцәа данрыхьзалак жәлар рфырхатца, ианынирцәалак, уеизгы-уеизгы шәаңхәара зушаз азәы дынижьюан. Убри иаџызоуп ашәкәыџџра. Иҕахаз, ииазааз иршәаңхәаџуп, зыҕ-сы тоу ирзыргагоуп, рыбзарзы еиҕахәагоуп, еимадагоуп.

Иаасгәалашәеит. Ашьхеи агеи иахьырзеипшу, абна еиха-шышьыра иҕалаха ишьтоу сқыта гәакьа Аҕара, ашкол ашҕаҕы еизеит анхацәа, арцаџцәа, аҕаџцәа. Акәантәи инеит ашә-кәыџџцәа. Убарт дрылан уи ауаџгы. Ажәа ирҕеит. Дцәа-жәоит анбан «р» ырхәанчауа. Далацәажәоит азәырџы иах-гәаламшәазо, аибашьра кәалаанзатәи аамҕа, дилацәажәоит азәырџы хазхааным апоет, Аҕара ииз, Аҕара иаазаз Леуарса Кәыцниа. Урт еиџызцәан, аинститут еицтан. Мџакы еицы-кәын – апоезиа ду ахь амџа. Ианатахха, џ-бңьарк еицырkit – акалами абңьар иашацәкәеи. Леуарса ихы ақәитцеит ипсадгьыл, иара дхынхәит. Иҕахаз изымхәаз, дызхьымзаз, исылшо ала, сара ахәара суалңшыан избоит, уи иҕаңхьа уалк сыдны схы сыңхьазоит хәа иажәа нагзо, инацитцоит хаңсуа поет икәзшьаз, иуаџышьаз, изакә баџхатәра дууз илаз. Хаизааигәаитәуеит уи ауаџи хареи, хамеидоит уи аамҕеи хареи.

Аҕба неиуеит амшын ихышьшьыла. Исгәалашәоит уи ауаџ даҕа аңсуа поетк дихцәажәо ахьсахаз.

Кәтол ақытан. Хауаџра, халамыс, хабзиара акыр реытәах-ны икәзар, ирҕыханы, ирыцкәаны, иаха ихаракны, иара ихаҕа иаалыркәаны дахңырцит, хҕахәы зхәараны икәз поет ссирк. Уи апоет изыхәан ажәа анирҕалак, уи ауаџ ду иажәа иналаитцоит бзантдык иаххамыштыша ажәа кәыҕа: «Ишәыхьчала апоетцәа, урт ргәы ахәра антара мариоуп, урт

асабицәа иахъреипшқәоу рацәоуп. Алиоша Лашәриа аңсуа поезиа мацара акәзам, уи асовет поезиа зегъы даңхейт».

Абри ауаф абас дахъызбақәахъаз, нас иажәакәа сгәаларшәо сшааиуаз, хъааны исызцәыртцует убасқан, данызбатцәкъаз, иажәакәа ансахатцәкъаз аены ақъаад иахъанысымтқаз. Хара сызцарызеи, мзқәак рацхъа акәзами, аа, абри ағбафы сицны саныказ, нас убри антатәзами.

...Акалам аашътысхит.

Шака санахәзеи уажәы, жәафә шықәса антцы ашътахъ уи антцамта. Абрака иаазгоит ишаанысцатцәкъаз.

«Октябрь 2, 1974 шықәсазы, абыржәы сақәтәаны Иалтака сызлацо ағба «Адмирал Нахимов» стан. Гәыңдык аңсуа шәкәыфәцәа ҳицын Константин Симонов. Уи амардуан да-фалаанзагы, адәахъы идәылтны иңылеит ағба аңскы зку. Ашътахъ реицәажәарақәа раан исахауан урт уи ашәкәыфә ихаҭа изыхәан, ифымтқәа рзыхәан ирхәакәоз. Зегъытцәкъа сыздыруам, аха ифымтқәа иаарылыхәхәакәо, хәарада, ирыцхъахъан. Аңсуа қытқәа, ма араионқәа рфы изныкымкәа избакәахъеит ашәкәыфәцәа ирңылауа. Асасдкыларә иахәтоу зегъы қартцит, аха ашәкәыфәгъы игәы тәны дцом, избанзар уи иахауам реиҭа дыззыңшу «аңсшәа» – ишапхъаз, ишырдыруа ифымтқәа, иңьабаа баша зтахысрак ишафызам, аус шауа иажәа. Саргы исгәаласыршәон Константин Михаил-ица ифымтқәа, сазхәыцуан ифырхатцоу уи ибиография. Шака ииашаны ихәзеи Иуа Коғониа иперсонаж изыхәан, «дхатца гъефын» иаамтала хәа. Уи, агартцра иахъымзас апоет-агении гәныхәтыстала еиликаахъан ауафы ифырхатцара шәашъа-зашъа шузамто иаамта данадумхәала. К. М. Симонов иаамта бзианы идырны, иара иуафәра уаназхәыцлак, хәарада, уацхъа ицәыртцует уаф дук ихафсахъа. Икалап, абасеипш икоу ауаа ракәзар изыбзоуроу зынзаск аиааира ахъамгац ацәгъара, амц. Икоуп аңаф ҳаракы, аңаф гәгәа иафыззоу ауаа. Аңаф гәгәа, аңаф ҳаракы акәымзар, адгъыл иахатәон азы хәашъ, ишынеибакәу зегъы заанаркәрылон, иахәәеуан. Икалагәышьоит урт аңаф-қәагы азыхәашъ анрызнымкыло. Аха уи аамталоуп. Убас, азы анырацәахалак азиасқәа рңафқәа ишырхытцуа еиңш,

аҫоурых аҫы иҫалақәахьеит мцык зеггы амеханакуа, зеггы аланакуа. Аха убасқанғы, азиасқәа рдаққәа ианырхытлақ, ахра ҳаракқәа, ахра еилақахқәа гылоуп реытқәа, азыхәашь ргәыдыҫеало, изырхымтәо. Убасоуп амц ҳшацәихычо ауафс бзиа, ауафс кәыға ду. Аҳарамра, ақсахра, амахағыара уи ауаф ианиаахалақ, инейдхәашалоит, урт ртыдан икрытцуа абзиара, алашара, ақхарра, ауафара ҳара ҳашка ағаанахоит. Убасейпш иҫоу ауаф ейҳарак дығәғәахоит, иқәцараҫы ажәахыр гәғәақәа ианрықәиклақ инапы. Уи уантәи иоует амц, Антеи имч шилалоз ейпш адгыл данахькыслақ. Абри азыхәан акәзар Константин Симонов зхатара гәғәаз ауаа... Ейғып сиязцаар. Ианааманшәалаха:

– Константин Михаил-ица, амаршал Жуков изыхәан ишәфыз даараза исгәақханы сапхьеит. Амала, убасшәақәа агәаанagara сзыннажыт, ишәкыпхыыз, мамзаргы ишәфыз фрагментқәак ракәны, уи азыхәан ишәдыруз нагзаны ишәымхәазшәа...

– Уи ар рдыза ду ибиография макьяна цқя итцаам. Сара сияцәажәаны ианысқақәаз, хәбака кыпхь бғыц ыҫоуп. Уара, ашәкәыффы қәыпш, аус уулароуп убасейпш, узхаану, иналукааша ауаа, руси рхәыцрей аҫоурых иазынхартә ейпш. Убри уашьтаз...

– Итабуп, Константин Михаил-ица, уажәшьта ейҳа еилыскааит Твардовски изыхәангы изышәфыз...

– Твардовски дпоед дуун, дегуаф дуун...

– Убрака, Твардовски изыхәан ишәфыз аҫы, Ақсны азбахә ибзианы шәалацәажәоит, итабуп хәа шәасхәоит. Итабуп хәа шәасхәоит Твардовски изыхәан убасейпш ажәақәа ахышәхәаз азыхәангы. Ауафы игәы иахәоит, бзиа иибо рыбзарзы анеибахәо. Уи сара бзиа избо апоетцәа дреиуоуп.

– Иара ихата дудырузу?

– Зны, санстудентыз, Переделкино иңсы ишьон Баграт Шынкәба, ибара сахьнеиз ҳаибадырит, разкыс исоуит ашьтахьгы иацәажәарақәа.

– Уажәраанза ҳазлацәажәоз Жуков изыхәан ейпш, Твардовски изыхәангы анцамтақәа рацәаны исымоуп. Аха

урт зегы уажэазы иатахым. Ссирк ахылфеиаит убри изшыз. Уаҕа тиотиа Паша хэа азэы лызбахэ схэоит. Убри тиотиа Паша уажэааигэа Агэызера сдачафы днеит. Ашэтқэа сылтеит, «иҕабуп, устатиафы сызбахэ ахьухэаз» лхэеит, аха уи иахҕьяны лара аус дакэшэазаап. Ашколхэыцқэа, аҕсшыащэа неины лазцаара иалагеит, иарбан уадаз Твардовски дахьыџназ, иарбан каруаҕыз дахьыцэаз, иабагылоу дызхатэаз астал хэа, нас дыхтаркуазаап избахэ ралхэаларц. Уара иуџыз аамышьтахь, уи апоет ду сара сфы дшыџназ атэы зхэо, изакэызаалак акгы сызнымхеит лхэеит тиотиа Паша. Ишцаҕасцоз. Иреиҕу ршахатгоуп схэан, фотографиак лыстеит. Уаҕа Твардовски аҕенцыйр дылатэаны «Литературнаиа газета» дапхэоит, аҕенцыйр атцаҕа, адэахы Баграт Шьынқэбеи сареи хайдгылоуп. Тиотиа Паша дгэыргыатэа инеилак убри афотография длырбоит. Уара уазцааит, Твардовски изыхэан изшыз иацыстдома хэа. Иара изыхэан сара антцамтақэа исымоу ртыжыра усым, итытындаз иара ихата иџымтақэа. Убри ауп аус злоу. Уажэааигэа исахаит Дырмит Гэлиа иџымтақэа аҕсышэала иахья уажэгы академиатэ тыжыра шырмоуц. О, уи даараза иҕхашыароуп. Аҕсуаа шэакара аихабы пату икэызцода, аха араҕа... – ицегы акы ихэакэарц итахын, аха убри аамтазы:

– Твардовски иҕсы ҕазтгы, шэара шэеицш, уигы, Асоциалисттэ ҕа афырхатца хэа ахьз ихыртцон, – ихэеит аҕба аҕскы зкыз рахьтэ азэы. Уи, аус аткыс, ахьз-аҕша иазхэыцра иахҕьяны, иааиҕиҕеит Симонов Гэлиа изыхэан ихэарц дназлагаз.

– Твардовски атыхэтэантэи аамтазы чымазарала даараза дгэаҕит. Аус злоу ахьзхтарақэеи ахамтақэеи ракэым. Урт зегы ауаџы данцсуа иҕсуа роуп. Иаанхоит иџымтақэа. Иџымтақэа рыла, хара хаамтазы, аурыс поезиафы Твардовски ивагылаша даараза дмачуп. Ашэҕэыџџы ихатагы ирфеиарагы усс иарбануирыду? Ауаџра ахьчара, аиаша азықэпара. Твардовски зхатэы принцип змаз азэы иакэын. Иџымтақэа рыла мацара акэым, ихатарагы, иуаџрагы иҕканатцон алитература, – иажэа аахиркэшеит Константин Михаил-иҕа. Убри аамтазы схафы

еиҥа иаацәырцит аҥаф асахьа. Еиҥа исхәеит сгәанала: «Аҥаф иннакылоит азыхәашь. Аха изатцәымзароуп, сара затцәык соуп амхәароуп аҥаф ахатагы. Иаргы зырғәғаша ашьтахька, анафска, еихазаргы, еицазаргы ицеггы хра еилапхрақәак гылазароуп. Убас еизыкан уажәы ицәажәоз ашәкәыффы зызбахә ихәози иареи. Ах, анаҥалбеит, шака шыыцра бзиала узташыыцша, шака узфәыцшыша фырцштәы бзиоузеи!»

Абрака интәоит абри антәмта хәычы, ишысхәаз еицш, жәафә шықәса уажәацхьа аҥба «Адмирал Нахимов» акаиутафы стәаны, сыблокнот ианыстцаз. Уажәы уи антәмта сахәацшуеит. Сацхьа иқәуп Константин Симонов инапы ақәыфны зны исзааитиз иажәеинраалақәа реизга ашәкәы. Уака иақәфуп: «Дорогому Джума Ахуба на добрую на память от автора», – хәа, нас иануп еицырдыруа иавтограф. Уи сара ицәахны исымоуп шәкәы цшыак еицш.

Даҥа гәалашәара хәычы. Уи ашәкәыффы идхәалоуп, амала, акырынтә сазхәыцит, слакфакит исхәару исымхәару хәа. Сара уамак исзеиҥымзаргы, иара изыхәан абзиа ахьахәо аҥнытә... Ашәкәыффцәа Райдгылафы аусура салагеижьтеи шықәсыкгы мтыцызт. Сгәы иаанагон, сажәа акыр ахьацхылнадо, Ацсны афныцка аума, антыц атыжыртәфәоумаиахьаасылшо, хар змам ашәкәыффцәа срыцхраалап, убри ала сыхәтак алазгалап хлитература гәакьа азыргара, ахьз-ацша атыгара хәа. Ашьтахь, ашықәсқәа аныбжьыс, иаха сыҥеныскылан, исылшозгы рыгыжьра салагеит. Изтахыда аҥацәа умазар. Изхысхәаауа, фымта бзиақ збар, ацхьаф ишка анагаразы исылшо зеггы кастцароуп хәа санхәыцуаз, ашәкәыффцәа реидгылафы инанагеит пхәыск лнапфымта. Шәагаала икаларын фажәа-фажәихәба рҥынза кыпцхь бҥыц. Цакылаггы роман дук алан. Лара, автор лхата, аазаб зхызгахьаз азәы лакәын. Убри атәоуп илфызгы. Санацхьа, иахәоз афакттә материал убаскак исгәацхеит, иаақәымтцакәа схы-сгәы итаҥьежьюан. Атыжьра азыхәан иазхомызт аредактор инапы. Ашәкәыффы днатәаны иаахифылаар акәын, уаха цыххәа амамызт. Аурыс бызшәала усеицш кастцашаз Ацсны азәгы дсыздыруамызт. Сышхәыцуаз, даасгәалашәеит Симонов. Исгәалашәеит уи зны, ицылараан,

Алитературатэ институт афы астудентцэа ихаихээз. Ифымтак азыхэан факттэ материалқәак итахызаарын. Диецэажэарц избеит генералк. Адиктофон рыгәта инадыргылан, аицэажэара, мап, ацэажэара далаиргеит агенерал. Шақаамта дцэажэоз захтахузеи. Даналга, ицэажэара ақьаад ахь иниалгеит астенографистка, амашинистка инахылкыпқьааит. Ашәкәыффы астилика аганахьала инапы иаатихит. Агенерал ишимуаз, уара ухы иаурхэарцоуп изысхээз шихэоз, Симонов иредакцияла хәа нанцаны, авторс агенерал днатан, хәышә дақьа инарзынаңшуаз агәалашэара хазы шәкәны итытдит. Ишысхээз еиңш, абри афыза афакт астудентцэа ихаихэахьан Константин Михаил-иңа. Акыр зыфәа исылшо рыгсмыжып хәа схәыцра ариггы анацла, исгәағыт. Ухшыф атқыс умч аниааиуа иумгәағыа икоузеи! Анапфымта иазкны, ихьзала инейтыхны ашәкәы зфит. Анапфымта этәыз дыздыруаз аха уи диздыруамызт идызгалаз (арекомендация) кәзтәзгы. Аңхәыс бырг, қара-шьаралаггы инанамгаз лыкәрышықәа ааизганы, днықәланы дцеит Москвақа. Днеит дышиашаз ифны. Ишәгәаламшәои, Абатаа Беслан иңхыз иалаз лфы иажәа еиңалхэарц атакәажә днаишьтырц избуеит. Нана, сара уи лышқа сназышьтуада анылхәа, «быбжыы втгашәа сааныкәны бнейхар, хымпада бнарышьтышт» ихәоит. Уи агәра ганы дықан, иара иеиңш, ларггы қхыз дылбахьеит хәа. Уақа дегьымфашьеит. Арақа, сара сус афы, хымпада аус руит иара, Симонов, бзиа иахьибоз, хатәы фнык еиңш иахьипхьазоз Аңсны, уи атәылафәцә ақьнытә инейз ашәкәы хамтгылашьа имамызт, фбаггы, сысалам шәкәафы иаркьафны иахәон анапфымта уафы иааңьейшьаша афакттә материал шагәылаз. Дидикылеит ифны. Акраамта еицәажәон. Данцоз Аңснықа, банбахынхәуеи хәа данлазтәа, уахатқьаггы сцон, аха сцага сьмам, харантә издыруа цьоукы срықәгәыңуеит исыртап хәа, ишаасоулак, сцоит анылхәа, Константин Михаил-иңа шә-маатқ ақара литеит. «Аңсуа шәкәыффцәа ибзианы дшәыхцәажәон, уара узыхәанггы ажәа бзиақәа ихәеит, асаламггы узааиңиит», – лхәеит аңхәыс, лнапфымта изныжыны дшаахынхәытқьаз сара сфы днеины. Уи, хәарада, еиликааит, ашәкәы изыфәра,

ауафы дахызынасышытыз сыгәагыра зыхкыакәаз, аха аҕәыга еснагь доукәыгахым, икыиара зехынцъара иаумаапшыхәа, СССР ашәкәыѡѡцәа реидгыла иалоу, Аҕсны ашәкәыѡѡцәа реидгыла аконсультант хәа, изажәза изтәафыз ашәкәы автор длаимыркәит, даапшыәырччазар акәхап, аха сидыруазшәа кәитцеит. Ашытахь, акыр шыкәса тхьаны, хәнеибадыр, ари афакт сара исхәа акәым, иара игәалашәаны, дызустәада хәа дазтәаар хәа сшәон.

Изыхьзузеи аамтәа цоит? Амшкәа, амзақәа, ашыкәсқәа рәахьейтнырпсахло азыхәан мацароума аамтәа цоит хәа зырхәо? Иубахьаз, узацәажәахьаз, узхаану «аҕаѡ-уаа» рыпс-тәзаара ианалтцлак, Баграт Шьынқәба ихәан еипш, рыбжькәа харантә иааѡуа ианалагалак, иацы иҕыцныкәаз асаби, иахьа имышәхәы анамихлак...

Еитәх сгәы иаланы сназхәыцит, даазбацыпхьаза уи ауаѡ иааихәоз зегьы ақбаад иахьанысымтқоз. Шака сгәы иалоузеи ақбаад иахьанысымтқоз убри ағба, хатәы ѡнык аҕны еипш, ашара сахьапылахьаз, асамыкытәнаҕы изныкымкәа амузыка сахьазызырѡхьаз, иара азыхәан убасқан сгәы иаатәшәаз, изеипшроу хәа исзышыақәгылаз «ахаҕсахьа». Дыкам уи ауаѡ, иҕам уи ағбагы. Ауафы иеипш, ағбагы иамоуп аҕхәара, иҕоуп аңьал. Ауаа реипш, ағбақәагы тәхоит машәырла, цыоуки фырхатцарыла, цыоуки амшын инхытцеит рыҕхәара анааилак. Еипшым рымѡақәа антәашьа. Ахатә тәхазаргы, дәҕеа хшыѡртцарак, дәҕеа урокк хазныжьны ицеит «Адмирал Нахимов». Ауаа иахдыруазарц ауафы иатцкыс еихәу хара хзыхәан ишыҕам дәҕеаки. Ауафы дзыпсѡу анаххашт, итәаҕкәрылоит хразкыгба. Уи ағба амашәыр баапс ианақәшәа, итәхаз аныкәаѡцәа тәхагәышьеит, аха иаанхаз реикәырхаразы изакә фырхатцароузеи иаадырпшыз асовет уаа.

Изҕыз аусқәа рылоума, рцашьа алоума, иртынхаз ауахтә алоума, иахьейхькысуа рацәаны, уи ауаѡ дуи ағба дуи сара схы-сгәаҕы иаанхеит, рылшарақәа хеибартәаауа, атх иалпхо ѡ-етәак иреипшха.

АХҚӘА

АПОВЕСТҚӘА

Бзоу	7
Асас	45

АЖӘАБЖЬҚӘА

Азын хәйлпазы	131
Апшәма ишыташуан ала.....	176
Уңсы штоу.....	199
Мшыбзиа – бзиала.....	207
Хьзы рҳара.....	217
Аңхыз.....	224
Ғамҗак ажәван.....	252
Иңсы ишьеит.....	256
Сырхаштит, срыкәыхшоуп	275
Акәаш-мца.....	283

АЖӘЕИНРААЛАҚӘА

Сажәеинраала.....	320
Амахәта хәыч.....	321
Азыхь.....	321
“Снаңшит аҗада. Ашьха ҳаракыра”.....	321
Ерцахә	322
Ахахә	322
Ааңын	323
Амшын.....	324
Амҗахәаста.....	326
“Ашьха, ашьха акаңәара”.....	327
“Амҗа уқәыз”.....	327
Аңхьарца.....	327
Алаңшхәәа”	328

Ан лмыткәма	329
“Исзаатышәә жәфәнгәашәңхәра”	330
“Ари абжыарак сан даазкәылаз”	331
“Ианызбо, сымфә уаха имцошәә”	331
Сразкы, сразкы сылахәмаруеит”	331
“– Хаи, ишцацәгәоу лара ллеишәә!”	330
“Ари абжыарак саафнымтцә”	332
“Аңхы хышәашәә сыкәнаҗәоит”	333
“Ас гәырфәла са смизандаз”	333
“Изаҳтаҳузеи, изаҳтаҳузеи”	334
Изыхкыозеи?	334
Амфән	335
“Бысзыңшың, ашәхымс былагыла”	335
Алыкыса Лашәриа изку ажәеинраалакәә	336
Ауафы дыканатц	337
“Изыңсоузеи адгыл”	338
Ашьха	338
Уи ауха	339
Шәареи сареи	339
Хәыцрақәак	341
Ғәадурас иумаз	343
Сфәызә гәакыа	345
Амцәыжәфәкәә	345
“Закә еидароузеи”	346
Рақхәатәи ақәа	347
Москва	348
“Сынҗалазшәә анасың ахышәҗуа абаҳча”	348
Ашьауардыңкәә	350
Аңсуа иҗаацәарафәы	351
Сара иубац сакәзам	352

АЖӘАМААНАҚӘА

Аеада кәыш	355
Ахыажы Акарматцыси	356
Аңынча	357
Аламтц	358
Абынча	360
Ахшыфәи амчи	361
Апаҗа	362

Аңсынкәә.....	362
Адағы.....	363
Ахәынаң 363	

АХӘЫҘҚӘА РЗЫ

Ахьча Чахмәти аәста Қәамзачи рлакә	365
Азлагарахьчеи, аңкәыни, аәадеи	369

АДРАМАҚӘА

Хашьхақәа рышәшьыра.....	373
Дадгәыл	424

АГӘАЛАШӘАРАҚӘА

Аңшзара азгәыхәра.....	465
Аиаша иашьас измаз.....	477
Ауафы дықанат 494	
Ашәкәыффы-аибашьффы	526
Ауафи ағбеи	538

Цьума Басариан-ица Аҳәба
ИҦЫМҦАҚӘА РЕИЗГА ХӘ-ТОМКНЫ

Аҧбатәи атом

Аповестқәа
Ажәабжьқәа
Ажәеинраалақәа
Адрамақәа
Агәалашәарақәа

Джума Виссарионович Ахуба
СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ В ПЯТИ ТОМАХ

Том второй

Повести
Рассказы
Стихотворения
Драмы
Воспоминания

На абхазском языке

Аредактор Гэында Азынба
Компиутерла еикэлыршэеит Астанда Ацыынцдыл

Аформат 84x108 1/32. Атираж 500.
Иқаца. акь. бғы. 17,25.
Инықәыр. акь. бғы. 28,98.

Отпечатано в ООО «Флер-1»
350058, г. Краснодар, ул. Уральская, 98/2

